

1
187
శా ర త్న మాల ౧౫1

I

గో రా

శ్రీ రవీంద్ర నాథ ఠాకూరు

వంగ భాషలో రచించినది

1857

కవిరాజహంస. కవికులాలంకార

శ్రీ వేంకట పార్వతీశ్వర కవులు

ఆంధ్రీ క రిం చి న ది

The Variety Agency

PUBLISHERS

BOOK-SELLERS & REPRESENTATIVES

GOVERNMENT-PRINTING 2

శ్రీ విమలపేడ్

2

శంకరమఠం.

పా.ప. 3-0-0

మూడవ కూర్పు 500 కాపీలు.

1945

ప్రతి

పీఠిక

పలుకు నిలుపరింపఁ బలుకున నలరింపఁ బలుకు భావమున నె వెలుగురింపఁ
బలికి పలుకిరింపఁ బలుకుచుఁ బులకింప నీరవీందుఁడొక్కఁడే యెఱుంగు.

ఈనవల రవీంద్రకవిచంద్రు విరచిత వంగభాషామాతృక కనువాదము.
విశ్వభారతీమూర్తి యగురవీంద్రునివాణి యందు సహస్రములముల
సంసమనోరంజనముగ శాంతమధురగానము చేసినది. దేశభాషామానుల
దివ్యతత్వము లిందున్నవి. మతాభిమానుల ముత్రవీజము లిందున్నవి.
సంస్కరణాభిమానుల సాధుభావము లిందున్నవి. కవిభాషామానుల
కావ్యకళ లిందున్నవి ఇది నవలయే కాదు, నవభావకుసుమాకరము,
నవరసకమలాకరము, నవరత్నరత్నాకరము, నవనవానందసుధాకరము,
నవజీవనప్రభాకరము !

మనోభావములఁ గన్నులఁగట్టుటకును హృదయాంతర్యావముల
హృదయముల ముద్రించుటకును వివిధప్రకృతుల విచిత్రముగఁ జిత్రింప
టకును రవీంద్రుఁడు మిగుల నేర్పాతి. భావనాతీతములకు ప్రకృతిరహస్య
ములను బలుకులలో బయటఁబెట్టుటయం దతఁడు గనుదిట్టి.

శ్రీరవీంద్రనాథతాకూరు వంగభాషయందలి తమకృతుల నన్నిటి
నాంధ్రీకరించుటకు మా కవకాశము కల్పించినందులకు వారికి మే ము
తయఁ గృతజ్ఞులము.

మామెడలఁ బరిపూర్ణాదరభావము కలిగి మమ్మెల్లవిధముల
నాత్మీయులనుగా భావించి మాముద్యమమును మన్నించి మాకవితకు
మీరెందు శ్రీ రఘుపతి వేంకటరత్నమునాయఁడ గారి యమూల్యమైన
మీన కీగద్యకావ్యము నాంధ్రీకరించి యంకిత మొనరింపఁగలిగినందులకు
బహుమానందభరితులము !

వేంకట పార్వతీశ్వర కవులు

ప్రేమ రత్నాంకితము

శ్రీవిలసద్గుణమణికిన్
 ధీనిభవాచార్యమణికి దివ్యప్రేమా
 ప్లావితజీవనమణికిన్
 శ్రీవేంకటరత్నభక్తచింతామణికిన్.

నిండినయమృతనదమువలెఁ
 బండినపాలమువలెఁ గంటఁబడిన గనివలెన్
 దండ నిలిచి యగతికజన
 మండలిఁ గడఁగించువిబుధ మానితమణికిన్.

కల్యాణమయమైన గనిలోనఁ బ్రభవింది
 ఘనతపోమయమైన తనువు గాంచి
 శాంతమయంబైన శాణఘట్టనఁదేటి
 ధర్మమయంబైన తరుకుఁ జెంది
 సాభాగ్యమయమైన సాధుమాళినిఁ జేరి
 విశ్వమయంబైన విలువ నలరి
 ఆనందమయమైన యమృతతేజము నొంది
 విజ్ఞానమయమైన వెలుగు సూపి

అమృతకళలచే నఖిలంబు నలరఁజేయు
 రఘుపతికులాబ్ధి కౌముదీరత్నమునకు
 రమ్యగుణనిధి వేంకటరత్నమునకు
 సంకితంబుగ నీకృతి యలరుఁగాత !

1 వైది దేవతల భావము గోరా

0

శ్రావణమాసమందలి యొకనాటి ప్రభాతసమయమున గలకత్తానగరమున ఘనాఘనవినిర్ముక్త మగునాకాశము నిర్మలబాలాతపకాంతులచే విరాజిల్లుచుండును. అప్పుడు పనియేమియు లేకయున్న వినయభూషణుడు తనసౌధమున చెడవయితము నందలి వరాండాలో నొంటిగ నిలవబడి వీధివెంట వచ్చుచు బోవుచుండువారిని గనుంగొనుచుండెను. కాలేజీ వదువు చాలదిన బలక్రిందటనే పూర్తియైనను నాతఁ డింకను సంసారమధ్యమున బ్రవేశింపలేదు. ఆతనికి సభలను సాగించుటయును, భక్త మానపత్రికలకు జాగ్రత్తయిండును మనమున్నది గాని యంతగా వానియందుగూడ శ్రద్ధపూర్తిగాలేదు. అందుచేతనే నేటియువకులను నాతని కేసుకేసులుకు దోలడకు చంచలస్పృహయముతో నటు నిటు జూచుచుండెను. అప్పుడు పావకుండ్రులు పూరిదానుఁ దొకఁడు చెంగటనున్న యుగడి కెదురుగ నిలవ బడి యా క్రిందిని నిలుగ గానము చేయుచుండెను.

“అపరంజి కూటిలో, నంతలోనే తోచి యపురూపమై పోవుచిలుకా !

ఎపుడు వచ్చెదవో నీవెపుడు పోయెదవో నిన్నెన్నడే నెరుగ నీ చిలుకా !

జీవరత్నమువోలి నీవప్పుడైన, నా చేతి కందితివే. జిలుకా !

భావనూత్రింబుతోఁ బట్టి నీపాదాల బంధించివెతునే చిలుకా”

అపారిదానునిఁ బిలిచి యాచిలుకపాటు పూర్తిగఁ బాగించి వ్రాసికొనఁగల యునని వినయువకుఁ గోరిక కలిగెను; కాని, గాత్రీయతయును లలిగా నుండుటచేఁ గప్పకొన్న దుప్పటమునైనను దొలఁగించుట కిష్టము లేంతటిబడకముగా నుండుట వలన నాతఁ డాగ్రతమును వ్రాసికొనఁజాలకపోయెను. కాని యాగ్రీతస్వర మాత్రని హృదయమధ్యమున శ్రద్ధాభవించుచునే యుండెను.

అప్పు డాతనియింట కెదురుగా వీధి బోవుచున్న యుద్ధబండిపై బలమైన బోడుగుఱ్ఱములబండి యొకటి పడుటచే బండిచక్రము విరిగిపడిపోయెను. గుఱ్ఱపుబండి యతివేగముగ నధృశ్యమైపోయెను. అద్దెబండి పూర్ణముగా బోరిలబడలేదు; కాని యొకప్రక్కకుమాత్ర మొరగిపోయెను. అది చూచి వినయభూషణుడు తత్తకముతోఁ గ్రిందకి దిగి వీధిలోనికి వచ్చెను. అప్పటి కాబండిలోనుండి వరు నేను పరు నెనిమి జేండ్ల వయసుగల యొకయువతీరత్నము మెల్లగా దిగియెరు. పుట్టియు లోపలనున్న పెద్దమనుష్యుడగు నొకవృద్ధుఁడు దిగుట తుపక్రిమించుచుండెను. వినయభూషణు డావృద్ధునిఁ బట్టుకొని మెల్లగాఁ గ్రిందకి దింపెను. అప్పు డావృద్ధుని గనము వికలమై యుండుటం గాంచి వినయఁ డావగముతో “అయ్యా! మీరు-దేవు తగిలినవా ?”

అని ప్రశ్నించెను.

కృష్ణుడు లేదని చెప్పుచు నించుక మందహాసులు తెచ్చుకొనఁ బ్రయత్నించె ను గాని యానవ్యంతలోనే విలీనమైపోయి యాతఁడు మార్చిజుటకు సిద్ధముగా నుండెను. వినయుఁ డాతనిం బట్టుకొని యుత్కరితయై చూచుచున్న యానుందరిం గాంచి “ఈయెదుటిదియే మాయలు ! లోపలికిఁ బోవుదము !” అనియెను.

తోడనే వినయుఁ డాకృష్ణుని లోనికిఁ దీసికొనిపోయి యొకపర్యంకముపై కయ నింపఁజేసెను. అనుదరి యప్పు డాగణిసలువంకలను బరిశీలించి యొకమాల అన్నజల కలశమును గాంచి యానవిజలము నొకగ్లాసుతోఁ దెచ్చి యాకృష్ణుని మొగముపైఁజల్లి చల్లగా విసరుచు వినయభూషణుని గాంచి “వైద్యుఁ డెవ్వఁడైన దొరకునా?” అని ప్రశ్నించెను.

అయింటికి సమీపమున. దే యొక డాక్టరుండెను. వినయుఁ డాతని దీసికొని వచ్చుటకై యొక నేవకుఁ బంపించెను. అగనిలో నొకబల్లపై నొకయద్దమును, దల నూనెఁజేసెను, దలచువ్వకొనువస్తువులు నుండెను. వినయుఁ డాయువతికెనుక నిలువఁబడి యద్దములో నామెవదఁ ప్రతిబింబమును దదేశదృష్టితోఁ గాంచుచు స్తంభీ భూతుఁడై యుండెను. ఆతఁడు చిన్నతనమునుండియుఁ గలకత్తాయుండే యుండి చదువుకొను మండెను. అతనికిఁ గల లోకజ్ఞాన మంతయును బుస్తకములవలనఁ గలిగినది మాత్రమే. సంబాధములేని గొప్పయింటియానువాండ్రితో నాతఁ డిదివఱ కెన్నఁడును గలిసి యుండలేదు.

ఆయద్దములో నాతఁ డారమణీమణి మనోహరకదనమండలమును గాంచుచుండెను. ఏమి యారామణీ కుకము ! ఆతనిచూపులలో నానుందరి వదనసౌందర్యమున శృంగారరేఖలను విభజించి చూడవలయునను నుద్దేశము లేదు.

కేవలమును బ్రే మాడ్చేముచే నించుక వంగియున్న యారమణీయతరుణముఖ కమలమందలి లావణ్యసౌకుమార్యము లాతనిదృష్టులకు సృష్టియందలి సవ్యఃప్రకాశిత మగు నొకనూతనవిస్మయము నాపాదించుచుండెను.

కొంతసేపటి కాకృష్ణుడు మెల్లమెల్లఁ గన్నులను విచ్చి “అమ్మా!” అని యొక నిట్టూర్పు విడిచెను. అప్పు డాయువతి కన్నుల నీరునిండఁ దన నె మ్మొగము నాతని మొగమునొద్దఁ జేర్చి ప్రేమార్ద్రస్వరముతో “బాబా ! మీ కెక్కడ దెబ్బ తగిలినది ?” అనియెను.

“నేనెక్కడను వచ్చితిని?” అని పలుకుచు కృష్ణుడు మెల్లఁ లేచి కూర్చుండుటకుఁ బ్రయత్నించెను. అతఁలో వినయుఁ డాతనియొద్దకు వచ్చి “అమ్మా ! మీరు లేదవలదు. ఇంచుక విశ్రమింపుఁడు. ఇంతలో డాక్టరు వచ్చును !” అనియెను.

అప్పుడు వృద్ధునకు బాగుగ కృత్రి కలుగుటచే “నాతలపై నీభాగమున నించుక
వేదనగా నున్నా; కాని యంతవిశేషబాధ యేమియును లేదు.” అనియెను.

అంతలో బాదరతు శబ్దముతో డాక్టరచ్చటికి వచ్చి యావృద్ధుని బరీక్షించి
“విశేషపాయ మేమియును లేదు. కొంచెము వేడిపాలలో నించుక బ్రాందిని జేర్చి
త్రాగింపుడు!” అని చెప్పి వెడలిపోయెను. అమాటకు కృష్ణుఁ డతిసంతుచితచిత్తము
తో విరక్తుడయ్యెను. అనుందరి కృద్ధునిభావమును గ్రహించి “బాబా! ఏల సుకొ
చించెదరు? డాక్టరు వచ్చినందులకును, నుందునకును గావలసినసామ్య మన మింట్టికిఁ
బోయి పంపించివేయుదము!” అని పలుకుచు నామె వినయభూషణుని మొగవా వంకఁ
దిలకించెను.

అహ! ఏమి యానయనలొనము! ఆకన్నులు పెద్దవియా చిన్నవియా, నల్లనివా
యెఱ్ఱనివా యను వితర్కము మనసునకుఁ దోపించుట లేదు! నూపులయం దొకయ
సందిగ్ధభావము విరామానమగుచున్నట్లు ప్రథమదర్శనముననే పొడకట్టుచుండెను.
అదృష్టవలయం దెట్టిసంకొఞమును లేదు. ఎట్టిద్వైధీభావమును లేదు. కేవలము నవి
యేకమాత్రసిరళ కిసంపన్నములై యుండెను.

వినయభూషణుడు ప్రతిమత్సరపూర్వకముగ మాటాడట కపక్రమించి “వైద్యున
కిచ్చునది స్వల్పము. అందుకొఱకు- అది మీరు- అది నేనే” అనియెను. అనుందరి
యాతని మొగమువలక నే చూచుచుండుటచే సరిగా నాతఁడు మాటాడఁజాలకపోయె
ను. కాని వైద్యుఁడు గొంతసామ్మి మవలసి గుండు ననుసంగతిమాత్రము నిస్సంశ
యముగాఁ దెలిసిపోయెను.

అప్పుడు కృద్ధుడు “నాకు బ్రాంది యక్కఱ లేదు” అనియెను. ఆమువతి యా
మాట కడ్డకువచ్చి “ఏమి బాబా! డాక్టరుగారు చెప్పినట్లు చేయవలదా?” అనియెను.

వృద్ధుఁడు “ఇప్పటి డాక్టరు కది దురభ్యాసమైపోయినది. నానీ సమ వేడి
పాలు పుచ్చుకొన్నను దగ్గిపోవును.” అని చెప్పి యాతఁడు పాలనుమాత్రము త్రాగి
యించుక విశ్రాంతినంది వినయభూషణుని గాంచి “ఇక మేము పోయెదము-మీకుఁ
జాలకొని కలిగించితిమి” అనియెను. తోడనే యాసు దత్త వినయభూషణుని కజ్ఞాతి
“ఒకబండి” అనియెను. కృద్ధుఁడు సంకొఞముతో “ఆయన కి కను దొందర కలిగిం
చుటయేల? మనయిల్లు సమీపమే కి గా! ఒకనిమిషములో బోవుదుము!” అనియెను.
అంత నారబణిషణి “వేడుబాబా! మీరు నిడవకలరు” అనియెను.

కృష్ణుడిక మారాదలేదు. అయ్యుండు స్వయముగ బోయి బండిని దీసికొని
వచ్చెను. బండి నెక్కుటయుండే కృష్ణు డాతనిం గాంచి “మీ పేరేమి?” అని
ప్రశ్నించెను.

విన—నా పేరు శ్రీ వినయభూషణచట్టోపాధ్యాయుఁడు.

వృద్ధు — నాకేరు కరకచంద్రిభట్టాచార్యుడు. మేమీగమిపమనందే 78 వ సంవత్సరమునందున్నాము. అవకాశము కలిగించుకొని యెప్పుడైనను మీరు మాయుడికి వచ్చినచో బాల సంతోషించెనను.

అప్పు డాయుకలియుఁ దన నయనద్వయవిలాసముచేతనే నిశ్శబ్దముగ నాప్తార్థమును సమర్థించెను. వినయుఁ దాబడిమీఁదనేపోయి వారి నిండికిఁ జేర్చిరావలయుననుకొనియెను గాని యది శిష్టాచార మగునో కాదో యనుసంశయముచేఁ బలిచిపోయెను. బండి కిదలునప్పు డానుఁదరి విషయమున కొకచిన్ననమస్కారమును గావించెను. అమె అట్లు చేయునని యాతఁ డిదివఱ కంతమాత్రమును దలంచి యుండకపోవుటచే హతబుద్ధియై ప్రతినమస్కారము చేయఁబాలకపోయెను. ఈవిధముగా నాతఁ డిదిన్నతప్పుచేసి గృహంబునఁ బ్రవేశించి పజుమాటు తన్నుఁ దానే నిందించుకొనఁ దొడంగెను. తరువాత నాతఁడు వారు వచ్చినదిమొదలు పోవువఱకును దానాచరించినపనులన్నిటిని విమర్శించుకొనియెను. అప్పుడు తన యాచరణమంతయు నసభ్యముగనే యున్నట్లాతనికిఁ దోచెను. సమయోచితముగఁ బ్రవర్తింపఁబాలక పోయినందుల కాతఁ డాదోళనపడఁదొడంగెను. అకమణీమణి వృద్ధునిమొగము గుడిచినచేతిరుమాల గదిలో నాపర్యంకముమీఁదనే పడియుండెను. వినయుఁడు తత్తరముతోఁ బోయి దానిని దీసికొనియెను. అప్పు డాతని హృదయాంతరాళమున—

“అపరంజిగూటిలో సంతలోనే తోచి

యపురూపమైపోవు చిలుకా !

ఎపుడు వచ్చెదవో నీ వెపుడు పోయెదవో ని

న్నెన్నఁదే సుఖంఁగనే చిలుకా !”

అను గీతము ప్రతిధ్వనితము కాఁదొడంగెను. ప్రాద్దెక్కుచుండెను. వర్షాకాలాతపము తీక్షణమగుచుండెను. వినయున; కాదినమున నేపనియందును మనసు లేకపోయెను. అతని కప్పుడు తన భవనముతోఁగూడఁ గలకత్తాపుర మంతయును మాయానగరముగాఁ దోచుచుండెను. అవర్షాప్రభాతతీవ్రాతప మాతని మస్తిష్కమధ్య మనఁ బ్రవేశించి యాతనిరక్తనాళములలోఁ బ్రవహించి యాతని యంతఃకరణసాన్నిధ్యమునందొక జ్యోతిర్మయమువనికాబోలి దోచుచు నాతని సుషుప్తజీవితమును నికృష్టమైనదిగాఁ దోపఁజేయుచుండెను.

అప్పు డేడెనిమిదేడబాలుఁ దొకఁడు వీధిలో నిలువఁబడి యింటిసంబరును బరిశీలించుచుండెను. వినయుఁడు మేడకైనుండి యాతనిం గాంచి “ఈయిల్లే!” అని చెప్పుచుఁ జటాటునఁ గ్రింకిడిగిపోయి పరమాదరముతో నాబాల్యుని లోనికిఁదీసికొని వచ్చి యాతని మొగమువంక దిలకించుచుండెను. అబాలుఁ డప్పుడు “మాయక్క

మీ కీచీటి నిచ్చిరమ్మని నన్ను బంపినది" అని యుతరము విషయన కిచ్చెను. విన యుండు దాని నందుకొని చూచెను. కారపె నిగ్గిఱుగింతో దనపేరు వ్రాయబడి యుండెను. అప్పుడల నెట్టిచీటియును లేదు. కేవలమును కొన్నిరూపాయలుమాత్ర ముండెను.

తరువాత నాబాలకుడు వెలిసిపోవఁ దలంచెను గాని విషయం దాతని బోనీ యక శేయి పట్టుకొని రెడనయంతి నుమిఁకెడి దీసికొనిపోయెను. అబాలకుని నెక్కు నిరం గాతని సోదరికింబై నొకచాయ తిక్కక. కాని యాతని నెమ్మొ మున నామెపో లికలు కావలసినన్ని యన్నవి. అతఁడ గాంచుటచే కనయనిశ్చయము చేరమానం దగనప్రభుత్వమయ్యెను. అపిలవాడు మిగులఁ బ్రతిభవంతుఁడు. అతఁడు గదిలో నున్న యొక చిత్రఫలకముం గాంచి "ఇది యెవ్వరిప్రతిబింబము?" అని ప్రశ్నించెను.

కన—ఇది నామిత్రుఁడి.

బాలు—మిత్రునిగా? అతఁ డెవ్వరు?

విన—(నవ్వుచు) నీవాతని నెఱుంగవు. నామిత్రుఁడు గౌరవోగముఁడు. అతనిని గోరా యని పిలువరు. చిన్నతనమునండియు నేను నాతఁడు నొక్కచోఁ జదువుకొంటిమి.

బాలు—ఇంకను జరుపుకొనుచున్నాగా?

విన—లేదు. ఇప్పుడు చదువు నూనిపై చితిమి.

బాలు—మిత్రు జదువంతయును బూర్తియైనా?

విషయభూషణుఁ డ. తట్టిపిలవాని యెరుట నైనను దనగరుఁడును క్రి. టించు నుత్సాహము నడఁచుకొనఁబాలక "బేసు. నామె జదువంతయును బూర్తి యైనది" అనియెను అప్పుడాబాలుఁడు క్రి. కుండె యొక్కఁ టూర్పు కడిచెను. అతఁడవ్యక్తుఁ డనకప్పుడు పూర్తియగునో యని యాతఁడు భావించుకొనియును గాబోలు!

కన—అబ్బయీ! నీపేకమి?

బాలు—నాపేరు సతీశ చంద్రముఖోపాధ్యాయుఁడు.

వినయుండు విస్మితుండై "ముఖోపాధ్యాయుడా" అని ప్రశ్నించెను.

క్రి. మము గా కనయు' డాబాలునిఁ బ్రశ్నించి పరేశచంద్రుఁడు వారితఁడి కిడనియు నాబాలకుని నాతనిసోదరిని జిన్న శవమునుండియు, నాతఁడు పెంచుచుండె ననియు బాలునిసోదరికేరు రాధారాణి యనియు, పరేశునిసహస్మక గూఁకరుఁడు బడులుగా నామెకు "సుచరిత" యని నామకరణము గావించె ననియుం డెఱిగి కొని యెను.

చూచుచుండఁగనే బాలుఁడుకు సతీశువకు విషయవికడ మిగులఁ జగవు కలి గెను. సతీశుఁడు. కొంతనే నీవతరువాత నింటికె బోయెద ననియెను. విషయండు "నీవొక్కడవును బోగలవా?" అని ప్రశ్నించెను.

సతీ కుడు గర్వముతో “ఏమి! నేనొంటిగ నేపోగలను!” అయెను.

కా—వలదు. నేనుగూడ నచ్చి నిన్నింటికి బంపెదను.

తనసామర్థ్యమునుగూర్చి వినయుడు సంశయించుచుండె నని సతీకుడు డభిమాన పడి “నేనొంటిగ బోలేనా?” అని చెప్పుచు దా నిదివఱకొంటిగా బోయినసంగ తులంగూర్చి యనేకవిస్మయకరంబులగు దృష్టాంతములను వక్కాణింపఁదొడంగెను. కాని, వినయుడు దాఖాటనితోఁగూడ నాతనియింటిగుమ్మటువఱకును బోయెను. దానికిఁ గారణ మాఖాలునకుఁ దెలియలేదు. అప్పుడు సతీకుడు “మీరు లోనికి రారా?” అని ప్రశ్నించెను.

“వినయుడు తనమనశ్చాంచల్యము నంతయు నడంచుకొని “మఱియొకప్పుడు వచ్చెదను” అయెను.

తరువాత వినయభూషణుఁ డింటికి వచ్చి తన పేరు వ్రాసినయాకవరను జేబులో నుండి వెకిలీదీసి చాలనే టికెటకును జూచికొనియెను. పిమ్మట నాతఁడాకవరను రూపాయలతోఁగూడ నొక పెట్టెలో భద్రముగ దాచివైచెను. ఆసా మ్మెట్టి యావశ్యక సమయమందైనను శ్యయపరుపఁగూడ దని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను.

౨

వర్షాసంధ్యాకాళము నతినిద్రదముగ సంధికార మాక్రమించుకొనియెను. జ్వరహీనంబులును, ప్రచిత్త్ర్యోహినంబులు నగు మేఘముల నిశ్శబ్దకాసనమునకు లోబడి కల కత్తానగర మంతయుఁ బ్రకాడశునకిముం బోలి గుండెలపై మొగ ముంచుకొని చుట్ట చుట్టకొని పడియుండెను. సాయంకాలమునుండియును జిహ్వలు పడుచుండటచే వీధు లన్నియును బురదగా నుండెను. ఆబురదను జేల్చికొనిపోవునంతబలముగా వర్షించుట లేదు. అట్టిమయమాన—నిగవృషామధ్యమునం దుండుటకుఁ గాని వెలుపకు బోవు టకుఁగాని యుత్సాహము కలిగింపని యాసమయమున నిరువురుపురుషులు మేడమూఁడవయంతస్తుపై గూర్చుండియుండిరి.

ఆమిత్రి లిరువురును జిన్నతనమునుండియు బడిలోనుండి వచ్చి యచ్చటనే కూర్చుండి గూటలాడ కొనుచుండెడివారు. పరీక్షకు ముందచ్చటనే బిగ్గరిగఁ బాఠము లను జింతననేయుచు నుత్పత్తులవలెఁ బ్రచారముచేయుచుండెడివారు. బడినుండివచ్చి వేసవి కాలపురాత్నులలో నచ్చటనే భోజనముచేసెడివారు. అచ్చటనే రాత్రిరెండు గంటలవఱకును దర్కవితర్కములు చేసికొనుచు నిదురించి నూర్యకాంతులు మొగంబులపై బడినతరి వాత నదరిపడిలేచి లోనికిఁబోవుచుండెడివారు. కాలేజి ఏదువునగి నినతోడనే వారామేడమీదనే హింగూహితైషిణీసభను నెలకొల్పి నెల కొకసారి మీటింగు చేయుచుండిరి. అంతొకఁ డాసభకథ్యుడు రెండవపాఠుడు కార్యదర్శి.

కభాభ్యతుని పేరు గౌరమానానుడు. ఆతనిమిత్రుని లాతని గోరాయని పిలుచు చుండును. ఆతఁడందఱు నసందర్భముగాఁ జిరస్మరించుచుండును. ఆతనిని గాలేజి పండితుఁడు రజతగిరి యని పిలుచుచుండెను. ఆతనికీరీరచ్చాను కేవలమును దేవుఁడు. ఆతఁడు సామాన్యముగ నాటడుగుల పొడుగుండును; జమిలియెముకవాఁడు. ఆతని ముష్టిబంధము వ్యాఘ్రముష్టివలె దృఢమై యున్నది. కంఠ వ్రణము మోటుగను, గంభీరముగ నుండును. ఆకస్మికముగ విన్నచో నవ్వుకులిగించును. ఆతనివశన ముండఁగలసినదాని కంటె బెద్దదియుఁ గఠినమైనదియు నై యుండెను. ఆతనికిఁగిరిదొడయు జుబుకమును దుర్గవ్యవహారమునందలి దృఢార్థమువలె నుండెను. ఆతనికన్నులపై భూరేఖలు లేవనియే చెప్పవచ్చును. ఆతనియోష్ఠాధరములు నన్నువై తప్పువడి యుండును. వానిపై నాసిక ఖడ్గమువలె వంగియుండును. కన్నులు చిన్నివియే కాని తీక్షణములైయుండును. ఆతనిదృష్టి బాణమువలె నతిదూరమున నదృశ్యస్థానము నుగూడఁజూచుచేసి క్షణములో వచ్చి సమీపవస్తువునందుఁగూడ విద్యుచ్ఛక్తిని బ్రయోగింపఁగలదు. గౌరమానానుఁడు మాపులకంతసుందరుఁడని చెప్పుట కవకాశములేదు. కాని యాతని జూడకుండ నున్నవారు లేరు. ఆతఁడెల్లప్పుడు నందఃకన్నులఁ బడుచునే యుండును.

ఆతనిమిత్రుఁడగుననయఘోషణుడు మా చదువుకొన్న గొప్పయింటి బంగారీ విద్వాంసలె నే నమ్రస్వభావుఁడు. స్వభావసౌకుమార్యమును, గుణగ్రాబ్ధియును గలసిన యాతని ముఖశ్రీ విశిష్టతేజముతో విరాజిల్లుచుండును. కాలేజితరగతులలో నాతఁడెప్పుడను మొదటివాఁడుగ నే యుండెను. గోరా యేవిధముచేతను నాతనితో సమానుఁడు కాజాలకుండెను. గోరాకుఁ జదువునం దంతయాసక్తియునులేదు; అంతత్వరగాఁ దెలిసికొను బుద్ధిశక్తియును లేదు. ననయఘోషణుఁడే తగినంతసాధుము చేసి గౌరమానానుని గాలేజి పరీక్షలలోఁ దనవెను వెంట నే యుత్తీరుఁడగుటకు గావించెను.

గోరా—ననయా! వింటినా? అవినాశచంద్రుఁడు బ్రహ్మసమాజమును నిందించెను. దీనిబట్టి యాతఁడు స్థిరహృదయుఁడై స్వాభావికావస్థయందుండు నని తోచుచున్నది. ఏమి నీవంతగా మొగము ముడుచుకొనుచున్నావు?

విక—ఎంతపని చేసెను; ఈసంబంధమున నింకను నెట్టిప్రశ్నలు వచ్చునో నే నూహింపజాలకున్నాను.

గోరా—అట్లయినచో నది నీమానసికదోషము! ఒకసమాజమువారు మనసమాజమును భేదించివైచుచుండగా మనము నిశ్చలభావముతోఁ బ్రవర్తింపవలయు ననుట స్వాభావికనియమము కాదు. మనసమాజమువారు వారితప్పులను దోషపవలయును. వారు నేర్పుతోఁ జేయుపనులన్నియును మనకన్నులతో సామాన్యముగాఁ జూడవలయును. వారిగొప్పతనము మనకంటెఁ దక్కురగా నుండుట దోషపవలయును.

ఇవియే మనసమాజమున కుచితకృత్యములు. పరసమాజుల మేవిధముగ తీసింతునో యావిధముగఁ బనిచేయవలయును.

విన—ఇట్టి పనులు స్వాభావికముగా మంచి వని నేను చెప్పఁజాలను.

గోరా యింతుక తీవ్రస్వరముతో “మనకు మంచిచెడలతోఁ బనిలేదు. ఈపు థివియుందుఁ గేవలము మంచివా రేయిద్దఱుముగ్గు రుందురో కాని తక్కినవా రందఱును సాధారణులే. అట్లుగాకున్నచోఁబనులు నడచుటయును, జీరికములు గడచుటయును గూడఁ గష్టమే. బ్రాహ్మసామాజికుఁడు తనగొప్పతనమును బ్రకటింపఁచుచుండఁ గా నితరమునుఁ డానిలోపముల నుగ్రించినప్పు డాతఁ డావస్థమును సహించియుం డవలయును. వారు సంతోషముతోఁ గలుకుచుండఁగా విరుద్ధపక్షమువారుఁగూడ వారిని గీర్చిచుచు వారిపేరునే పోవుట యెన్నఁటికిని గలుగదు. అట్లు చేయవలయు ననుట లోకవిరుద్ధము.

విన—నేను సమాజమును నిందించుట లేదు- వ్యక్తులను గూర్చి—

గోరా—ఇక సమాజమింద యనిన నెట్టిది ? మతామతవిచారము చేయుటయే సమాజకార్యము. వ్యక్తులమూలముననే సమాజమేనది. ఆహా ! ఎంతయోగ్యుడవు ! అట్లయినచో నీవుమాత్రము నిందనీయుడవు గావా ?

విన—కావచ్చును. కాని నేనందుకొఱకు సిగ్గుపడుచుందును.

గోరా వినయుఁ కుడిచేతిమణిబంధమును గట్టిఁ బట్టుకొని “వినయా ! ఇన్ని మాటలేల ? ఇక నీవని జరుగదు. ఎంత మాత్రమును జరుగదు” అనియెను.

వినయుఁ దొకనిచిష్ట మూలకుండి “ఏమి? ఏమిజరిగినది? నీ కాథయ మేల?” అనియెను.

గోరా—నీహృదయము దుగ్భలమైపోయినట్లు నాకు స్పష్టముగాఁ దెలియు చున్నది !

వినయుఁ డింతుక యుత్తేజితుడై “దుగ్భయమా? ఏమి! నాకిష్టమే యున్నచో నేనిప్పుడే వారియింటికిఁ బోగలను. వారుగూడఁన్నఁ బిర్చియే యున్నారు. కాని నేను పోవుట లేదు” అనియెను.

గోరా—వెళ్లలేదు కాని యామాటమాత్రము మఱచిపోవుట లేదు. వెళ్లలేదు గదా యని రేముంబవలు భావింపచునే యున్నావు. అట్లు చింతించుటకంటె వెళ్ళుటయే మంచిది కాదా ?

విన—అట్లయినచో నీవు నన్ను వెళ్ళుమనియే చెప్పుచుంటివా ?

గోరా నివృత్తుఁ దొడలపైఁ జఱచుకొనుచు “లేదు—నేను వెళ్ళుమనుటలేదు. కాని వెళ్ళనప్పుడు నీయంతన నీవే యెవ్వరికిని దెలుపకుండఁ బరుగెత్తిపోయెదవనిమాత్రము నేను వ్రాసి యియ్యఁగలను. తరువాత దినమొత్తము నాయుటనే యుండి యున్నట్లు

భోజనమునకుఁ బ్రారంభించెదవు. క్రిమముగా బ్రాహ్మసమాజపుట్టిలోఁ జేరువారి
యించుకొని యొక్కసారిగా దిగ్విజయప్రచారకుడ వయ్యెదవు!” అనియెను.

విన—ఏమనుచున్నావు ? తరువాత ?

గోరా—తరువాత నేమున్నది ? చచ్చినను గొంపము లేదుగదా ! బ్రాహ్మణ
కులమునఁ బుట్టి జంతువులవలె చావలయును. నీయాచారవ్యవహారము లన్నియుఁబో
వును. దిక్ప్రదర్శనయంత్రము లేని యోడవలె నీకు దిక్కు తెలియకుండఁబోవును.
అప్పుడు నీకు, నాక యొద్దనుటఁ జేరుటయే భుసంస్కార మనియ్య సముద్రమధ్యము
నఁగేవలమును దేరిపోవుటయే స్వభావగమనమనియును దోచును. కాని నా కీవిషయ
మునఁ బూర్వముగాఁ దెలుపుటకు ధైర్యము చాలదు. ఇంతయే ? నీవు వెళ్ళుము. అధః
పతనమున కిభిక్షుఁ డుడవై నిలిచియుండి మమూర్షక యేల భయపెట్టెదవు?

వినయుఁడు మందహాసము చేయుచు “వెడ్యఁడాశ వదలుకొన్నచోటుల నెల్ల
రోగి మరణించుటగలుగదు. ఇప్పుడంతటి వినాశ కాలనూచన లేవియు నగ పడుటలేదు”
అనియెను.

గోరా—లేదా ?

విన—లేదు.

గోరా—నాది చెదరిపోవుట లేదా ?

విన—లేదు. దివ్యముగా నున్నది.

గోరా—శ్రీహస్తముచే స్పృశింపఁబడినంతమాత్రమున మేచ్ఛాస్త్రము జవ
తానివేదనమున కర్హము కానేరదని నీమనసునకుఁ దోచుట లేదా ?

వినయుఁడు విరక్తిభావముతో “గోరా! ఇతఁ జాలింపుము. కూరుచుండుము!”
అనియెను.

గోరా—నామాటలోఁ దప్పేమున్నది ? శ్రీహస్త మెండకన్నఁబ్రాంతి
కాదు. పురుషకరస్పర్శము చేసిన యాపవిత్రకరపల్లవము పేరెత్తుటయే నీకుఁ గష్ట
ముగా నున్నది.

విన—గోరా! నాకు శ్రీజాతీయుడు భక్తిగఁడు మనశాస్త్రములును—

గోరా—శ్రీజాతీ నెట్లు భరింపవలయునో యాశాస్త్రములే చెప్పుచున్నవి
గాదా! అది భక్తిగాదు—అట్లన్నచో మొగముపై నుమియుదురు.

విన—నీవు కేవలమును మొండివాదము చేయుచున్నావే !

గోరా—శ్రీలనుగుతీచి “పూజార్హాన్మహదీప్తయః” అని శాస్త్రములు చెప్పు
చున్నమాట నిజమే-ఏమనిన-వారు గృహమును బ్రకాశింపఁజేయువారు గావున—పురు
షులహృదయములను బ్రకాశింపఁజేయుదురు గావున వారు పూజార్హులని చెప్పు పాశ్చా
త్యసాంప్రదాయము కేవలము నింద్యమైనది.

విన—అక్కడక్కడ లోపము లగపడినంతమాత్రమున నుత్తమపదకుల నీవిధముగా విమర్శింపవచ్చునా ?

గోరా—(తెల్లపోయి) వినమా ! నీకాలోపనాశక్తి కూడ్యమైపోయినది. అందుచేతనే నామాట తలకెక్కుకున్నది. విదేశసాంప్రదాయమున స్త్రీలనుగూర్చి చెప్పిన యత్యుక్తులన్నియును గేవలమోహపూర్ణములైనవి. దివ్యమ దివ్యమున గృహిణీపీఠము నలంకరించియున్న శ్రీగౌరీసరస్వతులమాత్రమే పూజార్హులు ఆమెట్టుదిగి యీవలకు వచ్చినతిరువాత స్త్రీలనుగుఱిచి కావించు నుత్తిభావణము లన్నియు దూషణములే కాని వేయికావు. ఎందుచేత నీమనసు పక్షివలె వెగిరిపోయి పశేళబాబుగృహము చొట్టును దిరుగుచున్నదో, యాభావమునే యింగ్లీషుభాషలో “లవ్” అని చెప్పుదురు—దానినే యింగ్లీషువారి ప్రపంచమునందలి సరమపురుషార్థముగా భావించుచుందురు. నీదిట్టి చిక్కులలో బడకుండువుగాక !

వినయుఁడు చలుకుదెబ్బ దిన్న కొత్తగుఱ్ఱమువలె వెగిరిపడి “గోరా ! ఇంకఁ జాలింపుము, శుక్రితి మించిపోవుచున్నది !” అనియెను.

గోరా—మిందుట కేమిన్నది ? ఏమియును లేదు. స్త్రీపురుషులపరస్పరసంబంధము మనోవికారమునకుఁ గారణ మని మన మెన్నియింగ్లీషువు స్తకములలోఁ జదువలేదు !

విన—ఓహో ! బాగుగ నీ గ్రహించితివి. స్త్రీపురుష సంబంధ మెట్లుండవలయునో యట్లుండనీయక మోహవేరముచే నియమిల్లంఘనము చేసినచో నదియనర్థదాయకమేయగును. ఈయపరాధ మొక్కచిట్టేముదిమాత్రమేనా ? ఈసంబంధమున నింగ్లీషువారికవిత్వము మిథ్యయైనచోఁ గామినీ కాంచనములఁ బరిత్యజించుటయే సర్వవిధముల శ్రేయోదాయకమని చెప్పిననుఁవానిఁ విత్వమును మిథ్యయే! మానవహృదయములు కాంతాకనకిములమెడల మోహముగఱచుట స్వభావము. అందుచేతనే నీతిబోధకులగు కొందఱుఁజూపుట ప్రేమకుందలి సౌందర్యా శముయమాత్రమే సమాజ్యలముగ వర్తించి మోహమును నిఁదించి యున్నాడు. మరికొందఱు కవులు మోహప్రపూములగు కామినీ కాంచనములు కేవలము పరిత్యాజ్యములయే విధించియున్నాడు. ఈరెఱుఁగును నిరుదేశులగు లకు భిన్నప్రకృతుల భిన్నపదకులు. ఇంకొకదానిని మాత్రమే మామోదించి రెండవదానిని దిరస్కరించుట సమంజసము కాదు.

గోరా—కాదు నీవు పొరపాటు పడుచున్నావు. నీ మనస్సు యంతవఱకు చూచిపోయినది. అంతటివేదాంతము నీతలలో నున్నప్పుడు నీవు నిర్భయముగా “లవ్” జేయవచ్చును. కాని సమయము వచ్చినప్పు డట్టిభావము నడచుచు సామర్థ్యముండవలయును. ఇదియే మనసామాజికనియమము.

విన—(శ్లోక్తహృదయముతో) గోరా! నీకు మతిపోవుచున్నదా! ఇంకను నాకు “ఎవ్” అనియెదవేమి? కాని నేనొక్కమాట యిగీకరించెదను. నేను పరేశబాబు నుజాచి యాతనియొద్ద వెలికికొన్నప్పుడినుండియు నాకు వారియదు గౌరవము కలిగినది. అందుచేతనే వారిజీవితచక్రమును దోసికొనవలయునని నాకుఁ గోరిక కలుగుచున్నది.

గోరా—మంచిమాటయే. అట్టికోరికలనే యడంచుకొనవలయును. నీమెతప్రయత్నించినను వారిజీవితచక్రమునం దొక్కయధ్యాయము నైనను ముగింప జాలవు. వారు కేవలమును బ్రాశస్తాపరులు. నీవు వారిసితిగతులనుగూర్చి శ్రమత్నించుటకుఁ గడంగితివేని నీకుఁ దుదకు వారి యనుజ్ఞాశక్తియు లేకుండ దర్శనము చేయటకుఁ గూడ సవకాశము లేకుండబోవును.

విన—నీయందున్న గొప్పదోషమే యిది. పరమేశ్వరుఁడు సర్వశక్తులను నీకొక్కనికే ప్రసాదించెననియు, దక్కిన మాకుటివా రందఱును కేవలము దుస్సెలనియు నీయభిప్రాయము!

గోరా కీమాట కొంతగా దోచెను. అందుచే నాతఁడు తాహహహతో వినయుని తెన్నులై జరచుచు “మిత్ర! సరిగాఁ జెప్పితివి! ఇదియే నాయందున్న దోషము!” అనియెను.

విన—కాదు. నీబుద్ధియం దింతకంటెను మఱియొకదోష మున్నది. పరులనెల్లప్పుడను దిరక్కురించుచుండటమే కాని వారియందలి మంచితనమును గ్రహించు నుద్దేశము నీకెంతమాత్రమును లేనేలేదు.

వారిట్లు సంభాషించుకొనుచుండగా గోరాసపతియన్నయగు మహిముఁడు లంబశరీరము కలవాడగుటచే వచ్చుకొనుచు మేడమీది కెక్కివచ్చి “గోరా!” అని పిలిచెను. గోరా తత్తక్షతో లేచి నిలువబడి “ఏమి నెలవు?” అనియెను.

మహి—విశేషములేమి? వగ్గాకాలమేఘము లన్నియు మనమేడమీదయలముగొని గర్జించుచున్నట్లుగపడుచున్నది. ఇంగ్లీషు తెలిసికొని భారతముద్రమున సముదూరము దాటితివా? ఇంగ్లీషునకు లోపములేదు; కాని క్రిందిగదిలోఁ బలనొప్పికోరి బడియున్న మీవకినెను నీనిహనాదము చుట్టుకొనుగా నున్నది.

అని చెప్పి యాతఁడు దిగిపోయెను.

3

గోరాయును వినయుడను మేడగుట కుప్రమిచుచుండగా గోరాతల్లిపైకి వచ్చెను. తోవనే వినయుఁ డామెకుఁ బ్రణామంబు చేసి గూమెహదధూళిని శిరంబునఁదాల్చెను. గోరాతల్లియగు నానందమయిని జూచిచో నామి గోరాతల్లియని యెవ్వరు వనుకొనరు. ఆమె గన్నముగాఁ బలుచగా నమోన్నతముగానుండును.

ఆమె కుంతలము లందఁడు నరసియన్నను బైకిమాత్రము స్పృహగా నగపడుటలేదు. ఆకస్మికముగఁ జూచినచో నామె నలువడియేడ్లకు లోబడినవయసుగలదానివలె నగపడును. ఆమె వదనమండల మతిసుకుమారమైనది. నాసికయు, నోసాధరములును, ఖుబుకమును, లలాటమును దిద్ది తీర్చినట్లుండును. ఆమెగంబునఁ దేజోమయంబగు బుద్ధిశక్తి యెప్పుడను దాండవించుచుండును. ఆమె - క్యామలాంగి. గోరాశరీరచ్ఛాయతో నామెను బోల్పుట కుంతమాత్రము నవకాశములేదు. ఆమెను జూచినంతమాత్రముననే యొకవిధమగుఁజింత కలుగును. ఆమె లంగాయును, గమీజును ధరించును. మనకథాకాలమునాటి కప్పటివనాగరికయువకు లందఁ దట్టిదుస్తులను ధరించుట యున్నదిగాని చాలమందియిట్లాం ద్రట్టివారిని కిరస్తానీలని నిందించుచుండిరి. ఆనందమయిధర్మ కృష్ణదయాళుఁడు కమిషనరుపని చేసెను. చిన్నతనమునందే యామె యాతనితోఁగలసి పశ్చిమదేశ మంతయును దిరిగివచ్చెను. అందుచేత నామె కట్టిదుస్తులనుధరించుట కెట్టిసంశయమును లేకుండఁబోయెను. సామాన్యగృహిణీవలె నామె యింటిపనులను జేయుచు, బంధువులతో భాషించుచు, బాగుగిండ్లకు బోవుచు నీవిధముగాఁ బ్రొద్దుపుచ్చుకొను స్వభావము కలదికాదు.

ఆమె మేడమిడికిరచ్చి “గోరా! నీకేఁలు క్రిందికిఁగూడ విడిచివేయవలెనంటి యుత్సాహపూరితములై యుండుటచే వినయుఁడు వచ్చియుండునని నేనప్పుడేయనుకొంటిని. చాలదినములనుండి యిల్లంతయు నెక్కబడుముగా నున్నది. ఏమిబాబూ! వినయా! వచ్చుటలేదేమి! అసాకోగ్యముగ లేదుగదా?” అనియెను.

విన—లేదమ్మా! వర్షాకాలముగదా!

గోరా—అమ్మా! ఇంటివా యీతనిప్రభుత్వ తరము! ఈవర్షాకాలము పోయినచో నెండకాలము వచ్చెననును! ఊరక దేవతలపే దోషారోపణము చేసినను వారు ప్రభుత్వ తరము చెప్పరుగదా! మనసులోనియుద్దేశ మాయంతర్యామి యొక్కఁడే తెలిసికొనఁగలఁడు.

విన—గోరా! నీమాటల కర్థములేదు.

ఆనం—వినయా! ఆమాట నిజమే బాబూ! నేనందుకొఱకుఁ జెప్పటలేదు. మానఃసహృదయము లొకప్పుడునిర్మలములుగను, మఱియొకప్పుడు కళంకితములుగను నుండును. కాని యెల్లప్పుడు నేకరీతిగానుండవు. ఈవిషయముగూర్చి చెప్పకలసిరచ్చినచో నెంతదిగా యున్నది. వత్సా! రమ్మ! లోనికిరమ్మ! తిరుట కేమైన బెట్టెదనురమ్మ! గోరా తీవ్రముగఁ దల నడముగఁ ద్రొప్పుచు “వలదు! వలదు! అట్లెన్నటికిని జరుగదు. వినయాని నీయింటిలో నేమియును దిననీయను” అనియెను.

ఆనం—ఔను బాబూ! నిన్ను నేను దినుమని చెప్పలేదు. నీతండ్రి శిష్యాచార సంపన్నుఁడు! స్వయముగ వందుకొనిగాని భుజింపఁడు! వినయుఁడు నాప్రియకుమారు

కుడు. అతడు నీవలె దుడకువాడు కాదు. కేవలము నీవే యాతని బలవంతముగ నిరోధించుచున్నావు.

గోరా—అమాట నిజమే. అక్రిష్టి శనువాసిని దొలగించువఱకును నీయింట భుజించుట జరుగదు.

ఆనం—గోరా! నీవంతమాట యడుగుము! చాలకాలమునుండి నీవామెచేతిను న్నుము తినుచున్నావు. చిన్నప్పటినుండియు నిన్నామెయే పెంచినది. ఆమెచేసిన వచ్చడియేగాని నీకు రుచిగా నుండదు. చిన్నతనమున నీవు స్ఫోటకపడినప్పు డామె నీకుఁ జేసినయుపచారమును నేను నాజీవితములో మఱచిపోయెలనా?

గోరా—అవిశ్వాసము కలదేని నీవామె కూరక జీతము నిమ్ము. భూమినిగొని పెట్టుము; ఇల్లుకట్టించిపెట్టుము; నీయిష్టమువచ్చిన యుపకారము చేయుము. అంతేకాని దాని నిండియం దుంచుకొనుట మర్యాద కాదమ్మా!

ఆనం—గోరా! కావలసినంత ధన మిచ్చివెచ్చినచో ఋణము తీరిపోవు నను కొనుచున్నావు కాబోలును! దానికి భూము లక్కఱలేదు; ఇల్లక్కఱలేదు; నిన్నొక్క నిమిషము చూడకన్నచో నది బ్రతుకయెలదా?

గోరా—సరే. అట్లయినచో నీవామెనే యుంచుకొనుము. కాని వినయము మాత్రము నీయింట భుజింపకు. ని గురుడును బాలింపవలయును అమ్మా! నీవంతటి శిష్టవంశమున జన్మించితనిగదా—ఆచారమును పాటింపవక్కఱలేదా?

ఆనం—బాబూ! ఈ మీయమ్మ యొకప్పు డాచారమును బాలించినదే! అందు కొఱ కప్పుడెందటికో కన్నుల నీరునిండినది. అప్పుడు నీవెక్కడనున్నావు? ప్రతిదిన మును శివాలయమునకుఁ బోయి పూజచేయుచుఁ గూర్చుండి నీతండ్రి వచ్చి పిలిచినను వెంట నేటికిని వచ్చెడివానను గాను. అపరిచితుఁడగుబ్రాహ్మణుఁడేతియన్న మునైనను దినుటకు సందేహించెడివానను. ఆకాలమున నిప్పటిలె రైలు చాలదూర మువఱకును లేదు. అప్పుడు బండ్లమోదను, పల్లకులమోదను గొన్నిదినములు తిండిలే కుండఁ బ్రయాణము చేయవలసివచ్చెడిది. మీతండ్రిగా రెంతప్రయత్నించియు నా యాచారము ను మాన్పింపఁ జాలకపోయిరి. భార్యనగు నమ్మగూడ వెంటఁబెట్టుకొని యాయన తనయుద్యోగపు గ్రామములు తిరుగుచుండటచేఁ బెద్దయుద్యోగులగు వొర లాయనను బొగడుచు నధికారములు జీతమునుగూడ వల్లఁజేయుము డిరి. ఆగౌరవముకలననే మాకుఁ దరుచుగా నొక చోటనుండి యొకచోటికి మారుట యుండెడిది కాదు. ఇప్పుడాయన పెద్దవాడై యుద్యోగమును వదలకొని కావలసినంతధనము సంపాదించి యాకస్మికపరివర్తనము గాంచి క్షిప్రాచారసంపన్నుడయ్యెను కాని, నాకు మాత్ర మట్టిభాగ్యము కలిగినదికాదు. నాసప్తపురుషాంతరసంస్కారము లన్నియుఁ గ్రమముగా నిర్మూలములైపోయినవి. అవి యింకనెంత ప్రయత్నించినను లభించునా?

గో రా — నీ పూర్వపురుషుల మాట యటంచును వారిప్పుడు నిశ్చయమైన ? కో
ధితురా! కాని నీవు మేము గౌరవించుకదాతల నశించింపవలయును. నీకు కాస్త్ర
మునందు గౌరవము లేకపోయినను బ్రేమయం దభిమాన ముండఁగూడదా?

ఆనం — ఓరీ! నీవంతగా నాకు బోధింపనక్కఱలేదు. నావృద్ధులును నే నె
ఱుంగుదును. నాస్వామి, నాపుత్రుడు, నన్ను దమస్వత్వముగాఁ జేసికొని నాపా
దములకు సంకెలల వైచినప్పుడింకను నాకు శుభమెక్కడిది ? నిన్నప్పుడు నాయు
త్సంగమునఁ జేర్చికొంటినో యప్పుడే నాయాచార మంతయుఁ గొట్టకొనిపోయినది.
చంటిబిడ్డను వక్షమునం జేర్చుకొను నానందమునెఱింగి యింకను గులాచారమునఁ
గ్రహముగఁబాలింపగలవా రీప్రధనియం దెవ్వరునుజన్మించియుండలేదు. ఆయానందము
ను గ్రహించినప్పుడే నేనిట్లు నిశ్చయించుకొంటిని. ఇప్పుడు నేనెవ్వరినైనఁ గిక్కియను
లనిగాని, హీనకుఱు లనిగాని నిందించినవోఁ బరమేశ్వరుఁడు నాకును నీకును నెవఁబా
టు ఘటిల్లఁజేయునేమోయని భయపడచుండును. కుమారా ! నీవునాయుడి నిందించి
నాగృహంబును బ్రకాశింపఁజేయుచు నుండుము ! నేనీప్రపంచమునందలి యెల్లజాతుల
చేతినీశ్వరు డాగదను.

అప్పటియానందమయిమాటలకు విషయునివృద్ధయమునం జేదియో యస్పష్ట
ముగ నొకశంజేనాచ్చాయ సోకెను. అప్పుడాతఁ డొక్కసారిగా నానందమయిరు
కను గౌరవోహనునివంకను దిలకించెను. తొడనే యాతనిసంశయము దూరమై
పోయెను.

గో రా — అమ్మా! నీమాట లంతయు క్రియుక్తములుగా లేవు. కాస్త్రగౌరవము
గలిగి యాచారమును బాటించువారి యిట్లయందుఁ గూడ బిడ్డలు జీవించుచునేయు
న్నారు. అట్టివో నీశ్వరుఁడు కేవలము నీవిషయమునమాత్రమే కొత్తచట్టము నుప
యోగించు ననుబుద్ధి నీకెట్లు కలిగినది ?

ఆనం — బాబూ ! ఎవ్వఁడు నిన్ను నాకొసంగనో యాతఁడే నాకిట్టిబుద్ధిని
గూడఁ బ్రసాదించినాఁడు. ఆసంగతి నేనేమని చెప్పుదును ! ఈవిషయమున నా
స్వాతంత్ర్యమేమియును లేదు. కాని, వెఱ్ఱినాడా ! నీ వెత్తివనమును జూచి నవ్వకల
యనో యేడువగలయునో నాకే బోదపడకున్నది సరే. ఆమాటలకేమి ! వినయుండు
నాయితో భుజింపఁడుగాదా ?

గో రా — అమ్మా! ఒక్కసారికమ్మకి తిపడినవోఁబడిసారునుపడవలసివచ్చును.
అది నాకిష్టములేదు. అతినిది శుద్ధబ్రాహ్మణులుంబము. ఆతఁ డొకటిరెండుమంచి
మాటలకుఁ జొరసాటుండఁ గూడదు. ఆతఁడెన్నింటినో వదలుకొనవలయును; శ్రీగృ
హుల నడ్డగించుకొనవలయును; జన్మగౌరవమును నిలుపుకొనవలయును; ఓరీ ! కొపపడ
కుము ! నీపాదధూరిని నాకొందును !

అనం—ఏమంటివి? నాకు గోపమా? నీవు చేయుపను లేనియును జానముతో, జేయుటలేదని చెప్పుచున్నాను. నేను నిన్ను, బెంచి బెద్దవానినిజేసితిని. ఏమైనను నీమతమునందు నాకెంతమాత్రమును గౌరవము లేదు. అయితే నాకు గష్టముగా నున్నది. పోనియ్యి. నీవు నాయుంటిలోనుండి నాచేతులలో విచారింపకపోయినను నీవు ప్రితిదినమును బ్రాత్రస్నానముకాలము వచ్చి నాకన్నులంబగుచున్నచో ననియేనాకు బరమానందము. వినయా! అట్లు బిక్కమొందు వెచికొని యుంటివేమి బాటూ! నీ మనసు మిగులమెత్తనిది. నాకు గష్టముగా నున్నదనుకొంటిని కాబోలును? లేదునాయనా! మఱియొప్పుడెప్పుడైన నిన్ను బిలిచి మంచిబ్రాహ్మణునిచేత నేవంటు చేయించి పెట్టెననులెమ్మ! నీవు మఱియొకలా గనుకొనకలదు. నేనుమాత్రము మాలక్ష్మీనాని చేతియన్నమునే తియెదను.

అని చెప్పి యామె క్రిందికి దిగిపోయెను. వినయుండు కొంతనే టివలకు మానముతో నిలువబడి పిదప మెల్లమెల్లగా “గోరా! నీవెట్టి చాలవరకు ముడిపోయినది.” అనియెను.

గోరా—అణుమాత్రమైనను లేదు. ఎవ్వరిమతమును వారు నిలుపుకొనుటకు బ్రయత్నించుచుందురు లోపమున కేమాత్రమును సంపాదించినను గ్రహముగ నంతయును జెడిపోవును.

విన—అహ! ఏమితిల్లి!!

గోరా—అసంగతి నీవు బోధింపనక్కఱలేదు. నాకును దెలియదు! నాతల్లికంటె తల్లి యెవ్వరికిని లేదు. కాని యాచారమును బాలింపనప్పుడు తల్లి నైనను నేకొక్క నాటికి గౌరవింపను. చూడుము వినయా! నీకొక్కటేమాట చెప్పుచున్నాను. మనసు నందుచుగోనుము. హృదయమత్తు తమిదే కాని సర్వోత్తమమైనది మాత్రము కాదు.

విన—గోరా! ఇప్పటి యమ్మమాటలవలన నామనసున కేమో తలడముగా నున్నది. అది తనమనసులోని యుద్దేశమును మనకు దెలుపజాలవందులకు జిత్తులు చున్నట్లగుటకు మన్నది.

గోరా యింనుకయధీరడై “వినయా! అంతదూరముగా నాలోచింపవలదు. అందువలన వృథా కాలహరణమే గాని లాభము లేదు” అనియెను.

విన—గుత్రిమా! నీవీప్రపంచమునందలి యెట్టియు తమవస్తువునైనను మంచి కంటితో జూడజాలవు. ఇంతేకాక కల్పనాబలముచే నీవు చూడవస్తువునుగూడ దిగస్కరించుచు నేరుచుందువు. అమ యందుచేతనో గాని వ్యస్తహృదయయైన టున్నది. అమె కేదియో గృహసంబంధములచే చూడి చూగును. గోరా! నీనామె చెప్పిన మాట వినగూడదా?

గోరా—వినవలసింతవలన వినియే యుంటిని. ఇంకను వినదలచినచో, జెడ్డ మాటలుకూడ వినవలసివచ్చునని మాప్రయత్నము మానుకొంటిని.

౪

మతప్రసిద్ధమగు నొకయుపదేశము నెంతతీవ్రముగ విందుమో యంతతీవ్రముగ దానిని మానవులయెడలఁ బ్రయోగించుపట్టున నెల్లసమయములందును ధైర్యమును వహింపఁజాలము. విశేషించి వినయునికడ నట్టిధైర్యములేదు. వినయుని హృదయ ప్రవృత్తి యతిప్రబలమైనది. అందుచేత నే యాతఁడు మతవర్చ చేయుపట్టున మతమే సర్వోత్తమమైనదని భావించుచుండును. కాని వ్యవహారము అమలము మానవులనంతకంటెను విశేషముగ గౌరవింపకుండ నుండఁజాలఁడు. గోరాచేఁ బ్రచారితములగు మతపదతులలో నెన్నిటిని వినయుఁడు మతమునందలి గౌరవముచేఁ బ్రేమించుచుండెనో, నెన్నిటిని గోరాయునిప్రీతిచే గౌరవించుచుండెనో చెప్పటకష్టము.

ఆవరాకాలసంధ్యాసమయమున వినయుఁడు గోరాయునివిడిచి పంకిలమగుమార్గమున మెల్లఁగాఁదనయింటికిఁ బోవుచుండెను అప్పుడాతనిసౌక్యమున మతము, మానవుఁడు ననురంధునిషయములను గూర్చి చర్చజరగుచుండెను. కాలము ననుసరించి ప్రకాశముగనో, గూఢముగనో తటస్థించుచుండు నానావిధములగు నాఘాతములనుండి సమాజమునురక్షింపఁ దలంచినచో, నాహారవిహార విషయములందుసయితము విశేషించి జాగ్రత్తగా నుండవలయునని గోరా వినయునకు బోధించియుండెను. వినయుఁడు దాని నతినులభముగ నే గ్రహించెను. ఆయుపదేశమునకు విరుద్ధముగా నున్నవారితో గోరా యతితీవ్రముగ వాదించియుండెను. శత్రువులు కోటనలుదీసల ముట్టడించికప్పు డాత్మసంరక్షణమునకే కోటనుదలి ప్రత్యేకమార్గములను, సుదులను, ద్వారములను, గిట్టికీలను, రంధ్రమును బంధించి యుంచుట యాదార్యమునకు లోపము కావనికూడ నాతఁడుపదేశించి యుండెను. కాని నేఁడు తల్లియగు నానందమయియుట భుజించుటకు గోరా యడ్డగించుట వినయునకు హృదయాఘాతమై యాంతరిక వేదనను గలిగించుచుండెను.

పాపము వినయుఁకుఁ దుండి రేఁడు; తల్లి చిన్నతనమునందే మరణించినది; పినతండ్రి హృత్రిము స్వదేశమునం దుండెను. వినయుఁడు చిన్నతనమునుండియుఁ గలకలాముందే యొంటరిగా నుండి చదువుకొని పెద్దవాడయ్యెను. గోరాతో స్నేహము కలిగినప్పుడే యాతని కానందమయివాత్సల్యము లభించినది. అప్పటినుండియు వినయుడామె నమ్మాయని పిలుచుచుండెను. వినయుఁడు తఱచుగా నానందమయియింటికిఁ బోవుచు నామెయొద్దనుండి తనకుఁ గావలసిన వన్నియును బలవంతముఁ దీసికొని తినుచుండెడివాఁడు; ఆమె తనకును గోరాకును వడ్డించుచుయును “నీవు పక్షపాతముచేయుచున్నావు” అని యామెవై గృత్రిచుకోపమును జూపుచుండెడివాఁడు. తా నొకటి రెండుదినములు రాకుండినచో నానందమయి తనకోట కంతయాత్రిపనుచుండెడిదో, వచ్చినప్పుడు చెంతగూరు నుండి తనకు భోజనము పెట్టుట కామెయొకటి మత

పనుచుండిదేదో, సభ ముగించి యెప్పుడవచ్చునా యని యామె తనకొక కట్టు నిరీ క్షించుచుండెదో వినయనకు బాగుగఁ దెలియును. అట్టివినయఁ దీప్పుడు సామాజిక నియమముల ననుసరించి తనయింట భుజింపకుండుట యానందమయి సహింపఁగలదా? వినయఁ గ మాత్రము సహింపఁగలదా ?

“ఇంతటినుండి నీకు మంచి బ్రాహ్మణునిచే వుండించి పెట్టెను. ఇంక నన్నుఁ డును నాచేతియన మును బెట్టును లెమ్ము :” అని నకుమోక్షముతోఁ దల్లి కెప్పినది. కాని యీపలుకు శృంగారము గాదా! ఈమాట నీ వినయఁడు సారెసారెకు మనంబున భావించుకొనుచు నిల్లు చేరుకొనియెను.

ఆసూన్యమందిర మంథకారమయ మయిందెను. నలుదెఱలఁ గాగితములును, బు సకములును గ ల్పితగాఁ బడియుండెను. వినయఁ దగ్గిపుల్లతో దీపమును వెఱిగిం చెను. అతని వ్రాతబలవేఁ గప్పబడిన లెల్లనిబట్టపె నందంఁజురుదా బు పడి యుండెను. ఆయింటిలో నాతనిప్రాణములు కొట్టుకొనిపోవుచుండెను. మావవసుఖ మును, స్నేహభావము ననువిషయము లిప్పు డాతనిహృదయమున ముద్రితములై యుం డెను. దేశోద్రాణము సమాధిరక్షణము నను సమస్త రక్షణము నేచుతమునందును, స్పృష్టముగను, సత్యముగను, నాతని కిగపడుటలేదు. ఒక నాటి శ్రావణనిర్మలప్రభాత సమయమునఁ బంజరమునొద్దకు వచ్చి మరల నాపంజరమునుండి వెడలిపోయిన యాది లుకయే యాతనికిఁ బ్రత్యక్ష సత్యము గాఁ గానవచ్చుచుండెను. ఆహజ్ఞాతవిహంగినిం గూర్చి యాతనిహృదయమునం దింకను నిట్టియాలోచనయొనఱుటలేదు. కాని యింతకు ముందే గోరా తన్నుఁ బ్రవేశింపకుండఁజేసిన యానందమయి ముదిరప్రతిబింబమే యాతనిహృదయమునం దంకితమై యుండెను.

ఆగది నుండలి చలువతా నీల మిలమిల మెఱయుచుండెను. ఒక సోఫాపై రాయుద తెక్కుంబోలి లెల్లని మెత్తని పొన్న పలుపఁబడియుండెను. దానిప్రక్క నున్న చిన్నబల్లపై దీపమింకను వెలుగుచు నీ యుండెను. ఆపీఠమునొద్ద నిజముగా నానందమయి రన్నిరన్నలదారములను గైకొని యొకకంబళముపైఁ జిత్రశిల్పమును గావించుచుండెను. దాని లక్ష్మీక్రింద నొకపేగుపైఁ గూర్చుండి యొక్కటే ధోరణి గా నేమేమియో మాటలాడుచుండెను. చాలవఱ కేనంద యామాటలను వినుచుండుటయే లేదు-తల్లియగు నాయానంద మనసుకుఁ గష్టముగా నున్నప్పుడెల్ల గుట్టుపనిలో మగ్న యగుచుండును. అట్టిపనిలో నిమగ్నయై యున్న యామెని స్తబధనమండలమే యిప్పు డు వినయనిమనోనియనములకు గోచరించుచుండెను. అప్పు డాతఁడు తనలో “ఈవ దనమునందలి ప్రేమ లేకమే నామనోవైకల్యమును బాఱదోలి నన్ను రక్షించుఁగాక! ఈపరిత్రాభముండలమే నామాతృసూమిప్రతిమాన్వయాపచుగుఁగా! ఇదియే నామఁ గర్తవ్య కార్యప్రేరక మగుఁగా! ఇదియే నన్ను స్వభర్తానిరతునిం గావించుఁగా!”

అని యనుకొనుచు మఱి సుదండే యామెంగూర్చి యొకసారి “అమ్మా!” యని పిలిచి “అమ్మా! నీయన్నచు నామృతము కాకని యెట్టిశాస్త్రమును సప్రమాణముగ నిరూపించినను నేను విశ్వసించను” అనియెను.

నిశ్శబ్దముగనున్న విషయనిర్భరాముడందలి పెద్దగడియారము టిక్కుటిక్కు మనుచు నేయుండెను అయింతు సుండుట యాతనికి దుష్పరామయ్యెను. దీపశునొద్ద గోడపై నుండి యొకల్లి పుడుగును బట్టుకొనఁచుండెను. విషయము దానివంక నించుక నేపు చూచిచూచి చటాన లేచి గొడుగు దీసికొని వెలుపలికి వచ్చెను. ఏమి చేయవలయునో యాతఁడు నిశ్చయించుకొనలేదు. మరల నానందమయినొద్దకు బోవలయుననియే యాతఁడు ఆభిప్రాయపెయ్యుండును. కాని యాకస్మికముగా నాతనికి నేఁడాదివారమునయు, బ్రాంతిభయఁడు, గేళవచంగురి, దూశస్యసించు ననియు జ్ఞప్తికి వచ్చెను. అది తోచినవెంటనే విషయము తెక్కినవాని నన్నిటిని మఱచిపోయి వేగముగా నడవ నారంభించెను. ఉపశయప మిపాటికిఁ జాలవఱకు మగిలవచ్చు నని తోచినది గాని యాతఁడు మరలయు తనయుద్దేశమును మాన్పుకొనలేదు.

ఆతఁడు పోలనప్పటికి పామాజికు లండలును వెలుపలికి వచ్చుచుండిరి. విషయము డు గొడుగు వైచికొని యొక్కొక్కను నిలువఁబడిపోయెను. అప్పటికి పరేశబాబు కాంతప్రసన్నుడగుచు తో ముదిఁమునుండి యీవలకు వచ్చెను. ఆతనితో నలుగురైదుగురు కరికనులుండిరి. వారిలో నొకతగుణమనోహరవదనమును వీధివీధులవెలుగున విషయము దొక్కసారిమాత్రము వీక్షించెను. తోడనే బండిచక్రముల చప్పుడయ్యెను. వెంటనే యదృశ్యమైపోయెను. విషయము దిక్కు నింటికిఁ బోక తిరిగి తిరిగి తిన్నగా గోరాయి టికిఁబోయెను. అప్పటిక సంద్యాంధకారము సాంద్రమైపోయెను. అప్పుడు గోరా యొకదీపమునొద్ద, గూర్చుండి యేమియో వ్రాయుచు మొగము పైకత్తకయే “విషయా! ఇది యేమి! ఈగాలి యేమి పునుండి వచ్చినది?” అనియెను.

విషయము దామాట విషయము “గోరా! నిన్నొకమాట యడిగెదను. నీయందే కమున భారతన్నము సర్వస్వరూప మైనదేనా? స్వప్నస్వరూప మైనదేనా? రేయింబకలు నీవాలొచ్చించుచుందువు? దా—ఈవిషయమున నీయభిప్రాయ మేమి?” అనియెను.

గోరా వ్రాయుట మాని తీవ్రచృష్టితో విషయము మరల నించుక నేపు తిలకించి కలము నొకచో నుంచి తుక్చీకెనుకకు మొగము త్రిప్పి “విషయా! నాకును తననాకను సముద్రమున విడిచి యేపనులలో నిమగ్నుడై యున్నను గాను పోవు రేపును లక్ష్యమువంతుండుకొనుటే నేనును నాభారతన్నమును నామమమమగు నిలుపుకొని యున్నాను” అనియెను.

విష—నీభారతన్న మెక్కడ నున్నది?

గోరా—గుండెలపై జేయుంచి “ఈవిక్రమదశనయిత్రము (కంపము) నిరంతరము నేవైపునకు ములు నూపుచున్నదో నాభారత వర్ణమచ్చటనే యున్నది. అంతే కాని మీమార్గలో దొంగారి హిందూదేశవరిక్రమం లేదు.” అనియెను.

విస—నీమలేవైపునకు దిరిగి యున్నదో యచ్చట నేమైన ఉన్నదా ?

గోరా—లేకేమి ? నేను దారి తప్పిపోవచ్చును; మనిగి చచ్చిపోవచ్చును; కాని నామల్లాయదృష్టస్థానమునే—భాగ్యలక్ష్మీస్వరూప మగునారేవునే లక్ష్యము చేయుచున్నది. అదియే నానమగ్రభారతవర్ణము! అదియే భగ్మపూర్ణమైనది; జ్ఞానపూర్ణమైనది అట్టిభారతవర్ణము మఱి యెచ్చటను లేదు. అది కానిదంతయు నలువైపుల నసత్యమే—ఈ నీలకంఠాపట్టణము, ఈచేరీలు, ఈకోర్టులు, ఈభవనములు-ఇవి యన్నియును బుద్బుదస్థాయిమాట! చీ!

అని చెప్పి గోరా విగయని మొగమునకక దదేశకన్యశ్చిత్తో గొంతనేపటివఱకును జూచుచుండెను. విగయఁ దేమియును మారాడక భావించుకొనఁదొడంగెను. అప్పుడు గోరా మరల నందికొని “విసయా! ఎచ్చట మనము చదివియుంటిమో, వినియుంటిమో, ఉద్యోగములకొఱ కగపడ్డవారి నెల్ల నాశ్రయించుచుంటిమో, ఇతచేసినను గుటుంబపోషణమునకుఁ దగినంత సంపాదించుకొనుటకు నిక్కులేక యుంటిమో యిట్టి యీయైంద్రజాలికమిధ్యాస్వరూపమునే భారతవర్ణ సత్యస్వరూపముగా భావించుచు నిదలి యిరువదియైదుకోట్లప్రజలను మిధ్యాగౌరవమును గౌరవముగను, మిధ్యాకర్మమును సత్కర్మముగను నెంచుకొనుచు విభ్రాతులై సంచరించుచున్నారు. ఇట్టి మరువరీచికాజ. న్యమునందేయుండి యెట్లో మనమందఱును బ్రాణములను నిలుపుకొనఁగలుగుచున్నాము. అందుచేతనే నానాటికిఁ జూశించి పోవుచున్నాము. సత్యభారత వర్ణ మొకటి యున్నది. అదియే పంచాంగభారతవర్ణము! అందుండుభాగ్యమే లభింపకున్నచో మన మేజ్ఞానముతో, నేహృదయముతో సత్యజీవాత్మతమును గ్రోలఁగలుగుదుము ? అందుచేతనే సర్వమును మఱచిపోవలయునని చెప్పితిని. బిరుదుచదువులు బిరుదుమాయలు, ముష్టిమోహములు సర్వమును ద్రోసివైచి మనయొడ నారేవున కభిముఖముగా నడిపింపవలయును. మనిగిన మనుఁగుగాక ! చచ్చినఁ జత్తుముగాక ! కాని నేను నాభారతవర్ణ సత్యమూరిని-పూర్ణమూరిని ఎప్పటికైన మఱచిపోగలనా? అనియెను.

విస—గోరా ! నీవిట్లు ద్రోశముతోఁ జెప్పుచుంటివా, సత్యముగ నే చెప్పుచుంటివా ?

గోరా—మేఘంభీర భాషణములతో “సత్యమే చెప్పుచున్నాను !” అనియెను.

విస—గోరా ! నీవలె నెవ్వరును గ్రహింపలేరా ?

గోరా—అట్లందఱును గ్రహించునట్లు చేయుటయే నాపని! శత్యశ్చరూపమును దెలిసికొనవలయుననుచో లోకము ఛాయాస్వరూపమునందే యాత్మసమర్పణముచేసికొనరా ? భారతవర్ష శర్వాంగ సౌందర్య మండజీకన్ను యెదుటను బ్రదర్శింపవలయును. అప్పు డందఱును దానికికనుటపోవుదురు. అప్పుడు నీవు చందాలకొఱకు గుచ్ఛముల పెంటల దిరుగవలసి యుండునా ? జనులు తమకుదామే ప్రాణములైన నర్పించుటకు సర్వసిద్ధులై యుందురు !

విశ—గోరా ! అట్లయినచో నాకాశత్యశ్చరూపమును జూపింపుము ! కాదేని లోకముతోఁబాటుగ నన్నుబోనిమ్ము !

గోరా—సాధన చేయుము! విశ్వాస మున్నచో నుపాసనాబలమువలన నీకును భముకలుగఁగలదు. నుభాసకులగు మనదేశాభిమానులంతగా నశ్వవిశ్వాసము కలనారు గారు. అందుచేతనే వారు తమకీ క్రియందును, నితరులకీ క్రియందును, గూడ నమ్మకము లేనివారగుచున్నారు. స్వయముగాఁ గుఱేరుడు ప్రత్యక్షమై వగమిచ్చెద ననినను గవర్నరు దొరగారి జమాదారుమెడలోని గిల్లిడనాలికంటె నెక్కువ కోరుకొనుటకు వారికి ధైర్యముండునని నేననుకొనఁజూ. వారికి విశ్వాసములేదు కావుననే ధైర్యమునులేదు!

విశ—గోరా ! అందఱివ్యభావము నొక్కరితిగా నుండదు. నీవు నీయుద్ధియందే విశ్వాసము కలిగియున్నావు; స్వకీర్తి నే యాశ్రియించి పని చేయుచుందువు అంగ చేతనే నీవితరలక్ష్మితిగతులను గ్రహింపఁజాలవు. నీవునన్నదెనపనియందు నియోగింపుము. నాకుఁ బ్రార్థింపు పోవుటలేదు. నీయొద్ద నున్నప్పుడుమాత్రమే నాకుఁ కొంచెము కాల మేపమగుచున్నది. తరువాత నూరక యుండవలసివచ్చుచున్నది.

గోరా—నీవు పనిమాట యగుచున్నావా ? స్వదేశసంబంధము లగువానిని నిస్సంగోచముగను, నిస్సంశయముగను, సంపూర్ణముగను ప్రేమించుటయును, దేశము నందు విశ్వాసములేనివారిన్నాదయములయం దట్టిప్రేమభావమును బుట్టించుటయును మనఃపు డవశ్యకర్తవ్యమై యున్నది. దేశవిషయమున విభిన్నాభిప్రాయములమై యుండి మనము మనస్పాదయములను దాసత్వవిషయముచే దుర్బలము లైనవానిగాఁ జేసికొనుకొన్నాము. మనలో నొక్కొక్కఁడు నాదర్శకుడై దానికి బ్రతీకారమును గావింపఁగలిగినచో నప్పుడు మనకార్యక్రమమునకు నుత్తేత్రిము లభింపఁగలదు. అట్లు కాక మన మేపనిచేసినను గేవలమును బాఠశాలయందలి చరిత్రపాఠపుస్తకము ననుసరించి యితరు లందఱు చేసినపనిలేనే యుండును. ఇట్టి నిర్లక్షకార్యమునకై శత్యముగా మనసర్వశక్తులను, ప్రాణములను పెట్టింపఁగలుగుదుము ! అట్లు చేయుట మనహౌ న్యమును మఱింత వర్ధిల్లఁజేసికొనుటయే.

ఇట్లు వారు సభాపీఠమునకుఁ దండఁగా నొకమూక్క న శేతబట్టకొని మృదు మందఁగభావముతో మహిమఁ దాయింట్లు 2) వేళిఁ దెన. ఇది కచేరినుండి వచ్చి, తేనీరు త్రాగి మూక్కగొట్టఁ నొటఁ బెట్టకొని, మూక్క న శేతబట్టకొని, కిధిగుమ్మమునొద్దఁ గూర్చుండి మహిమఁడు త-బాదు నేమిచునోయమ! ఇక గొం తసేపటి కొక్కొకరుగా నరుగుపారుగున్నేహితు లఁదిజూచు వత్తురు. అప్పుడు సీమా ద్వారమునకుఁ దన్నగదిలోఁ గూర్చుండి వారందఱును బేకాట యాడకొందరు. మహిమఁడు లోపలఁ బ్రకటించుతోడనే గోరా కుర్చీనుండి నిగి నిలుకబడియెను. మహిమఁడు మూక్కను చీల్చుచు “భారతోద్దరణమునకు కొట్టుకొనుచున్న నీవు సం పూర్ణముగా నీసోదరు నుద్ధరింపఁగలవు!” అనియెను.

గోరా మహిమనినకంకఁ జూచుచు నూగకుండెను. అప్పుడు మహిమఁడు “నూ అశీనునకుఁ గ్రాత్రగావచ్చి-నొక బుగ్ దాగ్ నలఁ జాలదురాన్నీడు. అతఁడు బాగా రీ తాబులను “జేబూ” అని పిలుచుచుండెను. తల్లి నమ్ముచున్న దన్నుకు కాళ్ళరికిని నెలవీయఁడు. ఒక్కనికైనను నెలజీతము పూర్తిగా మట్టినీయఁడ. గురుస్తా లజీత మంతయును జరిమానాకిచ్చిదనే కడతేరి పోవుచున్నది. తనివేగ నేయాకాశ రామన్నయు శరము గచ్చినను కానిని నేను వ్రాసితి నాయే యనమఁనించి సత్యా సత్యములు గ్రహింపకుండగ నే నానేత తమపరిపత్రమును బలవ తముగ వ్రాయింఁచు కొనుచుండును. మీరు, యూనివర్సిటీపముద్రమును వధించి బయటదేహింపవును. యుత్తరమును బాగుగ సరిఁచివ్రాసిపెట్టుడ! — “even Landel justice, falling generosity, kind courteseness” మొదలగుచి తీసికేయ ఁ.

గోరా మాటాడ నూగకుండెను. వినయుండు నవ్వుచు “న్నా! ఇన్నితప్పు క్కలలో నెవఁడు పలుకఁగలఁడు?” అనియెను.

మహి—శమరియఁడు శాత్రువునే ప్రశ్నాగిఁ పవలయును. నాకుఁ జాలదిన నుండి వారితో సంబాధ మున్నది. వారిసంగతి నాకుదెలియు దేనియును లేదు. తర లసత్యము చెప్పువారినే గౌరవించుచుండును. అశత్య మెవచో వాగెట్లపని నేను జేయుదును. వారిలో నొకఁడు తప్పుపని చేసెను నందఱు దానినే యానా జించుచుండును. మన మట్లు చేయులమా? కావునఁ దెలియకంక బాగున వారి నొక మోసము చేసినను మనము బాపము లేదు.”

అని మహిమఁడు పరిపక న్వసానెను. వినయుండ గూడ నవ్వునాఁచుకొనఁ జాలకపోయెను.

మహి—సత్యము చెప్పియే వారి నప్రతిఘటించి నావిఁపనలయు నని మీరిరు కొనుచున్నారు కాబోలును! పామేర్వరుండు మీకిట్టిబుద్ధులు ఇదిసాగుచుటనేత నే

దేశమున కిట్టిగతి కలిగినది! ఎవ్వరైనను సాహసించి యాతనిదొంగతనము బట్టకొన్నచో నాతఁ డెఱిమాత్రిమను దనపనికి నిగుపడక వైకెచ్చు పాపసాధువులై లై బడి కొట్టుటకు సిద్ధపడను. ఇది నిజమేనా?

విన—సత్యము కాకేమి?

మహి—అంతకంటెను నసత్యబ్రీకర్తనమునకు దిగి మిథ్యావినయముతో నాతని పాదములను నేనించినచో నప్పు డాతఁడు నీకు నేవకుఁ డైపోవును. అందువలన మనకు మంచికితాబులు లభించుటయే కాక మన కాంతికి భంగము లేకుండ నుండును. బాగుగ నాలోచించి, చో నిజయే దేశభక్తి. కాని మనగోరా కీమాట యన్నఁ గోపము! ఆతఁడు హిందువుఁ డైనప్పటినుండియు నగ్రసోదరుడ నని నన్ను గౌరవించుచుండెను. కాని యిప్పుడేమో నామాట లాతనికి నచ్చుట లేదు. కాని, యేమి చేయుదును? ఆతఁడు సోదరుడ! ఆసత్యసంబంధమునందుఁగూడ సత్యమునే చెప్పవలసివచ్చుచున్నది. విషయా! ఆయు తరము నొక సారి చూడుము! ఉండు ముందము! నేను చిత్తువ్రాసి యున్నాను. అది తీసికొని వచ్చెదను.

అని చెప్పుచు మహిముఁడు తనబాట నేనించుచు వెలుపలకుఁ బోయెను. అప్పుడు గోరా : నయనిం. గాంచి “విషయా! నీ వన్న గారిగదిలోనికిఁ బోయి చూచుచుండుము. ఇంతలో నేను నాయు తరమును బూరి చేసికొందును” అనియెను.

గీ

“వినచున్నారా? నేను పూజామందిరములోనికి రానులెండి! భయముఁ బొందికకృత్యములు మగిసిఁచో మీరొకసారి యాగదిలోనికి రండ! మాటాడఁపని యున్నది. ఎవ్వరైన సన్యాసులు వచ్చినచో నింక మీదగ్గరమే దొంగదుచేతనే యిప్పుడు వచ్చి మనవిచేసికొనుచున్నాను! మఱచిపోక యొకసారి అని భర్తకుఁ దెలిపి యానందమయి యింటిపనులు చేసికొనుటకుఁ బోయెను.

కృష్ణదయాళుఁడు శ్యామలకరీరులతరగతిలోనివాఁడు. అతం డొకాఁడు. అతనిమొగ మంతయును నెరసిన, ద్దమఁచే గప్పువడియుండును. అంక కన్నులుమాత్రిమే. స్పష్టముగఁ గానవచ్చుచుండను. అతఁ డెప్పుడను గైరికములను ధరించి చేతియందుం గమఁడువును, బాదములయందుఁ బాదుకలను దాల్చియుండును. అతని నడినెత్తి జతయును బట్టతల యయ్యెను. మిగిలినకుంతలములను జేర్చి యాతఁడు మొగముమీదనే ముడివెచుకొని యుండును.

పశ్చిమముగం దున్న నిసములలో నాతడు గోరాతోఁగలసి మద్యమాంసములను భుజించినవాఁడే. ఇప్పు డాతనికి దేశమునందలి పూజారులు, పురోహితులు, వైష్ణవులు సన్యాసులు మొదలగువారిపాదములపైఁ బడి ప్రభుత్తిని జూపుటయే పొరువ మను

జ్ఞా ము కలిగినది. అట్టివారిలో నిప్పు డాతఁడు గౌరవంపనివా రెవ్వరును లేరు. కొత్త సన్యాసి యెవ్వ డైన నగ పడినచో నాతనియొద్దః గొత్త నూర్ణమును నేర్చుకొనవలయునని ప్రతిజ్ఞించుచు నును. నిగూఢమును ముక్తిపథమునందును, నిగూఢమును మోగమూర్ణమునందును నాతనికిఁగల యాశను మేరలేదు తాత్త్విక సాధనము వధ్య సింహకలయునని యాతఁ డుపదేశము నుడి కొంత కాలము కొత్త చిన్నము చేసెను. అట్లు జొక బౌద్ధపురోహితునికర్మము లభించుటచే నాతనియొద్ద దేశ మలవలనఁ గృష్ణదయాళునిప్రభుమోదేశ మిప్పుడు మాటిసోయెను.

అతనినువ్వు కియకయేను నాతనిప్రభుభావ్య యొకమగ కిసువును బ్రసనించి స్వర్గము నాలయ్యెను. తల్లిచావునందుఁ గారణమయ్యె ననుకోసముతో నాతఁ డాబిడ్డను మేనమామ గారియొంటికిఁ బంపి వదిలి యావైరాగ్యము వేలబెట్టెను మును వదలిపోయెను. మఱి యామమములకుఁ దరువాతఁ గాశీవాసియును సార్వభౌముని మనుచురాలిని, బిత్తహీనను, ఈ యానందమును నాతఁడు పెండ్లిబిడ్డనికొనియెను. కళ్ళిచ్చు దేశముగండే యాతఁ డుద్యోగము చేసి పెద్దబుధి కారులగౌరవమును సంపాదించి యుండెను. ఇంతలో సార్వభౌముఁడు మరణించుటచే నితఁడపోషకు లెవ్వరును లేని యానందమయి నాతఁడు తనయొద్దకే తీసికొనిపోయెను.

నీపాయిమ్యాటిని సమయమునందుఁ గృష్ణదయాళుఁడు తన సేర్పరితనముచే నొక రిద్దఱు పెద్దదొరలప్రాసాదములకుఁ గోలుచెను. అందునే నాతనికి యాశనున్నను, జాగీరును గూడలభించెను. మ్యాటిని కుగిసిన కొలఁదికాలమునకే యాతఁ డుద్యోగమును వదలుకొని పసిబిడ్డ యగు గోరాను దీసికొని కొంత కాలము కాశీమును నివసించి యుండెను. గోరా కై దేడ్ల వయసు వచ్చునప్పటికిఁ గృష్ణదయాళుఁడు కలకత్తానగరమునకు వచ్చి యుప్పును తన పెద్దకుమారుఁ డగు మహిమునిగూడ మేనమామయొద్దనుండి తన యొంటిఁ బిలిపించుకొని పెద్దవానినిజేసెను. ఇప్పుడు మహిముఁడు తనతండ్రిగౌరవము నుబట్టి దొంత మువారి ప్రైజరీలో నతిగౌరవముగఁ బని చేయుచుండెను.

గోరా చిన్నతనమునుండియుఁ దనబడియుండును, బడిపిల్లలయందును నధికారము చేయుచుండెను. కపాఢ్యాదులందీతులజీవితములు మంచిని కావని నిరూపించుటయే యాతనిప్రభావోద్దేశము, నామోదము నైయుండెను. అతని కిండువయసు వచ్చినప్పుడే బడిపిల్లల క్లబ్బునందు “అస్వతంత్రులై యెవ్వరు జీరంపఁగోరుదురు? — ఇరువదికోట్ల ప్రజలనిహితము!” అని నొక యులులను హర్ష యింగ్లీషుభాషకుం దుపన్యసించి క్షుద్రవిద్రోహులను నేనాపతి మయ్యెను. క్రియముగా గోరాబాలకసభ యాశ్రమమును భేదించుకొని వచ్చి యువకసభ మునుఁ గాకరీప్వరమును విస్తరింపఁ జేయుచుండెను. అది కృష్ణదయాళుని హృదయమున కతిపతూ గలముగ నేయుండెను.

చూచుచుండఁగనే నగరమందు గోరాకు గౌరవప్రస్తుతం వర్ణించుచుండెను. కాని యింటియందుమాత్ర ముట్టుచును. మహిమ దప్పటికీ మున్యోగము చేయుచుండెను. అతఁడు గోరానుజూచి యొకప్పుడు “దేశాభిమానాగ్రాహి” అనియు నొకప్పుడు “అపరనారీశముఖ్యుడు!” అనియు బరిహాసించుచుండెను. అందుచే గోరా యప్పుడప్పుడైనను గొట్టుబోధుటకూడ జరుగుచుండెను. గోరామఁ గల యాస్థ్యేయద్యేవమునకై యానందములు భవమున విచారించుచుండెను. ఆమె యారినీ శాంతింపజేయుట కనే కశిభముక, బ్రయత్నించెను గాని లాభము లేపోయెను. గోరా వీధులందును, ఖుటకులముందును, పెట్టునున నింగ్లీషునాటితో డీకొనఁగలిగినచో, దనజీవనము భవ్యమునట్లు లలించుకొనుచుండెను.

కృమముగా నప్పుడు గోరా కేశవచంద్రుని యుపన్యాసములకు ముగ్ధుడై బ్రహ్మసమాజముచే విశేషముగా నార్పింపఁబడియెను. మరల నిప్పుడు కృష్ణదయా శుక్లు పూర్వాచారపరామణుడై గోరా తన కదిలోపలికి వచ్చుటకుఁగూడ సహింపకుండెను. అతఁడు శ్రీత్యేయమున నొకముల్లు వీసికొని ద్వారమునందు “సాధనాశ్రమము” అను పేరతో నొకబోర్డును గట్టుకొనియెను. తండ్రి యట్లుజేయుట గోరాకుఁ గష్టముగా నుండెను. “ఈమూఢత్వము నేను సహించజాలను! ఇది నాకన్నులకు కూలమువలనున్నది” అని యనుకొనుచు గోరా చంద్రతోడి సర్వసంబంధములు తెగతెంపు చేసకొని యొక్కడకైనఁ బోవుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. అనందములు యాతని పెట్టోలందలించి బోధించుచుండెను.

గోరా యవకాశము దొరికినప్పు డెల్లఁ దండ్రీకడకు వచ్చుచుఁ బోవుచుండు బ్రాహ్మణపండితులతో వాదములు చేయుట కారంభించుచుండెను. అది తక్కుమే కాదు. విచారణ పురియే చెప్పదచ్చును. అందుఁ జాలమందిపండితులకుఁ బండిత్యముంటు భవతోభిమే హెచ్చుగా నుండుటకలవ వారు గోరా నతిస్మింపజాలక యాతఁ డెవనఁ బెద్దభ్రష్టరతె భయపడుచుండిరి. వారిలోఁ గేవల మొకవారచంద్రుని ద్యావాగీశ్వరునియందు మాత్రమే గోరాకు గౌరవముకలిగెను.

కృష్ణదయాశుఁ డేదద్యావాగీశ్వరుని వేదాంతవర్మకొఱకు నిరూపించి యుండెను. గోరా మొట్ట మొదట నీతఁడొగూడ నుద్ధతత్వావహితో వివాదపడుటకుఁ బ్రయత్నించెను గాని యదికొనసాగలేదు. ఏద్యావాగీశ్వరుఁడు కేవలము పండితుఁడు మాత్రమే కాక యత్యంతస్వభావుఁడుకూడ నైయుండెను. కేవల సంగ్రహ విద్యాగ్రాహములన నట్టి తత్త్వవిజ్ఞుని లభించు నని గోరా యూహించుచు నుండలేదు. ఏద్యావాగీశ్వరుని నడవఁజేయుచు శాంతియులును ధైర్యగాంభీర్యములును బరిపూర్ణములై యుండుటచే నాతఁడయెదుట గోరా విధేయత చూపకుండ నుండఁజాలకపోయెను. అప్పటినుండి గోరా వారచంద్రునియొద్ద వేదాంతవర్మ

నములను జదువుట కారంభించెను. గోరా యేపనియైనను సగముసగము చేయువాఁడు కాదు. ఆతఁడు కేవలము నప్పుడు దృశ్యకాలలో చనువందే నిమగ్నుడైపోయెను.

ఘటనాక్రమమున నాచిత్యమును దొకియాంగ్లేయమతగురు వొకపత్రిక యందు హిందూశాస్త్రములను సమాజమును నెదిరించి యావిషయమునఁ దనతో వాదించుటకు హైదరాబాదుపండితుల నాహ్వానించెను. అది చూచి గోరా మండిపడియెను. అవకాశము దొరికినప్పుడెల్ల దాని శాస్త్రములకు లోకాచారములను నిందించుచు విరుద్ధమతముల నెంతగాఁ బీడించు మన్నను నిప్పుట పడెను. డొకఁడు హిందూమతము నధిక్షేపించుట గోరా కంతుశముతోఁ బొడిచినట్లయ్యెను. గోరా యప్పుడు పత్రికా మూలముననే వాదించుట కారంభించి ప్రతిపక్షము హిందూమతమునందును, సమాజమునందును నాశాపించిన దోషములలో నొకదానినైనఁ గొంచెమైన నంగీకరింపలేదు. పత్రికాధిపతి యి.క నేను ప్రకటింపఁజాల సమర్థులవఱకును వాదము జరిగెను గోరాయొక గోపము విధించుకొని యిట్లు పురా "హిందూముఁమ్" అను నొకపుస్తకమును వ్రాయ నారంభించెను. అందు సాధ్యమెంతవఱకును సమర్థులు కలరు శాస్త్రములను నుద్ఘాటించి హిందూధర్మమును గూర్చియు హిందూసమాజశ్రేష్ఠతనుగూర్చియుఁ బ్రమాణములను సులభిప్రాంపఁటొనగను. ఈవిధముగా గోరా మిషనరీలతో వాదించి తుదకు దివవాదమును నెగ్గించుకొనియెను. "నాదేశము విదేశీయులగుటచును, విదేశీయుల కాసనానుసారముగా విచారింపఁబడుటకు నే నంగీకరింపను. ఏమి నేమి విదేశీయులయాదర్శనములతో మే మేకీభవింపఁజాలము. మాజన్మభూమియందలి యాచారములను వివాసములను, శాస్త్రములను, సమాజములను గొంపించుటయందు మే మెవ్వరియొద్దను నించుకంతయైన సంకుచితులమై యుండఁజాలము. సబలముగ—సగర్వముగ మాదేశగౌరవమును మానెత్తివై బెట్టుకొని మాదేశమునకును మాకు నెట్టి యనమానమును గలుగకుండ రక్షించుకొందుము" అని చెప్పుచు గోరా గంగాస్నానములను, సంధ్యాహ్నికములను జేయుట కారంభించెను.

ఆతఁడు నెత్తివై నొక చిన్నజుట్టుపిలక నుంచుకొని, తినుట త్రాగుట మొదలగు వానిలోఁగూడ జాగరూకుడై యుండెను. ఇది మొదలతఁడు ప్రతిదినమున సంధ్యాకాలమున డల్లిదండ్రులపాదధూని దలను వాల్చుట కారంభించెను. ఇదివఱకు వలె నింగ్లీషుభాషలో "కాడ్, స్నోబ్" అని నిందించుట మాని గోరా తనయన్నగారగుమహిముని జూడఁగనే లేచి నమస్కారము చేయు మొదలుపెట్టెను. ఈయాకస్మికభక్తి గాంచి మహిముఁడు నోటికి వచ్చినట్లెల్ల ననుమన్నను గోరా దానికిఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చుట లేదు. గోరా తనయుపదేశముచేతను నాచరణముచేతను దేశమునందలి కొంతమందిని దనతోఁ జేర్చుకొనఁగలిగెను.

ఆ సమాజమువా రందఱును నాతనిసాహాయ్యముచే నెచ్చునిగనుండి “మేము మంచిచెడ్డలకు గూర్చిగాని, శభ్యతాసభ్యతలకు గూర్చిగాని యొకరియొద్దఁ బ్రకటింపఁ కొను నుద్దేశము గలవారము కాము. మాకు మేమే తోఁచుగా గేవలమును మాకిష్ట నుభిములను మేమే యనుభవించుచుందుము” అని పలుకుచు సర్వసంసిద్ధులై యుండిరి.

గోరా యెడలం గలిగిన యీనూతనపరివర్తనము కృష్ణవయాళున కెంతమాత్రము నెప్పుడుకలెను. అతఁ డొకనాఁడు గోరాను బిలిచి “బాబూ ! హిందూశాస్త్ర మతిగంధీర మైనది. మనము సాపించిన యీశ్వరునుగూర్చి తెలిసికొనుట సామాన్యమగు సాధ్యము కాదు. నీ విటిపనికిఁ బూజుకొని కష్టపడకుటయే మ చిదని నాకుఁ దోచుచున్నది. నీవు చిన్నవాడవు ఇగ్గీషువిద్య బాగుగ నభ్యసించితిని. నీవు బ్రహ్మసమాజమునఁ జేరినవో వారందఱును నీవు చెప్పవట్లు చేయుచుందురు. నీ కట్లు చేయు నాకెంతమాత్రమును గష్టముగ నుండదు. మఱియు సంతోషముగ నే యుండును. కాని నీ పీఠూర్థమునే యవలంబించినవో నీ కంతగా నుపయోగము కలు గదు. ఇది నీకుఁ దగినపథ్యత కాదు.” అనియెను.

గోరా—అదియేమి యట్లునుచున్నాను? నేను హిందువునను. నాకిప్పుడు గాఢము నెప్పటికైనఁ బ్రయత్నించినవో హిందూశాస్త్రము తెలియక మానదు. ఎప్పటికిని దెలియకున్నవో నప్పుడు దీనిని బ్రత్యక్షింపవచ్చును. నేను పూర్వజన్మమున హిందూసమాజసంబంధమును విశువజాలనివాడ నగుటచేతనే నాకిప్పు డీబ్రాహ్మణ జన్మం లభించినది. ఇట్లే బ్రతిజన్మములందును హిందూశాస్త్రము నవలంబించుచుఁ దుట్టు తువకు సర్వోత్తమస్థానమున గాంచినను. ఏదైనఁ బాపముచే నెప్పుడైనఁ ద్రోవ తప్పినను మరల ద్విపక్షీరవేగముతో యథామార్గమునకు మరలవలయును.

కృష్ణవయాళుఁడు తలదిద్దిప్పుచు “కాని, బాబూ ! హిందువు నని చెప్పుకొ న్నింతమాత్రమున హిందువు కానేరడు. శాసల్యానుకూలము—క్రిష్టియను కావచ్చును. కాని హిందువు గుటమా? ఎంతమాట ! అదిమాత్రము సాధారణకార్యము కాదు!” అనియెను.

గోరా—అమాట నిజమే కాని నేను హిందువునై జన్మింపఁగలుగుటచేత నే సింహద్వారమునొద్దకు రాఁగలిగితిని. ఇప్పుడు సరిగఁ బ్రయత్నించినవో నతిసులభ ముగనే లోపలఁ బ్రవేశింపఁగలను.

కృష్ణ—బాబూ ! నేను నీతో వాదింపజాలను. కాని నీమాటయందును సత్యము లేకపోలేదు. ఎవరికిగొప్పల మెట్లున్నదియో యట్లుకావలెను. దానినిమాత్ర మెవ్వరు నడగింపజాలరు భగవత్సంకల్పమునకు మన మేమిచేయఁగలము? మనకేమి తెలియును?

భగవద్దేశము, కష్టఫలము, సోహంవాదము, భక్తితత్వము నను నీవను సన్నివ
యములను కృష్ణదయాళుడు సంపూర్ణముగను, సమానముగ నే గ్రహించెను. కాని
వీని సమన్వయమునుగూర్చి గాని ప్రయోజనమును గూర్చి గాని యాతని కింతవఱకు నెంత
మాత్రము ననుభవము కలుగలేదు.

ఇన్నాళ్ళకు నేడు కృష్ణదయాళుడు స్నానాప్నీకములను ముగిచుకొని
యానందముయి గడిలోనికి వచ్చి యొకబల్లపై దనచిత్రా సనము నే పయచికొని యెట్టిసం
పర్కమును దనకుఁగలుగ కుండునట్లుచూచుకొని సావధానముగఁగూర్చుండి యుండెను.

ఆనం—మీమిత్రపన్నులో నింటిగొడవయే లేకుండఁ బోయినది. కాని నేను
మాత్రము నిరంతరమును గోరాకొఱకు భయపడిపోవుచున్నాను.

కృష్ణ—భయమేమి!

ఆనం—నేను సరిగాఁ జెప్పఁజాలను. గోరా యిప్పుడు హిందూశతము నవలం
బించి పని చేయుచున్నాడు. క్రిమముగా నందువలన నెట్టికష్టములు సంభవించునో
యని భయపడుచున్నాను. ఈతనికి వదుగుచేయఁదగిన నే నస్పృహ చేప్పియుంటిని.
మీరు నామాట లెక్కచేసి నారు కారు. మెడలో రెండుమూడునూలుపోచలను వేచి
నంతమాత్రమున విచ్చినదియు లేదు; పోయినదియు లేదని నాకు సమాధానము చెప్పి
తిరి. కాని యని వట్టినూలుపోగులు కాలేదు ఇంతవఱకును బుట్టి ఎందుచిని!

కృష్ణ—ఔను. ఆ తప్పంతయును నాదే—నీబలవంతముచేతనే నేను పొరఁ
బడితిని. అప్పుడు నీ వాతని నంతమాత్రము విడఁగఁజాలకుంటిని. ఆనములలో నేనును
నిర్లక్ష్యముగా నుంటిని. ధర్మకర్మములనుగూర్చి నాకప్పు డెట్టిజ్ఞానమును లేనేలేదు.
ఇప్పుడైనచో నట్టిపని చేయఁగలగుదువా?

ఆనం—మీ రేమన్నును సరియే! నేనుమాత్రము ధర్మము చేయలేదు. నే నాది
డ్డను బెంచుట కంతకష్టపడితి నో మీరే యెఱుఁగుదురు. ఎక్కువ రేమి చెప్పిన నట్లు చేసి
తిని! ఎన్నిమందులు, ఎన్నిమంత్రములు నుపయోగించితి నో మీ రెఱుఁగరా? ఒక
వాటిరాత్రి నజ్జనిండ్ల బువ్వలుంచుకొని శివపూజ చేయుచున్నట్లు కలగ గలదు. అను
వాతఁ గొంతనేపటి కాపువ్వులు మాయమైపోయి యంతకంటె కి జెల్లవకులలవారలతో
కడు నా కాగజ్జలో నగ పడియెను. అప్పుడు నా కేమయ్యెను బోధపడలేదు. నాకన్నుల
నీరు నిండిపోయెను. నేనప్పు డావిడ్డము తిత్తరవలనో బోయి యెత్తునా. బోయి తోడనే
నాకు నిద్రాభంగమయ్యెను. తరువాతఁ బడినములు గానుండఁ నే నాకీగోరా లగ్గిం
చెను. ఇది నాకీశ్వరప్రసాదము! నే నాతని నెట్లు విడుదలము? నే నీతని బూర్వ
జన్మమున గర్భమున ధరించి యెంతయో కష్టపడియుండును. అందుచేతనే యీరెందు
న న్నున్నాముని పిలుచుటకు వచ్చియున్నాను. ఈతఁడెంతవిధాయదోడుగా మనకు

అధింకెనో య లోచించి చూడఁడు. అప్పుడు నలువంకల వ శ్యలు యక్షములు జరుగుచున్నవి. మనమే ప్రాణభయము చేరి జచ్చిపోవుచుంటిమి. అట్టి సమయమున సర్వగాత్రి శత నాయంశ్లేయయువతి మనయింటికి వచ్చి దానినది. ఆమె నింటనుంచుకొనుటకు మీరు భయపడితిరి. నేనప్పుడు మీకు దెలియకుండ నామెను బనులసాలలో నుంచి తిని. ఆరాత్రియే యామె యొకమగ శిశువును బ్రహ్మించి మగజీంచి. ఆ తల్లి దండ్రులులేని యాబిడ్డను నేను బెంపకన్నచో నాకు దెట్లు బ్రగుటను? మీరప్పుడాబిడ్డను పొదిరి కొప్పుగింపవలయు నని తలంచితిరి. పొదిరి యాబిడ్డకు దత్రియా తండ్రియా? ఆతని కేల యొప్పింపవలయును? అతఁడేల యాబిడ్డను రక్షించును? అటు అధియించిన యాబిడ్డ కడుపునబుట్టిన బిడ్డకంటె దక్కవా? మీ రేమన్నను సరియే. నాబిడ్డ నెవ్వఁడు ప్రసాదించెనో స్వయముగా నాతఁడే తీసికొనవలయును గాని నా ప్రాణము లుండఁగా నే నీతని నెవ్వరికి నొప్పగింపజాలను.

కృష్ణ—ఆసంగతి నాకు దెలియును. అందుచేత నీవు నీగోరాతోనే యుండుము. నా కాయభ్యంతర మేమియును లేదు. అతఁడుమ-బిడ్డయే యని చెప్పుచున్నప్పుడాతనికి వడుగు చేయవచ్చుచో సంఘములో గౌరవము కలుగుదు. అందుచేతనే యాతని నుపనయనము చేసేతిమి. కాని యిప్పుడు రెండు సం. తు లాలోచింపవలసి యున్నది. న్యాయానుసారముగా నాసర్వస్వమును మహిషునకే చె.దవలసియున్న — ఆలాగు —

ఆనం—మీయాస్తిలో భాగ మెవ్వరు కోరుచున్నారు? మీస్వస్వమును మహిమునకే యాయవచ్చును—అందొక పెసయైనను గోరా కక్కఱలేదు. వాడు మగవాఁడు! బాగుఁ జదువుకొన్నవాఁడు. స్వయముగా సంపాదించుకొనఁగలవాఁడు. వాని కొకరిభవములో భాగ మెందుకు? వాఁడు బ్రదికి యుండుటయే పదివేలు, నా కట్టిభాగ్యముతోడను బనిలేదు.

కృష్ణ—అక్కఱలేదు. అతని కంతయన్యాయము చేయను. భూసంగతి యంతయు గోరాకే యిచ్చెదను. అందువలన నాతనికి వత్సరమునకు వేయిరూపాయలు వచ్చును. ఇప్పు డాతనివివాహమునుగుటించి యాలోచింపవలయును. ఇదిగఱకు జరిగిన దేదియో జరిగినది. ఇక నే నాతనికి బ్రాహ్మణకన్యనుమాత్రము హిందూమతప్రకారము పెండ్లిచేయఁదలఁచుకొనలేదు. నీకుఁ గోపము వచ్చినను సరియే; ఏమైనను సరియే—

ఆనం—అహాహా! మీకురాలె బ్రహ్మచర్య మంతయును గంగానదియే ప్రవహింపవలయు ననునంతటిధర్మగ్రాసము నాకు లేదు. బ్రాహ్మణకన్యనే పెండ్లి చేయవలయు నని నేనేల కోరవలయును? ఏల పట్టపట్టవలయును?

కృష్ణ—బ్రాహ్మణులబిడ్డవే యుండియు నీ పెట్టిమాట యనచున్నావు?

ఆనం—అయిన నేమి? నేను నాబ్రాహ్మణత్వమును వదలుకొన్నాను. మన మహిముని పెండ్లిసమయమున కిరస్తానీదాన నని నన్నుదఱును నిండించియే యున్నారు.

అప్పుడు నేనన్నిటికి సంకీర్తించి మరమాట చెప్పకండఁ దప్పుకొనియే యుంటిని. లోక లాఁడటను నన్నుగిరినా నీ యనుచున్నాడు. ఇంకిను : నేనవిధముల ననుకొను చున్నాడు. నేనెడలేమట నను : పించి చెప్పచున్నాను ! గిరినా నీలు మాత్రము వనములు కరా ? మీరమ శ్రీమే గొప్పజాతివారే : నావే శ్వరుడు : నశ్చయించి యాడరించి యున్నచో నా : దొరికప్పుడు : తనల పాదధూళియందను, వట్టియొక పుడు మొల యాల పాదధూళియందను, నప్పుడు కి : నీల పాదధూళియందను మీతలను దొరిలించుట కల యంకికరించును ?

కృష్ణ — ఆమాటలకేమిలే శుభ్ర ! నీవాడఁదానవు. అసంగతులు నీవు గ్రహిం పజాలవు. కాని, సంగు మొకటి యున్నది. దాని కతయను దోయును. దానిని నీవు గౌరవింపవలయును.

ఆనంద — నాకుఁ దెలిసికొనఁగల సిన పోలేదు. నేను గోరాను నాభిర్థగా నెచు కొని వెచుకొన్నప్పుడే నాయాచారక్రవశాదులను మతమునుగూడ వదలుకు న్నాను. నేను మతముకొఱకు గయపడి యెప్పుడును దాగి నుండలేదు. నేను శ్రీశక్తి త్తముగనే శ్రీరర్తించుచు నెల్లరనిందలకును లోఁగుమనే యున్నాను కేవల మొక్క గంగతి మాత్రమే దాచియుంచితని. గానికొఱకే దేవున క్కడఁ గోపముచున్నో యని భయపడుచున్నాను. చూకుడు ! గోరా కిది యంత దురు జెప్పిన అవయవ నని యున్నది. తరువాత నేమెనను సరియే.

కృష్ణదయాళుఁ డాత్రిముతో “వలదు. వలదు. నేను జీవించియోడఁగా నా రహస్యము బయటఁ బెట్టకుదు. గోరానే తెలిసికొననిమ్మ ! తెలిసినతరువాత నాతఁ డేమిచేయునో మన మూహింప జాలము. సమాజములో గోలపుట్టును. ఇంతే కాదు; దొరతనమువారేమి చేయుదురో చెప్పఁజాలము. గోరాతండ్రి యున్నందులో మరణిం చినట్లును, నాతనికల్లి ప్రసనించి మరణించినట్లును మన మెఱిగియుండియు నప్పుడు రిపోరుచేయలేదు. ఇప్పు డది యంతయును గలసి పెద్దఁదనగోళ మగును. అట్లయి నచో నాసాధనయును, భజనయును, మంటఁ గలసిపోవును. ఇంకిను నెట్టిపనులు కలుగునో!” అనియెను.

ఆనందమయి నీరు త్రయై కూరుచుండెను. కృష్ణదయాళుడును గొంతనేటి వఱకు నూరకుండి యనంతరము మెల్లగా “గోరావెండినివయమే నేనొకవిధముగా నాలోచించితిని. పరేశభట్టాచార్యుఁడు చిన్నతనమునందు నాతోఁ జదువుకొన్నవాఁ డు. అతఁడు నూక శృంగారస్వర్గరుపని చేసి పెన్షన్ తీసుకొని యిప్పుడు కల త్రా యం దున్నాఁడు. అతఁడు ఘోరబ్రాహ్మసామాజికుఁడు. అతఁడయింటఁ జూచుచు కన్యలున్నట్లు వినియున్నాను. గోరా కెట్లయిన నాతనితోఁ జనవు కలిగించినచో వాఁడు తఱచుగా నాయుంటికిఁ బోవుచుండును. అప్పుడు వాని కాకన్యకలలో నెవ్వ

రిస్కైనఁ బెండ్లియాడవలయు ననుకోరికకలుగవచ్చును. తరువాత జేవుఁడున్నాఁడు” అనియెను.

అనం—ఏమనుచున్నాడు? గోరా బ్రహ్మసామాజికులయొద్దకుఁ బోవుటయూ ఇప్పు డాతనికా కాలము తిరిగిపోయినది :

ఇట్లునుచుండఁగ నే గోరా తనమేఘమంద్రస్వరముతో “అమ్మా ! యని పిలుచుచు నాగదిలోఁ బ్రవేశించి కృష్ణదయాళుఁడట నుండుటంగాంచి విస్మితుఁడైపోయెను. అనందమయి చటాటన లేచి యాతనియొద్దకుఁబోయి ప్రేమాకుఁగ్రూరనయనములతో “ఏమిటాబూ ! ఏమి కారణమును ?” అనియెను.

“విశేష మేమియును లేదు. ఏమియు నక్కఱలేదు. కూర్చుండుము” అని చెప్పి గోరా వెడలిపోవుట కుద్యుక్తుఁ డగుచుండెను. అప్పుడు కృష్ణదయాళుఁడు “రమ్మా ! కొంచెము సేపు కూరుచుండుము ! నిన్నొకమాట యడుగవలసి యున్నది. నాబ్రాహ్మమిక్కుఁ దొకఁడిప్పుడు కలకత్తాకువచ్చి హెదోతలాయందు వసించి యున్నాఁడట !” అనియెను.

గోరా—పరేశభట్టాచార్యుఁడా ?

కృష్ణ—ఔను. నీవాతని నెఱ్ఱెఱుంగుచువు ?

గోరా—మనవినయుని యిల్లాతనియింటియొద్దనే, వినయునివలన నేనాతనిసంగతి వినియుంటిని.

కృష్ణ—నీవాతనిక్షేమసమాచారమును దెలిసికొని నాకుఁ జెప్పెదవా ?

గోరా యింనుక నే పాలోచించి యాకస్మికముగా “రేపటియువయమున నచ్చటికిఁ బోయెదను” అనియెను. అనందమయి యామాటకించుక వింతపడియెను. గోరా మరల నాలోచించి యంతలోనే “రేపు నేనచ్చటికిఁ బోఁజాలను.” అనియెను.

కృష్ణ—ఎందుచేత ?

గోరా—రేపు నేను త్రివేణికిఁ బోవలయును.

కృష్ణదయాళుఁ డాశ్చర్యముతో “త్రివేణియా ?” అనియెను.

గోరా—ఔను. రేపు సూర్యగ్రహణస్నానము !

అనం—అది యేమిపని గోరా! స్నానము చేయఁదలఁచినచోఁ గలకత్తాయందు గంగ లేదా? త్రివేణి లేకయున్నచో నీకు స్నానముకాదా? ఇక్కడ స్నానము చేయువారందఱును మూఢులేనా ?

ఆమాటకు గోరా యెట్టిప్రభుత్వ తరము నీయలేదు. చాలమంది తీర్థయాత్రికులచ్చటికివత్తురను నుద్దేశముతో గోరా త్రివేణికిఁ బోవలయునని సంకల్పించుకొనియెను. అతఁడొకప్పుడు దొరకినప్పు డెల్ల నాతఁడు తనసమస్తసంకోచములను, సకలపూర్వసంస్కారములను

రములను బరిత్యజించి దేశమునందలి సామాన్య లండటితోడను కలసి సమానక్షేత్రమున సమభావముతో నిలిచి “నేను నీవాడను! మీరు నావారు!” చెప్పుకొనుట కభిలాషపడుచుండును.

2

సగమురాత్రి కేళి కే యాకస మంతయును నిర్మల మైనట్లు వినయుండు ప్రాతః కాలమున లేచి చూచి తెలిసికొనియెను అప్పటికూ ప్రభాతకాంతి పసిబిడ్డపాలబుగ్గలపై జిలునవ్వుబోలి నిర్మలమై వికసించి యుండెను. ఒంటిరె. కు తెల్ల మేఘశకలములు మాత్రము నిష్ప్రయోజనముగ నాకసమునం దుగందుఁ దిరుగాడుచుండెను.

వినయుండు వరాండాలో నిలువఁబడి పులఃతశరీరు డై యాప్రభాతసౌందర్యమును దిలకించుచుండెను. అప్పుడు పరేశబా బావవేతితోఁ గట్టుకు, రండవవేతితో సతీశుని హస్తమును బట్టుకొని యావీధిని బోవుచుండెను. సతీశుఁడు తలయెత్తి వినయునిం గాంచి చప్పటలు చఱచుచు “వినయబాబూ!” అనికేక వైచెను. అప్పుడు పరేశుఁడును మొగమెత్తి వినయునిం గాంచెను. తోడనే వినయు ఁ క్రిందికి దిగియెను. పరేశుఁడు సతీశునితోఁగూడ వినయునిచుందిరయుఁ బ్రవేశించెను. అప్పుడు సతీశుఁడు వినయునిచేయి పట్టుకొని “మీరాదినమున మాయింటికి వచ్చిన న.టికి. రాతలేమి?” అనియెను. వినయుండు సన్నేహముగ నాబాలునివెక్కువై దట్టుచు మందహాసము చేసెను.

పరేశుఁడు సావధానముగఁ దనభేతికఱ్ఱను బల్లపై నుంచి కుర్చీపైఁ గూర్చుండి “అనాఁడు మీరు లేకున్నచో మేము చాలఁ గష్టపడి పోయియుండుము! చాల నుపకారము చేసితిరి” అనియెను.

వినయుండు వ్యస్తస్పృహయుముతో “నేను చేసిన దేమన్నది?” అనియెను.

అప్పుడు సతీశుఁ డాన్మీకముగా “వినయబాబూ! మీరుఁ గుక్కలేదా!” అని ప్రశ్నించెను.

విన—లేదు కుక్క లేదు.

సతీ—కుక్కను బెంపకపోవుట యేమి?

విన—అమాట నాకెప్పుడును దోచలేదు.

పరేశ—ఈసతీశుఁడాదినమున మాయింటికి వచ్చినట్లు వినియుండిని. చాల నల్లరి చేసెను గాబోలును! వీఁడెప్పుడు నిల్లే వదరుమాడును. అందుచేత నీ వీనికి వీనసాదరి “భక్తియార్ భిల్లీ” యని పేరు పెట్టినది.

విన—నేనుకూడ మాటకారినే, అందుచేత నే మాయిద్దటికిని స్నేహము కలిగినది. ఔనా సతీశా?

సతీశుఁ డామాట కు తరము చెప్పలేదు. కాని తననూతననాచుకరణము వినయు నకుఁ దెలిసిపోవుటచేఁ దనగౌరవమునకు భంగము కలిగెనని యాతఁడు మనసులో సిగ్గుపడుచు “అదియును మంచిదే. భక్తియార్ ఖిలీయును మంచివాడే. వినయబా బూ ! భక్తియార్ ఖిలీ యుద్ధము చేసెనుగదా ? ఆతఁడు బంగాళమును జయించెను గాదా ? అనియెను.

వినయుఁడు నవ్వుచు “మొదట నాతఁడు యుద్ధమే చేసెను ఇతనిప్పుడు యుద్ధముతోఁ బరిలేదు. ఇప్పు డాతఁడు దొక్కటేధోరణిగా మంటలాడుటయే గాని బంగాళావిజయముతో నాతఁడే బనిలేదు” అనియెను.

ఈవిధముగాఁ గొంతసేపు సభావణ జరిగెను. అందరికంటెను దక్కువగ మా టాడిగవాఁడు పరేశుఁడు. ఆతఁడు కేవలమును సుప్రసన్న శాంతవదనముతో నడుమ నడుమ నవ్వుచు నొంటిరొమ్మమాట లాడుచుండెను. నెలపు తీసికొనుసభయమున నా తఁడు కుర్చీనుండి దిగి లేచి “మాయిల్లీవైపుననే యున్నది.” అనియెను.

సతీ—ఈయనకు మనయిల్లు తెలియును; ఆనాడీయన నాతోఁగలసి మన యింటి గుమ్మమువత్తుకు వచ్చియున్నాఁడు.

ఆమాట కంతగా సిగ్గుపడవలసినదని లేకు గాని వినయున కదియేమో దొంగ తనము చేసి దొరకిపోయినట్లు మనసులో సంకోచము కలిగెను.

పరే—అట్లు చో మీరు మాయిల్లుఁగుదురు. కావున నెప్పుడైనమీరు -

విన—అట్లు. మీరు నెలవీరునక్కఱ లేదు. నేను—

పరే—మన మొక్క చో నుండి యు నింతకంటకు గలిసికొనుటయే లేదు.

వినయుఁడు వీధివత్తుకు వచ్చి పరేశుని సాగనంపి ద్వారమునొద్ద నించుక సేపు నిలువఁబడి యుండెను. పరేశుఁడు మెల్లమెల్లగ నడచుచుండెను. సతీశుఁడేమేమో మాటలాడుచు నాతని ననుసరించి పోవుచుండెను. వినయుఁడు తనలో “ఈపరేశ బాబువంటి వృద్ధుని నే నెచ్చటను జూడలేదు. ఈతనిపాదధూళినిఁ దలఁదాల్చవలయు నని కోరిక యగుచున్నది. ఈసతీశుడో, అతిచతుర్మూర్తిగలపిల్లవాఁడు ! బ్రదికి బాగుగ నున్నచో గొప్పవాఁడు కాఁగలడు. వీని కెంతబుద్ధియో యంతసరళత యు న్నది” అని యనుకొనియెను.

ఆదాలకుఁడును, వృద్ధుఁడును నెంతమంచివారైనను వారియెడల నీయల్పపరిచయ మాత్రమున నింతటి స్నేహమును, భక్తి యుఁగలుగుట యసంభవమే కాని వినయునిహృ దయమింతకంటె సభిఃపరిచయమైనచో సహింపఁజాల దనియే తోచుచున్నది. అప్పుడు వినయుఁ డింక నెట్లయినఁ బరేశునిటికిఁ బోక తప్పదనియు, బోకున్నచో మర్యాద కాదనియు నిశ్చయించుకొనియెను. కాని గోరాబోధించిన భారతవర్ష మాతనిం గూర్చి “నీవచ్చటికి బోవలదు ! జాగ్రత్త !” అని నిరోధించుచుండెను. వినయుఁడు

తరుచుగా సమాజము నిషేధించిన నియమముల నన్నిటిని బాలించుచుండెను. అనేక సమయముల యందాతడు సంశయముగఁ దోచిననియమములనుగూడ వంగీకరించెను. ఇప్పు డాతనిహృదయాంతరమునం దొకవిద్రోహభావము కలిగెను. భారతవర్ష మనినఁ గేవలమును నిషేధములప్రత్యక్షస్వరూపమువలె నాతనికిఁ దోచెను.

ఇంతలో నేవకుఁడు వచ్చి వంట యైనదని చెప్పెను. కాని విషయం దింకను స్నానమే చేయలేదు. పండ్రెండుగంట లయ్యెను. ఆతఁ డాకస్మికముగా “నేను భోజనముచేయను. మీరు పొండు” అని యొకగొడుగు వైచుకొని వీధిలోఁ బడియెను. ఒక యుత్తరీయమైనను బుజముపై వైచుకొనలేదు; తిన్నగా గోరాయింటికిఁ బోయెను. గోరా ప్రతిదినమును మధ్యాహ్న సమయమున ‘ఆమ్ హెర్బిస్టు’ వీధినున్న హిందూహిత సమాజమునందుండి బంగాళమునందున్న తమసమాజమువారికందఱుకును జాబులువ్రాయుచుండును. అచ్చటనే యాతని భక్తు లాతనియుపదేశములం గాంచుచు శాతనికిఁ దోడుపడి పనిచేయుటయే ధన్యత్వముగా భావించుచుందురు. నేటిదినమునఁ గూడ గోరా యచ్చటికే పోయియుండెను. అందుచే వినయుఁ దొక్కిసారిగా గంతుపైచి యతఃపురమున నానందమయిగదిలోఁ బ్రవేశించెను. అప్పు డానందమయి భోజనము చేయుచుండెను. లక్ష్మీదాసి పార్శ్వమునఁ గూర్చుండి యామెకు వడ్డించుచుండెను.

ఆనందమయి యాశ్చర్యముతో వినయుని గాంచి “ఏమిటాబూ! ఇప్పుడు వచ్చితివి?” అనియెను.

వినయుఁ డామెదగ్గఱకుఁ బోయి కూర్చుండి “అమ్మా! నాకుఁ జాల నాకలిగా నున్నది. అన్నము పెట్టుము!” అనియెను.

ఆనందమయి వ్యస్తస్థానమునకు “అయ్యో! బాబూ! ఎంతపనిజరిగినది! వంటబ్రాహ్మణుఁ డిప్పుడే వెళ్ళిపోయినాడు. మీరు—మఱి—” అనియెను.

విన—నేను నీయింట బ్రాహ్మణునిచేతియన్నమును దినుటకై రాలేదు! అట్లయినచో మాయింట బ్రాహ్మణుఁడు లేడా? ఆతఁడేమిపాపము చేసినాడు? నేనిప్పుడు నీపాత్రలోని ప్రసాదమును భుజించుటకే వచ్చియుంటి—లక్ష్మీ! నాకోక గ్లాసుతో మంచినీళ్ళను దెచ్చిపెట్టుము

లక్ష్మీ జలమును దెచ్చెను. వినయుఁడు గడ్గడ త్రాగెను. అప్పు డానందమయి యొకపెట్టును దెప్పించి తనపాత్రలోనియన్నము నతిప్రేమతో దానినిండు నెత్తియూ తనికొసంగెను. వినయుఁ డెన్నదినములనుండియో తిండిలేనివానివలె నాయన్నమును దినుచుండెను.

ఆనందమయి హృదయవేదన యిప్పుడు దూరమైపోయెను. ఆమె కుప్రస్పృహదనముఁ గాంచుటచే వినయుని గుండెలలోని బరువు నిగిపోయెను. ఆనందమయి బాలీను

దట్టముఁ గూరుచుండెను. వినయుఁ డా మెపాదములచెంతఁ జేరిపైఁ దల నుంచుకొని యరళాయయె పడియుండెను. మఱియు నాతఁడు క్రపంచ మంతయును మఱచిపోయి పూర్వమునలె నే యుత్సాహముతో నానందమయితో మాటలాడుచుండెను.

౨

ఈబంధ మొకటి లెగినను, వినయునిహృదయమునం దింకొక బంధమతిదు స్సహము గానుండెను. అతఁ డానందమయిమందిరమునుండి వెదలి యొక్కసారిగా వీధివెంట బయలుదేఱెను. పాదములు భూమిపై నిలువనంతటివేగముతో నాతఁడు పోవుచుండెను. అతఁ డింతవరకు నొరులకడఁ దెలుపుటకుఁగూడ సంతయించుచున్న కార్యము నిప్పు దండటియెదుటను బ్రకృతిముగఁ జేయవలయు నని నిశ్చయించుకొనియెను. వినయుఁ డొకమహారత్నములో 78 వ నంబరు గృహద్వారమునొద్దకుఁ జేరుకొనియెను. అప్పటికే యావలిపై పునుండి పరేశుఁడు నచ్చటికివచ్చి చేరుకొనియెను.

“వినయబాబూ ! దయచేయుము ! చాలసంతోషముగానున్నది” అని చెప్పుచుఁ బరేశుఁడు వినయుని వీధిగదిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి కూర్చుండఁ జేసెను.

ఒకచిన్న టేబిలు, క్రింద నొకప్రక్క నొక బెంచి, మఱియొకవైపునఁ గఱ్ఱకుర్చీలును బెత్తపుఁగుర్చీలును, గోడపై నొకవైపున రంగువైచిన యేనుక్రీస్తునిపటమును, మఱియొకవైపునఁ గేశచంద్రసేనునిపటమునుండెను. టేబిలుపై నొకటిరెండు వార్తాపత్రికలుండెను. ప్రక్క నొకపేపరు వెయిటుండెను.

ఒకమూలఁ జిన్నయలమా రుండెను. దానినిండ వరుసలువరుసలుగా ధియోడగు పొక్కరుగారిచే రచింపబడిన పుస్తకము లన్నియు నమర్పబడి యుండెను. అలమారునకుఁ బైభాగమున గుడ్డతోఁ గప్పబడిన యొకగులోలుండెను.

వినయుఁడు కూరుచుండెను. కాని యాతనిహృత్పిండ మతివేగముగఁ గొట్టుకొని పోవుచుండెను. అతనికనుకవైపున నున్న ద్వారమును దెఱచుకొని యెవ్వరైన నాలోపలఁ బ్రవేశింతు కేమో యని యాతనిమనసునకుఁ దట్టుచుండెను.

పరే—వినయబాబూ! నేఁడు సోమవారముగావున నుచరిత నామిత్రులికుమా రెకుఁజదువుచెప్పుటకై వారియింటికిఁబోయినది. చదువుకొనువారిలోఁదనయీఁడునాకు గూడ నుండుటచే సతీశుఁడు నామెతోడనే యచ్చటికిఁ బోయియున్నాఁడు. ఇప్పుడే వారిని నేనచ్చటకేఁబిలిచి వచ్చితిని. ఇక గొంతయాలస్యమైనచో మీదర్శనము దొరకక పోయియే యుండును.

అమాట విని వినయుఁ డొక్కసారిగా నాకాభంగమును, హృదయపరితాపము ననుభవించెను. పరేశునితో నాతఁడు మనోహరముగను సహజముగనే మాటలాడెను. ప్రసంగవశమునఁ బరేశుఁడు వినయునిచరిత్ర మంతయును దెలిసికొనియెను. వినయునకుఁ

దల్లిదండ్రులతో. అతనిపినండి స్వగ్రామమునందే యుండి జమీని జామకొనుచుండెను. అతని కిరువురు తనయు లుండిరి. వారిరువురును వినయునితోఁగలసి యొక చోటనే చదువుకొనిరి. అందుఁ బెద్దవాఁడిప్పు శుజిల్లాకోర్టులోఁ బేరుగలవకీలైయుండెను. చిన్న వాఁడు చదువుకొను సమయమునందే యీకలఁత్రాసగరమున మరణించెను. వినయుఁడు డిప్యూటీ మేజిస్ట్రేటుపనికొఱకుఁ బ్రయత్నించు నని పినతండ్రి యాశపడుచుండెను. కాని వినయుఁ డెట్టియత్నమును జేయక నిరర్థక కార్యములయందు నియుక్తుడై యుండెను. ఈ సంగతు లన్నియును బరేషను తెలిసికొనెను.

గంటనే పయ్యెను. పనిలేకుండ నూరకచాలనేపు గూరుచుండట మర్యాదకాదని యెంచి వినయుఁడు లేచి “వాప్రియమైన సతీశునిజూచుట కలగనందులకు విచారము గానున్నది. నేను వచ్చితినేని యాతనితోఁ జెప్పుడు!” అనియెను.

పరే—ఇక నించుకనే పాఁగినచో నాతఁ గూడఁ జూడవచ్చును. వారు వచ్చి వేళయ్యెను. ఆలస్యము కాదు.

అచిన్నమాటపై నాధారపడి మరలఁ గూర్చుండుట వినయుకకుఁ జిన్నతనము గాఁదోఁచెను. పరేకుఁ డింకొకసారి నిర్బంధించినచో నాతఁడాఁగియే యుండెను. కాని పరేకుఁ డధికప్రసంగము చేయుస్వభావము కలవాఁడు కాఁడు. అందుచే వినయునకు నెలవు గైకొనవలసియే వచ్చెను. అప్పుడు పరేకుఁడు “మీరప్పుడప్పు డి సారి దయచేయుచుండుడు” అనియెను.

వినయుఁడు వీధిలోనికి వచ్చెను గాని యత్ను దాతనికిఁ దనయింటికిఁ సినపని యేమియు నున్నట్లు దోఁచలేదు. అచ్చట నేమియుఁ బనిలేదు. పత్రికలలో లేఖలను వ్రాయుచుండును. ఇంగ్లీషునం దాతని లేఖలను జాలము వముతోఁ జదివి యానందింపుచుండిరి. కొన్నాళ్ళనుండి యాతనికి వ్రాదోఁచుటలేదు. వ్రాయుటకు బల్లయొద్దఁ గూర్చుండుటయే తడవుగా నాతఁడెదఁపోవుచుండెను. అందుచేతనే వినయుఁడిప్పు డి.టి.వైపు తిరుగక యకామటియొకవైపునకు బయలుదేరెను అతఁడు రెండుమూఁడనుగులు నడచునప్పటికే “వినయబాబూ! వినయబాబూ!” అని యొక బాలకఁతస్వరము బిగ్గఱగా వినవచ్చెను.

వినయుఁడు వెనుదిరిగి చూచెను. ఒకయద్దెబండిలోనుండి తొంగి తొంగి చూచుచు సతీశుఁ డట్లు పిలుచుచుండెను. అబండిలో నింకొకరుకూడఁ గూర్చుండి యుండిరి. దుస్తులనుబట్టి వారెవ్వరో తెలిసికొనుట యాతని కంతకష్టము లేకపోయెను. బంగాళీ పెద్దమనుష్యుల మర్యాదననుసరించి యాతఁ డాబండివైపునకుఁ జూపులు నిగుడింపకుండ నుండుటకు సమర్థుఁడు కాకపోయెను. ఇంతలో నచ్చటనే బండి దిగి సతీశుఁడు వచ్చి యాతనిచేయి పట్టుకొని “రమ్మ! మాయింటికిరమ్మ!” అనియెను.

విన—నేనిప్పుడు మీయింటియొద్దనుండియే వచ్చుచున్నాను.

సతీ—అహ! మేము లేనప్పుడు వచ్చితివా?

సతీశునినిర్బంధమును వినయుడు తప్పించుకొనఁ జాలకపోయెను. అబాయిడు వినయుని బంధితునివలెఁ గావించి గృహమునఁ బ్రవేశించి బిగ్గఱగా “బాబా! విన గుఱాబును దీసికొని వచ్చితిని” అనికేకపఱచెను. పరేశుడు లోపలినుండి వచ్చి వినయుని గాంచి మందహాసము చేయుచు “బలవంతునిచేతికి దొరికితిని. శిశువుముగఁ దప్పించుకొనుట కవకాశము లేదు. సతీశా! మీయక్కను బిలువుము!” అనియెను.

వినయుడు లోనికిఁ బోయి కూర్చుండెను. అతనిగుండెలు కొటుకొనఁచుండెను. పరేశుఁ డాతనిం గాంచి “మీ కాయాసముగ నున్నట్లున్నది! సతీశుడు కొంటె పిలవాఁడు బలవంతుడుగ లాగికొనివచ్చెను గాఁబోలును!” అనియెను. సతీశుడు తన సోదాని వెంటఁబెట్టుకొని యాగదిలోఁ బ్రవేశించెను. అప్పుడు వినయుఁ డొమ్మడు మనురపరిమళము నాఘ్రాడించెను; అంతలోనే పరశుడు “గాధా! వినయబాబు వచ్చెను. నీ వీయన నెఱుఁగుదువు!” అని పలికినపలుకు నాకరించెను. అందుచే వినయుఁ డేగరిపడి మొఁమొఱి చూచెను. సుచరిత యాతనికి నమస్కారముచేసి యెదురుగ నొంటర్పివైఁ గూర్చుండెను. ఈసారిమాత్రము వినయుడు ప్రతినమస్కారము చేయుట మఱచిపోలేదు.

నున—మీరు వీధివెంటఁ బోవుచుండిరి. సతీశుడు మీమ్ములను జూచి యెంత గాఁచిన నాఁగక బండిలోనుండి తొంగి తొంగి చూచుచు మీమ్ములను బిలువ నారంభించెను. మీ లేదియో పనిమీఁదఁ బోవుచుండి యుందురు—ఇట్లుండి యేమియును గద!

సుచరిత నిస్సంకోచముగఁ దనతో మాటలాడు నని వినయుఁ డూహించియైనను. అతఁడు నివ్వెఱపడి తత్తరముతో “శ్రీదు. చెడిపోవుపని యేమియును అనియెను.

అప్పుడు సతీశుడు సుచరితకొంగు పట్టుకొని లాగుచు “అక్కా! ఒకసారి మన్నిము! నాసంగీతపు బెట్టెను దెచ్చి వినయ బాబునకుఁ జూపించెదను” అనియెను.

సుచరిత నవ్వుచు “ఈధ క్రియార్ ఖిలితో సహవాసము చేసినవారికి నెమది, అర్థమగును. వారీతనిసంగీతము విడవలసినదే. ఇంకను నెన్నికష్టములెవఁ బడవలసినదే. ౧౨౨ అంబాబూ! నీయీన్నేహితుడు చిన్నవాడే కాని యీతనిన్నేహాధికారము యొక్కదా)ము చాలగొప్పది. దీని మీరు సహింపఁజాలుదురో చాలరో మార్త్రము నే నిక్కడఁ గను.” అనియెను.

ఇట్లు నిస్సంశయముగఁ దనతో సంభాషించుచున్న సుచరితతో స్వభావముగ న్నమాటలాడుటకు వినయనకు సాధ్యము కాకపోయెను. అతఁడు సిగ్గుపడఁగూడనని ప్రతిజ్ఞ

చేసికొనియును నేదియో యొకవిధమున దొంగచాటుగా నతికియు నతుకనట్లు “లేదు—
ఏమియును లేదు మీరట్లు—నేను—నాకట్లుండుట చాలసంతోషమే!” అనియెను.

ఇంతలో సతీశుడు సోదరియొద్దనుండి తాళమును దీసికొనిపోయి సంగీతపుఁ
బెట్టెను దీసికొని వచ్చెను. అది యొకయద్దపుఁబెట్టెలోఁ దరంగితనీలసముద్రమువలె
నల్లనిరంగులగుడ్డవై నాటపడవతోఁగూడ నమగ్నబడి యుండెను. సతీశుడు సం
తోషముతో దానిని వాయింపుట కారంభించెను ఆస్వరముతోఁగూడ నాయాట
పడవ కదలుచుండెను, అగ్గు డాబోయిఁ డాపడవవంకను వినయునివంకను జూచుచుఁ
దనహృదయోత్సాహము నడుచుకొనఁజాలక యదేపనిగ వాయింపుచుండెను. ఈవి
ధముగా సతీశుడు నడుమనుండి వినయునిసంకోచమును మెల్లమెల్లగఁ దొలఁగించు
చుండెను. నడుమనడుమఁ దలమెత్తి యొకసారి సుచరిత్రతోఁగూడ నాతడు మాట
లాడుచునే యుండెను.

ఇట్లు కొంతసేపైతరువాత లీల యాగదిలోనికి వచ్చి “అయ్యో! నగ్మయు
ను మిమ్ములను మేడమీదికి గమ్మలు చున్నారు” అని చెప్పెను.

౬

మేడమీదివరాండలో నొకబల్లపైఁ దెల్లనివస్త్రము పలుపబడి యుండెను.
దానికిఁ జూట్టును కుర్చీ లమగ్నబడెను. ఆప్రక్కను పట్టగోడవంచను జిన్నచిన్నకుం
డీలతోఁ బూలమొక్క లుంపబడియెను. ఆమోర నే వీధిలోనిదిరి నెనచెట్లకొమ్మలను,
దమాలవృక్షకాఖలు నలముకొని యుండెను. వానివపల్లవములు వర్షజలక్షాళితములై
మిలమిల మెరియుచుండెను. ఇంకను సూర్యాస్తమయము కాలేదు. పశ్చిమాగ్రాశము
నుండి నీరెండ యావరాండాచుం దొకభాగమునకుఁ బ్రసరించుచుండెను.

మేడపై నెవ్వరును లేరు. కొంతసేపటికి సతీశుడు తెలనినలని రంగులగులకు
క్కపిల్లను వెంటఁబెట్టుకొని యచ్చటికి వచ్చెను. అక్కడేనుండే. అక్కడ నేర్చి
నవిద్యయంతయును సతీశుడు వినయునకుఁ జూపించెను. అది యొకకాలెత్తి సలాము
చేయును; తల నేలపెనుంచి ప్రణామము చేయును; చిన్నబిస్కట్టుముక్కను జూపి
నచోఁ దోకపైఁ గూర్చుండి రెండుకాళ్ళను జోడించి భిక్ష మడుగును. ఈవిధముగా
గుక్కసంపాదించిన కీర్తిని సతీశుడు తనవశము చేసికొని గర్వపడుచుండును. ఈయ
కోలాభమాత్రమున నాకుక్క కించుకంతయు నుత్సాహములేదు. అది కీర్తికంటె బిస్కట్టు
ముక్కనే యెక్కుడుగ గౌరవించుచుండును.

ఏదియో యొకగదిలోనుండి రమణీచణులనుందహాసములును, గాతుకలనిస్వ
నములును, వానితోఁగూడ నొకపురుషకంఠస్వరమును వినవచ్చుచుండెను. అంతులేని
యాహాస్యాపములు వినయుని హృదయాంతరమునం దొకయపూర్వమాధుర్యమును,
దానితోఁగూడ నొకవిధముగ నీర్వావేదనమును గలిగించుచుండెను. ఈవిధముగా

మందిరహ లోపలి నుండిరీమణుల యానందికలకః స్వనములను వినయుండు తనవయస్సు వచ్చినతరువాత నెన్నడును విషయుండలేదు. ఈయానందమధురరస మాతని కెంత సమీపమునఁ బొంగిపొరలుచున్నను, నాతని కది దూరమునం దున్నట్లే యుండెను. అప్పుడు విషయుండు చెవులు గింగురుచునట్లు సతీకుండు పలుకుచున్న పలుకులలో నొక్కచానినైనను మనసుంచి వినుటకు సమర్థుడు కాజాలకపోయెను.

ఇంతలో పరేశునిభార్య తనమువ్వరులనయలను వెంటబెట్టుకొని యటకు వచ్చెను. వారితోఁగూడ నొకయువకుడ కూడ వచ్చెను. అతఁడు వారికి దూరబంధువు.

పరేశునిభార్యజేరు వరదానుంగరి. ఆమె యంతచిన్నవయసుది కాదు. కాని యామె యతిప్ర చున్న యంతో సంకరించుకొని వచ్చినట్లు చూచినమాత్రముననే బోధపడును. ఆమె చాలకాలము క్రిందటివఱకును సామాన్యస్త్రీలవలెనే కాలముగడపి యాకస్మికముగా మాత్రే యిప్పటికాలపు వాగరికయువతులను మీరి చరిత్రపలయునని యాత్రీపకః కుండెను. అందుచేతనే యామెసిక్కిచ్చీర యంతగా గరగరలాడుచుండును. ఆమె జోటివడిమి లంతగా టకటకలాడుచుండును. ఆమె యీప్వస్థియందలి యన్నికస్తువులను బ్రాహ్మసామాజికు లపయోగించునవి యగునా కాదా యని కడు జాగరూకతతోఁ బ్రశ్నించుచుండును. ఆకారణముచేతనే యామె నుచరితకు గాధా రాణి యనునానుమును మార్చివెచ్చెను.

ఆమెశ్శక్తిమూర్తి పేరు లాక్షణ్య. ఆమెలావుగా నుండును. నగు మొగముతో న్నత్సాహముగ నుండును, అందఱితోడను గలసి మెలసి మాటాడుట యామె కెంత యోవేళకగా నుండును. ఆమెముఖగుండలము వర్తులమై, కన్నులు విశాలములై, శరీరచ్ఛాయ సహజ్జ్వలశ్యామలమై యుండును. ఆమె వేదభూషణరచనలయందంతటి వేడుకపడుస్వభావముకలదికాదు. కాని యీవిషయమున నామె తల్లి యిష్టము ననుసరించి ప్రవర్తించుచుండును. ఎతుమడిచులుగలజోళ్ళను దొడుగుట యామె కిష్టము లేదు. అయినను మానుట కవకాశములేదు! ఉదయమునందే దుస్తులను దొడుగుసమయమునఁ దల్లియే యామెకు పాదరువైచి చెక్కలను రంగు వైచుచుండును. ఆమె లావుగనుండుటచేఁ దల్లి యామెకు దుస్తులను గుత్తుకుగఁ గుట్టించును. వానిని చాల్చి యామె మరలో నొక్కబడినబేజువలె నుండును.

రాధవకుమార్తె పేరు లలిత. ఆమెమెల్లవిషయములందును నప్పగారికి విపరీతముగనుండును. ఆమె యక్కకంటె బాడుగు—సన్నము—మఱియు నించుకనలుపు. ఆమె మితభాషిణి—తనకుఁ దోచినపద్ధతిని మెలంగుట కిష్టపడుచుండును. ఆమె స్వప్నముగనుగతినముగను, ఖండితముగను మాటలాడుచుండును. వరదానుందరి యామె యనిన భయపడుచుండును. ఆమెనునను నొప్పించుటకుఁ దల్లి యెంతమాత్రమును సాహసింపజాలదు.

చిన్న బిడ్డ యగులీల పదునొకొండేండ్లది. ఆమె పదుగతుటయందును, గంతులు పైచుటయందును, నల్లరిచేయుటయందును మిగులసవరురాలు. ఆమెకును సతీశునకును నిరంతరమును బోరాటము జరుగుచునే యుండెను. విశేషించి కుక్కనుగూర్చియే నాది నాది యని యాయరువురకును జగడము ! ఇంతవఱకు కది రైవ్వరిదె నట్లును దేల నేలేను. ఆకుక్కు యంతవఱకు నెవ్వరిని దనయధికారిగా నిశ్చయించుకొనలేను. కాని యాయరువురిలోనను సతీశునే యది యెన్నకొనియుండెను. ఏమనిన— లీలయనుగ్రహవేగమును భరించుట కాక్షుద్రజంతువు సహింపజాలకపోయెను. ఆభాగ్యకయాదరముకంటె నాబాలకునికాసనమే దానికి సహ్యముగా నుండెను.

వరదానుందరి వచ్చినతోడనే వినయుడు లేచి యిండుక వంగి నమస్కారము చేసెను. అప్పుడు పరేశుడు భార్యం గాంచి “అదినమున వీరిగృహమునందే మేము.” అనియెను.

వర—బ్రాహ్మ! మంచియుపకారము చేసినారు. మీకు నేననేక ధన్యవాదములఁ గావించుచున్నాను.

ఆమాటలు విని వినయుడు సుంకుచితుడై యెట్టిస్వత్కృతరక్షాను దెప్పజాలక పోయెను. ఆకాంతలతో వచ్చినయవకునితోడనే యాతడు సంభాషించుచుండెను. అతనిపేరు నుధీరుడు; కాశీజిలో కియే పరీక్షకు జరుపుచుండెను. అతనియాకృతి దర్శనీయమైనది; గౌరవర్ణము; అతడు నులోచనములను దాల్చియుండెను. అతని కప్పుడే నూగుమీసములు మొలకెత్తుచుండెను. అతనిహృదయము చుచులమైనది; ఒక్కచో నొక గడియైనఁ గూర్చుండఁజాలఁడు; ఏదియో యొకపని చేయుచునే యుండును. అతఁ డెప్పుడు నాడువారితోఁ గలసి నవ్వచుఁ బరిహాసించుచు నల్లరి చేయుచుండును. వారుకూడ నాతనిఁ దరించుచుండుడు గాని యాతడు లేకన్నచో వారి కొకనిమిషమైన గడవదు. సర్కసులు చూపించుటకు, జూయలాజికల్ గార్డెసు కకుఁ దీసికొనిపోవుటకను, మంచి మంచివస్తువులను గొని తెచ్చి వెట్టుచుండుటకు నాతడు సిద్ధముగా నుండును. స్త్రీలతోఁ గలసి యంతనిస్సంశయముగా నుధీరుడు మెలఁగుట వినయున కాశ్చర్యమగు, గ్రొత్తగు దోచెను. ఇట్టివ్యవహారమునగూర్చి వినయుడు మొదట మనసులోనే యాతని నిందింపఁదొడగెను. కాని క్రియలుగా నాతనిహృదయమునఁ దిరస్కారముతోఁబాటు నీర్వాభావముకూడ నన్నితరములయ్యెను.

వరదానుందరి వినయునిం గాంచి “విమ్ముల నొకటిరెండుసార్లు నమఁ దము లోఁ జూచిన టున్నదే!” అనియెను.

వినయున కప్పుడు తనతప్పు బయటఁ బడిన టుద్యెను. అతఁ డనావశ్యకముగా సిగ్గుపడుచు “బ్రాహ్మ! నేను కేశవచంద్రుని యుపన్యాసమును వినటకై యప్పుడప్పుడు వచ్చితిని” అనియెను.

వర—మీరు కాలేజీలోఁ జదువుకొనుచున్నారా ?

విన—లేదు. ఇప్పుడు చదువుకొనుట లేదు.

వర—ఎంతవఱకుఁ జదివితీరి ?

విన—ఎం. యే. ప్యాసు చేసినది.

అమాట విని బాలకునింబోలియున్న యాయువకునియందు వరదాసుండరి కత్యంత ప్రేమ యుదయించెను. అప్పుడతడు పరేకునినంకఁ దిరిగి నిట్లూర్చు విడుచుచు “మన మనూ బ్రతికియున్నచో నిప్పటికి వాడును ఎం. యే. ప్యాసుగును గదా!” అనియెను.

వరదాసుండరి ప్రథమసంతాన మగువనోరంజనుఁడు తొమ్మిదవయేటనే మరణించెను. ఏయువకుఁడు పెద్దపరీక్ష ప్యాసుయినను, బెద్దయుద్యోగము చేసినను, బెద్ద పుస్తకమును వ్రాసినను, మంచిపనిచేసినను దనకుమాఱుదుజీవించియున్నచో నిట్లుచేయఁగలుగును గదాయని వరదాసుండరి భావించుకొనుచుండును. ఏమైన నేమి; అతఁడు లేడు. ఇక నిప్పుడామెకుఁ దనకుమార్తెలగుణములను జననమాజమునందుఁ బ్రచారము చేయుటయే యవశ్యక రత్యమై యుండెను.

అమె తనకుమార్తెలచదువునుగుఱించి విశేషముగా వినయునకుఁ దెలియఁజేసెను. తనకుమార్తెలబుద్ధిగుణములనుగూర్చి దొరసాని యెప్పు డెప్పు డేయేరీతిగా గౌరవించెనో యాసంగతులుకూడ వినయునకుఁ తెలుపకుండు నుండలేదు. ఒక్కప్పుడు గరల్ నూకూలులో బహుమతు లిచ్చుచందర్భమున తప్పి నెంటుగవన్నరుదొరయు, దొరసానియు వచ్చియుండిరి. అప్పుడు వారికిఁ బుచ్చుచోరములు వైచుటకు బడిపిల్ల లందఱిలోనను లావణ్యమయి యుక్కఱెయే నియోగింపఁబడియెను. అప్పుడు దొరయును దొరసానియును గూడ లావణ్యమయి నెన్నియోప్రియభాషణములతో నాదరించిరి. అసంగతియు నామె వినయునకుఁ తెలుపకపోలేదు.

తుట్తుడ కామె లావణ్యమయిం బిలిచి “అమ్మా! కుటుంబనిగుఱించి నీకు బహుమానము వచ్చినది కాదా ? ఏదీ ! దానిని దీసికొనిరమ్మ !” అనియెను.

ఊలుదారముతోఁ జేరుకొనినదిలుక—ఇది యాయితీకి వచ్చుమిత్రులచేతను బంధువులచేతను విఖ్యాతిం గాంచినది. ఇది చాలదినములక్రిందట దొరసానిసాయముచే లావణ్యమయిచేఁ జేయఁబడినది. ఈరచనమునందు లావణ్యమయి గొప్పతన మున్నదని కాదు—నూతనముగ నుండుటచేఁ బ్రదర్శనీయ మయ్యెను. అప్రదర్శన మొందులకని పరేకుఁడు వారించుచునే యుండును గాని క్రమముగా నాతఁ డట్లు చెప్పుట మానుకొనియెను. లావణ్యమయి యాయూలుచిలుకనుదెచ్చి చూపెను. వినయుఁడు విస్మయవిస్ఫూరితనయనములతో నందలి చిత్రరచనముం గాంచుచుండెను. అంతలో నేవకుఁడువచ్చి పరేశబాబున కొకయు తరము నిచ్చెను. పరేకుఁ డాచీటిని జదువుకొని ప్రభులవదనముతో “బాబును మేడమీఁదికిఁ దీసికొని రమ్మ !” అనియెను.

వర—నారెవరు ?

పరే—నాచిన్న నాటిన్నే హితుడు కృష్ణదయాళుడు. నాకు బరిచితునిం జేయుటకై తనకుమారుని బంపియున్నాడు.

ఆకస్మికముగ వినయునిగుండె గుభిలుచునియెను. మొగము విగ్రహమెసోయెను. పరక్షణమండే యాతడు ధైర్యము తెచ్చుకొనియెను. ఇప్పు డాతఁ డెట్టిప్రతికూల నాదము నైనను ఖండించి తన్ను సమర్థించుకొనుటకు సంసిద్ధు డైయుండెను. బ్రాహ్మ సామాజికుల నగౌరవముగఁ జూడవలయు ననియు, వారిని బాగుగఁ బరిశీలించి పరిక్షింపవలయుననియు, గోరా మొదటినుండియు బోధించుచు వినయున కించుకయుతేజనమును గలిగించి యుల్లడెను.

౧౦

ఒకతలుకులో గుచ్చము లగుఖాద్యరస్తువులను, తేనీటికిఁ గావలసినవస్తువులను సిద్ధముచేసి యొక నేవకునిచేఁ బట్టించుకొని నుచరిత మేడమీదికి వచ్చి కూర్చుండెను. ఆసమయమునకే నేవకునితోఁగూడ గోరాయు నచ్చటఁ బ్రవేశించెను. నువ్వీర్లుమును శుభ్రము నగుశాగోరారూపమును, వేషమును గాంచి యందఱును విస్మితులైపోయిరి.

ఆతని కపాలమున గంగామృత్తికారేఖలు మువ్రితములై యుండెను. ఆతఁడొక ముదుకదోవతిని గట్టి పట్టుపట్టి పలచొక్కాను దొడిగి మునుకచామును భుజముపై వైచుకొని స్వదేశపాదరక్షలను చాల్చియుండెను. ఆతఁడు వర్తమానకాలనూ తనపద్ధతులకు విరుద్ధముగా మూర్తిభవించినవి ద్రోహమునలెఁ గానవచ్చుచుండెను. ఆతని యిట్టివేషము నిదివఱకు వినయుఁడును జూచియుండలేదు. ఇప్పుడు గోరాహృదయమున నొకవిరోధాగ్ని కూడఁ బ్రజ్వలిల్లిపోవుచున్నది.

ఆతఁడు ప్రాతఃకాలమున నొకస్త్రీమరుపై నెక్కి గ్రహణస్నానమునకు, యాత్రికులతోఁ గలసి త్రవణికిఁ బోవుచుండెను. మార్గచుభ్యమున నొక్కొక్కస్త్రీమను నుండి చాలమంది స్త్రీలొకదొడ్డుపురుషులసాయును దీసికొని స్త్రీమరు నెక్కుచుండిరి కాని కావలసినంతచోటు లేకపోవుటచే సమర్థముగా నుండెను. కాలిబురదచే స్త్రీమరుంతయును బాడి యగుటవలనఁ దొందరలో నెక్కునప్పుడు జాతీ కొందఱు గంగాజలమునఁ బడిపోవుచుండిరి కొందఱి కళానులు త్రొసివైచుచుండిరి. ఎక్కినవారు కొందఱు తమతోడివారు రాలేదని వెనుదిరిగి చూచి వ్యాకులపడుచుండిరి. నడుచు నడుచు జడివాన యెకటిరెండుసారులు కురిసి వారిని దడిపివైచుచుండెను. కూర్చుండు తా వంతయును బురుదతోఁ నిండియుండెను. పాపచుప్పుడామాత్రికుల మొగములును, గన్నులును భయము, చాంచల్యము, ఉత్కంఠ, కరుణ మన్నగుభావములచే నిండి

యందును. సామాన్యులగు వా రేమి చేయగలరు ? స్త్రీమరు నాయకుడు మొదలు నేపకునివఱకు నెవ్వరును దను కెట్టిసాయమును జేయకుండుటచే నేమియు గత్యంతర ముం గానక వారు కొట్టుమిట్టాడుచుండిరి. ఇంతేకాక కళాభులుగూడ వారిని భయ పెట్టుచుండిరి. అట్టిసరుయమున గోరా సాధ్యమైనంతవఱకు కాయాత్రికులకు సహాయము చేయుచుండెను.

అప్పుడు వైరి మొదటిక్లాసుడెప్పు మీద నొకయాంగ్లేయుడును నొకనవనాగరికబంగాళీబాబును గూర్చుండి పరిస్పరమును హాస్యపంభాషణము చేసికొనుచు జుట్టును కప్పుకొనుచు నొక్కరిగల జాచుచుండిరి. అప్పుడప్పు డాయాత్రికులకిష్టములను వారి యువేశమును గూర్చి పరిచాసించుచు నాయాంగ్లేయుడు నవ్వుచుండెను. బంగాళీబాబును వానితో, గూడఁ బండ్లిగిలించుచుండెను. ఈవిధముగా నొకటిరెండు నేపనులు గడచునప్పటికి గోరా యిది సహిషణులకపోయెను. తోడనే యాతఁడు వెకిలీ బోయి వచ్చి, రసము చేయుచు “చీ! మీకు సిగ్గులేనా” అనియెను. ఆంగ్లేయుడు కత్తోరకృష్ణితో గోరా యాపాదచుస్తమును బరీక్షించెను. అప్పుడు బంగాళీయు కడుము “సిగ్గా ? జౌను; మనదేశమునం దితమంది పశువులవలె మూఢులైపోయి రని సిగ్గుపడవలసినదే ?” అనియెను.

గోరామొక మెట్టువడిపోయెను. అతఁడు తీవ్రస్వరముతో “మూఢునిమించిన పశువుకూడ మన్నాఁడు. వాడే హృదయములేనివాఁడు” అనియెను.

బంగాళీ, కోపముతో “నీకక్కడ నిలువగూడదు ! ఇది మొదటిక్లాసు. ఇది నీచోటు కాదు !” అనియెను.

గోరా—కాదు. నీచంటివాఁడో, గలసియుండుచోటు నాకక్కఱలేదు. ఈ యాత్రికులున్నచోటి నాచోటు! మీక్లాసుకురమ్మని నన్ను మీరుబలవంతపెట్టవలదు.

అని చెప్పి గోరా క్రిందికి దిగిపోయెను. తరువాత నయాంగ్లేయుడు తనపడక కుర్చీచేరుపై బాదములను సాచి పరుండి యొకనవలను జదువుకొనుచుండెను. అతనితోనున్న బంగాళీయుఁడును మఱల నాతనితో మాటాడుటకు బ్రయత్నించెను గాని యాంగ్లేయుడు వినిపించుకొనలేదు. అతఁడు తాను సామాన్యులగు నేరస్థులవంటివాడెను గాని నిరూపించుటకై బట్టరుంచిలిది “లిఫ్టుకేమైన మన్నదా ?” అని ప్రశ్నించెను. బట్టరు “లేదు. కొంచెము తేనీరు, కొట్టెయమాత్రమే యున్నది.” అనియెను. అమాటవిని దొంగు దినుపించులాగున నింగీషుభాషతో బంగాళీయుఁడు “ఈస్త్రీమరునందు జదువయములు చాల హీనముగా నున్నవి ?” అనియెను.

దొంగ యట్టిప్రత్యుత్తరము నీయలేదు. అప్పు డాతనిబట్టపెనుండి న్యూసుపేపరు క్రొడఁ బడిపోయెను. తోడనే బంగాళీ లేచి దానిని దీసి దొంగిచ్చెను. కాని యాదొంగ

యాతనికొక్క ప్రశంసావాక్యమునైనను బహుమానముగ నీయలేదు. స్త్రీమరు చందన నగరమునకుఁబోయెను. అందఱును దిగిపోవుచుచున్న నాకస్మికముగా దొర గోరా యొద్దకువచ్చి తనటోపిని దీసివెచ్చి "య్యా ! నేను జేసినతప్పునకు సిగ్గుపడుచున్నాను. నన్ను తీమింపవలయునని కోరుచున్నాను" అని వేడుకొని వెళ్లిపోయెను. కాని చదువుకొన్న బంగళీవాఁడు సామాన్యులకు తన వాటిగుర్తిని గాంచుచు దానేనా గొప్పవానివలె విదేశీయునితో నవ్వుచుండెనేకాని, తునకైక దవతప్పు తెలిసికొని పశ్చాత్తాపపడలేదను కోరికముచే గోరాహృదయము దగ్ధమైపోవుచుండెను. దేశము నందలి జనసామాన్యమంతయు నిట్లే తమ్ముఁ దాచవమానించుకొనుచు దుర్మతికి లోకై పోవుచున్నారు. పశువులతో సమానముగఁ జేసినను సహించుచున్నాడు. దేశమంత యు నిట్టియజ్ఞానముచే నికృష్టమైపోవుటకు గోరాగుండెలు పగిలిపోవుచున్నెను.

దేశమునకుఁ జిరకాలమునుండి సుభవించుచున్న యవమానము, దుర్మతిని గాంచుచు విద్యాధికు లగువా రేమియును కలుగఁజేసికొనక తమ్ముగా క్షిప్తి నిర్భయముగా సంచరించుచు నదియే తమ కుతయో గౌరవముగా భావించుచున్నారు. ఇది యిట్టికంటెను గోరాహృదయమును బాధించుచుండెను. అందుచేతనే యాతఁ డిప్పుడు విద్యాధికు లగువారిపై సుపు సకవిజ్ఞానమును, వారి యనుకరణసంస్కారములను సంపూర్ణముగ నాక్షేపించుటకే కపాలమున గంగావృత్తికారేఖలనుదాల్చి చెప్పులజోడు తొడిగికొని వికసితిహృదయముతో బ్రాహ్మసామాజికులయింటికి వచ్చియుండెను.

గోరా యిప్పుటి వేషముం గాంచి యుద్ధవేషమని వినయుఁ దరుకొనియెను. గోరా యిప్పు డచ్చటి కెందుకొఱకు వచ్చెనో తెలియకుండుటచే వినయునిహృదయమున భయమును నించుకసంకోచమును, : గోధభావమునుగూడఁ గలిగెను.

వరదాసుందరి వినయునితో మాటలాడుచున్నంతసేపును సతీశుఁ డొకమూలఁ గూర్చుండి బొంగరము త్రొప్పుకొనుచు నాటలాడుకొనుచుండెను. గోరా వచ్చినతోడనే యాతఁ డాయాట మాని, వినయునిప్రక్కకు వచ్చి నిలిచి తదేఃదృష్టితో గోరాను జూచుచు వినయునిచెవిచెంతఁ జేరి "నీన్నేహితుఁ డితిదేనా ?" అని ప్రశ్నించెను. వినయుఁడు "ఔను !" అనియెను.

గోరా మేడమీదికి వచ్చినప్పుడే యొకసారి వినయుని మొగమువంకఁ జూచెను. మఱి యాతనిఁ జూడనట్లే యుండెను. అతఁడు పరేశునకు నకుస్కారము చేసి, నిస్సంశయముగా తేలికకడనున్నయొక కర్చి నీవలకు లాగి వారికిఁ గొంచెము దూరముగా వెచికొని కూర్చుండెను. అచ్చట నాడువాఁడ్రన్నాగనియైన నాకట్టులత్యము చేయలేదు. అట్లు చేయుట యాతనికి గౌరవముగా నగపడలేదు. విద్యుదరిత్రఁ దెచ్చు నాడి తనబిడ్డలను దీసికొని పోవలయునని వరదాసుందరి భావించెను.

చుచుండెను. ఇంతలో బరేకుఁ డామెను బిలిచి “ఈతనిపేరు గోరరామమనుడు. నాన్నేహితుఁడగు కృష్ణదయాళుని కుమారుడు” అని చెప్పెను.

అప్పుడు గోరా యామెనంకకుఁడిరిగి నమస్కారము చేసెను. నుచరిత యిది కరకే విషయునికలన గోరాసంగతి వినియున్నను, నీవచ్చినవాఁడే వినయుని మిత్రుఁడని యామె తెలిసికొనఁజాలకపోయెను. ప్రథమదృష్టియందే యామెకు గోరాపై గోపము కలిగెను. ఇంగ్లీషు చదువుకొన్నవారిలో నింతటి పూర్వాచారపరాయణత్వ ముండుటం గాంచి సహించియుండఁనంతటి సంస్కారమును, సహనభావమును నామెకులేవు.

పరేకుఁడు తనబాల్యమిత్రుఁడగు కృష్ణదయాళునింగూర్చి గోరాకుఁ జెప్పఁదొడంగెను. మాచిన్నతనమున మేమిరువురమును గాలేజీలో జతగానుండి చదువుకొన్నాము. మాయురువురిబుద్ధులును గొండభిరములపై నుండెడివి. ఎట్టిదానిని విశ్వసించువారముకాము; హొటలులో భుజించుటయే కర్తవ్యకార్యముగా భావించెడివారము. మేమిరువురమును జాలదినములు సంధ్యాసమయమున గోళద్వీర్ణ కయఁదుండి ముసల్మానుదుకాణమున కబాబులను దినుచు రాత్రి రెండుజాములవఱకును హిందూసమాజసంస్కారవిషయమునుఁ జర్పించుచుండెడివారము.

వరదాసుందరి యంతయును విని “ఇప్పు డాయన యేమి చేయుచున్నారు ?” అని ప్రశ్నించెను.

గోరా—ఆయన యిప్పుడు హిందూమతాచారములను బాలించుచున్నారు.

వరదాసుందరి కోపముతో మండిపడుచు “అట్లుచేయుట కాయనకు సిగ్గులేక పోయినదా” అనియెను.

గోరా నవ్వుచు “సిగ్గుపడుట దుర్బలస్వభావుల లక్షణము ! కొందఱు కొందఱు తండ్రిపేరు చెప్పుకొనుటకుఁగూడ సిగ్గుపడుచుదురు” అనియెను.

వర—పూర్వ మాతఁడు బ్రాహ్మసామాజికుఁడు కాఁడా ?

గోరా—ఒకప్పుడు నేను కూడా బ్రాహ్మసామాజములోనివాఁడనే.

వర—ఇప్పుడు మీరు సాకారోపాసనమునుఁ విశ్వసించుచున్నారా ?

గోరా—కారణము లేకుండ సాకారమును నిరసించునంతటి కుసంస్కారము నాహృదయమునకు లేదు. సాకారమును నిందించినంతమాత్రమున దానికి లోపము కలుగునా ? ఆకారిహాస్యమును భేదించుటకు సవరు లెవ్వరున్నారు ?

పరేకుఁడు మందహాసము చేయుచు “ఆకార మనగఁనే యంత విశిష్టమై యుండును.” అనియెను.

గోరా—అంతము లేకున్నచోఁ బ్రకాశమేలేదు. అనంతుఁడు దనప్రకాశము కొఱకే యంతము నాశ్రయించుచుండును. కాటన్నచో నాతనికిఁ బ్రకాశమెక్కడిది?

ఎక్కడికి బ్రకాశము లేదో యాతనికి సంపూర్ణత్వమును లేదు. వాక్యమధ్యమునందలి భవమువలెనే యాకారమధ్యమున నిరాకారము పరిపూర్ణమైయున్నది.

విరదానుందరి తల యూచుచు “నిరాకారముకంటె సాకారమే పరిపూర్ణమైనదనియో మీరు చెప్పుచున్నారు?” అనియెను.

గోరా—నేను చెప్పకపోయినంతమాత్రమున వచ్చిన దేమియును లేదు. ఈప్రపంచమునందాకారము మనమాటలవైనాధారపడి యుండలేదు. నిరాకారమే సత్యముగాఁ బరిపూర్ణత్వము నందియున్నచో నంత సాకారమున కచ్చటను బోటులేకయే యుండను.

ఈయుద్ధతుని వాదమును ఖండించి యెక్వలైన నీతినికొర బరాభవము కల్పించిన బాగుగ నుండు నని నుచరిత వేడుకపడుచుండెను. వినయుఁ దాతనిమాటల నాలకించుచు నూరకుండుట యామెకుఁ గష్టముగా నుండెను. గోరా యెంతటివక్రముగ మాటలాడుచుండెనో యాతనిఁ దిరస్కరింపవలయునను నుద్దేశము నుచరితహృదయముతో నంతకంటెఁ దీవ్రముగ నుండెను.

ఇంతలో సేవకుఁడు తేనీరుకొఱకు వేడినీళ్ళను దెచ్చెను. నుచరిత లేచి తేనీరు సిద్ధముచేయుపనియం దుండెను. నడుమనడుమ నొకసారి వినయుఁడు భయముతో నుచరిత మొగమునంకఁ దిలకించుచుండెను. ఉపాసనాసందర్భమున నిప్పుడు గోరాచెప్పిన మాటలయెడలఁ దనకిభిప్రాయభేదము లేకపోయినను బిలువనిపేరంటముగా నిరంతరముల యిట్టికి వచ్చి గోరా వారికి విరుద్ధ మగుతనయభిప్రాయమును విస్ఫోగముగాఁ బ్రకటింపుట వినయనకుఁ జాలకష్టముగా నుండెను. గోరా యిప్పటికే హాచరణముతోఁ బరేశునియాత్మసమాహితప్రసన్నభావమును బోల్చి యెల్లార్థముల విమర్శింపఁగా వినయనిహృదయము పరేశునియెడల భక్తిప్రపూర్ణమైపోయెను. అప్పు డాతఁడు తనలో “అభిప్రాయభేదములతో నిమిత్తము లేదు. అంతఃకరణమధ్యమునఁ బూర్ణత్వము, స్వబద్ధత్వము, ఆత్మప్రసన్నత్వము—ఇయే యన్నిటికంటె సదుర్లభము లేనవి. మాటలలోఁ గొన్ని సత్యములును, గొన్నియసత్యములను గైకొనియెత్తకర్పించిన సేమిలాభము? అనుభవమునందు సత్యమైన దేదియో యదియే శుద్ధసత్యము!” అని భావించుకొనియెను.

పరేశుఁడు సంభావనాసమయమునఁ దప్పుడప్పుడు తనకన్నులను మూసికొని తన హృదయాంతరాళమునందలి దివ్యశక్తి నాకర్షించుచుండెను. ఇది యాతని కల్యాణము. అప్పటిపరేశుని నిర్మలాంతఃకరణవిశిష్టంబగు శాంతవదనమును వినయుఁడు తదేగృహితుడో గాంచుచుండెను. అట్టి కృష్ణనియందు భక్తినిఁ జూపక ముందరివాదము చేయుచున్న గోరాను జూచి యాతడు చిరాకుపడుచుండెను.

సుచరిత తేనీరుసిగ్గుచేసి పరేశుని మొగమునకఁ జూచెను. ఎవ్వరి కీయవచ్చు నో యెవ్వరి కీయఁగూడదో యని యామెను సంశయముకలిగెను. అప్పుడు వరదాసుం దరి గోరాను జూచి “మీరిని యేమియును దీసికొనరు కాబోలును!” అనియెను.

గోరా—తీసికొనను.

వర—ఏమి ? జాతిపోవునా ?

గోరా—ఔను.

వర—మీరు—జాతిని విశ్వసించురా ?

గోర—ఏల : శ్వసింపఁగూడదు ? సమాజమును గౌరవించుచున్నప్పుడు జాతినిగూడ గౌరవింపవలయును.

వర—సమాజము చెప్పినవానివల్ల మీరు నమ్మెదరా ?

గోరా—నమ్మకున్నచో సమాజమునకు భంగము కలుగదా ?

వర—కలిగినచో నన్నమేమి ?

గోరా—అందఱును గూర్చుండియున్న కొమ్మవిడిగిపోయినచో నన్నములేదా ?

సుచరిత మనసులో నత్యంతవిరక్తయై “అమ్మా ! ఈకృథావాదమువలన నేమి లాభము ? వారు మనతేనీరు త్రాగురు !” అనియెను.

అప్పుడు గోరా తనతీవ్రదృష్టి నొకసారి సుచరితవంకకు మరలించెను. సుచరిత విషయుగవంకఁ జూచి యిందుక సంశయముతో “మీరో ?—” అనియెను.

విషయుగ దెప్పుకను తేనీరు త్రాగలేదు; ముసల్మానులు చేయకొట్టెలను, బిస్కెట్లను దినుట యాతఁడు చాలదినములు మానిపెట్టెను. కాని యిప్పుడు తనకుండ నుండుటలేదు. విషయుగ దెప్పుకు ధైర్యముతో మొగ మెత్తి “తినకేమి ?” అని గోరా మొగమువంకఁ జూచెను. గోరా మౌనస్థావరమున రేఖామాత్రముగనున్న కఠోరహాస మాతని కగపడియెను. విషయుగ కాతేనీరు తిక్కుకను, నరుచిగ నే యుండెను; గాని యాతఁడు త్రాగుటమాత్రము మానలేదు. అప్పుడు వరదాసుందరి తనలో ‘ఆహా ! ఈవిషయకుమారుఁడు చాల మంచివాఁడు.’ అని యనుకొని గోరా యొద్ద నుండి తనదృష్టిని విషయుగి నుక్కుకు మరలించెను. అది చూచి పరేశుఁడు తనకుర్చీని గోరాకు సమీపముగఁ దీసికొని వృద్ధులస్వరమున నాతనితో సంభాషించుచుండెను.

ఇంతలో చీనాబాదముహల్వా నమ్మువాఁ డొకఁడు వీధిని బోవుచుండఁగా లీలచూచి చప్పటలు చఱచుచు “అన్నా ! ముధీరా ! ఆ చీనాబాదమువానినిఁ బిలుపుము !” అనియెను. అమాటలోనే సతీశుఁడు లేచి వరాండా పట్టుగొడయొద్దకుఁబోయి వానిని గేకలువెచ్చి పిలువఁదొడంగెను.

ఆసమయమున దొక పెద్దచునుఘ్యుఁ డచ్చటికి వచ్చెను. అతని నందఱును “పానూబాబూ” అని పిలుచురు. కాని యాతని పేరు హోరానంద్రా బాగుఁడు. ఈతఁడు

బుద్ధిగుంతుడనియు, విద్వాంసుఁ డనియు సమాజములోఁ బ్రసిద్ధియున్నది. ఏపక్షముం దును, నెట్టిమాట యు నింతఁజూకు స్పష్టముగాఁ జెప్పకపోయినను, నీతనికిని మచరితమును బెండ్లియగునను నూహ యాకాశమువఱకు నావరించి యుండెను. పానూబాబుహృద యము సుచరితయందు లగ్నమయ్యె ననుట కెవ్వరికిని సందేహము లేదు. దీని నను సరించియే యాకన్యలందఱును సర్వదా సుచరితను బరిహాసము చేయుచుండిరి.

పానూబాబు న్ముఖమువఱకు పని చేయుచుండెను. వరదానుందరి న్ముఖ మున్నగు చెప్పి యాతని గొంపించుటలేదు. ఆతఁడు తన గొర్రెలలో నెవ్వరినైనఁ బ్రేమించుటకు సాహసించలేదు. దా యనియే యామె కాతఁడెడల గౌరవము! ఆమెకుఁ గాఁబోవుజామాతఁ డిప్రూటీమేజిస్ట్రేటుగిరి యనులక్ష్మణును భేడింపఁగల వారై యుండవలయు నని యామెకోరిక.

సుచరిత హారానబాబున కొకకప్పు తేనీటి నిచ్చుచుండఁగా లాకణ్య దూరము నుండి యామె మొగమునకుఁ జూచి తానించుక మొము త్రిప్పుకొని నవ్వెను. ఆ నవ్వును వినయుండు చూడకపోలేదు. క్షణకాలములో నీ యొకటిరెండువిషయము లందు వినయుని దృష్టి యించుక తీక్షణమునను, సత్కర్మముగను బ్రవర్తించుదొడంగెను. పూర్వమాతని కింతటివర్చననైభణ్యము లేదు. హారానబాబును, కుఠీరుఁడును నీయింటి లోని యాఁడువాండ్ర కందఱును చాలదినములకుండి పరిదితులై యుండిరి. వారు వీరిజీవితచరిత్రముతో శేకింపించి యుండుటయే కాక యింటియందలి స్త్రీల పరస్పర రహస్యసంజలముఁ గూడ లక్ష్మణులై యుండిరి. ఇవి కేవలమును వినయున కసహ్యము గాఁ దోచెను.

హారానబాబు వచ్చుటవలన సుచరితస్వామియనునది దొక్కింత యాశకిలిగెను. ఆతఁ డెట్లయిన వాడించి గోరాకు గర్వభంగము చేసి తనయొడలిమంట చల్లార్చు నని యామె యుద్దేశము! ఆతనితర్కముల కామె యిదివఱ కనేకపర్యాయములు విరక్తి యేర్పై యుండెను, కాని యిప్పు డాతర్కవీరునిం గాంచి సుచరిత యానందముతో గొట్టెయునుఁ దేనీరును నొసంగెను.

పరే—పానూబాబూ! ఈతఁడు నాన్నేహితుని—

హారా—నేనీతనిని బాగుగ నెఱుంగుదును. ఈతఁ డొకప్పుడు మనబ్రాహ్మ సమాజమునం దత్యుత్సాహము గలసభ్యుడై యుండెను.

అని చెప్పి హారానబాబు గోరాతో మాటలాడమండగ నే తేనీరు త్రాగుటకై యుపక్రిమించెను. అప్పుడు కుఠీరుఁడు సివిల్ సర్వీసు పరీక్ష ప్యాసయి యింగ్లండు నుండి వచ్చిన యొకబఁ గాళీయవకుని గొరివించుసందర్భమునుగుఱించి ప్రస్తావించెను. హారానబాబు తూష్ణిగావముతో మనబఁగాళీ లెంతెంతటిపరీక్షలు ప్యాసయినను సరి యే, వారేమియును జేయఁజాలరు ఏబఁగాళీయైనఁ గలెక్కరుపని చేసెనా? జడిపని

చేసెనా ? జిల్లాపై కధికారము వారికి దొరకదు" అని బంగాళీ చరిత్రమునందలి దోషములను, దుర్బలత్వమును వ్యాఖ్యానము చేయ నాంభించెను.

చూచిచూచి గోరాముఖ మెఱుంగెను. ఆతడప్పుడు తననింహనాదమును సాధ్యమైనింతవఱకడంచుకొని "ఆమాటయే సత్యమైనచో నింతయానందముతో పేదలు నొద్దఁ గూర్చుండి రొట్టె నాగింతుటకు మీకు సిగ్గు కలుగుట లేదా ?" అనియెను. హారా; బాబువిస్మయించి కనబాటులు ముడివెచి "ఏమి చేయమనియెదవు?" అనియెను.

గోరా—బంగాళీ చరిత్రమునందలి కళకల మోచనమును జేయునఁ జేయవలయును కాదేని గొంతున కురి పోసికొని చావనైనఁ జావవలయును. అంతే కాని వట్టి మాటలతో బంగాళీజాతి నిష్ప్రయోజన మొదలి నిందించుట? ఆరొట్టెముక్క మీగొంతులో నడ్డుకొనుట లేదా ?

హారా—నే నీమి యగత్యము చెప్పితివా ?

గోరా—కోపపదవలను. కాని యీ సంగతి సత్యమే యని మీరు నిశ్చయముగా భావించియున్నచో నింతయు తానాముగను, నింత విలాసముగను, బలికియే యుండదు. ఇది యగత్యము కావుననే యీమాట మీనోడినుండి యలవోకగా వెలువడినది. హారానబాబూ! ఆసత్యము పాపము! అసత్యమింద యంతకంటెనుఁ బాపము! స్వజాతి నన్యాయముగ నిందించుంతటి పాపము మఱియొకటి లేనే లేదు.

హారానబాబు క్రోధోద్దీప్తుఁ డయ్యెను. అప్పుడు గోరా మరల నందికొని "అయ్యా! మీజాతివా కండ్లతీసెను మీరే గొప్పవారు కాబోలును? మీరు కోపపడియెద రని మాపితృపితామహులను నిందించుచుండఁగా మేము సహింపవలయునా?" అనియెను.

హారానబా బిడ సహించి యుండఁజాలక కంఠస్వరమును మఱింత హెచ్చించి బంగాళీలను మఱియును నిందించుట కారంభించెను. బంగాళీ సమాజమునందలి దురాచారముల నన్నిటి నుగ్గడించి యధిక్షేపించెను. బంగాళీ లెందులకైనను బలికికత్తురను నాక యొకమాత్రమును లేవని నిద్రాంతముచేసెను.

గోరా—మీ రిప్పుడు చెప్పిన దురపవాదము లన్నియు ఇంగ్లీషుగ్రంథములలోఁ జదివి వల్లించినవే—అంతే కాని మీరిందులో స్వయముగా గ్రహించిన దొక్కటియును లేదు. ఇంగ్లీషువారి సమస్తదురాచారములనుగూడ నీనుర్యాదగాఁ దిరస్కరించుటకు మీరు సమర్థులు కాఁగలిగినచో నప్పుడు మీ కీవిషయమున మాటలాడుట కధికారము కలుగును.

పరేషుఁ డీవాదము నడంచివేయవలయు నని వ్రుతుచ్చించెను. కాని కుర్చీదండగు హారానబాబు విరమింపఁ డయ్యెను. నూర్యాస్తమయమయ్యెను. మేఘములలో పలనుండి యొకవిధముగు నపరూపరక్తకాంతి వెలువడి యాకసము నంతను లావణ్య

మయముగఁ జేసివైచెను. ఆతర్కకోలాహలముచే వినయునిచేవులు గింగురుమనిపోవుచుండెను. పరేశుఁడు సాయంకాలప్రార్థనమునకై లేచిపోయి యుద్యానమునందలి యొకచంపకవృక్షవేడికపైఁ గూరుచుండెను. వరదాసుందరికి గోరాయెడల నెంతటివైకుఁ ఖ్యముకలిగినో హారానబాబునెడలనంతటిసౌముఖ్యము కలిగియుండెను. ఆయుభయుల వాదము నామె కసవ్యామగా నుండుటచే వరదాసుందరి వినయునిం గాంచి “వినయ బాబూ! మనము లోనికిఁబోవుదము రమ్మ!” అనియెను.

ప్రేమపూర్వక మగు నామెయాదరమునుబట్టి వినయున కటును డి తప్పక లోనికిఁబోవలసివచ్చెను. వరదాసుందరి తనకుమా రెలనుగూడఁ బిలిచెను. సతీశుఁ డావాదమునకుఁ బూర్వమే కొంచెము వాదమునాల్వాను దీసికొని తనకుక్కతో నంతర్ధానుఁ డెపోయెను.

వరదాసుందరి లోపలికిఁబోయి లావణ్యం గాంచి “అమ్మా! నీనోటుబుక్కును దీసికొనివచ్చి వినయబాబునకుఁ జూపుము!” అనియెను.

అయింటికిఁ గొత్తగ వచ్చినవారి కందఱకును దననోటుబుక్కును జూపుట లావణ్యమయి కభ్యాసమై యుండెను. వినయునకుఁ జూపవలయునని యామె యును వేస కపసుచు నే యుండెను, గాని యావృథా వాదము జరుగుచుండుటవలన నవకాశము కలిగినది కాదు.

వినయుఁ డాబుక్కును దెలిచి మాచెను. అందు మూర్, లాంగ్ ఛెల్లో మొదలగు నింగ్లీషుకవుల పద్యములు లిఖింపఁబడి యుండెను. అందలియక్షరములు పటిపటి ప్రాసితము చక్కగా నగపడుచుండెను. వినయ కులనామమును, బద్యముల ప్రథమాక్షరములును, జక్కని జిలుగక్షరములతో వ్రాయఁబడియెను. అదనూరీ చూచి వినయుఁడు నిజముగా విస్మితుఁ డయ్యెను. అదినములలో నట్టి యింగ్లీషుపద్యముల నాఁ డువాండు కాపీదేయఁగలుగుట యెంతగౌరవము! అప్పటివినయుని యాభిముఖ్యముం గాంచి వరదాసుందరి తనరెండవబిడ్డయగు లలితందలిచి “అమ్మా! నీకీపద్యములు—” అనియెను.

విస్పష్టముగా “అమ్మా! నా పద్యములు రావు. నా కవి బాగుగ జ్ఞప్తియందులేవు” అని చెప్పి దూరమునందున్న కిటికీయొద్దకుఁబోయి వీధివారికి జూచుచుండెను.

వర—బాబూ! ఈమె కన్నియును వచ్చును. కాని యాడబరముగాఁ దనకు వచ్చునని చెప్పుకొనుట దీని కిష్టములేదు. ఈమె చిన్నతనమునుడియు నిట్లే యున్నది. ఎంతదుఃఖసమయమందైన నీమె కన్నీరు పెట్టుకొనదు. ఈనిషయమున నీమె తండ్రిని బోలినది.

అని యీవిధముగా లలితవిద్యాబుద్ధులను గుఱించి వినయునకుఁ బరిచయము కలిగించెను. ఇతఁ లీల వంతువచ్చినది. మొట్టమొదట మాత్రము లీల సిగ్గుపడియెను. కాని పిమ్మటఁ గిలకిలనవ్వుచు సుగీతపుఁబెట్టెనటె నరములేమంద నొక్కగుక్కలొ

"Twinkle twinkle little Star" అను పద్యమును గడగడఁ జదిపివైచి యింక గురి తనిద్యాపరీక్ష జరుగునని యనుకొని యొక్కపగుళున నటనుండి వెడలిపోయెను.

అనల మేడపై నింకను బ్రబలముగా వాదము జరుగుచునేయుండెను. క్రమ ముగా హారానబాబు కోపము ముదుగుటచేఁ దర్కమును విడిచి టిటలోనికి దిగుచుండెను. అతని యసహనభావమునకు విర కయై నుచరిత సిగుపడి గోరాపక్షము నవలంబించెను. అది హారానబాబునకు స్పృహయశ్యముగా నుండెను. ఆకసమున సంధికారమును, శ్రావణ మేఘములను ఘనీభవించుచుండెను. వీధిలోఁ బువ్వులమ్మువారు పువ్వు హారములను దీసికొని కేలువైచుచుఁ బోవుచుండిరి. ఎదుటనున్న తమాలకాఖయందలి చిగురుజొంపమున విలువైన పురుగులు మిలమిల మెఱయుచుండెను. ఆప్రిక్కనున్న పుష్కరిణీజలంబులపై నిబిడాంధ కారచ్ఛాళు లలమికొని యుండెను.

పరేశుఁడు సంధ్యోకాశము గా వించుకొని మరల మేడమీదికి వచ్చెను. అతనింగొంచి గోరాయుకు హారా బాబును సిగుపడి తమవాదమును విరమించిరి. అప్పుడు గోరాలేచి నిలువఁబడి "రాత్రియైపోయినది. నేను మరల నింకొకప్పుడు వచ్చెదను!" అనియెను.

ఇంతలో వినయుఁడును లోపలినుండి సెలవుగైకొని మేడమీదికి వచ్చెను. పరేశుఁడు గోరాను జూచి "బాబూ! నీకు బుద్ధిపుట్టికప్పు డెప్పుడైన నిటకు వచ్చుచుండుము! కృష్ణదయాశుఁడు నాసోదరునివలె నుండెడివాఁడు. అతనికిని నాకు నిప్పుడు మతిభేదము కలిగినది. అందుచేఁ జూచుకొనుటయైఁదటస్థించుటలేదు. ఉత్తరప్రత్యుత్తరములైనను లేవు. ఆయినను జిన్ననాటిన్నేవాభావముమాత్రము రక్తసాళములలోఁ బ్రవహించుచునే యున్నది. కృష్ణదయాశుని సంబంధమువలన నీవు మాకుఁ జాలదగ్గఁ జవాడవైతివి" అని ప్రేమమును శాంతస్వరముతోఁ బలుకుచు వాదముచే నలసి యున్న గోరాహృదయమునకుఁ శ్రాంతిని గలిగించెను.

మొట్టమొదటమాత్రము గోరా పరేశునఁతగా లెక్కచేయలేదు కాని వెడలిపోవునప్పుడుమాత్ర మతఁడు భక్తిపూర్వకముగాఁ బరేశునకుఁ బ్రణామము చేసిపోయెను. అప్పుడు గోరా నుచరితతో నెట్టిమాటయు నాడకుండఁగనే సెలవు గైకొనకుండఁగనేపోయెను. అందు యగు నుచరిత మగవాఁ డగుతనయెదుట నుండుటకుఁ దా నాచరణరూపముగా నంగీకరించుటయే యగౌరవమని గోరాకుఁ దోచెను. వినయుఁడును బరేశునకు వంగి నమస్కరించి నుచరితనింకఁదిరిగి యామెనను నమస్కరించి సిగుపడచుఁ దత్తరముతో గోరా వెనువెంటనే వెడలిపోయెను.

వినయుఁడును గోరాయు నట్లు వెడలినతోడనే హారానబాబు తొందరగాఁ బరేశునియొద్దకువచ్చి "మనశ్రీల నింటికివచ్చినవారందఱితోడను మాటాడనిచ్చుట నాకంతబాగుగఁ దోచుటలేదు!" అనియెను.

నుచరిత యిదిగఱకే లోలోపలఁ గోరికముతో మ.డిపోవుచుండెను. ఇక నా మె యడఁచుకొనఁజాలక “బాబా! అట్టివియ నుమునే గౌరవింపకలనీనచ్చి: వో ని త టినుఁడి మేము మీతోఁగూడ మాటాడట న్యాయము కాదు!” అనియెను.

హారా—సమాజమువారితో మాత్రీ మే మాటలాడవచ్చునను నియమ మొకటి యుండకలయును !

పరేశుఁడు నవ్వుచు “నీవు పౌరివారికజనానాపదతి నొకదానినిఁజూపి క్రమ ముగా సమాజమున కంతకును మరల జనానాపదతిని గల్పింపఁజూచుచున్న టున్నావు! కాని నకలమతములయందలి పెద్దమనుష్యులతోడను గలసి స్త్రీలు సంభాషించుట యుచిత మనియే నాయుద్దేశము! అట్టియవ కాళము కల్పింపకున్నచో బలవంతులగు వారిబుద్ధిశక్తుల నడ్డగించినవార నుగుదుము. ఈవిషయమున భయపడుటఁగూని, సిగ్గు పడుటఁగూని కారణ మేమియును లేదు” అనియెను.

హారా—భిన్నమతములవారితో స్త్రీలు కలిసియుండఁగూరవని చెప్పుటలేదు. స్త్రీయైదుట నెట్లు మసలవలయునో యితరమతములవారి కాగౌరవము తెలియదని చెప్పుచున్నాను.

పరేశు—కాదు కాదు అట్లుచుకొనుట తప్పు! అది గౌరవము తెలియఁపోవుట కాదు. అది కేవల మొకవిధమైన సుకొంచము—స్త్రీలతోఁ గలసి మెలసి యుండినఁ గాని యట్టి సంకొంచము పోనేరదు.

○○

ఆదినమున వాదమునందు గోరా నోడించి నుచరితయెదుటఁ దనజయపతాకను స్థాపింపవలయు నని హారానబా బెంతో యాశపక్షి యుండెను. మొదట నుచరితయు నట్టియాశతోనే యుండెను. కాని దైనయొగముచే నది విపరీతమైపోయెను. భర్మవిశ్వాసమునందును, సామాజకనియమములయందును గోరా భిన్నాభిప్రాయుండె యున్నను స్వతేజాభిమానము, స్వజాత్యభిమానము ననువిషయముల యందుగల నుచరితయభిప్రాయ మున కాతఁ డనుకూలుఁ డైయుండెను. ఆమె యెల్లప్పుడును శ్వదేశకవ్యవిహంగములను గూర్చియే యాలోచించుచుండునది కాకపోయినను, స్వజాతీనిందను విన్నంతమాత్ర మున గోరా యప్పు డాకస్మికముగ సింహనాదము చేయుచు విజృంభించుట యామె హృదయాంతరిమునం దున్న తేజాభిమానభౌతికమున కనుకూలప్రతిభవనికలె నుండెను. ఇంతటి భర్మముతో, నింతటిదృఢవిశ్వాసముతో నామెయెదుట దేశమును గూర్చి యీ విధముగా మాటాడినవా రింతవఱ కెవ్వరును లేరు.

ఇంతే కాక గోరాయును వినయుండెను వెడలిపోయినతరువాత హారానబాబు వారియెడఁగవమానకరమగు నపవాదము నారోపించెను. అప్పుడే నుచరిత నీచస్వభావుఁ

దగ్గర నా రాజు బాబుకంటే గోరయే నిశ్చలవృద్ధయందని నిశ్చయించుకొనియెను. అందుచేతనే మొదటినుండియు గోరాను జూచి యసహ్యించుకొనుచున్న సుచరిత వృద్ధయము మాటపోయెను. కాని యాతని హిందూమతప్రతిభిమానమిప్పటికి నామెవృద్ధయమును వేధించుచునే యుండెను. “హిందూమతమునం దొకవిధమగుప్రతికూలభావమున్నది. ఇది సహజముగఁ బ్రసాంతమైనది కాదు—ఇది కేవలమును స్వభావిశ్వాసములమీఁదనే యాధారపడియున్నది—ఇది కేవల మితరులను బాధించుటకే యెల్లప్పుడు సుగ్రీభావముతోఁ బ్రయత్నించుచుండను” అని హిందూమతమునుగూర్చి యామె యొకమాదిరిగా దెలిసికొనఁగలిగినదై యుండెను.

ఆనాటిసంధ్యాసమయమున మాటలాడునప్పుడును, బనులుబేయునప్పుడు, భుజించునప్పుడును, లీలకుఁ గథలు చెప్పునప్పుడును గూడ సుచరితవృద్ధయంతరమునం జేమాకాని యొకవిధమగు వేదన కలిగి యుండెను. ఆమె దాని నేయుపాయముచేతను మరలించుకొనఁజాలకుండెను. ముల్లు గుచ్చుకొన్నచోటును దెలిసికొనఁగలిగినచో ముంటిని దీసివేయవచ్చును. సుచరిత తనమనసులో నాటికొన్న కంటకమును వెదకి తీసివైచుకొనుటకై యానాటిరాత్రి యామెదమిడివరాండాలో నొక్కతెయును గూర్చుండి యుండెను. ఆగ్రభీరాంధకారముతోఁ దనవృద్ధయమునందలి యకారణపరితాపమును గలిపివేయవలయునని యామె యెంతయో ప్రయత్నించెను; కాని, యెట్లీలాభమును లేకపోయెను. అప్పుడామె తనవృద్ధయమునందలి నిర్దేశింపరానియనుభవమును గూర్చి యేడువలయు నని కోరుకొనియెను—కాని కన్నీరు వచ్చినదికాదు!

ఆపరిచితుఁ డగునొకయశకుఁడు కపాలమునఁ దిలకమును ధరించి వచ్చెను. ఆతనిని వాదముననొడించి గర్వభంగము సేయుట తటస్థించినదికాదు—ఇందుచేతనే నావృద్ధయమట్లు పరితపించుచున్నగా యని సుచరితయఁత సేపటికఱకునాలోచించుచుండెను. ఇంతకంటెను బరిహాసాస్పద మగువిషయ మేమైననుండునా యని యామె యాతలంపును దనమనమునుండి త్రోసివైచుకొనియెను. అప్పుడు ప్రధానకారణ మామెమనసునకుఁ దలైను. తోడనే యామెకుభరింపరానంతసిగ్గుతోఁచెను. సుచరితనేఁడావినయునిసన్నిధిని నాలుగుగంటల సేపటికఱకును గూర్చుండి యున్నది. నడుమనడుమ నాతనిమాటలతో మాటలనుగూడఁ గలిపినది. కాని యొక్కసారియైనను నాతనిఁగన్నెత్తి చూడనేలేదు! పెదలిపోవునప్పుడైనను నొక్కసారి కన్నులారఁ జూడజాలకపోయెను. సంపూర్ణముగ నీయుపేక్షాభావమే యామెవృద్ధయమును భేదించుచుండెను. సందేహములేదు—ఇతరస్త్రీలతోఁగలసి మెలనియుండుటయభ్యాసములేనివారి కెట్టిసంకోచముండునో యట్టిసంకోచమే వినయునిపనులలోనగపడుచుండెను. కాని, యాసంకోచమధ్యమున నొకవిధమగు లజ్జయు, నమృత్యుమును మిళితములై యుండెను—గోరాయందట్టి

లక్షణము లేకమాత్రమును లేద — అంటే : కోరలును, బ్రలలును నగునాతని యదానీనభావమును సహించుటకుఁగాని, తిరస్కరించి త్రొక్కివేయుటకుఁగాని నుచరిత కిప్పుడసంభవముగా నున్నదా? అతమంజప్రతికముయొడట నాతఁ డాత్మగౌరవమును బోగొట్టుకొనకుండఁ బ్రాక్షిన్నముచే మండిపడచు వాదమునకు డీకొని యెను. ఆగమయమానం దొకప్పుడు నుచరిత హారానబాబుచేసిన యన్యాయవాదము ను విని మెచ్చుకొనినట్లుగఁపడియెను; అప్పు దొకసారి గోరా యామె ముగమువంకఁ జూచెను. ఆచూపునందు లేకమాత్రమైనను సఁకోచభావము లేదు. ఆచూపులలో నెట్టిభావ మున్నదో యశశ్యముగా నుండెను. “ఈయవతికి సిగ్గులేదా? ఈమె కింతగర్వమా? మగవారలు మాటాడుకొనుచుండఁగాఁ బిలువనిపేరంటముగా నిచ్చటి కేల వచ్చినది?” అని యప్పు డాతఁడు తనమనసులో ననికొనియుండునా? ఒకవేళ నిజముగా నప్పు డాతనిమనసులో నట్లేయున్నను క్షింతమాత్రమునఁ బోయినదేమి? ఏమియునులేదు. కాని నుచరిత హృదయ మింకను బరితపించుచునే యుండెను. దానిని మఱచిపోవుటకును, గప్పివైచుటకును నామె యనేకప్రయత్నములను జేయుచుండెను. కాని సాధ్యమగుట లేదు. గోరావై నామెకుఁ గోపమున్నది; అతఁడు దురాచారి యనియు, నుద్ధతుఁ డనియు నామె మనసులో నిండించుచుండును. కాని, విపులకాయుండును వక్రికంఠుండు నగునాతని నిస్సంకోచదృష్టి స్పృతసమ్మతిమునఁ దాని తయో హీనముగా నుంటినని నుచరిత యనుకొనుచుండెను. వివిధములేతమ నామె తన గౌరవమును నిలుపుకొనజాలకుండెను.

నుచరిత యీవిధముగాఁ జాలరాత్రివఱకును మఃపరితాపము ననుభవించుచుఁ గూరుచుండెను. దీపములను సన్నముగఁ జేసికొని యింటినా రందఱును నిద్రించుచుండిరి ఇంతలో ద్వారము మాసినచప్పు డయ్యెను. నేనకులు పనులను ముగించుకొని నిద్రించుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నట్లామె గ్రహించెను. అప్పుడు లలిత రాత్రి దుస్తులను దాల్చి యచ్చటికి వచ్చి నుచరితతో మాటాడకుండ నామెప్రక్కనే యొక గోడ నానుకొని నిలిచియుండెను. లలిత తనకైఁ గోపగించినదని గ్రహించి నుచరిత మనసులోనే నవ్వుకొనియెను. నేడు లలితయును నామెను బరుండవలయునని నిశ్చయించుకొనియుండిరి. నుచరిత యామాటయే మరచిపోయెను. కాని మఱచిపోయితి నని చెప్పినమాత్రమున లలిత తమించునది కాదు. అన్నింటికంటె మఱపునే యామె గొప్పతప్పుగా భావించుచుండెను. సమయోచితవాక్యములచే నామె సమాధానపడు నదియును గాదు. ఇంతవరకు నామె యెట్లొనాహించి యొంటరిగాఁ బరపుకైఁ బడియుండెను. ఆలస్యమైనకొలదియు నామెకోపము హెచ్చిపోవుచుండెను. తుద కామె యెట్లును సహింపజాలక ప్రక్కవిడిచి లేచివచ్చి మానముచేతనే తానింకను మేల్కనియున్నట్లు తెలియజేయుటకై యచ్చటికి వచ్చెను.

సుచరిత టర్చీనుండి లేచి మెల్లమెల్లగా లలితయొద్దకు బోయి యామెను గాఁగిరించుకొని “కన్నకల్లీ! లలితా! కోఁగిరించుకోఁకమ్మా!” అనియెను.

లలిత సుచరితచేతులను వదలించివైచి “లేదు. నాకేమి కోపము? నీవు గూర్చుండఁగూడదా?” అనియెను.

సుచరిత యామె చేతులను బట్టుకొని “సోదరీ! మమ్మ! కయనింతము రమ్మా!” అనియెను.

లలిత యెట్టిప్రత్యుత్తరమును జెప్పకుండ మానముతో నిలువబడియెను. తుద ట సుచరిత బలవంతముగా నామెను బడకటికటికఁ దీసికొనిపోయెను. అప్పుడు లలిత రుద్ధకంతస్వరముతోఁ “ఇంతయాలస్య మేలచేసితివి? పదునొకండుగంట లయ్యెను. నేనిన్నిగంటలను వినుచునే యున్నాను. ఇప్పుడా నీకు నిద్రముచ్చట?” అనియెను. సుచరిత లలితను గాఁగిరించుకొని “నేనీతినమునఁ జాలతప్పు చేసితిని తల్లీ!” అనియెను.

తప్పు నొప్పుకొన్నతోడనే లలితకు గోపము వదలిపోయెను. ఆమె యొక్క సారిగాఁ బ్రసన్నమై “సోదరీ! ఇంతసేపటివరకు నొంటిగాఁ గూర్చుండి యెవ్వరి సంగతి నాలోచించుచున్నావు? పానూబాబునుగూర్చియా?” అనియెను. సుచరిత యామెను దర్శనితోఁ గొట్టుచు “చాలును” అనియెను.

లలితకు పానూబా బనిన నంతగా నిష్ఠములేదు. అందఱుసోదరీమణులకలెనే పానూబాబుపేరుచెప్పి సుచరితను హాస్యమాడుట లలితకలవాటునులేదు. పానూబాబు సుచరితను బెండ్లియాడఁ దలంచె ననుమాటయే యామెకుననునకుఁ కష్టముగా నుండును. లలిత కొంతసేపటివరకు నూరకుండి “అక్కా! వినయబాబుమాత్రము చాల మంచివాఁడు! నిజమేనా!” అనియెను.

ఈప్రశ్నలో సుచరితవ నోభ వము దెలిసికొనవలయు ననునద్రేశ మున్నదియో లేదో చెప్పఁజాలము!—అప్పుడు సుచరిత లలితవంకఁ జూచి “వినయబాబు మంచి వాఁడు కాకేమి? చాల మంచివాఁడు” అనియెను.

సుచరిత యెట్టికంతస్వరముతోఁ బ్రత్యుత్తర మియవలయునని లలిత వాంఛించి యుండెనో యట్టిస్వరముతో సుచరిత మాటాడలేదు. అప్పుడు లలిత మరల “సోదరీ! నీవేమన్నను సరియే—కాని గౌరవమానబాబుమాత్ర మంత మంచివాఁడుగా నగ పడలేదు. అసహ్యకరమగు రూపము—అతఁ డీప్యధ్యయం దెవ్వనిగూడ లక్ష్యము చేయకు!—నీకెట్లు తోచుచున్నది” అనియెను.

సుచ—అతఁడు విశేషముగ హిందూమతాభిమానము కలవాఁడు.

లలి—కాదు కాదు. మామేనమామగారు గొప్పహిందూమతాభిమాని—కాని యాయన యొకరకము! ఈతఁ డేకపువాడో నేను సరిగాజెప్పజాలను.

సుచరిత నవ్వుచు 'ఏదియోయొకరకము!' అని చెప్పుచు నున్నతమభిలషాట
మున దిలకధారణముం గావించి యున్న యాగోరామూరి నొసారి మనసునకు దె
చ్చుకొని తిరస్కరించెను. అట్లు నిందించుటకు గారణ మేమనగా—ఆతని కపాల
మునందలి గంగావృత్తికాతిలకమునందుఁ బెద్దపెద్దయక్షరములతో "మిత్రో! నాకట్టి
సంబంధమును లేదు!" అని లిఖింపబడి నట్లుండెను. ఈభేదబుద్ధిసంబంధమగు దుర్గ
ర్వమును ధూళిపాలు చేయఁగలిగింపుమగాని సుచరితయొడలిమంట చల్లారడు—

క్రమముగా నాలోచన లడఁగిపోయె. ఇరువురును నిగుడిచిరి. రాత్రి రెండుగం
టలవేళ సుచరిత మేల్కొంచి చూచెను. వర్షము కురియుచుండెను. నడుమనడుమ
దోరులెరను భేదించుకొని వచ్చి విద్యుత్కాంతములు కన్నుల మిఱుమిటుగొలుపుచుం
డెను. గదిలో నొకమూల నింతరణమును వెలుగుచున్నదీప మారెపోయెను. అనిశ్శబ్దని
శీధసమయమునందు—ఆ యంధకారమునందు—ఆ యవిరామకర్తనిస్వనమునందు—
సుచరితవృద్ధయమునం జేదియో యొకవిధమగువేదన యగుచుండెను. ఆమె యిటు
నటు దొరలుచు నిద్రించుటకుఁ బ్రయత్నించెను. లలిత హాయిఁ గాఢముగ నిదురిం
చుచున్నందుల కనూయపుట్టినది గాని సుచరిత కించుకంతయైనను నిద్రొప్పట్టినదికాదు.
ఆమె చిరాకుతో శయ్యనుండి లేచి వెలువలి! వచ్చి తలుపునొద్ద నిలిచి చూచుచుం
డెను. అప్పుడప్పుడు వాయువేగముచే వానజల్లా మెప్పెకీ వచ్చుచుండెను. ఇప్పుడు మ
రలఁ దిరిగి తిరిగి సాయంకాలపు సంగతులన్నియు నొక్కొక్కటిగా నామెవృద్ధ
యమునఁ బొడకట్ట వారంభించెను.

ఆసంధ్యారాగరంజితమగు వరాండానుం దాగోరాప్రచండవదనమండలము
సృష్టిచిత్రమువలె నామెస్మృతిపటమునఁ దోచుచుండెను. ఖటియు వాదమునందు
విని మఱచిపోయినమాట లన్నియునుగోరాగంభీరప్రచండస్వరముతోఁగూడ నొక్కొ
క్కటిగా జ్ఞప్తికిరచ్చుచుండెను. చెవులలోఁ బ్రతిధ్వనించుచుండెను—“మీ రెవరి
నవివేషు లనుచున్నారో, నే నాజాతినాడనే. మీ రేసంస్కారము దుష్టమైన దను
చున్నారో, ఆసంస్కారమే నాది. మీరు మీ దేశమును ప్రేమింపనంతవఱకు—మీ
దేశమునందలిప్రజలతో సమానముగ నిలువబడనంతవఱకు—దేశమును నిందించు మీ
నోటినుండి వెలువడు నొక్కయక్షరమునైనను నేనుసహింపజాలము!” అని గోరాపలు
కుచుండును. దానికిఁ బ్రత్యుత్తరముగా హారానబాబు“ఇట్లున్నచో దేశమును బాగుచే
యుటెట్లు?” అనియెను. గోరా గర్జించి లేచి “బాగుచేయుటయూ? అది తరువాలి
మాట! బాగుచేయుటకంటెను ప్రేమించుట గొప్పది. శ్రద్ధకలిగి యుండవలయును.
మనమందఱ మేకము కావలయును. అప్పుడు దేశము తనతంటఁదానే బాగుపడును. మీరు
వేరై దేశమును ఖండఖండములుగఁజేయుచున్నారు. దేశమంతయును జెడ్డనిం స్కారము
లతో నిండియున్నదనియు మేము మంచి సంస్కారములతోఁగూడిన సామాజికులమని

యును మీరు చెప్పుదురు. ఎవ్వరికంటెను శ్రేష్ఠుడను గాకుండుటయు నెవ్వరికుండియు నేలు గాకుండుటయు నన్నిటికంటెముఖ్యమైన నాయా కాంక్ష యని నేను చెప్పుచున్నాను. తరువాత నే సంస్కారముండనో, యే సంస్కారము పోవునో దేశమే తెలిసికొనుఁ గాక! దేశసౌధాతయకు దేశమే పాలించును గాక!" అనియెను. దానిపై పానూబాబు "ఇన్ని మతములు నిన్ని భేదములుగలదేశ మంతయు నేక మగుట పొసఁగదు!" అనియెను. అమాటకు గోరా "మీకట్లు తోచినచో ముందుగా నట్టి భేదభావమును నిర్మూలము చేయవలయును. అప్పుడు దేశ మంతయు నేకమగును. అప్పుడిహిందూ సహాసముద్రమున మనవిహారనౌక నిఁపాయముగ విహరించుటకుఁ బ్రయత్నింపవలయును. అహంకారమును, అనజ్ఞతను దూరము చేసి నమ్రభావముతోఁ బ్రేమమయస్పాదయమున సర్వకార్యముల నాచరి పవలయును. ఆప్రేమభావమునెదుట వేయి యపరాధములును, వేయిలోపములును గూడఁ బరిమార్జితము లై పోవును. ప్రతిదేశమందును, ప్రతిసమాజమునందును నేవియో కొన్నితప్పులును, లోపములు నుండియే యుండును; కాని, జనులలో స్వభావభిమానమును బ్రేమయు నున్నంతవఱ కాలోపమనియెడివిషయ సమాజమునకు గాయమునుమాత్రమే చేయఁగలిగియుండును కాని క్షుల్భించి దుర్గంధమును వ్యాపింపనీయదు. దుర్గంధమునకుఁ గారణము శ్వాసములందే యున్నది. సమాజము జీవించి యున్నచో నిది గాయముగ నేయుండును. చచ్చినచోఁ గుల్భి కంపుకొట్టును. మీరు దేశమును బాగుచేయును మని చెప్పుకొనునూటలను మేము సహింపజాలము. మీరు గాని మీమిషవరీలుగాని యట్లు చేయఁజాలరు." అనియెను. పానూబాబు "ఏల చేయఁజాలము?" అనియెను. అంతట గోరా "మనబాగుకొఱకు మనతల్లిదండ్రులు చెప్పినబోధనలను మనము వినఁగలము కాని పోలీసువాఁడు చెప్పినయధికారవాక్యము లింపుగా లేకుండుటయే కాక యవమానకరముఁగూడ నుండును. అట్టిబోధనలనే సహింపవలసినచచ్చినచో మనుష్యత్వమును జంపుకొనవలసియుండును. అందుచేతనే ముందుగ నాత్మీయుఁడు కాకుండ సంస్కర్త కాఁగూడదు. ఆత్మీయుఁడు కానివాఁడెంతమంచిమాటలతో సంస్కరణము వారఁభించినను బ్రజలకనిష్టముగ నేయుండును" అనియెను — ఈవిధముగా వారి వాక్మోపవాక్యము లన్నియును సుచరితవృద్ధయమునఁ బ్రతిధ్వనించుచుండెను. వానితోఁగూడ ననిర్దేశ్య మగునొక వేదనకూడఁ గలుగుచుండెను. అప్పుడు సుచరిత యాయాసముతో మరల శయ్యయొద్దకు వచ్చి చేతులతోఁ గట్టిగఁ గన్నులను మూసికొని సకలలోచనములను ద్రోసివైచి నిద్రించుటకుఁ బ్రయత్నించెను కాని, యామె మొగమును జెవులును మండిపోవుచుండెను. మరల కర్వమును దలంపునకు వచ్చుచుండెను. ఆమెకృదయ మంతయును గందరగోళముగా నుండెను.

౧౨

గోరాయును వినయుడును వీధిలోనికి వచ్చినతోడనే వినయుడు “సోదరా! గోరా! కొంచెము మెల్లగా నడువుము! నీయదుగులు నాయదుగులకంటె బాలవెద్దవి. వీ వడుగులు సాచి వడిగ నడచుటచే నాకు నీతో గలసి వచ్చుట కామానముగా నున్నది” అయెను.

గోరా—నేనొంటిగనే పోవడలచితిని. నా క సేకవిషయములను గుఱింది యాలోచించుకొనవలసి యున్నది.

అని చెప్పుచు నాతడు స్వాభావికశీఘ్రమవముతో బోవుచుండెను. వినయుని హృదయము పరితపించిపోవుచుండెను. వినయుఁ డిప్పుడు గోరాప విరుద్ధముగా నియమాలంఘనమును గావించెను. ఈవిషయమున గోరా యాతని దిరస్కృతిచి చీ వాట్లుపెట్టినచో వినయుఁడు సుఖముగనే యుండును. ఒక్కరుసోను పట్టినచో వారి చిరకాలస్నేహ మనునాకాశము నిష్కళంక మే యైయుండును. అట్లు జరిగినచో వినయు డొక్కనిట్టూర్పు విడిచి బ్రతికితి ననుకొనియే యుండును.

గోరా యిట్లు కోపగించి తన్నుఁ బరిత్యజించి పోవుట వినయున కన్యాయము గా నగపడలేదు. ఆయిరువురి చిరస్నేహసంబంధమున కొంతకాలమున కిప్పు డొకనిన మగు సవిశ్వాసము కలిగెను.

ఆవర్తరాత్రియందలి ని సభాంధకారమును జరింగిజేయుచు నడుమనడుమ వర మేఘ మాహ్వనించుచుండెను. వినయుని హృదయమున దుస్సహ మగుభారముతోఁ చుచుండెను. చిరకాలమునుండి పట్టియున్న మార్గమును విడిచి తగజీత మి కొక నూత నమార్గమునకు మరలు మగ్నట్లాతనికిఁ బొడకట్టెను. ఆయంధకారమధ్యమునం దప్పుడు గోరా యొకవైపునకుఁ పోయెను; వినయుడు మఱియొక వైపునకుఁ బోయెను.

మఱునాటియుదయమున లేచునప్పటికి వినయునిహృదయము తేలకగైపోయె ను. రాత్రి యంతయు నాలోచనలతో నాతడు తనహృదయజేదను నిష్కరణ ముగఁ జెంచుకొనియెను—ఉదయమున లేచి విమర్శింపఁగా గోరాతోడిస్నేహమున కను, బరేళుని పరివారముతోడి సంభాషణసంబంధమునకును గేవలము పరస్పర్యవి రోధ మేమియును లేకని యాశకిఁ దోచెను. అప్పుడు వినయుడు తాను రాత్రి పడిన పరితాపమునంతను దలచుకొని “మిత్రుని జరిగినది” అని యొకసారి నవ్వు కొనియెను.

తోడనే యాగఁ దొకయుగ్రీయమును బ్రేర వెచుకొని త్వరితగమనముతో గోరాయొంటికిఁ బోయెను. అప్పటికి గోరా క్రిందగడలోఁ గూర్చుండి వార్తాప్రతికను జదువుకొనుచుండెను. వినయుడు వీధిలో నుండఁగనే గోరా చూచెను. కాని విన

యఁడు వచ్చెనని తెలిసికొనియందీయఁ గోరా తనదృష్టిని వార్తాపత్రికనుండి మర
లింపలేదు. వినయఁడు లోపలఁ బ్రవేశించియుఁ బ్రవేశింపకుండఁగనే గోరాచేతియం
దలిపత్రికను మాటాడకుండ లాగికొనియెను.

గోరా—వినయా ! నీవు పొరపాటు పడితి ననుకొనుచున్నాను. నేను గౌర
మోహనుడను. ఇదిసంస్కారాచ్చుడ నగు నొకపొందువును!

విన—నీవే పొరపాటు పడుచున్నావు ! నేను శ్రీయుత వినయభూషణుడ
ను. అట్టికుసంస్కారాచ్చున్నుఁ డగు గౌరమోహనుని మిఠుఁడను.

గోరా—కాని, గౌరమోహనుఁ డెంతధైర్యము లేనవాఁడెనను, నాతఁ డెన్నఁడు
నెవ్వరియొద్దను దన కుసంస్కారమునకై సిగ్గుపడి యుండలేదు !

విన—వినయుఁడుకూడ నట్టివాఁడే ! కాని యాతఁడు తనసంస్కారమూలము న
నితరుల నాక్రమింపవలయు ననుస్వభావము కలవాఁడుమాత్రము కాఁడు !

చూచుచుండఁగనే యరువుగతును వాదము పెరిగిపోయెను. వినయఁడు గోరా
యొద్దకు వచ్చిన ట్లరుగుపొరుగువా రందఱును దెలిసిపోయెను.

గోరా—నీవు పరేశబాబు చూచునకుఁ బోవుచు వచ్చుచున్న ట్లాదిగమున నా
యొద్ద నొప్పుకొనకుండుటకుఁ గారణమేమి ?

విన—ఏమియును లేదు. పోవుట లేకుండ ఉచేతనే యప్పుడొప్పుకొనలేదు !
ఇన్నాళ్ళకు నిన్నటిదినమే మొదటిపర్యాయముగా నే నాతనియింటికిఁ బోయితిని.

గోరా—నీ కభిమన్యనివలె లోకలఁ బ్రవేశించు తోడయేగాని, కలకలకి
వచ్చుమార్గము తెలియదని నాకు సందేహముగా నున్నది.

విన—అట్లే కావచ్చును. అదియే నాసహజప్రకృతి యైయుండును. నేనెవ్వ
రినిఁ బ్రేమించుచుండునో, గౌరవించుచుండునో, వారి నెన్నఁటికిని ఒరిత్యజింపఁ
జాలను.

గోరా—అట్లయినచో నింతటినుండి నీకచ్చటికి రాకపోకలు జరుగుచుండు నను
కొనియెదను.

విన—గమనాగమనసామర్థ్యము నాకొక్కనికే కలదనియా నీయుద్దేశము ?
నీకును జలనశక్తి యున్నది ! నీవు కేవలమును స్థావరపదార్థమవు కావు !

గోరా—నేను పోగలను; రాగలను—కాని నీలక్షణమునుబట్టి చూడఁగాఁ
బోవుటమాత్రమే నీకుఁ దెలియునని తోచుచున్నది. అవేడితేన్నీ రెట్లున్నది ?

విన—కొంచెము దుస్సహముగా నే యున్నది !

గోరా—ఎందుచేత ?

విన—దానిని దీసికొనకుండుట యంతకంటెను దుస్సహముగా నుండెను !

గోరా — సమాజరక్షణ మనఁగాఁ గేవలముచే గౌరవమును గాపాడుకొనుట యేనా?

విన — అన్ని సమయములయందు నట్లు కాదు. చూడుము గోరా! సమాజశాసనము శాస్త్రాదయమునకుఁ గన్పముగా నున్నప్పుడు మాన్యు నేను —

గోరా యిక కారణమును వహింపఁజాలక వినయు నిక మాటాడవలయుక గరించుచు “నీవు మాటిమాటికిని నీవ్యాదయఘాతమునుగూర్చియే చెప్పుచు సమాజము నల్పమైనదానిగను, నీచమైనదానిగను ద్రోసివెనుచున్నావు కాని సమాజమున కాఘాతమైనచో నాబాధ యంతవఱకు వ్యాపించునో నీవనుభవమునకుఁ దెచ్చుకొనఁగలిగినచో నీమనఃకన్పమునుగూర్చి తెలుపుటకు నీగుపడియే యుండువు! పరేశబాబుకుమా రెల వ్యాదయముల కిచ్చుకన్పమును గలిగించుట నీకు దుస్సహముగాఁ దోచెను. కాని స్వల్పమాత్ర మగునీమనఃకన్పముకొఱకు సంఘము నంతను బాధించుటకు సిద్ధపడఁగలిగితివి!” అనియెను.

విన — గోరా! అట్లయినచో సత్యము చెప్పుచున్నాను. ఒక్కగాను తేనీరు త్రాగినంతమాత్రముననే దేశమున కంతకును బాధ కలిగినచో నాబాధయందే దేశమున కుపకారము కలుగఁగలదు. ఈమార్గము ననుసరించియే ప్రయత్నించినచో దుర్బలమగు మనదేశము నుద్ధరింపవచ్చును.

గోరా — ఓమహాశయా! ఈయొక్క లన్నియు నేను నెఱుంగుదును. నేనంతటి బుద్ధిహీనుఁడ నని తలంపకలదు. కాని యివి యన్నియును బ్రకృతవిషయములు కావు. జబ్బుచేసినబిడ్డ మందు మిగిలినప్పు డారోగ్యవత్తి యగుతల్లి యాపదమును దాను నేనించి యాతనికి బోధించుచు. నీకును నాకును గలసంబంధ మట్టిది. ఇది యు కినచ నము గాదు. ఇందుఁ జేయ ప్రధానమైనది. అట్టిప్రేమయే శక్తిన్నచోఁ దల్లికిని, బిడ్డకును గలసంబంధము నష్టమైపోవును. ప్రేమ లేవన్నచోఁ గార్యమును నష్టమైపోవును. నేనిప్పుడు తేనీటిగానునుగూర్చి వాదించుటలేదు. కాని సమాజముతోఁ దీసంబంధమును విచ్ఛేదము కాదించుటకు నేను గహింపఁజాలను. దానిమందఱఁ దేనీటిని బరిత్యజించుట యేపాటిపని? పరేశబాబుతనయలవ్యాదయములకుఁ గన్పము గలిగించుట యొక్కరెక్కయా? తేకియు లగునందఱితోడను గలసి మెలసి యేకమైయుండుటయే యిప్పటియవస్థలో మనకన్నిటికంటెను బ్రధానకార్యమై యున్నది. అట్లు కలిసికొన్నప్పుడు తేనీరు త్రాగుటయా, మానుటయా యనువిషయము రెండుమాటలలో సిద్ధాంతము గాఁగలదు.

విన — అట్లయినచో నాకు రెండవతేనీటిగాను చాలకాలమువఱకును లభింపదు గాఁబోలును!

గోరా — అక్కఱలేదు. ఎంతయోకాలము పట్టు! కాని, వినయా! ఇంకను నేనెందులకు? హిందూమతమునందలి ప్రయవిషయములతోఁగూడ నన్నును విడువవలసినసమయము వచ్చినది! కావున్నచోఁ పరేశబాబు పుత్రికలకు మనఃకన్పముగానుండదా?

ఇట్లు సంభాషణ జరుగుచుండగా, అవినాశుడు వచ్చి గదిలో బ్రవేశించెను. ఆతడు గోరాశిష్యుడు. గోరా చెప్పినయుపదేశములన్నిటి నాతడు తనబుద్ధిచే సంతుచితములుగను, దనభాషచే వికృతములుగనుజేసి యెల్లయెడల బోధించుచు బ్రచారముచేయుచుండును. గోరాయుపన్యాసములను గొంచెమైనను గ్రహింపజాలనివా రందఱు నవిశాసునిమాటలను బాగుగ గ్రహించి ప్రశంసించుచుందురు. అవినాశుడు వినయుని యెడల నమూయ కలిగి యుండెను. అందుచేతనే యాతఁ డవకాశ మైనప్పుడెల్ల వినయుతో బుద్ధిహీనునివలె వాదము చేయుచుండును. వినయుఁ డాతనిమూఢత్వమును, సహింపఁ గోర్కొనించుచుండను. అట్టివేళల గోరా అవినాశునిపక్షమును గైకొని వినయుతో వాక్కులకాముఁకు డీకొనుచుండును. అప్పు డవినాశుడు తనయుత్తరే గోరా నోటినుండి వెలువడుచున్నట్లానందించుచుండును ! అవినాశుడు వచ్చినతోడనే వినయుఁ డ, గోరా యొద్దకుండి లేచి పైకి బోయెను.

అప్పు డానందము వంటయింటియెదుటఁ గూర్చుండి కూరలను దఱుగుచుండెను. ఆమె వినయునిం గాంచి “బాబూ ! నీమాట చాలసేపటినుండి వినబడుచునే యున్నది ఇంతపెద్దలకడ వచ్చితి నేమి ? ప్రాంతకాలభోజనము చేయకుండఁగనే బయలుదేరితివా?” అనియెను.

వట్టియుకప్పు డైవో “నేను భోజనము చేయలేదు” అని చెప్పి యానందము యియొద్దఁ గూర్చుండి విషయుడు భుజించియే యుండును కాని యిప్పు డాతఁడు “అక్రమలేదిమ్మా ! భుజించియే వచ్చితిని !” అనియెను.

ఇప్పుడు వినయుడు మరల గోరా కివ్వములేని యింకొకపనిచేయుటకు సాహసింపజాలకపోయెను. వినయుడు పరేశునియింటికిఁ బోయినందులకే గోరాకుఁ గోపముగానున్నది. అది యింకను కాలింపనేలేదు. అది యెంతవఱకు వచ్చునో యనియే వినయుని హృదయము పరితపించుచుండెను. వినయుఁ డప్పుడు తనజేబులోనుండి చాకునుదీసి యానందముచెంతఁ గూరుచుండి బంగాళాదుంపలను దఱుగుచుండెను.

పడిపఁడ్రెక్క మిషనులకుఁ దరువాత వినయుడు క్రిందికివచ్చి చూచెను. గోరా అవినాశుని వెంటబెట్టుకొని వెలుపలకుఁ బోయియుండెను. వినయుడు చాలసేపటివఱకును గోరాగదిలో మానముతోఁ గూర్చుండి యుండెను. తరువాత వార్తాపత్రికను దీసికొని కూన్యహృదయముతో విజ్ఞాపనమును జూచుచుండెను. పిమ్మట నొక దీర్ఘశ్వాసమును విడిచి యటనుండి వెడలిపోయెను.

౧౩

సుధ్యాన్నభోజన ముతోడనే వినయునకు గోరాయింటికిఁ బోవలయు నని తొందర కలిగెను. గోరాయెడల విధేయుఁడై యుండుటకు వినయుఁ డెన్నఁడును సంగో

చించి యుండలేదు. కాని, వినయుడు తన గౌరవముమాట యేమైనను స్నేహగౌరవమును మాత్రము బాగుగఁ బరిశీలించుచుండును. పరేశబాబునింటికిఁ బోయి తాను గోరాయెడల నెన్నఁడును జేయనియపచారమును జేసితినిని వినయుడు తెలిసికొనియే యుండెను. కాని యట్లు చేసినందులకు గోరా తన్నుఁ బరిహసించి తిరస్కరించు ననిమాత్రమే యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. అట్లు కాఁ గోరా యీవిధముగాఁ దన్నుఁ దృణీకరించి పోవునని యాతఁడు హాసించియైన నుండలేదు. వినయుఁ డిట్లు విడిచి కొంతదూరముమాత్రము పోయి మరల వెనుకకుఁదిడిగి వచ్చెను. మిత్రభావమున కెట్టి యగౌరవము కలుగునో యనుభవముచే నాతఁడు గోరాయింటికిఁ బోఁజాలకపోయెను.

అప్పుడు వినయుడు గోరా కొకయుత్తరమును వ్రాయఁదలంచి కలమును, గాగితమును దీసికొని గూర్చుండెను. ఆతఁడు వ్రాయుచు నకారణముగాఁ గలము మొద్దుగ వ్రాయుచున్నదని విసిఁగికొని యొకకత్తితో దానిని జాగ్రూకతతో సంస్కరించుచుండెను. ఇంతలోఁ గ్రిందినుండి “వినయా!” అనుకేక వినఁబడియెను. తోడనే వినయుడు కలమును గ్రిందఁ బడవైచి తొందరగాఁ గ్రిందికిఁ బోయి “సోదరా! మహిమా! దయచేయుము! వెకిరమ్మ!” అనియెను.

మహిమాడు మేడమీదికి వచ్చి వినయునిచుండుముపైఁ గూర్చుండి యింటి యందలి వస్తుసముదాయమును బాగుగఁ బరిశీలించుచు “మాడుము వినయా! నాకు నీయిల్లు తెలిసికొనవలయుననియే కాక యుప్పుడప్పుడు నీక్షేచుసమాచారములు తెలిసికొనవలయుననికూడఁ గోరిక కలుగుచుండును. కాని మీరు ప్రకృతకాలపునాగరిక బాలకులు. మీయింట తంబాకు దొరకుట కవకాశము లేదు—అందుచేతనే విశేష ప్రయోజనములేక—” అనియెను.

వినయుడు తత్తరముతో లేచెను. ఆతనిం గాంచి మహిమాడు “నీవిప్పుడు బజారునకుఁబోయి నాకుతంబాకులెచ్చిపెట్టవలయునని యనుకొనుచున్నావుకాఁబోలును! అక్కఱలేదు. నూతనముగా నపరిశుభ్రము లగుచేతులతోఁ జేసినహుక్కాను నే నుపయోగింపఁజాలను” అనిచెప్పి యొకవిసనకట్ట నందుకొని విసరుకొనుచు “నేటి యాదివారమునఁ బగటినిద్రకు నీళ్ళురదలుకొని నీయింటికి వచ్చుట కొకముఖ్యకారణమున్నది. నీవు నాకొకయుపకారము చేయవలయును!” అనియెను.

విన—ఎట్టియుపకారము?

మహి—చేసెద నన్నచోఁ చెప్పెదను.

విన—నాచేతనైనచోఁ జేసెదను.

మహి—అది కేవలము నీచేతనే కాఁగలదు. మఱియేమియును గాదు. నీవొక్కసారి “ఊహ” యనినఁ జాలును!

విన—నన్నింతగా నడుగవలయునా ? నేను మీ యింటివాడనే యని మీరు నెఱుఁగుదురుగదా ! చేతనైనచో మీరుపకారము చేయుటకంటెను నాకుఁ గావలసినదేమున్నది ?

మహిమ—దు తనజేబులోనుండి తములపావులను దీసి కొన్నిటిని వినయన కిచ్చి కొన్నిటిని దనలోట వైచుకొని నచులుచు “మా శశిముఖిని నీవెఱుఁగుదువుగదా ! ఆమె చూపుట కంతగాఁ గురూపించికాదు. తిండినైన నన్నుఁ బోలలేదు. ఆమె కిప్పుడు పరిశ్రాంతిగాను వచ్చినది. ఇట్టిచేయవలసిన సమయము ! ఏమిఁగర్చుచి చేతులలోఁ బెట్టవలసినదన్నచో యని నాకు రాత్రులయందు నిద్ర పట్టుట లేదు.” అనియెను.

వి—అంత తొందరపడియెడిరేల ? ఇంకను గావలసినంత కాలమున్నది.

మహి—నీకొక్కమాఁడుబిడ్డ యున్నచో నప్పుడు నాతొందరగూర్చి గ్రహింపఁగలిగియుండువు. వత్సరములు గడచినకొలదియు వయసు తనంతనే వచ్చును గాని పరుడెట్లు వచ్చునా ? అందుచేతనే దినములు గడచినకొలదియు నాన్యాయత్యము వర్ణింపఁబడుచున్నది ! ఇప్పుడు నీవు నాకి చుక యూట కలిగించినచో నేనుధైర్యము వహించి యుండఁగలను.

విన—నాకంతగా నెక్కువతోడను విశేషపరిచయము లేదు. కలఁతైనగరమున మీయిల్లుతఃక మఱి యేయిల్లును నేనెఱుఁగ ననియే చెప్పవచ్చును. అయినను నేను ప్రయత్నించి చూచెదను.

మహి—శశిముఖి స్వర్ణ వజ్జిత్రముకూడ నీకుఁ దెలియునుగదా !

విన—తెలియకేమి ? ఆమె నెన్నాళ్ళనుండి చూచుటలేదు ! ఆమె కడుఁ జక్కనిబాలిక !

మహి—అట్లయినచోఁ జాలదూరము పోయి వెనకుట యెందులకు బాబూ ! ఆబిడ్డను నీహస్తములయందే సవర్నింతును.

వినయఁ డొక్కసారిగా నవరిపడి “ఏమనుచున్నారు ?” అనియెను.

మహి—ఏమి ? నీ నేమైనఁ దప్పాకిరినా ? కులగౌరవమున మాకంటె మీరు గొప్పవారనుమాట నిజమే కాని, వినయా ! ఇంతగాఁ జదివినమీ వంటివారే కులము కొఱకు సంశయించుచున్నచో నిక జెప్పవలసిన దేమున్నది ?

విన—కాదు. కులముమాట కేమిలెండు ! కాని—రయియు—

మహి—ఏమనియెదవు ? శశిముఖినిమాత్ర మంతచిన్నవయసా? ఆమెకొందువు లయింటిబిడ్డ గాని దొరసాని కాదుగదా ! సమాజనియమమును బాలింపకున్నచో నేమి లాభము ?

మహిమఁడు సాధారణముగా విడిచిపెట్టుకొని వాడుకలవాఁడు కాఁడు. ఆతఁ డిప్పుడు విషయమున నీమిత్రునిగాఁ జేసివైచెను. విషయం దేమిచెప్పుటకును దోచక తుదకు “అలాచించుకొనుటకు నాకించుక గడు వీరువలయును!” అని వేడుకొనియెను.

మహి—అలాగే! నేనుమాత్ర మి రాత్రియే నిరపలుపు మని చెప్పితివా?

విస—కాని, నేను మావాళ్ళతో—

మహి—ఔను. వాళ్ళతోఁ జలుపకుండ నెట్లు? మీవిసతఁడ్రీ జీవించియుం డఁగా నాతనియిష్టము వచ్చినట్లే నడుచుకొనవలయును.

అని చెప్పి మహిమఁడు తన జేబులో మిగిలియున్నతరులపాకుల నన్నిటిని దీసి కొని నమలుకొనుచు దనయభీష్టమున ఫలవైసట్లుగనే భావించుకొనుచు వెడలిపోయెను.

ఈనివాసావిషయమునుగూర్చి యానందమయి యింతకుముందే విసయునియొద్ద నశ్యాపదేశముగాఁ బ్రస్తావించి యుండెను. కాని విసయుఁడప్పు డామాట చెవినిబెట్టనేలేదు. ఇప్పటి ప్రస్తావనను విసయుఁడంతగాఁ బాటించలేదు. కాని యాపక్షి యాతనిహృదయమునం దొకచో స్థానమును గాంచకపోలేదు. ఈనివాసాము నిరపడి నచో విసయుఁడు గోరాకుటుంబములోనివాఁ డగును. అప్పుడు గోరా విసయుని కుల భముగా విడువఁజాలఁడు. వివాహవ్యాపారమును హృదయవేగముతోఁ గలిపి నుడి పెట్టుట యింగీమపద్ధతియని యాతఁడింతవఱకును బరిహసించుచుండెను. అందుచేత నే శశిమఖిని బెండ్లియాడుట యాతని కసంబద్ధముగాఁ దోచుట లేదు. ఈవిషయమును గుఱించి మహిమఁడు గోరాతోఁ బ్రస్తావించక మాఁడని యాతఁ డనుకొని సంతోషించెను. ఈసందర్భమున గోరా తన్ను నిర్బంధించు ననికూడ నాతఁడు భావించు కొనియెను. తాను మహిమఁనియొద్దఁ దనసమ్మతిని దెలుపఁజొచ్చుటచే మహిమఁడు గోరామూలమునఁ దన్ను నిర్బంధించుటకుఁ బ్రయత్నించుననియును భావించు కొనియెను.

ఈయాలోచనలతో విసయునిహృదయ మవకన్న వైపోయెను. విసయుఁడప్పు డు గోరాయఁటికిఁ బోవలయునని యుత్తరీయమును బైవైవైకొని భయం దే తెను. ఆతఁడు కొన్నియడుగులు నడచునప్పటికి వెనుకనుండి “విసయబాబూ” అని పిలిచి నట్లయ్యెను. విసయుఁడు తిరిగిచూచెను. సతీశుఁ డాతని బియ్యచుచుండెను. అప్పుడు సతీశుని వెంటఁబెట్టుకొని విసయుఁడు మరల నింటఁ బ్రవేశించెను. సతీశుఁడు జేబు నుండి యొరుమాలుమాటును బైకిదీసి “వీనిలో నేనున్నచో చెప్పుకో!” అనియెను.

విసయుఁడు “తలకాయ, కుక్కపిల్ల—” అని యానిధముగా వసంభవము లగు మాటలు చెప్పి సతీశునిచేఁ గాదనిపించుకొనియెను. అప్పుడు సతీశుఁడు మూటను విప్పి యెదునల్లనిపండ్లను బైకిదీసి “ఇదియేమియో చెప్పును మాతము!” అనియెను.

వినయఁడు నోటివచ్చినపేరు లన్నియును జెప్పి తానోడిన ట్లంగీకరించుటయు నప్పుడు సతీశుఁడు “రంగూనులో మామామ యున్నాఁడు. ఆయన యచ్చటియీపండ్లను మాయమ్మకు బంపినాఁడు. అమ్మ యియ్యెనుపండ్లను నీకుఁ బంపినది!” అనియెను.

బర్మాదేశమునందలి మంగుస్తానీసం డ్లాదిసములలోఁ గలకత్తా కంఠసులభముగా వచ్చుటలేదు. అందుకలన వినయు డాపండ్లను ద్రిప్పి త్రిప్పి వేసుకగాఁ జూచుచు “సతీశబాబూ! ఈపండ్లను దిందురా” అనియెను. సతీశుఁడు వినయునియెఱుంగనితనము నకు నవ్వుచు “చూడుమా! వానిని గొటికి తినవలదు! కత్తితోఁగోసికొని తినవలయును” అనియెను.

సతీశుఁ డింతకుముం డాపండ్లను గొటికి తినవలయునని ప్రియత్నించి తనవారందఱియెదుటను హాస్యాస్పదుఁ డయ్యెను. అందుచేత నే యిప్పు డాతఁడు వినయుని యజ్ఞానమునకుఁ దనవిజ్ఞానోచితమగు నభ్య నన్వి తనపరాభవమును దూరమున చేసికొనియెను. ఈక బోడుగాని యాయరువురుమిత్రులకును నీవిధముగాఁ గొంతసేపటి వఱకు ముచ్చటఁ జరిగెను.

సతీ—వినయబాబూ! మీకుఁ గొంచె మవకాశ మున్నచో మాయింటి కొక సారి రమ్మని యమ్మ చెప్పినది. నేఁడు మాలీఁపుట్టిన రోజు!

విన—బాబూ! నా కిప్పుడు తీరికలేదు. నేనొకచోటికిఁ బోవలసియున్నది.

సతీ—ఎక్కడకుఁ బోయెదవు?

విన—నామిత్రునియింటికి—

సతీ—ఆన్నేహితుఁడేనా?

విన—ఔను.

మిత్రునియింటికిఁ బోవుటకును, దమయింటికి రాకపోవుటకును గల హేతువును సతీశుఁడు తెలిసికొనఁజాలకపోయెను.

విశేషించి వినయుని యామిత్రునియెడల సతీశున కంతగా నిష్ఠములేదు. ఆతఁడు తననూకలలోని ప్రధానోపాధ్యాయునికంటెను జెడ్డవాఁడుగా నాతని కగ్రపడుచుండెను. ఆతఁడు తనసంగీత ప్రజ్ఞయేమి వినిపించి మెప్పుండుటకుఁ దగినవాఁడుకాఁడు. అట్టివానియొక్క వినయఁడు పోవుట సతీశుఁకిష్టము లేకపోయెను. అప్పుడు సతీశుఁడు వినయునిం గాంచి “వినయబాబూ! అక్కడకుఁ బోవఁడు. మీరు మాయింటికి రమ్మ!” అనియెను.

వినయఁకప్పుడు సతీశునిమాటను మన్నించుటకెంతయో సేపుపట్టలేదు. “పోనా; మాననా?” అని యొచ్చించి రోదించి తుడకు వినయుఁ డాబాలకునిచేయి పట్టుకొని తిల్లుగా 78 నెంబరు గృహమాజెపునకే పోయెను. బర్మాడుండివచ్చిన దుర్లభఫలములలోఁ

గొన్నిటిని దనకుఁ జేరుతూర్వకముగఁ బంపి తనయెడల నాత్మీయత్వమును బ్రకటింపి యున్న యామెను గౌరవింపకుండుట వినయునకు దుర్లభమయ్యెను.

వినయుఁడు పరేశబాబు నింటియొద్దకుఁ బోవు ప్పటికి లోపలనుండి పానూబాబును, మఱికొందఁ జరిచితవ్యక్తులును వెలుపలికి వచ్చుచుండిరి. ఆనాఁడు లీల జన్మ దినము కావున వారందఱును మాధ్యాహ్నికభోజనమునకు నిమంత్రితులై యుండిరి. అప్పుడు పానూబాబు వినయుని జూచియుఁ జూడనట్లు వెడలిపోయెను.

లోపలఁ బ్రవేశించునప్పటికి వినయునకు హాఠకోలాహలధ్వనులు, గమనాగమనపదశబ్దములు విననయ్యెను. సుధీరుఁడు లావణ్య తాళపు జేతిని దొంగిలించెను; అంతేకాదు—ఆమె ద్రాచుకులోని నోటుబుక్కును దీసి యందలి కవియశఃస్పృశి నుల నధిక్షేపించుపద్యముల నాదొంగ నలుపురియెదుటను జరుపుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. అది కారణముగా నుభయపక్షములకును సంఘర్షణ మగుచుండెను. అప్పుడాసంకుల సమరరంగమున వినయుఁడు ప్రవేశించెను.

ఆతనిం గాంచినంత నే లావణ్యపతియువా రందఱు నంతరాస మెపోయిరి. సతీకుఁడు వారియానందమును బంచుకొనుటకై వారివెన్నెటియే పోయెను. మఱికొంత సేపటికి సుచరిత యాద్యలోనికివచ్చి “అమ్మ మిమ్ముచుకనే పాఁగుమన్నది. ఆమె యిప్పుడే వచ్చును. తండ్రిగా రనాథబాబు గారియింటికిఁ బోయియున్నాను, ఆయన కూడఁ ద్వరలోనే వచ్చెదను!” అనియెను.

సుచరిత యప్పుడు వినయునుకొవభావము వెవలించుటకై గోరాప్రకావము నెత్తి నవ్వుచు “ఆయన యింక నెప్పుడును మాయుంటికి రారని తోచుచున్నది!” అనియెను.

విన—ఎందుచేత ?

సుచ—మేము పురుషులయెదుట బహిరంగముగా సంచరించుట యాతనికి విరుద్ధముగాఁ దోచినది. అందువా డ్రిల్లు విడిచి బయటికి వచ్చుట యాతఁడు సహింపఁజాలఁడని తోచుచున్నది.

దీనికిఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పుటకు వినయుఁడు చిక్కులఁబడియెను. ఆవాదము ను ఖండింపవలయు నని యాతనికిఁ గుతూహలముగ నే యుండెను. కాని యసత్యము చెప్పుట యెట్లు ? వినయుఁ డప్పుడు సుచరితం గాంచి “అడువాండ్రకు గృహకార్యములమీదు సంపూర్ణ మగుకృద్ధ లేకయున్నచో వారిస్వభర్మవృత్తు నష్టము కలుగునని గోరాయుద్దేశము!” అనియెను.

సుచ—అట్లయినచో స్త్రీపురుషులు కలిసి యింటిపనులను వీధిపనులను బ్రత్యేకముగ విభాగించుకొనుట బాగుగా నుండును; అప్పుడు పురుషు లోపలికి రానిచ్చినచో వారివీధిపను లన్నియును జేడిపోవునని చెప్పవలసియగుదునుగదా! మీరును మీమిత్రుని మతములోఁ జేరినవాళ్లనా ?

వినయు డింతవఱకు స్త్రీసీతీసంబంధమున గోరామతమునే యవలంబించి యుండెను. ఆమతము ననుసరించియే యాతఁడు పత్రికలకుఁగూడ వ్రాసినయుండెను. కాని యీవిషయమున వినయుని స్వతంత్రాభిప్రాయ మింతవఱకును వెలువడి యుండలేదు.

విన—కేరలము నీసందర్భమున మన మందఱము నభ్యాసమునకు దాగులమై యున్నాము. అందుచేతనే స్త్రీలు, వీధిగోడ దిరుగుమండఁగా జూచినప్పుడు మనః కన్పము కలుగుచున్నది. అది యన్యాయ మనిగాని, యకర్తవ్య మనిగాని యితరులు నిందించినచో దానిని ఖండించుటకు మన మనేకవిధములగు ప్రమాణములను నిరూపించుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండుము. ఈసందర్భమున యుక్తి కేరలము నుపలక్ష్యమా త్రిమైనది. సంస్కారమే ప్రధానము !

నుచరిత గోరాప్రస్తావమును విశుదక యేవియో చిన్నచిన్న ప్రశ్నలను వైచుచుండెను. వినయుఁడును గోరాపక్షమున దాను జెప్పవలసిన దంతయును బాగుగనే చెప్పుచుండెను. ఇంతయుక్తియుక్తముగను నింతయుదాహరణపూర్వకముగను, నింత స్పష్టముగను వినయుఁ డిదివఱకెన్నఁడును మాటలాడి యుండలేదు. తనమతమును గోరా సయిత మింతస్పష్టముగను, సమజ్జ్వలముగను జెప్పఁజాలునో, చాలఁదో సందేహమే! తనబుద్ధికిని, బ్రబోధసామర్థ్యమునను నింతటియపూర్వోత్తేజనము కలిగినందులకు వినయుని హృదయమున నొకవిధమగునానంద ముదయించెను. ఆయానందముచే నాతని వదనమండలము దీప్తిమంతము కాఁజొచ్చెను. వినయుఁ డప్పుడు నుచరితం గాంచి “చూడుము ! ‘ఆత్మానంద్విద్ధి’ తన్నుఁ దాను దెలిసికొనవలయు నని కాస్త్రములు చెప్పుచున్నవి. అట్లు కాకున్నచో ముక్తిలేదు. మాగోరా యీయాత్మప్రబోధమును భరతివర్ష మంతటను వ్యాపింపఁజేయుటకే యావిర్భవించెనని చెప్పఁగలను ! నేనాతని సామాన్యమానవునిగాఁ దలఁచుటలేదు. మనవంటివారిహృదయము లన్నియును, దుచ్చాకర్షణములనును, నవీనప్రబోధములకును వివశములై పోవుచున్నప్పుడుగూడ నాతఁ డొక్కఁడే యీసమస్తవిక్లిప్తతామధ్యమున నున్దిరుఁడై నిలువఁబడి సింహగర్జనముతో ‘ఆత్మానంద్విద్ధి’ అను పురాతనదివ్యమంత్రమును బ్రబోధించుచుండును.”

ఈవిధముగాఁ జాలసేపటివఱకు నాలోచన జరుగుచునే యుండెను. నుచరిత యు నాత్రముతో వినుచునే యుండెను. కాని, యింతలో నాకస్మికముగా సతీకుఁ డు ప్రక్క గదిలోనుండి కేకలు వైచుచు,

“సర్వదృష్టమైన ♦ జగము మాయ యటంచు

సర్వజీవితంబు ♦ స్వప్నమనుచు

సత్య మరయకుండ ♦ స్వరము తొట్రిబుచుండ

బోధనంబు నేయఁ ♦ బోకుమాయి !”

అని యొకగీతమును చాడుచుండెను. పాపము, సతీశునకుఁ దమయింటికి వచ్చి పోవువారియెదుటఁ దనవిద్యాప్రాగల్భ్యమును జూపుట కవకాశము లేదు. లీలగూడఁ దన యింగ్లీషుకవిత్వతాత్పర్యముచే సభలో మెప్పుందుచుండును. కాని వరదాసుందరి యెన్నఁడును సతీశుని సభకుఁ బిలుచుట లేదు. మఱియు నెల్లనివయములందును సతీ శుఁడు లీలకుఁ బ్రతిద్యుద్వియై యుండెను. ఎట్లయిన నామెకు గర్వభంగము జేయ దలయుననియే యాతనిప్రధానోద్దేశము! నిన్నను వినయునియెదుట లీలకుఁ బరీక్షయై నది. అప్పు డనాహూతుఁడగు సతీశుఁ డామె నోడించుట కట్టిప్రయత్నమును జేయలేదు. చేసినను, వరదాసుందరి యాతని నడ్డగించియే యుండును.

అందుచేతనే యిప్పు డాతఁడు ప్రక్కగదిలోఁ గూర్చుండి యుచ్చైస్వరము తో నీవిధముగాఁ గార్యచర్చయందుఁ బ్రకృతుడై యుండెను. ఆపాట నాలకించి నుచరిత నవ్వు నాపుకొనఁజాలకపోయెను.

ఇంతలో లీల విడిపోయినజడ వెన్నునఁ జీరాడుచుండ నచ్చటికివచ్చి నుచరితను గాఁగిలించుకొని యామెచెవిలో నేమియో చెప్పుచుండెను. అప్పుడే సతీశుఁడును జటాలున వచ్చి లీలవెనుక నిలువఁబడి “లీలా! చెప్పుము చూతము! మనోయోగము అనగా నేమి?” అనియెను.

లీల—చెప్పను.

సతి—ఓన్! చెప్పవు తెలియదు గనుక చెప్పువు!

వినయుఁడు సతీశునిదగ్గఱకుఁ దీసికొని నవ్వుచు “నీవు చెప్పుము! మనోయోగ మనగా నేమి?” అనియెను.

సతీశుఁడు సగర్వముగాఁ దలయెత్తి “మనోయోగమనగా, మనోనివేశము!” అనియెను.

అప్పుడు నుచరిత “మనోనివేశ మనఁగా నీ కేమిబోధపడినది?” అనిప్రశ్నించెను.

అత్యయుని వివర్తనఁ బడఁద్రోయుట కాత్యయుఁడు కాక మఱియెవ్వఁడును ముఁడు కాఁగలఁడు? సతీశుఁ డాప్రశ్నమును వినియు విననట్లుగా నొక్కపరుగుననవ్వ లకుఁ బోయెను. వినయుఁడు పతేశునింటినుండి నెలవు నైకొని గోరాయింటికిఁ బోవఁ దలఁచి వచ్చియుండెను. ఇంత సేపటినుండియు గోరాప్రస్తావమే చెప్పుకొనుచుండుట వలన నాతని కాయుద్దేశము మఱియును బ్రబలమయ్యెను. అందుచేతనే యాతఁడు గడియారము నాలుగుగంటలు కొట్టుట నాలకించి చటాలునఁ గుర్చినుండిలేచెను.

అప్పుడు నుచరిత “మిరిస్సుడే పోవలయునా? అట్లు మిఁకొఱకుఁ దేనీరు లోము చేయుచున్నది. ఒక్కించుక సేపాఁగి పోఁగూడదా?” అనియెను.

వినయున కిది శ్రీశ్రీ గాలేదు—అజ్ఞులెనుండెను. అందుచే నాతఁడట్లే కూర్చుండిపోయెను. ఇంతలో లావణ్య సిల్కుదుస్తులను ధరించి యచ్చటికి వచ్చి “సోదరీ! తేనీరు సిద్ధమైనది. అమ్మ మేడమీడికి రమ్మన్నది !” అనిచెప్పెను.

మేడమీడికిఁ బోయి వినయుఁడు టీత్రాగుటయందుఁ బ్రవృత్తుడై యుండెను. అప్పుడు వరదానుందరి తనపుత్రికల జీవితచరిత్ర మంతయు నాతనికిఁ దెలుపుచుండెను. లలిత సుచరితను గదిలోనికిఁ దీసికొనిపోయెను. లావణ్య యొకకుర్చీపైఁ గూర్చుండి కుట్టుపని చేసికొనుచుండెను. కుట్టుపని చేయునప్పు డామెకోమలాంగు శము లెంతయో సుందరములై యుండు నని యెవ్వరో యొకప్పుడు ప్రశంసించి యుండిరి! అప్పటినుండియు నామె యేదియో ప్రత్యేక కారణ మున్నప్పుడుతప్ప యెల్లప్పుడును బడిమంజియెదుటనే కుట్టుపని చేయుచుండును.

ఇంతలోఁ బరేశుఁడు వచ్చెను. సాయంకాలమయ్యెను. నేఁ డాదినారము ఉపాసనామందిరమునకుఁ బోవలసియుండెను. అప్పుడు వరదానుందరి వినయునిం గాంచి “అభ్యంతరము లేకున్నచో మీరును మాతోఁగూడ నమాజమందిరమునకు వచ్చెదరా?” అనియెను. వినయునినుండి వ్యతిరేక మగుప్రత్యుత్తరము రాలేదు. తరువాత రెండుబండ్లు చేసికొని యందఱును బౌర్ధనామందిరమునకుఁ బోయిరి. వారచ్చటినుండి వెలుపలికి వచ్చి మరలఁ బండ్ల నెక్కుచున్నప్పుడు సుచరిత యాకస్మికముగా నదరిపడి “అదిగో! గౌరమావాసనబాబు బోవుచున్నాఁడు!” అనియెను.

గోరా వారిని జూచియే యుండుననుట కట్టిసంశయమునులేదు. కాని చూడ నట్లే యాతఁ డతిత్వరితముగఁ బోవుచుండెను. అప్పటిగోరాయాద్ధత్యమునకును, నకిష్టత్యమునకును వినయుఁడు లజించి పశేషబాబుయెదుటఁ దల వంచుకొనియెను. కాని తన్నుఁ జూచియే గోరా యింతటిప్రబలవేగముతో విముఖుడై పోవుచుండె నని వినయుఁడు స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనియెను. అందుచే నింతవఱకు నాతని హృదయమున వెలుగుచున్న యానందతేజోలేశ మొక్కసారిగా నంతరానమైపోయెను. వినయుని భావపరివర్తనమును, నందులకుఁ గల కారణమును సుచరిత యప్పుడే గ్రహింపఁగలిగెను. మిత్రుఁడగు వినయుని యెడల నిట్లు బ్రవర్తించినందులకును, బౌర్ధనామాజము నింతయన్యాయముగ నగౌరవించినందులకును గోరాయెడల సుచరితకు మరలఁ గోపము కలిగెను. అతని నెట్లయినఁ బరాభవింపవలయు నని యామెచుననులోనే సంకల్పించుకొనియెను.

౧౪

గోరా మధ్యాహ్నభోజనము చేయుచుండెను—ఆనందమయి యటకు వచ్చుచు వచ్చుచు “నేటియుదయమున వినయుఁడు వచ్చియున్నాఁడు! నీవాతనిఁ జూచితివా?” అనియెను.

గోరా భోజనపాత్రనుండి మొగము నెత్తెను “అ! చూచితిని” అనియెను.

అనందమయి కమిషనునకు వచ్చి కూర్చుండెను; చాలసేపటివఱకును మాటాడలేదు. తరువాత నామె “అతని నుండు మని చెప్పుచునే యున్నాను. ఏమో గాని యాతఁడు పరాకుగ లేచిపోయినాఁడు.” అనియెను.

గోరా యెట్టిప్రత్యుత్తరము నీయలేదు. మరల నానందమయి “అతనిమనస్సున కేదియో కష్టము తోచినది. గోరా! అతఁ డట్లుండుట నేనెన్నఁడును జూడలేదు! నామన సంతయును గలఁగిపోవుచున్నది!” అనియెను.

గోరా మాటాడక భోజనము చేయుచుండెను. అనందమయి గోరా నత్యధికముగ శ్రేమించుచునే యుండును గాని యాతఁ డనిన నించుక భయపడుచుండును. అప్రకన్నుడైయున్నప్పు డామె యాతనితో మాటలు పెట్టుకొని తొందర కలిగింపదు. ఇప్పుడైనను నామె మాటాడకయే యుండును. కాని వినయునికొఱ, కామెమనసున వేదన కలుగుచుండుటచే నిట్లు సంభాషించినది. ఆమె మరల గోరానుద్దేశించి “బాబూ! ఇటు చూడుము! పరమేశ్వరుఁ డనేకజీవులను సృష్టించెను కాని యందఱకు నొక్కటే త్రోవను దెఱచియుంచలేదు! వినయుఁడు నిన్నుఁ బ్రాణముతో సమానముగఁ శ్రేమించి యున్నాఁడు. వాఁడు నీవు జేయువాని నన్నిటిని సహించుచున్నాఁడు. కాని, అతఁడు నీత్రోవనే రావలయు నని బలవంతపెట్టుట సమంజసము కాదు!” అనియెను.

గోరా—అమ్మా! మఱికొంచెముపాలు తెచ్చిపెట్టుము!

ఇంతటితో సంభాషణ మాఁగిపోయెను. అనంతర మానందమయియును భోజనము చేసి తనపఱపుపై మానముతోఁ గూర్చుండి ఖట్టుపని చేసికొనుచుండెను. ఇంతలో లక్ష్మి వచ్చి యొక సేవకుని యపచారమునుగూర్చి యామెకు నివేదింపవలయు నని వృథాప్రయత్నము చేసిచేసి తుద కొకబల్లపై బరుండి నిదురించెను.

గోరా యుత్తరములను వ్రాసికొనుచుఁ జాలసేపు కాలక్షేపము చేసెను. గోరా తనపైఁ గోపముగ నున్నాఁడని వినయుఁ డిదివఱకే స్పష్టముగ గ్రహించియుండెను. కాని యాకోపము నెట్లయిన శాంతింపఁ జేయుటకై వినయుఁడు గోరాచెంతకు వచ్చి యుండలేదు. కారణము తెలియక గోరా యెల్లపనులయందును వినయునియడుగుల చప్పుడు వినుటకై చెవి యొగ్గియే యుండెను. పొద్దు పోవుచుండెను. వినయుఁడు వచ్చుటలేదు. వ్రాయుట మాని గోరా లేచుటకు సిద్ధముగనుండఁగా మహిముఁ డా గదిలోనికి వచ్చి కుర్చీపైఁ గూర్చుండి “గోరా! శకిమాభివెండిమాట యెమాలోచించితివి!” అని ప్రశ్నించెను.

ఈమాట గోరా యొకప్పుడైనను భావించి యుండలేదు. కేవలము నపరాధము చేసినవానివలె నాతఁ డూరక నిర్విణ్ణుడై కూర్చుండెను. అప్పుడు మహిముఁడు తర

శుల్కములు హొచ్చుటను గూర్చియు, గృహమున భాగ్యవంతులై యుండటంగూర్చి యుం దెలిపి యాపాయ మాలోచింపు మనియెను. గోరా యెంతయో యాలోచించి కర్తవ్యమును నిశ్చయింపజాలకపోయెను. మహిముఁడప్పుడు వినయునిమాట నూచించెను. మహిముఁ డింతతలక్రిందుగా నిప్పుడు మాటాడవలసినపనిలేదు. కాని గోరా యభిప్రాయ మేమో, యాతఁ డేమి చెప్పినో యని మహిముఁడు భయపడుచుండెను.

ఈసందర్భమున వినయునిమాట వచ్చునని గోరా యెన్నఁడును స్వప్నమునం దె నను భావించి యుండలేదు. పెండ్లి యాడకుండ దేశోదరణకార్యములయందే జీవితములను గడపవలయు నని గోరాయన విషయండు నిదివఱకే నిశ్చయించుకొని యుండిరి. అందుచేతనే గోరాయప్పుడు “వినయుఁడు పెండ్లిచేసికొనునా?!” యని ప్రశ్నించెను.

మహి—ఇదియేనా మీహిందూత్వము? ఎన్నిపిలుక లుంచుకొన్నను, నెన్ని బొట్లు పెట్టుకొన్నను నెహుకలను బట్టియున్న యింగ్లీషుపద్ధతిమాత్రము మిమ్ములను విడువదు. కాస్త్రప్రకారము బ్రాహ్మణకుమారునకు వివాహ మనునది యొకసంస్కార మని యెఱుఁగవా?

మహిముఁ డిప్పటియువకులవలె నాచారము నుల్లంఘించుటయును లేదు; కాస్త్రముల ననుసరించుటయును లేదు. హొటలలో భోజనములు చేసి గొప్పతనమును బ్రదర్శించుట గాని, గోరావలె నిరంతరమును శ్రుతిస్మృతులరాద్ధాంతసిద్ధాంతములు చేయుచుండుట గాని వివేకలక్షణముగా మహిముఁడు భావించుట లేదు. కాని “ఏదేశమునం దాయాచారము!” అనునట్లు గోరాయెడట కాస్త్రమునే ప్రదర్శింప వలసినవాఁ డయ్యెను.

ఈప్రస్తావము కెందుదినములకు ముందుగానే జరిగినచో గోరా వినిపించుకొన కుండెడివాఁడే—కాని యిప్పు డాతఁ డెంతమాత్రము నుపేక్షింపఁ జాలకపోయెను. ఇంతేకాక యీప్రస్తావమునుబట్టి యిప్పుడే వినయునింటికిఁ బోయి యొకసారి చూడ వలయునని గోరా కుద్దేశము కలిగెను. తుట్టుకుదకు గోరా మహిముని జూచి “మంచిది! వినయుని యభిప్రాయ మెట్లున్నదియో చూచెదను!” అనియెను.

మహి—అది తెలిసికొననక్కఱలేదు. ఆతఁడు నీమాట నెంతమాత్రము నతిక్రమింపజాలఁడు. కాని వెళ్లుటయును మంచిదే. నీవు కూడఁ జెప్పవచ్చును.

ఆసంధ్యాకమయముననే గోరా వినయునియింటికిఁ దుపానువలె బోయిచూచెను. ఇంట నెవ్వరునులేరు. నేవకునిఁబిలిచి యడుగఁగా “బాబు 78 నెంబరుగృహమునకుఁ బోయియున్నాడు” అని చెప్పెను. పరేశుబాబు కుటుంబముమీదఁను, బ్రహ్మసమాజ ముమీదను గోరా కొక్కసారిగా విరుద్ధభావమును, విరక్తభావమును కలిగెను. అప్పుడు గోరా తననూదలముధ్యమున భయంకరవిద్రోహభావము తొండవ మాగుచుం

దేగాఁ బరేశునియింటికి వైపునకుఁ బోయెను. వినయున కనిష్టముగ నున్నను బ్రాహ్మసామాజికులగు వారిహృదయములు మండిపోవునట్లు స్పష్టముగా మాటలాడవలయునని గోరా నిశ్చయించుకొనియెను. అతఁడు తిన్నగాఁ బరేశునింటికిఁ బోయెను గానియచ్చట నెవ్వరును లేకపోయిరి. అండఱును బ్రార్థనామందిరమునకుఁ బోయియుండిరి. వినయు డుకూడఁ బోయియుండునా యని యాతని కొక్కిరింపజేసెను సంశయము కలిగెను. కాని యాతఁ డింకాటికి నాయుంటికి పోయియుండు నని గోరా యనుకొనియెను.

గోరా యింక నటు నిలువఁ బాలక స్వాభావిక మగుశరవేగముతో మందిరము వైపునకుఁ బోయెను. గుమ్మమునొద్దకుఁ బోయిమాచురప్పటికి వినయుఁడు వరదాసుం దరితోఁగూడఁ బండి నెక్కచుండెను. నట్టనడివీధిలో సిగ్గులేక యితరకుటుంబస్త్రీలతోఁగలసి యొక్కబండిపై నెక్కి చనుచుండుటయా ? మూఁడు ! ఈవిధముగా నింతలో నే నాగపాశబద్ధుడవైపోయితివా ? ఇంతశీఘ్రముగ—ఇంతసులభముగ— ఇంక స్నేహమునకు గౌరవములేదు !—గోరా గిట్టునడిరిగి ప్రబలవేగముతో వెదలి పోయెను. బండిలోని ముఖకారచుభ్యమునందుండి వినయుఁడు వీధివంకఁ బరిశీలించుచు మానముతోఁ గూరుచుండెను.

“అచార్యునిముపదేశ మింతనివృత్తయంతరాళమునఁ బనిచేయుచున్నది. ఈత డేమియును మాటాడుట లేదు.” అని వరదాసుందరి యనుకొనియెను.

౧౫

గోరా రాత్రి యింటికివచ్చిచీకటిలో మేడమీఁద నిటునటు తిరుగుచుండెను. మహిముఁడు వగర్చుకొనుచు నచ్చటికివచ్చి “మనుష్యులు తెక్కలు లేనివారుగదా! వారు మూడంతస్తులమేవలు కట్టుకొనుటయెందులకు ? భూచరు లగుమానవు లాకాశ విహారము చేయుటకు భేదములు సహింతురా ?—గోరా ! నీవు వినయునియొద్దకుఁ బోయితివా ?” అనియెను.

గోరా దానికి సరిగాఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పక వినయునితో “శశిముఖికిఁ బెండ్లి యగుట యసంభవము !” అనియెను.

మహి—ఏమి ? వినయున కిష్టము లేదా ?

గోరా—నాకిష్టము లేదు !

మహిముఁడు చేతులు త్రిప్పుచు “సరిసరి! మరల నింకొక నూతనచాంచల్యము కలిగిన ట్లుండే ! నీకిష్టములేదా? కారణమేమి?” అనియెను.

గోరా—వినయుని మాసమాజమున నిలిపి యుంచుట చాలకష్టమని నాకుఁ దోచుచున్నది. మనయింటిబిడ్డ నాతని కిచ్చుట నాకిష్టము లేదు.

మహి—ఎంతమందియో హిందూమతాభిమానులను జూచితిని. కాని నీవంటి వాని నెచ్చటను జూడలేదు. నీయెదుటఁ గాకిపండితులకూడ నిలవనట్లు కనఁబడుచున్నది. నీవు భవిష్యత్ఫలమును నిర్ణయించువానివలె నగపడుచున్నావు. అతఁడు క్రిష్టియనుడయినట్లును, గోమాంసమును దినుజాతివాడైనట్లయినట్లును నీకుఁ గల వచ్చినదని కూడ నెత్వడో యొకప్పుడు చెప్పుదువు.

అని యిట్లెన్నియో మాటలాడి మహియుఁడు తుదకు నేను నాబిడ్డ నొకమా రుచిచేతిలోఁ బెట్టజాలను. చదువుకొన్నవాఁడు, బుద్ధిమంతుడైనవాఁ డెప్పుడైన కా శ్రీమ్రము నతిక్రమించునుగాక ! అతప్పున కారణితో వాడించి యాతనిఁ దిరస్కరింప వచ్చును. కాని యాతని పెండ్లి కడ్డమువచ్చి “నాబిడ్డకు కాసి చేయుచున్నావేమి ? నీవన్నియునుఁ దలక్రిందులాలోచనములు !” అని చెప్పుచు మహియుఁడు క్రిందికి దిగి పోయి యానందమయిం గాంచి “అమ్మా ! నీనొకసారి గోరాను మందలింపుము.” అనియెను.

ఆనందమయి యుద్విగ్నచిత్తుడై “ఏమి జరిగినది ?” అనియెను.

మహి—వినయుఁడు మనశశిముఖిని బెండ్లియాడునట్లు నేనొకవిధముగా నంగీ కరింపఁజేసి యుంటిని. సాయంకాలముఁ గోరానుగూడ సమ్మతింపఁజేసితిని. ఇంతలో నే గోరా వినయుఁడు సంపూర్ణముగ హిందువుఁడు కాఁడనియు, మనుపరాశరులమత్తు మతో నాతనికిఁ గొంచెమో గొప్పయో యభిప్రాయభేద మున్నదనియు స్పష్టముగా గ్రహించినట్లు చెప్పి మండిపడుచున్నాఁడు. కోపము కలిగినప్పు డాతఁ డెటుండునో నీకే తెలియును. కలియుగమున జనకుఁ డెవ్వఁడైనను బణము నేర్పఱచి ప్రదర్శించి నప్పుడుగాని గోరా నీతాడనినైనను, శ్రీరామచంద్రునైనను గౌరవింపఁడని నేను పం దమువెది చెప్పఁగలను. మనుపరాశరులకుఁ దరువాత నీప్రపంచములో నాతఁడు నిన్నొక్కతెనుమాత్రమే గౌరవించుచుండును. కావున నాబిడ్డ యుద్ధరింపఁబడుటకు నీవిప్పు డొకగరిని గల్పింపుము ! అటువంటివరుఁ డెంతప్రయత్నించినను మన కింక లభింపఁడు !

అని చెప్పి మహియుఁడు మేడమీఁద గోరాకును దనకును జరిగినసంభాషణ మం తయు నెఱింగించెను. వినయునియెడల గోరా విరోధభావము కలిగియున్నట్లు తెలిసి కొని యానందమయి మిగుల నుద్విగ్నహృదయమై పోయెను, తోడనే యామె మే డమీఁదికిఁ బోయెను. గోరా యప్పటికిఁ బ్రచారమును మాని గదిలోనికిఁ బోయి యొక కుర్చీపైఁగాళ్ళు పొది యొకకుర్చీపైఁ బరుండియుండెను. ఆనందమయియును నొకకు ర్చీని దెచ్చుకొని యాతని కదురుగఁ గూర్చుండెను. గోరా యానందమయినిగాంచి రెండవకుర్చీపైనున్న పాదములను దీసివైచి లేచి కూర్చుండెను.

అనం—బాబూ ! గోరా ! నాది యొకమాట యున్నది. వినయునితో జగడమా డకుము ! మీయిరువురును సోదరులుగనే నేను భావించుచున్నాను. మీయిరువురిలో నెడఁబాటు కలిగినచో నేను సహింపఁజాలను !

గోరా—బంధువు బంధమును ద్రోంచుకొనఁదలఁచుచుండఁగా నూరక యాతని వెనువెంటఁ దిరుగుచు నేను నాకాలమును వ్యర్థముచేసికొనఁ జాలను !

అనం—బాబు ! మీయిరువురిలో నేను జరిగినదో నే నెఱుఁగను. కాని, విన యుండు బంధమును ద్రోంచుకొనఁదలఁచు మఱి డెసని విశ్వసించుచున్నావు. అట్లయినచో నిక నీన్నేవాబంధమునకు ద్విధత్వ మెక్కడ నున్నది ?

గోరా—అమ్మా ! నేను తిన్నినదవ కినిమాత్ర మే ప్రేమితును. రెండవనాక యందఱుగు పెట్టుస్వభావముగలవారిపాదములు నానాకను డితొలగింపఁబడివలసినదే. ఇది నాకుఁ గష్టమైనను గరియే, వారికి గష్టమైనను సరే—

అనం—ఏమి జరిగినదో చెప్పుము చూతము ! బ్రహ్మసామాజికులయింటికి నడుచుగఁ బోవుచుండుటయేనా యాతని యపరాధము ?

గోరా—ఇంకను జాలసంగతులున్నవి తల్లీ !

అనం—ఉండిన నుండనిమ్ము ! కాని నేకొక్కమాట యడిగెదను నీవు సకల విషయములను దిగస్కరించుమందువు. నీవు పట్టికపట్టు నీవ్వరును విడిపింపఁజాలరు. అట్టి నీవు వినయునిపట్టు నంత తేలికగాఁ జూచెదవేమి ? ఒకవేళ ననినాకుఁడు మీసంఘమునుండి విడిపోవఁదలఁచినచో నీవు కులభముగా నాతినిని విడువఁలవా ? నీకున్ను లయెదుట వినయుఁ డంతలోకువ యెపోవును నీన్నేహితుఁ డగుటచేత నేనా ?

గోరా మామమాటాడక భావించుకొనుచుండెను. ఇప్పటి యానందమయిమాటలవలన గోరాకుఁ దనవృద్ధయము విస్పష్టముగాఁ గానవచ్చెను. స్వధర్మనిర్వహణ ముకొఱకాతఁడు మిత్రత్వమునుగూడఁ బరిత్యజింపవలయు ననియే యింతవఱకును దలఁచుకొనుచుండెను. ఇప్పు డది యంతయును దప్పుతోకయని యాతనికి స్పష్టముగా నగపడుచుండెను. గోరా తనకు న్నేహభిమానమున బాధకులుగుటచే వినయునకు న్నేహసంబంధమున సంతృప్తితో చేయవలయునని ప్రతిబింబించి యుండెను. కాని యిప్పుడారఁడు వినయునితోడి సంబంధమును నిలుపుకొనుటకు న్నేహమే సర్వసమర్థమైనదనియు, మతియొకవిధముగాఁ బ్రయత్నించుట న్నేహమున కగౌరవ మనియు సంపూర్ణముగ గ్రహించుకొనియెను.

తనమాట గోరావృద్ధయమునకు నాటిదని యానందమయి గ్రహించి మతియేమియు మాటాడకుండఁ జల్లఁగా వెడలిపోవుట కుద్యమించెను. ఆకస్మికముగ గోరాయు నదరిపడి లేచి చిహికొయ్యనున్న యుత్తరీయమును దైవి వైచికొనియెను.

అనంద—ఎక్కడకుఁ బోయెదవు బాబూ ?

గోరా—వినయునియొద్దకు—

అనం—నంట యెవడి. భోజనముచేసి మతి పొమ్ము !

గోరా—నేనిప్పుడు పోయి వినయూని దీసికొని వచ్చెదను. ఆతడతడ కూడ నిచ్చుటనే భుజించును.

ఆనందమయి మాటుమాట చెప్పక క్రిందికి బోవుచు వెట్లపై నడుగులచప్పుకు విని యాగి—“ఇదిగో ! వినయూడు వచ్చినాడు !” అని యామె యనుచుండఁగనే వినయూడు వచ్చి పడియెను. ఆనందమయికన్నులఁ నీరు నిండిపోయెను. ఆమె ప్రేమా ర్థహృదయముతో వినయూనివెన్నువై జేయివైది దువ్వుచు “బాబూ ! వినయా ! నీవు భోజనము చేసి రాలేదా” అనియెను.

విన—లేదమ్మా !

ఆనం—నీవిక్కడనే భుజింపుము !

వినయూడు గోరావంకఁ జూచెను. అప్పుడు గోరా “వినయా ! నీకు వేయేండ్ల యాయుష్యమున్నది. నేనిప్పుడే నీకొఱకు రావలయు ననుకొంటిని. నీవేవచ్చితిని !” అనియెను. ఆనందమయి హృదయభారము తీరిపోయెను. ఆమె తత్తరముతోఁ గ్రిందికి దిగిపోయెను.

ఇరువురుమిత్రులును గదిలోఁ గూర్చుండిరి. ఎవ్వరినోటికిని మాటలు వచ్చుట లేదు. అప్పుడు గోరాయే యేదియో యొకమాట యెత్తుకొని “వినయా ! మనచిన్నతన మునం దొకజమ్మస్టిక్ టీచ రుండెడివాడు. ఆతడు మంచిబోధకుఁడు కుమా!” అని యెను. కాని తమ మనసులోనిమాటలను వెలువరించుట కవిరును సాహసింపజాల కుండిరి.

తరువాత వారిరువురును భోజనమునకుఁ బోయిరి. భోజనసమయమున వారిమాటలనుబట్టి యానందమయి వారిమనసులోని తెర యింకను మాయమైపోలేదని గ్రహింపఁగలిగెను. అప్పు డానందమయి “వినయా ! చాలరాత్రి యైనది. నీవీరాత్రి యిచ్చుటనే వరుండుము! ఇంటికిఁ గలుగు పంపెదను !” అనియెను.

వినయూడు గోరా మొగమువంక బెదరిబెదరి చూచుచు “భుక్త్యారాజవదాచ రత్” భుజించి వీధులవెంటఁ దిరుగుట కాస్త్రసమ్మతము కాదు. కావున నేనిచ్చుటనే శయనించెదను” అనియెను.

భోజనానంతరమున నిరువురుమిత్రులును మేడమీదికిఁబోయి యొకచాప దాబా పైఁ బఱచుకొని కూర్చుండి యుండిరి. భాద్రపదమాసము—శుక్లపక్ష చంద్రికలలో నాకాశము తేలిపోవుచుండెను. పలువస్త్రపోయిన తెల్లనిమేఘశేకలములు కునుకుపాట్లు పడుచున్నవియుంబోలే నప్పుడప్పు డొక్కొక్కసారి చంద్రికాంతికి మాంద్యమును గల్పించుచుఁ బోవుచుండెను. ఎల్లయెడలదిగంతములపర్యంతమునుగల నానావిధమందిరముల నిర్మాణముల చుట్టద శ్రేణులయందును, వాని నడుమననుమనున్న సమవిషమవృక్ష

గ్రమయఁడనుగూడ వెన్నెలును, ఛాయలును సమ్మిలితములై యనిర్వేద్యంబును, నప్రియోజనంబును నగునొకప్రకాండస్వరూపమును దాల్చియుండెను.

చర్చిలోని గడియారము పదునొకండుగంటలు కొట్టెను. మంచునమ్మువాఁడు తనకుదికేకను వైచి పెడలిపోయెను. బండ్లునడచుచప్పుడు తగ్గిపోవుచుండెను. గోరా యిఁటిపీఠియందు జాగరణలక్షణము లేనియునులేవు. కేవలము సమీపమునందలి గుఱ్ఱ పుసాలలోని గుఱ్ఱములగకిలింపులును, కుక్కలభౌభౌరావములు, నప్పుడప్పుడు వినవచ్చుచుండెను. ఇరువురును గొంత నేడటివఱకు మానముతోనే యుండిరి. వినయుఁడు మొట్టమొదటఁ గొంచెము సంకయించి క్రమముగా ధర్మము వహించి తనమనసులో నిమాటలకు బంధవిముక్తిని గావించెను. వినయుఁడు “సోదరా! గోరా! శాన్యాదయము నిండిపోయినది! ఈమాట లన్నియును నీకు నచ్చ వని నేనెఱుగుదును. కాని నీకుఁ జెప్పకున్నచో బ్రదుకఁజాలను! అది మంచిదియో చెడ్డదియో నేనెఱుంగను—కాని దానియెదుట నెట్టిచాతుర్యమును నిలువదనిమాత్రము నిశ్చయముగఁ జెప్పఁగలను. పుస్తకములలో ననేకవిషయములనుగూర్చి చదివి నాక్ష్మియును దెలియు నని నేటివఱకును, సఁతోషించుచునే యున్నాను. చిత్రపటమున నదిని జూచినప్పుడు—ఈదుట నుఁ భమే యని భావించుకొంటిని—కాని యిప్పుడు నిజముగా జలమధ్యమునఁ బ్రవేశించి యీదుట సాధారణకార్యము కాదని స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనఁగలిగితిని!” అని యీవిధముగా వినయుఁడు తనచీవితమునఁ దోచినయాశ్చర్యభావోదయమును గూర్చి రవాణ్యముగా గోరాయెదుట నుపోద్ఘాతమును గావించెను.

వినయుఁడు చెప్పుచుండెను:—ఇప్పు డాతనికి సమస్తదినములయందును, రాత్రిలయందును, నెచ్చటను దెరపి లేనట్లును, సమస్తాకాశమునందు నెచ్చటను నెట్టి విత్పర్యాయము లేనట్లును దోచుచు సమస్తము నొక్కసారిగ నిండి నిబిడీకృతమైయుండెను. వసుంధికాలమున మధుపూర్ణమగు వికసనోన్ముఖకదళీపముమమువలె నుండెను. ఇప్పుడు సమస్తమును శాతని కభిముఖముగా నుండెను. సమస్తము శాతని స్పృశించుచుండెను. సమస్తమును నొకవిధమగు నూతనభావముచేఁ బరిపూర్ణమై యుండెను. ఈప్రపంచము నింతగాఁ బ్రేమించుచున్నట్లును, ఈయాకాశము నింతయాశ్చర్యముగఁ గాంచుచున్నట్లును, ఈయాలోకనము నింతయపూర్వముగఁ బ్రకాశించుచున్నట్లును, ఈవీధులయందలిఁధిక్రప్రవాహము నింతసత్యముగ భావించుచున్నట్లును, నాతఁ డింత కఱ కఱుగ నే యెఱుఁగడు! ఆతఁడు తనశక్తి నంతను నాకాశమునందలి నూత్యుని వలెఁ బ్రపంచమునకుఁ జిరంతనసామగ్రిగాఁ జేయువలయునని సంకల్పించుకొనియెను.

ఈవిధముగా వినయుఁడు దా నెవ్వరినిగుఱించి యీమాట లన్నియును జెప్పుచుండెనో సులభముగా బోధపడదునట్లు మాటలాడు చుండెను. ఎట్టిశాకునిశ్శత్రును

శేయటలేదు. నూచన శేయటకగూడ నాతనికి సుఖోచము కలిగెను. ఇట్లు మాటాడి తా నపరాధము శేయుచున్నట్లుకూడ నాతడు x హింపఁగలిగెను. జౌను ఇది యన్యాయమే—ఆనమానమే—కాని యిప్పు డీనిగననిశీధసమయమున—నీని సభా శాశమధ్యమున మిత్తుని సమీపమునఁ గూర్చుండి వినయుఁ డీయపరాధలేశమును, బరిచారి తముగఁ జేసికొనఁజాలకపోయెను.

అహ! ఏమియావదనమండలము! అహోమలవదనమున జీవకళ యెంతనుకుమారముగఁ బ్రకాశించుచున్నది! ఆనవ్వులలో నాయఃతఃకరణ మెట్టివెంత కాంతులతో విస్ఫుల్కమగుచున్నది! ఏమి యాలలాటమునందలిజానలేజము! ఏమి యాచిగురుతొంగలితెప్పలనీడల మిలమిల మెఱయు నాకన్నదోయి యనిగ్నచనీయసౌందర్యము! అహ! ఆ హస్తములు నేరకును స్నేహమునకును నియోగించి తమసౌందర్యమును సార్థకపఱచుకొనుచున్నవి.

వినయుఁ డీవిధముగాఁ బ్రశంసించుచుఁ దనజీవనమును, యావనమును ధన్యమైన వానిగా భావించుచుండెను. అతనిహృదయ మంతయు నానందప్రపూర్ణమై యుండెను. లోకములోఁ జాలమందిజనులు దేనిని దమజీవితమునందు సంతృప్తిగాఁ గనుఁగొనఁజాలకుండఁగనే దుఃఖించుచువ్పారో, యట్టిప్రేమమూర్తి నిష్పాక వినయుఁడు తనకన్నలయెదుట మూర్తీభవింపఁజేసికొని సందర్శించుచు నానందించుచు న్నాడు! ఇంతకంటె నాశ్చర్యవిషయ మేమిన్నది?

కాని, ఇది యేమిబట్టి! ఇదియేమి యన్యాయము! అన్యాయమే యగుఁగాక! ఇంక సవరించుకొనుట కుపాయము లేదు. ఈప్రవాహమునందే పడి యేదియో యొక యొడ్డునకుఁ జేరవలయును. లేదా దీనిలోనే తేలిపోవలయును! లేదా దీనిలోనే మునిగిపోవలయును! ఇంక నుపాయాంతరము లేదు! ఉదరింపఁబడవలయు నను కోరిక యును లేదు. ఎప్పటికైన నీసమస్తసంస్కారమును, నీనమస్తసితులను మఱచిపోఁగలుగుటయే జీవితమునకు సార్థకపరిణామము!

గోరా మాటాడక వినుచుండెను. ఈమేడపై నాయగువురకు ననేక సుభాషణములతో నిదివఱ కన్నియో వెన్నెలరాత్రులు గడచిపోయినవి. వివిధసాహిత్యములను గూర్చి వివిధలోకచిత్రములనుగూర్చి వివిధసమాహితపద్యములనుగూర్చి భవిష్యజీవన సంబంధమున నిరువురకును గలుగుమంతు వివిధసంకల్పములనుగూర్చి యిదివఱకాయుద్దతికిని సుభాషణము జరిగెను గాని యిప్పటిహరిసంభాషణ మెన్నడును జరగియుండలేదు. మానవహృదయమునందలి యట్టిసత్యపదార్థము, ఇట్టిప్రబలప్రకాశము ఈవిధముగా వెన్నఁడును గోరాకుఁ బ్రత్యక్షగోచరము కాలేదు. ఇట్టివిషయము లన్నియును

గవిత్వాకర్ణ జములని యెంచుచు నింత కాలము కఠినము గోరా సంపూర్ణముగ నుపేక్షించి యుండెను. కాని యవి యిప్పుడు ప్రత్యక్ష సిద్ధము అగుటచే నాతడ, త్రోసివేయఁ జాలకపోయెను. ఇంతే కాదు—ఆ యావేగ మాతని వృద్ధ యమునందును వ్యాపించెను. ఆయుఁచ్ఛ్వాస మాతని సకలాంగకములయందును విద్యుద్వేగమున నుప్పొంగెను. ఆతని యావనసంబంధ మగునొక యగోచరస్థానము నావరించుకొనియున్నతెర యప్పు దొక్కనిమిషములో విడిపోయెను! ఇంత కాలమునుండియు రుద్రమె యున్నయాభంగమున శరన్నిశేధచంద్రిక లొక్కసారిగాఁ బ్రవేశించి దొంగవిధ మగఁ ప్రేమను వర్ణిల్లజేసెను.

చంద్రుడప్పటికిఁ గ్రిందికి దిగిపోయెను నిద్రపోవుచున్నవాని మొగమునందలి నవ్వువలె నప్పుడు తూర్పుదిక్కునం దాలోకాభాస మల్పమాత్రమై యుండెను. ఇంత సేపటికి విషయునిమనము తేలికపడియును. అప్పు డాతని కించుక సంతోషము కలుగుటచేఁ గొంతసే పూరకుండి పిచ్చుట “గోరా! ఇప్పటి నాసంభ వణ మంతయును నీకు తుద్రముగాఁ దోచియుండును. నీవు నీమనసులో నన్ను నిందించుచుంటివి కాబోలును! కాని యేమి చేయుదును. నీయెగుట నిన్నుఁడు నేడియు దాపఁజాలను—ఇప్పు డును దాపలేదు. నీవు గ్రహించినను సరియే, గ్రహింపజ్జను సరియే!” అనియెను.

గోరా—విఃయా! ఈసమస్తమయములను నేను సరిగాఁ జెలిసికొంటి నని చెప్పఁజాలను. రెండుమామడివములక్రిందఁబడినవారు నీకును దెలియదు! జీ తమునందలి యిట్టియావేగమునను, నావేశమునను తుచ్చి యైతవని నేనింతవఱకు నుపేక్షించుచున్న మాటమాత్రము సత్యమే—కాని నిజముగా నీవి తుచ్చమును కావు. వీనిశక్తిని, వీరిగాఁభీర్యమును, నేనుప్రత్యక్షముచేసికొనలేదు. అందుచేత నీ యివి యగ్రహువులని యు మాయామాత్రము లనియు నేననుకొంటి. కాని నీయం దిప్పు డట్టితీవ్రానుభవము గన్ములారఁ జూచియుండియు నేనెట్లుకల్యము చెప్పఁగలను? ఈ భృషిమయ మేగునిన—స్వభగ్గూరయఁ డగువాఁ డితరభగ్గములయందలి సత్యము తనకంటె నల్పమైనదిగా భావింపకున్నచోఁ గార్యవిరహణము చేయఁజాలఁడు. అట్లుచేతినే పరమేశ్వరుఁడు దూరవస్తువులు మానవదృష్టులకు నూత్నము లగునట్లుగాఁ జేసియున్నాఁడు. కర్మసత్యమును సమానముగఁ బ్రత్యక్షముచేసి మానవుని కప్పుడగునుగాఁ జేయలేదు. మన మొక్కటేదిక్కు ననుసరించి పోవలయును; అన్ని నొక్కచో గుడి గుచ్చివలయు ననులోభమును దృఢి పఠలయును—అప్పుడుగాని సత్యము గ్రహింపఁజాలము. నీవిప్పు డెచ్చటనిలిచి నీసత్యమూర్తిని బ్రత్యక్షము చేసికొంటివో, యాసత్యమూర్తినిగూర్చి నేనును నీవు నిలిచినచోటున నిలిచి యభివాదము చేయఁజాలను. అట్లయినచో నాజీవితసంబంధ మగు సత్యమునుకదలుకొన వలసివచ్చును. ఈనా ర్థమేనఁ గావలయును; లేదా యామారమైన గావలయు!

విస—సోదరా: విషయం తెన్నటికిని గోరా కాజాలడు! నేను నన్ను భరించుకొని నిలిచి యున్నాను; నీవు నిన్ను దృఢించుకొని నిలిచియున్నావు!

గోరా యసవ్యాభావముతో “విషయా! మాటమాటకును గవిత్వము చేయకుము. నీమాటలనుబట్టి నేనొకసంగతిని స్పష్టముగా గ్రహించితిని. నీజీవితమున నీవిప్పుడొకప్రబలగత్యమునెదుట నభిముఖుడవై నిలిచి యున్నావు. దానితో నాటలాడిన లాభములేదు. సత్యమును గ్రహించినంతనే దానియం దాత్మసమర్పణము చేయవలయును. అంతకంటె మఱియొకయుపాయము లేదు. నే ననుసరించినమార్గమునుబట్టి యందలిసత్యమునుగూడ నెప్పటికైన నీవలెనే నేనును సంపాదించగల నని న్నాయుద్దేశము. నీవిప్పుడును బుస్తకములను జదివి ప్రేమపరిచయమునందే పరిత్యజించి వసుచుంటివి. నేను నట్లే చదువుచు స్వదేశప్రేమనే తెలిసికొనుచుంటిని. పుస్తకములలోని ప్రేమకంటె ననుభవసిద్ధుడుగు ప్రేమ యెంతసత్యమైనదియో నీవిప్పుడు గ్రహింపఁగలిగితిని. ఇప్పుడా ప్రేమ నీసచరాచరసమస్తప్రపంచము నావరించుకొని యున్నది. దీనినుండి నిష్క్రమించుటకు నీకచ్చటను దావు లేదు—ఈవిధముగానే స్వదేశప్రేమ యెప్పటికైన సంపూర్ణరూపముతో నాకుఁ బ్రత్యక్షమైనచో నాదినమున నాకును బోటులేవండఁ బోవును. అదినముననే యది నాసమస్తధనప్రాణములను, నాయస్థిభ్రూరక్తములను, నాయాకాలోకములను, నాసర్వస్వమును ననాయాసముగ నాగర్హించిపెంచును. స్వదేశసంబంధముగ నాసత్యమూర్తి యెంతయాశ్చర్యకరమైనది! ఎంతయపురూపమైనది! ఎంతకుశితమైనది! ఎంతనుప్రసన్నమైనది! ఆయాసందము, ఆవేదన ఎంతప్రచండమైనది! ఎంతప్రసంగమైనది! అది వనస్పరిణింబోలి యొక్కనిమిషములో జననమరణములను దాటిపోవును! నీమాటలనుబట్టి నా కాసత్యమూర్తిగూర్చినయనుభవము కొంచెముగాఁ గలుగుచున్నది! నీజీవితమునందలి యాయనుభవ మిప్పుడు నాజీవితమున కాఘాతమువలె నున్నది. నీవలె నేనుగూడ నాసత్యము నెప్పటికైన ననుభవించజాలదునో చాలనో చెప్పజాలకున్నాను. కానీ నేను పొందగోరినయనుభవమును ఛాయామాత్రముగ నీమూలముననే గ్రహింపఁ గలిగితిని!

అని పలుకుచు గోరా లేచి యటునిటుఁ దిరుగ నారంభించెను. పూర్వదిక్కునందోచినప్రభాత కాంతు లాతనియెదుట మాటలాడుచున్నట్లును, వార్తలనుబ్రకటించుచున్నట్లును, బ్రాచీనతిపోవసంబంధములగు వేదమంత్రముల నుచ్చరించుచున్నట్లును బాదకట్టెను. గోరా సర్వాంగకములును బులకించిపోయెను. ఒక్కనిమిష మాత్రమే స్తంభితుడై నిలువఁబడిపోయెను. ఆతనిబ్రహ్మరంధ్రము భేదించుకొని యొకజ్యోతిర్లేఖ నూత్నమృణాళముంబోలి బయలుదేరి యొకజ్యోతిర్మణితపత్రమును సమస్తాకాశమునందు వ్యాపించుచు గాగున వికసింపఁ జేసివట్టాతనికిఁ దోచెను. ఆతని సమస్తప్రాణములును

నమ స్తతేనమః, నమ స్తతేనమః నొక్కసారిగా దానియం దానందనిశ్చేషితములై పోయినట్లు పాడకలెను !

గోరా తన్నుఁ దానే మఱలించుకొని వచ్చి యాకస్మికముగా “విదయా! నీ ఖట్టి ప్రేమనుగూడ దాటవలసి యున్నది. అచ్చటనే యాగిపోయినచో లాభము లేదు. నన్నిపు దాహ్వానించినమహాశక్తి యెట్టిసత్యస్వరూపిణియో యొకప్పుడు నీకు జూపించెదను. నాహ్వానము మిప్పు దానందముచే నిండిపోయినది. నేనిప్పుడు నిన్న మఱి యెవ్వరి చేతులలోనను విడువజాలను !” అనియెను.

వినయుండు గోరాసమీపమునకు వచ్చి నిలువబడియెను. గోరా యప్పు దా తని నొకవిధమగు నపూర్వోత్సాహముతోఁ గాఁగిలించుకొని “తమ్మదా! విదయా! మనము మరణించినచో నొక్కసారిగా మరణింతము! మన మిరువురము నొక్కటిగా నుండము! మన కెవరును విచ్ఛేదమును గల్పింపజాలరు! భేదమును గూర్పజాలరు!” అనియెను.

గోరా యీగభీరోత్సాహవేగము వినయుని హృదయాంతరాళమునుగూడఁ దరంగితముగఁ జేసివై చెను. వినయుఁ డేమియు మాటాడకుండ గోరా ప్రేమాకరణ మున కాత్మనిమగ్నముగా వుండియును. అయిరువురు నట్లే కాఁగిలించుకొని ప్రచారము చేయుచుండిరి. పూర్వాకాశమున సుదయరాగ మలమికినియెను. అప్పు డు గోరా “సోదరా! నేను నాదేవిమూర్తిని గాంచినసానము సౌందర్యసానము కాదు—అది దుర్భిక్షదారిద్ర్యములును, దుఃఖానమానములును గలసానము! అట్కడ బాటలు పాడి పువ్వులతోఁ బూజకాదు—రిక్తమునర్పించి ప్రాణములతోఁ బూజిం పవలయును! నాకుమాత్ర మిదియే యన్నిటికంటె నానందముగా నుండును. అచ్చట నుభవిస్ఫుటి యెంతమాత్రము లేదు! అత్మశక్తిపూర్ణమగుజాగరణమే నిండి యుండు ను! అది మధురమోనానమూర్తి కాదు!—దురయమును దుస్సహము నగు నొక యావిర్భావము! ఎంతవిఘ్నరమైనది! ఎంతభీరమైనది! అందలికఠిన ఝంకారము నస్తస్వరముల యేకీభావనినాదముకంటెను గభీరతమంటె యుండును. తలచుకొన్న చో నాహ్వాదయమున నుల్లాసము పొంగిపోవుచున్నది. ఇదియే పురుషానంద మని నాకుఁ దోచుచున్నది—ఇదియే జీవితసంబంధ మగు తాండవనృత్యము! పురాతన ప్రళయయజ్ఞకుండమునందలి యగ్నిజ్వాలలలో నూతనమనోజ్ఞ దివ్యమూర్తి దర్శించు టకే పురుషునిసాధన! రక్తపర్ణ మగునాకాశక్షేత్రమున బంధముక్తంబును, జ్యోతి ర్మయంబు నగుభవవ్యత్తును జూడఁగలిగితిరి! ఈయాసన్నప్రభాతకాంతులలోపలను జూడఁగలిగితిరి! మాకుము వినయా! నాకుండెలలో నెవ్వరో వయరుకమును మ్రో గించుచున్నారు!” అని వినయుఁ డేమి పలుకొని గోరా తనకుండిలిపైఁ బెట్టు కొనియెను.

విన—సోదరా! గోరా! నేను నీతోడనే యుండెదను. కాని, నీ వెన్నడును నన్ను మఱియొకలాగు తలంపవలదు. విధిసలె నిర్దయుడవై నీవునన్నొక్కసారిగానీతో నీడ్చుకొని పొమ్ము! మన మిరువురము నొక్కదారినిఁబోవుదము. కాని నాకు నీయం తటి శక్తిలేదు!

గోరా—మనయిరువురిలోనను ఒక్కటి భేద మున్నది. కాని యొకమహానందమున మనభిన్నప్రకృతులను మన మేకము చేసికొనవలెను! నీయందును నాయందునుగల ప్రేమను మన మాయనంత ప్రేమమునందైక్యము చేయవలయును. ఆ ప్రేమయట్టి సత్య స్వరూపమును చాల్చునంతఃజుకు మనయిరువురిలోనను ననే కాఘాతములును, సంఘా తములును, విరోధములును, విచ్ఛేదములును గలుగుచునే యుండును. మనప్రేమకు సత్యత్వము కలిగినచో నట్లుడు మనము భిన్నత్వమును బంధుత్వమును గూడ మఱచి పోయి ఒకచండమగు నాత్మీయమర్పణ మధ్యమున నాత్మీయముచే నేకీభావములగాంచి నిలువఁగలము! ఈదుర్భరానంద మేమగు మిత్రత్వమునకు నేన పరిణామము కావలయును!

వినయుడు గోరాచేయి పట్టుకొని “అట్లే యగుగాక!” అనియెను.

గోరా—అంతవఱకును నేను నిన్ను నేకవిధముల బాధించుచుచున్నాను. నాబాధ లన్నియైనను నీవు సహించవలయును. ఏమనెన—ఈవనమిత్రత్వ మేమన, జీవితమునకు జరమలత్యముగాఁ జూచుకొనఁ గూడదు. అయినను దానినివర్జిలఁ జేసికొనుటకే ప్రయత్నింపవలయును; కాని తృణీకరింపరాదు. అదిలేకున్నచో నుపాయములేదు. అది వర్జిలినప్పుడే మనయత్నము సర్వము సార్థకము కాఁగలదు.

ఇంతలోననుగులచప్పుడు వినవచ్చుటచే గోరాయదరిపడిచూచెను. ఆనందమయి మేడమీదికి వచ్చి తోడనేయూయిరువురను రెండుచేతులఁ బట్టుకొని గదిలోనికిఁగిరి కొనిపోయి “నాండు! ఈపాటికిఁ బరుండుడు!” అనియెను. అప్పుడు గోరావినయు లిరువురును “మాకింక నిద్దుర రాదమ్మా!” అని చెప్పిరి. “వచ్చును!” అనిచెప్పుచు నానందమయియొక శయ్యపై వారిద్దరిని బయండఁజేసి తలుపులుమూసి వారిప్రక్కయొద్దఁ గూర్చుండి వినరుచుండెను.

విన—అమ్మా! నీవు వినరుచుఁ గూర్చున్నచో మాకు నిద్దురరాదు.

ఆనం—ఎందులకు రాదో చూతము! నేనిక్కడనుండి లేచిపోయినచో మీరు మరల మాటల కారభింతురు.

అయిరువురును నిద్రించినతరువాత నానందమయి మెల్లగా గదినుండి వెలుపలికిఁ బోయెను. ఆమె మెట్లను దిగుచుండఁగా మహిముడు మీదికెక్కుటకుఁ బ్రయత్నిం చుచుండెను. ఆనందమయి యాతని నడ్డగించి “ఇప్పుడు వలదు! రాత్రి యంతయును నాళ్ళకు నిద్రలేదు. ఇప్పుడే నేను వారిని నిద్రింపజేసి వచ్చుచున్నాను!” అనియెను.

మహి—అహహ! ఏమిమిశ్రత్యము! బెండిమాట లేమైన జరిగినవేమో తెలిసినదా ?

అనం—తెలియలేదు—

మహి—ఏమియో కొంచెము జరిగియే యుండును. ఎప్పటికి లేచెదరు? కిప్పుముగాఁ బెండిజరుగకున్నచో నెన్నియో విఘ్నములు తటస్థించును.

అనందమయి నవ్వుచు “వారిద్రాపివుటబోమాత్రము విఘ్నములులేవు. వారీదికమధ్యమునందే లేచెదరు !” అనియెను.

౧౬

“మీరు నుచరిత కిగను బెండిచేయురు కాదా?” అని వరదానుందరి ప్రశ్నించెను.

పరేశబాబు స్వాభావికకాంతగంభీరభావముతోఁగొంట నే పటికకును గడ్డమును దువ్వకొనుచుఁ బిమ్మట పృథుస్వరముతో “వరుఁడెక్కడ నున్నాఁడు?” అనియెను. వర—ఏమి ? పానూబాబునకు నుచరితకును బెండిమాటలు జరుగ నే జరిగివి. మన మందఱును నెఱుంగుదుము. నుచరితయు నెఱుంగును.

పరేశ—రాధారాణి పానూబాబుకు సరిగా నెన్నుకొన్నిట్లు నాకుఁ దోచుట లేదు—

వర—ఈమాటలు నాకంతబాగుగాఁ దోచుటలేదు. నుచరితను మనము మన బిడ్డలకంటె నెప్పుడైనఁ దక్కువగాఁ జూచితమా? అందుచేత నే యీమాటకూడఁజెప్పవలసివచ్చుచున్నది. ఆమె కీప్రత్యేకభావమే? పానూబాబునంటి విద్వాంసుఁడు, ధార్మికుఁడు తిన్నఁ గోరియొన్నాఁడు. ఈయనకాశము సామాన్యముగఁ బోఁగొట్టుకొనకలసినదా ? మీరేచున్నను సరియే. మనలావణ్య యీమెకంటె నెన్నియోవిషయములందధికురాలు ! నేనిప్పును చెప్పుచున్నాను. ఆమె నుచరితవలె మనము నిగ్గేశించినవరుని బెండిమాడనని చెప్పదు. ఎప్పటికినిఁ జెప్పదు ! మీరీవిధముగా నుచరిత యనాంభావత్యమును వర్ణింజేయుచున్నచో నిక నామీకుఁ దగినవరుఁడు దొరకుటయే దుర్లభమైపోవును.

పరేశుఁ డికఁ నేమియు మాటాడలేదు. వరదానుందరితో నాకుఁ జెప్పుదును వాదము చేయుఁడు ! విశేషించి నుచరితనిషయమున నసలే వాదము చేయుఁడు !

నుచరితల్లి సతీకుని బ్రసవించి మరణించెను. అప్పటికి నుచరిత శేడేడ్లదయను. ఆమెనండి కామశరణహవల్దాసు. భార్యమగఁజాంతరమున బ్రాహ్మసామాజి కుండయ్యను. మఱియు రైతులదుర్మార్గమువలన నాతఁడు స్వగ్రామమును విడిచి దాకాకు వచ్చి పోష్టాఫీసులో నుద్యోగము సంపాదించుకొని యుండెను. ఆసమయము

నందే యాతనికిఁ బరేశబాబుతో విశేషమైత్రి కలిగెను. అప్పటినుండియు నుచరిత పరేశుని దనతండ్రితో సమానముగఁ జూచుకొనుచుండెను. ఇంతలో రామశరణుఁడా కస్మిగముగ మరణించెను. ఆతఁడు మరణసమయమునఁ దనసర్వస్వమును బుత్రికాపు త్రీకులు సమానభాగములుగాఁ దీసికొనవలయు ననియు, వారు పెద్దవా రగువఱకును బరేశబాబు కృపనారించుచుండవలయు ననియు మరణశాసనము వ్రాసి బిడ్డలను బరేశున కొప్పగించెను. అది మొదలుగా నతీకుఁడున; నుచరితయుఁగూడఁ బరేశునికుటుంబమువారై యుండిరి.

పానూబాబు విశేషోత్సాహము గలబ్రాహ్మసామాజికుఁ డనియు, సకలసమాజకార్యములయందును నాతఁడేయి యుండుననియుఁ బాఠకు లిసివఱకే వినియున్నారు. ఆతఁడు రాత్రిపాఠశాలయందు శిక్షకుఁడు; పత్రికాసంపాదకుఁడు; స్త్రీవిద్యాలయ కార్యదర్శి—ఆతని కంతమాత్రమును శాంతిలేదు. ఈయువకుఁ డెప్పటికైన బ్రహ్మ సమాజమునం దత్యున్న తాధికారముం గాంచునని యందఱు నాశపడుచుండిరి. ఆతని యిగ్గీ షు భాషావైశద్యమునుగూర్చియు, దర్శనశాస్త్ర పారదర్శిత్యముంగూర్చియు సమాజమునందేకాఁ వెలుపల విద్యార్థులలోఁగూడ విఖ్యాతి వ్యాపించియుండెను. ఈ సకలవిశేష కారణములకు కైకొని సమాజమువారివలెనే నుచరితయును, పానూబాబు ను విశేషముగ గౌరవించుచుండెను. అమె డాకానుండి కొత్తగాఁగలకతాపవచ్చిన దినములలో నెట్లయిన పానూబాబుతోఁ బరిచయము చేసికొనవలయునని యామెకు గుతూహలము కలుగుచుండెను.

తుట్టుతుడకు నుప్రసిద్ధుఁడగు హారానబాబుతో నామెకుఁబరిచయము కలుగుటయేకాదు—హారానబాబు తన వృత్తయమునందలి ప్రేమభావమును నుచరితయెదుట నిస్సంకోచముగఁ దెలుపఁగలుగునంతటి చనవుకూడఁ గలిగెను. అంతటినుండి యాతఁడు నుచరిత లోపములను బూరింపుటయందును, నామెతప్పులను సవరించుటయందును, నామె యుత్సాహమును వర్ధిల్లఁజేయుటయందును, నామెయున్న తిసాధనముం గూర్చి యాలోచించుటయందును నిమగ్నుఁడై యుండెను. దీనినిబట్టి యాతఁడామెకు దనకుఁ దగినసహభర్మిణిగాఁ జేసికొనఁగారి ప్రయత్నించుచుండెనని యెల్లరకును స్పష్టపడిపోయెను. అంతటి సుప్రసిద్ధుఁడగు హారానబాబువృద్ధయమును జయింపఁ గలిగినందుల కప్పుడు నుచరితయును దనమనసులో భక్తిసమ్మిశ్రిత మగుగర్వానుభవమును గాంచియుండెను.

పెద్దవారలెక్కువనుబ్రస్తావింపకపోయినను నుచరితకు హారానబాబునకేయిచ్చుట నిశ్చయమని యందఱును భావించుకొనిరి. నుచరితయును దనమనసులో నట్లే యనుకొని యాతఁడు సమాజసేతమునకై తనజీవితము నెట్లు ధారపోయుచుండెనో యట్లే తానును శిష్యసాధనములమూలమున నాతనికుపయోక్తురాలను గావలయునని యొకవిధమగు ను

త్కంత కలిగియుండెను. ఈవివాహకల్పన మామెకు భయము, సంభ్రమము, బాధ్యతా నిర్దేశము మొదలగువానిచే గల్గింపఁబడిన యొకవిధమగుతాతికోటవలె బోధ యగుచుండెను. అది యుద్ధముచేయుట కుపయోగించునదిగాని సుఖముగ నివసించుటకు కాదు—అది యైతిహాసికము గాని, పారివారికము కాదు !

ఇట్టిస్థితిలోఁ గూడ గన్యకపక్షమువారి కందఱకు నీవివాహము సౌభాగ్యవాయు కవనియే తోచుచుండెను. కాని హారానబాబుమాత్రీ ఘనోన్యాయము రాగము లేకుండ బాగుగ నుండునన్నంతమాత్రముననే పెండ్లి చేసికొనుటపరమోత్కృష్టజీవితబాధ్యతల నెఱిగియున్న తనవంటివానికిఁ దగినపని కాదని భావించుచుండెను. ఈవివాహము వలన బ్రహ్మసమాజమున కంతవఱకు లాభముకలుగునో సంపూర్ణముగఁ దెలిసికొనకుండఁ గార్యప్రవృత్తుఁ డగుట కారఁడు సంశయించుచుండెను. అందుచేతనే యాతఁ డాది క్కనుడి నుచరితను బరీక్షించుచుండెను.

పరీక్షించుటయును, బరీక్షింపఁబడుటయుఁ గూడ నయ్యెను. హారానబాబు క్రమముగాఁ బరేశునికుటుంబమునకుఁ బరిచితుఁ డైపోయెను. ఇంటివా రందఱు నాతని పానూబాబని పిలుచునంతటి చనవయ్యెను. ఇప్పు డాతనివిగ్రహము నింగ్లిషువిద్యా భాండారముగను, దత్తజ్ఞానాధారముగను, బ్రహ్మసమాజమంగ భావతారముగను జూచుట యసంభవమయ్యెను. ఇప్పు డాతఁ డందఱియెదుటను నొకమానవమాతృఁడుగనే యుండెను. ఇప్పు డాతఁడు కేవలగౌరవసంభ్రమముల కధికారిగాక, గుణదోషములకుఁ నిష్ఠానిష్ఠములకును నిధీనుఁడై పోయెను.

ఆశ్చర్యవిషయ మేమనిన—హారానబాబుసంబంధ మగునేభావ మిదికఱకు నుచరితభక్తి నాకర్షించి యుండెనో, యాభావమే యిప్పు డామెక్కడయమున కా ఘాతమగుచుండెను. హారానబాబు బ్రహ్మసమాజమునకు రక్షకుఁడై యుండి సమాజ సత్యమును, సమాజమంగళమును, సమాజసౌందర్యమును బాలించుభారమును కపించు పట్టున నసమర్థునివలెఁ గానవచ్చుచుండెను. మానవునకు సత్యముతోడిసంబంధము భక్తి సంబంధమే—అది మానవుని వినయవంతునిగాఁ జేయును. అది లేక యహంకారమును నాదృత్యమును గలమానవునియందు సత్యము నెదుట తుదగ్రీత్యముగ నగపడుచుండును. ఈవిషయమున నుచరిత హారానబాబును, బరేశునితోఁ బోల్చి చూచి భేదమును గ్రహింపకుండ నుండఁజాలకపోయెను. పరేశునిప్రకాంతవదనమును జూచినంతనే యాతని హృదయమందలి సత్యమన త్వము కన్నులఁ బడుచుండును—హారానబాబు మొగమునందట్లుగుపడుట లేదు. అనిబ్రాహ్మత్య మనియెడు నొకవిధమగు మగ్నిమైనయాత్మ ప్రకాశమన్నిటికంటెను మించి మాటలయందును గార్యములయందును నమంగళ్య తూపముతో బహిర్గత మగుచుండును.

హారానబాబు బ్రాహ్మసమాజమంగళమును గూర్చి యాలోచించుపట్టునఁ బరే
శబాబునందుగూడఁ జప్పు పట్టకమానఁడు. అట్టిసమయములయందు సుచరిత్ర యానాత
భుజంగినివలె నగ హిష్ణురా లెపోవుచుండును. ఆకాలమున బంగాళా దేశమునందలి యిం
గ్లీషువిద్యాధికులలో భగవద్గీత చదువునాచారము లేదు. కాని పరేశబాబు సుచరిత్రచే
నప్పుడప్పుడు గీతను జదివించుచుండెను. మహాభారత మంతయు నాతఁడు సుచరిత్రకు
జదివి వినిపించియుండెను. హారానబాబు కది సమ్మతముగా లేకు. ఆతఁటిట్టిగ్రంథము
లేవియు బ్రాహ్మగృహములం దుండఁగూడ దనుపక్షములోనివాఁడు! ఆతఁడు వీని
నెన్నఁడును జదువలేదు. రామాయణము, భారతము భగవద్గీత—ఇవి యన్నియు సాం
దువులగ్రంథము లని యాతఁడు వేఱుపఱచుచుండును. శాస్త్రచర్చలయందును మంచి
చెడల నిర్ణయించుసకల విషయములందును బరేశబాబు బ్రాహ్మనియమములను, నబ్రా
హ్మనియమములనుగూడ ఖండించుచుండును. అది హారానబాబునకు హృదయశల్యముగా
నుండును. పరేశునియందు బహిరంగముగఁ గాని రహస్యముగఁ గాని దోషాలోచనము
చేయుట సుచరిత్ర యెంతమాత్రమును సహింపజాలకుండెను. హారానబా బట్లు ప్రత
ర్తించుచుండటచేత నే గ్రుచుముగా సుచరిత్ర కాలనియందుఁ గలుపు దోచెను.

ఈవిధముగాఁ దనసాంప్రదాయకొల్పానావేశముచే హారానబాబు సుచరిత్ర
హృదయమానుండి వానాఁటికి వైముఖ్యమును బొందుచుండెను. కాని యిప్పటికిని వారి
వివాహ విషయమై యెక్కువకి నెట్టిసంశయమును గలుగుట లేదు. ఎవ్వఁడైన నొకఁడు
ధర్మసమాజమును దుకాణమునందుఁ దనపేరుఁ జెద్దయక్షరములతోడి పెద్దతగతి
టిక్కెట్టును గొనియున్నను, గ్రుచుముగా నితరలోకమునం దాతఁడు తనయల్పముల
త్వమును దానే గ్రహింపఁగలఁడు! అందుచేతనే పరేశబాబు హారానుని వాంఛితము
నుగూర్చి యసహ్యించుకొనలేదు. హారానబాబు నందఱును సమాజమునకు భవిష్యదా
లంబనస్వరూపముగ భావించుచుండిరి. ఆతఁడును వారియభిప్రాయముల నంగీకరించియే
యుండెను. హారానబాబుకంటి వానియెడల సుచరిత్రకు సమ్మతికలిగెనో లేదో యను
విషయమే విచారణీయము—హారానబాబు సుచరిత్రకుతవఱకు నచ్చియుండెనో
యాసంగతి యామెహృదయమానకే తెలియకుండెను.

ఈవివాహవిషయమున సుచరిత్రయుద్దేశము తెలిసికొనుట ముఖ్యమని యెక్కు
రును భావింపలేదు. అట్లే సుచరిత్రయును దనసంగతిని భావించుకొనలేదు. బ్రాహ్మ
సమాజమునందలి యందఱవలెనే యామెయును బ్రవర్తించుచుండెను. హారానబాబు
“నే నీమెను బెండ్లియాడెదను” అని చెప్పిననాటినుండియు నామె వివాహరూపమగు
కర్తవ్యము నంగీకరించియుండెను.

ఈ విధముగనే జరుగుచుండెను. ఇట్లుండగా నాదినమాన గోరాయెదుట నుచరిత హారానబాబుం గూర్చి యొకటికొండ తీవ్రవాక్యముల నుచ్చరించి యుండెను. ఆస్వరమునుట్టి యామె హారానబాబు నంకగా గొరవించుట లేదని పరేశుడు గంభయించెను. ఆయిరువురిస్పృహదయములును గలియకుండుటకుఁ గారణ మున్నదని యెంచియే పరేశుడు వరదాసుందరిప్రశ్నలకుఁ బూర్వమువలె నిష్పాకు ప్రత్యుత్తర మీయఁజాలకపోయెను. అప్పుడు వరదాసుందరి ను తరితను రహస్యముగఁ బిలిచి “నీవు మితండ్రిగారికి విచారమును గూర్చుచున్నావు” అనియెను.

ఆమాట విని నుచరిత యదరిపడియెను. ఆమె పొరపాటుననె నను, పరేశుని స్పృహదయమున కెన్నడును గన్పము గలింకఁజాలను. అప్పుడు నుచరిత వివరదనముతో “అమ్మా! ఇదియేమి? నేనేమిచేసితిని!” అనియెను.

వర—నాకెట్లు తెలియును తల్లీ! నీవు పానూబాబును ప్రేమించుటలేదని యాయకుఁ డోచినది కాబోలును! నీకు నాతనికిని వివాహము సిగ్గపడినట్లు బ్రహ్మ సమాజమునా రందఱు నెఱుఁగుదురు. ఇట్టిసితిగో నీవుచూత్రిను—

నుచ—అమ్మా! అట్లనియెదవేమి? నేనెవ్వరియొద్దను నసంబద్ధముగ నేమియు మాటాడలేదే!

నుచరిత కాశ్చర్యపడుటకుఁ గారణ మున్నది. ఆమె హారానబాబు నెడలఁ గేవలము విరక్తయై యున్నమాట నిజమే—కాని వివాహమునుగూర్చి యామె యెప్పుడును మనసులోనైనను నెట్టియాలోచనమును జేసికొనియుండలేదు. తన సనుజ్ఞిత సుఖదుఃఖములు నీవివాహమునందే యిమిడియున్న వని పాప మామెకుఁ దెలియదు. అదినమునఁ బరేశబాబునెదుటనే తాను హారానబాబును దిగస్కరించినసంగతి యామెకప్పుడు జ్ఞప్తికివచ్చెను. అందుచేతనే యాతఁ డుద్విగ్నముగఁడై యుండెనని గ్రహించి నుచరిత పరతపించి పోవుచుండెను. ఆమె యిట్టిత. ప్రివణత కెన్నడును జేసి యుండలేదు. ఇంక నెన్నడును జేయ నని సకల్పించుకొనెను.

అంతలో హారానబాబు వచ్చెను. వరదాసుందరి యాతని తనగదిలోనికిఁ బిలిచి “మంచిది. పానూబాబూ! నీవు మానుచరితను బెండ్లియాడెన నని యందఱు ననుకొనుచున్నారు. కాని నీనోటినుండిమాత్ర మెప్పుడు నొక్కమాటయైనను వినలేదు. నీకు నిజముగా నెట్టియాభిప్రాయమే యున్నయెడల స్పష్టముగాఁ జెప్పకపోవుటకుఁ గారణమేమి?” అనియెను.

హారానబా బింక విలంబనమున కోర్వఁజాలకుండెను. ఎట్లయిన నుచరితను దన బండ్రిగాఁ జేసికొనుటయే సుఖ మని యాతఁ డనుకొనియెను. తనయందలి ప్రేమను గూర్చి, బ్రహ్మసమాజహితమునుగూర్చి యొక్కతాపాశీలనన నుగూర్చి యాచించుట

యంతరకరణీయమగా నాననికిఁ దోచెను. తోడనే యాతఁడు వరదానుందరిం గాంచి “పునరుక్తిగా నుండునని నేనీవిషయమునుగూర్చి మాటాడట లేదు. నుచరిత యదునెనిమిదవ యేటికొకకుఁ బ్రీతి క్షించుచున్నాను” అనియెను.

వర—మీరింకను బాడిగించుచున్నారా? నేను పదునాలుగేండ్లవయసే చాలు ననుకొనుచున్నాను.

అనాఁడు లేనీరు త్రాగునప్పుడు పరేకుఁడు నుచరితభావముంగాంచి యాశ్చ ర్య పడియెను. ఆమె యంతశ్రద్ధతో హారానబాబు నెన్నఁడును గౌరవింపలేదు. ఆ తఁడు వెడలిపోవుట కుద్యమించుచుండఁగా లావణ్యజేసిన శిల్పకళను బరీక్షింపవల యు నని చెప్పి నుచరిత యాతని నాపి కూర్చుండఁ జేసెను! అందుచేఁ బరేకుని హృదయము నిశ్చింతమయ్యెను. అతఁ డప్పుడు తాను పొరపాటు పడితి ననికొనియె ను. “ఈయివిపురిలోనను విదికఱ కొవిధమగు ప్రణయకలనాము జరిగినది. మరల నిరు వురు నెప్పటివలెనే కలిసికొన్నార!” అని భావించి యాతఁడు మనసులోనే నవ్వు కొనియెను.

హారానబాబు వెడలిపోవునప్పుడు పరేకునియెదుట వివాహప్రసావముం దెచ్చె ను; ఇత నాలస్యము చేయుట నాకిష్టములేదనికూడఁ జెప్పెను! పరేకుఁ డించుక యాశ్చర్యముతో “నీవు పదునెనిమిదే డ్లువచ్చినతిరువాతఁ గాని కన్యలకుఁ బెండ్లి చేయరాదని చెప్పితివి కాదా? ఇట్లు నీవు పశ్చింకలలోఁ గూడఁ బ్రకటించితివి!” అనియెను.

హారా—ఈమాట నుచరితయొడల వ ర్తింపదు. ఏమనిన—ఆమె మనఃపరిణా మము వశాత్తూర్థు లగుస్త్రీలకంటెను మించియున్నది.

పరేకుఁడు ప్రకా తద్వఙ్మస్వరముతో “పానూబాబూ! అట్లే యుండుఁగాక! ఆయినను విశేషమగు సహితము లేనిప్పుడు నీమతము ననుసరించి రాధారాణివయసు పూర్ణమగువఱకును బ్రీతి క్షించుటయే కర్తవ్యము!” అనియెను.

హారానబాబు తఃసంభాషణము బయల్పడినందులకు లజ్జిగుండె “నిశ్చయముగాఁ గర్తవ్యమే. కేవల మిప్పుడు నాయుద్దేశ మేమనిన—ఒకదినమున మనవారి నందఱను విలిది యీశ్వరప్రార్థనము గావించి సంబంధము స్థిరపఱచుకొనవలయునని—” అని యెను.

పరే—నరే; మంచిమాటయే!

౧౭

రెండుమూఁగుగంటలు నిద్రించినతిరువాత గోరాకు మెలకువవచ్చెను. పార్శ్వ మున నింకను విషయుఁడు నిద్రించుచుండుటం గాంచి యాతనివ్యాధయ మానందప్ర పూర్ణమై పోయెను. ఒకప్రేమ మేనకస్తువును బారవై చికొన్నట్లు కలఁగని యంతలో మేల్కొనియావస్తువును జూచికొన్నప్పు డె తయానందముగ నుండునో గోరా కిప్పు డటంబుంజెను. విషయుని జరిత్యులంజినతోఁ దనదీనిత మెంతవఱకుఁ గుంటుననీపోవునో

గోరా యిప్పుడు మేల్కొని లేచి ప్రక్కను నిద్రించుచున్న వినయనిజూచి యనుభవమునకుఁ దెచ్చుకొనియెను. ఈ యానందాఘాతముచే నాతఁడు చంచలుడై తొందరగా వినయని మేల్కొలిపి “పనియున్నది రమ్మ!” అనియెను.

గోరాకుఁ బ్రతిదినమును జేయు విధానముక కార్య మొకటి యున్నది. అతఁడు చదువుకొన్న నిమ్మజాతి బాలరయిఁడగుఁ బోవుచుండును. వారికుపకారముచేయుటకుఁ గాని, యుపదేశము చేయుటకుఁ గానికాదు — కేవల మొకసారి వారిని జూచుటకేపోవుచుండును. తనతోఁ జదువుకొన్నవారినిగూడ గోరా యంతగాఁ జూడఁదనియే చెప్పవచ్చును. ఆబాలకు లందఱును గోరాను దాదాతాకూ రని పిలుచుచు నాతని హుక్కామూలమున నభ్యర్థించుచుండురు. కేవలమును వారియాతిధ్యమును స్వీకరించుటకే గోరా తంబాకును సేవించుచుండును.

వారిలో నందుఁడనువాఁడు గోరాకుఁ బ్రధానభక్తుఁడై యుండెను. అతఁడొక వద్రొంగికొడుకు! ఇరువది రెండే డ్లవాఁడు. అతఁడు తనతండ్రియకాణమునందుండి కఱువెట్టెలను జేయుచుండును. అతఁడు ఫుట్ బాలు, క్రికెట్టు మొదలగు నాటలయందద్వి తీయుఁడు. ఫేలనరంగమునందాతని మించినవాఁ డెవ్వఁడును లేడు. గోరా యొక ఫేలనరంగమును స్థాపించి యందు గొప్పయింటిబిడ్డలతోఁగూడ నీవద్రొంగిపిల్లలను గలిపి నూటలాడించుచుండెను. నందున కన్నియాటలను సమానముగాఁ దెలియును. అతఁ డాటలయందు మేలుచేయి వడయుచుండుట గొప్పయింటిబిడ్డల కందఱకు ననూయా కరముగా నుండెను. కాని గోరాకాసనముచే నాతని వెవ్వరు నేమియుఁ జేయజాలకుండిరి.

ఒకనాఁ డానందునికాలిలో “ఉలి” గుచ్చుకొనియెను. అందుచే నాతఁ డాటలకు వచ్చుటలేదు. గోరా కొన్నిదినములనుండి వినయనిగూర్చి విచారము కలియుండెను. అందుచే నాతనికి నందుని జూచుట తటస్థింపలేదు. నేటిప్రాతఃకాలమున గోరా వినయని వెంటఁబెట్టుకొని నందుని జూడవలయునని బయలుదేఱెను. వారట్లు నందునియింటిగుమ్మమునొద్దకుఁ బోవునప్పటికి లోపలనుండి యాఁడువాండ్రోదనధ్వని వినవచ్చెను. నందునితండ్రి గాని, మరి యితరపురుషులుగాని లోపలలేరు. ఆప్రక్కనొక తంబాకునుకాణ మున్నది, ఆయంగడివాఁడు వచ్చి నేటి లెల్లవారుజామున నందుఁడు మరణించెనని చెప్పెను.

నందుడు మరణించెను ! అంతటి స్వాస్థ్యము, అంతటికి అంతటిలేదము, అంతటి హృదయము, అంతటియల్పవయసు — ఇట్లినందుఁ డీ లెల్లవారుజామున మరణించెను! నందుఁడొక సామాన్యవగు వద్రొంగిపిల్లవాఁడు — అనియభావముచే నింతటి ప్రపంచము నందొకచిన్న కుటుంబమునకుమాత్రము కొలది నేవుమాత్రమే కన్పముగా నుండును. కాని, గోరా కిచ్చెడు నందునిమరణ మతివారునయ్యెను, నసంగతముగను, నసంభవము

గను దోచెను—ఆతడు ప్రతివస్తువును జీవకళతోఁ జూచుచుండును. ఇంతమరిది జీవించియున్నార కాని యాతనినంటి ప్రమరిపాజి యెక్కడ నున్నాడు !

ఆతడు ధనుర్వాతముచే మరణించెనని తెలియవచ్చెను. నందునితండ్రి డాక్టరు కొఱకుఁ బ్రయత్నించెను గాని నందునితల్లియత్రము తనబిడ్డకు భూతము పట్టినదని చెప్పి డాక్టరు వలగని బలవంతముగ నడగించెను. భూతవైద్యుడు రాత్రి యంతయు నానినిశరీరమున రక్షణవెచ్చెను; కొలెను; మంత్రములు చెదివెను. జబ్బు హెచ్చుచేసెను. ఆపమయమువంటి నందుడు గోరాను బిజువవలయు నని బలవంతముచేసెను. ఆతడువచ్చి డాక్టరువైద్యము చేయించు నేమో యనుభయముచేఁ దల్లి సమ్మతించలేదు. గోరా యీసంగతు లన్నియును తెలిసికొనియెను.

అటునాడి తిరిగివచ్చునప్పుడు వినయుడు “అహ! ఎంతటిమూఢత్వమున కెంత కాసియెవది !” అనియెను.

గోరా—ఇట్టిమూఢత్వము నొకమూలకుఁ ద్రోసివెచి వెలుపల నున్నచో కాంతి లభించునని నీవునుకొనుచున్నావు కాబోయిన ! కాదు. ఈప్రబలమూఢత్వమునకుఁ బ్రబలకక్ష యయ్యెను నీవు బుచ్చముగాఁ దెలిసికొనఁగలిగినను, నీవీవిషయమును నీసన్నిధినుండి యొక్కయాత్మేపోక్తి మాత్రమునఁ ద్రోసివేయఁజాలవు.

మనసునంటి లిటులేజనముచే గోరాపాదవిత్తేపము క్రమముగా వేగవంతమగు చుండెను. విషయుఁ దాతనిమాటకు మాటుచెప్పక వేగముగా నాతనితో నడచుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. గోరా యించుక నే పూరకుండి యాకస్మికముగా “కాదు వినయా ! నానందుని జపింపచిన భూతవైద్యునిదెబ్బ నన్ను బాధించుచున్నది నాదేశమునంతను బాధించుచున్నది. ఇట్టిషయములన్నియు స్వల్పము లనిగాని, విచ్ఛిన్న ఘటనములనిగాని నేనెంతమాత్రము నూహింపఁజాలను” అనియెను.

అప్పుడుగూడ వినయుడు సరు తరుడైయుండుటచే గోరాగర్జించుచు “వినయా ! ఇప్పటి నీనునసులోనియద్దేశము నేను గ్రహించితిని ! ఇట్టివానికిఁ బ్రతీకారములేదనియు, నున్నను నట్టిది లభించు కాలము చాలదూరమునందున్నదనియు నీవనుకొనుచున్నావు! నేనట్లునుకొనుట లేదు—అనుకున్నచో జీవింపఁజాలకయే యుండును—నాదేశమున కెట్టియాఘాతమైనను దానికిఁ బ్రతీకార మున్నది. అది యెంతగొప్పదైనను నేనేచేయఁగలను. అది నాకెంతమాత్రము నసాధ్యముకాదు—ఈవిశ్వాసము నాహృదయమున దృఢముగా నుండుటచేత నే నేనీదిగంత వ్యాప్తమగు నింతటిదుఃఖమును, నింతటిదుర్గతిని, నింతటియవమానమును సహింపఁగలుగుచున్నాను!” అనియెను.

విన—ఇంత తీవ్రముగా దేశకుంటట నాకరిమించుకొనియున్న యీప్రబలదుర్గతికెదురుగా నిలువఁబడి విశ్వాసమును నిలిపి యుంచుకొనునంతటి సాహసము నాకు లేదు.

గోరా—దుర్గతి చిరస్థాయియై యుండుననుమాట నేనెన్నటికిని విశ్వసింపజాలను. ఈనమ స్త్రీపంచసంబంధ మగుజ్ఞానశక్తియును, బ్రాణశక్తియును దానిని ద్రోసివైచుటకుఁ బ్రయత్నించుచునే యున్నది. వినయా! ఈసంగతి నీకు నేనెన్నియో సారులు చెప్పితిని. ఇది యసంభవ మని నీవు కలలోనైనను భాసింపవలదు. మనదేశమునకు ముక్తిలభించును! ఈమాట మనుసురం దుంచుకొనియే మనము కృతినముననుసంసిద్ధులమై యుండవలయును. భారతవర్ష విముక్తికై యెప్పుడో సుందోకప్పుడు మహారాజు జరుగఁగలదని మీరందఱును దానిపై నాధారపడి నిశ్చింతలై యున్నారు. నేను చెప్పునదేమనిన, యుక్తము జరుగుచునే యున్నది! ప్రతినిమిషమును జరుగుచునేయున్నది. ఇట్టిసమయమున మీరందఱును నిశ్చింతలై యుండి టకంటఁ గా పురుషత్వము మఱియొకటి లేదు.

విన—గోరా! నీకును మాటను జాలభేద మున్నది! మనదేశమునందలి మార్గములందును, ఘట్టములందును బ్రతిదివమును జరుగుచుండునంఘటనముల నన్నిటిని నీవెప్పటికప్పుడే నూతనదృష్టులతోఁ బరీక్షించుచుందువు. ఇట్టివాని నన్నిటిని మేము మా నిశ్వాసప్రశ్వాసములను మఱచినట్లే మఱచిపోవుచుండుము. వీనియందు మాకాశగాని నిరాశగాని లేదు. ఈవిషయమున మాకానందమును లేదు! దుఃఖమును లేదు! దినములపై దినములు గడచిపోవుచున్నవి. ఈప్రపంచమభ్యయున మాకెచ్చటను మమ్మును గూర్చి గాని మూడేళమునుగూర్చిగాని యనుభవము కుచిన్మాత్రమును లేదు!

అకస్మికముగ గోరానుఖ మెఱ్ఱవడిపోయెను. అతని కపాలమునందలి రక్తనాళములు పొంగిపోయెను. అతఁడు రెండుచేతులను దిద్దిలిపిపట్టి వీధినడుమ రెండుగుఱుముల బండివెనుక నే నడచుచు వజ్రగర్జన స్వరముతో నీధిలోనివారందఱును భయపడినట్లు “బండివాపుము!” అని కేకవైచెను. లావుపాటిబంగారీబాబాకఁ దాబండిని నడపుచుండెను. అతఁ డొకసారి వెనుకకుఁ జూచి తనచురుకైనగుఱుములను జూచుతో నడలించి యొక్కనిమిషములో నదృశ్యుడైపోయెను.

అర్ధ దొకముసల్మానువృద్ధుఁ డొకజుగికిలో ఫలములు, కూరలు, కొట్టెలు, పెన్న, మొదలగునాహారపదార్థముల నుంచి తలపెట్టెట్లుకొని యొకొరగారి వంటసాలపై పునకుఁ బోవుచుండెను. ఆ బంగారీబా బాతనిని దప్పకొనుమని కేక వైచెను గాని యావృద్ధుఁ డాకేకను వినిననుండగ నే బండి యాతని తలపైఁ బడునట్లు వచ్చెను. అతఁడెట్లో రప్పించుకొని బ్రతికెను గాని నెత్తిపై నున్న పదార్థములు చెల్లాచెదలై క్రిందఁ బడిపోయెను. ఇంతేకాక యాబంగారీబాబు బండివెనుకయే యాతనినింకఁ దిరిగి చూచి, యావృద్ధుని నోటికి వచ్చినట్లు తిట్టి చూచుతోఁ గొట్టెను. అందుచే నాతని మొగము చీకుకొనిపోయెను. పాప మావృద్ధుఁడు “అల్లా”ను స్మరించుచు నిట్లున్నాడు.

విడుచుచుఁ బడిపోయినవస్తువులను జంగిశిలోని కత్తుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. గోరా చటాలున నచ్చటికిఁ బోయి యావస్తువుల నేరి యాతనిజంగిడిలోనికిఁ జేర్చఁ దొడంగెను. గోరావంటిగొప్పవాఁడట్టిపని చేయుచుండుట కావ్యద్భుతం సుఖచిరుఁడై “బాబూ! మీరేల కన్నపడియెదరు ? ఇక నినియెందులకును బనికి రావు” అనియెను. అవి చెడిపోయినఁ గని గోరాకుఁ దెలియును. తాశాపని చేయుచున్నందుల కావ్యద్భుతం పిగుపడుచుండెననియు వెలుగును. సాహాయ్య మనుకారణమునఁ జేయుచున్న యీపనిలో నంతవిశేషము లేదనియును వెలుగును. కాని యొక పెద్దమనుష్యుఁడా వృద్ధు నవమానింపఁగా జటిమొక పెద్దమనుష్యుఁడా మహానిరునితోఁ దన్ను కుమా నునిగాఁ జేసికొని ధర్మసంక్షోభమునందు సామంజస్యమును గల్పించె నని లోకులు గ్రహించుటకై యాతఁడాప్రయత్నమును జేసెను. కాని యీసంగతిని గ్రహింపఁ గలుగుట లోకులకుఁ బాలవఁగూ! జంగిడిపూర్తి యయ్యెను. గోరా యాముసల్మానునిం గాంచి “నీకుఁ బాలవఁగూ కలిగినది. నీవు దీనికి భరింపఁజాలవు రమ్మ ! మాయుంటి యొద్ద నీకు వీనిమూల్య మంతయు నిచ్చివైచెదను. కాని నిన్ను బంగారీబాబు తిట్టి నప్పుడు నీవొక్క మాటయైన నాడక యవమానమును సహించియుంటివి ! అల్లా నిన్నీ విషయమున కుమింపఁజాలడ!” అనియెను.

వృద్ధు—బాబూ! ఎప్పుడు దోషియో, యల్లా వానికి కా నీచేయును. నాకేల చేయును ?

గోరా—దోషమును సహించువాఁడుకూడ దోషియే. ఏమనిన—వాఁడు ప్రపం వమునం దొకదోషమును సృష్టించినవాఁడగుచున్నాఁడు. నీకు నామాట బోధపడ లేదు. కాని యిప్పుడు తెలిసికొనుము. మంచితనముగ నుండుటయే మతధర్మము కాదు అటుండుటవలన దుష్టులను చరిలఁజేసినట్లుగును. మీ కుహమ్మ దీసంగతిని స్పష్టముగ గ్రహించుటచేత నే యాతఁడు మంచితనమును రూపమునిచ్చి మతమాను వ్యాపి పఁ జేయలేదు !

అక్కడకు గోరాయిల్లు దూరమగుటచే వృద్ధుఁడు వినయునికిఁ గొనిపోఁబడి యెను. గోరా వినయునిద్రామరునొద్ద నిలువఁబడి “సామ్యుతీయుము!” అనియెను.

విన—అంతతొందర యేల—కొంచెమాఁగుము ! నేనిచ్చెదను.

అని యాతఁడు తాళిమును పెదకుచుండెను. అపడలేదు—గోరా యిక నాఁ గక ద్రామరుతలుపును బలవంతముగఁ బట్టిలాగెను. తోష నే దుప్పలమెరున్న బీకము పటువదలి తలుపు తెఱవఁబడియెను. అప్పుడు గోరాకు ముందుగా నాపెటెలో నొక చిత్రీపటము కన్నులఁబడియెను. అది పరేశుబాబు కుటుంబచిత్రీపటము ! దానిని విన యుడు సతీకునివలన సంపాదించి యుండెను.

గోరా కొంతసామ్యుతీని ముసల్మానుఁకిచ్చి యాతనిఁ బంపివెచ్చెను. కాని యా చిత్రీపటమునుగూర్చి యేమియును మాటాడలేదు. అతఁడట్లుకరుణకుండుట గాంచి విన

యందును మాటాడజాలకపోయెను. తరువాత నొకటిరెండమాటలు జరిగెను. విన
యందు స్వస్థుడయ్యెను. అప్పుడు గోరా యాకస్మికముగ లేచి “నేను పోయెదను”
అనియెను.

విన—ఓహో! నీవొక్కడనే పోయెదవా? అమ్మ నన్నుగూడ మీయిం
యికి భోజనమునకుఁ దిలిచినది. కావున నేనుకూడ వచ్చెదను.

ఇరువురును బయలుదేరిరి. తొలిసారి గోరా యేమియును మాటాటలేదు. ఆ
ద్యాయరులోని చిత్రపటమును జూచినతోడనే గోరా యాకస్మికముగాఁ దఃశీవి
తముతో నెట్టిసంపర్కమును లేని యొకమార్గము ననుసరించి వినయునిచ్చానయ మిం
కను బ్రేరేపించుచునే యున్నదని స్మరించుకొనియెను. గోరా యట్లు మానమును
వహించుటకుఁ గారణమును వినయుఁడు గ్రహించెను గాని దానిని బలవంతముగ భం
గించుట కారణంఁ సంతయించెను. గోరాస్వానయము పడినచోట నొకనిధముగ
నిగూఢసత్య మున్నదని కూడ వినయుఁడు గ్రహింపఁగలిగెను.

ఇంటియొద్దకుఁ బోవునప్పటికి మహిముఁడు చాగ్రమునొద్ద విధింకఁ జూచుచు
నిలువఁబడి యుండెను. అతఁ డామిత్రు లిరువురను గాంచి “విశేషము లేమి?
రాత్రి యంతయును మీకు నిద్రలేయే లేదు. ఇంతసేపటికప్పుడు నింటికి రాకుండుటచే
నేతొలిసారి నైన హాయిగ నిద్రించుచుంటి రేమో అనుకొంటి. తక్కువప్రాద్దు
పోలేను! వినయా! పొమ్ము! స్నానమునకుఁ పొమ్ము!” అనియెను.

అట్లు వినయుని స్నానమునకుఁ బంపి మహిముఁడు గోరానజూచి “గోరా!
నీతోఁ జెప్పినమాటనుగూర్చి యేమైన నాలోచించితివా! వినయుఁ డనాచారి యని
శుభతహించినచో నీరోజులలోఁ దగిన హిందూకురుఁ డెక్కడ దొరకును? కేవలము
హిందువైన నేమిలాభము? చదువుకొన్నవాఁడు కావలయును. అదియు నిదియును
గలిగియున్నచో నాతఁడు కేవలము కాస్త్రప్రయోగుఁడును గాను—కాస్త్రప్రయోగము
గాఁడు పథ్యముఁడై యుండును. నీకొక్కఁడూఁడు రున్నచో నామతముతో నీ చేకి
భవించి యుండువు!” అనియెను.

గోరా—అన్నా! మీరు చెప్పినమాట సత్యమే. వినయుఁడుకూడ సభ్యంతర
ము చెప్పఁ దనుకొందును.

మహి—ఒక్కమాట వినయునియొక్క కార మెవ్వరికిఁ గావలయును? నీయొక్క
కారమే సర్వప్రధానమైనది! నీవొక్కసారి వినయునితోఁ జెప్పుము! నాకింతింటి
నేమియు నొక్కటలేదు. నీమాట ఫలించినను నదియే ఫలింపకున్నను నదియే—

గోరా—సరే—అలాగే!

మహిముఁడు తనలో “ఈసారి మికాయుడుకాణమున భక్త్యములకును గొల్ల
వాని దుకాణమునఁ బాఠములును నుత్తరువు చేయుదును” అని యనుకొనెను.

గోరా తొండకగా విషయనిగలసికొని “విషయా! శశువుని నీకు బెండ్లి చేసెనని దాదా గట్టిపట్టు పట్టి యున్నాడు. నీయభిప్రాయ మేమి?” అని ప్రశ్నించెను.

విస—నీయభిప్రాయ మేమో ముందుగా చెప్పుము!

గోరా—నాకది యేమో చెడ్డగా దోచుట లేదు.

విస—ఇదివఱకు నీవు చెడ్డ యనియే చెప్పితిని. మనయిరువురిలో నెవ్వరును బెండ్లి చేసికొనఁ గూడదనియే నిశ్చయించుకొంటిమి.

గోరా—ఇప్పుడు సుమరించుకొందము. నీవు పెండ్లి చేసికొనుము—నేను చేసికొనను.

విస—ఒక్కయారిత్రయందు పృథక్పలమేమి?

గోరా—పృథక్పల మగుననుభయముచేతనే నేనిట్లేగ్నబడితిని. పరమేశ్వరుఁ డొక్కొక్కమానవుని విశేషభారగ్రస్తునిగను, నొక్కొక్కని సమాజముననే భార విహీనునిగను గల్పించుచుండును. ఈయిరువురును సమానముగా నుండఁగలసినదైనచో నిం దొకఁడు బహిర్భాగమును దప్పించి బెట్టుకొనవలసి యుండును. నీవు వివాహభార మును వహించినచో నప్పుడు నీకును నాకును సమానత్వము కలుగును.

విసయుఁడు నవ్వుచు “నీవు చెప్పిన కారణములనుబట్టి నావైపుననే బరువుండ వలయును!” అనియెను.

గోరా—ఈభారమును బహించుటకు నీకభ్యంతర మున్నదా?

విస—తూనిక సమాన మగుటకుఁ జేతికి దొంగికి దేబి వైచి:ను సరివడును. అది రాయెననేమి? ఇటుక యైననేమి? ఏమైనను నదియే—

గోరా యీవివాహమునుగూర్చి యంతయుత్సాహముతోఁ జెప్పుటకుఁ గారణము విషయండు గ్రహింపకపోలేదు. పరేకబాబు నింటిలోనివారి నెవ్వరినైనఁ దాను పెండ్లియాడుదు నని గోరాయకుఁడనించుచుండఁ జని తెలిసికొని విషయండు నవ్వుకొనియెను. మధ్యాహ్నభోజనానంతరమున రాత్రివిద్రుమ దీర్చుకొనుటమూలముననే పగలు గడచిపోయెను. ఆపగలు వారి కట్టిసంభాషణమును లేచిపోయెను. సంభ్యాంధ కారచ్ఛాయలు జగద్రంగమునఁ దెగవైచినప్పుడు—నిమిత్తలయిరువురొప్పుదయము లలోనను దెర దిగిపోయినప్పుడు—మేడమీఁద విషయం దాకాశమువలనఁ జూచుచు “గోరా! చూచుము! నేనొక్కఁడట చెప్పుచున్నాను. మనస్వదేశప్రేమయం దొకనిధమగు గొప్పయసంపూర్ణత్వ మున్నట్లు నాకుఁ దోచుచున్నది! మనము మన భారతవరమును సగముగాఁ జేసి చూచుచున్నాము!” అనియెను.

గోరా—ఎట్లు చూచుచున్నాము?

విస—మన మీ భారతకర్మము కేవలము పురుషుల దనిమాత్రమే చూచుచు
 వాము. స్త్రీదియెంతమాత్రమును గాదనియే—

గోరా—నీవు బోలెదను, కలుపలను, జలములను, సలములను, కూన్యములను,
 అహారములందును, సామాదములందును, కార్యములందును, సర్వసలములను స్త్రీలను
 గూర్చి యింగ్లీషువారివలె జూడవలయుచున్నావు. పురుషులకంటె స్త్రీలనే యధిక
 ముగ్ధ జూడవలయునని నీయుద్దేశము; కానియందుమాత్రము దృష్టిసామంజస్యమునకు
 వచ్చును కలుగలేకా ?

విస—కాదు కాదు. నీవీవిధముగా సామాటలను దోరిసివేయవలదు. ఇంగ్లీషు
 వారివలె జూడవలయునని యెవ్వరు చెప్పిరి? మనదేశమునందలి స్త్రీభాగమును గూర్చి
 మన మంతగాఁ దగురీతి నాలోచించుట లేదని చెప్పితిని. నీమాట చెప్పుచున్నాను—
 నీవొక్కనిమిషములో నైనను స్త్రీలనుగూరించి యాలోచించుట లేదు. ఈప్రపంచము
 స్త్రీహీనమైనట్లుగ నే నీవు భావించుచుండువు. ఇట్టిజ్ఞాన మెన్నటికిని సత్యజ్ఞానము
 కానేరదు.

గోరా—నేను మాయమ్మను జూచినప్పుడు ఆమెను భావించినప్పుడు—ఈదేశ
 మునందలి సమస్తస్త్రీల వాస్తావమునందే చూచి తెలిసికొనుచుండును.

విస—ఇవి మఱిపించుటకుఁ జక్కగాఁ గూర్చినమాటలేకాని వేఱు కావు. ఇంటి
 కనులలో నింటిలోనియాత్మికస్త్రీలతోఁ బరిచయమున్నంతమాత్రమున నది స్త్రీకాంతి
 యంశంతటను సత్యపరిచయమాత్రము కాదు. ఇంగ్లీషుజాతియు ననుసరించి మాటాడి
 నచో నీవుచుండినదియెదవు. నేనట్లు చెప్పఁగలఁచుచున్నను లేను. మనస్త్రీ లెంతవఱ
 కేవిధముగా సమాజమునఁ బ్రకాశితమైయున్నచో వారిమర్యాదకు భాగము కలుగకుండ
 నుండ నో నేను చెప్పఁజాలను. కాని వారిని బ్రచ్చిన్నులఁజేసి యుంచుటచే మనదేశము
 లందఱు సర్వసత్యజ్ఞానులై యున్నారనియు, వానిహృదయములనుండఁ బూర్ణప్రేమ
 యుం, బూర్ణశక్తియుమాత్రము ప్రకటితమగుట లేనివియు నేను చెప్పఁగలను.

గోరా—విసయా! పగలు, రాత్రి యనునవి రెండు కుండ భాగములు. అట్లే
 పురుషులు స్త్రీలను సమాజమునకు రెండు భాగములు. సమాజస్వభావముననుగుించి
 స్త్రీలందఱు త్రివిధములైనట్లు. వారిమీద కార్యములను నిగూఢములు, నిర్భయము
 లు—అస్వాభావికసమాజమునందు బలవంతముగ రాత్రి పూర్వము యెఱవఁచుచుండును.
 అందుదీపప్రకాశములచే రాత్రియందయును నృత్యమునకులచేఁగఁదచిపోవుచుండును.
 అంతమాత్రమున నేమిలాభము ? రాత్రిసంబంధము లగునృత్యమునవిచ్ఛేదకార్యముల
 కన్నిటికిని నష్టముకలుగును. క్లాంతి యతిశయించుచుండును. కీర్తిప్రారణము గాక
 యుండును—మౌనపురుషులకుఁ దేపోవును. మనము మనస్త్రీలను బహిరంగకర్మజేత్రి

మనకు దెచ్చినచో వారి నిగూఢకార్యకర్తలను యంతయును జేరిపోవును. అందువలన
 • సమాజస్వాస్థ్యమునకును కాలికి భంగముకలుగును. సమాజమునందొకవిధమగును తత
 తప్రవేశించును. అమతతయే శక్తి యనుభాగింతి కలుగును. కాని యాశక్తియే విశాళ
 నమును గలిగించును. సమాజశక్తి కొకభాగము పురుషుడు; రెండవభాగము స్త్రీ—
 పురుషుడు వ్యక్తుడు. శక్తుడెన్నంతమాత్రముననే ప్రధానుడు కాడు. స్త్రీ యశక్తి
 క; ఈయవ్యక్తికిని శక్తికగూఢజేయదలంచినచో సమస్తమూలధనమును వ్యయప
 తించి సమాజమును దారిద్ర్యమున ముంచివెచ్చినట్లుగును. అందుచేతనే పురుషులంత
 టను యజ్ఞక్షేత్రమున నిలిచి, స్త్రీలందఱును భౌండారములయందు నిలిచియున్నచో
 నప్పుడు స్త్రీలదృశ్యతయున్నను యజ్ఞము సర్వసంపన్న మగునని చెప్పుచున్నాను.
 సమస్తశక్తి నొక్కసారిగా నొక్కచోట నొక్కచోట నొక్కరీతిగా నుపయోగిం
 చువాఁడున్నట్లుడే కాని వేరొకాడు !

విన—గోరా ! నేను నీమాటకుఁ బ్రతివాదము జేయదలచుకొనలేదు. కాని
 నేను చెప్పినమాటకు నీవు సరిగాఁ బ్రతివాదము చేయుటలేదు! ప్రధానాంశము—

గోరా—వినయా ! దీనినిగుఱించి యెంత మాటాడినను వాదము ముగియదు.
 స్త్రీలవిషయమున నీవు యోచించుచున్నంతవఱకుగా నేను యోచించుట లేగని యం
 గీకరించుచున్నాను. నీకావిషయమున ననుభవమున్నది. నాకాయనభవమునుగూర్చిన
 ప్రియత్న మెప్పుడును సఫలముకాలేదు. అందుచే నీసంబంధమున నాకభిప్రాయభేద
 ము కలుగుచున్నది. ఇంతవఱకు నేనంగీకరించుట చాలునా ?

గోరా యీప్రశ్నకును దాటివెచ్చెను. కాని బీజమును విడిచివెచ్చినను నదియొక
 ప్రదేశమునందుఁ బడి యగుటా సమయమున నాకుఁగించుట కభ్యంతర ముండదు. గోరా
 యింతవఱకుఁ దనజీవితక్షేత్రమున స్త్రీలను దూరముచేసియేయుంచెను. అట్లుచేయుట
 యశావ మనిగాని లోప మనిగాని యాతఁడు కలలో నైనను భావించలేదు. ఇప్పుడు విన
 యునియవస్థ గాంచుటచే తొకమున స్త్రీలకుఁ గూడ విశేషశక్తి యును బ్రభావమును
 గలనని గోరాకు గోచరించెను. కాని “వారిసాన మెక్కడ, వారిగ్రయోజనమేమి”
 అను విషయములంగూర్చి యాతఁ డొకను స్థిరపఱచు కొనజాలకుండెను. అందుచేతనే
 వినయునితో నీవిషయమున వాదించుట యాత కి వాగుగలేకపోయెను. వినయుని
 యభిప్రాయము నంగీకరించుటకుఁ గాని త్యజించుటకుఁగాని గోరా శక్తుడు కాకపో
 యెను. కావుననే యాతఁ డావాగమును వదలుకొనియెను!

వినయుడు రాత్రి యింటికిఁ బోవుచున్నప్పు డానందశయి యాతనిం బిలిచి
 “వినయా! శక్తిముఖిని నీవు పెండ్లిచూడునంటి నిశ్చయమైనదా?” అనిప్రశ్నించెను.

వినయుడు సిగ్గుతో నవ్వుచు “అమ్మా! నిరపడినది. ఈశుభకార్యమునకు గోరా
 యే సంధానకర్త యై నాడు.” అనియెను.

అనం—శశిముఖి మందిలిద్ద—కాని, బాబూ ! నీవు చిన్నకనపుటని చేయవలదు. నీహృదయము నే నెఱుఁగుదును! కొంచెము మోకూటవెట్టుచున్నా రని యెంచి తొందరపడి పనిచేయుకుము. ఆలోచించుకొనుటకు నీకుఁ గావలసినంత సమయ మున్నది! నీవైనను బాలుడవు కావుగదా ! ఇంతగొప్పకార్యము నశ్రిద్ధగాఁ జేయఁగూడదు !

అని బోధించుచు నాతనివీపున దావ్యుచుండెను. వినయుఁ డేమియు మాటాడక మెల్లమెల్లగా వెడలిపోయెను.

౧౮

వినయుఁ డానందమునుమాటలను భావించుకొనుచు నింటికిఁ బోయెను. అనంతము చెప్పినయేమాటయును వినయుఁ డింతవఱ కెన్నఁడు నుపేక్షించి యుండలేదు. అరాత్రి యాతనిహృదయమునం దొక భావము ముద్రింపఁబడియెను.

మఱునాటియుడయమున లేచునప్పటి కాతని కొఁవిభవగు బంధమునుండి విడివడినట్లుగా ననుభవమునుఁ దోచెను. విశేషమాల్యము నొసంగి గోరాన్నేనాబునిమును దీర్చఁగలిగితి నని యనుకొనియెను. వినయుఁ డొకవైపున శశిముఖినిఁ బెండ్లియాడి జీవితవ్యాప్తముగు నొకబంధమును గల్పించుకొనుట కంగీకరించి మఱియొకవైపున నింకొకబంధమును వదల్చుకొనుటకు బాధ్యుఁడై యుండెను. వినయుఁడు బ్రాహ్మవివాహము చేసికొనుటకు లుబ్ధుఁడై యుండె నని గోరా యనుమానించి యామిధ్యాగుం శయమునకు శశిముఖివివాహమును జామీనుఁ జేసి నిశ్చింతుఁడై యుండెను. అటుతరువాత వినయుఁడు నిస్స శయముగాఁ బరశబాబునింటికి రాకపోకలు సాగించుట కారంభించెను.

వినయుఁ డెంతచనపుగలచోటనైనను నాత్మీయునివలె నుంచరించుస్వభావము కలవాఁడు కాఁడు. కాని గోరావిషయమున సంశయము దూర మైనతోడ నే యాతఁడు క్రమముగాఁ బరశునియింటివారందఱికిని జీరకాలబంధునివలె నెఱిపొయెను. నుచరితహృదయము వినయునిపై నిందుక వ్రాలి యున్నదని భావించి మొట్టమొదటఁ గొంతకాలము వఱకును లలితహృదయము వినయునిపైఁగల్గితిని దూయుచుండెను. కాని నుచరితభావమంతగా నాతనియిడఁ జక్షుపాతము వహింపలేదని లలిత యిప్పుడు గ్రహించెను. అండుచే నిర్భూ డామెహృదయమునందలివిద్రోహము దూర మయ్యెను. వినయబాబు చాల మంచివాడని చెప్పుటకు లలితహృదయమున కిప్పు డెట్టికష్టమును లేకుండఁబోయెను.

పానూబాబుమాడ నింతవఱకును వినయునియెవల విముఖుఁడైయుండెను. అతఁడు కూడ నిప్పుడు వినయుఁడు పెద్దమనుషుడే యని యంగీకరించుచుండెను. అతఁడు గోరా మంచిసాధు కాడని చెప్పుటచేత నే వినయుఁడు మంచివాఁ డనుభావమును

నూచించుచుండెను వినయుఁ దెప్పునును పానూబాబుతో వాదము పెట్టుకొనుట లేదు. అట్టివాడము జరుగకుండుటకే సుచరిత ప్రయత్నించుచుండెను ! అందుచేతనే తీటుబిలునొద్ద వినయుఁడు కాంతిభంగము చేయుకుండ నుండెను.

కాని పానూబాబు లేనిప్పుడు సుచరిత వినయునితో నాతనికుతవిషయమును గూర్చి మాటలాడుచుండెను. ఇంతటివిద్యాధికు లగుగోరాయును వినయుఁడును గూడఁ బ్రాచీన దురాచారముల నేల మన్నించుచుండిరో తెలిసికొనవలయు ననుకుతూకొల మామెకు వర్ణించుచుండెను. ఇట్టిచుతము నవలంబించియున్న గోరాను గాని, వినయుని గాని యామె స్వయముగా నెఱుంగకయే యున్ననో సుచరిత రెండటమాట వినకుండ వారిని గర్హించియుండును. కాని గోరాను జూచినప్పటినుండియు నామె యాతని సంతగా నగౌరవించి మనసులోనుండి త్రోసివేయజాలకుండెను. అందుచేతనే యామె గోరామతమును, చీతమును సంపూర్ణముగఁ దెలిసికొనుటకై ప్రశ్నలపైఁ బ్రశ్నలను వైచి వినయు నడుగుచుండెను. అన్నిచుత మాలనుగూర్చియుఁ దెలిసికొనుటయే సుచరిత బుద్ధిచుతి యగుట కి పానూబాబు పరేశబాబు నిశ్చయించుకొని యుండెను. అందుచేతనే యాతఁ డెన్నఁడు నావాదమున కభ్యంతరిమును గల్పింతుడయ్యెను.

ఒక నాఁడు సుచరిత వినయుని గాంచి “గౌర మోహనుఁడు నిజముగానే జాతి భేదమును గౌరవించుచుండెనా? కాక దేశభిమానముచే నట్లు చెప్పుచుండునా?” అని ప్రశ్నించెను.

విన—సోపానపరంపర యొక దానికంటె నొకటి మీఁదై విభాగింపఁ బడవలయు నని నీ వంగీకరింతువా?

సుచ—అట్లున్నచోఁ గ్రిందినుండి మీఁదికమ్ముట కనుకూలముగా నుండు నని యంగీకరింతును. లేమన్నచో వానప్రయోజనమేలేదు. సమానప్రదేశమున సమానముగ నున్న మెట్లతోఁ బ్రయోజన మేమున్నది?

విన—మనసమాజ మకూడ నట్టి సోపానపరంపరయే క్రిందినుండి మీఁది కెక్కించుటయే దానియుద్దేశము ! అది మానవజీవితమున కొకవిధమగు పరిణామమును గల్పించుచుండును ! సమాజమే—ప్రపంచమే పరిణామకీల మైనదని చెప్పఁజూచినచో నిక నెట్టివిభాగ వ్యవస్థతోడను నిమిత్తమే లేదు. కాని యట్లున్నచో నైకోపీయ సమాజములవలె నొకదాని నొకటి మించవలయు ననునద్దేశములు ప్రబలి నిరంతరిమును బోరాటములు జరుగుచునే యుండును.

సుచ—మీమాట నాకు స్పష్టముగా బోధపడుటలేదు. ఏయొద్దేశముచే సమాజమున వర్ణవిభాగము కల్పింపఁబడెనో యా యొద్దేశము నుభయ మెక్కలు మీరు నిరూపింపగలరా?

విను—ఈప్రపంచమున సఫలతాస్వరూపమును నిరూపింపగలుగుట యసాధ్య కార్యము! భారతవర్షము సామాజికప్రశ్నకు జాతిభేద మననుత్తరము నిచ్చి యున్నది. ఆయుత్తర మింకను విస్మృతము గా లేదు—ఇప్పటికి నాప్రశ్నయైతరము భూమ్యంతరాళ ములఁ బ్రతిధ్వనించుచు నేయున్నది. యూరపుఖండ మింకను సమాజప్రశ్న కింతకంటె మంచియు శర మేదియు నిచ్చియుండలేదు. అచ్చటఁ గలము గందరగోళమును బోరాటమును మాత్రమే జరగుచున్నవి. కాని, భారతవర్షసంబంధమును నీప్రశ్నయైతర మింకను సాఫల్యముకొఱకుఁ బ్రశ్నిక్షించుచునే యున్నది.

సుచరిత సంకోచముతో “మీరు కోపపడవలదు. సత్యము చెప్పుడు ! ఇది యన్నియును గౌరవోనానునిమాటలకుఁ బ్రతిధ్వనులేనా? కాక మీరు సంపూర్ణముగ విశ్వసించియే చెప్పుచున్నారా?” అని ప్రశ్నించెను.

విను—వినుడు నవ్వుచు “నేను సత్యమునే చెప్పుచున్నాను. గోరామతమునే విశ్వ సింపవలయునను బలవంతము నాటలేదు. సమాజమునందు జాతిభేదవిషయమునఁ గాన వచ్చువికృతులను జూచినప్పుడు నాసంశయముల నాతనికిఁ బెలుపుచునే యుండును. కాని యప్పు డాతఁడు గొప్పవస్తువునందలి ప్రత్యేకస్వల్పభాగమునుబట్టి పరీక్షించిన చో సందేహములు కలుగుననియు, విటిగినకొమ్మనుబట్టి గాని, రాలినయాకును బట్టి గాని వృక్షసంబంధమును చరమపరిణామమును నిశ్చయింపరాదనియు, వనస్పతి నే పరీక్షించి దానిమంచిచెడ్డల నెఱుంగుటకుఁ బ్రయత్నింపవలయు ననియు బోధించుచుండును.

సుచ—అకులను, గొమ్మలనుబట్టి నిర్ణయింపరాదు గాని ఫలమునుబట్టి నిర్ణయిం పవచ్చును. జాతిభేదఫలము మనదేశమున కెంతవఱకు పుకరించినది?

విను—నీవిప్పుడు చెప్పినది యనస్తాఫలముకాని, కేవలమును జాతిభేదఫలము కాదు. కదలినదంతముతో నమలినచో మనకు బాధగానుండును. అది దంతములతప్పు గాదు—కదలినదంతముతప్పు! నానాకారణములచే మనలో వికారమును దౌర్బల్యము ను గలుగుచుండును. అంతమాత్రమున భారతవిగ్రాహిప్రాయమే వికృతమైనదిగా మనముభావింపఁగూడదు. గోరా యిందుకొఱకే దిలుచుగా “స్వస్థుడవైయుండుము— నబలాడవైయుండుము !” అని బోధించుచుండును !

సుచ—మంచిది. అట్లయినచోబ్రాహ్మణులు నరదేశకలని మీరంగీరింతురా?

విను—ఈప్రశ్నయందలి గౌరవము లన్నియును బాలకము మనము కల్పించుకొ న్నువే—బ్రాహ్మణుని యధార్థ బ్రాహ్మణునిగాఁ జేయుఁ దగినచో నది సమాజమునకు సామాన్యబాధ మనకొట్టినా? మనము నరదేశకలని నే కోరుకొనుచున్నాము—మనము బుద్ధిపూర్వకముగా యధార్థముగా సమస్తాకారకారణములతోడను వాఁడనినచో నర దేశకలను బడయఁగలుగుదుము ! అట్లుకాక మాధులమై ప్రవర్తించినచో సమస్త

గమ్మగ్మములను జేయుచు మనఃకరంజులకై బాదధూళిని బ్రసించుమూలమననే జీతమును గడపుకొనుచుండు సరి దేశతలను వరిలజేసినవార మగుదుము.

నుచ—మీరు చెప్పిన యిట్టిసర దేశత లెచ్చటి నైన నున్నారా ?

జిన—ఉన్నారు! బీజములందు కృత్తుము లిమిడియున్నట్లే యున్నారు. భారత వర్ష సంబంధ మగునాంతరంగిక భిష్మాయమిట్టి ప్రయోజనమధ్యమునందే యున్నది. ఇతరదేశము లన్నియును విల్లింగ్ టన్ వంటి సేనాపతులను, మ్యాటన్ వంటి నైజానికుల ను రాత్ ఛెలువంటి లక్షాధికారులను గోరుకొనుచుండును—కాని, మనదేశ మెప్పు డును బ్రాహ్మణులనే గోరుకొనుచుండును. ఎవ్వడు భయంకరుడు కాకుండునో, యెవ్వడు లోభమును నిరసించుచుండునో, యెవ్వడు దుఃఖమును జయించునో, యెవ్వ డభావమును లక్ష్యము చేయకుండునో, యెవ్వడు పరబ్రహ్మమునఁ జిత్తమును నిలిపి యుండునో యాతఁడే బ్రాహ్మణుడు! గభీరుడును, శాంతుడును, ముక్తుడు నగు నట్టిబ్రాహ్మణునే భారతవర్షము వాంఛించుచున్నది. అట్టియధార్థబ్రాహ్మణునిజొంద గలిగినప్పుడే భారతవర్ష మనకు స్వాతంత్ర్యము లభింపఁగలదు! మనము రాజునెదు టఁ దలవంచి యుండియు నత్యాచారము నియోదుబఁధనములలో మెడలు దూర్చు చుండుటలేదా? కేవలమును మనము మనభయములకు వినతులము; మనలోభములకు వివశులము! మనమాధర్మములకు దాసానుదాసులము!—బ్రాహ్మణులను దపస్సు చేయనిమ్ము; వారే భయమునుండియు, లోభమునుండియు, మాధర్మ్యమునుండియు మనల నుదరించెదరుగాక! మనము వారినుండి యుద్ధమును గోరవలదు! వాణిజ్యమును గోరవలదు! మఱి యెట్టిప్రయోజనమును గోరవలదు!

ఇంతవఱకు నూరక వినుచున్న పరేశబాబప్పను వృగులస్వరముతో “భారత వర్ష మననేమో నే నెఱుంగుదునని చెప్పఁజాలను; మఱియు దానివాంఛితమేమో, యది యెప్పుడు సిద్ధించునోకూడ నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁజాలను. కాని జరగిపోయినది న మెప్పుట్టికైనఁ దిరిగి వచ్చునా? వర్తమానమున సంభవమగుదానినే మనము సాధింపవల యును కాని యతీతవిషయములకే చేతులు చాచుచు వృధాకాలనారణముచేయుట వలన నేమిప్రయోజనము?” అనియెను.

జిన—నేనును మీ రూహించినట్లే యూహించి చాలసారులు గోరాతోఁజెప్పి యుంటిని. అప్పుడు గోరా “అతీత మతీతమని త్రొక్కివైచి కూర్చున్నంతమాత్రమున నది యతీత మగునా? ఏసత్యమునుగూడ నెన్నటికి నతీతము కాఁజాలదు!” అని చెప్పుచుండును!

నుచ—ఇప్పుడు మీరు చెప్పిన యీపద్ధతులు సాధారణజనుల కలవియగునట్లు లేవు. అందులే మీమతము దేశమున కంతకును వర్తింపజేయఁగా యని సంశయము కలుగు చున్నది!

ఏన—మేము పరమహిందువుల మని యభిమానముతోఁ జెప్పుకొనుచుండు దేశి యులందఱును హిందూబంధువులే యని గోరా యెన్నఁడు నంగీకరింపఁడు. అతఁడు హిందూధర్మము నంతరంగములనుండియే బాగుగఁ బరీక్షించుచుండును. అతఁ డెన్నఁ డును హిందూమతము నుఖస్రాణి యని తలంచి యుండలేదు. అది యెప్పుడు నేని యో కొన్ని యాకస్మిక సంపర్కములచేఁ గృతించుచు, నకారణాఘాతములచే బాధ పడుచు నుండునని యాతనియుద్దేశము !

సుచ—కాని యాతఁ డీయాకస్మిక సంపర్కములవిషయమునఁ జాలవఱకు సా వధానుఁడై యుండుననియే తోచుచున్నది !

విన—ఆతని సావధానత యత్యద్భుత మైనది ! ప్రశ్నించినంత మాత్రాన నా తఁడు ఇతరమతసంపర్కములచే జాతి పోవు వనియు, నితరములతోజనిముచే బాపము కలుగుననియు, నివి యన్నియు, సత్క్రొంత సత్యము లనియు, వీని నన్నిటిని నే నంగీక రింతుననియుఁ జెప్పుచుండును. కాని యివియున్నియు నుద్దేశపూరితము లగుగూట లని నాయభిప్రాయము. అతఁ డీసంగతుల నందరియెదుటను బిగ్గఱగాఁజెప్పుచుండును. సా ధారణజనుల కెక్కడ మతిగౌరవమునం దశ్రద్ధ కలుగునో యనియు, నితరమతముల వలనఁ దనకెక్కడ నపజయము కలుగునో యనియు నాతఁడెల్లప్పు టను హిందూమత మందలి సామాన్యవిషయములను గూడఁ ద్రోసివేయఁ గొనించుచు జాగరూకుఁడై యుండెను. నాయొద్దఁగూడఁ దనశైలిల్యమును బ్రకటింపకుండ జాగ్రత్తిగా మెలంగు చుండును.

పరే—బ్రాహ్మసమాజమునందుఁగూడ నిట్టివారు చాలమంది యున్నారు. వారు హిందూపద్ధతుల నన్నిటి ననాలోచితిముగఁ బరిహరించుచుండురు. కాని, వారు తమ మతిమునందలి కుసంస్కారములనుగూడ నంగీకరించుచుండు రని యితరు లనుకొనున టలుగాఁ బ్రవర్తించుచుండురు. ఈప్రపంచమునం దట్టివారప్రవర్తనములు సమాజములు గానుండవు. ఊరకి నటనమాత్రముఁ నే గందరిగోళము చేయుచుండురు. వారు సత్య మును దుర్బల మైపోవనిగా భావింతురు. సత్యమును గౌరవించుచేతిను బలవంతముచే తను రక్షించుటయే వారి కర్తవ్యవిషయము. “సత్యము నాపై నాధారపడి యున్నది. నేను సత్యముపై నాధారపడి యుండలేదు” ఇదియే వారిప్రధాననూత్రము. నే నెప్పుడును పం మేశ్వరున కభిమానుఁడనై బ్రాహ్మసమాజమునందెంచు సరియే, హిందూ బచండీమండపమునం దైనను సరియే సర్వస్థలములయందును, సత్యమునకు సర్వదా విసతుఁడనై స్వభావముగ విద్రోహారహితముగ సామ్రాజప్రణామము చేయుదును— వహిరతము లగు నట్టి యాచారిములును నన్నిడగపజాలవు.

అనిచెప్పి పరేశబాబు తనహృదయమును హృదయాంతరమున సమాధానము చేసినట్లు తనకాలము నబ్బుండెయ్యడెను. ఇంత నేపటివఱకును జరిగినమాటలపై నిప్పటి పరేశునిమాట లొకవిధమగు మధురస్వరముతోఁ గలసి యుండెను. అది కేవలము మాటలలోని మధురస్వరమే కాదు—పరేశబాబుజీవితమునందలి గంభీరప్రకారతనంబంధ మగుమధురస్వరము! అప్పుడు లలితానుచరితలవదనకమలములం దానందభక్తి తేజము వ్రకాశితమయ్యెను. వినయుండు మానముతో నుండెను. గోరాయంగుఁ బ్రచండనిరోధభావ మున్నదనియు మతోద్ధారకులకు మనోవాక్కర్మములయందు సహజ సరళకాంతభావము లుండవలయు ననియు, గోరా కట్లు లేవనియు వినయుఁ డెఱింగి యే యుండెను. ఇప్పటిపరేశునిమాటలను విని వినయుఁ డాసంగతి మఱియును స్పష్టముగా గ్రహించెను.

ఆరాత్రు నుచరిత పరుండి యుండఁగా లలిత వచ్చి మంచముపై నొకపార్శ్వమున గూర్చుండెను. అప్పుడు లలితమనసులో నేదియోయుదేశ మున్నదని నుచరిత గ్రహించెను. అది వినయునిసంబంధమై యుండు నని కూడ ననుకొనియెను. అందుచేత నే నుచరిత తానే మాటాడుట కారంభించి “లలితా! వినయుండు చాలమంచివాఁడు నుమా!” అని యెను.

లలి—ఆతఁ డెప్పుడును గోరామాటలనే చెప్పుచుండుటచే నీకు మంచివాఁడు కాకేమి ?

ఈమాటలోని భావమునుమాత్రము నుచరితగ్రహింపలేదు. అందుచే నామెసరళభావముతో “ఆమాట నిజమే! అతఁడు గోరామాటలు చెప్పుచుండఁగా వినుటనాకుఁ బరమానందముగా నుండును. నిజముగా గోరానుజ్ఞాచి నట్లేయుండును!” అనియెను.

లలి—నాకంతయానందముగా నుండదు—కోపముగా నుండను.

సుచ—(అశ్చర్యముతో) ఏమి ?

లలి—గోరా, గోరా, యని రేముంబవలు గోరామాటయే! వినయునిమిత్రుఁడగు గోరా గొప్పవాఁడే యగుఁగాక! వినయుండుకూడ మనుష్యుడేనా ?

సుచరిత నవ్వుచు “ఏమి? నీ కీసంశయ మేల కలిగినది?” అనియెను.

లలి—ఆతనిమిత్రుఁడు వినయుని దనప్రత్యేకత్వమును బ్రకటించుకొనజాలనంతటియసమర్థునిగాఁ జేసివచ్చినాఁడు! గాజుపురుగు బొద్దెగును బట్టుకొన్నట్లున్నది! ఈస్థితిలో నాకు గాజుపురుగునందును గోపమే; బొద్దెగుయందు నగౌరవమే!

లలితమాటలయందలి తీవ్రత్వమును గాంచి సుచరితయేమియు మారాడక పవ్వుచుండెను. అప్పుడు లలిత “సుచరితా! నీవు నవ్వుచున్నావు! గోరా వినయునింబోలె నన్నెవ్వరైన నాకర్పించి యసమర్థునిగాఁ జేయవలెనచనచో నే నెంతమాత్రమును గ్రహింపజాలను. లాకు లేమనుకొన్న నేమి? నీవుమాత్రము నన్నట్లాకర్పించి యాచు

న్నారానిని గాఁ జేయలేదు నీస్వభావముగూడ నట్టిదికాదు. అందుచేతనే నేను నిన్నుఁ జేమించుచున్నాను. నీవు తండ్రిగారియొద్దనుండి యీయుపదేశమును బడయఁగలిగితివి. ఆయన ప్రకృతుల ననుసరించి సానములను నిర్ణయించుచుండును.” అనియెను.

ఈకుటుంబమునందులలితయు, సుచరితయుమాత్రమే పరేశునకుఁబరహభ కతయై యుండిరి. తండ్రిపేరు విన్నంతమార్చిముననే వారిహృదయములు వికసించి పోవును.

నుచ—తండ్రిగారితో సమాను లెవ్వరున్నారు? కాని వినయబాటు మాత్రమతనిపుణముగా మాటలాడఁగలఁకు! నీవేమన్నను సరియే.

లలి—అమాట లాతనివి కావు గనుక నే యంతచిత్రియుగానున్నవి. అతఁడు స్వయముగనే మాటలాడినచో నింతకంటె దిగ్యముగను సహజముగను నుండును. అలాచించి యలాచించి జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని పలికినయాపలుకులు నాకంతబాగుగ లేవు. అచమత్కారభాషణములకంటె స్వభావభాషణములే నాకుబాగుగానుండును.

నుచ—కోపగింపకుము. సోదరీ! గోరామాటలే వినయునకు స్వభాషణములయి పోయినవి!

లలి—అట్లే యైనచో నది యెంతయగౌరవము! ఈశ్వరుడు బుద్ధి నిచ్చుట యితరులమాటలను వ్యాఖ్యానము చేయుటకా? నాకు నిచ్చుట యితరులమాటలను జమత్కరించుటకా? ఇట్టిచమత్కార భాషణములతో నాకుఁ బనిలేదు!

నుచ—కాని వినయుఁడు గోరా నంతగాఁ జేమించుచుండెని యేల భావింపఁగూడదు. అతనితో నీతనిమనసు కలసిపోయినది!

లలి—(విసుఁగుతో) లేదు! లేదు! లేదు! పూర్తిగాఁగలిసిపోలేదు! గోరా చెప్పినట్లు మెలంగుట యాతని కభ్యాస మైపోయినది! అది ప్రేమకాదు—దాసత్వము! ఆయిరువురిమతము నొక్కటియే యసకూడ నీవు సాహసించి చెప్పుచున్నావు. ప్రేమయున్నచో నాతనిమతముతో నేకీభవింపకున్నను నాతని గౌరవింపవచ్చును. గుడ్డితనము లేకున్నను నాతనికిఁ దన్నర్పించుకొనినవచ్చును. నీవట్లు తలంచుటలేదు. వినయుఁడు గోరాను గౌరవించుచునే యున్నాఁడు. ప్రేమచేతనే—మఱియొకవిధముగా గౌరవించుచున్నట్లు నేఁంగీకరింపను. అసంగతి యాతనిమాటలలోనే స్పష్టపడుచున్నది. సోదరీ! నీవు గ్రహింపలేదా? నిజము చెప్పుము!

సుచరిత లలితయూహించిన టూహింపలేదు. గోరా సంపూర్ణస్వరూపమును గ్రహించుటయందే యామె వ్యక్తియై యుండెను. ప్రత్యేకముగ వినయునిస్వభావమును బరీక్షించుటయం దామెకుఁ గుతూహలము లేదు. అందుచే సుచరిత లలిత ప్రశ్న కుత్తిరము చెప్పక “సోదరీ! నీసిద్ధాంతమే నిశ్చయ మనుకొందము! యిప్పుడు నీయుదేశముమి?” అనియెను.

అలి

అలి—అతనిమిత్రుని నిర్బంధమునుండి విసయిని విడిపించి స్వాధీనము చేసి కొనవలయు నని వాయుదేశము !

సు వ—సోవరీ ! అట్లయినచోఁ బ్రయత్నము చేయఁగూడదా ?

అలి—నాప్రయత్నమిత్రమున లాభము లేదు. నీవు కొంచెము తలఁచుకొన్న చో నగును.

విసయఁడు తనయొద్దనురాగము కలిగియుండె నని నిగూఢముగ నెఱిగి యుండియు నప్పుడు సువరీత యామాటను నవ్వలాటకిందఁ ద్రొసివైచుటకుఁ బ్రయత్నించెను.

అలి—అతఁడు గోరాబంధమునుండి విడిపడి నీకనుకూలములగు పదతుల నవలంబించి యున్నచో నప్పుడు నేను విసయని మంచివాఁడందును. ఈతనిమిత్ర మింకను గోరాతోఁ గలిసిపోలేదు. ఈస్థిలో మఱియుకఁ దెచ్చఁదైన నైనచో నీపాటికి బ్రహ్మ సమాజబాలికలను దిట్టించు నొక నాటకమును వ్రాసియేయుండును ! ఈతఁడింకను శాత్రుముగ నేయుత్సాహముగ నేయున్నాడు నిన్నుఁజేమించుచున్నాడు. తండ్రి గారియెడల భక్తికలిగి యున్నాడు. అతఁడు గోరావంటివాఁడు కాదనుట కిదియే ప్రమాణము. అక్కా ! విసయబాబు నెట్లయిన స్వతంత్రునిగాఁ జేసివీరవలయును ! అంతటివాఁడు కేవలమును గోరాకుఁ బ్రాచారకుడై యుండుట నాకసన్యాముగా నున్నది !

ఇంతలో “అక్కా ! అక్కా ! అని పిలుచుచు సతీకుఁ డాగదిలోనికి వచ్చెను. విసయఁ డాతని సర్కసులోనికిఁ దీసికొనిపోయెను. సతీకునకు సర్కసు చూచుట యదియే మొదటిసారి. అందుచే నాతఁడు చాలరాత్రి యైనను నుత్సాహముతో సర్కసును కూర్చి వర్ణించుచు “అక్కా ! విసయబాబును బయండుట కిక్కడకే తీసికొనిరావలయు నని ప్రయత్నించితిని గాని రేపు మరల వచ్చెద నని చెప్పి తనయింటికిఁ బోయినాఁడు ! అక్కా ! నిన్నుఁగూడ నొకసారి సర్కసు లోనికిఁ దీసికొనిపోవలయు నని యాతనితోఁ జెప్పితిని !” అనియెను.

అలి—అతఁ డేమనియెను ?

సతీ—అఁడువాండు పెద్దపులిని జూచి భయపడుచు రేమాయని చెప్పినాఁడు ! కాని నేనుమాత్రము పులిని జూచి భయపడలేదు !

అని చెప్పి యాతఁడు తనపౌరుషమును బ్రకటించి గర్వముతోఁ గూర్చుండెను.

అలి—కాదా మఱి ? మీవిసయబాబుసాహసము తెలిసిపోయినది. సోదరా ఈసారి మేమే యాతని బలవంతముగ సర్కసునకుఁ దీసికొనిపోయెదము.

సతీ—రేపు పగలే సర్కసు జరగును.

అలి—అట్లయినచో కాగుగ నున్నది. పగలే పోవుకము !

మఱువాడు వినయుడు వచ్చినతోడనే లలిత “వినయబాబూ! సరుయను నకు వచ్చితివి! తెందు!” అనియెను?

విన—ఎక్కడకు? బోవలెను?

లలి—సర్కసునకు.

పగటివేళ బహిరంగముగా వాడువాండ్రును వెంటబెట్టుకొని సర్కసునకు బోవుట! వినయున కేమియుఁ దోచకుండబోయెను.

లలి—గోరాబాబునకుఁ దెలిసినచోఁ గోపపడునా యేమి?

లలిత యిట్లు బ్రశ్నించుటకు వినయుఁ డదరిపడియెను. లలిత మరల “అడు వాండ్రితోఁ గలసి సర్కసునకు బోవుట గోరా కిష్టముండనా?” అనియెను.

విన—నిశ్చయముగా నుండును.

లలి—అయిష్ట మెట్టిదియో వ్యాఖ్యానముచేసి చెప్పుడు! నేను సోదరి ముచ రితను దీసికొని వచ్చెదను. ఆమెకూడ వినును.

ఆమాట పొడిచి నట్లున్నను వినయుడు నవ్వివెచెను. అప్పుడు లలిత “వినయ బాబూ! నవ్వెదరేమి? అడువాండ్లు పులినిఁజూచి భయపడెదగని రాత్రిమిరుసటి కునితోఁ జెప్పితిరట! మీరుమాత్ర మెవ్వరికిని భయపడరుకాబోలును?—” అనియెను.

తరువాత వినయుఁ డాడువాండ్రితోఁ గలసి సర్కసునకు బోయెను. గోరా కును దనకును గలసంబంధమునుగూర్చి లలితయు వాయింటిలోనిస్త్రీ లందఱు పెట్టియు దేశముతో నుండిరో వారిమాటలను బట్టి వినయు డూహించుకొనఁదొడంగెను—

మఱియొకప్పుడు వినయుఁడాయింటికి వచ్చినప్పుడు లలిత రిత్తకుతూహలముతో “వినయబాబూ! ఆనాటిసర్కసుకథ యంతయును మీరు గోరాబాబునకు నివేదించి తిరా!” అనియెను.

ఈయెత్తిపాడుపుమాట వినియువచెవులలో గింగురుచునియెను. ఆతఃకర్తవ్యము లెఱుపడిపోయెను. అప్పుడు వినయుడు “ఇంకను జెప్పలేదు!” అని యుత్తర మిచ్చెను. ఇంతలో లావణ్య యటకు వచ్చి “వినయబాబూ! ఒకసారి వచ్చెదరా? అనియెను.

లలి—ఎక్కడకు? సర్కసునకా?

లావ—సరిసరి! ఈవేళ సర్కసుకొర నున్నది? నాదుమాలునైన బెన్నలు తో నంజముగా నొకచిత్రిమును వ్రాసి పెట్టినచో నేను డొలుతోఁ గుట్టుకొందును. వినయబాబు కాల నుందరమాగాఁ జిత్రింపఁగలడు!

అని వెప్పి లావణ్య యాతనిఁ దీసికొనిపోయెను—

౧౬

మఱువాటియుదయమున గోరావ్రాసికొనుచుండగా వినయుఁ దాకస్మికముగా వచ్చి యనావశ్యకముగనే “ఒకనాఁడు నేను పరేశబాబుకుమార్తెలను సర్కసు లోనికిఁ దీసికొనిపోయితిని” అనిచెప్పెను.

గోరా వ్రాసికొనుచునే “నింటిని!” అనియెను.

వినయుఁడు విస్మితుడై “ఎవరు చెప్పిరి?” అనియెను.

గోరా—అవినాశుఁడు—అతఁడుకూడ నాదినమున సర్కసునకుఁ బోయెను” అని మఱి యేమియు మాటాడకుండ గోరా వ్రాసికొనుచుండెను.

గోరా కిక్కిరింపకే యీసంగతి తెలిసినది అవినాశుఁడుకూడ మరలఁ జెప్పియుండెను ఈవిషయమున వర్ణనములును వ్యాఖ్యానములును గూడ జరిగియే యుండును. తన పూర్వసంస్కారమును బట్టి వినయున కిది యంతయును లజాకరముగా నుండెను. ఈ సంగతి యితరుల కెవరికినిఁ దెలియకున్నచో వినయునకు సంతోషముగా నుండును!

రాత్రి యంతయును గలలో లలితతో వాక్కులహము జేసినసంగతు లన్నియు వినయున కప్పుడు స్మృతికి వచ్చెను—“పిల్లవాఁడు తనసంరక్షణకు భయపడినట్లు వినయుఁడు గోరాకు భయపడుచుండును. ఇట్టితప్పుతోవను బడినచో మనుష్యుఁడు తనమానశత్యమునే మఱచిపోవును. వినయుఁడును గోరాయును సమానులు ఇట్టిచో నసమానత్వము నారోపించి గోరాను బూజించుట వినయునితప్పు! అట్లు పూజ చేయించుకొనుట గోరాకును దప్పే-వినయుఁడు బాలకుఁడు కాఁడు. గోరా యాతనికి సంరక్షకుఁడు కాఁడు!” ఇదియే లలితవాదము.

గోరా మాటాడక వ్రాసికొనుచున్నకొలఁదియు వాడిబాణములకుంటి లలిత మాటలు వినయునిహృదయమునకుఁ దాఁకుచునే యుండెను. ఆ శరాఘాతములను వినయుఁడు తప్పించుకొనఁ జాలకుండెను. చూచుచుండఁగనే వినయున కొకవిధముగా కోపము గలిగెను. “సర్కసునకుఁ బోయినంతమాత్రమున నేమి? ఈనాఁషయము నుగూర్చి గోరాయెదుటఁ దీవ్రముగా విసుర్పించుట కవినాశుఁ డెవ్వ డు? ఆకుళ్లు గుమ్మరికాయ చేయు విమర్శనములను గోరామాత్ర మేల చెఱయిగి వినవలయును? నేనేమి గోరాకు బానిసనా? ఎవ్వఁతోఁ గలసికొనో, యెక్కడకుఁ బోయినో యీసంగతు లన్నియు నాతనికి నేనేల నివేదింపవలయును? చెప్పకున్నంతమాత్ర మున నేనామన కేమై నుపద్రవము కలుగునా?” అని యిట్లాతఁడు భావించుకొనుచుండెను.

వినయునకు సహజముగాఁ దనచుననుభావి పితృతన మగపడుచున్నది! అందుచే తనే యాతఁ డవినాశు యెడలను, గోరాయెడలను సంతగాఁ గోపపడుచుండెను. ఇంతనేపటివఱకును దనతో నొక్కమాటయైన నాడలేదని వినయునకు గోరామీఁదఁ గూడఁ గోపము.

కలిగెను. సర్కసునకుఁ బోవుటనుగూర్చి గోరా కఠినముగా నొకటి రెండుమాటలన్న చో మిత్రత్వమానకు సమభావము కనబడి విషయునకుఁ గొంచెముమాట కలిగియే యుండును. కాని గోరా గంభీరముగ నధికారివలెకుండి మానముచేతనే విషయు నవ మానించెను. అందుచే లలిత వాఁడిబాణములకుంటిమాటలు విషయుఁ ద్రొవ్వనకు నును మాటిమాటికిని భేదించఁ దొడంగెను.

ఇంతలో మహిముఁడు హుక్కాతో నచ్చటికివచ్చి దబ్బీలోనితములపాకులను గొన్నిటిని విషయునకిచ్చి “బాబూ! విషయా! మేమంతయును సిరపకచుకొన్నాము. ఇంక మీవిషతంద్రియైదనుండి జాబు వచ్చినచో నిశ్చింతగా నుండును. నీవాయన కు తరము వ్రాసితివా ?” అనియెను.

ఇప్పు డీ పెండ్లిమాట విషయునకుఁ జిరాకుగా నుండెను. ఇందు మహిముని తప్పే మియు లేదని యాతఁ డెఱుంగును. మాటయిచ్చుటయు నైపోయినది. కాని, విషయున కది యెంతో దీనత్వముగా దోచుచుండెను. ఆనందమయి యాతని నొకవిధముగా హెచ్చరించినది! ఆతనికిఁ గూడ నీనివాస మంతయున్నయుగా లేదు. కాని గందర గోళములో నొక్కనిమిషములో నెట్లు సిరపడిపోయినది! గోరా యాతని బలవంత పెట్టెనని చెప్పుటకు వలనుపడదు. విషయుఁ డభ్యంతరము చెప్పినప్పుడుగదా గోరా బలవంత పెట్టుట ? అట్లు జనగలేదు! కాని—ఈకానిమీదనే లలితమాట బల్లెపుఁ జోటువలె విషయుని దాఁకను—అప్పుడెట్టిబలవంతమును లేదు గాని చిరకాలము నుండియున్న ప్రభుత్వమాతని లోబఱచుకొనియెను. విషయుఁడు ప్రేమచేతను మంచి తనముచేతను గోరాయధికారము ననాయాసముగా సహించుట కలవాటుపడి యుం డెను. అందుచే నాయధికారమే మిత్రత్వము నెత్తికెక్కి కూర్చుండెను! విషయుఁ డీసంగతి యింతవఱకు నూహింపనేలేదు. కాని యిప్పు డంగీకరింపకుండుట కుపాయ ము లేదు. అందుచే నాతఁడు శశిమాఖిని బెండ్లియాడి తీవలయును!

విష—లేదు. ఇంకను మాతండ్రిగారికి జాబు వ్రాయలేదు.

మహి—అది నాదే తప్పు. ఆయు తరము నీవు వ్రాయవలసినది కాదు. నేనే వ్రాయవలసినది—వారిసంపూర్ణనిలాస మేమో చెప్పెదవా?

విష—మీ కింతతొందర యెందులకు? అశ్వజక్తా రికమాసములతోఁ బెండ్లిండు జరుగుట కవకాశము లేదు కదా! ఇంక మార్గశిరమా—కాని దానికిని గొడవయున్నది. మాకుటుంబములో నెప్పుడో యెవ్వరికో యామాసమునఁ గన్బము కలిగినది. అప్పటి నుండియు మాకుటుంబమునందు మార్గశిరమాసమున కుభకార్యములు జరుగుటలేదు.

మహిముఁడు హుక్కా నొకమూల నుంచి “విషయా! విద్యాధికు లగుమీవంటి వారే యిట్టివెట్టిలో మునిగిపోయినచో నింక మీ చదువంతయును వల్లించి చచ్చుట

కేనా ? ఈపాడుదేశము లో కుభముచూర్తములు దొరకుటయే కష్టముగా నున్నది. అందువై నింటింటికి నొకపదవి యని యభ్యంతరములు కల్పించుకొన్నచో నిక కుభ కార్యము లెట్లు జరుగును ?" అనియెను.

విన—భాద్రపదాశ్విజమాసములను మీ కేల యంగీకరించుటలేదు ?

మహి—నేనా ? ఏమిచేయుదును బాబూ ! భగవంతుని నమ్మకపోయినను సరియేకాని భాద్రపదాశ్విజములను, శనిగురువులను తిథిపక్షత్రములను నంగీకరింపక పోయినచో నింటిలో నిలువనేలేదు ? అంగీకరింపక యేపనియైన జేసినచో నాకెట్టి లోపమైన గలిగినయెడల మనముకూడ గృహముగ నుండును. లోకము ననుసరించి పోవలయును ! మలేరియాజ్వరమునకు భయపడినట్లు లోకాభిప్రాయమునకు భయపడ వలయును ! నేను సామాన్యముగాఁ ద్రోసివేయఁజాలను !

విన—మావాళ్ళకుఁగూడ మార్గశిరమాస మనిన నడియేభయము ! ఇంతకు మా పిసతల్లి యసలే యంగీకరింపదు !

అని చెప్పి వినయుఁ డప్పటి కెట్లో తప్పించుకొనియెను. ఆతని మాటలయందలి స్వరమునుబట్టి వినయునియుద్దేశము మారినదని గోరా గ్రహించెను. కొన్నిదినముల నుండి వినయునిరాక లేదు. పరేశునింటి కారకు తఱచుగఁ బోవుచున్నట్లు గోరా వినియుండెను. వివాహసంబంధమున నిప్పటివినయునిమాటలు గోరాకుఁ గన్పడును గలిగించెను. గోరా యిక వ్రాయుట మాని యొకమెత్తి “వినయా ! నీవొకసారి యంగీకరించితివి. మరల నన్ను గారి నిప్పుడేల సంశయములతో బెట్టి బాధించెదవు ?” అని యెను.

వినయుఁ డాకస్మికముగ నసహిష్ణుడై “నేనంగీకరించితి నా, బలవంతముగ నంగీకరింపఁబడితి నా” అనియెను.

గోరా విస్మితుడై కఠినస్వరముతో “నిన్నెవ్వరు బలవంతపెట్టి ?” అనియెను.

విన—నీవు—

గోరా—నేనా ? కేనీవిషయమున నీతో నైదాటుమాటలకంటె నెక్కువ ప్రసంగించితి నా ? అదియేనా బలవంతము !

నిజముగా వినయుఁ డన్నమాటకు నిరర్థనము లేదు. గోరా చెప్పినమాటయే నిజము. గోరా కొలఁదిగ నే మాటాడెను; బలవంతము చేయలేదు. కాని యొకమాట సత్యము ! గోరా వినయునికడనుండి యాతనిసమ్మతిని లాగికొనియెను. దీనికి బాహ్య ప్రమాణమల్పమే. కాని, యిట్టికొక వుండు మానవహృదయమునఁ దోచుపంక్తిభము మాత్రమల్పమైనది కాదు ! అందుచేతనే వినయుఁ డసంతకప్రార్థనముతో “బలవంతము చేయుటకు విశేషప్రసంగ మక్కఱలేదు !” అనియెను.

గోరా యొక్క యుదుటన బల్లయొద్దనుండి లేచి “ఏదీ! మఱియొకసారి చెప్పుము! నిన్ను యాచించియో, బలాత్కరించియో యపహరించుట కీసమాట మరలమాటకాదు!” అని పలుకుచు “దాదా!” యని పిలిచెను.

ప్రక్కగదిలో నున్న మహిముఁడు పిల్లనలె నచ్చటికి వచ్చి నిలువబడియెను. గోరా యాతనింగాంచి “దాదా! శశిశుభి విషయుఁడు పెండ్లియాడఁడని నేను మొట్టమొదటనే చెప్పితిని గాదా? నాకిష్టము లేదనుటకుడఁ జెప్పలేవా?” అని ప్రశ్నించెను.

మహి—ఔను. నీవుతక్కు మఱియెవ్వఁడు నట్లు చెప్పలేదు. మఱియుఁ సోదఁడైనచో నన్నబిడ్డ పెండ్లివిషయమున మొదటినుండియు నుత్సాహముఁ గనే యుండును!

గోరా—విషయునితోఁ జెప్పుచుని మీరు నన్నెందు కుఁ గోరితిరి ?

మహి—నీవు చెప్పినచోఁ బని జరుగునని నేననుకొంటిని. ఇంతకింతఁ గా రణమేమున్నది ?

గోరా మొగ మడ్డుచేసికొని “నాకీవ్యాపారములతో నిమిత్తము లేదు. పెండ్లిండ్లను గూర్చుటయే నాపని కాదు! నాకింకను జాలపను లున్నవి!” అని చెప్పుచు నాతఁ డిడినుండి వెదలిపోయెను. నాతఁడొద్ది యకుమహిముఁ డీవిషయమున మాటాడవండ్లఁ గనే విషయుఁడు నటనుండి లేచిపోయెను. మహిముఁడు గోడపఁ జేరగిలఁబడి కూర్చుండి నోటుమాట లేకుండ హుక్కాను బీచుకొనుచుండెను.

గోరావిషయులలోఁ జరస్పరము నిదిగఱకనే నాక్కలహములు జరిగినవి కాని యింతటిప్రచండాగ్నివ్యాపకంటివ్యాపార మెన్నఁడును జరుగ లేదు. విషయుఁడు తాను చేసినయీపనికిఁ బ్రధకుమున స్త.భితుఁ డైపోయెను. ఆతఁడిట్టికిఁ బోయి తనవ్యాపార శల్యమును బెటికివైచుకొనుటకుఁ బ్రయత్నముచేయుచుండెను ఇంతశీఘ్రముగా గోరా వ్యాదయమున కంతటిమాఘాతియును గలిగించినందుల కారని కాహా విహారములపై నసవ్యాభావము కలిగెను. విశేషించి గోరాపై దోషారోపణయు చేయుట యాతనికి దుర్భరముగను, నసంగతముగను దోఁచెను! అబాధచే నాతనివ్యాదయము పరితపించి పోవుచుండెను. ఆతఁ డప్పుడు నిశ్చయముగా “నేను చేసినది—అన్యాయము ! అన్యాయము! అన్యాయము !” అని యనుకొనియెను.

రెండుజాము లెంతయువార నానందమును భోజనముచేసి కుటుంపని చేసికొనుచు గూర్చున్న సమయమున విషయుఁడు వచ్చి యా మెచెంతఁ గూర్చుండెను. ప్రాతఃకాలమున జరిగినసంగతి యంతయు నానందముయి మహిమునిలన నిదివఱకే వినియుండెను. భోజనసమయమున గోరా మొగము చూచినప్పుడే యేవో పుట్టునింగినదని యా మె గ్రహించియుండెను.

విష—అమ్మా! నేను తప్పు చేసితిని. శశిశుభి పెండ్లివిషయమున నే నీయుదయమున గోరానన్నమాటలు చాల ససవ్యాములేయున్నవి.

అనం—అగుఁగాక! బాబూ! మనసునకుఁ గవ్వముగా నున్నప్పు డిట్టిపనులే జర గుచుండును దానికేమి ! ఈకోప మొకటియైదు దినములకు నీవును మఱచిపోవుదువు; గోరాయును మఱచిపోవును.

విన—కాని, అమ్మా! శశిముఖినిఁ బెండ్లియాడుటకు నాయభ్యంతర మేమియు లేదు. ఆమాటయే నీకుఁ జెప్పవచ్చితిని.

అనం—వత్సా ! తొందరపడి పోరు తగ్గించుకొనవలయు నని ప్రయత్నించి మఱియొకపోరు లెచ్చుకొనవలదు. వివాహమునది జీవితకాలబంధము—నిరోధము రైదు మూడుదినములనాటికి !

వినయుఁ డా మెమాటలను వినిపించుకొనలేదు. మరల గోరాయొద్దకుఁబోయి తన యభిప్రాయమును దెలుపుట కితనికి ధైర్యము లేకపోయెను. వినయుఁడు మహిముని కడకుఁబోయి “పెండ్లి కెట్టియభ్యంతరమును లేదు. మాఘమాసమునఁ జేయవచ్చును. మాతండ్రి గారి సంగీకరింపఁజేయుభారము నాడే” అని చెప్పివైచెను.

మహి—తాంబూలములు పుచ్చుకొనవలయునుగదా, ఎప్పుడు ?

విన—అన్నియును గోరాతో నాలోచించి చేయవచ్చును.

మహి—మరల గోరాతో నాలోచనయా ?

విన—అది లేకుండ నేదియు జరుగదు.

మహి—అట్లయినచో నట్లే చేయుదును. కాని—

అనిచెప్పి యాతఁడు తములపాకులను నోట వైచుకొని నమలుచుండెను.

౨౦

ఆ సాటికేఁ గాక మఱునాఁడు మహిముఁడు గోరాగదిలోనికిఁ బోయెను. అతని నీవిషయమున మరలనొప్పించుట చాలకష్టమని మహిముఁ డనుకొనియెను. కాని మహి ముఁడు వచ్చి వినయుఁడు చెప్పినమాటల నన్నిటిని జెప్పినతోడనే గోరా “మంచిది! తాంబూలములు పుచ్చుకొనవచ్చును !” అనియెను.

మహి—నీవిప్పుడు సరియే యంటిని. మరి యెప్పుడైన నడ్డము చెప్పుదువు.

గోరా—నే నెప్పుడును నూరక యడ్డము చెప్పను. నిరోధించి—

మహి—అందుచేతనే నిన్నుఁ జేడుకొనుచున్నాను. నీవూరకుండవలదు; నిరో ధింపనువలదు ! కురుపక్షమునందలి నారాయణులముతోఁగాని, పొండవపక్షమునందలి నారాయణునితోఁగాని మాకు నిమిత్తములేదు. నేనే నాయుష్టమువచ్చినట్లు భేసికొం దును. నేను పొరపాటు పడితిని. నీసాహాయ్య మింతవికరీత మైనదని నాకిదివఱకుఁ దెలియదు. ఎట్లయిననేమి ? ఈకుభకార్యము జరుగుట నీకిష్టమేనా ?

గోరా—ఆ ! నాకిష్టమే.

మహి—ఆటయినచో నీయిష్టమే నాకుఁజాలును. నీప్రయత్నముతోఁబనిలేదు.

ఇక వినియుని దూరమునం దుంచరా దనియు, నాతనివిపత్తులమునఁ దాను గావలి యుండవలయు ననియుగోరా తలచెను. తానుగూడఁ బరేశునింటికిఁదఱచుగాఁ బోవుచున్నచో వినయ నొకవాడులో నిలిపి యుంచినట్లుకు నని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనెను జగదము జరిగినమఱునాఁడే యపరాధా తమయమున గోరా వినయమింటికిఁ బోయెను. ఇంతలో గోరా తనయింటికి వచ్చునని వినయుఁ దెనుకొనలేదు. ఆకారణముచే వినయునిహృదయమున నాశ్చర్యమును సంభోషమును గలిగెను. ఇంతేకాక ముందుగా గోరా యెట్టివిరూపభావము నగపడకుండఁ బరేశబాబుపుత్రికలమాట యెఱుఁగఁబడియు నాశ్చర్యకరముగా నుండెను. ఈవిషయమున వినయునిహృదయమున కుత్తేజసము కలిగించుటకు గోరా విశేషప్రయత్నము చేయనక్కఱలేకపోయెను. వారామాటలను మరలమరలఁ జెప్పుకొనుచుండఁగ నే రాత్రియైపోయెను.

గోరా యామాటలనే తలంచుకొనుచు నొంటిగా నింటికివచ్చి నిదురించువఱకును బరేశునిపుత్రికలనుగూర్చియే భావించుచుండెను. ఆభావము నాతఁ డేవిధమునను దినహృదయమునుండి మరల్చుకొనఁజాలకుండెను. గోరా జీవితమునం దిట్టిభావమివఱ కెన్నఁడును గలుగలేదు. ఆదువాండ్రుగుఱింది యాతఁ డెన్నఁడును యోచించియే యుండలేదు! ఈజగద్వ్యాపారమునందు స్త్రీసంబంధ మగునాలోచనము కూడ నొకవిషయమేయని వినయుఁ డీసారి సప్రమాణముగ నిరూపించియుండెను.

మరునాఁడు వినయుఁడు గోరాయొద్దకువచ్చి “పరేశునింటి కొకసారి పోవుదమా చాలదినములనుండి పోవుటలేదు. వారెప్పుడును నీమాటయే యడుగుచుందురు!” అనియెను.

గోరా మాటుమాట చెప్పక యంగీకరించెను. ఆతనిహృదయమునఁ బూర్వమువలె నిరుత్సాహభావములేదు. గోరాకుఁ బ్రీతిధమమునఁ బరేశబాబుపుత్రికలయెడలఁ గేవల ముదాసీనభావమే యుండెను. తరువాత వారియెడల నవజ్ఞాపూర్ణ మగునిరోధభావ ముండెను. ఇప్పు డాతనిహృదయమున నొకవిధమగుకుతూహలభావ ముద్భవించియుండెను. వినయునిహృదయ మేకారణముచే నింతగా నాకర్షింపఁబడుచుండెనో తెలిసికొనవలయునని గోరా కిప్పుడు విశేషాభిలాష కలిగెను.

ఆయిరువురును బరేశునిఁటికిఁబోవునప్పటికి సాయంకాల మయ్యెను. అప్పుడు మేడ రెండవయఁతస్థుపై దీపమునొద్దఁ గూర్చుండి హారానవాలు పరేశున కొకయింగ్లీషులేఖనుజదివి వినిపించుచుండెను. పరేశబాబు మాటయొక్క మేగాని యాచదువు నుచ తిత వినవలయునని హారానుని యుద్దేశము. నుచరిత యెదురుగా పేబిలునకు దూరమునంతొక కుర్చీపైఁగూర్చుండి విననకట్టును వెలుతురులో మొగమునకుఁ జాటు చేసికొని

హానముగోగూర్చుండి యుండెను. సుచరిత తమబాధ్యతను ననుసరించి వినవలయు నని విశేషప్రయత్నము చేయుచునే యుండెను గాని యుండియుండి యామెనునను జెడలిపోవుచుండెను.

ఇంతలో సేవకుడువచ్చి గోరావినయులయాగమనమును దెలియజేసెను. అప్పు డు సుచరిత యాశస్థిముగ్ధ బులకితయైపోయెను. తోడనే యామె లేచిపోవుట కుద్యమించుచుండగా బరేసుడు “రాధా! ఎక్కడకుపోయెదవు? వారు మనగోరా యును, వినయముడును” అనియెను.

సుచరిత సంకుచియై కూర్చుండెను. హారానుని దీర్ఘ శ్రేణులన మాగిపోయి నాడుల కామెను సంతోషము కలిగెను. గోరావచ్చెనని యామె కుత్సానాము కలు గపోలేదు గాని పాపాపా బుడఁగా వచ్చినందులకామె కింమకసంకోచము, నన్వస్థ తయు గలిగెను, ఇరువురును వాదమును గలనామును గలుగుననియో మఱియెందుచే తనో గాని యామె యల్లుండెను. దానికిఁ గారణమిట్టివని చెప్పుట కవేద్యముగా నుండెను.

గోరా పేరు విన్నంతనే హారానుని మనసు విసుఖభావముకలిగెను. గోరానమ స్కాంతము కట్టో ప్రతిమస్కాంతముచేసి గంభీరభావముతో నాతఁడు కూర్చుండెను. హారానుని జూచినతోడనే గోరా యుద్ధముచేయుటకు శస్త్రసన్నద్ధుడై యుండెను. వగదానుండరియును, ముగ్గురుతనయులును నెచ్చటికో. విందునకుఁ బోయిరి. సాయంకాలమునకుఁ దరువాత వారిని పరేశబాబు తీసికొని రావలసియుండెను. ఇంతలో గోరా వినయులు వచ్చుటచే బోవుటకుఁ బరేసుఁడింమక సంకయించెను గాని వారి నింటికిఁ దీసికొనిరచ్చుట తప్పనిపరి యయ్యెను. అప్పుడు పరేసుడు హారానుని, సుచరితను గాంచి “మీరు వీరితోఁగూడఁగొంచెము నేటివఱకును మాటలాడుచుండుడు! నేనిప్పుడే తిరిగివచ్చెదను!” అనిచెప్పి వడలిపోయెను.

చూచుచుండఁగ నే గోరాకును హారానబాబునకును వాదము ప్రబలిపోయెను. ఆ వాదమునకు విషయమిది:—పరేశబాబు డాకాలో నున్నప్పటినుండి ముగ్గులకత్తాకు సమీపమునందలి జిల్లాకలెక్టరు ప్రానుదొర గారితో స్నేహము గలిగియుండెను. పరేశ బాబు భార్యను, బుత్రికలను జనానాలో నుంచుట లేదని యాదొర యాతని విశేషముగ గౌరవించుచుండెను. ఆదొర తనప్రిజన్మరినమునందును గృషిప్రదర్శన సమావేశమును గూర్చుచుండును. ఈసారివరదానుంకరియదొర గారిదొంసానితోఁగలిసికొని తనమూర్తిల ఇంగ్లీషుభాషా పరిజ్ఞానమునుగూర్చి విశేషముగ ముచ్చటించెను. దానిపై నాదొర సాని రాదోవుసమావేశమునకు లెప్పి నెంటుగవర్తురు భార్యసహితముగ వచ్చుననియు నప్పుడు నీతనయచే నొక చిన్నయింగ్లీషు నాటకమును వారియెటుట నభినయంపజేసినచో బాగుగనుండునని ముగ్గుల జెప్పెను. అందుచే వరదానుంకరియు తస్మాకము మితిమీరిపోయెను. ఆమె యప్పుడు తుదిష్టము చేసిన నాటకమును ముగ్గుల (బి) వర్కిది చూచుకొ

నుటకై బిడ్డలతోఁగూడ నొకమిత్రునియఁటికిఁ బోయెను — ఈగమాశశమునకు గోరా వచ్చునా రాఁదా యనుకొన్న కచ్చినమీఁదట గోరా యవాశశ్యతగ్రస్వరముతో “రాఁడు!” అని చెప్పెను. ఈప్రసంగమున నింగ్లీషువారికిని, బంగాలీలకును బరస్పరసమ్మేళనసౌకర్యముల ననుసరించి వాద మారంభ మయ్యెను.

హారా — బంగాలీలదే తప్పు! ఇన్నిగూరాచారములు, నిన్నిదుష్పదతులును గల మన మింగ్లీషువారితోఁ గలసి యుండుటకు యోగ్యులము కాము!

గోరా — మీమాటయే నిజమేఁచో నింతటియయోగ్యుల మగు మనమింగ్లీషువారితోఁ గలియకలయు నని యాత్రిపడుచుండుట లజ్జాకరము గాదా ?

హారా — కాని యోగ్యులగువారే వారియొద్ద గౌరవమును బడయుచుందురు. వీరివలెనే — మనపరేశకబాబు తనయలవలెనే !

గోరా — ఒక్కరికిమాత్రము కలుగుగౌరవమువలన ననేకుల కగౌరవము కలుగుచున్నప్పుడు నేటిగౌరవము నవమానముగనే పరిగణింతును !

అయిదువును నిట్లువాదించుకొనుచుండఁగా నుచరిత దూరమునందుండి విసన కట్ట చాటునుండి యేకాగ్రదృష్టితో గోరావంకఁ జూచుచుండెను. అట్లు రెప్పవాల్చక చూచుచున్నట్లు గ్రహింపఁగలిగియేయన్నయెడల నుచరిత సిగ్గుపడియే యుండినను. కాని యప్పు డామె యాత్మవిస్మృత యైయుండెను. గోరా యప్పుడు తన బాహుద్వయము పేబిల్చిపై సాచి ముండటికి వంగి కూర్చుండి యుండెను. అతని ప్రశస్త శుభ్రలలాటమునై దీపకాంతి ప్రసరించుచుండెను. అతని మొగమునం దొక క్షుద్రదగ్ధాపూర్ణ మగుహాసము, నొకప్పుడు ఘృణాపూర్వకమగు భ్రుకుటియును దరంగితములగుచుండెను. అతనిముఖమునందలి ప్రతిభాశమునంతును నాత్మగౌరవముపక్షితమగుచుండెను. అతనిమాటలు కేవలము సామాజికతగ్గములును, నాత్మ పోక్తులును మాత్రమే కావు; అతని ప్రతిభావణమునందును జీరంతనవిజ్ఞానమునమును, జీరకాలానుభవమును నిస్సందిగరూపమున మూర్తిభవించి యుండెను. అమాటల యందు ద్వైధీభావము గాని, దౌర్భ్యము గాని యాకస్మికత్వము గాని యగుపడుట లేదు. అతని కంతస్వరమే కాక ముఖమండలమున; సమస్తశరీరమును దృఢభావమును బ్రకటించుచుండెను.

నుచరిత యది యంతయు శాశ్వర్యముతోఁ జూచుచుండెను, విశేషమానకత్వమును, విశేషపౌరుషత్వమును గలయొకపురుషునిఁ గాంచఁగలగుట యామె జీనితమునందిదియే ముగిసినది. గోరావలె బ్రతిపక్షమునం దున్నహారానబాబు చాల లోకులగా నగవడుచుండెను. అతని ముఖశరీరాకృతులును, హావభావములును, వేషభావణములునుగూడ హాస్యాస్పదములుగాఁ దోచుచుండెను. ఇన్నాశ్చయండియు వినయునివలన గోరా శుంగతులను దెలిసికొని యాతఁ దొకవిశిష్టమతముగను, విశిష్టసమాజము

నకును సంబంధించిన యసాధారణపురుషుఁ డని నుచరిత భావించుకొని యుండెను. అతనిచే నేతనొకవిధమగు దేశక్షేమము సాధింపబడుననికూడ నామె నిశ్చయించు కొని యుండెను. ఆమె యిప్పు డేకాగ్రదృష్టితో గోరాను సమస్తసమాజములకును, సమస్తమతములకును, సమస్తోదేశములకును వేరువేసి కేరలమును గౌరమోహనునిగ నే కాంచుచుండెను. పూర్వచంద్రుని గాంచినతోడనే సమస్తప్రయోజనములను, సమస్తస్వయంపూజనములను నతిక్రమించి నముద్ర ముప్పొంగిపోవునట్లే, గౌరమోహనునిం గాంచి నుచరితహృదయ మిప్పుడు సమస్తాలోచనములను, సమస్తసంస్కారములను, సమస్తజీవితమును నతిక్రమించి సమస్తమును మఱచి సమస్త స్వయాభిమతితో నుచ్చృ సితమై పోవుచుండెను. మానవుఁ డన నెట్టివాఁడో, ఆత్మ యన నేమో యామె యిప్పుడే ప్రప్రథమమునఁ గ్రహింపఁగలిగెను. అందుచే నామె యిప్పుడు తన్నుఁ దానే మఱచి యుండెను.

నుచరిత తన్మయత్వమును హారానబాబు గుర్తించెను. అందుచేఁగూడ నాతని వాదక కి విజృంభింపఁజాలకపోయెను. అతఁడు మిగుల నధీరుఁడై చటాబున లేచి యెంతో యాత్మీయునివలె “ఒకసారి లోనికిరమ్మ! నీతో మాటలాడవలసి యున్నది!” అనియెను.

నుచరిత తన్నెవ్వరో యాకస్మికముగఁ గొట్టినట్లుగా నదరిపడియెను. హారాన బాబునకు నుచరిత నట్లు పిలుచుటకుఁ దగినంతచనపు లేకపోలేదు. మఱియుకప్పు డట్లు పిలిచినచో నామెకును సంశయము లేకయుండును. కాని యిప్పుడు గోరావిన యులయెడుట నుండుటచే నామె కామాట యవమానకరముగాఁ దోచెను. విశేషిం చి యామె వదనమువంక నే యేకమనస్కుఁడై చూచుచున్నగోరా యామె యిప్పటి హారానునిమాట కసహ్యపడచున్నట్లు గ్రహించెను. మొదట నామాట వినినట్లే యామె మానముతోఁ గూర్చుండి యుండెను. అప్పుడు హారానుఁడు మరల విరక్తకంఠస్వ రముతో “వినబడలేదా? నీతో మాటలాడవలసి యున్నది! లోనికి వచ్చెదవా?” అనియెను.

నుచరిత యాతని ముగమువంకఁ జూడకయే “ఇప్పుడు కాదు—తండ్రిగారు వచ్చెదరు! అప్పుడు మాటాడవచ్చును?” అనియెను.

వినయుఁడు లేచి మేము “పోవుదమా?” అనియెను.

నుచరిత తత్తరముతో “వలదు; వినయబాబూ! లేవలదు! తండ్రిగారు మిమ్ముల నుండుడని చెప్పియున్నారు. ఇప్పుడే వచ్చెద నని చెప్పిరిగదా!” అనియెను. వేటకాని బేరిలోఁ బడిపోవుచున్న విభీతహరిణీశ్వరముంతోలి యప్పటియామె కంత స్వరమున వ్యాకులానునయభావము విస్పన్న మగుచుండెను.

“నేనిక నుండఁజాలను; పోయెదను” అని హారానుఁడు తొందరగా వెడలిపోయెను. కోపముతో వెడలిపోయెను గాని యానిముషమునందే యాతనికిఁ బశ్చాత్తాపము కలిగెను. కాని మరల లోనికి వచ్చుట కుపాయము మేమున్నది? హారానబాబు పోవు

నన్ను నుచరిత గభీరలజ్జార కవదనమండలము నవనతముగఁ జేసికొని కూర్చిండియుం
డెను. ఏమనఁజాలమునో, యేమిచేయవలయునో యామె భావింపజేలేదు. ఆసమయ
మున నామె నెమ్మొగమాను స్పృహముగఁ జూచుటకు గోరా కవకాశము కలిగెను.

చదువుకొన్న కాంతలు ప్రగల్భతయు, నాదృత్యమును గలిగియుండు రని గోరా
యూహించి యుండెను. కాని యిప్పుడు సుచరిత మా ఖనిలాసమ నందు ఛాయామూతము
గనైన సటిభావ మన్నదా? ఆముఖము నందు సముజ్జ్వలబుద్ధిశక్తియే నిస్సంశయముగఁ
బ్రకాశితమగుచుండెను. ఆకోమలమందగవదనము లజ్జానప్రకృత్యములచే నెంతటి
మనోజ్ఞ కలసితమై యున్నది! ఆముఖకాంతి యెంతసుకుమారమైనది! కనుబొమ్మలపై
నున్నయానుస్మిగ్ధ లాటము శరదాకాశఖండమువలె నెంతనిర్మలమై, యెంతస్వచ్ఛమై
యున్నది! ఆమెయోగ్యధరపల్లవము లచంచములుగనే యున్నవి; కాని యాయను
చ్ఛారితవచనమార్ధర్యము వానినడుమఁ గోవలకోరకను బోలి యెట్లుభాసిల్లుచున్నది!
నాగరికరమణీషణుల వేషభాషణముల నిరవళికెన్నఁడను గోరా యితస్పృహముగాఁ
జూచియుండలేదు. అట్టివానియందాతని కగవ్యాభాసముకూడనుండెను. ఇప్పుడు సుచ
రితరమణీయదేహమానందలి నూతనరచనలుగల దుస్తులయలంకార మాతనికన్నులనుఁ
జాల బాగుగనే యగపడియెను.

సుచరితచేయియొకటి లేచిలుపె నుండెను ఆజాకెట్టుజూలునడుమనుండి కాన
వచ్చుచున్న యాకోమలకరపల్లవ మామెకోమలహృదయముండి వెడలివచ్చిన శుభసం
వాదమో యనునట్లుగా గోరా కనుభవ మగుచుండెను. దీపప్రకాశిత మగునాకాంత
శుభ్యాసరుయమాన సుచరితను బరివేష్టించియున్నయామందిరమానందలి కాంతియును,
గుడ్డములకుండలిచిత్రిప్రతిమయును, గృహలోపకరణచనయు గృహలంకారమును
నొకవిధమగువింతసౌందర్యమును వహించి యున్నట్లు గోరాకు వోచెను. ఆమె
మంతయు సేవాకుశల యగునారహణీకణిన్నే హోహారములచే సౌందర్యమందిమై
గోరాకన్నులయెదుట నిమిషములొక బ్రత్యక్షమైనట్లుగపడుచుండెను. చూచుచుండఁ
గనే క్రమముగా నాతనికి సుచరితఃపోలములయందలి చెదరినకు తలములు మొవలు,
పాదముల జీరాడచీరకుచ్చేల్మకటకును కలసచు న్నయును నత్యసౌందర్యచయముగను,
విశేషతేజోమయముగను గానవచ్చుచుండెను. ఒక్కసారిగా నామె సమగ్రశరీర
సౌందర్యమును బ్రత్యేకాంగకస్వతంత్రసౌందర్యమును గోరాద్భుతుల నాకర్షించి
వెచెను.

కొంతసేపటివఱకు నెవ్వరు నేమియు మాటాడఁజాలక మొక్కటే విధముగఁ
గుండెతులై యుండిరి. అప్పుడు వినయుండు సుచరితనకఁజూచి వెనుకఁ దాము మాటా
డుకొన్న ప్రస్తావము నెత్తి “సుచరితా! మనము మననేకమునుగూర్చిగాని, మనస

మాజను గూర్చిగాని యేమియు నాకపడుట కవకాశము లేదనియు, నెట్టికిని రక్షి
తబాలకులవలె నింగీషువారిరక్షణమునందే నియుక్తులమై యుండవలసియుండు ననియు
నీకాదినమునఁ జెప్పియుంటిని. మన దేశములోఁ జాలచుందియభిప్రాయముకూడ నిదియే.
ఇట్టిసితిలో మానవుఁడు స్వార్థపరుఁడైనఁ గావలయును! ఉదాసీనుఁడైనఁ గావలసి
యుండును. నేనిట్లు నిశ్చయించియే గోరాకుఁడ్రీ నెట్లయిన బలవంతపెట్టి ప్రార్థించి
యొక యుద్వ్యోగమును సంపాదించవలయు నని తలంచితి. కాని గవర్న మెంటునొకరి
నీవు చేయవలదని గోరా నన్ను నిరోధించెను—”

ఆమాటకు నుచరిత మొగమునాదుఁ దోచినయాశ్చర్యచ్ఛాయం జూచినతోడనే
దనే గోరా “గవర్న మెంటువైఁ గోపముచే నేట్లు చెప్పితి నని భావింపవలదు! ఆ
యుద్వ్యోగమునఁ జేరినతోడనే గవర్న మెంటుశక్తి తరుశక్తిగనే భావించి గర్వముచే
దా మీదేశసుల మనుమాటయే మఱచిపోవుదురు! దినములు గడచినకొలదియు గర్వ
ము వర్ధిలుచునే యుండును!—చూబంధుఁ దొండు దిప్ర్యాటీకలెక్టరుగా నుండెడివాఁ
డు. ఆయన నొకప్పుడు జిల్లాశిక్షకులు చూచి “నీతీర్పులలోఁ జాలచుందికి విడుదలలే
యగపడుచున్నవి. కారణమేమి?” అని ప్రశ్నించెను. దానిపై నాతఁడు “దొరగా
రూ! దానికిఁ గారణమున్నది మీరెవ్వరిని జైలునకుఁ బంపుదురో వారినిఁ గుక్కలు
గను, బిల్లులుగను మార్చి మీ మీరు భావించురు. జైలునకుఁ బంపవలసినవా రందఱును
నాసోదరులని నేను భావించును. ఇదియే నాతీర్పులలోఁ క్షీకులసంఖ్య తగ్గుటకుఁ
గారణము!” అని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. అట్టిదిప్ర్యాటీకలెక్టరులును, గలెక్టరులును
నిప్పుకుగూడ లేకపోలేదు. కాని క్రిమముగా యుద్వ్యోగమే జీవితమునకుఁ బ్రధానాలం
కారముగాఁ జూచుకొను నీతీనములలో దిప్ర్యాటీకులు తమదేశసులను గుక్కలకంటె
సభములనుగాఁ జూచుచున్నారు. వారియుద్వ్యోగము వర్ధిలుచున్నకొలదియు దేశసు
లకుఁ గేవల మధోగతి కలుగుచున్నది. ఒకరిపై నాధారపడి యున్నతి నందగోరువాఁ
డు తనవారిని నీచముగాఁ జూడవలసి యుండును. అందుచేత నే వారి కన్యాయము
చేయుటకుఁగూడ బాధ్యుఁడు గావలసివచ్చును. కావున గవర్న మెంటునొకరినలన దేశ
మున కెట్టిభాషమును గలుగఁజాలదు!” అని గోరా బల్లపై నొకగుడ్డు గుద్దెను. వత్తి
దీపస్తంభము గడగడ వడఁకిపోయెను.

వివ—గోరా! ఈబల్ల గవర్న మెంటుకాదు—ఈదీపము పరేశబాబుగారిది!

ఆమాట విని గోరా యుచ్ఛస్వరముతో నవ్వు నారంభించెను. ఆ హాస్యప్రబల
స్వరముతో నామండిర మంతయు నిండిపోయెను. అట్లు బాలకులవలె నతిప్రమరముగ
వచ్చుచున్నగోరాను జూచి నుచరిత యాశ్చర్యపడియెను. “ప్రబలవిషయములను

గూర్చి బాగుగ స్మదయమున భావింపఁగలవారే ప్రాణరసము పొంగిపొరలునట్లు నన్వేషింప!" అనుసంగతి యామెకుఁ దెలియదు.

ఆదినమున గోరా యెన్ని మోవిషయములనుగూర్చి మాటలాడెను. సుచరిత్ర మానవుతో నున్నను నామెముఖభావమునందు సమ్మతియగుపడుటచే గోరా యుత్సాహపూరితకృదయఁడైపోయెను. తుకకాతఁడు సుచరిత్రనే సంబోధించి "చూడుము! ఒక్కమాట మనమునందుంచుకొనుము! మనకుంస్కారములు భ్రాంతిమంతము లనియు, నింగీషుపద్ధతుల నవలంబించున్నచో మన కేవిధమున నున్నది లభించుట కవకాశము లేదనియు భావించుట యవివేకము. అట్లు వారిపద్ధతులను గేవల మనుకరణమాత్రముగ నవలంబించుచున్నచో గ్రహముగా మనసురక్షితప్రాకారద్వారములను దెఱచి వైచుకొనుటయే యగును గాని, యసంభవము నున్నది యామూలమున నెన్నటికిని సంభవము కానేరదు. నీ వీభారతవర్షము నందే యుండుమని నేను నిన్ను వేడుకొనుచున్నాను. ఈభారతవర్షమునందలి గుణదోషములచక్షుశులయునందే సుస్థిరముగా నిలిచియుండుము! వికృతి యేమైననున్నచో లోపలినుండియే పరిశోధించుటకుఁ బ్రయత్నింపుము! సర్వదా, సర్వధా దీనినే చూచుచుండుము! భావించుచుండుము! తెలిసికొనుచుండుము! ఎప్పుడును నీ మొగము నావంక కే మరలించియుండుము! దానితో నైక్యమైపొమ్ము!—దీనికి విరుద్ధముగ నిలిచి వెలుపలనుండి కిక్కియును సంస్కారములు చిన్నతనము మొదలుగా మనయెముకలవఱకును వ్యాపించిపోవుదున్నవి. అందుచే నీసంగతి నీవెంతమాత్రము నూహింపఁజాలకున్నావు! ఈసంస్కారములను గేవలమును దోసివేయవలయును. ఏవిషయమునందును వీని వెంతమాత్రమును విశ్వసింపరాదు!" అని చెప్పెను.

గోరా వేడుకొనుచుంటే నని చెప్పెను గాని, యది నిజముగాదు. ఆతఁ డిట్లా జూపించెను. ఆతనిమాటలయందలి తీవ్రవేగ మితరులయంగీకారము నశేషించి యుండదు! సుచరిత్ర తల వంచుకొని యంతయును వినియెను. ఇశయాద్వరముతో నీమాటలను దన్నుదేశించియే గోరాచెప్పుటచే నామెస్వభావమునం దొకవిధమగు నాందోళనయు కలిగెను. సుచరిత్ర యప్పుడు తన సుకుచిత్రభావమును విడిచి సహజముగా వినయునిం గాంచి "నే నెన్నఁడును దేశవిషయమున నింతగా, విశేషముగా, సత్యముగా భావించి యుండలేదు! కాని యొక్కప్రశ్న జేయుచున్నాను—మతమునకును దేశమునకును సంయోగ మన నేమి? మతము దేశమున కతీతిమైనది కాదా?" అని యెను.

సుచరిత్ర మధురకంఠస్వరము గోరాచేవిల కతిమధురముగా నుండెను. ఆమె చికానయనములలో నాప్రశ్నకు జుతీయును మధురముగాఁ దోచుచుండెను. అప్పుడు

గోరా “దేశముకంటె సతీతమైనదియు దేశముకంటె సధికమైనదియు నగునస్తువు దేశమునుండియే ప్రకాశించుచున్నది. ఈశ్వరుఁ డిట్లే విచిత్రభావమునందుఁ దనయనంత స్వరూపమును వ్యక్తపఱచుచున్నాఁడు! సత్యమేకమైన దనియు, గావున నేకమతసంబంధమైనదియే సత్యమనియు, ఏకమతసంబంధమగు నేకమాత్రస్వరూపమే సత్యమనియు భావించువారు కేవలము, నేకము నగు సత్యమునుమాత్రమే గ్రహించుచుందురు—కాని యనంతమగు సత్యమును వారు గ్రహింపజాలరు. అనంతమగు నేకత్వమనంతమగుననేకత్వమునందుఁ దన్నుఁ బ్రకాశింపజేసికొనుచున్నది. నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పచున్నాను! భారతవర్షమునందలి వివృతగవాక్షములనుండియే నీవు జ్ఞానసూక్యని సందర్శింపఁగలవు! అందుకొఱకు నీవు సమాద్రములను దాటి పోయి క్రైస్తవారాధనమందిరము లందలికిటికిలయొద్ద గూర్చుండనక్కఱలేదు!” అని యెను.

సుచ—భారతవర్ష ధర్మశాంత్ర మొకవిశేషమార్గమున దేవుని సన్నిధికిఁ గొని పోవునని మీరు చెప్పుచున్నారుగదా! అవిశేషత్వ మెట్టిది?

గోరా—నిర్విశేషుడయ్యను విశేషమధ్యమున వ్యక్తుడగునాతఁడే బ్రహ్మ! నిరాకారుఁ డగునాతనియాకార మనంతమైనది. హ్రస్వద్విర్భూతములనూత్మానంతప్రవాహమాతనిదే. అనంతవిశిష్టుడగునాతడు నిర్విశిష్టుడు. అనంతరూపుడగునాతఁ డెఱుఁపుడు! ఇదియే భారతవర్ష ధర్మవిశేషము. ఇతరవృత్తము లన్నియు నయ్యాశ్వరుని గోఁదిగనో గొప్పగనో యేవోయొకవిధముగ నేకమాత్రవిశేషమధ్యమున బాధించుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండును. భారతవర్షముకూడ నీశ్వరుని విశేషమధ్యమునఁ గనుఁగొనవలయునని ప్రయత్నించుచుండును గాని యావిశేషమే యేకమాత్రమనియు, నేకప్రభావమనియును బరిగణించుట లేదు. ఈశ్వరుఁ డావిశేషమున కనంతగుణము లత్రిమించియున్నాఁడనుమాట భారతవర్షమునందలి యేధర్ముడు నెప్పుడు నంగీకరింపకుండ నుండజాలడు!

సుచ—సరే జ్ఞానియగువాఁ డట్లుచేయఁడు. అజ్ఞానియో?

గోరా—అజ్ఞాని యగువాఁడు సమస్తసత్యమును, సమస్తదేశమును గూడ వికృతముగ నే చూచు నని నేనిదివఱకే చెప్పితిని.

సుచ—కాని మనదేశమునుండి యాదికార మింకను దూరముగఁ బోలేదా?

గోరా—పోవును. ధర్మసంబంధము లగుసూలసూక్ష్మములును, బహిరంతరములును, దేహాత్మమును గలసియే పరిపూర్ణధర్మమని తెలిసియుండియు సూక్ష్మమును గ్రహింపజాలనివారు సూలమును, దీసికొని యనేకాద్భుతవికారఘటనములను గావించుచుందురు. కాని యెవ్వఁడు రూపమునందును, నరూపమునందును, సూలమునందును,

నూత్నమునందును, ధ్యానమునందును, బ్రత్యక్షమునందునుగూడ సత్యమెఱుంగుండెనో యట్టివానిని మనోవాక్కాయకర్మములచే సాధించుటకై భారతవర్షము సర్వతో గ్రామ ముగనద్భుతప్రబలప్రతుత్నములను జేయుచున్నది! ఇప్పట్లున మనము యూరపుఖండ సంబంధముగనున్నదశశతాబ్దిః మైన యాస్తిక్యాశాస్తిక్యసమ్మిశ్రితచగు నొకసంక్షీర్ణనీరస వికారమతమునే యేకమాత్రీశరణ్యముగ నవలంబించుట సమంజసముకాదు.

సుచరిత్ర యేమియు మాటాడకూరకుండెను. గోరా మరల "నీవు నన్ను దురభిమానిగా భావించవలదు. హిందూమతసంబంధమున దురభిమాను లగువారు చెప్పునట్లు నేను చెప్పుటలేదు. భారతవర్ష సంబంధము లగునానావిధప్రవర్తనములయందును, విచిత్రజీవితములయందును నొకవిధముగా గ్రహీతమును, బ్రహ్మాండము నగునైత్యమును గాంచి యాయానందిము చే నేనుస్మృతుడనై పోవుచుందును. ఈయైక్యానంద పారలృప్త్యముచేతనే భారతవర్ష మనందలి మూఢజనులతోఁగూడఁ గలసిపోవుటకు నాకెట్టిసంకోచమును గలుగుట లేదు. వారందఱును భారతవర్ష సందేశమును గ్రహించిఁను గ్రహింపకపోయినను సరియే—నేను నాభారతవర్షమునం దందఱితోడ నేకమై యుండును. వారికి నాసర్వస్వమునందును స్వత్వమున్నది! వారందఱిలోననుగూడఁ జిరంతనభారతవర్ష నిగూఢాంత్యాశము నియతికార్యాచరణము గావించుచునే యున్నదినుటకు నాకెట్టిసంశయమును లేదు" అనియెను. అతని గ్రహీతకంతస్వరమునకు మందిరమును, గోడలను, బల్లలను, సకలసమస్తములనుగూడఁ గలపిరిచిపోవుచుండెను.

ఈమాట లన్నియును సుచరిత్రుడు స్పష్టముగా భోధపడుట కిదికావు. కాని యనుభూతిసంబంధ మగుఁ స్పష్టసంచారము ప్రప్రళమమున సతిప్రబలవేగముకలదై యుండును. జీవన మనునది కేవలమును నాలుగుగోడలనడుమకు గాని సమాజమధ్యమునఁ గాని బంధిపఁబడునది కాదనిదెలిసికొనుట సుచరిత్రహృదయమునకుఁ బీడాకారము గానుండెను.

ఇంతలో మెట్లయొద్ద స్త్రీలసవ్యులతోఁ గూడినపక్షిబిడ్డములు విననయ్యెను. వరదానుందరిని, బిడ్డలను మెట్లఁబెట్టుకొని పరేశబాబు విచ్చియుండెను. మెట్లనెక్కుచుండఁగా సుధీరుఁ డేమో పరిహాసము చేయుటచే నాకాంతలలో హాసధ్వని బయలుదేఱెను. లావణ్యయు, లలితయు, సతీకుఁడును నింటఁ బ్రవేశించినతోడనే గోరానుజూచి నివ్వెఱ పడి నిలిచిపోయిరి. లావణ్య యటనుండియే వెడలిపోయెను. సతీకుఁడు వినయునికుర్చీ యొద్ద నిలువఁబడి యాతనితో నేమేమో విస్మంభాలాపము లాడుచుండెను. లలిత సుచరిత్రవెనుకను కుర్చీ నానుకొని యామె వెనుక నగపడియు నగపడనట్లు కూర్చుండెను.

పరే—నేనుమరలితచ్చుట కాలస్యమైపోయినది! పానూబాబు వెడలిపోయెనా?

నుదరిత యాప్రిళ్ళ కట్టియు తరము నీయలేదు. అప్పుడు వినయుండు “ఔను. ఆతఁ డాఁద్యమును సహి పజాలకపోయెను!” అనియెను. అంతలో గోరా లేచి “ఇంక మేము నెలవు కైకొందుము!” అని చెప్పుచు విసగుండై పరేకునకు నమస్కరించెను.

పరే—నేడు మీతోఁ గలసియుండుట కవకాశము కలిగినదికాదు. బాబూ! అప్పు డప్పుడు తెలిపి చేసికొని యొకసారి వచ్చుచుండుండు!

గోరాయును, వినయుండును వెదలిపోవుట కుక్యమించుచుండఁగా వరదాసుం దరివచ్చెను. ఇరువురు శామెను సమస్కారము చేసిరి. అప్పుడామె “మీ రిప్పుడే పోయెదరా?” అని ప్రశ్నించెను.

గోరా—ఔను!

వర—వినయబాబూ! నీవు భోజనము చేసి పోవుచుగానీ—నీతో మాటాడ వలసినపని యున్నది?

సతీకుండు గంతులు వైచుచువచ్చి వినయనిచేయి పట్టుకొని “ఔను; మాయమ్మ వినయబాబూను బోనీయును! ఈతఁ డీరాత్రికి మాయంటనే యుండును!” అనియెను. వినయుండు కురితుండై మారుమాట చెప్పజాలకుండటం గాంచి వరదాసుందరి గోరాను జూచి “వినయబాబూనుగూడ మీరు వెంటబెట్టుకొని పోయెదరా? ఈయ నతో మీ కావశ్యకమగుపని యున్నదా?” అని ప్రశ్నించెను.

గోరా—ఏమియును లేదు—వినయా! నీవుండును! నేనుపోయెదను!

అని చెప్పి గోరా వెదలిపోయెను. వినయు నాఁపునుని వరదాసుందరి గోరాను గోరుచున్న సమయమునందే యొకసారి వినయుండు లలిత మొగమునంగఁ జూడవంద నుండఁజాలకపోయెను. లలిత చిఱునఱవుతో మొగము మరల్చుకొనియెను. లలిత కా వించుచుండు నట్టిఁజెంతఁపుఁజిఱునఱవులబరిహాసముల నెదిరించుటకు వినయుండు సమర్థుఁడు కాఁజాలకుండెను—ఇప్పటి లలితచిఱునఱవుతోడి మోరమా పాతనికి మఱి యొకవాఁడై బాణ మయ్యెను. అప్పుడు లలిత మృదులస్వరముతో “వినయబాబూ! మీరీదినమునఁ దప్పించుకొని రోయిన బాగుగ నుండును!” అనియెను.

వర—ఏమి?

లలి—అక్క మిమ్ము విపక్తునఁ బడద్రోయ. జూచుచున్నది. జిల్లాకలెక్టరు వారి బృహదర్థ సమ్మేళనము మును నాటకమును బ్రకర్షించుట కొకయభి నేత తక్కురగా నున్నాఁడు. అక్క యాదుకొఱకు మిమ్మెగ్గాట చేసికొన్నది.

వినయుండు కృష్ణభావముతో “ఎంతపరిచరిగినది! ఈపని నావలఁగాదు!” అనియెను.

లలి—(నవ్వుచు) ఆసంగతి నేనమ్మతో ముందే చెప్పితిని. ఈయభిసమున బ్రవేశించుటకు మిమ్ములను మీ మిత్రుఁ డంగీకరింపనీయఁ దనికూడఁ జెప్పితిని !

వినయునకు మఱియొక యాఘాత మయ్యెను. అతఁడు “నామిత్రునినాట యటుంచుము ! నత్తజన్మములకుండి యెన్నఁడును నేభిసము మన నేమో యెఱుంగను! నన్నేల బలవంతపెట్టెదరు ?

లలి—జన్మజన్మాంతరముల నభిసయింపియే వచ్చితి మని మేముందఱము ననుకొనుచున్నాము !

ఇంతలో వదచానుందరి వచ్చెను. లలిత యామెం గాంచి “అమ్మా నీపూర్వముందుగా వినయబాటు నభిసయమునకుఁ బిలువఁదలఁచితిని. అతనిమిత్రుఁ డంగీకరించి నతరువాత నెనవో—” అనియెను.

వినయుఁడు కాతరశ్వరముతో “ఇందు మిత్రునియంగీకారముతో నావశ్యకము లేదు. అభిసయించుటకు నాను సామర్థ్యము లేదు!” అనియెను.

వర—అందుకొఱకు మీరు సంశయింపవలదు. మేము ముందుగ మీకు నేర్పియే తీసికొనిపోవుదము ! చిన్నచిన్నబిడ్డలకే తెలియుచున్నప్పుడు మీకుఁ దెలియదా ?

వినయునకికఁ దప్పించుకొనుట కుపాయము లేకపోయెను.

౨౧

గోరా స్వాభావిక వేగమును విడిచి శుశ్రూషుఁడై మెల్లమెల్లగ నడచుచు నిట్టికి బోవుటకు సహజమార్గమును వదిలి చాలనేపు తిరిగి తిరిగి గంగ మొక్కుకోడునుబట్టి పోవుచుండెను. ఆ కాలమునాటికి గంగానదీదలప్రదేశమునఁ గాని, గంగాకూలస్థలప్రదేశమునఁ గాని చర్తకసభ్యతాసంబంధమును లాభలోభ మాశ్రమించుకొని యుండలేదు. అప్పటి కింకను గంగాతీరముపై రైలుగాని, గంగానీరముపై వంతెనగాని కల్పింపఁబడియుండలేదు. అప్పటి శీతకాలసంధ్యాపమయములందు నగరనిశ్వాసకాలువ్యమాకాశము నింతబిడముగా నాశ్రమించుకొనుట లేదు. అప్పటిగంగానది బహుమారమునందలి నిర్జన హిమాలయశిఖరమునుండి కలకత్తా నగర బోలిప్రవృత్తతామధ్యమునకు కాంతిసందేశమునే మోసికొని రెచ్చుచుండెను.

గోరామనసు నాకర్షించుటకుఁ బ్రీతి కింతవఱ కెన్నఁడు నవకాశము కలుగలేదు గోరాహృదయమెప్పుడును స్వకార్యాలోచనములలోనే కొట్టుకొనిపోవుచుండెను. దాని కీస్థలజలాకాశములతో నంతమాత్రము నిమిత్తమే లే.పోయెను. అది వీనిని లక్ష్యముచేయుఁదయే లేదు. కాని, యిప్పుడు గంగాజగోపభాగమునందలి యాకాశము తననక్షత్రములచే నభిషిక్తమైయున్న యంధకారమూలమున నాతనిహృదయమును నిశ్శబ్దముగా స్పృశింప నాగంభించెను. గంగానది నిస్తరంగితమై యుండెను.

తీరమనందలి కొన్ని నాకలలో దీక్షమలు కలుగుచుండెను; కొన్ని దీక్షహీనములై యుండెను. తీరమనందలి చిట్టమగు చెట్లగుఱులలో గాఢాచార్య ఘనీభూత పై యుండెను. వానిదేహమున బృహస్పతిగ్రహ మంధకారాంతర్యామిబోలి తమిరమును భేదించుచున్న తరయఃపేష దృక్తితో నునిర్మమై యుండెను.

బ్రహ్మదీక్షగాఢని బ్రహ్మకృతి గోరావృద్ధయశరీరముల సభిభూతములుగాఢజేయుచున్నట్లుండెను. గోరావృద్ధిఁడగుఱున మతోసమతాళమున నాకసమునందలి విరాధంధకారమూరి నరక్షము చేయుచుండెను. ప్రకృతియంతకాలమునకు ధైర్యమువహించి గోరాయఁతఃకరణమునందలి యేద్వారము తెఱవఁబడియెనో గాని యాత్రోపను నిమిషములలో బ్రతేకించి భద్రతాప్రభుగ్రహమగు నాతనివృద్ధయదుర్గము నాక్రమించుకొని యెను. గోరా యంతకాలముగఱుకును దనవిద్యాబుద్ధులచేతనే యాలోచించి పనులను గావించుచుఁ గేవలమును స్వతంత్రుడై యుండెను—ఇప్పు డేమైనది ? ఆతఁ డిప్పుడొక్కించుక ప్రకృతి సంగీకరించినమాత్రముననే గభీరమగునీనీలజలమును, నిబిడమగు నీనీలకూలమునూ, సముదారమగు నీనీలాకాశమును నాతని నొక్కసారిగా నావరించుకొనియెను! కావున నాతఁ డిప్పుడు ప్రకృతికెట్లో లొంగిపోయెను.

వీధిప్రక్కనున్న వర్తకశాగ్యస్థానమునందలి యుద్వానమున విశేషలత యొకటి యుపరిచితములగు పువ్వులనుండి వెలువడకొమలకృణులపరిమళములచే గోరావ్యాకులవృద్ధయముపై హాస్యప్రసారణము గావించుచున్నట్లుండెను. ఆగంగానది యాతని కీలోకాలయకగృత్తేత్రమునుండి దూరముననున్న యొకయనిర్దేశ్యస్థానము నంగుళినిర్దేశమునఁ జూపించుచున్నట్లుండెను. ఆయనిర్దేశ్యస్థానమున నిగ్జనదీతీరమునందలి వృక్షములు శాఖలచే దట్టముగ నొండొంటి నలముకొని వింతపూవులను బూచియుండెను; వింతనీడలను బ్రసరించి యుండెను. అచ్చటి నిగ్మలనీలాకాశముక్రిందిపగళ్ళు వికచనయఃదృగ్విభాషములంబోలియు, రాత్రులు లజ్జావనతనమున పక్షిచ్ఛాయలంబోలియు విలసిల్లుచుండెను!—నలుదెసలనుండియు వధురావర్తములు బయలుదేటి యపూర్వశక్తులతో నాతని నాకర్షించి యిదిగఱు కన్నఁడు నెట్టిపరిచయమును లేనిగభీరస్థానమునకు గొనిపోవుచున్నట్లయ్యెను! ఒక్కసమయమునందే యాతనిసమస్తవృద్ధయమును వ్యధాహర్షములతో నీవైపునుండి యావైపునకుఁ గొట్టికొనిపోవుచుండెను. ఇప్పుడిహేమంతనిశాసమయమునందు—ఈ నదీతీరమునందు—ఈయశ్వత్తనగరకోలాహలమునందు—ఈ యస్ఫుట నక్షత్రాలోకమునందు—శ్వవ్యాపియు, నవకుంతియు, నజ్ఞాతయు నగునొకమాయాపనిసాన్నిధ్యమున గోరా యాత్మవిస్మృతుడై నిలువఁబడి యుండెను. ఇంతవఱకు నీతఁ డీమాయాదేవిని సంగీకరింపఁజూపుటచేతనే యిప్పు డామెకాసనబంధమగునింద్రజాలము తనసహస్రవర్ణమాత్రముతో గోరాను జలస్థలాకాశసహితముగా

నలువెగలనుండియు బంధించివైచెను ! గోరా తన్నుఁగూర్చి తా నే విస్మయపడెపోయి యా నిర్జననదీపుటమునం దొక సోపానముపైఁ గూలఁబడిపోయెను.

అతఁ డప్పుడు తనలో “నాజీవితమునం దీక్రొత్తయనుభవ మేలకలిగినది? దీని తో నేమైనఁ బ్రయోజన మున్నదా? నాజీవితసంకల్పానుసారముగా నాహృదయమునఁ బడిలక్షచుకొన్న విధిబంధములలో దీనికిఁగూడ నెచ్చటనైనఁ బోటున్నదా? కాక యిది వానికి విరుద్ధమైనదా? అయినచో దీనితోఁ బోరాడి జయమందగలనా?” అని యీవిధముగా దృఢముష్టియై ప్రశ్నించుకొనుచుండెను. అక్షణమునందే కున్నీర్ధికా లనయనములనుండి వెలువడినవిజ్ఞానోజ్వలంబును, విసమక్రొమలంబును, విభావముంద రంబును, విసంవాదపూర్ణంబును నగునొక మనోజ్ఞదృష్టి యాతనిమనోమధ్యమునందా కస్మికముగ జ్వలిత మయ్యెను. అనింద్యనుందరమగు వాస్తవలవమునందలి కోమలాం గుళిస్పర్శ సౌభాగ్యసంబంధ మగునొకానొకయనాస్వాదితమధురగుధారస మాతని ధ్యానసమ్మోళిముసేనుపలక్షిత మయ్యెను! గోరాసహస్రశరీరమును బులకితమైపోయెను ! ఏకాకియై యున్నయాతని నాయంధకారమధ్యమునందలి ప్రగాఢానుభవము సమస్త ప్రశ్నలనుండియు, సమస్తద్వైధీభావములనుండియును మరల్చివైచెను. అప్పుడాతఁడా నూతనానుభవమును మనఃపూర్వకముగ ననుభవించుచుండెను. దీనినిఁ ద్యజింపవలయు ననుకోరిక యాతనికిఁ గలుగ నేలేదు.

గోరా యింటికిఁ బోవునప్పటికిఁ జాలరాత్రి యయ్యెను. అనందమయి యాత నింగాంచి “బాబూ! భోజనమునకు వేళ మించిపోయినది. ఇంతరాత్రివరకు నేమిచే యుచుంటివి ?” అనియెను.

గోరా—నామన నేమైపోయినదో నాకుఁ దెలియలేదమ్మా ! చాలనేపటికట మను గంగయొడ్డుననే కూరుచున్నాను !

అనం—వినయుఁడుకూడ నున్నాఁడా ?

గోరా—లేదు ! నేనొంటిగ నే యుంటిని.

అనందమయి కది యత్యాశ్చర్యముగా నుండెను. గోరా యిదివఱకెన్నిఁడను నిష్ప్రయోజముగ నింతరాత్రికలకను గంగయొడ్డునఁ గూర్చుండి యుండలేదు. అతఁ డూరక కూర్చుండి యాలోచించు శ్వభావముకలవాడె కూడఁ గాఁడు. భోజనము చేయునప్పుడ కూడ గోరా యన్యమనస్కుడై యెయ్యండుట యామెకు సుంకోచముగా నుండెను. అనందమయి కొంతనేపైనతరువాత మెల్లగా “నేడు నీవు వినయునియిం టికిఁ బోయితివా ?” అనియెను.

గోరా—లేదు. నేడు మేమిరువురమును బరేశునింటికిఁ బోయితిమి.

అమాటనిని యానందమయి కొంతనే పొలోచించి "అయింటి వారందరితోడను నీకుఁ బరిచయ మైనదా ?" అని ప్రశ్నించెను.

గోరా—వివది !

అనం—అయింటిలోని యాడువాండ్రో కవరోధము లేదటగాదా ?

గోరా—ఎంతమాత్రమును లేదు.

ఇదివఱ కిట్టిప్రశ్నలకు గోరా తీవ్రముగఁ బ్రశ్నోత్తర మిచ్చెడివాడు. ఇప్పు డట్టిలక్షణము కాన రాకుండుటచే నానందమయి మరల నూరక కూర్చుండి యాలోచింపఁ దొడంగెను.

మఱునాటియుదయమున గోరా యొప్పటివఱకు బెందలకడలేచి ముఖప్రక్షాళనము చేసికొని తనపనులయందుఁ బ్రవేశింపలేదు. ఆతఁడు తనగదిలోనికిజేరి దెలుచుకొని కొంతనేపటివఱకును నిలువబడి తూర్పువైపునఁగల వీధివంకఁ జూచుచుండెను. అవీధికిఁ దూర్పుభాగమునం దొకపాఠశాల యున్నది. ఆపాఠశాలయావరణమునందున్నపురాతన జంబూకృత్తుపైఁ బలుచని తల్లెనిమంచు క్రీష్ణుకొని యుండెను. క్రిమముగ నుదయారుణకిరణములు వ్యాపించి గోరా చూచుచుండఁగనే కొంతనేపటి కా మంచుతెరను వదల్చిపెచ్చు. ప్రభాతబాలాకప మాతరుపత్రములనందునుండి మిలమిల మెఱయుచుండెను. చూచుచుండఁగనే గలకత్తానగరవీధు లన్నియును జనకోలాహల ప్రభూరములైపోయెను.

ఇంతలో ననినాకుడు కొందఱుశిష్యులతోఁ గలసి వచ్చుచు సందుమలపునందగపడి గోరాభావావేశబాలమును బలవంతముగాఁ ద్రొంగివైచెను. అప్పుడు గోరా తనమనసును దానే నిండించుకొనుచు 'ఈషడ్ధతి యేమియును బాగుగలేదు ! ఈయాలోచన కెన్నటికి నెడమియఁగూడదు !' అని యనుకొనుచు గదినుండి వెలుపలికిఁ బోయెను. తన సమాజమువారికిఁటికి వచ్చునప్పటి కసంసిద్ధుడై యుండుట గోరా కిదివఱ కెన్నఁడును దట్టస్థించి యుండలేదు. ఈసామాన్యసంచారమునకే గోరా తన్ను నిండించుకొనియెను. ఇంక నెన్నటికిని బరేశునింటికిఁ బోఁగూడదనియు, వినయునితోఁ గొంతకాలమువఱకును గలసి యుండఁగూడదనియు నాతఁ డప్పుడు మనసులో నిశ్చయించుకొనియెను. తరువాత నాతఁడు తనసమాజమువారితోఁ గలసి యొకనిశ్చయము చేసికొనియెను ఒకరిద్దఱు మిక్కిలితోఁ గలసి గోరా పెంతు నొకదమ్మిడీయైనఁ దీసికొనకుండ మార్గమధ్యమున దొరకియారిధ్యమును గ్రహించుచు గ్రాండుట్రీకుతోడ్డునుబట్టి కొంతకాలము దేశ సంచారము చేయుట కేర్పఱచుకొనియెను.

ఈయత్యుత్సాహముచే గోరా యత్యుత్సాహపూరితుఁ డైపోయెను. సమస్తబంధములను ద్రొంగుకొని యావిధముగాఁ నిరాభావకమార్గము నవలంబించి పోవుట

యాతనికై బరమానందముగా నుండెను. ఆతనిహృదయమం దిదీనఱకు లోలోపలనుం
డియే ముట్టుకొనియున్నజాల మీసంకల్పమాత్రమున విచ్చిన్న మైపోయి నట్లాతనికిఁ
బొడకటెను. ఈసమస్తభావావేశమును మాయామాత్ర మనియుఁ గర్మ యొక్కటియే
సత్య మైనదనియు నీప్రబోధవచన మతీతీవ్రముఁ నాతనిహృదయమునఁ బ్రతిభవనిం
చుచుండెను. ఆతఁడు ప్రయాణోద్యతుడై బడినుండి వెడలు బాలకునిబోలి తనగది
నుండి బయలువెడలెను. ఆసమయమునఁ గృష్ణదయాళుఁడు గంగాస్నానము చేసి
కమండలుపుతో గంగాజలమును దీసికొని నామాలిని బారాయణము చేసికొనుచు
నింటికి వచ్చుచుండెను. తీవ్రవేషముతోఁ బోవుచున్నగోరా యాతనిపైఁ బడినతోడనే
లజ్జితుడై తత్తంముతో నాతనిపాదములకుఁ బ్రణామము చేసెను. “ఉండుము ఉం
డుము!” అని పలుకుచుఁ గృష్ణదయాళుఁడు దూరముగ జరిగెను. పూజ కామండఁగ నే
గోరా ముట్టుకొనుటవలన నాతని గంగాస్నానఫలము మంటఁ గలసిపోయినది ! శౌచ
మాను గాపాడుకొనుటకై యాతఁ డితరసంపర్కము కలుఁకుడ మెలంగుచుండె
ననిమాత్రమే యింతవఱకు గోరా యనుకొనుచుండెను. కాని ముఖ్యముగాఁ దనసంప
ర్కమునే నిషేధించియుండె ననుసంగతి గోరా గ్రహింపనేలేదు. కృష్ణదయాళుఁడు
ష్టేచ్ఛ యని యానందమయిని దూరముగఁ బ్రత్యజించెను. మహిమఁ దుద్యోగము
నందే మునిఁగియుండువాఁ డగుటచే నాతనితోడి సంపర్కముఁ కవకాశమే లేదు.
ఒక్కశశిమఖినిమాత్ర మేతఁడు తనయొద్దఁ జేర్చుకొని యామెను సంస్కృతస్తోత్ర
ములను జెప్పుచుఁ బూజార్చనావిధులయు దామెను దీక్షితురాలిం గావించుచుండెను.

కృష్ణదయాళుఁడిప్పు డిట్లు తనసంపర్కమునకు సంశయించినసంగతిస్పష్టముగా
గోరాకుఁ దెలిసిపోయెను. అందుల కారఁడు మనసులో నవ్వుకొనియెను. ఈవిధముగాఁ
దండితోడిసంబంధ మంతయుఁ దనకు విచ్చిన్నమైపోయినను, దండి తనతల్లి ననా
చారిణి యని యెంత నిందించుచున్నను గోరామాత్రము తల్లియగునానందమయిని
ప్రాణసమాసమగు భక్తిసమర్పణముం గావించి పూజించుచుండెను.

గోరా భోజనమైతరువాతఁ గొన్నిబట్టలకు మూలగట్టి చిలాతీ పాట పారినతె
వెక్కునకు. గట్టుకొని తల్లియొద్దకు వచ్చి “అమ్మా! నీకు కొంతకాలముకఱవకు నుచా
రముచేసి వచ్చెదను” అరియెను.

ఆనం—ఎక్కడకు. బోయెదవుబాబూ !

గోరా—ఆసంగతి నేనింను నిరపహమకొనజేదు.

ఆనం—పని యేమి ?

గోరా—చెప్పటకు బోధపడినపని కాదు. పోవుటయే మొకదని.

అనందమయి యేమియు మాటాడ కూరకుండెను. అది చూచి గోరా “అమ్మా నన్నడ్డగింప వలదని వేడుకొనుచున్నాను. నీకు నాసంగతి యంతయును తెలియును. నేను సన్యాసి నగుదు నని భయపడవలదు. తల్లివగునిన్ను విడిచి చాలకాలము నేనొంటిగా నుండఁజాలను!” అనియెను.

తల్లియందుఁ దనకుఁ గల ప్రేమన్నగూర్చి గోరా యంతవఱ కెన్నఁడును నోటితోఁ జెప్పియుండలేదు. అందుచే నాతఁ డిప్పు డించుక లజ్జితుఁ డయ్యెను. అనందపు లకిత యగు నానందమయి యప్పు డాతనిభావమును మరలించి “బాబూ! విషయం దుకూడ వచ్చునా?” అని ప్రశ్నించెను.

గోరా—రాడమ్మా! విషయండు రాదు. విషయండు లేకున్నచో మార్గమునందును, ఘట్టములయందు నీగోరాకు రక్షణము లేదనుకొనుచున్నావు కాబోలును! అమ్మా! విషయంజే నాకు రక్షణఁ దెలిసినపు పొరపాటు పడుచున్నావు! నేను నిరపాయముగ నింటికి వచ్చినతిరువాతనైన నీపొరపాటును సవరించుకొనఁగలవు.

అనం—అప్పుడప్పు డుత్తరములు వ్రాయుచుందువా?

గోరా—వ్రాయుననియే యనుకొనుము! వ్రాసినచో మంచిదే. భయము లేదమ్మా! నీగోరా నెవ్వరు నెత్తికొనిపోరు! అమ్మా! నీవు నన్నెంతయో విలువగలవానిగా భావించుచున్నావు. ఇతరులందఱు నట్లు చూడరు. ఎవ్వరైన నాయీమాటపై లోభపడినచో వారి కప్పుడే దీని నిచ్చివేసెదను. అంతే కాని దీనికొకట నాప్రాణదానమును జేయను. ఈసంగతి నిశ్చయముగా నమ్మి యుండుము!

అని చెప్పి గోరా యానందమయిపాదములకుఁ బ్రణామము చేసి యామె పాదధూళిని దలపైఁ దార్చెను. ఆమెయు నాతినిమస్తకముపై నాస్తమనుంచి చేతిని ముద్దుపెట్టుకొనియెను. ఒక్కనిప్రేథవాక్య మైనను బలకలేదు. తనకంతకష్టముగ నున్నను నమంగళళంకచే నామెయెన్నఁడును బ్రయాణసమయమున నిప్రేథవాక్యములు పలుకదు. ఆమె తన జీవితమునందే యనేకకష్టముల ననుభవించినది. ఈబహిః ప్రపంచ మంతయు నామె కిపరిచిత మైనది కాదు. ఆమె హృదయమున భయము మాటయే లేదు; గోరా కేమైనఁ గన్బము కలుగుననుకంటయే యామెకుఁ గలుగలేదు. కాని గోరాహృదయమునం దేనియో విప్లవము కలిగినదనిమాత్ర మేమె నిన్నటినుండి యును భావించుకొనుచుండెను. ఇప్పటిగోరా యాకస్మికప్రమాద మేమెనంతయును నకు మఱింత తోడయ్యెను.

గోరా మాట కట్టుకొని యిల్లు వెళువతోడ నీయెట్టిని జుట్టుగులాదిపువ్వుల గుత్తిని జేతఁ బట్టుకొని విషయం దాతని కెదురుపడియెను. అప్పుడు గోరా “విషయా! నీకనునము మంచిదో కాదో యీప్రమాణమునందే తేలును!” అనియెను.

విన—ప్రయాణమా యేమి ?

గోరా—ఔను.

విన—ఎక్కడకు ?

గోరా—ప్రతిభవని ప్రత్యుత్తరము—ఎక్కడకు ?

విన—ప్రతిభవనికంటే మంచియుత్తరము లేదా ?

గోరా—లేదు. నీవమ్మయొద్దకుఁ బోయినచో సంతయును దెలియును. నేను పోయెదను.

అని యాతఁ డతివేగముగఁ బోయెను. : నయుఁడు లోనికిఁ బోయి యానంద మయి! నమస్కరించి యామెపాదధూళిని గైకొని యాగులాబిపువ్వుల నామె పాద ములపై నుంచెను. ఆనందమయి “ఈపువ్వులెక్కడివి ?” అనియెను.

వినయుఁ డాప్రశ్నకు స్పష్టముగా నుత్తరము చెప్పక “మంచివస్తువు లభిచుటచే ముందుగాఁ దల్లిపూజనొనర్చుకొనినది దలఁచితిని! అని చెప్పచు నామె ప్రశంసముపైఁ గూర్చుండి “అమ్మా! ఇదియేమి యన్యమనస్కువై యున్నావు ?” అనియెను.

ఆనం—ఎందుచే నట్లనుచున్నావు ?

విన—నీవు నాకెప్పటివలెఁ దాంబూలము నిచ్చుట మఱచిపోయితివి !

ఆనందమయి లజ్జితయై వినయునకుఁ దాంబూలము నిచ్చెను. తరువాత రెండు జాములకఱకును వారికి సంభాషణ జరిగెను. గోరాప్రయాణమునుగూర్చి వినయుఁ డొక్కమాటయైనను స్పష్టముగాఁ జెప్పజాలకపోయెను. ఆనందమయి ప్రశంసశంకమున “నీవు నిన్నటిదినమున గోరాను బరేకునింటికిఁ దీసికొనిపోయితివా?” అని ప్రశ్నించెను. వినయుఁడు సర్వమును స్పష్టముగాఁ దెలియఁజేసెను. ఆనందమయి ప్రతినివయమును మనఃపూర్వముగాఁ దెలిసికొనియెను. వినయుఁడు నెలవు దీసికొనునప్పుడు “అమ్మపూజ సాంగమైనది. ఇంక నీవరణప్రసాదము లగు నీనిష్కల్యక్షసుమములను దలఁపఁ బెట్టకొని పోయెదను !” అనియెను.

ఆనందమయి నవ్వుచు నాగులాబిపువ్వులను వినియుని కీతి కిచ్చెను. అప్పుడామె తనలో “ఈమనుమములు కేవలము సౌందర్యముచేత నే యింతగా నాదరింపఁ బడుటలేదు—ఈయుద్భిజ్జతత్వమున కతీతమగు నిఁకొకగభీతత్వ మేదియో నిశ్చయముగా నీనిలోపల నున్నది!” అని యనుకొనియెను.

అపరాహసదుయమున వినయుఁడు వెళ్ళిపోయెను. అప్పుడాతనిహృదయమున నెన్నియోభావములు తోఁచెను. అతఁ డప్పుడు ప్రయాణమున గోరా కెట్టియసౌఖ్యమును గలుగకుండుఁగా! గోరాకును నామమ గలమిత్రత్వమున కన్నఁడు నెట్టియాతంకమును గలుగకుండుఁగాక!” అని ఘనమేల్వసునిఁబ్రార్థించెను.

౨౨

గులాబీపువ్వులనుగూర్చి యొకచిన్నకథ యున్నది !

నిన్నరాత్రి గోరా పరేకునిల్లు విడిచివచ్చెను. కాని రాత్రి నాటకాభినయము నుగూర్చి ప్రసంగము జరిగి వినయునిహృదయమునకుఁ జాలకవ్వమును గలిగించెను— ఈవిషయమున లలిత కెట్టియుత్సాహమును లేకుండుటయేకాక, యీవ్యాపార మామె కంతమాత్రము గొప్పమేలేదు. కాని యెట్లయినను వినయు నీయభినయమునం జేర్పవలయునని యామెకుఁ బట్టుదల కలిగెను. గోరాకు విరుద్ధము లగుపనులన్నియును వినయునిచేఁ జేయింపవలయునని యామె రోషముతోఁ బూనుకొని యుండెను. వినయుడు గోరాకు విధేయుడై యుండుట లలితకు మితిలేసంతయసహ్యముగా నుండెను. ఎట్లయినను సమస్తబంధములను ద్రొంచివెచ్చి వినయుని దనకు స్వాధీనునిగాఁ జేసికొంటుంటే జీవితమునకుఁ జరితార్థత యని యామె భావించుకొని యుండెను.

అప్పుడు లలిత లలితవేణీబంధము చలించునట్లు తలయూచుచు “ఏమయ్యా! అభినయమునందు దోష్మమేమున్నది ?” అని ప్రశ్నించెను.

విన—అభినయమున దోష్మములేకుండుగాక! ఆదొరయిఁటికీఁబోయి అభినయించుటమాత్రము నాకంతబాగుగాలేదు.

లలి—ఇది మీమనసులోనిమాటయేనా? మఱి యెవ్వరియభిప్రాయమైన జెప్పుచున్నావా ?

విన—ఇతరులమనసులోనిమాట చెప్పవలసిన భారమేదియు నామీఁదలేదు. అట్లు చెప్పుటయును గొప్పమే—నాయభిప్రాయమే నేను చెప్పుచున్నట్లు నీకుసమ్మతములేదు ఒకప్పుడు నాయభిప్రాయమును, నొకప్పు డితరాభిప్రాయమును జెప్పుచుందునని నీయూహ కాబోలును ?

లలిత యీమాట కెట్టియుత్తరమును జెప్పక యొక్కించుక చిటునవ్వుమాత్రము నవ్వి కొంచెము సేపూరకుండి “దొరగా రొకవేళ నాహృనించినను నిరాకరించుటయే వీరత్వమని మీమిత్రు డభిప్రాయపడును గాఁబోలును—ఈమూలముననైన నింగీషువారితో యుద్ధము చేసినఫలము లభించుననికూడఁ దలంచును గాఁబోలును !” అనియెను.

వినయుఁ డుత్తేజితుడై లేచి “నామిత్రుఁ డట్లునుకొనకపోయినది దప్పకుండ నేనట్లే భావించును! యుద్ధము కాకేమి? కేవలమును నాకు మనల ననాదరించుచుండుదురు. నాకు తమకడవీరితో సంజ్ఞచేసి పిలిచిన తమాత్రమునే మనలను గృతార్థులనుగాఁ జేసినట్లు తలంచుచుండును. అట్టియుపేక్షాభావముతో నుపేక్షామూలముననే గోరాడకున్నచో నిక నాత్మగౌరవమును నిజపుకొనుటయెట్లు!” అనియెను.

లలితయను సహాయముగా భిమానకరి! విషయములయిన భిమానవాక్యము లామె
కలిపియనులే యెయ్యదెను. కాని లలిత యభిమానకరి యగుటచేతనే తనపక్షమున
యుక్తిదౌర్బల్యము కలిగినప్పు డకారణముగ నెత్తిపొడుపుమాటలచే విషయని నానా
తునిం గావించుచుండును— తుటతుదకు విషయముడు “లలితా! ఇంతవాగ్వాద మెందు
లకు? “నీవభినయమున కంగీకరింపవలయును. ఇట్లంగీకరించుటయే నాయుష్టము!” అని
చెప్పగూడదా? అట్లయినచో నీకోరికను మన్నించి నాయభిమానమును విసరించుకొని
నుభవపడుదునుగాదా!” అనియెను.

లలి— సరిసరి! నేనట్లెల చెప్పుదును? నిజముగా మీకొకచుతమే యున్నచో
నది నాకోరికకొఱ కేల పరిత్యజింపబడవలయును? కాని యది సత్యముగా నుండవలయు
ననియే నాయుద్దేశము!

విస— మంచిది. నాకు నిజముగా నెట్టియభిప్రాయమునులేదు— కాని నీవిప్పు
డు నన్నుగోరకుండఁగ నే నీవాదమునకు విజితుడనై యాయభినయమున కంగీకరించితిని

అనుకంఠలో కరదానుండరి యటకువచ్చెను విషయముడామెంగాంచి నేనీయ
భినయమునకు సిద్ధుడనైతిని. ఏమి చేయవలయునో చెప్పుడు.” అనియెను.

వరదానుండరి గర్వముతో “అందుకొఱకు మీరాలొచింపనక్కఱలేదు. మేము
ముందుగా మీకు నేర్పి సిద్ధముచేసియే తీసికొనిపోవుదుము! కేరల మభ్యాసముకొఱకు
మాత్రము మీరు ప్రతిదినమును నియమిత కాలమునకు వచ్చుచుండవలయును!” అనియెను

విస— మంచిది! నేటికి నెలవు తీసికొందును.

వర— అదియేమిమాట! భోజనముచేసి మతిపొందు.

విస— నేడు భోజనము చేయను.

వర— ఆలాగు కాదు.

ఇక మాటుమాటాడక విషయముడు భోజనముచేసెను. కాని మునుపటివలె స్వా
భావికప్రభుత్వముమాత్రము లేదు. అప్పుడు నుచరితకూడ నశ్యమనక్కరై యూరక
కూర్పుండీయుండెను. లలితకును విషయమునకును వాదము జరుగుచున్న సమయమునం
దామె వరండాలోఁ బ్రచారము చేయుచుండెను. ఆరాత్రి యింక నెట్టిసంభాషణ
మును జరుగలేదు. వెదలిపోవునప్పుడుమాత్రము విషయముడు లలిత గంభీరవదనమండల
ము నుపలక్షించి “నేనూరక యంగీకరించితిని— కాని నీకు సంతోషమునుమాత్రము
గలిగింపజాలకపోయితిని!” అనియెను.

లలిత యెట్టిప్రభుత్వమును జెప్పక వెదలిపోయెను. లలిత సహజముగా నేర్చు
టయననేమో యెఱుంగదు. కాని యిప్పుడామె నియనకమలములయిందీ కన్నీరు
పొంగిపారలిపోవుచుండెను. ఏమిజరిగినది? ఎత్తిపొడుపుమాటలచే మాటినుటికిని విస

యుని హృదయమును బాధించుచుంటినని యామె యిప్పుడు స్వయముగా దుఃఖించుచున్నది కాబోలును ?

వినయుఁ డభినయమున కంగీకరింపకున్నంతవఱకు లలితపట్టుకల హెచ్చిపోవుచునే యుండెను. కాని యిప్పుడాతఁ డంగీకరించినంతనే యామెయుత్సాహ మంతయునుదగ్గిపోయెను. అంగీకరింపకుండుటకుఁ గలప్రబలకారణములేప్పు డామెకు విశ్వసనీయములైయుండెనో యిప్పుడే యామెహృదయమునకుఁ బరితాపము కలిగెను. అందుచేతనే యామె తనలో “కేవలమును నాకోరికను మన్నించుటకే వినయబా బిట్లంగీకరించుట యుచితముకాదు. కోరిక—వీల మన్నింపవలయును ? నాకోరికను మన్నించినన్న గౌరవించితినిని యాతఁ డనుకొనియెను. కాని యాతని యీ గౌరవమును బడయుఁ గలుగుటచేతనే నాకింతటిబాధ !” అని భావించుకొనుచుండెను.

కాని యిప్పుడు వ్యతిరేకించుట యెట్లు ? నిజముగా లలితయే యింతవఱకును వినయు సభినయమునకై నిర్బంధించినది. వినయుఁడు గౌరవము నాలోచించి తనకోరికను మన్నించినందులకుఁగూడ లలిత కోపగించుటయా?—ఈసంఘటనముచే లలితకుఁ దనయందుఁ దనకే యసహ్యభావమును సిగ్గును గలిగెను. ఇట్లుగునని యామె భావించి యెన నుండలేదు. లలితకు మనశ్చాంచల్యము కలిగినప్పుడు తఱచుగా సుచరితయైద్రుఁబోవుచుండెడిది. ఇప్పుడట్లు చేయక తనభావమును తనహృదయమునందే యడఁచుకొనుటచే నామె కన్నులనుండి యశ్రువులు వెలువడఁదొడంగెను. కాని యాకన్నీటి నామెయే సరిగాఁ జూచుకొనలేదు !

మఱునాటియుదయమున సుధీరుఁ డొకపూబంతిని లావణ్య కిచ్చెను. అం దెట్లుగులాది పువ్వులజంట యొకటి యుండెను. లలిత యాబంతిని విప్పి యాగులాది గుత్తిని దీసికొనియెను. అది చూచి లావణ్య యాబంతిని బాదుచేసినందులకుఁ గోపించెను. అప్పుడు లలిత “నట్టి యాకులకును, నట్టిపువ్వులకును, నడుమ మంచిపువ్వులను బంధించుట నాకుఁ గష్టముగాఁ దోచినది. ఈవిధముగా నన్నటి నొక్కచో బలవంతముగ సమానముగఁ గూర్చియుంచుట యసాగరికపద్ధతి !” అని చెప్పుచు నాపువ్వుల నన్నిటిని గృహమునం దచ్చటచ్చట వేలువేలుగ వలంకరించి యాగులాదిపువ్వులను మార్చియు తాను దీసికొనియెను.

ఇంతలో సతీశుఁడు వచ్చి “అక్కా ! ఈపువ్వు లెక్కడివి ?” అనియెను ! లలిత యామాటలకు బదులు చెప్పకయే “నీవీదినమున నీమిత్రుని యింటికిఁ బోలేదా?” అనియెను. సతీశున కిప్పుడు వినయునిమాట మనసులో లేదు. కాని లలిత తలఁపునకుఁ దెచ్చుటచే నాబాలుఁడు గంతులు వైచుచు “కొను ! ఇప్పుడే పోయెదను” అని యాత్రీపడియెను.

లలిత యాతని బట్టుకొని “అక్కడకు బోయి యేమి చేసెదవు?” అని ప్రశ్నించెను. సతీశుడు సంతోషముగా “మాటలాడెదను!” అని చెప్పెను. అప్పుడు లలిత “నీకాతఁ డిన్ని బొమ్మల నిచ్చెను?—నీవీతని కేమియు నీయనక్కఱ లేదా?” అని మరలఁ బ్రశ్నించెను.

వినయుండు వార్తాపత్రికలలోని బొమ్మలను గత్తిరించి సతీశున కిచ్చుచుండెను. దాని నాబాలకుడు వయసగా నొకపుస్తకముతో నంటించుకొనుచుండెను. ఈవిధముగా మంచిబొమ్మలతోఁ దనపుస్తకమంతయు నిండించుకొనవలయు నని సతీశుడు మిగుల వేడుక కలిగియుండెను. లలిత యిప్పటిమాటవలన నీబొమ్మల నన్నిటిని వినయునియొద్ద నూరక తీసికొంటే నని యాతనికిఁ దోచినంత నే చాల కష్టముగా నుండెను. ఈప్రపంచమునందు బ్రతిదినమును ననేకబాధ్యతలకు లోనుగావలసియుండు నని యప్పు డాతనిమనసులో నశ్చష్టముగాఁ దోచెను. కాని యాబొమ్మలయం దాశక్తి నాతఁ డెడలించుకొనుట కష్టముగా దోచెను. కాని వాని నూరక తీసికొనుట యాతని కిప్పుడు చిన్నతనముగా నుండెను. అప్పుడు సతీశునియుద్విగ్నవదనముఁ గాంచి లలిత యాతనిఁ గౌఁగలించుకొని “బాబూ! దానికేమిలెమ్ము! మఱి యెకలా గనుకొనవలదు—ఈగులాబిపువ్వులను తీసికొనిపోయి నీవీతని కిమ్ము!” అనియెను.

సతీశుఁ డప్పు డేవిషయ మింతసామాన్యముగాఁ దేలిపోయినందునకు గంతుప న్నదయుండై యాపువ్వులను గైకొని యప్పుడే తనమిశ్రానియుజనును దీర్చుటకై వెడలిపోయెను. వినయుండు వీధిలో నే యాతని కగపడియెను. సతీశుఁ డాతని గట్టిగాఁ బిలుచుచు సమీపమునకుఁబోయి చొక్కాలోపలఁ బువ్వులను దాచుకొని “నీకొఱకు నేనేమి తెచ్చితివా చెప్పుకో!” అనియెను. తుద కెట్లో వినయునిచేఁ జెప్పుకొనలే ననిపించి సతీశుడు పువ్వులను బయటికిఁ దీసెను.

అప్పుడు వినయుండు “అహ! ఈపువ్వు లెంతయందముగా నున్నవి! కాని నతీశా! ఇవి నీవి కానట్లున్నవే! ఈదొంగను దుదకుఁ బోలీసువారి కొప్పగింపవలసి వచ్చునేమో?” అనియెను. సతీశుఁ డాపువ్వులు తనవని చెప్పవచ్చునో కూడదో యావస్థికముగ నిశ్చయించుకొనఁజాలక యాతఁ డించుఁ నేమిలోచించి “మాసోదరి లలిత యీపువ్వులను మీకిమ్మని నాజ్ఞఁ బంపెను!” అనియెను. ఈమాటల కిచ్చుట నే నిష్పత్తియై పోయినది. నేను మధ్యాహ్నము మీముంటికి వచ్చెద నని చెప్పి వినయుండు సతీశునిఁ బంపివెచ్చెను.

నిన్నటిరాత్రి లలితదెప్పులవలనఁ గలిగినబాధ వినయుఁ డొకను మఱవఁజాలకుం డెను. వినయుఁ డెవ్వరికిని గవ్వును కలిగించుస్వభావముకలవాఁడు కాఁడు. అందుచేత నే యెవ్వరును దన్ను నొవ్వనాడకుండవలయు నని కోరుకొనుచుండును. ఇదివఱకు

వినయుండు లలితను, నుచరితను సమావముగ భావించుచుండెను. కాని యిప్పుడంత
శ్రమబోటు తిన్న యేనుగు మావటివానిని మఱవజాలకయు వినయుండు లలితను మ
ఱవజాలకుండెను. ఎటులైన లలితను బ్రసన్ను రాలింగావించి కాంతినందవలయునని
యే యాతని ముఖ్యలోచన మైయుండెను. అతడు సాయంకాలమింటికి వచ్చెను.
లలిత చిఱునవ్వుచే జ్వాలామయము లైయున్న మామాట లన్నియు నొక్కొక్కటిగ
నాతని హృదయమున బ్రతిధ్వనించుచుండుటచే నాతనికినిద్రపట్టలేదు. గోరాకుఛాయా
మాత్రుడ వనియు, నీకుఁ బ్రతేకత్వము లేదనియు నామె పఠిపాసింది యుండెను.
అనూట సత్యముకాదని నిరూపించుట కాతఁ డెన్నియో కారణముల నూహించుకొని
యెను కాని యాముక్తులవలన నాతనికిఁ బ్రయోజన మగపడలేదు. ఏమనిన—
ఆమె యీవిషయమున వినయునకు స్పష్టముగా వ్యతిరేకించి వాదింపలేదు. అందుచేఁ
బ్రతివాదము చేయుట కవకాశము లేకుండఁ బోవుచున్నది. ఇన్నియుపపత్తులన్నను
వాదించుట కవకాశము లేకపోయినందులకు వినయునకుఁ గష్టముగానుండెను. తెల్ల
వారినతరువాత నైనను లలిత ప్రసన్నురాలుకాలేదు. అతఁడస్థిగ్ధుడై యింటికివచ్చి “సత్య
ముగా నేనింతటియవజ్ఞాపాత్రుడ నేనా?” అని భావించుకొనఁదొడంగెను.

సతీశుఁ డిప్పుడే వచ్చి లలిత పంపిన ధని చెప్పి గూలాచిపువ్వుల నిచ్చుట విన
యుని హృదయమున కించుక యుల్లాసమును గలిగించెను. అప్పు డాతఁడు తనలో “నే
నభినయమున కంగీకరించుటయే సుంధికి నిదగ్ధస్వరూపముగా నుత్తోషించి లలిత నా
కీపువ్వులను బంపినది!” అని భావించుకొనియెను. అతఁ డాపువ్వుల నింటియం దుంచి
బయలుదేరివలయునని మొదట ననుకొనియెను గాని “ఈకాంతికుసుమములను డల్లిపాద
ములపైనుంచి పవిత్రములుగఁ జేసి తీసికొనిరావలయును!” అనియెంచి యానందమయి
యొద్దకుఁ బోయెను!—

ఆ సాయంకాలము వినయుండు పరేశునింటికి పోవునప్పటికి సతీశుండు లలితయొద్ద
బడిపాఠమును జెప్పించుకొనుచుండెను. వినయుండు లలితం గాంచి “ర కవరముయంద
గూచక మైనది! కావున సుంధికుసుమములు స్వేతములైనచో నుచితముగా నుండును!”
అనియెను. లలిత యాభావమును గ్రహింపజాలక వినయునివ.కఁ జూచుచుండెను. విన
యుడప్పుడు తెల్లపూలగు త్తి నొకదానిని రుమాలునుండి తీసి లలితకుఁ జూపుచు “నీ
పువ్వుము లంతయందము కలవైనను వాని నుం దించుక క్రోధచిహ్నమున్నది! నాపువ్వు
ము లంతయంద మైనవి కాకపోయినను కాంతిని కుభ్రతను, సమ్రుతనునూ చిం మచు నీసన్ని
ధిని నిలిచియున్నవి!” అనియెను.

లలిత తనకరములములయందుఁ గెంజాయ గదుర “మీ రేపువ్వులను నాపువ్వు
లని చెప్పుచున్నారు ?” అని పూర్ణించెను.

వినయూఁ డప్రతిభుడై నేను పొరపాటు పడితిని. ఈసతీశు డెవ్వరిపువ్వుల నెవ్వరికిచ్చెనో ?" అనియెను.

తోడనే సతీశుఁ డుచ్చైస్వరముతో "నరిసరి! అక్కయే యీపువ్వుల నిమ్మని చెప్పినది !" అనియెను.

విన—ఎవ్వరి కిమ్మని ?

సతీ—మీ కే—

లలిత మొగ మెఱుఁచుకొని సతీశునివెన్నుపైజెఱచి "నీవంటి మూఁడు నెచ్చటను జూడలేదు. వినయూబాబు బొమ్మల నిచ్చినందుల కీపువ్వుల నిచ్చెదనంటివి కాదా?" అనియెను.

సతీశుఁడు హతబుద్ధియై "ఔను. ఆమాటనిజమే—కాని నీవే యట్టిమ్మని చెప్పితివి !" అనియెను.

సతీశుని మఱిపింపఁబోయి లలిత మఱియొకచిక్కునఁ దగులుకొనియెను. ఆపువ్వులు లలితవే యని వినయూఁడు స్పష్టముగా గ్రహించెను. కాని యట్లులేలియకుండకలయు ననియే లలితయభిప్రాయ మనికూడ గ్రహించెను. అప్పుడవినయూఁడు "నీపువ్వుల కంటె నావి చిన్నవియేకాని, నాపువ్వుములో నీప్రసూనములలోవలె బొటపాటేమి యును లేదు. మనపరస్పరవివాదనిష్పత్తి కీమనుమములు శుభనూచకములై యున్నవి!" అనియెను.

లలిత తలయూచుచు "మనవివాదమేమి; దానికి నిష్పత్తియేమి?" అనియెను.

విన—ఒక్కసారిగా సర్వమును మాయయేనా? వివాదము, పువ్వులు, నిష్పత్తి యన్నియును మిథ్యలేవా? శుక్తియందు రజతభ్రమయే కాదు—కేకలము శుక్తియే భ్రమయా ! దొరగారియింట నాటకాభినయము మాటకూడ—

లలి—అది భ్రమకాదు ! దానినిగూర్చి కలకామేమున్నది? దానికొఱకు మీరంగీకరింపవలయునని నేను పోరాడితివనియు, మీరంగీకరించినంత నే నేను కృతార్థురాల నైతివనియు భావించుచున్నానుకాబోలును ! నిజముగా మీకిష్టమే లేకయున్నచో నొకరిమాటవిని యేల యంగీకరింపవలయును ?

అని చెప్పుచు లలిత యాగదిలోనుండి వెడలిపోయెను. ఆమె నాటకాభినయము నకు బలవంతపెట్టినందులకు వినయూనియెదుటఁ దనతప్పు నంగీకరింపవలయునని యిదివఱకు స్థిరపఱచుకొనియుండెను. కాని యీప్రసంగముతో నీప్పు డామెయొద్దేశ మంతయును మార్చిపోయెను. ఆయభినయమునుగూర్చి తానింతదూరము వ్యతిరేకముగ వాదించుటవలనఁ గలిగినయామెమనఃకష్ట మింకను బోలేదని వినయూఁ డనుకొనియెను. వినయూఁ డావిషయమునఁ బైకంగీకరించెను గాని లోపల నాతనికిఁ గష్టముగ నే యుం

దేశని లలితమనస్సు తోభించుచుండెను. ఆమె హృదయమున నిట్లు బాధపడుచుండుట వినయనకను గవ్వముగ నే యుండెను. ఇంక నీనిషయమున నెన్నడును బరిహాసమున కైన వాడింపఁగూడదనియు నీయభిసయకార్యమునందుఁ దా నుదాసీనుఁడైయున్నట్లీతరు లెవ్వరును దోషారోపణము చేయవండునట్లు మిగుల శ్రద్ధతోను నైపుణ్యముతోను గార్యమును సంపూర్ణముగ నెఱవేర్చవలయుననియు నాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను.

సుచరిత నేటిప్రాతఃకాలమునుండియుఁ దనగదిలో నొంటిగఁ గూర్చుండి “క్రైస్తవానుకరణము” అనునొక యింగ్లీషుమతగ్రంథమును జదువుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. నేడేదామె యితర కార్యములయందు మనసు పెట్టలేదు. కాని యప్పుడప్పుడదామె మనసు చెదరుచుండుటచే నతీరములు ఛాయామాత్రము లెఱోవుచుండెను. అపరక్షణమునందే యామె తన్ను నిందించుకొనుచు మఱింతస్థిరబుద్ధితోఁ జదువుటకు బ్రయత్నము చేయుచుండెను—ఒకప్పుడొక కఠస్వర మామెకు వినవచ్చుటచే వినయబాబు వచ్చుచుండెనని యామెకుఁ దోచెను. తోడనే యామె యదరపడిలేచి మఱియొకగదిలోనికిఁ బోవలయునని యాత్రీపడియెను. కాని యంతలోనే తనయస్తి మితభావమును నిందించుకొనుచు మగలఁగూర్చుండి చదువుకొనఁదొడంగెను. మరల “దియో శబ్దమెనటు తోచుటచే నాలించి వినుటకుఁ బ్రయత్నించెను.

తఱచుగా నీనయుఁడు ముండు వచ్చుటయును, దరువాత గోరా వచ్చుటయును జగగుచుండెను. నేడుకూడ నట్లే జరుగు నేమోయని యామెకు భయముగా నుండెను. ఆమెకప్పుడు గోరావచ్చు నేమోయను భయమును, రాక్షండు నేమోయను సంశయముచే హృదయావేదనమునుగూడఁ గలుగుచుండెను.

ఇంతలో లలిత యామెగదిలోనికి వచ్చెను. సుచరిత యామె మొగమువంకఁ జూచి “విశేషము లేమి?” అనియెను.

లలి—ఏమియును లేవు.

సుచ—ఇంతనేపటివఱకు నెచ్చట నున్నావు?

లలి—వినయబాబు వచ్చియున్నాడు—అయిన నీతో మాటలాడఁదలఁచి

యున్నట్లున్నది.

సుచ—నీవుకూడ రావా?

లలిత యధీరస్వరముతో “నీవు పోయి మాటాడుము. నేను తరువాత వచ్చెదను!” అనియెను.

సుచరిత వెలుపలగదిలోఁ బ్రవేశించి సలీశునితో మాటలాడుచున్న వినయునిం గాంచి “వినయబాబూ! తండ్రిగారు పికాకపోయినారు. ఇప్పుడే వత్తురు. తమనా

టకసాతము నొప్పగించుటకై లీలయును లాశణ్యయును మాస్థరుగారింటికిఁ బోయినారు-
లలితమాత్రము పోలేదు. మీరుపోయి కరీకుయిచ్చి రండని చెప్పి వారిని బంపివైచివ
ది." అనియెను.

విన—నీ కీ నాటకమున సంబంధములేదా ?

సుచ—అదటను నాటక మాడువా రైనచో నికఁ జూచువారెవ్వరు ?

ఇట్టి సందర్భములలో వరదాసుందరి సుచరితను వూటలచేతనే సంతోషపెట్టి
తప్పించివైచుచుండును. అందుచేతనే యీసారికూడ సుచరితకు ననసామర్థ్యము ప్ర
దర్శించుట కవకాశము గలిగిందికాదు. వినయుండును సుచరితయుఁ గలిసికొన్నప్పుడు
సంభాషణమునకుఁ దెంపులేకుండ నుండెడిది. కాని, యిప్పు డాభయపక్షములయందు
ను విఘ్నము తఱచుచుటచే మాటలే తోచుట లేదు. సుచరిత యింక గోరామాట
యెత్తగూడదని యొట్టువెట్టుకొని వచ్చియు డెను. వినయుఁ డీ మానుపటివలెఁ
గోరానుగూర్చి మాటాడవలకుండెను. లలితయే కాక యి టినా రందఱును గోరా
నొక నీచోపగ్రహముగా భావించుచున్నారని యెంచి వినయుఁ డింక నాతనిమాట
యెత్తకయే యుండెను.

సుచరిత వినయునితో నెట్లొయొకటి రెండుమాట లాడి సతీశునిబొమ్మలపుస్తక
మానుగూర్చి సతీశునితో నేనేమో సంభాషింపఁ దొడఁగెను. మఱియు నడుమనడుమ
బొమ్మలను సరిగా నంటించుకొనలేదని సతీశునిపైఁ గోపపడుచుండెను. సతీశుఁ డామె
తో బిగ్గఱగా వాదిప్రతివాదములు చేయుచుండెను. ఇంక వినయుండు బల్లపై నుంచిన
తనపువ్వులగుత్తివంకఁ జూచుచు లజ్జానంజుభితచ్ఛాదయముతో "ఈపువ్వులను గౌర
వముకొరకైన లలిత కిచ్చుట యుచితముగా నుండును!" అని భావించుకొనుచుండెను.
ఇంతలో నడుగులచప్పుడు వినవచ్చుటచే సుచరిత వెనుదిరిగి చూచెను. హారానబాబు
వచ్చుచుండెను. సుచరిత బెదరిమాచిన ట్లందఱికిని స్పష్టపడుటచే నామెమొగ మె
ఱవడిపోయెను. హారానుఁ డొకకుర్చీపైఁ గూర్చుండి "ఏమి వినయబాబూ! మీగోరా
బాబు రాలేదేమి?" అనియెను.

అనావశ్యకముగ హారానుఁ డిట్లు ప్రశ్నించుటకు వినయుండు విరక్తుడై
"ఏమి ? మీకాతనితోఁ బని యున్నదా?" అనియెను.

హారా—మీరు వచ్చితిరి. ఆయన రాలేదు ! పూయికముగా నిట్లు జరుగుట
లేదు. కాన నిట్లు ప్రశ్నించితిని.

వినయునకుఁ జాలకోపము కలిగెను గాని యది వెల్లడి యగునను నుద్దేశముతో
సంతోషముగా "అతఁ డిప్పుడు కలకత్తానగరమున లేఁడు!" అని చెప్పి యూఁకుండెను.

హారా—ప్రచారమునకుం బోయె ననుకొందును !

విషయమునకు సహింపరానంత్రకోపము కలుగుటచే దాని కట్టిప్రత్యుత్తరము నీయలేదు. సుచరితయును మాటాడకుండ నటనుండి లేచిపోయెను. హారానుఁ దతివేగముతో నామెను వెంటడించెను గాని యామె యాతని కందలేదు. దూరమునుండియే యాతఁడు “సుచరితా! నీతో మాటాడవలసినపని యున్నది!” అని కేక వైచెను.

సుచ—నాకిప్పుడు సిమితమాగా లేదు.

అనిచెప్పుచు నామె తన శయనగృహమునకుఁ బోయెను.

ఇంతలో వరదాసుందరి వచ్చి నాటకాభినయమునుగూర్చి కొన్ని సంగతులను బోధించుటకై వినయునిఁబిలుచుటచే నాతఁడు గదిలోనికిఁబోయెను; తరువాత నక్సడే వచ్చి చూచికొనియెను గాని, విషయన కాబల్లపైనున్న పువ్వులగపడలేదు. ఆరాత్రి యభినయపరీక్షకు లలిత యెంతమాత్రమును రాలేదు! సుచరిత యాయింగ్లీషుపుస్తకము నొడిలో నుంచుకొని తోపలిదీపము నొకమూలఁ జాటుగా నుంచి చాలరాత్రి వఱకును వెలుపలియంధకారమును జూచుచుఁ గూర్చుండి యుండెను. అప్పు డామె కన్నులయెదుట నొకయపూర్వము నపరిచితమునగు దేశము మరీచికంబోలి కానవచ్చుచుండెను. ఆమె జీవితమునందలి సమస్తజ్ఞానానుభవములకును, ఆదేశమునకును విశేష భేద మగపడుచుండెను. అచ్చటివాతాయనములయందలి దీపకాంతులు తిమిరనికీధినయందలి నక్షత్రములం బోలి నుదూరమగు రహస్యమునందు : మనసునకు భయము గొలుపుచుండెను. మఱియు నామె కప్పుడు “నాజీవితము తుచ్చమైనది ఇంతకాలము నేను నిశ్చయ మనుకొన్నది సంశయాకీర్ణమైనట్లు తోచుచున్నది. నేనిదివఱకుఁ జేసిన పను లన్నియు నర్థహీనములైనవి! ఇచ్చటనే జ్ఞానము సంపూర్ణము కావచ్చును, కర్మము మనాత్మమును గాంచవచ్చును! జీవితమునకు సార్థక్యము లభింపవచ్చును! ఈయ పూర్వంబును, నపరిచితంబును, భయంకరంబు నగు దేశమునందలి యజ్ఞాతసింహద్వారము పెదుట నన్ను నిలిపినవా రెవరు? నాహృదయ మిట్లేలకొట్టుకొనుచున్నది? అగ్రసరంబులు కాఁగోరియు నాపాదము లిట్లేల స్తంభించి పోవుచున్నవి?” అని యావిధముగా నాలోచనములు తోచుచుండెను.

౨౩

సుచరిత కొన్ని దినములనుండి యుపాసనయందు మనసుంచియుండెను. కాని మునుపటికంటె నధికముగనే పరేళు నాశ్రయించుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. ఒక నాఁడు పరేళు దొంటిగాఁ గూర్చున్నప్పుడు సుచరిత వచ్చి యూరక యాతనిచెంతఁ గూర్చుండెను. అప్పుడు పరేళుఁడు పుస్తకమును బల్లపై నుంచి “ఏమిరాధా!” అనియెను.

సుచ—ఏమియును లేదు.

అనిచెప్పి బల్లపైనున్న పుస్తకములను, గాగితములను సవరించుచు నొకనిమిషమైన తరువాత “బాబా! పూర్వమువలె నన్ను జదివించుట లేజేమి?” అనియెను.

పరేశుడు సప్రేమముగఁ జిలునవ్వు నవ్వుచు “అమ్మా! నీవు నాపాఠశాలలో నంతయును జదివి యుత్తీర్ణురాల వైతివి. ఇంక నీవు స్వయముగనే చదువుకొని గ్రహింపఁగలవు!” అనియెను.

సుచ—కాదు. నేనేమియును గ్రహింపఁజాలను. మనుపటివలెనే మీయొద్దఁ జదివెదను.

పరేశ—మంచిది, లేపటినుండి యారంభింపుము!

సుచరిత కొంతనే పూరకుండి యాకస్మికముగా “బాబా! ఆదినమాన వినయ బాబు జాతిభేదమునుగూర్చి విశేషముగఁ జెప్పియున్నాఁడు. మీరు నాకావినయమున నేమియును బోధింపలేదేమి?” అనియెను.

పరేశ—అమ్మా! నేనుగాని యితరులుగాని, బోధించినబోధనలనుమాత్రమే చిలుకపలుకులవలె నేర్చుకొనుట గాక మీరు స్వయముగా నెల్లవిషయముల నాలొచించి తెలిసికొనవలయు నని నాకోరిక! ఈసంగతి నీకును దెలియును. ప్రశ్న సరిగా వుననులో జాగరితము కాకముందే యుపదేశము కావించుట యాకలి కాకముందే యన్నముపెట్టుటవంటి దగుచున్నది. అందువలన నరుచియు, నజీర్ణమును గలుగుచుండును. నీవు నన్నిప్పుడు ప్రశ్నించితివి. కావున నాకుఁ దెలిసినదానిని జెప్పెదను.

సుచ—నేను మిమ్ములను బ్రశ్నయే యడిగితిని. మనము జాతిభేదమును నిందించుటకుఁ గారణ మేమి?

పరేశ—ఒకపిల్లి విస్తరిలోఁ గూర్చుండి యన్నము తినినను దోషములేదు. కాని యొకమనుష్యుఁ డాయుంటఁ బ్రవేశించినచో నన్నమును భారవేయవలయును. మనుష్యునందే మనుష్యున కసహ్యభావమును బుట్టించు నీజాతిభేదపద్ధతి యధర్మము కాక మఱియేమందువు? మనుష్యుల నింతభయఁకరముగా నవమానించుట తత్కృతమానించుటయే యగును!

సుచరిత గోరామాటల ననుకరించి “ఇస్పటిసమాజవికృతుల ననుకరించి యనేక దోషములు కలుగవచ్చును. అది సమాజదోష మనఁబడును. గాని యాదోషమును బ్రధానధర్మమున కారోపించుట యేల?” అనియెను.

పరేశ—ఆప్రధానవస్తు వెక్కడ నున్నదియో తెలిసినచోఁ జెప్పఁగలిగి యుండును. కాని దేశమునందు మానవులు మానవులనే యసహించుకొనుటయు, నవమానించుకొనుటయు, బరస్పరభేదముతోఁ జూచుకొనుటయు మనము కన్నులారఁ జూచు

చున్నాను ! ఇట్టియవసరం చేసేయో కాల్పనికప్రధానధర్మముమాట యాలోచించుచు మనసున కూలుట గలిగించుకొనుట యెట్లు ?

నుచరిత చాలనేపటివఱకును బరేశునిమాటలభావమును మనసునఁ బట్టించుకొనుచు దునకు “బాబా ! అట్లునతో నీసంగతి యంతయును వినయబాబునకు బోధింపఁగూడదా ?” అనియెను.

పరేశుఁడు నవ్వుచు “వినయబాబు గ్రహింపఁజాలఁ దని నేనాతని కిది యంతయును బోధించుట మానలేదు. వారెప్పుడు సర్వోత్కృష్టసత్య మగుధర్మమువైపునుండి తమహృదయములం దీనిషయముగూర్చి యాలోచింతురో యప్పుడే వారి కిది యంతయును నీతండ్రిగాఁగో, నతఁడో నిమిత్తము లేకందఁగ నే స్పష్టపడిపోవును. ఇప్పుడు వార్యదిక్కునుండి చూచుచున్నారు. కావున నిప్పుడు వారియడల నాబోధనము లెంతమాత్రమును బనిచేయఁజాలవు.”

గోరావాక్యములను శ్రద్ధతో వినుచున్నప్పు డైనను నామెహృదయమున సంతయసహిత మగువివాద మే కలిగి బాధాఁగలుగా నుండెడిదిగాని శాంతి కలిగెడిది కాదు. ఇప్పు డామె పరేశునితో మాటలాడి ట్లుకాలములో నావిరోధభావమునుండి విముక్తికందఁగలిగెను నుచరిత గోరాను గాని, వినయుని గాని పరేశునికంటె గొప్ప వారుగా నెట్లును భావించి యుండలేదు. పరేశునియుద్దేశముతో క్షకీభవింపని వారి యెడల నామెకు గోపముకూడఁ గలుగుచుండెను. ఇప్పుడు గోరాతో మాటలాడినతరువాత నామె కాతని మాటలయందవజ్జలేనుగాని, కోపమునుగాని, చూపఁజాలకుండుట యామెకుఁ గష్టముగ నే యుండెను. అందుచే నామె చిన్నతనమునందుకలె నే పరేశు నాశ్రయింపి యెల్ల వృక్షమండపలయు నని వ్యాఖ్యపఱచుచుండెను. ఆమె లేచి ద్వారమువఱకును బోయి మరల వచ్చి పరేశుఁడెవకభాగముఁ గుర్చీపై జేతు లానుకొని నిలిచి “బాబా ! నేను మీరు నాతోఁ గలసియుపాసన చేయవలయును!” అనియెను.

పరేశు—అలాగే తల్లీ !

తరువాత నుచరిత తనగదిలోనికి బోయి తలుపు మూనుకొని కూర్చుండి గోరా మాటల నగ్రాన్యముగాఁ జేసికొనుటకు బ్రయత్నించుచుండెను. కానిజ్ఞానవిశ్వాస ప్రదీప్త మగుగోరానుఖ మామెఁన్నలకుఁ గట్టినట్లె యుండెను. “గోరామాటలు వట్టి మాటలుకావు, ఒక్కొక్కమాటయు నొక్కొక్కగోరాయే! గోరామాటలలో నాకృతియున్నది; గతి యున్నది; ప్రాణమున్నది ! ఆ మాటలు విశ్వాసబలము చేతను, స్వదేశప్రేమపరితాపముచేతను, బరిపూర్ణములైయుండును. అని ప్రతివాదములకు లోబడు నవికావు. వానియందు సంపూర్ణమానవత్వ మున్నది. అది సామాన్యమానవత్వముకాదు. వానిని బూర్వపక్షము చేయుట కెవ్వరును సమర్థులు కాఁజాలరు!” అని యీయధికా

నామెక్కడయమునకుఁ దట్టుచుండెను. ఇట్టిద్యుంద్యభావమధ్యమునం బడుటచే నుచరి
తకుఁ గన్నుల నీరు నిండుచుండెను. ఎవ్వకో తన్నీద్యైధీభావమధ్యమునఁ ద్రోసి
తైచి తామూరక దూరమునుండి చూచుచున్నట్లామె కనుభవ మగుచుండెను. అం
దుచే నామె హృదయము పగిలిపోవుచుండెను; పరితాపముచే నామె తన్నుఁ దానే
నిందించుకొనఁ దొడఁగెను.

౨౪

“ద్రైడక్” కవిచేఁ బద్యరూపముగ రచింపఁబడిన “సుంగీతశక్తి” అనునాటక
మును, వినయుఁడు ముఖ్యము చేపికొని చదువుటకును స్త్రీలందఱు నభినయరంగమున
వేమరచనలతో నుండి కావ్యలిఖితవ్యాపారములనుగూర్చి మూకాభినయములఁ గావిం
చుటయే కాక సమయోచితము లగునింగీషుసాటలను, బద్యములను జదువుచుండుట
కును నేర్పాటు జరిగెను. వరదాసుందరి కష్టపడి నాటకాభినయమునకు వినయునిఁ
దయారు చేయవలసియుండునని యనుకొనియుండెను. ఆమె కింగీషువందు జ్ఞానము సా
మాన్యమే యైనను సమాజమునందలియొకరిద్దఱుపండితులపై నామె యీవిషయమున
నాథారపడి యుండెను.

కాని ప్రదర్శన మారంభించినతోడనే వినయుఁడు చదువుట కారంభించి వర
దాసుందరికిని బండితులకునుగూడ సత్యాశ్చర్యమును గలిగించెను. తమసమాజము
వాఁడు కాని వినయుని దిద్దితీర్పవలయునను కోరిక వరదాసుందరికిఁ దీరినది కాదు. ఇం
తఁకటకును వినయుని సామాన్యముగఁ జూచువా రందఱు నిప్పటియాతనియాంగీకరము
భాషావైదుష్యమును గాంచి విస్మితులై యాతని గౌరవింపఁకుండ నుండఁజాలకపో
యిరి. హాసానభాటుకూడఁ దనపత్రికకుఁ గొన్ని లేఖలను వ్రాసి యీయవలయునని
యాతని వేడుకొనియెను. సుధీరుఁడు తమవిద్యార్థిసమాజమునం దొకటిరెండుపన్యాస
ముల నీయవలయు నని యాతని ప్రార్థించెను.

లలితయవస్థ యత్యద్భుతముగా నుండెను. వినయుఁ డిప్పు డీయభినయవిషయ
మున నెవ్వరిసహాయము నపేక్షింపకుండుట యామెకు సంతుష్టిగను, నసంతుష్టిగను
గూడనుండెను. వినయుఁడు తమసమాజములో నెవ్వరికిని లోభవపదమం కుటయే కాక
యందఱికింబెను గొప్పవాఁడుకూడ నయ్యెను. అతఁ డిప్పుడు తనశ్రేష్ఠత్వమును భా
వించుకొనును. అతని కిప్పు డెవ్వరియొద్దను నేర్చుకొనవలసిన దేనియును లేదు—లలిత
కదియే కిష్టముగానుండెను. వినయునిపట్ల నామె యేమి కోరుకొనుచున్నదో, యెట్లుం
డిన నామెకు కాంతిగా నుండునో యామెకే బోధపడుటలేదు. అప్పుడప్పు డామె
యప్రసన్నత తిన్నతిన్న విషయములయందలి తీక్రభావమునందు స్పష్టపశుచు విక
యునకు లక్ష్య మగుచుండెను. వినయునిపట్ల దానిట్లుండుట గౌరవము కాదని లలిత

తెలిసికొనగలగెను. తెలిసికొని యామె పరితపించుచుండెను; తనతప్పు దిద్దుకొనకలయు నని కష్టపడి ప్రయత్నించుచునే యుండెను; కాని సామాన్యవిషయములందుఁగూడఁ గలుగుచున్న యామె యంతర్జ్వాలను కాంతింపఁ జేసికొనుట కామె కట్టియపాయమును గోచుటలేదు. ఇవఱ కామెయే యీవిషయమున వినయుని బలవంతపెట్టి యొప్పించినది. ఇప్పు డాతని నొక్కసారి గా మరలింపవలయు ననునట్లే శమామెను గలచిపై చుచుండెను, కాని యిప్పు డీసమస్తాయోజనమును విపర్యస్తముగఁ జేసి వినయుం దకారణముగ నేచుని చెప్పి తప్పించుకొనఁగలఁడు? సమయము కూడ సమీపించినది! వినయుఁడు తన నైపుణ్య మంతయును జూపి తానే యీవిషయమునం దుత్సాహముతోఁ బని చేయుచున్నాఁడు! ఇతఁ డప్పించుట కుపాయమేమున్నది? తుదకు లలిత కేమియుం దోచక తల్లిం గాంచి “నేనీయభినయమునఁ బని చేయఁజాలను!” అనియెను.

వరదాసుందరికిఁ దనబిడ్డ యగులలితసంగతి బాగుగఁదెలియును. అందుచే నామె యత్యంతమును శఙ్కితయై “ఎందుచేత?” అని ప్రశ్నించెను. “ఈపని నాచేతఁ గాదు!” అని లలిత ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

వినయుఁ దనకుఁగూడ కాఁడని నిశ్చయింపఁబడినప్పటినుండియు లలిత వినయుని యొద్దఁ దననాటకభాగము నొప్పగించుటకుఁ గాని యభినయాభ్యాసముఁ గావించుటకుఁ గాని యిష్టపడలేదు. ప్రత్యేకముగ నేనే యభ్యాసము చేసికొందు నని చెప్పి పై చెను. ఇందువలన నందఱియభ్యాసమునకును భంగము కలిగెను. కాని లలిత యేత మాత్రము నంగీకరింపలేదు. తుదకు వారు లలిత లేకుండఁగ నే యభ్యాసము కావించుకొనుచుండిరి. తుట్టుతుద కిప్పుడు లలిత సర్వోత్సాహమునకును భంగము చేయుటకు నిర్దోషుడై యుండెను. ఇది వరదాసుందరికిఁ దలపైఁ బడునుపడిన ట్లుండెను. లలిత యితఁ డనమాట వినదని వరదాసుందరికిఁ దెలియును. అందుచే నామె యిప్పుడు పరే శునిశరణమును గోరెను. పరేశబాబు సామాన్యవిషయములలోఁ దనకుమా రెలయిష్టా నిష్టములను కానించువాఁడుకాఁడు, కాని యాతఁడు కలెక్కరునొద్ద నంగీకరించి యీ యభినయవిషయమునఁ బోర్తాహమును గూర్చుచు నుండెను. సమయముకూడ సమీపించినది. ఇది యంతయు నాలోచించుకొని పరేశు లలితను బిలిచి యామెమస్తకమున హస్తము నుంచి “అమ్మా! లలితా! నీవిప్పుడు వదలుకొన్నచోఁ జాలదప్పుగా నుండునుమా!” అనియెను.

లలిత రుద్రకంఠస్వరముతో “బాబా! నేనీపని చేయఁజాలను. నాచేతఁగాదు.” అనియెను.

పతే—నీవు బాగుగ నభినయింపజాలకున్నచో నపచారములేదు; కాని, కేవల మభినయింపకుండుట తప్పు !

లలిత తలవంచుకొని నిలువబడి యుండెను. పతేకుడు మరల “అమ్మా ! ఈ భారమును నీవు వహించినప్పుడు సరిగాఁ దీర్పవలదా ? ఇది కోపముతెచ్చుకొని తప్పించుకొనవలసినసమయము గాదు. కష్టముగా నున్నను నీకిది కర్తవ్యము. అంగీకరింపవా తల్లీ !” అనియెను.

లలిత తండ్రి మొగముడంకఁ జూచి “అంగీకరించితిని.” అనియెను.

ఆనాటిసాయంకాలముననే లలిత వినయునియొద్దఁ దన సమస్తసంకోచమును దూరము చేసికొని యనుసమానసామర్థ్యముతోఁ బంతయు పట్టినదియుంబోలె దనయభినయభాగము నొప్పగించివైచెను. వినయుఁ డిదివఱ కు మిచ్చదువును వినయుండలేదు; ఇప్పుడు విని పరమాద్భుతనిమగ్నుడైపోయెను. ఆహా ! తేజోమయమగు నాయుచ్చారణ మెంతస్పష్టముగ నున్నది ! అందెచ్చటను నొక్కించుకొనెను దడఁబాటు లేదు. ఆభావప్రకాశ మెంతనిస్సంశయముగ నున్నది ! విని వినయుఁ డాకాతీతం బగునానందము ననుభవించెను. ఆమనోహరకంఠస్వర మాతనివీనులయందుఁ జాలనేపటివఱకును బ్రతిధ్వనించుచుండెను. పాఠశాల మధురకంఠస్వరమునుబట్టికూడఁ గవితా శ్రోతలకు మనోమోహనకరములై యుండును. చెలువంపుఁజిగురుఁగొమ్మలలో వికసించిన పువ్వులవలెనే పాఠకులకిలస్వనములలోఁ దులకించుకొనెదలు శోభానంపవచ్చులై యుండును !

లలితయును గ్రామముగా వినయునియొద్దఁ గవితాప్రసంగమును గావింప నారంభించెను. ఆమె యింతవఱకును దనతీవ్రభావముచేతనే వినయు నుత్తేజిగునిం గావించుచుండెను; సమయము వచ్చినప్పుడెల్లఁ దిరస్కారవచనములచేతను దీవ్రహాస్యములచేతనే వినయుని నొప్పించుచుండెను. లలిత యెప్పు డేమి చేయానో, యెప్పుడేమిచేయనో యనియే వినయుఁడు సంకోచింపవలసినచ్చుచుండెను. ఆమె యసంతోషభావరహస్యమును భేదంపజాలక వినయుఁడు నిరంతరము నామెను గూర్చియే యాలోచించుచుండెను. తెల్లవారి నిద్రనుండి లేచునప్పటికే యాతని కామెమాటలు స్మృతికి వచ్చుచుండెను. అతనికిఁ బ్రతిదినమును లలిత యీవేళ నెట్లుండునో యను నాలోచనమే లోచుచుండెను. ఆమెయం దొక్కించుకొని సన్నభావ మగపడిన నాఁడు వినయుఁడు నిట్లూర్పు విడిచి బ్రదికితి ననుకొని యామె యల్లప్పుడు నిట్లుండుట కేమిచేయవలయునో యని యాలోచించుకొనుచుండెను. కాని యేయుపాయమును దోచక కేరలము వినయుఁ డామె కధీనుడై యుండెను.

ఈ విచారములనడచు నిప్పటికి లిత కాశ్యోతనమాధుర్యము వినయునకుఁ బరమా నందదాయక మయ్యెను. తనయానందమునుగూర్చి యెట్లు ప్రశంసించువలయునో యా తనికిఁ జోచుటలేదు. లలిత మొగము నెదుట మంచిమాట చెప్పుటఁగూడ వానికి సా హసము కలుగుటలేదు. మంచిమాటలకు మానవులు సంతోషింతు రనుసామాన్యనియ మము లలితకు వ రింపజేసెనా యని యాతనికి సంశయము కలిగెను. అందుచేతనే విన యుండు తనయానందా నేశమును బట్టఁజూపక వరదాసుందరితో లలితభాషావైరుష్యము నుగూర్చియు, బరసమాధుర్యమునుగూర్చియు విశేషముగఁ బ్రశంసించెను. అందువలన వినయుని విద్యాబుద్ధులయెడల వరదాసుందరికి గౌరవమును విశ్వాసమును మఱింత తృప్తపడియెను.

మఱియొక వింతసంగతి ! లలిత తనయాభినయకాశ్యమును వాక్పాఠ్యమును బ్రశంసనీయుము లైకట్లు గ్రహించినతోడనే నిరుపక్రమకరమగునోడ సముద్రతరంగ ములనుండి దాటికట్లుగా నామె తన రత్నాభిజ్ఞతనుండి తరింపఁగలిగెను. అప్పటి నుండియు లలిత తనతీవ్రప్రభావమును వినయునియెడల నుపయోగించుట లేదు. విన యునకు వైముఖ్యముగూర్చుపని యేషియు నామె చేయుటయే మానివెచ్చెను. ఈ యభినయకార్యమునం దామె యుత్సాహముతో వినయునితోఁ గలసిమెలసి పని జేయుచుండెను. చదువుటయును, నభినయించుటయును నామె వినయుని యుపదేశ ముననే గ్రహించుచుండెను.

లలిత యిట్లు మాటుట వినయునిగుండెలలోని పెద్దబడవు దిగిపోయిన టయ్యె ను. ఆతనికిష్ట దానందమయియొద్దకుఁ బోయి బాలకునివలె నాటలాకుకొనవలయు ననునంతటి యానందము కలిగెను. వినయున కప్పుడు సుచరిత్రతో నెన్నియో మాటలా డవలయు నని యుండెను. కాని సుచరిత్ర నేర దాతని కగపడ నేలేదు. అవకాశము కల్పించుకొని లలితయొద్దఁ గూర్చుండి సావధానముగ మాటలాడవచ్చును. కాని లలిత తన మాటలను దీవ్రముగా విమర్శించు ననుసంశయముచే సహజముగా నాతనికి నూటలే తొణఁకవు.

లలిత—యప్పుడప్పుడు “ఇది నీమాటలేవా ? మఱియొకరివా ?” అనుచుండు ను. “నాకింతి వియను వచ్చినను, పుస్తకజ్ఞానమే గాని యమధవజ్ఞానము కలుగలేదు! అందుచే నాజ్ఞానము గ్రంథముద్రణాలయమువంటి దైపోయినది” అని వినయుండు చెప్పుచుండును. “నీవు బాగుగా మాటాడుటకుఁ బ్రయత్నింపుము? నీమాటలే నీవు సరి గా మాటాడ వలయును. నీవు చమత్కారముగా మాటాడినప్పు డెల్ల నీమాటలు నీవి కావని సంశయము కలుగుచుండును !” అని లలిత చెప్పుచుండును. అందుచే నివు ణముగా మాటాడిఁజో లలిత సంశయించునని వినయుండు ములభముగను, సంతోషము

గను మాటాడవలసివచ్చుచుండెను. ఏదైన నలవాటుచే నొక యలంకారవాక్యము నోటినుండి వెలువడినంత నే వినయునకు సంశయము కలుగుచుండెను.

అకారణముగఁ గ్రమ్ముకొన్నిచుట్టు వదలి లలితహృదయ మిప్పుడు నిర్మలమై యుండెను. ఆ మెపరిక రసము గాంచి వరదానుందరియు నాశ్చర్యపడియెను. లలిత యిప్పుడు మాటమాటకు నడ్డము చెప్పుచు విమభియై యుండుట లేదు. అన్నిపనుల యందును నుత్సాహముతో మెలంగుచుండెను; రాబోవు నభినయసందర్భమునకు వలయుపరికరములనుగూర్చి నూతనోత్సాహముతో నాలోచించుకొనుచుండెను; ఆ విషయమున నందఱును బోత్సహించుచుండెను. వరదానుందరి కందుచే సంతోషము కలుగవలసినదే కాని యామె కప్పుడు ధనవ్యయమునుగూర్చి యాలోచన కలిగెను. అకారణముచే లలిత యంగీకరించినప్పుడు మాడ నామె కుచుక కష్టముగనే యుండె ను. కాని యామె లలిత యుత్సాహము నడ్డగించుటకు సహనంపజాలక పోయెను. లలిత సంతోషముతోఁ జేయుపడులయు దెట్టిోపము కలిగినను సహంపజాలదు. అందుచేతనే యామె సామూహ్యముగ నెట్టిపనికిని బూనుకొనదు !

లలిత యెట్టియుత్సాహముతో నుచరితయైదొక నేకపర్యాయము లాత్రిముతోఁ జోయుచుండెను. నుచరిత నవ్వుచు నే మాటాడినది. కాని లలితకుమాత్ర మేమో మనసునకుఁ గన్తముగఁ దోచుచుండుటచే మనసులో నే కోపగించుకొని మరలి వచ్చు చుండెను. ఒకనాఁడు లలిత తండ్రికడకుఁ బోయి “బాబా! అక్క నుచరిత యిం టనే కూర్చుండి చదువుకొనుటయును, మేముమాత్రమును నాటకాభినయమునకు శ్రమపడుటయునా? ఇది తగదు! అమి కూడ మాతోఁగలసి పని చేయవలయును!” అనియెను.

నుచరిత కొలదిదినములనుండి చెలులతోఁ గలియక వేరుగ మెలంగుచున్న సంగతి పరేకుఁడు గ్రహించియే యుండును. ఈయవస్థ యామెనడవడి కుదితము కా దని కూడ నాతఁడు శంకించుచుండెను. ఇప్పటిలలితమాటలవలన నుచరితహృదయ మున సంతోషముగ నందఱితోడను గలసి యుండఁజాలనంతటిగృత్యస్తభావ మేది యో కలిగియుండెనని పరేకుఁ డనుకొనియెను. అప్పుడు పరేకుఁడు “అమ్మా! ఈసం గతి మీయమ్మతోఁ జెప్పలేదా?” అనియెను.

లలి—అమ్మతోఁ జెప్పెదను. కాని యక్క నంగీకరింపఁజేయుభారము మీ యందేయున్నది !

పరేకబాబు చెప్పినతోడనే నుచరిత యెట్టియధ్యంతరమును జెప్పఁజాలక తన కర్తవ్యపాలనమున కగ్రిసర యయ్యెను.

నుచరిత గదినుండి వెలుపలికి వచ్చినతోడనే వినయుఁ డామెతో మునుపటి వలెనే మాటాడఁ దలంచెను. కాని యామె యాభియ్యయమును బడయఁజాలకపోయె

ను. ఆమె మొగమునందును, జాపులయందును బ్రసన్నత కానరాకుండుటచే నాతఁ డామెను సమీపింపజాలకపోయెను. కలసిమెలసి యుండుటయందును, బనులయందు నుచరిత మునుపుగూడ నిర్లప్తతతోనే యుండెడిది. కాని యిప్పుడది స్పష్టముగా నగపడుచుండెను. నుచరిత క్రమముగా నభివ్యాప్తమయ్యుండుటగూడఁ బ్రత్యేకముగనే యుండెను; ఎనులలో నావశ్యక మైనంతవఱకే కలుగఁజేసికొనుచుండెను. ఈవిధముగాఁ జూచుచుండఁగనే నుచరిత వినయునకు దూర మైపోయెను!

కొలఁదిదినములనుండి గోరా. లేకుంటుచే వినయునకు తఱచుగాఁ బరేకునింటికి వచ్చుచుఁ బోవుచుండెను. వినయునిస్వభావమునం దిట్టినువారికిభావముం గాంచి పరేకునియింటివా రెల్లరును సంతోషముతో నుండిరి. వినయుఁడను నిరాభాధక మగు స్వాతంత్ర్యలాభముంగాంచి యెన్నఁడు నెఱుంగనియానందము ననుభవించుచుండెను. అయింటివా రందఱు నాతని గౌరవముగాఁ జూచుచుండుటచే నాతఁడు తనగౌరవము ను మఱింత వర్ధిల్లఁజేసికొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. ఇట్టిప్రకృతిప్రసారణసమయమున—ఇట్టి స్వాతంత్ర్యముభవసమయమున వినయునకు నుచరిత దూరమైపోయెను. ఈలోపము—ఈయఘాతము మరియొప్పు డై. చో దుస్సహముగనే యుండును. కాని యిప్పుడది సామాన్యముగ జరిగిపోవుచుండెను. లలితకూడ నుచరితభావాంతరమును గ్రహించి యామెను మునుపటివలె నాదరించుటలేదు! చదువునందు, నభివ్యయమునందును గలయుత్సాహమే యిన్నియు లలితప్రవయమున నిండి యున్నదా యేమి ?

ఆకస్మికముగ నుచరిత యభివ్యయమునఁ జేసుం గాంచి హారానుఁదుకు సంవత్సరముతో నుండెను. హారానుఁ డప్పుడు తానుగూడ "Paradise Lost" నుండి కొంతభాగమును జదివెద ననియును Dryden నాటకముపై సంగీతమునుగూర్చి యొక చిన్నయువశ్యాసము నిచ్చెద ననియును జెప్పెను. విరదాసుఁడరికీమాట యసన్యాగా నుండెను. లలితకును సంకుష్టిగా లేదు. కాని, హారానుఁ డిదివరకే యానివయమునుఁ గూర్చి కలెక్టరుతో మాటలాడి వచ్చెను. లలిత యానివయమునఁ గలెక్టరు సమ్మతింపఁ దని చెప్పినప్పుడు హారానుఁడు కలెక్టరుగారి యుత్తరువును జూపి యామెను నిరుత్తరం గావించెను.

గోరా పని లేకుండఁగనే ప్రయాణము చేసెను. ఎప్పుడు వచ్చునో యెవ్వరికిని తెలియదు. నుచరిత యానివయమున నేమియు నాలోచింపఁబోయినను నెప్పటి కప్పుడే గోరా నేడు వచ్చు ననునాకే యామెచునస్సులోఁ గలుగుచుండెను. ఆయాకే నేవిధముచేతను నామె తోనీవైచుకొనజాలకుండెను. గోరాయు నాసీపతయుఁ దనచునకునందలి యభాధ్యతయు నుచరితను బీడించుచున్నప్పుడు, ఎట్లుయిన

వీరమును ద్రోచుకొని పాలిపోవలయునని యామె హృదయము వ్యాకులపడుచున్నప్పుడు హారానుడు నుచరిత వేడ్డిసంబంధమును నిరపజుపరచునని మరల నొకసారి పరేకుని గోరె ! అప్పుడు పరేకుడు “వేడ్డి కింకను వ్యవధాన మున్నది కదా ! ఇంత తొందరగా నిరపజుచుకొనుట యెందులకు ?” అనియెను.

హారా—వివాహమునకుముందు గొంతకాల మిసంబంధాశ్చతో గలయాపనము చేయుట యుద్ధయలహృదయపరిణామములకు ననుకూలముగా నుండును. సాంసారిక బాధ్యతలు లేకుండియు సంబంధము కలిగి యుండుట యనునీవివాహపూర్వ పరిచయ మొకవిధముగా శాధ్యాత్మిక సంబంధమువంటిది. ఇది చాల నుపకారకమైనది.

పరే—మంచిది. అట్లయినచో నుచరిత నడిగి చూడుము !

హారా—అమె యిదిగఱకే యంగీకరించినది కాదా ?

హారానునియెడల నుచరిత మనోభావమునుగూర్చి పరేకున కింకను సందేహము గనేయుండెను. అందుచే నాతడు నుచరితను బిలిచి హారానునియభిప్రాయమును తెలిపెను. నుచరితయును దనర్విధాగ్రస్తతీరసము నెచ్చటనో యొకచోట సంపూర్ణముగా నర్పించివైచుకొనుటయే మంచి దని యెంచి తోడనే నిశ్చింతతో దనసమ్మతిని తెలియజేసెను. పరేకునిసందేహ మంతయును దూర మైపోయెను. వివాహమునకుముందే బంధింపబడుట యుక్త మగునో కానో బాగుగ జాలించియుకొమ్మని పరేకుడు చెప్పెను గాని నుచరిత యెంతమాత్రము నభ్యంతరము చెప్పలేదు. నాటకాభినయ మైనతరువాత నొకనాడ దక్షుడు బిలిచి వివాహసంబంధము నిరపజుచుట కేర్పాటు జరిగెను.

నుచరితకు దనహృదయ మప్పుడు రాముగ్రాసమునడిచు క్త మైన ట్లొకించుకనేపు తోచెను. అప్పు డామె తనలో “హారానుని బెడ్డియాడి సమాజకార్యములయందే శాహృదయమును బంధించి యుంచవలయును ! హారానబాటునొద్ద బ్రతిదినమును ధగ్మతత్వసంబంధము లగుగ్రంథములనుజదివి యాపద్ధతుల నవలంబించి యుండవలయును” అని నిరపజుచుకొని యప్రియ మని తోచుచున్నను శాకాగ్రయము జేయుటకు మహాపూర్వకముగ బ్రతిజ్ఞ చేసికొనియెను.

హారానుడు ప్రకటించుచున్న పత్రిక నెన్నడును నుచరిత చదివియుండలేదు. అపత్రిక యిప్పుడు ముద్రిత మైనతోడనే నుచరిత కందెను; హారానుడే పంపుచుండెనని నుచరిత గ్రహించెను. అపత్రిక కందికొని యామె గదిలోనికి బోయి ప్రయత్న పూర్వకముగ నందలి మొదటిపాక్షికుడియుఁ జదువ నారంభించెను; తాను శిష్యురాలుగా భావించి శ్రద్ధతో నందలియుపదేశముల ననుభవమునకుఁ దెచ్చుకొనుచుండెను.

కాని పడవ నడచుచు నడచుచు శాకస్మికముగాఁ గొండకుఁ దాకి వెనుకకు మరలెను—అపత్రికలో “పూర్వకాలవాయుగ్రస్తులు” అనుపేరితో నొక వ్యాసమున్నది. అందు వర్తమాన కాలమునందుండి పూర్వకాలమునకు వెంగము దిప్పి చూచువారినిగూర్చి నింద లున్నవి. యుక్త లంతయుసంగతములుగ లేవు ఇట్టియుక్తులను సంధానించుట సుచరిత కిష్టమే—కాని యావ్యాసమును జదివంతనే యానింద లన్నియును గోరానుగూర్చియే యని యామెకుఁ దోచెను. అందు గోరాపేరు లేదు; ఆతనిపాత్రల యుల్లేఖమును లేదు. తుపాకిగుడ్డతో నొకమానవునిఁ గొట్టి యొకపెనికుడు సంతోషించునట్లే యావ్యాసము ప్రతివాక్యముచేతను నొకసజీవపదార్థమును భేదించి యొకవిధమగు హింసానందముచే బ్రస్తుతింప మెయ్యుండెను.

అందుచే నావ్యాసము సుచరితకసహ్యముగా నుండెను. అందలి ప్రతియుక్తిని బ్రతివాదముచే ఖండించివేయవలయు నని యామెకుఁ దోచెను. గోరా తలఁచుకొన్న దీనిని దుప్పున పెగురగొట్టి ధూళిపాలు చేయఁగలుగు నని యామె యనుకొనియెను. తోడనే గోరాసముజ్జ్వలవదనమండల మామెకన్నులకు గట్టినట్లే యాతనిగభీగకంతస్వర మామెహృదయాంతరాళముఁ బ్రతిధ్వనించుచున్నట్లయ్యెను. ఆతని యసామాన్య వదనము నెదుట ఆతని గభీరభాషణములయెదుట నీవ్యాసలేఖకుడు నీచాతినీచునింజోలి కానవచ్చుచుండెను. సుచరిత యప్పుడాపత్రికను గ్రిందఁ బాఱవై చెను.

చాలకాలమున కానాడే సుచరిత వినయునికడఁ గూరుచుండి ప్రసంగవశమున “మంచిది. మిరిదిగఱకుఁ బత్రికలకు వ్రాసినయుపన్యాసము లన్నియును నాకుఁ జదువుట కిచ్చెద నంటి. ఈయలేజేమి?” అనియెను. సుచరిత హృదయమున భావాంతరము కలుగుటచేఁ దానాకాగితముల నిచ్చుట కవకాశము లేకపోయె నని చెప్పక వినయుఁడు మర్యాదగా “నేను వాని నన్నిటిని సంప్రదించి యుంచితిని. లేవు తెచ్చి యిచ్చెదను” అనియెను.

మఱునాడు వినయుఁడు పుస్తకమును, గొన్ని కాగితములను దెచ్చి సుచరిత కిచ్చెను. సుచరిత వానిని దీసికొనియెను గాని చదువలేదు. ఒకపెట్టెలో భద్రముగా దాచి యుంచెను. చదువకలే నని కోరిక యుండియును జరువలేదు. ఆమె తనచిత్తమునకుం జాంచల్యము కలిగింప నట్లు ప్రతిజ్ఞ చేసికొని హారానునికాసనాధీనముగాఁ జేయవలయు నని మఱియొకసారి తన్నుఁ దానే హెచ్చరించుకొనియెను!

౨౫

ఆదివార ముదయమున నానందమయి లేవీరు నిద్రఁజేయుచుండెను. ఆమె చెంతఁ గూర్చుండి కళినుఖి తాంబూలములకు నక్కలను గత్తిరించి పోగుజేయుచు

నింతలో వినయుఁడు వచ్చుటచేఁ దనయొడిలోనున్న తమలపాతల నట బారవిడిచి యొక్కపరుగున గదిలోనుండి యవ్వలకుఁ బోయెను.

వినయున కందఱియందును సమభావమే. ఇంతవఱకును శశిముఖి యాతనికడ నెంతయో చనువు కలిగి యుండెడిది; ఆయుభయులకు నెన్నియో వాదములు జరుగు చుండెడివి. శశిముఖి వినయుని జోళ్ళను దాచి యాతనితో వాదము పెట్టుకొనుచుండెడిది. వినయుఁ డామె చిన్నతనపుఁబనులను గొన్నింటిని మెఱుఁగులు పెట్టి వరించి వరినాసించుచుండెడివాఁడు. అవియన్నియు నసత్యములని యామె మొదటినుండియు వాదించుచుండెడిది. తుద కట్లు నిరూపింపఁజాలక యటనుండి పాటిపోవుచుండెడిది. ఆమెయును వినయు నేదోవిధముగాఁ బరినాసింపవలయునని ప్రయత్నించుచుండెడిది. కాని రచనాశక్తియందు వినయునితోఁ జాలలేకపోవుచుండెడిది. ఎట్లయినను వినయుఁ డింటికి వచ్చినదిమొదలు శశిముఖి యాతనితో నల్లరిచేయుచునే యుండెడిది. ఒక్కొక్కదినమున నాయరుపురియల్లరిం గాంచి యానందమయి శశిముఖింగూర్చి కోపముకూడఁ జూపుచుండెడిది. కాని దోషము శశిముఖికి కాదు. వినయుఁ డామె కట్టియుద్రోకముం గూర్చుచుండెడివాఁడు. అందుచే నామె యుత్సాహము నడఁచు కొనఁజాలకపోయెడిది.

అట్టిశశిముఖి యిప్పుడు వినయునిఁ జూచినంతనే పరుగెత్తిపోయెను! అది చూచి యానందమయి నవ్వెను. ఆనవ్వు ముఖమైననవ్వుకాదు. ఈయల్పసంఘటనము వినయు నకు చారుణాఘాత మగుటచేఁ గొంతనేపటిఁజుకు నాతఁడు మాటాడఁజాలకపోయెను. శశిముఖివినయుల వివాహ మసంగత మైనను జిన్నచిన్నమాటలచే ననియెట్లో సిరపడి పోయినది. వినయుఁడు గోరామిత్రత్వము నాలోచించియే సమ్మతించెను; అంతే కాని బాగుగ నాలోచించుకొనలేదు. ఇంతేకాక వినయుఁడు మనదేశమున వివాహము వ్యక్తి గతము కాదనియు, నది పారివారిక మనియు వ్యాసములనుగూడ చాసెయుండెను! అతఁడు కూడ నీవిషయమున పెట్టియాలోచనమునకును నెడ మీయలేదు. ఇప్పుడు శశిముఖి తన్నుం జూచి మగఁ డని సిగ్గుపడిపోవుటం గాంచుటచే వినయున కప్పు డామెకును దనకును గలభావిసంబంధము క్షువ్వుపడియెను. తనస్వభావమునకు విరుద్ధ ముగాఁ దన్నెంతవఱకు గోరా యీడ్చుకొనిపోయెనో తెలిసికొని వినయుఁడు కోప ముతోఁ దన్నుఁదాను నిందించుకొనియెను; మొదటినుండియు నీవిషయమునఁ దన్ను నిషేధించుచున్న యానందమయి దూరదృష్టింగూర్చి ప్రశంసించుచు వినయుఁ డామె యెడల భక్తిపూర్ణుడయ్యెను.

ఆనందమయి వినయునిమనోభావము నెఱిగి యాతనిహృదయమును మఱియుక పైపునకుఁ ద్రిప్పినెంచి “బాబూ! నిన్నటిదినమున గోరాయుక్తముకచ్చినది నుమీ!”

అనియెను. వినయుఁడు పరాకుగ నే “ఏమని వ్రాసి నాఁడు?” అనియెను. “తనసంగతు లేమియును లేవు. దేశమునందలి నిప్పుజాతులవారి దుర్దశలను గాంచి దుఃఖపడుచు వ్రాసి నాఁడు. కలెక్టరుచేయు నన్వాయములకు ఘోషపురమువారు పడుబాధలనుగూర్చి వర్ణించి వ్రాసి నాఁడు.” అని యానందమయి చెప్పెను.

వినయుఁ డప్పుడు గోరాయెడలం గలిగినవిరుద్ధభావోద్వేగముచే నసహిష్ణుఁడై “గోరాదృష్టి యెప్పుడు నితరులమీఁదనే— మనసమాజమునందలి దురాచారములను మనము తొలగింపఁగలిగినప్పుడు మనకేపని చాల నుత్తమ మైనదని చెప్పుకొనుట బాగుగ నుండును!” అనియెను. అకస్మికముగ నిట్లు గోరాపై దోషోపనిషము చేసి వినయుఁడు దాను ప్రత్యేకముగ నిలిచినందుల కానందమయి చిఱునవ్వు నవ్వెను.

విన—అమ్మా! నీవు నవ్వుచున్నావు. వినయున కాకస్మికముగ నింతకోపమేల కలిగిన దనుకొనుచున్నావు కాబోలును! చెప్పెదను వినుము! సుధీర్ఘ దొకనాఁడు నన్ను నైహట్ సేవనునొద్దనున్న తనమిత్రునిబంగళాకుఁ దీసికొనిపోయెను. మేము సేయాలసేవను విడిచినప్పటినుండియే కర్ష మారంభ మైనది. శోదపురపు సేవనునొద్ద బండి యాగినప్పు దొకవిశేషమును జూచితిమి. దొరదుస్తులను దాల్చియున్నబంగళి యొకఁడు తన నెత్తిపై మంచిగొడుగు వైచుకొని తనభార్యను బండినుండి దింపెను. ఆమె చంటిబిడ్డ నెత్తికొని యొకముడుకగుడ్డ నాబిడ్డవైఁగప్పి యావానలోఁ దడియుచు నొకప్రక్కను నిలువఁబడియుండెను. చలిచేతను, సిగ్గుచేతను నామె వడఁకిపోవుచుండెను. అతఁడుమాత్రము నెత్తిపై గొడుగు వైచుకొని హాయిగా మాటాడక చూచుచుండెను. అనిమిషమునందే నాకు “అయ్యో! ఈమన దేశములో నెండలోనైనను, వానలో నైనను, గొప్పవారికైనను, గొలఁదివారికైనను నాఁకువాండ్రితో నెత్తిపై గొడుగుక్కట లేదా?” అని విచారము కలిగినది. అతఁ డట్లే సిగ్గులేక గొడుగు వైచుకొని చూచుచునే యుండెను. పాప మామె యట్లే మాటాడక తడిసిపోవుచుండెను. ఇంతకంటె లజ్జాకర మగువ్యాపార మేమైననున్నదా? ఈసంగతి సేవనులోనున్న యొక్కనికైనను దప్పుగాఁ దోచినదా? స్త్రీల నెల్లవిధముల వట్టిమాటలతోఁ గాకుండ వృద్ధుల పూర్వకముగ నాదరింపవలయునని నేనప్పుడే ప్రతిజ్ఞచేసికొంటిని.

అని చెప్పుచు వినయుఁడు తనధోరణికిఁ జేతుఁడై “అమ్మా! వినయుఁ డప్పు డప్పు డీవిధముగా నుపన్యసించియుండె ననియు, నిదియు నొకయుపన్యాసమే యని యును నీవు భావింపవలదు. అభ్యాసవశమున నామాటలే యుపన్యాసములవలె నుండును, ఇందిప్పుడు వక్తృతాపిశేష మేదియును లేదు. దేశమునం దాఁడువాం దొక్క భాగమైయున్నారని నేనిదివఱకుభావింపలేదు. ఎన్నఁడు నాలోచించియు నుండలేదు. అమ్మా! నేనింక విశేషించి మాటలాడను. అట్లు మాటలాడినచో మనఃపూర్వకముగఁ

జెప్పినది కావని యితరులు విశ్వసించకపోవచ్చును. అందుచే నిక వక్తృత్వమును దగ్గించెదను." అనిచెప్పి తోడనే యుత్సాహాదీ ప్తహృదయముతో నెలవుగైకొనిపోయెను.

అప్పు డానందమయి మహామునిని బిలిపించి "బాబూ! మన శశిముఖితో వినయునకుఁ బెండి కుదురదు." అనియెను.

మహి—ఎమి? నీకిష్టము లేనా?

ఆనంద—ఇది తుదకు జరుగదు గావున నాకిష్టము లేదు. జరిగినచో నిష్టము గాకేమి?

మహి—గోరా యిష్టపడియెను. వినయుఁ దంగీకరించెను. ఇంకను సంశయ మేమున్నది? ఇంక నీకిష్టము లేకున్నచో వినయుఁడు మానుకొనవచ్చును. ఈసంగతి నాకు బాగుగఁ దెలియును.

ఆనంద—వినయునిగూర్చి నాకు నీకంటె బాగుగఁ దెలియును!

మహి—గోరాకంటెనా?

ఆనంద—ఆ—అందుచేతనే యెల్లవిధముల నాలోచించి నాయభిప్రాయమును జెప్పితిని.

మహి—మంచిది. గోరా వచ్చునుగాదా?

ఆనంద—మహిమా! నామాట వినుము! దీనినిగూర్చి బలవంతముగఁ బ్రయత్నించినచోఁ దుడకు గందరగోళము పుట్టును. గోరా మరల నీవిషయమున వినయునితో మాటాడుట నాకిష్టము లేదు!

"అట్లే చూచుకొందము" అని తములపాకులు నమలుచు మహియుఁడు కోపముతో వెడలిపోయెను.

౨౬

గోరా బయలుదేరినప్పు డాతనితో, అవిశాకుఁడు, మతిలాలు, వసంతుఁడు, రమాపతియు నలుగురును గలసి పోయిరి. కాని, గోరా నిర్దయోత్సాహవేగమునకు వారు తాళమును వేయఁజాలకపోయిరి. అందఱి నాశవసంతులు జబ్బు చేయుటచే నాల్గుగుడిసములలోనే కలకత్తాకుఁ దిరిగి వచ్చిరి. గోరాయందలి భక్తిచే రమాపతియు మతిలాలునుమాత్ర మతని నొంటిగా విడిచి పోఁజాలకపోయిరి. కాని వారాతనితోఁ బడుకష్టములకుఁ బరిమితి లేదు. గోరా పోయినచో నొక్కటే పోక—నిలిచినచో నొక్కచోటనే నిలుకడ! విధివిరాళము లేదు! గోరా బ్రాహ్మణుఁడనిచెప్పి యేర్పహస్థుఁడైన నాతిథ్యమునకుఁ బిలిచినచో నాయుట నెట్టియసదుపాదుములున్నను నాతఁ డచ్చటనే దినములకొలది నిలిచిపోవుచుండెను. అతనియుపన్యాసముల నాట కించు కుతూహలముతో గ్రామస్తులందఱు నాతని విడువజాలకుండిరి.

కలకత్తాకు వెలుపలనున్న గొప్పటటుంబములవారును, చదువుకొన్నవారును నెట్లుండిరో తెలిసికొనఁగలుగుటకు గోరా కిదియే మొదటిసారి. ఈప్రకాండగ్రామ్య భారతివర్ష మోతనటకు విచ్చిన్నమై, సంకీర్ణమై దుర్బలమై యుండెనో, ఆత్మశక్తి నెఱుంగక యాత్మమంగళము నాలోచింపక యెంతవఱకు కుదాసీన మైయుండెనో, కొలఁదిదూరమునందలి గ్రామములలోనే యెంతటిపరస్పరవ్యత్యాసము కలిగియుండెనో, ఈవికాలకగ్మత్తేత్రమునఁ బ్రయాణమచేయుట కాత్మకల్పితము లగునెన్నెన్ని యడ్డంకులు ప్రతిహతములై యుండెనో, నీచత్వమే యెంతవఱకు గౌరవముగఁ జూడఁబడుచుండెనో, దానియెదుట సంస్కారమున కెంతమాత్రము నెట్లు నిజువనీడ లేకుండఁ బోవుచుండెనో, దానివృద్ధయ మెట్లు నిద్రించుచుండెనో, పాణి మెట్లు కడలఁటి యుండెనో, చైతన్య మెట్లుక్షీణమైయుండెనో యిది యంతయును గ్రామ్య జనులగుఱు మెలంగకన్నచో గోరాకు దెలియకపోయియే యుండును. గోరా యొక గ్రామమునం దుండఁగా నందొకయి లంటుకొనియెను. ఊరివారందఱును గోలపెట్టు చుఁ బరుగులెత్తుచు నేడ్చుచుండుటయే కాని క్రీతీకామును జేయఁజాలకపోయిరి. విపత్ప్రీతీకారము నెడల గ్రామ్యజను లెంతయసమర్థు లైయుండిరో గోరా యప్పుడు తెలిసికొనియెను. అయూరికి సమీపమునఁ జెఱువైనను లేడు. అందువాండు దూర మునుండి నీరులేడ్చుకొనుచుండురు. ఇట్లున్నను ధనవంతులగువారికై నను దమయింట నొకనూయి త్రవ్వించుకొనవలయు ననునూహ తోచలేదు. ఇదివఱకుఁగూడ నా యూరు చాలసారులు కాలిపోయినది. అది దైవదుర్విపాక మనియెంచి నిరుపాయులై యుండిరే గాని యూరివారెవరును సమీపమునందొక చెఱువైనను ద్రవ్వించుకొనలేదు. ఒక్కయూరునుగూర్చియే యిట్లుండఁగా దేశమునంతనుగూర్చి యాలోచించుట గోరా కప్పు డెంతయో కష్టముగాఁ దోచెను. ఈవిషయమున మతిలాలుగాని, రమా పతిగాని యేమియు నాలోచింపకుండుట గోరా కన్నిటికంటెను నాశ్చర్యముగా నుండెను. అంతేకాక గోరా నుంట్లోభిషకుచుండఁగా వారిది యసంగత మనికూడ నని యుండిరి. “సామాన్యులందఱు నిట్లేయుండురు; ఇట్లే భావించుచుండురు; ఈకష్టములు వారికిఁ గష్టములుగాఁ దోచవు; ఇంతకంటె నెక్కుడుగా మెలంగుట వారికి డంబముగాఁ దోచును ! ఈయజ్ఞానము, ఈమాంద్యము, ఈదుఃఖానభవము— ఇది యంతయును జేరి యెంతటిభయంకరదుస్సహభార మైయున్నది ! మనదేశమునందలి శిక్షితులు, నశిక్షితులు ధనికులు దరిదురిం మొదలగు నందఱితలలమీఁదను నీభారము పడియే యున్నది ! అది యెవ్వరినిగూడ ముందటికిఁ గదలనిచ్చుటలేదు !” అని గోరా యప్పుడు స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనియెను. అందుచే రేముంబర లాతనిశ్చయము నైన మెసోవుచుండెను.

ఇంటికడనుండి బాబు వచ్చిన దని మతిలాలు వెడలిపోయెను. ఇంక గోరాతో రమాపతియొక్క యుమాత్రమే యుండెను. అయిదువును గ్రమముగాఁ బోయి యొక యేటియొద్దను నున్న ముసల్యానుపల్లెయందుఁ బ్రవేశించిరి అందు బసకొఱకు పొందూ గృహములను వెతుకఁగాఁ దుదకొక మంగలివానియి ల్లగపడియెను. ఆమంగలియు నాతని భాగ్యయునొక తురకపిల్లవానిని బెంచుకొనుచుండిరి. నిన్నాపరుడగు రమాపతి కడి కేవల మును నికృష్టముగాఁ దోఁచెను. ఆమంగలి యనాచారమునుగూర్చి గోరా నిందించుచు “అయ్యా! మనము వారీ యందుము; వారు అల్లా యందురు. దీనిలో నేమియుభేద ముపడుటలేదా?” అనియెను.

అప్పటి కప్పుడే యెండ తీర్చి మెపోయెను; ఏరు దూరము; నడుమ నినుక కాలి యున్నది. రమాపతి వాచాతాపముతో “హిందువులకుఁ బానయోగ్య మగుజల మె చ్చటదొంతును?” అని ప్రశ్నించెను. ఆమంగలియింట నొకనూయి యున్నది; కాని యాచారము లోపించు నని రమాపతి యానీటిని ద్రాగుటకు విరక్తుడయ్యెను. అప్పు డు గోరా “ఈబాలునకుఁ దల్లిదండ్రు జన్మారా?” అని ప్రశ్నించెను “ఇరువురు ను జన్మారు; కాని లేనట్లే!” అని మంగలి బదులు చెప్పెను. “అదియేమి?” అని గోరా యడిగెను. మంగలి యాకథ యంతయును జెప్పెను—

వాగు నివసించుజమిందారీ యంతయును నీలిపంట పండించుదొరలయిజారా క్రిందనుండెను. ఏటియొద్దనుఁ బండించునీలిపంటనుగూర్చి రయితులకును దొరలకును దీరనివివాదము కలిగెను. అందఱు నంగీకరించిరి. కాని ఘోషపురపు రయితులుజూర్రీ మేటివాడవను దొరలకు వశపఱచుట కంగీకరింపలేదు. ఆయారివా రందఱును దురకలే. వారి నాయకుఁ డగు ఘమాసర్దారు జేవుని కై నను భయపడువాఁడుగాఁడు. ఆసంక్షోభ ములో నతఁడు పోలీసువారి నెదిరించి జైలునకుఁ బోయి వచ్చెను. అతని కింట నన్నము లేకుండఁ బోయెను. అయిన నాతఁ డట్లే యుండెను. మేనేజరుదొరగారు పోలీసు లతో స్వయముగ వచ్చి యాయూరిరయితులపంట లన్నియును బలవంతముగఁ దీసి కొనిపోయిరి. ఆకలహములో ఘమాసర్దారుకుడిచేయి విరిగిపోయెను. ఆ తరువాతఁగూడ గ్రామమునఁ బోలీసుగందరగోళము పోచ్చి ప్రజల బాధల కంతము లేకపోయెను. ప్రజలసొత్తులకుఁ గాని, స్త్రీలగౌరవములకుఁ గాని, రక్షణ లేకుండఁ బోయెను. అం దుచే నూరిలోనివారు చాలమంది లేచిపోయిరి. ఘర్షాకుటుంబమునకు గతి లేదు. కట్టు బట్టు తిప్ప వారి కేమియును లేదు. వారట్టియవస్థలో బయటికిరాఁజాలకుండిరి. వారి కొక కుమారుఁ డుండెను. వాఁ డామంగలిగౌర్యును “పిన్నీ” అని పిలుచుచుండును. అందుచే నా మి యాచిడ్డును దనయింటికే దెచ్చి పెంచుచుండెను. ఆయూరిలోని కల్లోలమింకను నడఁగ నేలేదు. పోలీసువారి నేన యొకను నిలిచి యున్నది. వారెప్పుడు

వచ్చి యేమి చేసినను నూరివారికి దిక్కు లేదు. పోలీసువారు మంచిచెడ్డలఁ జూడకుండా నడినము నందఱను బాధించుచుండిరి. ఇదివఱ కన్నడును పోలీసువారి గ్రామము నకు వచ్చి యంతదౌరస్యము చేయుట లేదు. ఈయూరిలో నొక్క యువకుఁడు మాత్రము దొరకకుండఁ బాటిపోయెను. అతఁడునుసంధానముకొఱకు పోలీసువారింకను నిచ్చట నున్నాడు. ఇదివఱ కిచ్చటివారిని జాలమందిని వారు జైలునకుఁ బంపి యున్నారు. ఈగ్రామాచారి మెప్పటికి వదలునో తెలియదు—ఇది కథ !

గోరా యాకథవినుచు నింకను లేనదలఁచుకొనలేదు. రమాపతిప్రాణములు పోవుమందుటచే “ఇచ్చటికి హిందూగృహ మేదియైన సమీపమున నున్నదా?” అని ప్రిశ్నించెను.

మంగ—ఇక్కడకు మూడుమైళ్ళదూరమున నీలిఘాట్టరీ యున్నది. దానికిఁ తనాళ్ళిల్లారు బ్రాహ్మణుడే. అతనిపేరు మాధవచట్రీ.

గోరా—మంచివాడేనా ?

మంగ—మమదూ ‘వంటివాఁడు ! అంతనిర్దయఁడు, నంతటి చమత్కారియు నెచ్చటను లేడు. అతడే యీపోలీసువారికర్చు లన్నియును మామీదఁగట్టినవాఁడు! అం దాతనికిఁ గూడఁ కొంతలాభముండి యుండును.

ఆమంగలిభార్య యాకురకపిల్లవానికిఁ దిల యంటి స్నానము చేయించుచుండుటంగాంచి రమాపతి యసహ్యించుకొని యింక నచ్చట నిలువఁజాలక, “గోరాబాబూ! పోవుదము రమ్ము” అనియెను. గోరా బయలుదేలునప్పుడు మంగలిం దిలిచి “ఈబాధలు పడుటకంటె నెక్కడకైనను బోఁగూడదా ? నీకచ్చటను జుట్టములు లేరా” అని ప్రిశ్నించెను.

మంగ—చాలదినములనుండి వీరితోఁ గలసి యున్నాను. నేను హిందువును; నాకు భూమితోఁ బనిలేకుండుటచే ఘాట్టరీవారు నన్ను బాధించుట లేదు ఇప్పుడీయూరిలోఁ దగినచుగవాడే లేడు. నేనుకూడఁ బోయినచో నిచ్చటియాఁడువాం ద్రందఱును బెంగ పెట్టుకొని చచ్చిపోవుదురు.

గోరా—మంచిది. భోజన మైనతరువాత మరల వచ్చి నిన్నుఁ గలిసికొందును.

ఆకలిపేడిచే రమాపతి కీయూరివారిమీదఁగూడఁ గోపము కలిగెను. ఇంతటి బలవద్విరోధమునకుఁ దల యొగ్గుట వారిబుద్ధిహీనతయే యని యాతనికిఁ దోచెను. వీరికిఁ దగినకాస్తయే యైనదని యాతఁ డనుకొనియెను. ఇట్టిదరిదు్రిలను పోలీసునిర్బంధమునఁదుంచవలసినదేయనియు, గొప్పవానితోఁగలసి యుండవలయును గాని విరోధము తెచ్చుకొని పొరుషము చూపుట తగ దనియు, ఘాట్టరీదొర- శ్రీవిషయము బాగుగనే చేసి రసయు నాతఁడు భావించెను.

అయ్యో! నినుకలో గోరా యేమియు మాటాడక రమాపతితో నడచిపోయి
ఫ్యాక్ రీసమీపమందున్న చెట్లగుంపునఁ బ్రవేశించి 'రమాపతి! నీవు భోజనమునకుఁ
జొమ్ము! నే నామంగలియింటికిఁ బోయెదను' అనియెను.

రమా—అది యేమి? నీవు! భోజనము చేయవా! చట్టరీయింట భుజించి మఱి
'పోవుదము.

గోరా—నాకర్తవ్యమును నేను చేసికొందును. నీవు భోజనముచేసి తిన్నగా
గలకత్తాకుఁ బోమ్ము! శాకింకను ఘోషపురములోఁ గొన్నిదినము లుండవలసివచ్చు
నని తోచుచున్నది—నీ వట్లుండఁజూపు.

గోరావంటిమఠాచారి మేచ్చునంట నుండెద నని చెప్పుటచే రమాపతిసర్వాం
గకములును గంటకిరము లైపోయెను. గోరా యిప్పు డ్నానములను ద్యజించి ప్రా
యోగవేళము చేయఁదలంచెనా యని యాతఁడు భావించెను అతలిచే శాతనికి నిమి
షమొక యుగముగా నుండెను. ఆలోచించుట కవకాశము లేదు. ఎట్లయినఁ దప్పిం
చుకొని పోవలయు నని యెంచి రమాపతి గోరాను బలవంతపెట్టలేదు. చూచుచుండఁ
గనే గోరా దీర్ఘశరీరము, దీర్ఘచ్ఛాయతోఁగూడ పెండలోఁబడి నిర్జనతప్తనాలుకా
మధ్యమునుండి యొంటిగాఁ దిరిగిపోయెను.

మంగలి యొంటిగావచ్చినగోరాను జూచి యాశ్చర్యపడియెను. గోరా యా
మంగలిచేఁదతోనే యానూతినీళ్ళు తోడికొని త్రాగెను. కరువాక గోరా యాతని
యింట వంట చేసికొని భుజించి "నేను నీయింట నాకుఁ దునినను లుండెదను" అని
యెను. ఆమంగలి భయభక్తులతోఁ జేతులు బోదించుకొని "ఈయల్పునియింట మీ
వంటివా రుండఁగోరుటకన్నను గావలసిన దేమి? కాని మీరిచ్చట నుండుట పోలీసు
వారి కనుమానముగ నుండునేమో యని భయముగా నున్నది" అనియెను.

గోరా—నేనుండఁగాఁ బోలీసువారు నిన్నేమిచేయుటకును సామాసింపఁజాల
రు? అట్లు జరిగినచో నేను నిన్ను రక్షింతును.

మంగ—అయ్యా! మీరు రక్షించినను నాకు రక్షణ ముండదు. నే నేమియో
మాసము చేయుటకై మిమ్ము దీసికొని వచ్చితిని పోలీసువారు తప్పసాక్ష్యమును
నీదము చేసి నన్ను దండింతు రేమో? ఇంతకంట నేనీయల్లలోఁ జిక్కకొనకుండఁ
దప్పించుకొని యుంటిని. నేనగూడ నీయూరు విడిచి పోవలసివచ్చినచో నిచ్చటివా
రందఱును జచ్చిపోవుదురు.

గోరా పట్టణమునందే వెరిగినవాఁ డగుటచే మంగలిభయమునకుఁ గారణమును
దెలిసికొనఁజాలకపోయెను. శాస్త్రయపక్షమున నుసిరముగ నిలుచుటయే యన్యాయపక్ష
మునకుఁ బ్రతీకార మని గోరా యుద్దేశము! ఈవిషయమును నిస్సహాయస్థితి

లో విడిచి పోవటం యాతని కిష్టము లేకండెను. అప్పుడు మంగలి యాతని పాదములపై బడి “బాబూ! మీరు బ్రాహ్మణులు. మీరు మాయంటి కతిథులై వచ్చి యుండఁగాఁ బొమ్మనుటకంటె నపచారములేదు. కాని, మీరు మాయంట నున్నచోఁ బోలీసువారివలన భయము కలుగు నని నాయందు దయలవారు కావుననే మీతో మనవి చేసికొనుచున్నాను.” అనియెను.

మంగలి బుద్ధిలేక యకారణముగ భయపడఁచుండె నని విరక్తుడై గోరా యపరాహ్ణసమయముననే యాయిల్లు విడచి పోయెను. ఆమెచ్చాచారునియింట భోజనము చేసినందుల కాతనికిఁ గన్పముకూడఁ గలిగెను. అతఁ డాయాసముతో సాయంకాలము నకు నీలిఫ్యాక్టరీ కచేరీకిఁ బోయెను. రమాపతి భోజనము చేసిజేయకుండఁగనే కలకత్తాకుఁ బోయి యుండుటచేఁ గోరా కగపడలేదు. మాధవచతురీ గౌరవముతో గోరా శాతిధ్యమునకుఁ బిలిచెను. గోరా యగ్నిజ్వాలవలె ముందుచు “మియింట నేను మంచిసీల్గయినను దాగను” అనియెను. మాధవుడు విస్మితుడై కారణ మడిగెను. గోరా యాతని వత్సాచారి యనియు, వశ్యామప్రకృతకుఁ డనియుఁ దూలనాడి చటాటన లేచెను. అప్పుడు కుర్చీపైఁ గూర్చుండి హుక్కాను నేవించుచున్న పోలీసు ఇనస్పెక్టరు గంభీరముగఁ గూర్చుండి కఠినస్వరముతో “ఎవరు నీవు? ఏయూరు?” అని ప్రశ్నించెను.

గోరా యామాటకు బదులు చెప్పక “నీ వినస్పెక్టరుని యెఱుఁగుదును. నీవు ఘోషపురమునఁ జేసినచర్య లన్నియును విన్నాను. ఇంకను నిట్లే చేయుచున్నచో—” అనియెను.

ఇన—ఉరితీయించెదవు కాబోలు నేమి? అట్లే యగపడఁచున్నాను. వు కడుపుఁ గూటికి వచ్చి కన్ను లెఱ్ఱచేయుటయా? ఎవ రక్కడ?—

మాధవుడు తత్తరముతోఁబోయి యాతనిచేయి పట్టుకొని “అంతపని యెందులకు? పెద్దమనుష్యు నవమానింపవలదు!” అని వేడుకొనియెను.

ఇన—ఎంటువంటి పెద్దమనుష్యుడు? ఈతఁ డిట్లు మాటాడుట మి మ్మనమానించుట కాదా?

మాధ—ఆతఁ డన్నమాటలోఁ దప్పులేదు. కోపపడిన నేమిలాభము? మన మీ ఫ్యాక్టరీదొరలయన్నము తినుచున్నాము. ఇంతకంటె నింకఁ జెప్పనక్కఱ లేదు. కోప మెందులకు బాబూ! నీవు పోలీసుఇనస్పెక్టరువు; నిన్ను యమభటుఁ డనినఁ దిట్టగువా? పెద్దపులి మనుష్యుఁ జంపి తినును. అది సాధుత్వము కాదని దానికే తెలిసియుండవచ్చును. కాని యేమిచేయును? దాని కట్లే తిని దీవింపవలసి యున్నది.

మాధవుడు నిష్ప్రయోజనముగఁ గోపమాను బ్రదర్శించుస్వభావము కలవాఁడు కాఁడు. ఎవ్వనిఁలన నెప్పు డపకార మగునో, యెప్పుడుపకార మగునో ముందుగాఁ దెలిసి యెవ్వడ చెప్పఁగలడు? మాధవుఁ డెప్పుడు నెవ్వరికైన నపమానము గాని యనిష్టముగాని బాగుగ నూచించియే చేయుచుండును; కాని యూరక వృధాకోపముచే నితరులను నొప్పించి తనసామర్థ్యమును దుర్వినియోగము చేయువాఁడు కాఁడు.

అప్పు డినస్పెక్టరు గోరాను జూచి “బాబూ! మేము సర్కారు పనివాండ్రమై వచ్చి యున్నాము. ఈవిషయమునుగూర్చి యేమి చెప్పినను గందరగోళము పుట్టి మాకొంపలు మునిగిపోవును.” అనియెను.

గోరా యేమియు మాటాడక వెడలిపోవుచుండెను. మాధవుఁ డాతని వెంబడించి “అయ్యా! నీమాటలలో దప్పులేదు. మేము కసాయిపని చేసితిమి. ఆ యినస్పెక్టరును జూచితివా? అతనిప్రక్కను గూర్చుండుట కూడఁ బాపము! అతనిచే నోటితోఁ జెప్పఁజాలనంతటి దుష్కర్మల నెన్నిటిలో చేయించితిని. ఇంక నెంతయో కాల ముండను. నాబిడ్డపెండ్లికిఁ దగినడబ్బు రెండుమాఁడేండ్లలో సంపాదించుకొని కుటుంబముతోఁ గాడికి బోయెదను. ఒక్కొక్కప్పుడు రివెన్యూకొని చావవలయునని తోచుచుండెను. బాబూ ఈరాత్రి యెక్కడకుఁబోయెదరు? ఇక్కడనే భుజించి పరుండుడు. ఆ యినస్పెక్టరు మీసమిషమానకైన రాకుండునట్టి యేర్పాటుచేయుదును.” అని వేడకొనియెను.

అందఱికంటెను గోరా కాఁతలి యెక్కువ! నేటిమధ్యాహ్నభోజన మాతనికి సరిపడలేదు. కాని యిప్పు డాతనియొడలు మండిపోవుచున్నది; ఇక్కడ నుండుట తిష్ఠములేక తుద కాతఁడు “నాకుఁ జాలఁ బనియున్నది!” అని చెప్పివెళెను.

మాధ—అట్లయినచో నాగుఁడు. మీకు లాంతరు నిచ్చెదను.

అమాటతో బదులుచెప్పక గోరా వెడలిపోయెను. మాధవుఁ డింటికివచ్చి యినస్పెక్టరును జూచి “ఈతఁడు కలెక్టరునొద్దకుఁ బోవును. నీవుకూడ నేఁడొక మనుష్యుని బంపుము!” అనియెను.

ఇన—ఎందుకొకరు?

మాధ—మఱియేమియునులేదు. ఈ పెద్దమునుష్యుఁడెక్కడనుంచివచ్చి యిక్కడిసంగతులను దెలిసికొనఁబ్రయత్నించుచుండెనో తెలిసికొనివచ్చుటకు మాత్రమే.

౨౭

కలెక్టరు జ్రాన్ దొర సాయంకాలమున నేటియొద్దన నికారు తిరుగుచుండెను. అతనితో మాగానబాబుకూడ నుండెను. గూఁడున దొరసాని కలెక్టరునితనయలను

వంటలెట కొని బండికి గాలికి కారు చేయించుండెను. కొనుదొర తటచుగాఁ దెద్ద మన మ్యులకుఁ దోటకొండల చేయించెను; శుభకార్యములకుఁ బిలిచినచో గొప్ప వారియంద్లకు బోవుచుండెను. పాఠశాలయందలి బహుమతులపరీక్షలకు సభాపతిత్వ ముం గాంచుచుండెను. ఉత్సవములు గానసభలకును బోవుచు నందటితోదను గలసి మెలసి యుండును.

అతనిభార్య మిషనరీకన్యయగుటచే వారియంటఁ దటచుగా మిషనరీలకు టీపార్టీ జరుగుచుండెను. ఆతఁ డాజిల్లాలో నొకబాలికాపాఠశాలను స్థాపించి బాగ్రతగాఁ బరిపాలించుచుండెను. పరేశునితనయలు బాగుగఁ జదువుకొన్న వారగుటచే నాదొర వారిని గౌరవించుచుఁ దటచుగా బాబులు వ్రాయుచు క్రిష్టమనులో వారికి మతగ్రంథములను బహుమానముల నిచ్చుచు నుండెను.

కృషిప్రదర్శనసమావేశ మారంభ మగుటచే హారానుడు, నుదీరుడు, విన యుడు, వరదానుందరి, యామెబిడ్డలునుగూడ వచ్చియుండిరి. పరేశుఁ డీసమ్మర్దమున నుండఁజాలక యొంటిగా నింటనే యుండిపోయెను. అతనిసంరక్షణకు నుచరిత యాగఁదలఁచెను గాని పరేశుడు మరియాదకాదని చెప్పి యామెనుగూడఁ బంపివె ఁచెను. వారందఱు నిప్పుడు సర్కారుబంగాళాలో నుండిరి. కమిషనరుదొరగారు నస్త్రీకులై వచ్చిననాటిసాయంకాలమే నాటకాభినయమున కేర్పాటు జరిగెను. అందుకొఱకు కలెక్టరు తనజిల్లాలోని దొరలనెల్ల నాహ్వానించెను. కొందఱు బంగాళీ బాబులుగూడ నాహ్వానింపఁబడి వచ్చియుండిరి. వారికి వంటల కొకబ్రాహ్మణుడు కూడ నియమింపఁబడియెను.

హారానబాబు విశేషముగాఁ గ్రీస్తుమతమునుగూర్చి కలెక్టరుతో మాటాడుచుం డెను. అతనిమతజ్ఞానమునకు కలెక్టరు మిగుల నాశ్చర్యపడి యింకను నీవీమతము నేల స్వీకరింపలేదనికూడ నడిగియుండెను. ఈసాయంకాలము దొరగారు హారానబాబుతో బ్రహ్మసమాజమును గూర్చియు, హిందూసమాజమును గూర్చియు నాలోచించుచుఁ దిరుగుచుండఁగా గోరా యచ్చటికి వచ్చి “గుడ్ ఈవినింగ్ సార్” అని యెఱుఱు నిలువఁబడియెను. గోరా కచేరీసమయమునందు దొరను జూడవలసినదే కాని దేశేదా రునకు లంచమియ్యనిచో దర్శనము దొరకడు. అట్లు చేయుట యవమానముగా భా వించి యాతఁ డీసికారుసమయమునఁ జూడవచ్చెను. అప్పుడు హారానుడుగాని, గోరా గాని యొకరి నొక రెఱిఁగియున్న పెట్టిభావమును ప్రకటింపలేదు.

గోరాయొడ్డుపొడుగురంగులను గాంచి బంగాళీలలో నిట్టివారిని జూడలేదని కలెక్టరు విస్మితుఁ డయ్యెను ఆతనిగుస్తులన్నియును మాసియుండెను. ఒకరుమూలను తలకుజాటుకొని వెదురుకట్టు బట్టుకొని గోరా నిలువఁబడి “నేను ఘోషపురమునుండి

వచ్చితిని" అని చెప్పెను. కలెక్టరు విస్మయపడెను. ఘోషపురవ్యవహారములను గుఱించి యెవ్వఁడో వచ్చి యాక్షేపించె నని దొర నిన్ననే వినియుండెను. అతఁడే యీతఁడే యుండఁనని యనుకొని కలెక్టర్ రాతనియాపాదము స్తకమును దీవ్రదృష్టితోఁ జూచి "నీ వేజాతివాడవు?" అని ప్రశ్నించెను.

గోరా— బంగళీబ్రాహ్మణుడను.

దొర—అలాగా! పత్రికలతో నీకు సంబంధ మున్నదనుకొనియెదను.

గోరా—లేదు.

దొర—అట్లయినచో నీవు ఘోషపుర మెందులకు వచ్చితివి?

గోరా—ప్రమాణము చేయుచు మార్గవశమున వచ్చితిని. పోలీసువారి దొర న్యములచే నా గ్రామమంతయు దుర్గతిపాలై యున్నది. ఇంకను నుపద్రవములు కలుగు నని తోచి ప్రతీకారమును గోరి మీయొద్దను వచ్చితిని.

దొర—ఆ గ్రామము లందఱును జాలదుర్మార్గులు.

గోరా—కాదు! నిర్భీకులు; స్వతంత్రులు! వా రశ్వాసములను, సత్యాచార ములను నిశ్చబ్దముగ సహించి యుండఁజాలరు!

దొర—(హాసముతో) ఇక్కడివారిసంగతులు నీకు బాగుగాఁ దెలియవు.

"ఇక్కడిసంగతులు నాకంటెను మీకెక్కువ తెలిసియుండవు?" అని గోరా మేఘగంభీరస్వరముతో బదులుచెప్పెను.

దొర—నీవీఘోషపురవ్యాపారమునఁ గలుగఁజేసికొన్నచోఁ జిమ్మలలోఁ బడి పోవుదువు! జాగ్రత్త!

గోరా—మీరే యిట్టిదొరవ్యముల నడఁగింపవచ్చును, గ్రామస్థుల నింకను బాధింపవలయు నని మీకే పట్టువల యున్నప్పుడు నాకేక ముపాయ మేమున్నది? పోలీసువారి నెదిరింపవలయు నని నేను గ్రామస్థుల నందఱును బోత్సహించుటకై ప్రయత్నింపవలసియుండును.

పచారుచేయుచున్నదొర యాకస్మికముగ నాఁగి గోరాను దీవ్రదృష్టితోఁ జూచి గరించుచు "అబ్బా! అంతపంతమా?" అనియెను.

గోరా మఱి యేమియు మాటాడక ధీరగంభీరగమనముతో వెదిలిపోయెను.

దొర—హారానబాబూ! ఇప్పుడు మీ దేశము లుదఁజిలోనకు విట్టి దుర్లక్షణము లగపడుచున్నవేమి?

హారా—చదువులో నింతగంభీరభావము లేదు! ఆధ్యాత్మికచారిత్రికనైతిక జ్ఞాన ముసలే లేదు! అందుచేత నే యిట్లున్నాను! ఇంగ్లీషు చదివెనరే గాని యుదలి మంచిని గ్రహించుట మీకిఁ జేరఁ గాదు. భారతవర్షము నింగ్లీషువారు పాలించుట

భగవద్దేశమని యావిశ్వాసహీను లంగీకరింపడు! ఎంత చదివినను పీరి కనుభవజ్ఞానము లేదు. అదియే దీనికంతకును గారణము.

దొర—కీర్తిస్తు నంగీకరింపకున్నచో నీభారతవర్షమున కన్నటికిని సంపూర్ణ భర్మభోధము కలుగదు.

హారా—ఇదియు నొకవిధముగా సత్యమే !

అని హారానుడు తనకీర్తిస్తుమతజ్ఞానమునుగూర్చియు, నందలి యభిమానమును గూర్చియు విశేషించి మాట లాడుచుండెను. ఇంతలో దొరసాని యింటికిఁ బోవుచు న్నామని కేక పెచుటచే దొర యదరిపడిపోయి తనబండి వెక్కి హారానునితో మనము రాత్రిమాటాడుద మని చెప్పి వెడలిపోయెను.

హారానుడు బంగళాకుఁ బోయి యా రాత్రి కలెక్టరుతోఁ గీర్తిస్తుమతమును గూర్చియే విశేషముగ మాటలాడెను. కానియప్పు డగపడినగోరాప్రశంబయ్యెత్తలేదు.

౨౮

వీదో యొకవిధముగా నేరమును విచారింపకుండఁగనే గ్రామస్థులకు ధయము పుట్టించుటకై నలువదియేనుగురుపాయలు కైదునం దుంపబడిరి. కలెక్టరును జూచిన తరువాత గోరా వకీలకొఱకుఁ బ్రయత్నించుచుఁ దనసహపాతియుగు సాతకడివావల్లార చ్చట వకీలుగా నుండెని తెలిసికొని యాకనియొద్దకుఁ బోయెను. సాతకడి యాతనిం గాంచి “ఓహో ! గారమోనానుడా ? ఇచ్చటికేల వచ్చితివి ?” అనియెను.

గోరా—ఘోష పురపాయలను జామీనుమీఁద విడుదలచేయించుటకై వచ్చితిని.

సాత—ఎవ్వరు జామీనుందురు ?

గోరా—నేనే.

సాత—నలువదియేడ్దురకు జామీ నుడుతు నీవు సాధ్యమగునా ?

గోరా—సొమ్ము జామీనుమీఁద విడుదల యిచ్చినచో నేనుచెల్లించివెతును.

సాత—తిక్కుకసా మ్మగుననుకొంటివా యేమి ?

మఱునాడు కలెక్టరు గారియొద్ద జామీనుకొఱకు దరఖాస్తు చేయబడెను నిన్నటి మలిసకస్త్త్రధారి యగువీరమూర్తిని గాంచి కలెక్ట రాదరఖాస్తును ద్రోసివె చెను. పదునాలుగేడ్లబాలుడు మొదలు, పండ్లూడినవృద్ధునివఱకును గలవారందఱును కైదు లోఁ బడి కన్నపడవలసి వచ్చెను.

గోరా యీ యభియోగమును నడిపింపవలయు నని సాతకడి గోరెను. అతఁడు గోరాను గాంచి “సాక్షులక్కడ దొరకుదురు? సాక్షులందఱు నపరాధులే. మఱియు నిది దొరలతోడిఁగలనాను కావున నిరుకుపాయకు గ్రామ స్థులనా రందఱును విచారిం

పంటిది. ఇందుఁ జదువుకొన్న గొప్పవారిప్రార్థనా ముందు నని కలెక రనుమాన పడుచున్నాఁడు. నన్నుఁగూడ ననుమానించు నేమో? ఇట్టియల్లరులకుఁ బ్రీతికారము చేయకన్నచో దొరలు గ్రామములలో నుండుటకే యిచ్చుండు కలుగునని యింగ్లీషుపత్రికలు వ్రాయుచున్నవి. ఇట్టిసిద్ధిలో దేశములే దేశమునందు సుఖముగా నుండుట కవకాశము లేదు. దొరస్వములు జరుగుచుండె నని తెలిసియు నూరకుండవలసివచ్చుచున్నది.” అనిచెప్పెను.

గోరా—(తీవ్రస్వరముతో) ఏల యూరకుండవలయును ?

సార—నీవింకను స్కూలులో నున్నరీతి నే యగపడుచున్నావు. ఎందుల కందువా? శాయితో భార్యపుత్రులు అన్నారు. డబ్బు సంపాదించుకన్నచో దినము గడవక యుపవాసము చేయవలసివచ్చును. ఇతరులబాధలు నెత్తిపై బెట్టుకొనుటకును, సంపాదమునకును శాలదూరము. ఇంతేకాక యీ దేశమున నొక్కనిపైబడిమందితులుం బమాధారపడి యుండును. అట్టిచో మఱిపదిమందిని భరించుట కవకాశ ముండదు.” అనియెను.

గోరా—అట్లయినచో నీవేమియును జేయవా? హెక్టోరునకు—

సార—ఇది యింగ్లీషువారిని బాధించిన నేర మని నీకుఁ దెలియలేదా? ప్రితి దొరయును రాజే—ఒక చిన్నదొరను బాధించినను నది రాజద్రోహమే. ఉపయోగము లేనివిషయమునఁ బనిచేసి కలెకరునకుఁ గోపము కలిగించుట నాకిష్టము లేదు.

అప్పుడు గోరా రేపటిపదిగంటలబండిలోఁ గలకత్తాకుఁ బోయి యొకవకీలును దీసికొనిరావలయు నని నిశ్చయించుకొనియెను. మరునాఁడారఁడు సేవనునకుఁ బోవుచుండగాఁ ద్రోవలో నే ప్రయాణమున కారంభము కలిగెను.

అప్రదర్శనసమావేశ సమయమున నాయూరివిద్యార్థులును గలకత్తావిద్యార్థులును రెండుపక్షములుగాఁ జేరి పోటీగా క్రికెట్టు నాడుచుండిరి. అప్పుడు పొరపాటున బంతిచెదరి యొకనికాలికఁ దగిలి గాయమయ్యెను. ఇరువురువిద్యార్థు లాతనిదీసికొని పుష్కరిణియొద్దకుఁబోయి యొకగుడ్డను దడిపి యాతనిగాయమునకుఁ గట్టు కట్టుచుండిరి. అప్పుడు చెరువుకావలివాఁడు వచ్చి వారినిఁగొట్టుచుఁ దిట్ట శారంభించెను. త్రాగుటకొరకు నియమింపబడిన యాపుష్కరిణిలో నెవ్వరును తిగఁగూడదు. ఆసంగతి విద్యార్థులకుఁ దెలియదు. తెలిసినను నొకసామాన్యుడగు పారావానియాజును బాలించునంతటి సహనభావము విద్యార్థుల కుండదు. అందుచే వారందఱు నేకమై యాపారావానిని జావఁగొట్ట శారంభించిరి. ఇంతలో మఱికొందఱు పోలీసువారు వచ్చి తిట్టుచు విద్యార్థులను లాటిలతోఁ గొట్టుచుండిరి. ఆసమయమునకు సరిగా గోరా యద్వటికి వచ్చెను. ఆవిద్యార్థు లందఱు నాతఁ డెత్తినవారే. వారి కిట్టి

యశమానము కలుగుట గోరా సహింసక పోలీసువారిని డీకొనియెను. ఇంతలోఁ జాల ముందివిద్యార్థులు వచ్చి పోలీసువారిని జీరుకఁగొట్టి పంపివైచిరి. దారి నే పోవునారందఱును గుంపులుగా వచ్చి యిది యంతయును జూచి యానందించిరి. కాని యీ తమాషా యంతయును దమాషాగాఁ బోలేదు.

మూడునాలుగు గంటలవేళ దాక బంగాళాలో వినయుండు, హోరానుండు, లలిత మొదలగువా రందఱు సభినయప్రదర్శనమును సరిమాచుకొనుటకుఁ బ్రవృత్తులై యుండిరి. అప్పుడు వినయుఁ డెఱిగిన యిరువురువిద్యార్థులు వచ్చి గోరాను మఱి కొందఱు విద్యార్థులను పోలీసువారు తీసికొనిపోయి చెఱయం దుంచి రనియు శేష కలెక్టరునొద్ద విచారణ జరుగు ననియుఁ జెప్పిరి. 'గోరా చెఱయం దున్నాఁడు!' అను నీమాటల హోరానుండు తప్ప నందఱు నడతీపడిరి. వినయుండు తతఁణమే లేచి తనసహపాతి యగు సాతఁడీ మొదలను బోయి సర్వమును దెలిపి యాతని వెంటఁబెట్టుకొని కార్యవాడునొద్దకుఁ బోయి గోరాను జూచి "ఈసాతకడీ నీపక్షమున వకీలుగా నుండి నన్ను జామీనుపై విడుదల చేయించును!" అని చెప్పెను. గోరా "నాకు వకీలును వలదు; నావిడ దలకొఱకుఁ బ్రయత్నమును వలదు!" అని చెప్పెను.

సాతఁడీ వినయునివంకఁ జూచి "ఇది యేమిమాట! చూచితివా? గోరా ఇంకను బడిసిల్ల వానివలెనే మాట లాడుచున్నాఁడు. ఈతనితీవ్రస్వభావ మిప్పటికి నట్లే యున్నది!" అనియెను.

గోరా—అదృష్టవశమున నామఁ గావలసినంతభనమును, మిత్రులు నున్నారని యెంచి యామూలమున జైలునుండి విడుదల నందవలయు నని నే నూహించుట లేదు. మన దేశమునందును నీతిధర్మము లున్నవని రాజు గ్రహించునట్లు చేయవలయును. ప్రజలయెడల నపచారుడై యుండుట రాజునకు ధర్మము గాదు. కాని, యీదేశమున వకీళ్ళకు డబ్బు నిచ్చుకొనలేనివారు జైళ్ళలోఁ బడి చావవలసి వచ్చుచున్నది. కోర్టులలోన్మామూ కోట్లకొలది వెచ్చించికొనవలసి వచ్చుచున్నది. చచ్చినను సరియే గాని నేనీవిచారణమునం దొకదమ్మిడియైనను వెచ్చింపఁదలచుకొనలేదు.

సాత—కాజీపరిసాలన మైనచో లంచములకుఁ దలలే యమ్మకొనవలసి యుండును.

గోరా—లంచములదీసికొనవలయునని రాజకొసనము లేదు. అది యధికారుల చేతులలోనున్నది. ఇప్పటిన్యాయసభలలో నిలువఁబడి వాదియైనను, బ్రతివాదియైనను, దోషియైనను నిర్దోషియై ను గన్నీరు విడువవలసినదేగదా! మఱియు నిర్ధనుఁ డగువానికి వ్యవహారమున జరుగుగాని, గౌరవముగాని లేదు. ఇక దొరతనమువారే వాదులగు నాన్యధాహారముగట్టివానిలో వకీళ్ళును వ్యాధివృత్తులును వారిపక్షమే. నామన్యాయము

లభించినచో మంచిదే. లేకున్న నాయదృష్టము! విచారణయందు కీలకత, బ్రహ్మజనమే లేకప్పుడు సర్కారు పక్షమున కీలేలే? ప్రయోజనమున్నచో *వర్ష మెంటు నేను దదవిపక్షమునఁగూడ నొకకీ లుండవలసినయారశ్యక మేమున్నది? ఇది ప్రజల యెడల శత్రుత్వము కాదా? ఎట్టి రాజధర్మము!

సాత—సోదరా! కోపపడియెద నేమి? నివిలిజేవను చాకసరుకు కాదు. నూత్మవిచారణ కావలసియున్నచో నూత్మకాసనములఁ జేయవలయును. అట్లు చేసినచో కాసనశ్రవసాయకులు లేక పను లాగిపోవును. వ్యరసా యకు బున్నప్పుడే క్రయ విక్రయములుండును. అందుచేతనే కోర్కలు న్యాయసంపాదమును జేయు క్రియవిక్రయ క్యాపారులచే నిండవలసినచ్చెను—ఇచ్చట ధనములేనివాని కపజయమే—కాని, నీవు రాజవైనచో నేమిచేసెదవో చెప్పుము.

గోరా—కేలకొలఁదిజీతములు తీసుకొనుచున్న యధికారులకే యరముకాని చట్టము బున్నప్పుడు నిర్భాగ్యులగు వాఁప్రతివాదుల పక్షపు కీకీళ్ళభర్తలు దొరకైన వారు భరించిన బాగుగా నుండును. న్యాయమగుతీర్పు జరిగితరువాత కిర్పలు ప్రజలకే గట్టకచ్చును.

సాత—మంచిది. ఆదినము లింకనురాలేదు. నీప్రభుత్వమురాలేదు. నీవిప్పుడు కీధ్యప్రభుత్వమువారికోర్కనందుఁ బ్రతివాదివై యుంటివి. నీవు ధనమును పెచ్చింపకల యును. లేదా కీకీళ్ళ నాశ్రయింపవలయును. ఇంతకంటె నీకిప్పుడు మూడవగతిలేదు.

గోరా—ఏప్రయత్నమును జేయకున్నచో నేనుగునో యాఁతియో నాకు గలుగనియ్యు. ఈరాజ్యమునఁ గేరము నిరుపాయుండగువాని కేఁతియో నాకు నదియే—

వినయుఁ డెన్నియోవిధముల ననునయించెను. కాని గోరా వానిఁ జెప్పినట్లుక “అకస్మికముగా నీ విచ్చటి కేలఁబచ్చితివి?” అనియెను. వినయునిమొ మెట్టకయ్యెను. గోరా జెలునం గుండెను గాని లేకున్నచో వినయుఁ డాతనికిఁ దీవ్రముగానే బదులుచెప్పి యుండును. ఆతఁడు “నామాటకేమి?—ఇప్పుడు నీవు”—అనియెను.

గోరా—నేను రాజుగార్హియతిధిని. నన్నా యని గౌరవించుచున్నాను. నిన్ను వ్యథ నిటకుఁ బిలువలేదే!

వినయుఁడు గోరాకు వినుదలయగుట యసంభవ మనియెంచి కీలక శీర్షణచు టమాని “నీవిక్కడ భుజింపఁజాలవు. నీకు భోజనము పంపు”. కేప్పాటు చేయును” అనియెను. “నీవేల వృధాశ్రయపడెదవు? జైలులో నందిటివలెనే నేనును భుజింతును. నాకుమాత్ర మితరభోజన మేల?” అని గోరా బదులుచెప్పెను.

వినయుఁడు మనఃకమముతో బంగాళామఁ బోయెను. నుచరిత యొక/దిలోఁ దలుపులు మాసికొని యుండి కిటికీనుండి వినయునిరాక కెదురుచూచుచుండెను.

అండజీతోడను గలసియుండట యామెకు దుస్సహముగా నుండెను. దీనిదనముతో పచ్చుచున్న వినయనిం గాంచి యామెహృదయమున భయసుశయములు కలిగెను. ఆమె యెట్లో మనసు కుదురుకలుచుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించి పుస్తకమును జూచుకొనుచుఁ గూర్చుండెను. లలిత యిష్టములేకపోయినను నొకఁడిలోఁ గూర్చుండి కుట్టుపని చేసికొనుచుండెను. లావణ్య సుధీరునితో నాడుకొనుచుండెను. లలిత వారిని జూచుచుండెను. హారానుఁడు కాజోవుప్రదర్శనమునుగూర్చి వరదానుందరితో నాలోచించుచుండెను. వినయుఁడు వచ్చి సుచరితతో గోరావృత్తాంతముఁ జెప్పెను. సుచరిత కొయ్యవడిపోయెను. లలిత కుట్టుపని మానిపైచి కండిన మొగముతో వెలుపలకు వచ్చెను.

వర—వినయబాబూ ! నీవు మఱియొకలా గుండవలదు. గోరా బాబునుగూర్చి నేను దొరసానిని వేడుకొందును.

విన—వలదు. మీరట్లుజేయవలదు. ఇది గోరాకుఁ జెలిసినచో జీవితమున్నంత కాలము నన్నాతఁడు క్షమింపడు.

సుధీ—అతనిపక్షమున సమర్థించుటకుఁ దగినయేర్పాటు చేయవలయును.

బామిననునకుఁగాని, వకీలును బెట్టుటకుఁ గాని గోరా యిష్టపడుట లేదని వినయుఁడు చెప్పెను. హారానుఁ డసహ్యభావముతో ‘పోనిమ్ము! ఎందున కీవట్టిగొడవ!’ అనియెను. లలితకు హారానునియం బెట్టిభావి ముక్కును నింతవఱ కామె యాతని నెదురించుట లేదు. ఇప్పు డామె తీవ్రభావముతోఁ దలయూచుచు “ఇది వట్టిగొడవకాదు! గోరాబాబు మంచిపనియే చేసెను. కలెక్టరు మనపై నేరము మోపినప్పుడు మనలను మనమే కాపాడుకొనవలయును. వారిపెద్దజీతములకొఱకు మనము పన్నుల నిచ్చుకొనుచునే యున్నాము. ఇంకను వారిబాధలనుండి తప్పించుకొనుటకు వకీళ్ళకు ఫీజులు కూడ నిచ్చుకొనవలయునా? ఇట్లు న్యాయమును సంపాదించుటకంటె జైలునకుఁ బోవుట మంచిది!” అనియెను.

లలిత యిట్లు తన్నెదిరించునని యాతఁ డెన్నఁడు ననుకొనలేదు. ఇప్పు డామె యింతతీవ్రముగ భాషించుట యాతని కాశ్చర్యముగా నుండెను. హారానుఁ డప్పుడు లలితను దర్శించుచు “ఈసంగతులన్నియు నీకేమి తెలియును? వట్టిచదువులనుమాత్రము చదివి యెట్టియనుభవజ్ఞానమును లేక, యెట్టిబాధ్యతయును లేక తిరుగుచుండు నాత తాయలయున్నతప్రలాపములను విని నీతల తిరిగిపోయినట్లున్నది” అని మందలించి నిన్న గోరాకును, కలెక్టరునకును జరిగిన సంవాదమంతయును చెలివెను. ఘోషపుర వ్యాపార మిదివఱకు వినయునకుఁ జెలియదు. అదివిని వినయుఁ డీత గోరాను కలెక్టరు క్షమించుట యసంభవమని యనుకొనియెను.

హారానుఁ దేయుదేశముతో నీసంగతి యంతయును దెలిపెనో యాయుదేశము నిష్ఫలమైపోయెను. ఇంతకాలము హారానుఁడు గోరాను జూచినట్లే చిప్పక యూరకుండెను. అప్పుడు గోరాయెడల ననూ తను బ్రేరేపించుచు మాటాడెను. ఇందువలన నాతని నీచత్వము పెల్లకిరుకుటచే నుచరితము హారానునియడలఁ గోపము కలిగెను. ఎరింది మాటాడవలయునని యుద్రేఃము కలిగెను గాని యామె యెట్లో మనసు ద్రిష్టుకొని పుస్తకము చెప్పి కంపితకరములతోఁ బ్రశ్నియలను దిగు, మమమండెను. అప్పుడు లలిత యుద్ధభావముతో “హారానబాబు దొయభిప్రాయముతో నేకీభవించుఁగాక ! ఎట్లయినను ఘోషపురవ్యాపారమున గౌరవోపాసనబాబు గొప్పతనమే స్పష్టపడుచున్నది !” అనియెను.

౨౩

నేడు లెట్టి నెంటుగవన్నురువచ్చుటచే కలెక్టరు పరిగాబరిగంటలకుఁ గచేరివచ్చి విచారణలన్నియును ద్వారగా ముగించుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. సాతకడిబాబు విద్యార్థులపక్షమున నిలిచి యామూలము గాఁ దనమిత్రున మపకారము చేయవలెనని చెను. కాని విచారణపద్ధతులనుబట్టి నేరము సంకీర్ణించి వేరుకొనుటయే మంచివని యెంచి విద్యార్థులు బాధ్యత లెఱుంగనివారయి, వ్యవహారము లేనివారయి నన్నియొకచెప్పి తమింపవలయు నని కలెక్టరును వేరుకొనియెను. కలెక్టరు విద్యార్థులవయస్సును, నేరమును ననుసరించి యెరు మొన లిరువదియై నవజరుగు వారికి బెత్తిపువ్వు లశిక్షను విధించెను. గోరాకు వకీలు లేడు. గోరా స్వయంబుగ నే పోలీసువారిదౌర్జన్యమును గుఱించి చెప్పవలెనని గాని కలెక్టరు రాతనిఁ దీవ్రముగఁ దిరస్కరించి మాటాడనీయక పోలీసువారి నడ్డగించిన నేరమునకై యాతని కొక నెల కఠినశిక్షను విధించి దయయు చి నీకీస్వల్పశిక్ష వైచితి నని చెప్పి తన్నుఁదాను గీర్తించుకొనియెను. అప్పుడు నుధీరుఁడును వియ్యండును గోరునందే యుండిరి. వినయుఁ డీక గోరా మొగము చూడఁజాలకపోయెను. అతనియూపిరి యాగిపోయినట్లయ్యెను; ఇత నటు నిలువఁజాలక వినయుఁడు చటాటున వెలుపలికిఁ బోయెను. అప్పుడు నుధీరుఁడు బంగాళావస్త్రానభోజనములకై పోవునకు రమ్మరి వినయుని వేరుకొనియెను. వినయుఁ డొక చెట్టునీడకు గూలబడి “నుధీరా ! నీవు పొయ్యి ! నేను కొంచెమునే పాఁగ వచ్చెదను !” అని చెప్పెను. నుధీరుఁడు వెడలిపోయెను.

ఎంతసే పట్టు కూర్చుండెనో వినయువకుఁ దెలియుటయే లేదు. నూర్మండు తలమీఁదినుండి పడమటి కొరగిపోయినతరువాత నప్పుకొకబండి వచ్చి యాతనిసమీపమునందాఁగెను. వినయుఁడు తలయెత్తిమామనప్పటికి నుచరితానుధీరులు బండినుండి దిగి యాతనియొద్దకు వచ్చుచుండిరి. అప్పుడు తత్తరపడి వినయుఁడు లేచి నిలువఁబడి

యెను. నుచరిత యారని సమీపించి ప్రేమార్ద్రస్వరముతో “వినయబాబూ! రమ్మ!” అనియెను. వినయన కాకస్మిముగాఁ జైతన్యము కలిగెను. అప్పుడు వీధిలోనివారందఱును దన్ను వింతగాఁ జూచుచున్నట్లు తోచుటచే వినయఁడు తత్తరముతో బరిడి నెక్కెను. త్రోవలో నెవ్వరు నెట్టిమాటయు నాడఁజాలకపోయిరి.

అందఱును బుగాళాకుఁ జోయిరి. అప్పటి కొకకలహ మారంభమయ్యెను. నేను కలెక్టరుదొరయింటికి రానని లలిత పట్టుపట్టి కూర్చుండెను. వరదానుందరి విన మసంకటమునఁ బడిపోయెను. లలిత మసంగతవిద్రోహమునకు హారానుఁడు క్రోధవివ శుఁ డైపోయెను. ఇప్పటిబాలికాబాలకు లందఱును గ్రహపడేశము నంగీకరింపక చెడి పోవుమందిరనియు, మంచిచెడ్డల నెఱుంగక యెల్లవారితోడఁ గలసి మెలసి యుండుట చేతనే యిట్లు తటస్థించుచుండె ననియును, హారానుఁడు తఱచుగాఁ జెప్పుచుండును.

వినయఁడు వచ్చినతోడనే లలిత “వినయబాబూ! నన్ను క్షమింపుము! నేను మీవిషయమున గొప్పయపరాధము చేసితిని. మీరప్పుడు చెప్పినమాట నే నంతమాత్ర మును గ్రహింపఁజాలనైతిని. ప్రపంచజ్ఞానములేమందుటచేతనే నాకట్టివారపాటు కలిగి నది! ఈభారతవర్ష మునకు దొరగారికాసన మె యీశ్వరవిధాన మని పాపాబాబు చెప్పి చున్నాఁడు! అట్లయినచో నీకాసనమును మనోవాక్కర్మములచే నిందింపవలయు నను నిచ్చ కలుగుటయును విధాత్యవిధానము” అనియెను. హారానుఁడు క్రుద్ధుఁడై “లలితా! నీవు—” అనియెను.

లలిత హారానునివంకనైనఁ జూడఁ “ఊరకుండుఁడు! నేను మీతో మాటాడుట లేదు!—వినయబాబూ! మీరెవ్వరికొఱకును మన్నింపనక్కరలేదు. నేఁడెట్లును నభినయము జరుగదు!—” అనియెను. వరదానుందరి సంభ్రమముతో నామాటను ద్రోసి వైచి “లలితా! మంచిదానవే! వినయబాబునకు స్నానభోజనములమాట యూహింప నక్కఱలేదా! ఒంటిగంట దాడిపోయినది చూచితివా? చూడుము! చూడుము! వినయ బాబుమొగ మెట్లు వాడిపోయినదో!” అనియెను.

విన—మన మందఱమును దొరగారియతిధులము! నేనీయింట స్నానభోజనములు చేయఁజాలను.

వరదానుందరి వినయని బ్రతిమాలుకొని జుట్టగించుచు నుచరిత మొదలగువారందఱు నూరకుండుటం గాంచి కోపించి “మీరందఱు నేమి చేయుచున్నారు? నుచరితా! వినయబాబునకు నీవైనను బోధింపనక్కఱలేదా? మనము మాట యిచ్చితిమి; అందఱకు నాహ్వానములు జరగినవి; ఏమిగో మర్యాదగా మన మీదినము గడపుకొనవలయును; లేకున్నచో వారేమనుకొందురో! చూడుము! ఇంక మనము వారియెదుటఁ దల యెత్తుకొనఁగలమా?” అనియెను.

నుచరిత మాటాడక తల వంచుకొని కూర్చుండెను. వినయుండు సుమీపముననే యున్ననదియొద్దకుఁ జోయి స్త్రీమరుపై వెక్కిరియెను. అస్త్రీమరు రెండుగంటలకు లోపలనే యటనుండి బయలుదేటి కలకత్తాకుఁ జోయి శేషేనిమిదిగంటలకు మరల నిచ్చటకివచ్చును—హారానచాలు శ్రోథముతో గోరావినయులను నిందించుట కారంభించెను. నుచరిత చటాటునఁ గుర్చినుండి లేచి గదిలోనికిఁ జోయి తలుపు మాసికొని కూర్చుండెను. కొండెనేపటిలోనే లలిత యాగదిలోఁ బ్రవేశించెను. అప్పటికి నుచరిత రెండు చేతులతోడను గన్నుల మాసికొని తలుపుపై బోరగిలఁ బడియుండెను. లలిత లోపలినుండి తలుపు గొల్లెమువైచి మెల్లమెల్లగఁ జోయి నుచరితత్రక్కను గూర్చుండి యామె నీలశిరోజములను గరాంగుళులతో సంస్కరింప నారంభించెను. చాలసేపటికి నుచరిత కాంతయైనప్పుడు లలిత బలవంతముగ నామెను వెలికిలఁ ద్రిప్పి మొగమునొద్ద మొగముచేర్చి చెవిలో “అక్కా! నాకుఁ గలకత్తాకుఁ బోవలెనని యున్నది. నేడు దొరయింటికిఁ బోవజాలను!” అనియెను.

నుచరిత చాలసేపటివఱకునుబదులుచెప్పలేదు. లలితమాటిమాటికి నట్లేచెప్పుచుండుటచే నుచరిత లేచి కూర్చుండి “సోదరీ! అది యెట్లు? నాకుమాత్ర మిష్టమున్నదా? తండ్రి గారియాజ్ఞ యగుటచే వచ్చితిని! ఆయాజ్ఞ చెల్లింపకుండ మనము పోవుట యెట్లు?” అనియెను.

లలి—తండ్రి గారి కిచ్చట నిట్లు జరుగు నని తెలియదు. తెలిసినచోఁ జంపకయే యుండురు.

నుచ—సోదరీ! ఆసంగతి మన కట్లుతెలియును?

లలి—అక్కా! నీవుండఁగలవా? ఆదొరయింటికిఁ జోఁగలవా? చేషము చేసికొని నాటక మాడఁగలవా? నానాలుక కోసినను రక్తమైన వెలువడును గాని యొక్కమాటయైన వెలువడదు!

నుచ—ఆసంగతి నాకును తెలియును తల్లీ! కాని యానరక పాథము సహింపవలయును. ఇతఁ గత్యంతరములేదు! ఈదినము జీవితమునందెన్నఁడును మఱపురానిదినము!

నుచరిత యిట్లు చెప్పుటయు లలిత కోపముతో నాయిల్లు విడిచి తల్లియొద్దకుఁ జోయి “అమ్మా! మీరు బయలుదేలరా?” అనియెను.

వరదా—నీకు మతిపోయినదా? క్రూరార్థి నాటక మైనతరువాతఁ జోకవచ్చును.

లలి—నాకిప్పుడు కలకత్తాకుఁ బోవలసి యున్నది.

వర—అదియే మట్లుచున్నావు?

లలి—నుధీరా! నీవిక్కడనే యుండువా?

గోరాకు ఇట్లు యగుట నుద్దేశముగ నే యుండెను. కాని నెద్దదొరల యెద్ద దఃఖిక్కిన బ్రదర్శి పరాయ ననకొరక నాతఁడు త్యజింపలేక యగ్నస్వస్వర మతో విడిచివచ్చుట కిష్టము లేకట్లు నూచించెను.

అప్పుడు వరగా నుండరి “ఈగొడవలతోనే పొద్దు పోవచ్చును! అయిదుగంటలవఱకు నెవ్వరును బ్రక్కలనుండి లేకవలదు. కొంచెము శ్రమింపకున్నచో రాత్రి యభినయ సమయమున మొగములు వాడి వికారముగా నుండును” అనినెప్పి బలవంతముగా నందఱను నిదురింపజేసెను. నుచరితఁడు నిద్రపట్టలేదు. లలిత పఱపుకొని గూర్చుండియు యుండెను— ఇంతలో స్త్రీమరు కూసెను. కదలుటకు సిద్ధముగా నుండెను. వినయుండు డెక్కుమీఁదనుండి చూచెను. ఒక స్త్రీ యతివేగముగ స్త్రీమరునొద్దకు వచ్చుచున్న ట్లాతని కగపడియెను. వేమభావణములనుబట్టి యామె లలిత యెయుండు ననుకొనెను గాని నమ్మకము లేకపోయెను. సమీపించినప్పటి కామె లలితయే! వినయుం డప్పు డామె తన్ను దీసికొనిపోవుటకై వచ్చుచుండె నని భావించెను. ఆమెకు గూడ నీయభినయ మిష్టములేదు గదాయని మరల ననుకొనియెను. అంతలో లలిత వచ్చి స్త్రీమరునెక్కెను. డెక్కునుండివిగి వినయుం డామెయొద్దకు వచ్చుటయు లలిత “నన్ను బైకి దీసికొనిపోము” అనియెను.

విన—స్త్రీమరు కదలిపోవుచున్నది.

“అసంగతి నే నెఱుఁగుదును” అని చెప్పుచు లలిత మెట్లైనుండి వెక్కిరిపొయెను. స్త్రీమరు కూయుచు గదలిపోయెను. వినయుండు లలితను మొదటితరగతి డెక్కుపై గూర్చుండజేసి యామె మొగమువంకఁ దిలకించి నిశ్శబ్దప్రశ్నముంగావించెను.

లలి—నే నిక్కడ నుండఁజాలక కలకత్తాకు వచ్చుచున్నాను.

విన—వారందఱు నెఱుఁగుదురా?

లలి—ఇంతవఱ కెఱుఁగరు. చీటివ్రాసి పెట్టితిని— చూచినచోఁ దెలిసికొందురు.

ఆమె దుస్సాహసకార్యమునకు వినయుండు స్తంభితుడై సంకోచముతో

“కాని—”

లలిత యింక మాటాడనీయక “స్త్రీమరు కదలిపోవుచుండగా నింకను కాని యేమి? ఆఁడువాండ్రై పుట్టుటచేతనే సర్వమును సహించి యుండవలసినదా? మా పక్షమునఁగూడ న్యాయాన్యాయములు, సంభవాసంభవములు నున్నవి! శ్రేష్టి యాహ్వానమును గౌరవించి పోయి యచ్చట వభినయించుటకంటె నాత్మనాత్మ చేసి కొనుటయే మేలని తోచినది!” అనియెను. ఇత నీవిషయమున మంచిచెడ్డ లాలోచించి మనసు పొడ చేసికొనఁ పెండుల కనియు జరుగవలసిన జేసికూ జరిగిపోయె ననియు వినయుండు భావించి యూరకుండెను. కొంతసేపైనతరువాత లలిత “నేను

మిగోరాబాలు నొకమాదిరిగా భావించి యుంటిని. ఎడతగినో గాని మొదటినుం
 * డీయు నాతనిఁ జూచుట, యాతనిమాటలు వినుట నా కనవ్యామగా నుండెను. ఆతని
 తీగ్రభావశయములను విని మిరరించుచు దల లూచుచుండట నాకుఁ గోపముగా నుం
 డెను. నాస్వభావమే యట్టిది. పనులయందును, మాటలయందును దీగ్రభావము గల
 వారిని నేను నహింపలేను. కాని గోరాబా చితరులవిషయముననే గాక క్షయిషయ
 మునఁగూడ నట్లే యుండెను. ఆతనిస్వభావమే యట్టిది. అట్టివానిని నేను చూడ
 లేదు."

లలిత యీవిధముగా విడువకుండ మాటాడుచుండెను. ఇది కేకలము గోరాయె
 డల ననురాపముచేతనే కాదు—తా నిప్పటి కన్నియును దృఢించి తప్పు, చేసినచ్చితి
 ననునంకోచ మామెచ్చాదయమున దలనూపుచుండెను. చేసినపని మంచిదగు నా కాదా
 యనుసంగతి తేల్చుకొనవలసియున్నది. ఇంతేకాక : నయ్యు? తో నొంటిగా స్త్రీమరుపై
 నుండుట—ఇది యంతటిసాహసకృత్యమని యామె మొదట భావించలేదు. కాని సిగ్గు
 పడినచోఁ జేసినపనియంతయు లజ్జాకర మైపోవునని యామెచ్చాదయము గొట్టుకొని
 పోవుచుండెను. అందుచేత నే యామె యిట్లు విడువకుండ మాటలాడుచుండెను. విన
 * యుండు మాటాడఁజాలకుండెను. ఒకవంక గోరాయనమానము, ఒకవంక దొంగయింటకి
 * వినోదమునకు వచ్చితి ననుసిగ్గు, ఒకవంకలలితసంబంధమగునాస్తి కానన—ఇన్ని
 యును గలనీ వినయుని వాక్కిహీనునిగాఁ జేసివైచెను.

పూర్వమైనచో లలితసాహసమును వినయుండు చిరస్మరించు యుండును.
 ఇప్పు డట్లు తోచుట లేదు. ఆతనికి విస్మయముతోఁగూడ నాస్తియుఁ బలిగియుం
 డెను. అందఱిలోనను దానను లలితయుచాత్రమే గోరాయనమానమునకు సాహస్య
 ప్రతికారమును జేయఁగలిగితి మనుచానందముకూడ విన యునకుఁ పలిగియుండెను. ఈ
 విషయమున వినయున కంత సూత్రమును గన్పట్టు లేదు. కాని లలితసూత్రము తనకర్మ
 ఫలమునఁ జాలదినములవలకును బాధపడవలసియుండును. లలితకు గోరాయెడల నను
 యభావ ముండెనని వినయుండెనుకొనియును. ఆలోచించినకొలదియు నామె యద్భు
 తపరిణామమును, సాహసమును, సద్భక్తియునందలి నిరసనభావమును వినయునకుఁ బ్ర
 శంసనీయుము లగుచుండెను. ఆవిషయమునఁ దనకుఁగలిగినభక్తిభావము నెట్లు ప్రకటింప
 * వలయునో వినయునకుఁ దోచుచుండెను. లలిత యిదినఱకు వినయునఁ బరితంతుఁడని
 యు సాహసహీనుడనియు నిందించుచుండెను. వినయుదేస్సూడని కశ్చయమే యను
 కొనియెను ఆతఁ డెన్నఁడును దనబంధుమిత్రుల నుజ్జీవించి యట్లు సాహసించి తన
 యుద్దేశమును నిలుపుకొనలేను అనేకసమయములయందు వినయునఁ గోరాకుఁ గన్ప
 ముగా నుండునని తన స్వభావమును మార్చుకొని యుండెను. అనేకసమయములందు

గోరామతమునే తనమతముగాఁ జిన్నచిన్నయుక్తులతోఁ దన్ను దానే జూపించు కొనియెను. వినయుఁ దంతయు నాలోచించుకొని లలితయే తనకంటె స్వతంత్రవృద్ధ యయని నిశ్చయించుకొనియెను. తానిదికంటె లలితను మనసులో నిందించినంత తఱచుకొని వినయుఁడు లజ్జితుఁడయ్యెను. అప్పుడాతఁడు లలితను జేరి ఖమాప్రార్థనముం గావింపఁదలచెను. కాని యెట్లు గావింపవలయునో యాతనికిఁ దోచలేదు. లలిత కమనీయమూర్తి. వినయునిమనోనయనములను మహిమామయములుగఁ జేసికెచె ను. ఆరమణీయమూర్తి యపూర్వపరిచయముచేఁ దనజీవితము సార్థక మయ్యెనని వినయుఁ దప్పడు భావించుకొనియెను.

30

లలితను వెంటఁబెట్టుకొని వినయుఁడు పరేకునింటఁ బ్రవేశించెను. స్త్రీమరు నుండి దిగువఱకును వినయుఁడు లలితయందలి తనమనోభావమును గ్రహించుకొని యుండలేదు. ఆతనిమన నెప్పుడును లలితకు విరోధముగనే యుండెను. ఆమెను శాంతింపఁజేయవలయునను నాలోచనతోనే యాతనిదినము గడచిపోవుచుండెను. వినయుని జీవితమున స్త్రీమాధుర్యనిర్మలతేజముతో నుచరితయే యుండుగ సంధ్యా తారవలె నుదయించినది. ఆనందర్పణానందమే వినయుని ప్రకృతికిఁ బరిపూర్ణత్వము బ్రసాదించినది. కాని యంతలో నిఁకొకనక్షత్రము జ్యోతిర్మయమూర్తితో నుదయించుటయు, మొదటినక్షత్రము దిశాంతరాళమున కొరఁగుచుండుటయు వినయునకు స్పష్టముగా ననుభవ మగుచుండెను.

ఆందళిని విడిచి వచ్చి లలిత స్త్రీమరెక్కిననాఁడే యామెయు నేను నేకపక్షమై యందఱకును బ్రతిఘటముగనుంటి మని వినయుఁడనుకొనియెను. ఇందు లలిత యందఱకును బరిత్యజించి తనపక్షమునకు వచ్చియుండె ననుసంగతి నాతఁడు మఱవఁజాలకుండెను. ఏకారణముచే నేమి లలిత కిత్తుకు వినయుఁ దందఱలో నొక్కనివఁటివాఁడు మాత్రము కాదు. లలితపార్శ్వమునం దాతఁ డొక్కఁడే—ఒక్కఁడుమాత్రమే. ఆమె బంధుమిత్రులందఱును దూరమున—ఆతఁడొక్కఁడే సమీపమున ! ఈసాక్షాత్వసంబంధ మగుపులకపూర్ణస్పందనము విద్యుద్గర్భాబుదముఁబోలి యాతని వృద్ధ యాంతరాళమున విజృంభించుచుండెను. అప్పు డాదెక్కువై బయిండి లలిత నిద్రించు చున్నప్పుడు వినయుఁడు తానుగూడఁ దనతావున నిద్రింపఁజాలక జోత్తును విడిచి వెలువల నిశ్చబ్దముగఁ బరారుదేయించు నామె కట్టియపాయమును గలుగఁజేయుట చూచుకొనుచుండెను.

రాత్రి గంభీరాంభకారము—మేఘకూన్యమగునతరాశము తారకాచ్ఛన్నమై యుండెను. తీరములందలి తరుకేరి నీలభిత్రివత నిబిడమై నిస్థమై యుండెను. క్రింద నశీజలము నిశ్శబ్దముగఁ బ్రవహించిపోవుచుండెను. లలిత నిద్రించుచుండెను! మఱియేమియునులేదు—నుందరమును విశ్వాసపూర్ణము నగునీనిద్రనుమాత్రమే లలిత వినయుని హస్తముల తం దప్పించుకొనియెను. ఈనిద్ర నే మహామూల్య మగు రత్నముగా భావించి వినయుఁడు దీనిని రక్షించు భారమును వహించి యుండెను. తల్లిదండ్రులు, సోదరీసోదరులు నెవ్వరును లేరు. ఒకయపరిచితశయ్యయం దప్పుడు తన నుందరజేనామును వాల్చి లలిత నిశ్చింతతో నిదురించుచుండెను! అనిద్రాకావ్యము నందలి ఛందఃపరిమాణముల నిరూపించుచు విశ్వాసప్రకాశములు కాంతభావముతో యాతాయాతము లగుచుండెను. అగమజీహ్వాదయమునందలి మధురకోమలత్వముచే మండితములగు కరపల్లవములు శయ్యపై సంపూర్ణవిశ్రాంతిఁ గాంచియుండెను. ఆనుందరీమణి నిపుణకబరీధరమునం దొక్కవేణియును జెడరియుండలేదు. కుసుమకుసుమారంబులకు నామె పాదములు తమ మధురగతిచేష్టల కుత్సనావసానసంగీతములకుం బోలె స్వస్తి చెప్పి శయ్యపై సమ్మిళితములై యుండెను. ఆయే కాంతనమయమున నా మధురమూర్తి విషయుని వ్యావయమును గల్పనలతో నింపివై చెను. కుక్తిమధ్యమున నుక్తామృతీయుం బోలి గ్రహతారాలంకృతనిశ్శబ్దతిమిరావృతా కాశమండలమధ్యము నందు లలితానుందరి యీనిద్ర—ఈదోలానుందరసంపూర్ణ విశ్రామము—ప్రపంచమున కేమాత్రైశ్వర్యమువలె విషయునియెదుటఁ బ్రతిభానీతమగుచుండెను. “నేను మేల్కాంచి యున్నాను! నేను మేల్కాంచియున్నాను—“అను నీవాక్యము వినయుని విస్ఫూరితచక్షుఃకుహరములనుండి యభయశంఖస్వనింబోలి బయలుదేలి మహాకాశమునందలి యనిమేషజాగ్రత్పురుషుని నిశ్శబ్దస్వనముతో నమ్మిళితమై పోయెను.

ఆశ్చర్యపక్షరాత్రియం దింకొకమాటకూడ వినయునిహృదయమును బాధించుచుండెను—నేటిరాత్రి గోరా జైలులో నున్నాఁడు! ఇప్పటిదఱకును వినయుఁడు గోరా నుభయభిములకు నిమగ్నయై యుండెను; వేజగుట కిదియే ప్రధమము! జైలులో నుండుటకు గోరా భయపడువాఁడు కాదని వినయుండెనుంగును. కాని మొదటి నుండియు నీవ్యాపారమున వినయునకు సంబంధము లేకపోవుటయు, గోరా కొక్కనికే మాత్రమే యీకేజ్ జరుగుటయుఁ దటసిందినది! ఈమిథులదీనితప్రవాసము లీసలమున నే విచ్చిన్నములై పోయెను. మరలఁ గలియుట తటసిందించో నప్పుడిగోపము తిరునా? ఇప్పుడు బంధుత్వమునందలి సంపూర్ణత్వమునకు భంగము కలుగలేదా? జీవితమునం దింతటి దుర్లభమును నింతటియఖండము నగుబంధుత్వము! ఒక్కరాత్రియందే;

వినయున కొకవంక శూన్యత్వమును, వటియొకవంకఁ బూర్ణత్వమును నొక్కసారిగా ననుభవము. కు నచ్చుచుండెను—జీవితసంబంధము లగుస్పష్టిప్రశ్నయములు సంధ్యా కాలమున సబబులై యంధకారమువంక నితీక్షించుచుండెను!

బుడి పరేకురింటియొద్దకు వచ్చెను. నిగునప్పుడు లతపాదము లెట్లు వడఁ కెనో, లోపలఁ బ్రవేశించుట కామె యెట్లు బెదరుచుండెనో, వినయుఁడు స్పష్టముగా గ్రహించెను! కొద్దిగా వేళముచేఁ దానుచేసిన యపరాధ మింత యని లలిత నిశ్చయించుకొనఁజాలక యుండెను పరేళబాబు తననో నెట్టిసంభాషణమును జేయఁడని లలిత భావించెను. మాటాడకుండుటయే గొప్పశిక్ష! అశిక్షయే యన్నిటికంటె నధికముగా భావించి లలిత భయపడుచుండును లలిత సలకొంచును భావించి వి. యు. డి. క. నే. జోయెదననియెను. లలితకుఁ దనయునికి యిష్టమున్నదోలేదో తెలిసికొనవలయు ననియే యాతఁడిట్లు చెప్పెను. అప్పుడు లలిత “రమ్మా! తండ్రి గారియొద్దకు రమ్మ!” అనియెను.

లలిత యీ ంధ్రీహనురోధమునకు వి. యు. డానండితుఁ డయ్యెను. ఆమెను లోపలఁ బ్రవేశింపఁజేసితిమి మృత్యుననే యాతనిపని తీరిపోదు! ఈవ్యాపారమునందు లలితతో నాతఁడీ సమాన కొకనిశేషబంధము కలిగినది. అందుచేతనే యాతఁడు లలిత పార్శ్వమునఁ దైర్చ్యముతో నిలువఁబడి యుండెను లలితభార మంతయుఁ దనపైనున్న దనుకొని వి. యు. వినయున కొకమధురస్పర్శమువలె నకలాంగములను విద్యుత్స్పందనము చేయుచుండెను. లలిత దనదక్షిణహస్తమును గ్రహించియున్నట్లుతని కనుభవ మయ్యెను. అందుచే నాతనిపురుషస్వాదము పూర్ణానందపూరిత మైపోయెను. లలితపైఁ పరేకురిండు కొపించినచోఁ దప్పింతయుఁ దనపైఁ బెట్టుకొనవలయు ననియును, ఆమె యవమానమును దాను భరింపవలయు ననియు, భర్తృకవచమువలె నామె కెట్టియాఘాతమును గలుగకుండఁ దాను గాపాడవలయు ననియు వినయుఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. కాని లలిత నిశ్చయాభిప్రాయమును వినయుఁడు గ్రహింపఁజాలకపోయెను. ఆమె తప్పంతయు వినయునిపైఁ బెట్టఁదలఁచుకొనలేదు స్వయమును దండ్రితో స్పర్శముగాఁ జెప్పఁదలఁచుకొనియెను! దానివలనఁ గలుగుఫల మంతయుఁ దానే గ్రహింపఁదలఁచుకొనియెను! అంతేకాని యేదీక్షయమును గప్పిపుచ్చుట యామె కిష్టము లేదు.

నేటియుదయమునుండియు లలిత వినయునిపై మగసులో నేమా కొపగించి యుండెను. అదియసంగతి మే యని యామె తెలిసికొనియెను. అందుచే నామెకొపము తగ్గుటకు బదులుగా హెచ్చిపోయెను.

స్త్రీకురులో నున్నంతిసేలను నామె మనోభావ మన్యవిధముగానుండెను లలిత చిన్నప్పటినుండియుఁ గోపమువేరినను, బట్టుకలచేతను నభావని. యును లకుననేక కార్యములను జేసియుండెను. కాని యీపనిమాత్రము దుష్కారముమైనది! ఇందు వినయుఁడు

గూడఁ గలసియుండుట యొకవంకఁ సంకోచముగను, మఱియొకవంక సంతోషముగను నామెకుఁ దోచెను. ఈవార సంకోచములచే నామెమనసు మధితమై పోవుచుండెను. ఆమె యిప్పు డితరపురుషు నాశ్రయించియున్నది; ఆతనితో వచ్చియున్నది; చెంత నెవ్వరును బంధువులు లేరు—ఇనియే యామె సంకోచ కారణములు! సంకయజనకంబగు నిట్టి యవస్థలో వినయుండు గౌరవముగాఁ బ్రేర ర్పించిన తన నుకుమారకిలమును బ్రేద ర్పించుటచే లలితకుఁ బరమానందముగా నుండెను. ఇప్పుడు వినయుండు తమతో విలా సముగాఁ గాలక్షేపము చేయుచుఁ దమ సేవకులయెడలఁ గూడ నాత్మీయతను బ్రేద ర్పించుచు మెలంగువినయుండుమాత్రమే కాఁడు! ఆతఁడు లలితభద్రతాభారమును సంపూర్ణముగ వహించియుండియు, గౌరవముతోఁ దనదూరత్వమును రక్షించుకొనుచు లలితహృదయమునకు మఱింతదగ్గఱివాఁ డైపోయెను. ఈయూహలతో లలితకు రాత్రి శరీరా నిద్రపట్టలేదు. ఆమె కఠికిఘ్రముగఁ దెల్లవారిపట్లు తోచెను. ఆమె మెల్లగా క్యాబినుతలుపు తెఱచి చూచెను. శేషరాత్రియందలి శిశిరార్ద్రమగునంధకార మిం కను నాకాశనదీతీరవనశ్రేణుల నాక్రమించి యుండెను. శీతవాతములుమాత్రము నదీ జలములఁ గల స్వనమును బాగరితముగఁ జేయుచుండెను. కళానులు పనులు చేసికొను చుండుసర్వది వినవచ్చుచుండెను. లలిత పెంజుపలకు వచ్చి చూచెను. అనతిదూరమున బెత్తెఱుగుర్చీపై దుప్పటము గప్పుకొని వినయుండు నిద్రించుచుండెను. రాత్రి యంత యు వినయుఁ డిచ్చటనే కావలి కాచి యుండె నని గ్రహించి లలితహృదయము కొట్టుకొనిపోయెను. ఇంతసమీపమునం దుండియు నింతదూరము లలిత ద్వారముకడ నిలిచియా హేమంతప్రత్యూషాంధకారమున, నపరచితందీప్తశ్యయధ్యమున నొంటిగ నిద్రించియున్న వినయునివంకఁ జూచుచుండెను. ఎదుట దిగంతములం దోచు తారకలు నిద్రించుచున్న వినయుని బరివేష్టించి యున్నవియుంబోలే నగపడుచుండెను. లలితహృదయ మప్పుడు గాఢభీర్యమాధుర్యములచేఁ బరిపూరిత మైపోయెను. చూచుచుఁ జూచుచుండఁగనే లలితకన్ను లకుఁబ్రూరములై పోయెను. ఆసంగతి యామెకుఁ దెలియనే తెలియదు! తనతండ్రితో గలసి తా నుపాసించుచున్న జేవర యప్పుడు సాక్షాత్కరించి చేయి వట్టుకొన్నట్లు లలితకుఁ దోచెను. మఱియుఁ దరుపల్లరనిబిడంబును నిద్రితంబును నగునదీతీరమున,—నంధకారమునకును నవీనాలోకమునకును బ్రథమ నిగూఢసమాగమస్థానమునఁ, బవిత్రసంధిక్షణమునఁ —బరిపూర్ణనక్షత్రసభామధ్యమున, ననానాతవీణానిర్గత మగుదివ్యవంగీతము దుస్సుహానంద వేదనము గూర్చు ముని పోవుచుండెను.

ఆసమయమున నిద్రించుచున్న వినయునిచేయి యొకటి కదలినంతనే లలిత తటాటానఁ దలుపు మాసికొని పర్యుక్తముగఁ బడి యుండెను. ఆమె సకలసంకము

లును జల్లనెపోయెను; గుండెలు కొట్టుకొనిపోవుచుండెను. అంధకారము దూరమయ్యెను. అప్పుడు లలిత మొగము కడిగికొని వెలుపలకు మరల వచ్చెను. అంతకు ముందే వినయుడు లేచి పూర్వతీరమునందలి పృథమప్రభాతాభ్యుదయము గాంచుచుండెను. అతడు లలిత వచ్చుట గాంచి దూరముగాఁ దప్పుకొనుట కుద్యమించుచుండెను. అప్పుడు లలిత “వినయబాబూ!” అని పిలిచి వినయుడు సమీపించినంతనే “రాత్రి నీకు బాగుగ నిద్రపట్టలేదనుకొనియెదను!” అనియెను. “పట్టకపోలేదు!” అని వినయుడు బదులుచెప్పెను.

తరువాత నెవ్వరును మాటాడలేదు. అవ్వలియొద్దను శిశిరస్థి క్తమగు నాకాశవనము సమాసన్న మార్యోదయస్వర్ణకాంతిని సముజ్జ్వలముగఁ జేయుచుండెను. ఆయిరువురు నుగూడఁ దమజీవితమునగ దట్టిప్రభాతమును గాంచియుండలేదు! ప్రభాతాలాక మివిధముగా వారి నెన్నడును స్పృశించియుండలేదు—ఆకాశము శూన్యము కాక, యొకవిధమగు విస్మయనిశ్శబ్దానందస్పృష్టివంక కనిమేషస్పృష్టితోఁ జూచుచున్నట్లు గ్రహింపగలుగుట వారి కిదియే పృథమపర్యాయము!

స్త్రీమరు కలకత్తాకు వచ్చిన తరువాత వినయుడొకబండినిగుదిర్చి లలితను దాని పై నెక్కించి తాను బండివానిపక్కను గూర్చుండెను. ఆసమయమునఁ గలకత్తా వీధులఁ బడి బండి పోవుచున్నప్పుడు చటాలున లలితహృదయభావము మాటిపోయెను. ఈప్రతికూలసమయమున రాత్రి వినయునితో స్త్రీమరునందుండుట, వినయు నా శ్రమించి యుండుట, సంరక్షణనిబోలి వినయుడు తన్ను బండ్రిపై నెక్కించి తీసికొనిపోవుట—ఇది యంతయు నా మెకు బాధాకరముగఁ దోచెను. ఘటనావశమున దనకర్తృత్వభారము వినయునిపైఁ బడుట యామె కసహ్యముగా నుండెను. ఇట్లుగుటకుఁ గారణమేమి? రాత్రిసంబంధ మగు నామధురసంగీతము దినసంబంధమగు కర్మక్షేత్రమునకు వచ్చి యాకస్మికముగ నింతకతోర మైపోయినదేమి?

అందుచేతనే ద్వారమువలకును వచ్చి వినయుడు పోయెద ననుటచే లలితకు మఱితకోపము కలిగెను. తాను వినయునితోఁగూడి తండ్రియొద్దకుఁ బోవుటకు సంశయించు చున్నట్లు వినయుఁ డనుకొనెనని లలిత భావించెను. అట్టిసంశయ మెంత జూత్రమును లేదని నిరూపించుటకును, దండ్రితో నన్నిసంగతులును దెలుపుటకును నిశ్చయించుకొనుటచేతనే లలిత యపరాధినివలె వినయునిబోనిచ్చినదికాదు. వినయుని తోడిసంబంధము పూర్వమువలెనే నిర్మలముగాఁ జేయవలయు ననియే యామెయొద్దేశము! అంతేకాని నదుమనదుమ సంశయములు లోపములు గల్పించి తన్ను వినయునకు భారముగాఁ జేయవలయు నని యామె భావింపలేదు!

30

వినయుని, లలితను జూచినంతనే సతీశుడు పరుగెత్తుకొనివచ్చి యిరువురినడుమను నిలచి యిరువురిచేతులను బట్టుకొని “పెద్దక్కరాలేవా ?” అని ప్రశ్నించెను. వినయు డిటునటు నలుదెసలఁ బరికించి “నుచరితయా ? ఏమైనది ? తప్పిపోయినది!” అనియెను! సతీశుడు వినయుని ద్రోసివైచి “వట్టిమాట! సోదరీ! లలితా! నీవు చెప్పుము!” అనియెను. అప్పుడు లలిత “పెద్దక్క రేపువచ్చును” అనిచెప్పి పరేశబాబు గదివెపునకుఁ బోవుచుండెను.

సతీశుఁ డాయిరువురి చేతులను బట్టుకొని “ఇప్పుడు మనయింటికెవ్వరు వచ్చి రో చూపించెదను రఁదు!” అనియెను. లలిత యాతనిని బొమ్మని ద్రోసివైచుచు “ఎవ్వరు వచ్చినవేమి ? నాకుఁ జిరాకు కల్గింపకుము! ఇప్పుడు నేను తండ్రిగారి యొద్దకుఁ బోవలయును!” అనియెను. అప్పుడు సతీశుడు “అయిన పికారు పోయి నారు. ఇంతలో రారు” అనియెను.

ఆమాట లలితావినయల కిరువురకును గవ్వముగనే యుండెను. అప్పుడు లలిత “వచ్చినవా రెవ్వరు ?” అనియెను. సతీశుడు “చెప్పెను! వినయబాబూ! నీవు చెప్పుకో” అనియెను. వినయుఁ డెవ్వయోపేళ్ళు చెప్పి కుదకు మీయక్క లలిత చూచి వచ్చినతరువాత నేనుగూడ వారిని జూడవచ్చెద ననియెను.

సతీ—మీరిరువురును రావలయును.

లలి—ఏగదిలో నున్నారు ?

సతీ—మూడవయంతస్తుగదిలో నున్నారు.

అందరును మూడవయంతస్తునకుఁ బోయిరి! అచ్చట నొకచోఁ బ్రాధరయస్కయగు నొకస్త్రీ కుర్చీపైఁ గూర్చుండి నులో వనములనుదాల్చి కృత్తివాసరామాయణము ను జదువుకొనుచుండెను. ఆమె కేళియైదేఁడ్లవయసుండును; మొగమునెదుట కుంతలములు విరళములైయుండెను; కాని మొగమింకను బరిపక్వఫలముంబోలి పుష్టిగనే ఉండెను. ఆమెభ్రాతృమధ్యమున బచ్చాకుబొట్టుండెను. శరీరమునం దలంకారములు లేవు. విధవవలె నగపడుచుండెను. ఆమె వారిని జూచినతోడనే చటాలున లేచి మేలిమునుఁగు సవరించుకొని లోనికిఁబోవుట కుద్యమించెను. అంతలో సతీశుఁ డామెచేయి పట్టుకొని “దొడ్డమ్మా! పారిపోయెదవేమి ? ఈమె మాసోదరి లలిత ! ఈయన వినయబాబు ! పెద్దక్క రేపు వచ్చును” అని చెప్పెను. లలిత యామె నెఱుంగదు కావున మాటాడక నిలువఁబడిపోయెను. వినయుఁ డామెకు ననుస్కరించుటయు లలితగూడ నాతని ననుకరించెను. అప్పు డామె తత్తరముతో లోపలికిఁ బోయి చాపఁదెచ్చివైచి “బాబూ! ఆమ్మా! కూరుచుండుఁడు!” అనియెను.

లలితానినయులు కూర్చున్న తరువాత నామెయును గుడిచేతితో నతీసుని గాఁగి లించుకొని కూర్చుండి “మీరు నన్నెఱుంగరు! ఈగతీశునితల్లి మాచెల్లెలు” అనియెను. అమె విశేషముగ మాటాడలేదు గాని యామెజీవితమానందలి గభీరతోకాశ్రుసంసిక్త మగునొక పవిత్రతేజ మామెమఖమానందను, గతశ్రవణమానందను స్పష్టముగఁ గాన వచ్చుచుండెను. గతీశునిఁ జేష్ఠతోఁ గాఁగిలించుకొన్న యదౌద్దమ్యం గాంచిసంతోషే యంతవఱకును రమణీజీవితచరిత్ర మించుకఁతయు నెఱుంగని వినయువిహృద యామె! యని తనపూరిత ప్రేపోయెను అప్పుడు వినయుఁడు “గతీశుఁ డింతవఱకును నన్ను దాదా యని పిలువక నినయబాటూ యని పిలుచుట తనదౌద్దమ్య నాకును దౌద్దమ్యయే యగునని కాఁబోలును! ఇంక నట్లు పిలిచినచో నేను జగడము భేయక మానను.” అనియెను.

అప్పు దాదౌద్దమ్యకు మనసు వికళ ప్రేపోయెను. ప్రియదర్శనుఁడును, ప్రియ భాషియు నగువినయుని నతీశునిగనే భావించి యామె “బాటూ! మీయమ్మ యెచ్చటనన్నది?” అనియెను. వినయుఁడు “మాయమ్మ చాలకాలముక్రిందటనే లేదు! కాని లేదని నేను నానోటితోఁ జెప్పఁజాలను” అని చెప్పి యార్ద్రనయనములతో నానందమయి నొక్కసారి భావించుకొనియెను. తరువాత వారిరువురకును గొత్తతే తండఁ జాలవఱకు సంభాషణ జరిగెను. లలిత మాటాడక కూర్చుండి యుండెను.

లలిత లేచి పోదలఁచెను గాని పోఁజాల దయ్యెను. ప్రథమదర్శనమునఁ జాల నేవు! అంతే కాక యామెకునను బాగుగలేదు. అపరిచితయగునామెతో వినయుఁ డనాయాసముగా సంభాషించుచుండుట యామె కంతయిష్టముగా లేకుండెను. అందుచే వినయుఁడు లఘుచిత్తుఁ డని తనమనసులో లలిత నిందించుచుండెను ఆతఁడు విచారముతో నూరక కూరుచున్నచో నప్పుడుమాత్రము లలిత సంతోషించునా? తండ్రి గారియెదుటఁబడి భాషించుభార మంతయుఁ దననెత్తిమీఁదనే పడినట్లు వినయుఁ డిట్లున్నాఁ డేమని యప్పుడు నిందించును! ఇంతకును గారణము నిన్నటిరాత్రి మధుర సంగీత మీపగటివళ బాధాకర ప్రేపోయినది! విమియము సుఖకరముగ లేదు. అందుచేతనే నేఁడు లలిత మనసులోఁ బ్రితివిషయమునందును వినయునితోఁ గలహించుచుండెను. ఇప్పటివినయుని యేవ్యాపారమును లలితమనసులోనిపోరాటము నడిగింపఁ జాలకుండెను. ఇది యెట్లు సంకోధిత మగునో యంతర్యామి తొక్కనికే యెఱుక!

ఆలస్య ప్రేపోవుచుండెను. పరశబా వింకను రారేడ. లేచిపోవలయునను నుద్దేశము ప్రబల మగుచుండెను. వినయుఁడింకను దౌద్దమ్యతో మాటాడుచునే కూరుచుండెను. లలిత యింక నధీరయై వినయునిమాటల కడ్డము వచ్చి “మీ రెవ్వరికొఱకుఁ గాలక్షేపము భేయచున్నారు? తండ్రిగా రెప్పుడు వత్తురో తెలియుట లేదు. ఒక

సారి గోరా బాబుకి యెద్దకు బోగూడదా?" అనియెను. వినయం దదరిపడియెను. లలితవిరక్తస్వరమాతఁ డెఱిగినదే. అతఁ డప్పుడు లలిత మొగమువంకఁ జూచి చటాటన లేచెను. అతఁ డెవ్వరికొఱ కాలగ్యముచేయఁచున్నాఁడు? ఇక్కడ నేమియును బనిలేక పోవుడచేతనే యాతఁడు కడలిపోయెద నని ద్వారము నొద్దనే చెప్పియుండెను. లలిత యాతని బోవద్దనిజెప్పి మరల నిట్లు ప్రశ్నించుటా?

వినయం దదరిపడి లేచుటం గాంచి లలిత విస్మిత యైపోయెను. వినయునిముఖ మునందలి సహజమందహాస మొక్కపూర్తాత్కారముతో దీపాలోకమువలె నతరించి పోయెను. వినయునివ్యధితవదనమునుగాని, యాతనియాకస్మికభావపరివర్తనమునుగాని లలిత యెన్నఁడును జూచియుండలేదు. అప్పటియాతని మొగము చూచినంతనే లలిత హృదయమునఁ దీవ్రపరితాపకళాఘాత మివ్వెనుండి యావైపునకు మరలమరల కబ్బాయమానము కాఁజొచ్చెను. అప్పుడు సతీశుఁ డాత్రముతో లేచి వినయునిచేయి పట్టుకొని బ్రతిమాలఁచు "వినయబాబూ! కూరుచుండుము; పోవఁడు! దొడ్డమ్మా! వినయబాబునకు భోజనము పెట్టుము! అక్కా! లలితా! ఈయన నేల పొమ్మనియె దవు?" అనియెను.

విన—సతీశా! ఇప్పుడు కాదు. వఱియొకప్పుడు వచ్చెదను. ఆలస్య మైపోయినది!

మాటలు స్వల్పమే కాని కంతస్వర మశ్రుయ్యద్ధ మైనట్లుండెను. ఆకరుణస్వరము సతీశుని దొడ్డమ్మ చెవులకుఁగూడఁ దోచెను. ఆమె యొకసారి వినయునివంకను నొకసారి లలితవంకను జూచి యిరువురినడుమను నేదియో యదృష్టవశేన ఫలము చేయుచున్నదని భావించెను.

తొడనే లలిత యేదియో సాకు చెప్పి లేచి తగగదిలోనికిఁ బోయెను. ఆమె తనకుఁ దానే యీవిధముగా దుఃఖము దెచ్చుకొనుట యిదివఱ కన్నిసార్లు యైనది!

౩౨

వినయం దప్పుడు లజ్జావేదనలచే హృదయము పరితపించుచుండ నానందమయి యింటిపై పునకుఁ బోయెను. అతఁ డింత సేపటివఱకును దల్లియొద్ద కేలపోలేదు. మఱచి పోయెను! లలితతొడనే విశేషప్రయోజన మున్నట్లుతఁడు భావించెను! అతఁడు కలకత్తాకు వచ్చినతొడనే యానందమయిని దర్శింపలేదని యీశ్వరుఁ డాతని ప్రయోజనమును భగ్నముచేసి తగినకాస్తి గాంచెను. తుదకు లలితనోటినుండి "గోరాబాబు తల్లియొద్దకైనఁ బోగూడదా!" అనుమాట వెలువడియెను. గోరాబాబుతల్లిమాట వినయునికంటె నధికముగా లలితహృదయమునఁ దోచుట యెన్నఁడైన జరుగునా?

లలిత యామెను గోరాబాబుతల్లియనిమాత్రమే యెఱుంగును. కాని వినయున కామె జగన్మాతృసంబంధ మగు నేకమాతృప్రత్యక్షప్రతిమ !

ఆనందమయి స్నానముచేసి మేజాపై గూర్చుండి మంత్రోఽరచనము చేసికొను చుండఁగా వినయుఁడు తత్తరముతోఁ బోయి యామె పాదములపైఁ బడి పొరలుచు “అమ్మా!” అనియెను. ఆనందమయి యాతనితలపైఁదూఁచిని దులుపుచు “బాబూ! వినయా!” అనియెను. ఆతల్లివంటిమధురకంఠ వ్ర మెవ్వరి కున్నది? వినయుని నమస్తశరీరమునను గరుణరసము ప్రవహించెను. ఆతఁ డశ్రుజలమును గఠమునం దడంచుకొని మృదుకంఠముతో “అమ్మా! నే నాలస్యము చేసితిని!” అనియెను. ఆనందమయి నా కంఠయుఁ దెలిపినదని చెప్పి గోరా శిష్యుఁ బూర్వమే వ్రాసినయుత్తరమును వినయునకుఁ జూపెను. అందిట్లున్నది :—

“అమ్మా! నీగోరాకుఁ గారాగృహ మనినఁ గష్టములేదు. కాని నీమనసు కష్ట పడుట యాతఁడు సహింపఁజాలడు! నీదుఃఖమే నాకు శిక్ష యగును; కాని కలెక్కరు నన్ను శిక్షింపఁజాలడు! నీబిడ్డ కొక్కనికే యిట్టిగతి గలుగుట లేదుతల్లీ! ఎందఱో తల్లులబిడ్డ లెట్టితప్పులులేకుండ జైలులోఁ బడియున్నారు. నేనును వారితో సమముఖ దుఃఖముల ననుభవింపఁగోరుచున్నాను. నాకోరిక ఫలించునప్పుడు నీవుసంతోభింపవలయు అమ్మా! ఒకప్పుడు కఱవుదినములలో నారూపాయలసంచి పోయినవంఁగి నీకు జ్ఞప్తి యున్నదా! అయిదునిమిషములలోఁ దిరిగివచ్చి చూచునప్పటి కేఁబదిరూపాయలసంచి యును బోయినది. వానితో వ్రతీకొన్నిరూపాయలను జేర్చి నీపాదజలమునకుఁ గలశ మును జేయింపవలయు ననుకొంటిని! అప్పుడు నాకాదొంగపై కృధాకోపావేశము కలిగినది! అంతలో నాకస్మికముగ దేవుఁడు నాకు మంచిబుద్ధిని బ్రసాదించుటచే ఈ దుర్భిక్షిదినములలో నాతఁ డీసాముతో నుఖముగాఁబ్రదుకును!” అని తోచినది. అంత లోనే నాహృదయక్షోభమంతయు కాంతించినది. ఇప్పుడు నట్లే నేను కోరుకొని జైలు నకుఁ బోవుచుంటి నని భావించుచున్నాను. అందుచే నాకెట్టికష్టమును దోచుటలేదు. ఎవ్వరిమీఁదను గోపములేదు. ఆహారవిహారకష్టములుగల జైలునందే నేనాతిథ్యమును గ్రహించితిని. ఇప్పటి నాసంచారమునందు దొంగినచోఁ దిని దొరకనిచోఁ బస్తుపడి కష్ట ముఖముల ననుభవించితిని. కష్టముల కలవాటుపడితిని. అందుచే జైలునందు నా కెట్టి కష్టానుభవమునుండదని నీవు నమ్మియుండుము! నే నింటియొద్ద నుఖముగా నున్నప్పుడు నాకు వెలుపలనున్న కష్టములను దెలిసికొనుట కవకాశము లేకపోయినది. ఈప్రపంచ మునందలి యపరాధులును నిరపరాధులునుగూడ ననేకప్రజ లీశ్వరదత్తమగువిశ్వాధికారమునుండి వంచితులై బంధనావమానములపాలగుచుండి రనుసంగతి నాకింతకఱకును దెలియనేలేదు. ఇప్పుడు నేనట్టివారి కష్టముఖములకు భాగహారి నై యుండఁదలఁచితిని.

ఈప్రపంచమునందుఁ జాలమంది కృత్రిములైయుండియుఁ బెద్దమనుష్యులుగా గౌరవింపఁబడుచున్నారు. అట్టివారితోఁజేరి గౌరవమునువర్ధిల్లజేసికొనుట నాకిష్టములేదు. అమ్మా! నేనీసారి ప్రపంచముతోఁ బరిచయముచేసికొని యనేకశిక్షల ననుభవించితిని. ఈజగమునందు విచారభారమును వహించువారే కృపాపాత్రులు! తాము శిక్షల ననుభవించుచు, నొకలను శిక్షింపక జైలునందుండువారికే పాపకాంతి కాఁగలదు! వారే పాపములను, వానికిఁ దగినప్రాశ్చిత్తములను నిరూపించు పెద్దలు! జైలునకు వెలుపల నుండి నుఖసన్మానముల ననుభవించువారి కెన్నటికిని నేవిధముగను పాపకాంతిలేదు.

నే.ట్టినుఖసన్మానములను ధిక్కరించి మానవకళంకమునుచిహ్నమును వక్షమునం దాల్చి వెలువడితిని! అమ్మా! నీవు కన్నీరుపెట్టుకొనకుండ నన్నాశీర్వాదింపుముతల్లీ! భృగుమహర్షి పదాఘాతముచేఁ గలిగినమచ్చను శ్రీమహావిష్ణువు చిరకాలమువఱకును వక్షమున భరించియుండెను. ప్రపంచమునందలి యాదృత్య మెచ్చట నన్యాయముగఁ బదాఘాతముచేయునో యాచిహ్నమునే పరమేశ్వరుఁడు తపవక్షముపై గాఢరక్తముగఁ జేసికొనుచుండును! ఆచిహ్నమే యాపగాత్పరున కలంకారమైనచో నప్పుడిక నాకొరకు మనస్తాప మెందులకు? నీవు నాకొరకు దుఃఖించుట యెందులకు?—

ఈయుత్తరమువచ్చినతోడనే యానందమయి మహిముని గోరాయొద్దకుఁబంపఁబ్రోయింపఁచెను గాని మహిముఁడు దొరతనకు వెలవీయఁదనిచెప్పి గోరాతోందరనుగూర్చి నిందించుచు నీవ్యవహారమునఁ దాను గలుగఁజేసికొన్నచోఁ దనయుద్యోగము కూడఁ బోవునని చెప్పెను. ఈసంగతి భర్తయగుకృష్ణదయాళునకుఁ దెలుపుట యసావశ్యకమని యానందమయి భావించెను. గోరానుగూర్చి యామె భర్తయెడల మర్యాదతి కాభిమానముకలిగియుండెను. కృష్ణదయాళుఁడుగోరానుబుత్తునిగ నేభావింపకవిరుద్ధభావముతోనుండెను. ఆనందమయికృష్ణదయాళులచాంపత్యమధ్యమునగోరావింధ్యపర్వతమువలె నడ్డముగానుండి యాచాంపత్యమును విభజించివైచెను. అందొకవంకఁగేవల శుద్ధాచారి యగుకృష్ణదయాళుఁడు;మఱియొకవంక మ్లేచ్ఛ గోరాసహితయగునానందమయి! గోరాజీవితచరిత్రము వెలింగియున్న యాయరువురినడుమను గలతొగ కట్టువడియుండెను. ఈకారణములచే గోరాప్రేమబాధ్యత లన్నియు నొక్క యానందమయిమీఁద నే పడియుండెను. గోరాయభ్యుదయమున కామెయే యెల్లవిధములఁ బ్రయత్నించుచుండెను. గోరామంచిచెడ్డల కన్నిటికి నామెయే యుత్తరవాదిని యైయుండెను. గోరాదుడుకువనములనుగూర్చి యనేకు లనేకవిధములుగా నామెకుఁ జెప్పించుండిరి. ఆమె యందఱకును దగిన సమాధానములు చెప్పుకొనుచుండెను. గోరాసామాన్యఁడా? ఆతని మందలించుట కెవ్వరికైన సాధ్యమా? అయినను నానందమయి యాతని కటికమును గలుగకుండఁ బెంచి పెద్దవానిని జేసెను! పదరాని మా

టలఁ బడినది, ఎవ్వరి నేమియు ననలేదు. పడరానికష్టములఁ బడినది; ఎవ్వరికి నెట్టి కష్టమును గల్గింపలేదు !

కృష్ణదయాళుఁడు గంగాస్నానము చేసి శుచివేషముతో మంత్రజపము చేసి కొనుచు లోపలికివచ్చుచుండఁగా నానందమయి కిటికిలోనుండి చూచెను; కాని యాతని దర్శింపఁజాలకపోయెను; నిషేధము; నిషేధము; సర్వత్రనిషేధమే ! తుద కొక నిట్టూర్పు విడచి యానందమయి మహిమనియింటికిఁ బోయెను. మహిమఁ దెప్పుడు పీటపైఁ గూర్చుండి పత్రికను జదువుకొనుచుండెను. భృత్యుఁ డాతనిశరీరమునఁ దెల మర్దనము గావించుచుండెను. ఆనందమయి యాతనింగాంచి “మహిమా ! నీవొకమనుష్యుని దోడిచ్చినచో నేనైనను బోయి గోరాను జూచినచ్చెదను. ఆతఁడు జైలునకుఁ బోయినచో నీక నాకుఁ జూచుట కవకాశమే యుండదేమో!” అనియెను.

మహిమఁడు పైకెట్లున్నను గోరాయం దాతనికిఁ బ్రేమ యున్నది. “అనిర్భాగ్యుని జైలునకుఁ బోనిమ్ము ! ఆవేషకకూషఁ దీరనిమ్ము !” అని వెంటనే మహిమఁ డొకగొల్లవానిఁ బిలిచి వకీలుకర్చున కాతనిచేతికిఁ గొంతసొమ్మిచ్చి గోరాకడకుఁ బంపించి నెలవు దొరకినచోఁ దాను గూడఁ బోవుటకు సిరపఱచుకొనియెను. మహిమఁ డెన్నఁడును గోరాపైఁ గోపము వహింపఁజాలఁ దని యానందమయి యెఱుంగును. ఆతఁడు కావలసినపని చేయుటం గాంచి విని యామె తనగదిలోనికిఁ బోయెను. గోరా యిప్పుడున్న యుపరిచితస్థానమున నాతని కిష్టమగుపరివారము గాని, లోక సంబంధము లగు వేషకలుగాని యుండ వని యానందమయి స్పష్టముగా గ్రహించి యుండెను. ఆమె యప్పుడు తన చూపులయందలి నిశ్శబ్దవేషనచ్చాయ లోష్ఠాధరముల ముద్రితము లగుచుండ నూరకకూర్చుండి యుండెను; ఇంతలో లక్ష్మీవాని యేడ్పుచు రాఁగా నామెను మఱియొకగదిలోనికిఁ బంపివై చెను. సమస్తోద్వేగమును నిస్తబ్ధభావమునందే పరిపాకము గావించుట యామెకుఁ జిరకాలాభ్యాసము ! నుఖదుఃఖముల నామె యెంతకాంతభావముతో గ్రహించుచుండునో యామెనృదయము కంటె హృదయాంతర్యామికే గోచరించుచుండును !

ఆనందమయి కేమిచెప్పవలయునో వినయునకు బోధపడలేదు. కాని యామె యెవ్వరిసాంత్వనవాక్యములకును నిరీక్షించియుండలేదు. ప్రతీకారములేని దుఃఖము కలిగియున్నతనయొద్దకువచ్చి యితరులూఁజడిల్లఁజేయుట యామెస్వభావమునకు సంకోచముగాఁదోచుచుండెను. ఆమె యప్పుడేమియుమాటాడఁజాలకున్నవినయునింగాంచి “బాబూ ! నీకింకను స్నానము లేనట్లున్నది ! పొమ్ము ! స్నానమునకుఁబోమ్ము ! పొద్దు పోయినది !” అనియెను. వినయుఁడు స్నానముచేసినచ్చి భుజించుచుండఁగా నాతనిప్రక్కను గోరాలేకుండుటఁగాంచి యానందమయి హృదయమునంద ట్టుమనోహరకారము

కలిగెను. “గోరా యిప్పుడు జైలులోనియన్నము తినుచున్నాడు! ఆయన్నమునిర్భయ కాసనముచే గట్టువేసిది. గానిలో దల్లికేతులయంలి మాధుస్యము లేదు!” అని తలంచుకొని యానందచుయ్యమును సహింపజాలక యటనుండి వెడలిపోయెను.

33

పరేశుడు డింటికి వచ్చినతోడనే యసహాయమున వచ్చినలలితం గాంచి యీ కొంటెబిడ్డ యేదియో కొంటెపని చేసిందని గ్రహించి జిగ్గానుదృష్టితో నామె మొగమువంక గాంచుటయు లలిత “బావా! నేను చక్కవచ్చితిని; అచ్చట నుండలేక పోయితిని!” అనియెను. పరేశుడు ‘కారణ మేమిహ్య’ అయెను. గోరాబాబును గలెక్కరు జైలునఁ బెట్టివాఁడని లలిత చెప్పెను ఈపందొడ్డిగాన గోరా యెట్లు వచ్చెనని ప్రశ్నించి పరేశుడు లలితనలన నడియును దెలిసికొనియెను తోడనే యాతనికి గోరాతిల్లిమాట తలంపునకు వచ్చుటయు నాతఁడు మిగుల విచారించెను. ఒకదొంగకువలెనే గోరాకును శిక్ష విధించుట కలెక్కరునకు ములభిసాధ్యమయ్యెను. ఇది కేవల మానగరికత యనియు, నధ్యయనియుఁ బరేశుడు భావించెను. మానవుని యెడల మానవునిదౌరాత్మ్యము ప్రపంచమునందలి యన్నిహింసలకంటెను భయంకరమైనది! దానిపై సహజశక్తియు రాజశక్తియును గలసి యెట్లు క్రమంధ్రప్రకాండమును గావించుచుండెనో, గోరాకిట్టి వినుటవలనఁ బరేశున కది యంతయును గన్నులఁ గట్టినట్లుగపడుచుండెను. పరేశుఁడూరక యాలోచించుచుండుటం గాంచి లలిత యుత్సాహముతో “బావా! ఇది దారుణ మగునన్యాయముకాదా!” అనియెను.

పరేశుడు సహజకాంతస్వముతో “గోరా యేమిచేసెనో నాకు సరిగాఁ దెలియలేదు. కాని యాతఁడు తన కర్తవ్యబుద్ధియందలి ప్రబలాద్రోకముచే నధికారోల్లంఘనము గావించి యుండు ననుకొందును. అది గోరాపక్షమునఁ దప్పని చెప్పుట ప్రకృతినిరుద్ధము సందేహములేదు! కాని అమ్మా! ఏమిచేయము! ప్రకృతకాలమున న్యాయబుద్ధి యింకను నంతటివివేకలాభమును గాంచియుండలేదు. ఇప్పటికిని బొర పొటునకును, నపరాధమునకును నొక్కటేకిత్ జరుగుచున్నది. దీనింగూర్చి యొక మానవునిపై దోషాకోపణముచేయుట కవకాశములేదు. ఈపాప మందటి నెత్తిమీఁదను బడియున్నది” అని యానన్యాయముగాఁ బరేశుఁ డాప్రిస్తావమును మార్చి “అమ్మా! నీవెవ్వరితో వచ్చితిని?” అనియెను.

లలిత బలవంతముగా ధైర్యము తెచ్చుకొని “వినయబాబుతో వచ్చితి” నని యెను. ఆమెపై కంతధైర్యముతో నున్నను లోపలిదుర్బలత్వ మగపడుచునే యుండెను. ఆమె యామాట సహజస్వరముతోఁ జెప్పఁజాలకపోయెను. ఎచ్చటనుండియో

సిగ్గు వచ్చిపడియెను. ఆసిగ్గును మొగమునం దగపడవీయకుండఁ బ్రయత్నించినకొలఁదియు నది వర్జిల్లిపోవుచుండెను.

చంచలము దురయయునగు లలితను బరేశుఁడు తనకు లందఱికింటికిఁ బ్రధికము గఁ జేరిమించుచుండెను. ఆమెపను లందఱును వెంటుగనే దోచుచుగాని యామె నడవడిలో సత్యపరత్వ మున్నది. పరేశుఁడు దానినే గౌరవించుచుండును. ఆమె లోపమే యండఱికిఁన్నుఁ బడుచుండును గాని యలోక సామాన్యమగు వామె గుణము నెవ్వరును గ్రహించి యాదరింప రని కూడ నాతఁ డెఱుంగును. పరేశుఁడా గుణమునే యత్నుపూర్వకముగఁ బరిశీలించుచుండెను. ఆమె తీవ్రస్వభావము నడ్డగించి యామెహృదయమునందలి మహత్త్వమునకు భంగము కల్గించుట పరేశున కిష్టము లేకుండెను. అతని తక్కినయిరువురుతనయులును జక్కనవారనియే చెప్పవచ్చును. వారి శరీరచ్ఛాయ మఖలక్షణమునుగూడ మందరముగా నుండును గాని, లలిత వారికంటె నలుపు. ముఖసౌందర్యవిషయమునఁగూడ మతభేద మున్నది ! అందుచేతనే లలిత తఁ ద్వరగాఁ బెండ్లి చేయవలయు నని వరదానుందరి తొందరపడుచుండెను. పరేశుఁడు లలితముఖమునందలి వర్ణసౌందర్యమును గాని, యామెశరీరమునందలి యవయవ సౌందర్యమును గాని చూడలేదు! ఆమె యంతరంగమునందలి గంభీరసౌందర్యమునే చూచుచుండెను ఆసౌందర్యమునఁ గేరలబాలిత్యమే కాదు—స్వాతంత్ర్యమును దార్ధ్యమునుగూడ నుండెను. ఆదార్ధ్యముమాత్ర మందఱును మనోహరముగా నుండదు! అది లోపల నాకర్షించును. కాని చాలమందిని దూరమునకుఁ ద్రొసివైచును. ఆమె యం దింటిలో నెక్కుకి నిష్టముండదని యెంచి పరేశుఁడు తఱచుగా లలితను దగ్గరను దగ్గనే యుంచుకొనును—ఆమె నెవ్వరును క్షమింపరని చెప్పి తానే యామెను గౌరవించుచుండును.

లలిత వినయునితో నొంటిగ వచ్చితి నని చెప్పినతోడనే పరేశుఁ డామె యీ విషయమునఁ జాలదినములనుండి కష్టమును సహించి యుండెనని తెలిసికొనియెను. ఆమె చేసినతప్పు చిన్నదైనను లోకు లామెకుఁ బెద్దశిక్ష చేయుదురు. ఈవిషయమే పరేశుఁ డాలోచించుచుండఁగా లలిత “బాబా! దొరగారియాతిధ్యమునందు మన జేశస్సు కింఁచు కంతయును గౌరవములేదు. కేవల మనుగ్రహముమాత్ర మే. ఇది చూచి సహించి నే నచ్చట నుండుటయే యుచితమా?” అనియెను.

పరేశున కీప్రశ్న సామాన్యమైనదిగాఁ దోచలేదు. అతఁడు దానికి బదులు చెప్పక నవ్వుచుఁ గుడిచేతితో నామెకిల్లపై మెల్లగఁ గొట్టి “వజ్జిదానా!” అనియెను.

అపరాధాసమయమున నీసంఘటనముంగూర్చి యాలోచించుకొనుచు నింటివెలుపలఁ బరేశుఁ పచారు చేయుచుండఁగా వినయుఁడు వచ్చి యానికి నమస్కరించెను.

పరేడు దారనితో గోరావిషయమునఁ జాలవఱకుఁ బ్రస్తావించెను కాని లలితను దీని
 * కొనివచ్చినసంగతి యడుగనే లేదు. తరువాతఁ జీకటిపడుచుండుటం గాంచి పరే
 శుఁడు “వినయబాబూ ! ప్రార్థింపఁగలము ! లోపలికిఁ బోవుదము రమ్మ !” అనియెను.
 వినయుఁడు నేను మాయంటికిఁ బోయెద ననియెను. పరేశుఁడు రెండవసారి బలవంతము
 చేయలేదు. అప్పుడు వినయుఁడు బెదరిబెదరి రెండవయంతస్తుకంకఁ జూచుచు మెల్ల
 మెల్లగా వెడలిపోయెను.

లలిత పైనుండి వినయుని జూచుచునే యున్నది. పరేశుఁడో మాటలాడినతరు
 వాతఁ బైకి వచ్చునని యామె యనుకొనియెను. ఇంతలోఁ బరేశుఁ డొక్కఁడే పైకి
 వచ్చెను. వినయుఁడు రాలేదు. లలిత బల్లపై నున్నపు స్తకములను, గాగితములను జిం
 దరవందరగఁ బారవైచి లేచి గదినుండి వెడలిపోవుచుండెను. “అప్పుడు పరేశుఁ
 డామెం బిలిచి యామెవిషయవదనమునఁ బ్రేమపూర్ణదృష్టిని సాపించి “లలితా ! ఒక
 బ్రహ్మసంగీతమును వాడుము !” అని దీపమును వెలిగించెను.

38

మఱునాఁడు వరదాసుందరియుఁ దక్కినవా రందఱును వచ్చిరి. హారానుఁడు
 లలితపైఁ గోపము నడఁగించుకొనఁజాలక యింటిక నఁబోకుండఁ బరేశునొద్దకుఁ బోయె
 ను. వరదాసుందరి లలితవంకఁ జూడనైనఁ జూడక కోపముతో మాటాడక సంభ్రమ
 ముతోఁ దనగదిలోనికిఁ బోయెను. లీలావణ్యులకును లలితపైఁ గోపము కలిగెను.
 లలితావినయులు లేక వారినాటకాభినయమున కల్పఁధముల లోపముకలిగెను ! నుచ
 రిత హారానుని కోర్కెవేళముతోఁగాని, వరదాసుందరి యశుశ్రార్థాక్షేపవాక్యము
 లతోఁగాని, లావణ్యులజ్ఞానియై తానామెతోఁగాని కలియక కేవలము నిస్సబ్దయై యుం
 డెను. ఎట్లో యామెపని యామె చేసివైచినది. ఇప్పుడును నామె యంత్రప్రబామ్మ
 వలె నందఱివెనుకను నిలిచి లోపలఁ బ్రవేశించెను. సుధీరుఁడు లజ్జానుతాపసంకుచి
 తుడై వీధిగుమ్మమునొద్దనుండియే తనయింటికిఁ బోయెను. లావణ్య యాతనిఁ బిలిచి
 నది గాని లాభము లేకపోయెను. హారానుఁడు పరేశునిగదిలోఁ బ్రవేశించినతోడనే
 “చాల నన్యాయము జరిగిపోయినది !” అనియెను.

లలిత పరేశునిగదినుండే యుండెను ఆమాట వినఁబడినతోడనే యామెతఁడి
 కుర్చీవెనుకకుఁజేరి నిలువఁబడి హారానునివంకఁ దదేదృష్టిం గాంచుచుండెను. అప్పుడు
 పరేశుఁడు “హారానబాబూ ! లలితవలన నన్నిసంగతులును దెలిసినవి. జరిగినదానిని
 గూర్చి యిప్పు డాలోచించుటవలన లాభములేదు అనియెను. హారానుఁడు పరేశుని
 శాంతసంయతభావమును దుష్టబద్ధభావముగాఁ దలంచుచు డును. అందుచేతనే

యాతః దిష్ఠౌ డవజ్ఞానూచకస్వరమతో “కార్యమేమో జరిగిపోయినది. కాని చరిత్ర మున్నదిగదా. అందుచేతనే యది మేమైపోవునో యని మన మాలోచింపవలసి యున్నది ! మీరింత చనవీయకన్నచో లలిత యంతపని చేయగలదా? ఈవ్యాపార మంతయు విన్నచో జనవిచ్చి లలితను బాడుచేసితి ననుసంగతి మీరే తెలిసికొనఁ గలరు !” అనియెను.

పరేశుఁడు వెనుకకుఁ దిరిగి లలితను దలపార్వమునకుఁ దీసికొని నవ్వుచు హారా నునిం గాంచి “బాబూ! బిడ్డలను బెద్దలం జేయుటకుఁ జేయయే ప్రధాన మైనదని నభయము వచ్చినప్పుడు నీవే తెలిసికొనఁగలవు!” అనియెను. లలిత యప్పుడు తండ్రిని గాఁగిలిచుకొని “బాబూ! మీరు స్నానమునకు వేళయైనది! రెండు!” అనియెను. పరేశుఁడు హారానునివంకఁ జూచుచు మృదుస్వరమతో “కొంచెమునే పాఁగుము! వేళ మించిపోలేదు!” అనియెను. లలిత స్నిగ్ధస్వరమతో “కాదుబాబూ! మీరు స్నానము నకుఁబొంద! మీరు వచ్చువఱకును నేను పానూబాబునొద్ద నుండెదను ” అనియెను.

పరేశుఁడు వెదలిపోయెను. లలిత కుర్చీపై గంభీరముగఁ గూర్చుండి హారానుని వంకస్థిరదృష్టిం గాంచుచు “మీరు మీయిష్టమువచ్చిన ట్లందఱితోడను మాటలాడుట కధికారము కలదనుకొనుచున్నారు కాబోలును!” అనియెను.

నుచరిత లలితను బాగుగ నెఱుంగును. ఇప్పటిలలితస్థితిం గాంచి నుచరితహృ దయము మఱియొకప్పుడైనచో నుద్వీగ్నమై పోయియుండును. ఇప్పుడు నుచరిత కిటికీ యొక్కఁ గుర్చీపైఁ గూర్చుండి పుస్తకమునఁ బఠ్యములను దిరుగవైచుచుండెను. హృద యభావముల నడంచుకొనుటకు నుచరిత చిర కాలమునుండి యలవాటు పడియుండెను. కొలదిదినములనుండి యనేకాఘాతములవేదనలు చేరి యామెహృదయము నెంతగా బాధించుచున్నను నామె యంతకంటెను నిశ్శబ్దముగా నోన్చుకొనియుండెను. ఇప్పు డా శబ్దతాభారము దుస్సహమైయుండెను. అందుచేతనే లలిత తన యభిప్రాయ మును హారానునకుఁ దెలుపుటకు సిగ్గుమె కూర్చున్నప్పుడు నుచరితరుద్ధహృదయమునకు ముక్తిలాభమును బడయుట కవకాశము దొరకెను.

లలి—మాయెడల మాతండ్రిగారి కర్తవ్యము మాతండ్రిగారికంటె మీకే యెక్కువ తెలియు ననుకొనుచున్నారా? ఈమస్తబ్రాహ్మణముజనునకును మీరే ప్రధానాచార్యు లనుకొనుచున్నారు కాబోలును !

లలిత యంతటియాద్యశ్యముంగాంచి హారానుఁడు ప్రప్రథమముననే హతబుద్ధియై పోయెను. కొంతసేపటి కతఁడు మరిగా నుత్తము చెప్పబోవుచుండఁగా లలిత వా రించి “ఇంత కాలను వఱకును మేము మీ శ్రేష్ఠత్వమును కపించి యుంటిమి. కాని యిప్పుడు మీరు తండ్రిగారికంటెను గొప్పవారుగాఁ జూచుచున్నారు. అట్లయి చో నీయుంటివా రెవ్వరు నిక సహించఁజాలరు—మీ నేవకులపర్యంతము—” అనియెను.

హారా—లలితా ! నీవు—

లలిత యామాట కడ్డము వచ్చి తీవ్రస్వరముతో “ఊరకుండుడు! మీ మాట ను బాలగా వింటిమి! ఇప్పుడు నామాట వినుడు; మీకు విశ్వాసము లేకున్నచో సోదరి నుచరిత నడుగుడు!—మీరే తగొప్పవారు కాదలచియుంటిరో మాతండ్రిగారంతకంటె వేయిరెట్లు గొప్పవారు. మీరు మాకుపడేకొంపవలసిన దేమైన నున్నయెడల మీకే యుపదేశించుకొనుడు!” అనియెను. హారానుని మొగము నల్లవడిపోయెను ! ఆతడు చటాలున లేచి “నుచరితా!” అనియెను. నుచరిత పుస్తకమునుండి మొగ మెత్తి చూచెను. అప్పుడు హారానుడు “నీయెదుటనే లలిత నన్నవమానించినది !” అనియెను.

నుచరిత మృదులస్వరముతో “మిమ్మరమానించుట లలితయుద్దేశము కాదు. తండ్రిగారిని మీరు గౌరవించవలయు నని చెప్పినది. ఆ మనవంటి నన్మానయోగ్యులు మన కింక నెవ్వరున్నారు?” అనియెను. హారానబాలు లేచిపోవలయు ననుకొనెను గాని పోలేకపోయెను. ఆతడు గంభీరముగఁ గూర్చుండెను. ఆయింటియం దాతనికి గౌరవము తగ్గుచున్నకొలదియును దానిని నిలుపుకొనవలయునని యాతఁ డధికప్రయత్నమును గావించుచుండెను. ఆశ్రియించినకాళి శిథిలమగుచున్నప్పుడు దానిని బలవంతముగ నూదిపట్టుటవలన భిన్నమైపోవు ననుసంగతి యాతడు తెలిసికొనఁజాలక పోయెను. హారానుఁ డట్లే కోవ గాఁభీర్యముతోఁ గూర్చుండి యుండెను. లలిత నుచరిత ప్రక్కను గూర్చుండి మెల్లమెల్లగ నేమేమో మాటాడుచుండెను. ఇంతలో సతీశుఁ డచ్చటికి వచ్చి నుచరిత చేయి పట్టుకొని “అక్కా! రమ్మ” అనియెను.

నుచ—ఎక్కడకు ?

సతీ—రమ్మ! నీకొకఁ త్రిముచాపించెదను. సోదరి!లలితా! నీవు చెప్పలేదా?

లలి—లేదు.

దొడ ర్మసంగతి నుచరితకు సతీశుడు చెప్పవలయును లలిత చెప్పకుండుట కిం గీకఁచియుండెను. అందుచే జెప్పలేదు ఇప్పుడు సతీశు డే చెప్పెను. అతిధినినిడిచి నుచరిత పోవఁజాలక “తండ్రిగారు స్నానమా చేసి రానిమ్మ! నేను తరువాత వచ్చెదను!” అనియెను.

పరేశుడు వచ్చినచో సతీ సతీశుఁ డిరువురక్కలను వెంటబెట్టుకొని లోనికిఁ బోయెను. హారాను ను పరేశుఁ డి గాంచి “నుచరితసంబంధనిష్ఠుఁడనున మన మనుకొన్నట్లు గావించుట కిం నా న్యము చేయవలెను. నీ పాదివారము జరిగించిన బాగుగా నుండును” అనియెను.

పరేశు—ఆ మయమున నాయుధ్యంతర మేమియును లేదు. నుచరిత యిష్టపడినచో నట్లే చేయవచ్చును.

37

అనాడు లలితకడనుండి వచ్చినతరువాత మరల నచ్చటికి బోవుట వినయు నకుఁ గన్వముగా నుండెను; తనసూర్యమందిరము కూడ నాతని కసహ్యముగ నే యుండెను. మఱునాఁడియుదయముననే యాతఁ డానందమయియొద్దకుఁ బోయి “అమ్మా! నేను కొన్నాళ్ళు నీయొద్ద నుండెదను!” అనియెను. గోరాకొఱకు దుఃఖించుచున్న తన కూఱు కలిగించుటకు వినయుఁ డిట్లనియెనని గ్రహించి యానందమయి పరితాప పడుచు నేమియు ననక ప్రేమతో వినయుని దిక్కి జేర్చుకొని యొడలు నిమరు చుండెను.

వినయుఁ డాయెంటు నే యాహారవిహారములఁ గావించుచు నుండెను. అప్పు డప్పుడు మానుపటివలె దనకు సరిగా జరుగుట లేదని పట్టుపట్టుచుండెను. ఎప్పుడు నేదియో మాటాడుచు నానందమయిని మఱసింపఁ జూచుచుండెను. అతనిమనసు కూడ బాగుగలేని సంధ్యాసమయములం దామె నింటిపనులు చేసికొననీయక యొకచో గూర్చుండఁజేసి తనచిన్ననాఁడికథలను ముచ్చటించుచుఁ గాలక్షేపము చేయుచుండెను. ఆనందమయి తనకుటుంబజీవితవృత్తాంతమును జెప్పుచుండెను. అప్పుడు వినయుఁ డు “అమ్మా! ఎప్పుడు నీవు మాయమ్మవు కాకుండఁబోవునో యని నేను నిరంతర మును భయపడుచుండును.” అనియెను.

ఒకనాఁటిసాయంకాలమునఁ బాపవైఁ గూర్చున్న యానందమయిపొదములపై వినయుఁడు తనతల నుంచి “అమ్మా! నాసమస్త విద్యాబుద్ధులను మరల జేవుని కిచ్చి వైచి బాలుడనై నీయొడిలో నాడుకొనవలయు నని యున్నది. కేవల మీప్రపంచ మున నీకంటె నిత నాకేమున్నదితల్లీ!” అనియెను. వినయునికఁతస్వరమున వృద్ధయ భారాకాగ్రింత మగునాయాసము ప్రకటిత మగుచుండుటం గాంచి యానందమయి వృద్ధయము విస్మయవ్యధాకులమై పోయెను. ఆమె వినయుని దరిజేర్చుకొని యాదల నల్లనఁ దడవుచు గొంత నే పూరకుండి “బాబూ! పరేకబాబునింట నందఱును త్వేమ ముగ నున్నారా?” అనియెను.

ఈప్రశ్నకు వినయుఁ డదరిపడి లజ్జితుడై “అమ్మయొద్ద నేమియును దాచుట కవకాశములేదు అమ్మ నాయంతర్యామి.” అని యనుకొని కుఁతస్వరముతో “అ! అందఱును బాగుగ నే యున్నారు!” అనియెను. అప్పు డానందమయి “నాకాయెంటి కాంతలతోఁ బరిచయము చేసికొనవలసి యున్నది. మొదట గోరాకు వారనిన నివ్వులు లేకుండెడిది. అట్టివాని యసహ్యభావమునుగూడఁ దొలగించినవారు సాధారణులై యుండరు!” అనియెను. వినయుఁ డత్యాచార్యులతో “నీకు వారిపరిచయము కలిగింప

వలయునని నాకును గోరిక యున్నది. గోరా కిష్టముండదని నేను మాటాడలేదు" అని యెను. ఆనందమయి యూరకుండి "అందుఁ బెద్దపిల్లపేరేమి?" అని ప్రశ్నించెను.

ఈవిధముగా మాటలు జరుగుచుండఁగా లలితప్రసంగము వచ్చెను. వినయుఁ దావిషయమును సంతోషముగాఁ ద్రోసివైచుటకుఁ బ్రయత్నించెను. ఆనందమయి యట్లు విడువక మనసులో నవ్వుకొనుచు "లలిత బుద్ధిమతి యని వినియుంటిని!" అని యెను.

నిత—ఎవ్వరు చెప్పిరి ?

ఆనం—నీవే చెప్పితివి కాదా ?

ఇదిగఱకు వినయుఁడు లలితయెడల పెట్టిసంకోచభావముచులేక యున్నప్పుడు మోహముక్తావస్థయందు దానందమయితో లలిత బుద్ధిమతియని చెప్పియుండెను. ఇప్పు డాతఁడామాట మఱచిపోయెను. ఆనందమయి యతినిపుణముగఁ బ్రశ్నించుచు లలిత యెడలం గలవినయుని హృదయభావముతోఁగూడ నాయిరువురిచరిత్రమునందలిప్రధా నాశములను సంపూర్ణముగ గ్రహింపఁగలిగెను. గోరాకిట్లు విచారించి లలిత యేకా కిన్నియ తనతోఁగూడ స్త్రీమరువై వచ్చియున్నసంగతి గూడ వినయుఁడు చెప్పివైచెను. మాటలాడుచున్నకొలదియు నాతనియుత్సాహ మతిశయించిపోవుచుండెను. అప్ర సంగమున కెక్కడ నడ్డము కలుగునో యనుభవముతో నాతఁడు విడువకుండ మాటా డుచుండెను. అప్పుడు వినయునకు లలితమూలముననే తనకింతటి శ్వఠంత్రక్తి కలిగిన దనికూడ భావించుకొనియెను. ఇంతలో రాత్రిభోజనమునకుఁ బిలుపు వచ్చెను. అప్పు డు వినయుఁ డాకస్మికముగఁ గలనుండి మేల్కొన్నవాఁడునుం బోలి తనమనసులో మాట లన్నియు దల్లికిఁ జెప్పివైచితినిగా యని సంతోషించెను. అతఁడెన్నఁడును దల్లియొద్దఁ దనమనసు దాచుకొనలేదు. ఆనందమయి యంతయును విని, యంతయు ను గ్రహించి వినయుఁడు సిగ్గుపడకుండఁగనే సర్వమును జెప్పివైచె నని యనుకొని యెను. వినయున కింతవఱకును దనతల్లియెడలఁ దనజీవితచరిత్రమును దాచుకొన కుండఁ జెలిపి పవిత్రము భేసికొనలేదు. దా యనువిచారము హృదయమధ్యమున మచ్చరలె నుండెను. ఇట్లు డామచ్చ మాసిపోయినది !

రాత్రి యానందమయి యాప్రసంగమునుగూర్చి చాలనేపు యోచించుకొని యెను. గోరాజీవితసమస్య యుత్తరోత్తరజటిలమై తోచుచుండెను. పరశబాబు గృహమునందే యేదో మీమాంస తేలవలయు నని యనుకొని యామె యేవిధముగ నైన నాయింటి యాడువాండ్రను జూడవలయు నని నిశ్చయించుకొనియెను.

౩౬

మహిమునియింటిలోని వారందఱును వినయునితో శశిమాభికిఁ బెండ్లి సిరపడినట్లే భావించి యుండిరి. శశిమాభి వినయున కగవకులకే సిగ్గుపడుచుండెను. శశిమాభిరతితో

వినయమునకుఁ బరిచయములేదనియే చెప్పరచ్చును. ఆమెచాల గుట్టుయినది. ఆమె యింటికిఁ బెప్పుడును మూయఁబడియే యుండును. ఆమెసంగతి యేదియును భర్తకుఁ దక్కు నితరులకంతమాత్రమును జెలియదు. ఆమెయందు భర్తకెవను స్వాంతంత్ర్యము లేదు. ఆమె గీచినగీత దాటుట కారకు సాహసము లేదు! ఈవిధముగా మహిమని రాణియగు లక్ష్మీమణి కామెప్పుడు మంతయు సంపూర్ణముగ స్వాధీనమై యుండెను అచ్చట లోపలివారు వెలుపలివారు లోపలకును బ్రేలిపోవు సూర్యము నిరాభావముగ లేదు. గోరాయధికారముకూడ లక్ష్మీమణియహలనందుఁ బనిచేయదు. ఆరాజ్యనిధానమున ద్వైధభావములేదు. విధానాధీశ్వరి లక్ష్మీమణియే. క్రిందికోర్టు మొదలు హైకోర్టువఱకు సమస్తమును లక్ష్మీమణియే—ఎగ్జిక్యూటీవ్, జ్యుడిషియల్ భేదన లేదు. ఇతర ప్రపంచమునందు మహిమయగు ద్వైతంబు లేక కాని లక్ష్మీమణి యధికారమునందు మాత్రము కేవల మస్వతంత్రుడై యుండెను.

లక్ష్మీమణి : నయ్య! దెరచాటునఁడియే చూచియుండెను. వినయముడు గో రాను బాల్యమిత్తుడను కారణముచేతనే యామె తనకుమాత్ర నాతని కీయఁదలఁచి యుండలేదు. అతఁడు తమయొద్దఁ గట్టుచును వాంఛింపఁ దగు కారణముచేతనే శశి మఖి నాతని, కిచ్చుట కంగీకరించి మహిమనిగూడ బలవంతపెట్టెను—వినయంఁ దిప్పుడు తఱచుగా నింటికి వచ్చుచునే యన్నను గోరానుగూర్చి విచారముచే మహి ముఁడాతనియొద్దఁ బెండ్లిమాట తలపెట్టుటలేదు.

నేఁ డాదివారము. లక్ష్మీమణి మహిమనిసప్తాహికదివానిద్రకు భంగము కలి గించుటచే వినయంఁ డానందమయియొద్ద బంకించంద్రుని రంగదగ్ధనమును జదువు చుండఁగా నచ్చటికిఁ బోయి కూర్చుండెను. అతఁడు ముందుగా వినయమునకుఁ దాం బూల మిచ్చి గోరామాధర్వమును నిందించుచుఁ గ్రుచ్చుచుగా నాతని కెప్పుడు విడు దల యగునో దినములను లెక్కింప నారంభించెను. అప్పు డాతని కాకస్మికముగా మార్గశిరమాసము సుగము గడచిపోయినట్లు తలఁపునకు వచ్చెను. తోడనే యాతఁడు. వినయమునిం గాంచి “వినయా! మార్గశిరమాసము మీకుటుంబమునకు మంచిదికాదని చెప్పుట యుక్తియుక్తముగ లేదు. పంచాంగములలోని నిషేధములే కాక, కుటుంబ నిషేధములనుగూడ మన్నించుచున్నచో నిక శుభకార్యములు జరగుట యెట్లు?” అనియెను.

వినయంఁడు సంశయించుచుండుటం గాంచి యప్పు డానందమయి మహిమనిం గాంచి “వినయంఁడు చిన్న నాటినుండి శశిమఖిని జూచుచున్నాఁడు. ఈతని కామెను పెండ్లియాడవలయు నని లేకయే మార్గశిరమాసము మిను పెట్టినాఁడు!” అనియెను.

మహి—ఈమాట మొదటనే చెప్పవలసినది !

ఆనం—స్వ తముగా గ్రహించుకొందు రనియే యాతని యుద్దేశము! మహిమా!
పెండ్లికొడుకులే దొరకరా? గోరాను రానిమ్మ! వాడు చాలమంది నెఱుంగును.
ఏసంబంధమైన నొకటి చూచుకొనవచ్చును!

మహిముని మొదలు నల్లవడిపోయెను. ఆతఁడు కొంతసేపూగకుండి “అమ్మా!
నీవు వినయునిమనసు పొడుచేయకున్నచో నాతఁడీవిషయమున నభ్యంతరము చెప్పఁ
డు!” అనియెను. వినయుఁడు కృష్ణస్తంభముతో నేమో చెప్పబోవుచుండఁగా
నానందమయి వారించి “మహిమా! నీవు నిజముచెప్పితివి! నేనీతని బ్రోతసహింపఁజా
లను. వినయుఁడు కుఱ్ఱవాడు; తెలియక యేపనియైనఁజేసినచోఁదునకుఁ జిక్కులు కలు
గును!” అని యానందమయి వినయునకు బాసటయై నింద యంతయుఁ దనమీఁదనే
పెట్టుకొనియెను. అది తెలిసికొని వినయుఁడు తన దుర్బలత్వమునకు లజ్జితుఁడయ్యె
ను. మహిముఁ డీక వినయుని బ్రశ్నింపక “సవతికల్లి యెప్పుడు సవతికల్లియే” అని
యనుకొనుచు వెడలిపోయెను.

మహిముఁ డిట్లు తన్ను లోకములోని సవతితల్లులవలెనే భావించియుండె నని
యానందమయి గ్రహించెను. కాని యీవిషయమునఁ దన్ను లోకు లేచుకొందురో
యను సంశయాభాసమైన నామెకుఁ గలుగలేదు. ఆమె యెప్పుడు గోరా నొడియందుఁ
జేర్చుకొనియెనో యాదినమునుండియే లోకులయాడికల నన్నిటిని దృఢీకరించి వైచు
చుండెను. ఒక్కసత్యమును మాత్రము దాఁచి యుంచితి నని యామె నిరంతరమును
బాధపడుచుండెను. లోకనింద లాబాధను బాలవఱకుఁ దగ్గించివైచుచుండెను. లోక
నిందలనుండి తనపనులను వేరుచేసికొనుట మొదటికొండియు నామె కభ్యాసమై
యుండెను. అప్పుడానందమయి వినయుని గాంచి “బాబూ! నీవు చాలదినములనుండి
పశేషునింటికిఁ బోవుట లేదు కాబోలును!” అనియెను.

విన—ఔను.

ఆనం—నీవు స్త్రీకురునుండి వచ్చినతరువాత నొక్కసారియును బోలేదు.

అడియెనను బాలనాళ్ళు కాలేదు కాని వినయుఁ డిదివఱకానందమయికిఁగూడ
దర్శనము దుర్లభ మగునట్లు తఱచుగాఁ బశేషునింటికిఁ బోవుచుండెను. ఆలెక్కనుబట్టి
చూడఁగా నిది చాలదినము లనియే చెప్పవచ్చును. వినయుఁడు తనయు తక్కియమునందలి
నూలుపోగులను లాగి యూరక నులివెట్టుచుఁ గూర్చుచుండెను. ఇంతలో నేరకుఁడు వచ్చి
“అమ్మా! ఎవ్వరో స్త్రీలు వచ్చియున్నారు?” అనియెను. వినయుఁడు తత్తరముతో
లేచి నిలువఁబడియెను. “ఎవ్వరు? ఎక్కడనుండి వచ్చిరి.” అనిప్రశ్నించుచుండఁగ నే
లలితాసుచరితలు లోపలఁ బ్రవేశించిరి. వినయుఁడు గగినుండి వెడలఁజాలక స్తంభితుఁడై
నిలువఁబడిపోయెను. ఆయిరువురు మువతులు నానందమయికిఁ బ్రణామము చేసిరి. లలిత

వినయుని విశేషముగ లక్షింపలేదు. సుచరిత యాతనికి నమస్కరించి “క్షేమమా?” అని ప్రశ్నించి యానందమయిం గాంచి “అమ్మా! మేము పరేశబాబుగృహమునుండి వచ్చితిమి!” అని చెప్పెను.

ఆనందమయి వారి నాదరముతోఁ గూర్చుండఁజేసి “అమ్మా! మాకు మీపరిచయము తెలిపనక్కఱలేదు. నేను మిమ్ములను జూడలేదుగాని మాయింటిలోనివారి వలెనే మిమ్ములను బాగుగా నెఱుంగుదును!” అనియెను. కృతముగా సంభాషణ పెరిగిపోయెను. వినయుఁడు మాటాడ కూరకుండుట గాంచి సుచరిత యాతని మాటాడింపఁదలఁచి “మీరు చాలదినములనుండి మాయింటికి వచ్చుటలేదు” అనియెను.

వినయుఁడు లలితవంక నొక్కసారిచూచి సుచరిత నుద్దేశించి “తఱచుగా వచ్చి విరక్తి కలిగించుటచే న్నేనామునకే భంగము కలుగు నేమో యని భయపడితిని!” అనియెను. సుచరిత నవ్వుచు “న్నేనాము తఱచుగా వచ్చి విరక్తిని కలిగించుటనే కోరుచుండు నని మీరెఱుంగరు కాబోలును?” అనియెను. ఆనందమయి నవ్వుచు “అమ్మా! ఆతనికిఁ దెలియకేమి? మీకేయి చెప్పుచును? దిన మంతయును నాతో నుండి పనితోఁచనీయకుండ నాతో మాటాడుచు నేయుండును. న్నేనామునకు నిరంతరసాన్నిధ్య మెట్టిసుఖకరమైనదో యీతఁకిఁబూర్తిఁ దెలియును.” అని ప్రేమచుయన్వష్టితో వినయునివంకఁ జూచెను.

విశ్న—అమ్మా! పరమేశ్వరుఁడు నీ గాంతస్వభావమును నామూలముగాఁ బరీక్షించుచున్నాఁడు.

సుచరిత లలితకు సఙ్గచేసి “సోదరీ! వింటివా? మనపరీక్ష ముగిసినట్లున్నది. పూర్వసైన్య తోఁచుటలేనా?” అనియెను. లలిత యేమియుమాటాడలేదు. ఆనందమయి నవ్వుచు “మావినయుఁ డిప్పుడు తనధైర్యమును బరీక్షించుకొనుచున్నాఁడు. ఈతని స్వాధ్యయము మీకింకను దెలియుటలేదు. సాయంకాలము మొదలు మీమాటకంటె వేతొకమాటలేదు. పరేశబాబుమాటవచ్చినంత నేయొక్కసారి పొంగిపోవుచుండును.” అని చెప్పి యామె లలిత మొఁమునంకఁ దిలకించుచుండెను. లలిత బలవంతముగాఁ గన్నులెత్తెను గాని యేమిలాభము? అవి రక్తవర్ణములై పోయెను.

“అమ్మా! లలితా! మీతండ్రిగారినిమిత్రము మావినయు డెందఱివోడనో కలహము తెచ్చుకొనియెను. వారీతని జాతిధృష్టుఁ డనికూడ బహిష్కరింపదలఁచిరి—వినయబాబూ! అట్లు చూచెదవేమి? నేను స్వత్యము చెప్పుచున్నాను. ఇందు సిగ్గుపడవలసినదేమన్నది లలితా?”

ఈసారి యానందమయి లలిత మొఁమునంకఁ జూచినంత నే లలితకన్నులు వారి పోయెను. అప్పుడు సుచరిత “వినయబాబు మమ్ములఁ నాత్మీయులుగ నే చూచుకొను

చున్నాఁడని మేమెఱుంగుదుమా. దానికి గారణము మాయందలి గుణముకాదు. అతని యందలి ప్రేమస్వభావమే!" అనియెను. అమాటకు సంతోషించి యానందమయి "అమ్మా! అంతేకాదు. నేను వీనిని జిన్నప్పటినుండి చూచుచున్నాను. ఈతనికి మా గోరా యొక్కదే మిత్రుఁడు. తమ సంఘమువా లో నెవ్వరితోడను వీఁడు కలిసి యెఱుంగఁడు! కాని విమ్ములను జూచినప్పటినుండియు నాకే వీని దర్శనము దుర్లభ మైనది. అందుచే నాకు మీమీఁదఁ గోపముగ నుండెను. కాని యిప్పుడు విమ్ములను జూచి నేనును మీపక్షముననే చేరితిని. అమ్మా! మీవంటివారి నెవ్వరు గౌరవింపరు!" అని చెప్పుచు నామె లలితాసుచరితలను స్పృశించి కరాంగుళలచేత నే ముద్దుపెట్టు కొనియెను.

నుచరిత విషయనిచునకన్వముం గాంచి దయార్ద్రచిత్తముతో "విషయబాబూ! తండ్రిగారు వచ్చి కృష్ణదయాళుకాబుతో మాటాడుచున్నారు!" అనియెను. విషయంఁడు తత్తరమాతో వెలుపలకుఁ బోయెను. అప్పు డానందమయి గోరావిషయంబుల పూరితమిత్రత్వముంగూర్చి ముచ్చటించెను. లలితాసుచరితల కాసంగతి యిదివఱకే తెలియును. ఆనందమయి తనజీవితమునం దీయరువురినె తన మాతృప్రేమార్ఘ్యముచే క్షర్పించుచుండెను. ఈప్రపంచమునం నామెకు వీరికంటెఁ బ్రియవస్తు వేదియనులేదు. ఒక బాలిక శివునిఁ బూజించినట్లుగా వీరి నామె స్వహస్తములతోఁ బూజించినది. వీరు నామె యారాధనమును సర్వమును గ్రహించిరి. ఆనందమయి తనకొడదేవత లగు గోరావిషయంబుల చరిత్రమును ప్రేమగ్రాస మట్టిపడునట్లు మధురముగ, సముజ్జ్వలముగ వాఙ్మయిఁ దెలుపుచుండెను. లలితాసుచరితలు తనివితీరక వినుచుండిరి. వారి కిది వఱకే గోరావిషయంబులయెడల గౌరవముండెను. ఈతల్లి ప్రేమమూలమున నది యిప్పుడు ద్విగుణీకృత మయ్యెను.

అప్పుడు లలిత గోరాను శిక్షించినకలెక్టరునందుఁ దనకుఁగల కోపమును బ్రకటించెను. ఆనందమయి నవ్వుచు "అమ్మా! గోరానుగూర్చి నేను పడుచున్నదుఃఖిమా యంతర్యామికే తెలియును! కాని, యాదొరపై నాకుఁ గోపము లేదు. నాకు గోరా సంగతి బాగుగాఁ దెలియును. వాఁడు తనకు మఁచిదని తోచినపని చేసితిరును. కాస నమును లక్ష్యము చేయఁడు! ఇప్పుడు గోరాయును, దొరయునుగూడఁ దరుక రక్ష్యము లను జేసియున్నారు. ఇందువలన దుఃఖపడవలసినవారికే దుఃఖము కలిగినది. గోరా యిందుకొఱ కేంతమాత్రమును విచారించుటలేదు. అతనియుత్తరమును జూచుడు!" అని యానందమయి గోరా యుత్తరమును పారి కిచ్చెను.

ఈ త్తరము చదివినతరువాతఁ గొంతసేఁటివఱకు మువ్వరును నిస్థలై కూర్చుండి యుండిరి. ఆనందమయి చీరచెఱుగఁ తోఁ గన్నుల నొత్తుకొనియెను. అకస్మాత్తీయందుఁ గేరలమాతృస్నేహదుఃఖమే కాదు—ఆనందమను, గౌరవమునుగూడ సమ్మిరియై

యందెను. అమె “గోరా సాధారణుడా! కలెక్కరను గూడ తమిళము మనిగాని, దయజూపు మనిగాని ప్రార్థింపని గోరా! ఆతడు తప్పు నొప్పుకొని కారావాసుకవృత్త భారమును గోరి నెత్తిపై బెట్టుకొనియెను. గోరా నిర్భయముగా శాకవృత్తమును సహింపఁ గలిగెను. గోరాతల్లిమాత్రము సహింపలేదా?” అనుకొనియెను.

లలిత యాశ్చర్యముతో నానందము మొగమువలనఁ జూచుచుండెను. లలిత హృదయమునందు ప్రావృణఁస్కారములే దృఢపడియుండెను. ఆధునికజ్ఞానము లేని హిందూయశకుఁడైన నామెకు గౌరవము లేదు. హిందూయశకుల మూఢత్వములగూర్చియే యమెకఁ జిన్నశయము నుండియు మఁదానుందరి బోధించి యుండెను. అందుచే నిప్పటి యానందము సుభావణకన్యాసములు లలిత కద్భృతములుగాఁ దోచెను. అట్టిసామర్థ్యము, అట్టికాంతి, అట్టివైభవము, అట్టివివేచనము—అది యంతయుం గాంచి లలిత యాతేజోమూరియెడటఁ దన్నొక యల్పకణముగా భావించుకొనియెను. అమెహృదయము సంతోషితమై పోవుచుండటచే విషయునివంకఁ జూచుటకుఁ గాని యాతనితో మాటాడటకుఁగాని సమర్థురాలు కాకపోయెను. కాని, శాంతి స్నేహకరుణాపూర్ణ మగునానందము మొగముచూచినంతనే లలితమనస్తాపము చల్లఁపోయెను. అప్పుడు లలిత యానందముం గాంచి “అమ్మా! మిమ్ముఁ జూచినంతనే గోరాబాబును కంతశక్తి యెట్లు కలిగినో మేము తెలిసికొనఁగలిగితిమి!” అనియెను.

అనఁ—అది సరికాదు తల్లీ! గోరా సాధారణతనయఁడే యెవో శక్తికంటె కంతశక్తి యెట్లు లభించును? ఇంతటిదైర్యముతో నెఁకటి దుఃఖమును సహింపగలశక్తి నాకాతనిమూలముననే కలిగినది!

32

లలితహృదయ మిప్పుడింతగా నేల సంతోషించుచుండెనో దానినిగూర్చి యొకసంగతి చెప్పవలసియున్నది.

కొలఁదికాలమునుండి ప్రతిదినమును దెల్లవారి లేచినతోడనే లలితహృదయమున “నేడు వినయబాబు రాలేదు” అని తోచుచుండెను. దిన మంతయు నామె ప్రతి నిమిషమును వినయునిరాకకే నిరీక్షించుచుండెను. వినయుఁడు వచ్చి క్రిందిగదిలో, బరేశబాబుతో మాటలాడుచుండెనేమో యని యామె ప్రతిక్షణమును శంకించుచుండెను. అందుచే నామె దినమంతయు వెట్టిదానివలె నటునిటు దిరుగుచు రాత్రిపరుండి యేమేమో భావించుకొనుచుఁ గాలక్షేపము చేయుచుండెను. అమె కేమియును స్థిమితముగ లేదు. అప్పుడప్పు డేడ్చుచుండెను—ఒకప్పుడు కోపముకూడఁ దెచ్చుకొనుచుండెను. ఎవ్వరిపైఁ గోపమో తెలియదు! తనపైనే యని తోచుచున్నది! “ఇదియేమి! నేను బ్రతుకుట యెట్లు?” అని భావించుకొనుచుండెను. ఏదైపుచూచినను నామెకు ద్రోవ యగపడుట లేదు. ఈవిధముగా నెన్నార్కు గడచును?

వినయఁడు హిందు వనియ, వాతనితోఁ దఁకుఁ బెండ్లి జరుగదనియు లలిత యెఱుంగును. అయినను వామె తనమనసును మరల్చుకొనఁజాలక లజాభయములచేఁ గృశించి పోవుచుండెను. వినయఁడు తనయెడల విమఱుఁడు కాఁడని లలిత యెఱుంగును. అందుచేతనే మనసు త్రిప్పుకొనుట యామెకుఁ గష్ట మగుచుండెను. ఆమె మేడకెనుండి వినయని యాకాపథమును నిరీక్షించుచుండియు వాతఁ డెక్కడవచ్చునో యని భయముకూడ పడచుండెను. ఇట్లామె బాధపడుచు నేటియుదయమున ధైర్యము నిలుపుకొనఁజాలక వినయఁడు రాకుండుటచేతనే తనకింతదుఃఖముగా నుండె ననియు, నొక్కసారి యాతనిఁ జూచినచో కాంతి కలుగు ననియు భావించుకొనియెను.

అప్పు డామె సతీశుని దనగదిలోనికిఁ బిలిచెను. సతీశుఁ డిప్పుడు దొడ్డమ్మ మాటలలోఁ బడి సర్వమును మఱచి యుండెను. లలిత యాతనిం గాంచి “వినయ బాబుతో నీకుఁ కిరోధము వచ్చినదనకొందును ! ఎప్పుడును నీకాతనిమాటయే కాని యాతఁడు తిరిగి చూడనె నఁ జూచుటలేదు !” అనియెను. సతీశుఁ డంగీకరింపక “అలాగా? అట్లెన్నటికిని జరుగదు !” అనియెను.

కుటుంబమునఁ జిన్నవాఁ డగుసతీశుఁడు తనగౌరవమును సప్రమాణముగ నిరూపించుకొనకుటకై యెప్పుడు నిశ్లే దృఢముగ మాటాడుచుండును. తోడనే యాతఁడు పరుగెత్తుకొని వినయనింటికిఁ బోయి తిరిగి వచ్చి “అక్కా! ఆతఁ డింట్టియొద్ద లేడు! మనయింటికే వచ్చుననకొనియెదను” అని చెప్పెను.

లలి—ఇత్తన్నశృంగారమును రాలేదేమి ?

సతీ—ఎన్నాశ్శయినది ?

అప్పుడు లలిత సుచరితకడకుం బోయి “అక్కా! మనమొకసారి గోరాబాబు తల్లిని జూచివచ్చిన బాగుగనుండును.” అనియెను. వారితో మనకుఁ బరిచయము లేదుగదా యని సుచరిత సంతయించెను. గోరాబాబు తండ్రికిని దమతండ్రికిని బాల్య మిత్రత్వమునుగూర్చి లలిత జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చెను. అప్పుడు సుచరిత యుత్సాహితయై “సోదరి ! నీవుపోయి తండ్రిగారిని సెలవడుగుము !” అనియెను. నీవేపోయి యడుగ వలయు నని లలిత బలవంతపెట్టెను.

తుదకు సుచరితయే పరేశుని సెలవడిగెను. పరేశబాబు నేనుకూడ వచ్చెద ననియెను. ప్రయాణము నిరపడినతోడనే లలితమనసు మారిపోయెను. ఎక్కడనుండి యో, యభిమానమును, సంకయమును వచ్చి యామెను వెనుకకు లాగుచుండెను. ఆమె సుచరితం గాంచి “అక్కా ! తండ్రిగారితో నీవు పొమ్ము ! నేను రాను !” అనియెను. సుచరిత లలిత చేయి పట్టుకొని “ఇదియేమి ! నీవు లేక నేనొంటిగాఁ బోవుదునా ! అమ్మవు గాదా ! సోదరిగదా ! రా తల్లీ ! గోలపెట్టకుము !” అనియెను.

లలిత బలవంతముచే బయలుదేఱెను. కాని యామె వినయనిచే విడితయైనది ! వినయఁ డామెయింటికి వచ్చుట లేదు ! అట్టివినయని జూడఁ బోవుచుంటి ననుపరాధ

వాభిమాన మా మెచ్చుదయమును బాధించుచుండెను. వినయునిఁ జూచుటకే యానంద మయియింటికిఁ దాను వచ్చినట్లు వినయుఁడు భావింపకుండటకై లలిత యెత్తోకన్వపడి ధైర్యము వహించి వినయునివంకఁ జూడఁనైనఁ జూడలేదు ! ఆతనికి నమస్కారమైనఁ జేయలేదు ! ఆతనితో నొక్కమాటయైన నాడలేదు. వినయుఁడు తనమనోభావ మా నందమయిమూలమున బయల్పడుటచే లలిత యిట్లజ్జ చేయుచున్నదని భావించుకొని యెను. లలితకూడఁ దన్నుఁ బ్రేమించియే యుండు నని భావించుకొనకుటకుఁ గూడఁ దగిన యాత్మాభిమానము వినయునకు లేదు—

తరువాత వినయుఁడు పశుశునికడనుండి వచ్చి లలిత కగపడకుండఁ దలుపుచాఁ టున నిలిచి "పశుశబ్దాలు బయలుదేతినారు ! మిమ్ములను రమ్మనుచున్నారు ! అని చెప్పెను "అప్పు డానందమయి "అదియెట్లు ? ఫలాహారమైనఁ జేయకుండఁగ నే! అల స్యము కాదు ! బాబూ ! నీవిక్కడఁ గూర్చుండుము ! నేనిప్పుడే వచ్చెదను ! వెలుపల నిలువఁబడియెద నేమి? లోపలికి రమ్ము!" అనియెను. వినయుఁడు లోనికి వచ్చి దూర ముగాఁ గూర్చుండెను. అప్పుడు లలిత సహజభావముతో "వినయబాబూ ! మీరు మీమిత్రుఁ డగుసతీశుని మిత్రత్వమును బూరిగా వదలుకొంటిరో లేదో తెలిసికొను టక వాఁడు నేటియుదయమున మీయింటికిఁ బోయినాఁడు!" అనియెను.

ఆకస్మికముగ దైవవాణి నాలకించినమానవునిం బోలి వినయుఁడు విస్మితుఁడై యదరిపడియెను. ఆభావ మందఱకు స్వప్నపడుటచే నాతఁడు లజ్జితుఁ డయ్యెను. స్వభావసిద్ధ మగునైపుణ్యముతో నాతఁడు బదులు చెప్పలేకపోయెను. అతఁడు తన మొగంబునను, గర్జములములను గెంపు గదుర "సతీశుఁడు మాయింటికిఁ బోయెనా? నేనింట నుండుటలేదు!" అనియెను.

లలిత యీచిన్నిమాటకే వినయునిచ్చాదయ మపరిమితానందభరిత మయ్యెను. ఒక్కనిమిషములో నిశ్వాసనిరోధక మగుదుస్వప్నముంబోలియున్నయాతని ప్రబల సంశయ మంతయును దూరమైపోయెను. ఇంతకంటె నాతని కీప్రపంచమునఁ గోరఁ దగినదేమియు లేదు. అతఁ డప్పుడు తనలో "బ్రదికితిని ! లలితకుఁ గోపము లేదు ! నాయందెట్టిసందేహమును లేదు!" అని యనుకొనియెను. క్రమముగా సమస్తనిర్బంధములును వదలిపోయెను. నుచరిత నవ్వచు "వినయబాబూ ! నీవు మమ్ములను భీకర నభదంతశృంగములుగల కూరజంతువులుగను, నాయుధపాణులగు దమ్ములుగను. సంశయించు చున్నట్లున్నావే!" అనియెను.

వినయుఁడు "ఈప్రపంచమున బూకరించి మాటాడఁజాలక యూరకుండువాకే యపరాధు లగుచుందురు ! సోదరీ ! నీమాట బాగుగ లేదు. నీవు దూరముగఁ బోయి దూరమైతి రని యితకులపై నేర మారోపించుచున్నావు" అనియెను. వినయుఁడు నుచరితను సోదరియని పిలుచుట యిజ్జ మొదటిసారి. ఆపిలుపు నుచరితచెవుల కమృత మొవలెనుండెను. ప్రథమదర్శనమునందే యామె కాతనిపై సౌహృద్యము కలిగెను. అది యిప్పుడు సంపూర్ణ మయ్యెను.

అసాంకాలమునఁ బశ్చాదు లలితాను చరితలను దీసికొని యింటికిఁ బోయెను. వినయఁడప్పు డానందమయికడకుఁ బోయి “అమ్మా! నిన్నిప్పుడు పనిచేసికొననీయను. మేడమిడికి రమ్మ!” అనియెను. వినయఁడు హృదయోద్రేకము నాచికొనఁజాలకుం డెను. ఆనందమయి మేడమిడికిఁ బోయి కూర్చుండి వినయునిం గాంచి “బాబూ! ఏమిచెప్పెదవో చెప్పుము!” అనియెను. వినయఁడు “నేను చెప్పిన దేదియును లేదు! నీవు చెప్పుము!” అనియెను లలితాను చరితలంగూర్చి యామెయభిప్రాయము తెలిసి కొనకలయునని వినయుని యూహ. అప్పు డానందమయి “నన్నిందులకేనా తీసికొని వచ్చితివి? నాకేమియును మాటలు లేవు!” అనియెను.

వినయఁడు “అమ్మా! నిన్నిచ్చటికిఁ దీసికొని రాకున్నచో నీనూర్యాస్తమయ సౌందర్యము నీకన్నులఁ బడునా?” అనియెను. అదినమనఁ గలకతాకాశమున మార్గ శీర నూర్యఁడు మలినభావముతో నే యస్తంగతుఁ డగుచుండెను. వర్ణచిత్ర మేమి యును లేదు. ఆఘాతబాష్పమధ్యమున స్వర్ణకిరణము లస్పష్టములుగ నే యుండెను. కాని యాఘాతసంధ్యాఘాతరత్నముకూడ వినయున కందముగ నే యుండెను. నలుదెస లునాతని దట్టముగ నావరించి యున్నట్లును నాకాశ మాతని స్పృశించుచున్నట్లును దోచుచుండెను.

అనం—లలితాను చరితలు చాలకుంచివారు!

వినయఁ డామాటతో నాఁగనీయలేదు. అతఁ డిన్నాళ్ళనుండియుఁ దనకును వారికిని గలపరిచయమునుగూర్చి యెల్లసంగతులను విశేషముగఁ దెలియఁజేసెను. అప్పు డానందమయి యాకస్మికముగ నొక్కొట్టూర్పు విడిచి “మనగోరా నుచరితను బెండ్లి యాడినచో బాగుగనుండును” అనియెను. వినయఁ డొక్కగంతువైచి “అమ్మా! ఈమాటయే నాకన్నిసారులో తోచినది. నుచరిత గోరాకుఁ దగినది!” అనియెను.

అనం—కాని, పెండ్లి యగుటెట్లు?

విన—కాకేమి? గోరా నుచరిత నంగీకరింపకపోడని నాయుద్దేశము!

గోరామన సెవ్వరిచేతనో యాకర్షింపబడియె నని యానందమయి యిదివఱకే గ్రహించి యుండెను. ఇప్పటి వినయునిమాటలవలన నామె నుచరితయే యెయ్యుండు నని భావించుకొనియెను. ఆనందమయి కొంతసే పాలోచించి “కాని” నుచరిత హిం దువును బెండ్లియాడునా?” అనియెను.

విన—అమ్మా! గోరాయే బ్రాహ్మయువతిని పెండ్లియాడఁజేమా! నీకిష్ట మున్నదా?

అనం—నాకిష్ట మున్నది. లేకేమిబాటు! శ్రీపురుషులహృదయన మ్మేళనమే వినానామా! దానికి మంత్రములతోఁ బని లేదు. పుట్లయినను నీశ్వరప్రార్థనముతో నీరక్షణదళనినజే!

విసయనిహృదయభావము దిగిపోయెను. అతఁడు తానాముతో “అమ్మా! నీవిట్లు చెప్పుట నాకద్భుతముగా నున్నది; ఇంతటియోదాత్తము నీ వెవ్వరివలన సంపాదించితివి?” అనియెను. ఆనందముయి నవ్వుచు గోరామూలముననే అనియెను.

విస— గోరా యిట్లేల చెప్పును ?

ఆనం— చెప్పకేమి ? నాజ్ఞానమంతయును గోరావలనఁ గలిగినదే. ఈశ్వరుఁడు నాకు గోరాను బ్రసాదించినప్పుడే మానవత్వమంతయును నత్యమైనదియో, మానవుఁడు మానవునితో భేదముకల్పించుకొని పోరాడట యెంతయు కథగ్మమైనదియో యంతయును నేను గ్రహింపగలిగితిని! బాబూ! బ్రాహ్మసామాజికులన నేమి? హిందువులన నేమి? మానవహృదయమున నెట్టిజాతిభేదమును లేదు! అచ్చటనే పరమేశ్వరుఁడందఱును గూర్చి తానుగూడ నచ్చటనే కూడియుండును! దానిని విడిచి మఱియుల చేతను, మతముచేతను సమ్మేళనము చేయఁజూచుట యేమిలాభము!

విసయఁ డానందముపొందములపైఁ బ్రణమిల్లి “అమ్మా! నీయుపదేశము నాకమృతమైనది. నాదిన మిప్పుడు సార్థకమైనది.” అనియెను.

౩౮

సుచరిత పెద్దతల్లియగు హరిమోహినిమూలమునఁ బరేశునికుటుంబమునం దకాంతి కలిగెను. ఆకారణము లేలపుటకుఁ బూర్వమే హరిమోహిని సుచరితకుఁ జెప్పిన యామె జీవితచరిత్రమును సంక్షేపముగ నీక్రిందఁ బొందుపఱచుచున్నాము!—

“నేను మీతల్లికంటె రెండేడ్లుపెద్దదానను. ఇంటియందు మేమిరువురమే బిడ్డల మగుటచే గారాబమునఁ బెరుగుచుంటిమి! పితఁడుగ్రిలు క్రిందఁ గాలుంచనీయకుండ మమ్ములను బెంచుచుండిరి. నేను నాయెనిమిదవయేటనే పాలసాయందలి విఖ్యాత వంశజులగు రాయచౌధురులయిఁటికోడల నైతిని. వారు కులనంతులే కాక భాగ్యవంతులుకూడ నైయుండిరి. కాని నాకుమాత్రము సుఖపడునదృష్టము లేకపోయినది. మా పుట్టినింటివారికి, నత్తింటివారికిని గలవాములు కలిగెను. వారు మరలఁ బెద్దచేసికొనవలయు ననికూడ భయపెట్టిరి. మాతండ్రి యిది యంతయు ననుభవించి భాగ్యవంతుల కాఁడుబిడ్డ నీయఁగూడదని యెట్లుపెట్టుకొనియెను.

నేను చిన్నతనమునుండియు సత్తవారింటనే యుండి యందఱకును వంట చేసి పెట్టుచుండెడిదానను. అత్తవారింట నేఁబదిమందివఱకుఁ దినువా రుండిరి. ఎప్పుడును నాకు వేళకుఁ దిండి లేదు! శయనించుటకు నిర్దిష్టసమయములేదు. అంతఃపురకాంతలలో నెవ్వరియొద్దనో పరుండి నిద్రించెడిదానను. ఇంటివా రందఱకును నాయం దసవ్యాభావమే! నాభర్తగారికిఁగూడ నట్లే యుండెను. చాలకాలమువఱకును వారు నన్ను దూరముననే యుండిరి.

“నాకు బదు నేడవయేట మనోరమ యనునొకతనయ కలిగినది. అందుబిడ్డను గన్నందుల కింటివారు నన్ను మఱితబాధింప నారంభించిరి. అకష్టములనడుమ నాయేక పుత్రికయే యిండుకయూరటయు నానం వచును గల్పించుచుండెను. అబిడ్డను దండిగాని యింటిలో నెవ్వరుగాని యావరింపకుండుటచే నేనే ప్రాణపదముగఁ జూచుకొని పెంచుకొనుచుంటిని. మఱిమాడే. డ్లను నా కొక మగశిశువు కలిగెను. అప్పటికి నాకు గృహిణిగా నుండుటకుఁ దగినయోగ్యతకూడఁ గలిగెను. అత్తగారు నాకు లేనే లేదు—మనోరమపుట్టిన రెండేడ్లకు మామగారుకూడ మరణించిరి. తరువాత నాభర్తగారు నామఱిదులును వేలుపడిరి.

మనోరమకుఁ బెండ్లియూఁడు వచ్చినతోడనే పొల్నాకుఁ బదిమిల్లగూరము నందలి సిమాలాగ్రామమునం దామెకు సంబంధము చేసితిమి. వరుఁడు మహారాష్ట్రము వలెఁ జక్కనివాఁడై యుండెను. నే నంతకష్టపడితి నో యీశ్వరుఁ డప్పుడు నాకంతటి నుభయము ప్రసాదించెను. తుట్టుతుదకు నాస్వామికి నాకుం దధికాదరము కలిగెను. ఆయన నాతోఁ జెప్పకుండ నేపనియుఁ జేయుటలేదు. ఇంతసాధాగ్యము నేను సహింపఁగలనా? ఇంతలోఁ గలరావలన నాభర్తయును బుత్రుఁడునుగూడ నాలుగు నెలములు హెచ్చుతగ్గుగా మరణించిరి. భావించుటకుఁగూడ దుస్సహము లగుదుఃఖములను మానవులు సహింపఁగల రని దృష్టాంతము మాపుటకుఁ గాఁబోయితి, పరమేశ్వరుఁడు నన్నింకను బ్రదికించి యున్నాడు!

కృమిభాగా నాయల్లునినంగతి తెలియవచ్చెను. కమనీయటసుమములచాటునఁ గాలసర్ప ముండు నని యెవ్వ రనుకొందురు? వాఁడు మిస్సినావానముచేఁ జెడిపోవుచున్న టైప్పుడును నాబిడ్డయైనఁ జెప్పియుండలేదు! అట్లుఁ డిప్పుడెప్పుడు నాయుద్దసాము తీసికొనిపోవుచుండెను. ఈప్రపంచము దిశ నాకెవ్వ రున్నారు! నాసామ్యంతయు నిశ నెవ్వరికి? అందుచేత నే కొంచె మడిగినను నెక్కువగా నిచ్చుచుంటిని. నేను సామ్యుచ్చి తనభర్తను బాడువేయుచుంటి నని నాబిడ్డ న్నావై గోపపజచు నేయుండెడిది. నాయల్లుఁడు త్రాగుబోలై చెడిపోయెను. నేనే సామ్యుచ్చి యాని బాడుచేసితి నని తెలిసికొని విచారించితిని.

అంతటినుండి నేను సామ్యాయకుండుటచే మనోరమ నాచేమాన్నించినదని నాయల్లుఁడు గ్రహించి నాబిడ్డను బాధింపవోడంగెను. బిడ్డబాధమాడఁజాలక చాటుగా నేనాతనికి మరల సామ్యాయ నారంభించితిని. కాని, యాతఁడు మామనోరమను బాధించుట మానలేదు. ఇట్లుండఁగా నొక నాఁ డాకస్మికముగా మామనోరమ పల్లకి నెక్కి మాయుంటికి వచ్చెను. ఏమమ్మా! కలుగుపంపకుండ నిల్లువచ్చితిరని నేనడిగితిని. కలుగుపంపకుండ నాఁడుబిడ్డ పుట్టింటికి రాఁగూడదా యనినప్పుడు నామె బదులు చెప్పినది.

మావియ్యపురాలు చాలను త్తమురాలు! మామనోరమ యప్పుడు గర్భవతిగానుండుటచే నామెయే మాయంటికే బంపినది. తనకొడుకుబాధ తప్పించుటకై కోడలి నిట్లామె పుట్టింటికే బంపినదని నేనప్పు డూహింపలేదు.

మనోరమ మాయంటనుండుటచే నల్లునకు నాయొద్దసొమ్ము తీసికొనుట కవకాశములేకుండెను. అందుచే నాతఁడు తనభార్యను బంపవలయు నని నన్ను నిర్బంధింప సాగెను. క్రమముగా మనోరమయెదుటనే నన్ను సొమ్ముడుగ నారంభించెను. అప్పుడు మనోరమ నాపెట్టెతాళములను దీసికొని తనయొద్దనే యుంచుకొనియెను. ఇంకలాభములేక నాదుల్లు డొకనాఁడు వచ్చి బలవంతముగా మామనోరమను దీసికొని పోయెను.

అమ్మా! విచని చెప్పుదును! ఆరాత్రియే గర్భపాతమై మనోరమ మరణించినట్లును, రహస్యముగ దహనసంస్కారము జరిగినట్లును నాకు గలుగు వచ్చెను! అప్పుడు నేను పడినదుఃఖమునుశూర్చి చెప్పటవలన నేమిలాభము? నానర్వమును బోయినను నాకుఁ గష్టములుమాత్రము పోలేదు. నాభర్తయును, బుత్రుఁడును బోయినప్పటినుండియు నామఱుదులు నాయాస్తికొఱ కాశపడుచుండిరి. నాయనంతరమున వారికే చెందును గాని యంతవఱకును వారు సహింపజాలకుండిరి. అది వారితప్పు కాదు నావంటి నిర్భాగ్యురాలు బ్రతికి యుండుటయే తప్పు! నాసొమ్ములో నొక్క డమ్మిడియైన నామఱుదులకుఁ దక్కుకుండ నాభర్తమిత్రుఁడగునీలకాంతుఁడు నా పక్షమునఁ బనిచేయుచుండెను. మనోరమ మరణించినతరువాత నామఱుదులు నన్ను జడించువారివలె వచ్చి “నీవీయవస్థలో సంసారమునం దుండుట మంచిదికాదు. తీర్థయాత్రలు చేసికొనుట మంచిది. నీకర్చులకు మేము తగినయేర్పాటు చేసెద”మని బోధించిరి.

తరువాత నేను మాగురువుగారినిఁ బిలిపించి “మహాత్మా! నేనీదుఃఖము నుండి తప్పించుకొనుట కుపాయ మేమి? నేనగ్నిహోత్రమధ్యమునం దున్నాను. నాకచ్చటను శాంతి లేదు. నాయాపరితాపాగ్నిజ్వాలలు చల్లారునుపాయమును నాకు బోధింపుడు.” అని ప్రార్థించితిని. ఆయన నన్నుఁ బూజామందిరమునకుఁ దీసికొని పోయి యొకగోపాలవిగ్రహము నిచ్చి “దీనినిఁ బూజించుకొనుచుండు” మని బోధించెను. నేను సర్వాంతఃకరణములచేతను దేవుని రేయుబవలు పూజించుచుంటిని. కాని, యాతఁడు నాపూజలను గ్రహింపకున్నచో నేను పూజించుట యెట్లు? ఆతఁడెట్లు నాపూజలను గ్రహించునో నేనెఱుంగను!

తరువాత నేను నీలకాంతునిఁ బిలిచి యేమియు దోచక “నాయాస్తి యంతయును మఱుదులకు వ్రాసి యిచ్చివైచెద”నని చెప్పితిని. ఆకల్పియ నడిగి

పోయిన నా కాస్త యెందులకు నీలకాంతుఁ డంగీపరింపలేదు. ఆయినను నేనాతనికిఁ దెలియకుండ సర్వస్వమును మఱుదులకు వ్రాసి యిచ్చితిని. నీలకాంతున కైదువందల నీయఁబోయితిని. కాని యాతఁడు తీసికొనక కోపగించి వెడలిపోయెను. నేను పూజా మందిరముననే యుండి పూజ చేసికొనుచు నుంటిని. నామఱుదులు మరల నన్నుఁ తీర్థయాత్రీలకుఁ బొమ్మనిరి. ఆడువాండ్రొ కత్తవారింటికంటెను సభికము లగుపుణ్య తీర్థములెక్కడ నుండు నని నేను చెప్పితిని.

కాని నేనాయంటిలో నుండుట కూడ వారి కిష్టము లేకపూయెను. నీదేవునిఁ దీసికొని నీవు పోవలయు నని నన్ను నామఱుదులు నిర్బంధించిరి. నాజీవితమునకేమైన నిచ్చుటకుఁగూడ వారంగీకరింపలేదు. ఇక గత్యంతరము లేక నాదేవునిఁ దీసికొని నాపెండ్లియైన ముక్కడినాలుగేండ్ల కొక్కసారిగా నత్తవారిల్లు విడిచి నీలకాంతుని కడకుఁ బోదలఁచితిని గాని యాతఁ డప్పుడే నాకంటె ముందుగా సంసారమును విడిచి బృందావనమునకుఁ బోయియుండెను. అప్పుడు కొందరు తీర్థయాత్రీక్షులతోఁ గలసి కాకి బయలుదేరిపోయితిని. కాని యీ పాపహృదయమున కెక్కడను శాంతి లేకయుండెను. నేను ప్రతిదినమును నాదేవునుద్దేశించి “దేవా! నేను నిన్ను నా స్వామితోడను సంతానముతోడను సమానముగ భావించి నమ్ముకొని యున్నాను.” అని ప్రార్థించుచుంటిని. కాని యాతఁడు నాప్రార్థనము నాలకించుటలేదు. నాసమ స్తాంగకములను దుఃఖిభావల లావరించుకొన్నను నాగుండెలు పగిలిపోవుటలేదు. ఆహ! మనుష్యప్రాణ మెంతకఠిన మైనది?

నేనెనిమిదవయేట నత్తవారింటికిఁ బోవుటయే కాని మరల నెన్నఁడును బుట్టింటికి రాలేదు. మీయమ్మపెండ్లికి రావలె నని యెంతో ప్రయత్నించితిని గాని, లాభములేకపోయెను. తరువాతఁ దండ్రి గారిజాబులవలన మీపుట్టుకఱును, మీయమ్మ మరణమును వినియుంటిని. తల్లియొడిని విడిచినతరువాత మీమ్మలను నాయొడిని జేర్చు కొనుటకు జేవుఁ డింతవఱకును సవకాశము కల్పింపలేదు! ఎన్నితీర్థయాత్రీలు చేసినను కామరత్య మింకను నడలుటలేదు. ప్రియవస్తువును బడయవలయు ననుకూదయశ్శృంగ యింకను జావలేదు! అప్పుడు మీసంగతి తెలిసికొనవలయు నని ప్రయత్నించితిని. మీతండ్రి మతభ్రష్టుఁ డయ్యె నని వింటిని ఏమి చేయుదును? మీయమ్మయు నేను నొక్క తల్లివిడలము.

కాకిలో నొక పెద్దమనుష్యునివలన మీసంగతి తెలిసికొని యిచ్చటికి వచ్చి తిని. పరేశబాబు జేవరాపూజను గౌరవింపఁ డని యెఱుఁగుదును. కాని దేవుఁ డాతని యెడలఁ బ్రసన్నుడై యున్న ట్లాతనిమొగము చూచినంతనే తోఁచుచున్నది! పూజ నందినచో దేవుఁడు మఱచిపోఁడని నేనెఱుఁగుదును. పరేశబా బెట్టిపూజ చేసి

దేవుని బ్రగన్మనం జేసికొనియెనో నేనును దెలిసికొనవలయును. ఏమైనను నరియే !
తల్లీ ! ఇంక నే నొంటిగా నుండజాలను ! దేవునిదయ యెట్లున్నదో యట్లుగును. కాని
నాబిడ్డ లగుమిమ్ములను విడిచి యింక నేనొక్క నిమిష మైనను జీవింపజాలను !—”

తొండవల్లిగ్రామము.

పశేళుడు వరదానుందరి యింట లేళ్ళును హరిమోహినికి దగ్గయింట నాశ్ర
యమొసంగి యామెయాచారమున కెట్టివిఘ్నమును గలుగకుండునట్టి యేర్పాటులను
గావించియుండెను. వరదానుందరి వచ్చినతోడనే తనయింట నీయభావనీయప్రాదు
ర్భావముం గూర్చి మండిపడిపోయెను. ఆమె భర్తం గాంచి తీవ్రస్వరముతో “నేనిది
సహింపజాలను” అనియెను. పశేళుడు కాంతముతో “మమ్మందఱును సహింపజాలిన
నీవు దిక్కుమాలినయొకవిధకను సహింపజాలవా ?” అనియెను.

“ఈయనకు వ్యవహారజ్ఞానము లేదు. సంసారమునందలికిష్ట సుఖములనుగూర్చి
యాలోచనయే లేదు ! ఆకస్మికముగఁ దోచినపని చేయుచుండును ! ఎంత చెప్పినను
నెంత కోపగించినను, నెంతయేడిచినను, బాషాణమూర్తివలె నున్దిరుడై యుండును !
ఇట్టివారిలో నెవ్వరోపగలరు ? ఏమి చేసిన నేమియు ననఁగూడదు ! ఇట్టియవసరాల
నేయువతి కాపురము చేయఁగలదు !” అని వరదానుందరి యనుకొనుచుండెను.

హరిమోహినికి సుచరితను జూచినప్పటినుండియుఁ దినమనోరమను జూచినట్లే
యుండెను. ఆయిరువురిదియు నొక్కటేయీదు ; రూపగుణస్వభావము లొక్కటే
విధముగా నుండెను హరిమోహిని యాకస్మికముగ సుచరితను వెనుకనుండి చూచి
మనోరమయనుకొని యదరిపమచుండును. ఆమె యొక్కొక్కప్పుడు సంధ్యాంధకార
మున నొంటిగాఁ గూర్చుండి యేడ్చుచుండును. అప్పుడు సుచరిత వచ్చినంతనే యా
మెను గొఱిలించుకొని “ఆహా ! నాకు మనోరమను గొఱిలించుకొన్నట్లే యున్నది !
అది యింక రాదలఁచుకొనలేదు. బలవంతము” నేనే దానికి నెలవిచ్చి పంపివై చితిని.
ఈప్రపంచమునందెప్పటికి వేవిధముగను నాశిక్ష కవసానము లేదు. నాకుఁ గావలసిన
శిక్ష యెవని—ఈసారి యదియే వచ్చినది ! ఆరూపుతోనే, యానగు మొగముతోనే
మరల వచ్చితి ! ఇదిగో ! నాబంగారుతల్లి ! నారత్నాలరాశి ! నావరాలమాట !”
అని సుచరిత నెమ్మోము నిమాయము ముద్దు వెట్టుకొని కన్నీరు విడుచుచుండును. సుచ
రితయు నశ్రుప్రారితనమునయై దొడ్డమ్మను గొఱిలించుకొని “అమ్మా ! తల్లియావరము
నాకెంతయోకాలము లభింపలేదు. ఇప్పుడు మాయమ్మ మఱల వచ్చినట్లున్నది ! తీవ్ర
దుఃఖవేదనచే దేవునిగూడఁ బ్రార్థింపజాలనప్పు డతిదారుణపరితాపముచే నంతరంగ
ము శుష్కి మైపోయినప్పుడు—ఎన్నియో సమయములయందు దెన్నియోసారులు నే

నమ్మాయని పిలిచితిని. ఆపిలుపుల నాలకించి మాయమ్మయే యిప్పు డిట్లు వచ్చినది!" అని చెప్పుచుండును !

హరిమో—అమ్మా ! కట్టనవలదు. నీమాటలు నాకానందమునే కాక భయమును గూడఁ గల్పించుచున్నవి!—ఓగోపీవల్లభా! మరలఁ నాకీదృష్టి కల్పింపకుము! నాకుఁ జేరిమింపవలయు నని లేదు! మనసు తాయించేసికొనఁదలఁచితిని! కాని సాధ్యపడుట లేదు! స్వామీ! దుగ్బలహృదయ నగునన్న దయఁజూడుము! నన్నిక బాధింపవలదు! అమ్మా! పొమ్మ పొమ్మ! నాయెదుట నిలువకుము! అమ్మా! నాకుఁ భ్రాంతినిఁ గల్పింపకుము!—గోపాలకృష్ణ! జీవితేశ్వరా! గోపాల! నానీలమణి! నన్ను మరల విపత్తునఁ బడద్రోయకుము!—

సుచ—అమ్మా! నీవు నన్ను బలవంతముగా విడిపించుకొనఁ జాలవు! నేను నిన్నెన్నఁటికిని విడువను. నే నెప్పుడును నీయొద్దనే యుండెదను.

అని చెప్పి యామెవత్తుమునఁ దల నుంచి బాలికవలె నూరకుండెను. రెండుదినములలోనే యీతల్లిబిడ్డల యిరువురిసంబంధమును గాలముచేఁ బరిగణింపరానంతటిఁ భీరతమమెఱిగెను. అందుచే వరదాసుందరి విరక్తయై "విమి! సుచరిత యేనాఁడును మాయాదరము నెఱుఁగనట్లేయున్నది! ఈదొడ్డమ్మ యిస్సాళ్ళు నెక్కడ నున్నది? చిన్నతనము నుండియుఁ బెంచినది మేము! ఇప్పటికి దొడ్డమ్మ యిలువేల్పుయినది! ఎంత పెంచినను బ్రెమెప్పులే కాని దీనికుఁను మంచిది కాదని నేనిదివఱకే నానాధునకుఁ జెప్పి యుంటి. మేము దీనికిఁ జేసిన దంతయును బూడిదలోఁ బోసినపన్నీ రై పోయినది!" అని యనుకొనుచుండెను.

తననాథుఁడు తనయివ్వమును జెల్లసీయఁ దనయు, హరిమోహినింగూర్చి యేమి తప్పుగఁ జెప్పినను నాతనికిఁ గట్టువుగనే తోఁచు ననియును వరదాసుందరి యెఱుంగును. అందుచేతనే యామెకుఁ గోపముఁబెంచి పోవుచుండెను. పశ్చాత్తాపముతో నామె పుకొనినను సమాజములోని పెద్దనుమహ్యులచే నాతనికిఁ జెప్పింపవలయునని యామె ప్రయత్నించుచుండెను; సమాజమువారి సందఱును బిలిపించి వారియెదుట హరిమోహిని సంగతులను బెలిపి యాక్షేపించుచుండెను; ఆమెహిందూత్వము, ఆమెపూజలు, ఆమె యాచారములు ఇవి యన్నియు నింటిలోబిడ్డలకుఁ గుఠంస్కారబోధకములై బాధించునని యామె నిరంతరమును వాదించుచుండెను.

ఇంతే కాక యామె యెల్లవిషయములందును హరిమోహినికిఁ బ్రాతికూల్యములను ఘటింపఁజేయు చుండెను; ఆమెకు నీళ్ళు తెచ్చు గొల్లవానికి నానమయమునకు మఱియొకఁని చెప్పుచుండెను; ఇది యేమని యడిగినచో రామదీనునిజేఁ చెప్పించుకొనఁ గూడదా యనుచుండెను; రామదీనుఁడు హీనపులుఁ డగుటచే హరిమోహిని

యాతనినీళ్ళు త్రాగదని వరదానుందరి యెఱుఁగును “అంతయాచారము కలది మా యింట నేల యుండవలయును ? ఇక్కడ జాతిభేదము పెట్టుకొనుటకు వీలు లేదు.” అని యావిధముగాఁ జెప్పుచు నామె క్రొత్తిఘటించుచుండెను “బ్రహ్మసమాజ మిది వఱకే క్రమముగా శిథిలమై పోవుచున్నది! క్రమముగాఁ బనిచేయుట లేదు. వాసా భ్యమైనంతవఱకు నేనట్లు కాకుండఁ జూచుకొందును ! ఇతరులు నన్ను నిందించినను సరియే! నాబంధువులు నాతో విరోధించినను సరియే! నేనన్నిటికిని దలయొగ్గి యుండెదను. ఈప్రపంచమున సత్కార్యములు చేయుమహాపురుషు లందఱకును నిందా విరోధములను సహింపవలసియే యుండను !” అని వరదానుందరి యందఱివోదను జెప్పుచుండెను.

హరిమోహిని నావిఘ్నము లేవియును జయింపఁ జాలకపోయెను. ఆమె కష్ట సాధన నీమాంతముం గాంచవలయు నని పంతముపెట్టెనా యశ్చుట్టుండెను. ఆమె తనయంతరమునందలి దుస్సహదుఃఖిముతో సమానముగ బాహ్యమునఁ గూడఁ గళో రాచారములచే దినదినమునుఁ గష్టములను సృష్టించుకొను చుండెను. ఈవిధముగాఁ గష్టముల నలవాటు చేసికొనుటయే యామె సాధన!—జలము దొరకుట కష్టముగఁ దోచినంతనే యామె వంటయే మానివైచి జేవునకు నిశేదించినపండ్లను, పాలు మాత్రమే యాహారముగఁ గైకొని కాలము గడపుకొనఁదొడంగెను. అది నుచరితకుఁ గష్టముగా నుండుటం గాంచి హరిమోహిని “అమ్మా! ఇదియే నాకు నుఖముగా నున్నది! నాకిందువలన లాభ మున్నది. ఈయాహారము నాకానందముగనే యున్నది” అనియెను. నుచరిత కష్టముతో “అమ్మా! నేనిక నేయితరుల జలాహారములను దీసి కొనకొన్నచో నీనేవకుఁ బనికివత్తునా?” అనియెను.

హరి—అది యేమి తల్లీ! నీకు నచ్చినమతమునందే నీవుండము! నాకొఱకు నీవు మాటుతోవఁ ద్రొక్కవలదు. నిన్ను దరికిఁజేర్చుకొని, కాగిలించుకొని ప్రతి దినమును జూచుకొనుభాగ్యము నాకు లభించినది. ఇదియే నాకానందము. పరేశ బాబు నీకు గురువు; తండ్రివంటివాఁడు; నీవాయనయుపదేశమునే గౌరవించి మెలంగినచో నీశ్వరుఁడు నీకు శుభ మొసంగును !

వరదానుందరి కల్పించుకష్టముల నన్నిటిని గొంచెమైన వెఱుంగనట్లే హరిమోహిని సహించి యుండెను. పరేశుఁడు ప్రతిదినమును వచ్చి “మీకట్టిలోపమును లేదు గద ?” అని యడుగుచుండెను. ఏమియు లోపము లేదని యామె చెప్పుచుండెను. వరదానుందరి యన్యాయమునకు నుచరిత మండిపడిపోవుచుండెను. కాని యామె తృణీకర్తించు స్వభావముకలది కాదు. అవివయమునుగూర్చి యామె యెన్నఁడును బరేశునితో నెట్టిమాటయుఁ జెప్పలేదు. ఇది వెల్లడించుట మర్యాదకాదని యామె

లోలోపలనే సహించియుండెను. ఈ కారణముచే నుచరిత కెల్లప్పుడును దొడ్డమ్మ యొద్దనే యుండవలసివచ్చెను. నుచరితకు గవ్వముగా నుండుటఁ గాంచి క్రమముగా మరల హరిమోహిని వంటచేసికొనఁ దలంచెను. అప్పుడు నుచరిత “అమ్మా! నన్ను నీవెట్లుండుమన్న నట్లే యుండెదను. నేనే స్వయముగా నీకు జలము తెచ్చునట్లును గ్రహింపుము!” అనియెను.

హరి—అమ్మా! నీవు తెచ్చెదవు. కాని నీనీళ్ళు నాదేవున కుపయోగించునా? నీవు మఱియొకలా గనుకొనకుము!

నుచ—అమ్మా! నీదేవునకు జాతిభేద మున్నదా? అతనికి బాప మున్నదా? ఆయనకును సమాజమున్నది కాబోలునేమి?

తుదకు హరిమోహిని, నుచరిత నివృత్తిఁ దన కుపచారములుచేయుట కంగీకరించెను. సతీశుఁడుకూడ నామెయొద్దనే భుజించుచుండెనని పట్టుపట్టెను. ఈవిధముగా నాముగ్గురును గలసి పరేళునిండియందు మఱియొకచిన్న సంసార మయ్యెను. లలిత యీరెండుసంసారములకును నడుమ నేతువువలె నుండెను. వరదాసుందరి తన తక్కినబిడ్డల నావంకకుఁ బోనిచ్చుట లేదు. కాని లలితనుమాత్ర మేమి యడ్డగింపఁ జాలకపోయెను.

౪౦

వరదాసుందరి తమసమాజమువారిని దళచుగాఁ బిలిపించి తమమేడమీఁదనే సభలు చేయుచుండెను. హరిమోహినియును సమాజగ్రామ్యసరళభావముతో నందఱు నాదరించుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెనే గాని వారు తన్నవమానింతు రని సంశయించుటయైనలేదు. ఏదో యొకవిధముగా హిందూసమాజాచారములనుగూర్చి వరదాసుందరి వారియెదుట నాక్షేపించుచుండెను. చాలమంది స్త్రీలు వింతగా హరిమోహినిం గాంచుచు వరదాసుందరిమాటల నామోదించుచుండిరి. నుచరిత తల్లిచెంతనే కూర్చుండి యిది యంతయును గహించి చూచుచుండెను; నేనును నాతల్లిపక్షమే యని వారికిఁ దోచునట్లు ప్రయత్నించి ప్రవర్తించుచుండెను. ఒకరోజున విందు జరిగినప్పుడందఱును నుచరితను భోజనమునకు రమ్మని పిలిచిరి. నుచరిత రాననియెను. అప్పుడు వరదాసుందరి “కేవలమిప్పుడు నుచరిత హిందువైపోయినసంగతి మీకుఁ జెలియదా? ఈమె యిప్పుడు మనలేనీరు త్రాగదు.” అనియెను. “నుచరిత హిందువైనదా? ఏకాలమునకేమి జరగునో యెవ్వరు చెప్పఁగలరు!” అని యొక రనిరి. అప్పుడు హరిమోహిని వ్యస్తహృదయముతో “రాధా! వెళ్ళుమమ్మా!” అనియెను. సమాజమువారందఱును నుచరిత నిట్లుదెప్పుచుండుట హరిమోహినికిఁ గవ్వముగానుండెను. కాని నుచరితమాత్ర మంగీకరింపవయ్యెను.

ఒకనాఁ డొకబ్రాహ్మణునివలన వేడుకకొఱకు బాదరక్షలతో హరిమోహిని యింటఁ బ్రవేశింపఁ జూచుటయు నుచరిత యామి నడ్డగించి “లోపలికి రావలదు” అనియెను.

యువ—ఏమి ?

సుచ—లోపల నామెదేవుఁ డున్నాఁడు.

యువ—దేవుఁడున్నాఁడా ? ఆమెప్రతినివమును దేవునిఁ బూజించునా ?

హరి—ఔను. పూజింపకీమి ?

యువ—ఆదేవునియందు దామెకు భక్తియున్నదా ?

హరి—భక్తి సామాన్యముగ లభించునా తల్లీ ! భక్తి దొంగిలించో బ్రవేశియేపో వును ! నేను దురదృష్టవంతురాలను !

అప్పుడు లలితకూడ వచ్చుటనుండెను. ఆమెమొగ మెఱుఁజేసికొని యాయువతి నుద్దేశించి “నీ వుపాసించుదేవునియందు నీకు భక్తియున్నదా ?” అని ప్రశ్నించెను.

యువ—సరిసరి ! భక్తిలేకున్నచో నేట్లు ?

లలిత తీవ్రముగఁ దల నూచుచు “నీకు భక్తి లేనేలేదు, సరిగదా; అదియెట్లు లభించునో కూడ నీకుఁ దెలియదు !” అనియెను. నుచరిత సమాజమునుండి వేటుపడఁ గుండుటకై హరిమోహిని యెంతయో ప్రయత్నించెను గాని లాభములేకపోయెను.

ఇదివఱకు వరదానుందరిహారానులకుఁ బరస్పరము మనోభావములు చెదరియుం డెను. ఈవ్యాపారమువలన నిప్పుడు మరల వారికి సమభావము కలిగెను. బ్రహ్మసమా బాదర్యములకు భంగముకలుగకుండ వేయికన్నులతోఁ జూచుచుండువాఁడొక్కహారా నబాబే యని వరదానుందరియూ, బ్రాహ్మకుటుంబములు నిష్కలంకములుగా నుండు టకై కష్టపడి పనిచేయుగృహిణి యొక్కవరదానుందరియే యని హారానుఁడును నందఱియొద్దఁ బొగడుకొనుచుండిరి. వారిపొగడ్తలలో ఛాయామాత్రముగఁ బరకేళబాటును గూర్చి నిందకూడ నుండెను. హారానబా బొకనాఁడు పరేశునియొద్ద నున్ననుచరితం గాంచి “నీవిప్పుడు విష్ణుప్రసాదమును భుజించుట కారంభించితివట ! నిజమేనా ?” అని ప్రశ్నించెను.

నుచరిత మొగ మెఱుఁచేసికొని యామాట వినిపించుకొనకుండఁగనే బల్లపై నున్నకలందానువైఁ గలములను నువరించుచుండెను. పరేశుఁడు కరుణార్ద్రవృత్తితో నొకసారి నుచరితం దిలకించి “హారానబాబూ ! మనము భుజించుచున్నదిమాత్ర మీశ్వరప్రసాదముకాదా ?” అనియెను.

హారా—కాని, నుచరిత మనయీశ్వరునిఁ దృణింపఁజూచుచున్నది !

తరే—అట్లేయైనచో నందుకొఱకు విచారించుటవలన లాభమేమున్నది ?

హాగా—ఏటినిబడి కొట్టుకొనిపోవుమండఁగా నెట్లో యొడ్డుజేస్వఁ బ్రయత్నిం
చుట మంచిదికాదా ?

పరే—కాని యందఱును గలసి తలవై రాళ్లను విసరుటమాత్రము తీరమునకుఁ
జేర్చుప్రయత్నము కానేరదు. పానూబాబూ ! నీవు నిశ్చింతుడవై యుండుము. నే
నీనుచరితను జిన్నప్పటినుండి యెఱుఁగుదును. ఈమె మునిగిపోవుచున్నచో నాకు
మియందఱికంటెను ముందుగనే తెలియును. నే నెట్టినితిలో నుండుండగలనా ?

హారా—నుచరిత యిచ్చటనే యున్నది. మీ రడుగఁగూడదా ? ఈమె మన
యందఱితేనీయను ద్రాగుటలేదట ! అది యసత్యమా ?

అప్పుడు నుచరిత మామము విడిచి “నేను తేనీరు త్రాగుటలేదని తండ్రిగా
రెఱుఁగుదును. ఆయన సహించియుండుటచేతనే నేనట్లు చేయుచుంటిని. మీ కిష్టము
లేకున్నచో మీరందఱును మియప్పము వచ్చినట్లు నన్ను నిందింపుఁడు. తండ్రిగారిని
బాధించిద రేల ? మీనిష్ఠయుమన నెన్నియోవిధముల కాంతి వహించియున్నందుల
కాయన కిదియూ ప్రతిఫలము ?” అయ్యెను. హారానకా బాశ్చర్యముతో “ఇప్పుడు
నుచరిత తనపక్షమును సమరించుకొనుమాటలను జేర్చియున్నది!” అని భావించుకొను
చుండెను.

పరేశుఁడు కాంతిప్రియుఁడు; తనవిషయమునఁగాని యితరులవిషయమునఁగాని
విశేషముగఁ దర్కించుస్వభావము కలవాఁడుకాదు. తా నెవ్వరికిని లక్ష్యముకాకుండ
నిగూఢముగ జీవయాత్ర చేయుచుండెను. పరేశునియాభావమును హారానుఁడు నిరుత్సా
హమునియు, నాదాసీన్యమునియు భావించియుండెను. హారానుఁడు తఱచు గాఁ బరేశుని
యాస్థితింగూర్చి మధితేజీపించుచుండెను. పరేశుఁ డెట్టిసమయములందు “ఈశ్వరుఁడు
సచలాచలము లనునిరుదొఱుగుల వస్తుజాలమును సృజించియుండెను. నేనందుఁ గేవల
మచలవస్తువును. నాగంటివానివలనఁ గాఁదగినపనులనే జేవుఁడు చేయించుచుండును.
తీరనికోరికలఁ గోరుటవలన లాభ మేమున్నది ? నావయసు చెల్లిపోయినది. నా కేశక్తి
యున్నదో యేది లేదో యాసంగతి తేలియేపోయినది. ఇప్పుడు నాకుఁ దొందరకత్తిగిం
చుటవలన లాభములేదు.” అని చెప్పుచుండెను.

అదాసీనహృదయములకుఁగూడ నుత్సాహము పుట్టిపడచ్చునని హారానుని
యద్దేశము! జడచిత్తమును గర్తవ్యపథమునకు మరలించుటయందును స్థిరజీవితమును
బళ్చాత్తాపముచేఁ జేర్చుటయందును దనకు సహజసామర్థ్య మున్నదని యాతనినమ్మ
కము. ఏకాగ్రమును బలిష్ఠము నగుతనశుభాకాంక్ష నెవ్వరును జాలకాలము ప్రతిఘ
టింపజాలరని యాతనినిశ్వాసము. తనసమాజమునందలి క్యక్తిగతదోషములను సమరించు
భారమంతయుఁ దనమీఁదనే యున్నట్లాతఁడు స్థిరనిశ్చయమై యుండెను. తన

యలక్ష్యప్రభావమే లోలోపలనుండి పని చేయించుచున్నదని యాతనినిశ్చయము. నుచరితజీవితచరిత్ర మంతటిప్రశంసాపాత్ర మగుటకుఁ దానే కారణమని యాతఁడు పొంగిపోవుచుండెను. ఆమెజీవితముమూలముననే తనయద్భుతప్రభావము ప్రకటిత మగునని యాతఁ డాశపడుచుండెను. ఇప్పుడు నుచరిత యిట్లు మాటిపోవుట తన సామర్థ్యలోప మని యాతఁ డనుకొనలేదు. ఆతప్పంతయు నాతఁడు పరేశునినెత్తికై బెట్టెను. పరేశుబాబు నందఱును ప్రశంసించునప్పుడు హారానుఁడు వారితోఁ గలయుటలేదు. తానట్లు పొగడకుండుటచేతనే తనప్రాశస్త్యము వెల్లడి యగునని యాతని యూహ. హారానబా బన్నియు సహింపఁగలఁడు గాని తనసమాజహితమునకై తాను బోధించుపక్షతులను విడిచి స్వజన్మిచే స్వతంత్రమార్గముల నవలంబించువారియపరాధ ములనుమాత్రము సహింపఁజాలఁడు. తనయుపదేశమును దిరస్కరించువఱకును వారి కాతఁడు బోధించుచునే యుండును; మాటిమాటికిని వారి నాకర్షించుచునేయుండును. ఇంజను పనిచేయుచుండఁగా. మిష నాఁగఁజాలనట్లే యుత్సాహము పనిచేయుచుండఁ గా నాతఁ డాత్మసంవరణము చేసికొనఁజాలఁడు. విశుభకర్మములకు వేయిమాటలు విను పించుటకై నను నాతఁడు వెనుదీయఁడు.

ఇది నుచరితకుఁ జాలకప్పముగా నుండెను. తనకొఱకుఁగాదు. పరేశబాబుకొఱకు. పరేశునిగూర్చి సమాజమువారందఱును జెప్పుకొనుచుండిరి. ఈ యకాంతికి నివారణోపాయ మేమాన్నది! వారిమోహిని నమ్రస్వభావముతో నెంతజాగ్రత్తగ మసలుకొనుచున్నను నింటిలో నందఱకు వసన్యాముగనే యుండెను. ఆమెయవమానమును, సంకోచమును గలసి నుచరితను బ్రతిదినమును దహించివైచుచుండెను. ఈ యాపత్తునుండి విడివడు నుపాయము నుచరిత కేనిధమునను నగపడుటలేదు. ఇట్లుండఁగా వరదానుందరి నుచరితకుఁ ద్వరగాఁ బెండ్లిచేయవలయు నని పరేశునిఁ బీడించుచు “ఇంక నుచరితభారము మనపై నుండవలసినపనిలేదు. అది యిప్పుడు తనమనను వచ్చినట్లు పోవుచున్నది. దానిపెండ్లి యాఁగిపోయినచో నేను నాబిడ్డలతో మఱియొకచో టీకీఁ బోయియుండెదను. •దానినడవడి బిడ్డలకందఱకు ననిష్టకారణ మగుచున్నది. మీరును దరువాత ననుతాపపడకమానరులెందు! లలిత మునుపిట్లున్నదా? అదియు నిప్పుడు తనయిచ్చవచ్చినట్లు మసలుచున్నది. దీనికంతకును గారణ మేమందురు? సిగ్గుసిగ్గు! ఆనాఁ డదిచేసినపని! అందులో నుచరితచేయి లేదందురా? మీకు మీ బిడ్డలకంటెను నుచరితయనినఁ బ్రేమ! అందుచేతనే నేనేమియునుఁ జెప్పట లేదు, కాని యెన్నాళ్ళు చేప్పక యూరకుండఁగలను.” అనియెను.

పరేశుఁడు నుచరితకై విచారింపలేదు గాని, కుటుంబమునందలి యకాంతికై చింతికుండెయ్యెను. వరదానుందరి చిన్నచిన్న కారణములనుఁ బ్రించుకొని చేయుచున్న

యాందోళనమంతయు నిరర్థకమైనను నది దుర్వారమైనదని పరేశుడు తెలిసికొనియెను. వివాహము సంభవమగు నేని వర్తమానావస్థయందు నుచరితకు శాంతికరమున నే యుండునని భావించి పరేశుడు “పానూబాబు నుచరితను సమ్మతింపజేసినచో బెండ్లి జరుగుట కట్టియభ్యంతరములేదు.” అనియెను. వరదానుందరి వినుఁగుతో “ఇంకను నెన్నిసారులు కావలయును మీరు మాటాడ కూరకుండుడు. ఇంతగందరగోళ మెందులకు! పానూబాబువంటివరుడు దొరకునా? మీకు గోపమైనను నిజము చెప్పుచున్నాను. నుచరితయే యాతనికిఁ దగినది కాదు.” అనియెను.

పరేశుడు—అతనియెడల నుచరిత కట్టిభావ మున్నదో నాకింకను స్పష్టముగాఁ దెలియలేదు. అందుచేతనే యాయురువురు నంగీకరించువఱకును నే నీవిషయమునఁ జేయజేసికొనఁజాలను.

వర—ఇన్నాళ్లకుఁ దరువాత మరల నంగీకార మనసేమో నాకు బోధపడుట లేదు. దానికి బోధించుట నాచేతఁ గాదు. లోపల నొకలాగు, పైకొకలాగు.

అని యామె హారానబాబునకుఁ గలుగుపంపెను. నాటి వార్తాపత్రికలో వర్తమానబ్రహ్మసమాజదుర్దతింగూర్చి వ్రాయఁబడియుండెను. అందుఁ బరేశునికుటుంబమునుగూర్చి యశ్యాపదేశముగా వ్రాసిననంగతు లందఱకును స్పష్టము లగుచుండెను. వ్రాసినశేఖరుఁడెవ్వఁడోకూడ వ్రాతలనుబట్టి స్పష్టముగాఁ దెలియవచ్చుచుండినది. నుచరిత యాపత్రికను జూచి చించివైచుచుండెను. ఆమెకు దానిని బరమాణువులుగాఁ జేసి పారశేయవలయు ననునంతటికోపము కలిగెను. ఇంతలో హారానుఁడువచ్చి యామెప్రక్క నొకకుర్చీపైఁ గూర్చుండెను. ఆమె యొకసారియైన మొగమెత్తి యాతనివంకఁ జూడక కాగితమును జించివైచుచుండెను. అప్పుడు హారానుఁడు “నుచరితా! నీతో నిప్పుడొకముఖ్యవిషయమునుగూర్చి మాటాడవలసియున్నది.” అనియెను. నుచరిత యట్లే కాగితమును జించుచు గోళ్ళ కిక్ స్వాధీనముకాకుండుటచే గత్తితోఁ గోసివైచుచుండెను.

ఇంతలో నచ్చటికి లలిత వచ్చుటయు హారానుఁడు “లలితా! నేనిప్పుడు నుచరితతో మాటాడవలసియున్నది.” అనియెను. లలిత వెదలిపోవఁ జూచుచుండఁగా నుచరిత యామెచెఱఁగు పట్టుకొని యాపెను. అప్పుడు లలిత “అక్కా! పానూబాబు నీతో మాటాడునటగాదా?” అనియెను. నుచరిత బదులుచెప్పక యామెచెఱఁగు వదలకయే యుండెను. అందుచే లలిత నుచరిత కర్చిమీ దనే యొకప్రక్కను గూర్చుండెను. హారానుఁ డంతరాయములకు లొంగువాఁడు కాదు. అతఁ డిట్ల నుపోతాతము లేకుండగనే మాటాడుట కారంభించి “నుచరితా! నీకు సమ్మతియైనచో దన కభ్యంతరములేదు.” అనియెను.

తరము లేదని పశేషబాబు చెప్పినాడు. అందుచే నేనిట్లు స్థిరపఱచుకొంటిని. శేషటి యాదివారము కాక సెవారమునాడు.”

అమాట ముగింపనీయకుండగ నే నుచరిత “కాదు.” అనియెను. నుచరితనోటి వెంట సముద్రముగను, సంతీ ప్తముగను, స్పష్టముగను వెలువడిన “కాదు.” అనునీమాట విని హారాను డదరిపడియెను. నుచరిత “కాదు” అను నీవాడిబాణముతోఁ దన మాటల నన్నిటిని మార్గమధ్యమునందే ఖండించివెచ్చుని హారానుడు భావించియైన నుండలేదు. అతఁడు తెల్లపోయి “కాదా? కాదనుట కర్థమేమి? ఇంకను గొంతకాల మాఁగవలయుననియా?” అనియెను.

నుచ—కాదు.

హారా—ఐనచో నీయభిప్రాయమేమి?

నుచ—(తలవంచుకొని) పెండ్లి నాకిష్టములేదు.

హారా—(నాతాశుఁడై) ఇష్టములేదనిన నర్థమేమి?

లలిత యక్ష్మదు దృఢస్వరముతో “పానుబాబూ!” మీకిప్పుడు ‘జీశభాషా జానము కూడ లేకుండఁబోయినదా?’ అనియెను.

హారానుడు లలితవంకఁ గఠోరముగఁ జూచుచు “నేను మాతృభాషను మఱచిపోయితి ననుటకైనను నంగీకరింతును గాని యింతకాలమునుండి నమ్మియున్న యీ మానవభాషములను బొరపాటుగ గ్రహించితి ననుట కెంతమాత్రము నంగీకరింపఁ జాలను” అనియెను.

లి—మానవస్వభావము గ్రహించుటకుఁ గొంతకాలము పట్టును. ఈధర్మము మీయెడలను వర్తించును!

హారా—నామనసుతోఁ గాని మాటలతోఁ గాని యితఁడు కెట్టివ్యత్యయమును గలుగలేదు. నావై దప్పు వెట్టుటకు నే నీవ్వరకి నవకాశమియలేదని దృఢముగాఁ జెప్పఁగలను! ఇది విజమో కాదో నుచరిత నే చెప్పుచును!

లిత మగల నేమో చెప్పబోవుచుండఁగా నుచరిత వారింజి “మీరు చెప్పిన మాట సత్యమే! మీరే పేదయును లేదు!” అనియెను.

హారా—తిప్పు లేకున్నచో నీవు నాయెడల నీయన్యాయ మేలచేసితివి?

నుచ—(దృఢస్వరముతో దీనిని మీ రన్యాయమే యన్నచో నే నీయన్యాయము నే చేయుదును! కాని—

ఇంతలో వెలుపలనుండి “సోదరీ!” అనుపిలుపు వివఁబడియెను. నుచరిత యా నందముతో “వినయబాబూ! దయచేయుము!” అనియెను. అంతలో వినయుడు వచ్చి “సోదరీ! పొరపాటున నీవు వినయబాబు వచ్చె ననుకొంటివి! లేదు. నేను వినయుఁ

దను మాత్రమే!" అని చెప్పుచు హారానుని యప్రిసన్నవదనముం గాంచి "హారాన బాబూ! చాల దినములుండి యగపడుట లేదని మీకు గోపముగ నున్నదా యేమి!" అనియెను. హారానుడు పరిహాసమున కన్నట్లుగా "కోకపడవలసియే యున్నది కాని మీరిప్పు డసమయమున వచ్చితిరి. నేను నుచరితతో మాటాడవలసి యున్నాను" అనియెను. విసయుడు సంతోషముతో "నేను వచ్చుట కప్పుడు మంచిసమయమో నాకింతకంటె బోధపడలేదు. అందుచేతనే వచ్చుటకు సాహసించి జాలకుంటిని." అని చెప్పి పోవుట కుద్యమించుచుండెను.

నుచరిత తత్తరముతో "వినయబాబూ! పోవలదు! మామాటలై పోయినవి. కూర్చుండుము!" అనియెను. తాను వచ్చుటచేతనే నుచరిత కష్టమునుండి విడిదడియె నని గ్రహించి విసయుడు కుర్చీపై కూర్చుండి "అశ్రయమిచ్చినచో నేను విడువ జాలను కూర్చుండు మని చెప్పినచో కూర్చుండుటయే నాస్వభావము! సోదరీ! నాసం తతెలిసికొనియే నన్నుండుమనవలయును. కాదేని మనకిరువురకును గవ్వముకలు గును!" అనియెను. హారానుడు మానముతోని స్తబ్ధుడై కూర్చుండి "నేను చెప్పవలసిన మాటలు చెప్పవఱకు నిల్లే వేచియుండెదను." అని మానముచేతనే తెలియజేసెను. వెలుపలనుండి విసయునికంతస్వరము వినవచ్చినతోడనే లలితహృదయరక్తము పొంగి పోయెను. ఆమె యతికష్టముతో భావగోపనము చేసికొనఁ బ్రయత్నించెను గాని సాధ్యము కాకపోయెను. విసయుడు లోనికి వచ్చినతరువాత లలిత యాతఃతో నె ప్పటివలె మాటాడజాలకపోయెను. ఆమెదిక్కులు చూచుచు దోచనిపనులు చేయు చుండెను; ఒకసారి లేచిపోవలె ననికూడఁ బ్రయత్నించెను గాని, నుచరిత చెఱఁగు వదలినది కాదు !

విసయుడు నుచరితతోడనే మాటాడుచుండెను. అంతటివాక్పటుత్వము గల యాతఁడుకూడ లలితతో నొక్కమాటయైన నాడజాలకపోయెను. అందుచేతనే ద్విగుణ వేగముతో నాతఁడు నుచరితతో మాటాడుచుండెను. కాని లలితావినయాల యీనూతనసంకోచము హారానునకు గోచరము కాకపోలేదు! తనతో నింతప్రకల్పయై భాషించిన లలిత యిప్పుడు విసయునియొద్ద కుకోచపడుమందిటకు హారానుడు మండిపడుచు సమాజమునకు భిన్నుఁగుచారితోఁ దనప్రత్యేకలకు నిరాఘాటపరిచయాప కాశముఁ గల్పించి తుగాచారములకుఁ ద్రోగచూపుచున్నచరేకుని గుఱగునో నిందిం చుచు దీనికిఁదగినఫల మాతఁడెప్పటికైన ననుభవించు నని శపించుచుండెను.

చాలనేపు గడచెను. హారానుడు లేచిపోదని పేలిపోయెను. అప్పుడు నుచ రిత "వినయబాబూ! దొడ్డమ్మ నిన్నుఁ జూచి చాలనాశ్చర్యపడి. ఆమె తఱచుగా నీమాట యడుపుచుండును. ఒకసారియూమెను జూడవలదా?" అనియెను. విసయుడు

చటాల్లున లేచి “దొడ్డయ్యను నేను మఱచిపోయితి నని నన్ను నిందింపవలదు!” అని యెను. సుచరిత వివరముని హరిమోహినియొద్దకుఁ దీసికొనిపోయెను. అప్పుడు లలిత యును లేచి “పానుబాబూ! మీకు నాతో మాటాడవలసినపని యేమియు లేదను కొనియెదను!” అనియెను.

హారా—లేదు. నీకు మఱియొకచోటఁ బని యున్నదని తోచుచున్నది! నీవు ను బోయెదవు కాబోలును !

లలిత యామాటలోనిభావమును గ్రహించెను. ఆమె యుద్ధతభావముతోఁ దలయూచుచు నాభావమును స్పష్టముగఁజేసి “ఔను. వినయభాటు చాలదినములకు వచ్చెను. ఆతనితో మాటాడవలదా? అంతకంటెను మీకొంటిగఁ గూర్చుండి యేమి చేయుదురు? మీరు వ్రాసినవ్యాసమునైనఁ జదువుకొనకుండ సోదరి సుచరిత యా కాగితమును దునకలుచేసి తుక్కులోఁ బాటవైచినది. ఇతరులవ్యాసములు మీకు సవ్యాము తనచో నీకాగితములను జదువుకొనుడు!” అని చెప్పుచు ద్రావిరులో దాచియుంచిన గోరావ్యాసములను దీసి యాతనిచేతి కిచ్చి చటాల్లున వెదలి పోయెను.

హరిమోహిని వినయునిం గాంచి పరమానందభరిత యయ్యెను. కేవలము వివరముఁడు ప్రియదర్శనుఁ డనిమాత్రమే కాదు— ఈయింటికి వచ్చువారందఱును హరి మోహినిని వెరనుగాఁ జూచుచుందురు. అందఱును గలకత్తావాళ. అందఱును బాగుగఁ జదువుకొన్న వారే—కాని వారిభేదభావమును, దిరస్కారావమానములును నామెనృదయమునకు బాధాకరములై యుండెను. వివరముఁడు వారికంటెఁ దక్కువచదివినవాఁ డుకాదు. ఆతఁడును గలకత్తావాడే. అయినను వివరముఁ డామె నంతమాత్రము నగౌరవించుటలేదు. ఆత్మీయురాలినిగా భావించి గౌరవించుచుండెను. అందుచేఁ గొలఁదిపరిచయముచేతనే వినయుఁడు హరిమోహిని కాత్మీయుఁ డైపోయెను.

వినయుఁడు హరిమోహినియొద్ద నున్నప్పుడు లలిత యచ్చటికి సహజముగాఁ తోఁజాలకుండెడిది. కాని యిప్పుడు హారానుని యెత్తిపొడుపుటచే నామెసంకోచ మంతయును బోవుటవలన లలిత యుత్సాహముతో మేడమీదికి హరిమోహినియొద్దకుఁ బోయి యెడతెగకుండ వినయునితోడనే సంభాషించుట కారంభించెను. నిమిషము లో నదియొకసభ యైపోయెను. నడుమనడుమ వారినవ్వులు క్రిందిగదిలో నొంటిగఁ గూర్చుండియున్న హారానునకుఁ గర్ణకులములై వినవచ్చుచుండెను. అతఁ డింక నొంటిగాఁ గూర్చుండఁజాలక వరదానుందరితో మాటాడితనన్యాయతాపమును శమింపఁ జేసికొనఁదలంచెను. సుచరిత హారానునిఁ బెండ్లియాడుట కంగీకరింపవే దనుసంగతి వరదానుందరి విని యింక ధైర్యమును నిలుపుకొనఁజాలక “పానుబాబూ! నీనిప్పుడు

చల్లగా నూరకున్నచో లాభములేదు, ఆమె సంపూర్ణముగా సమాజమునా రందటియె
దుటను నంగీకరించినది. అందఱు నీవెండిక యెదురుచూచుచున్నారు. ఇటీసితిలో నది
వలదని చెప్పిసంతమాత్రమున సంతయు వదలుకొనఁగూడదు. నీయవకాశమును నీవెంత
మాత్రమును విడువవలదు. తరువాత నది యేమిచేయుకో చూతము!" అనియెను.

ఈవిషయమున హాసానున కుత్సాసాము కల్పింపనక్కఱయే లేదు అతఁడు
దృఢచిత్తుడై కూర్చుండి తనలో "అకారణముగా బాధ్యత నేలవదలుకొనవలయును!
నుచరితను వదలుకొనుట నాకొకగొప్పపనికాదు. కాని సమాజమునఁ దలవంపులకు
గుహింపఁజాలను." అని యనుకొనియెను.

వినయుఁడు తనయాత్మీయతను బలపఱచుకొనుటకై హరిమోహినినే మైనఁజెట్టు
మని యడిగెను. హరిమోహిని తొండరతో నొకపల్లెమునఁ గొన్ని నానఁబోసిన నెనగఱు
మీఁగడ వెన్న, పంచదార, అరటిపండ్లును జేర్చి యొకంచు చెంబుతోఁబాలనుగూడఁ
దెచ్చి యాతనియెదుటఁబెట్టెను. వినయుఁడు నవ్వుచు "అసమయమున నాఁకలి యని
చెప్పి దొడ్డవృక్షఁ దొండర కలిగింపఁదలఁచితివి; కాని నాకే పరాధన మైనది!" అని
యావంబరముతో హానిని భుజించుటకుఁగూర్చుండెను. ఇంతలో నటుకు వరదాసుందరి
శీచ్ఛుటయు వినయుఁ డామెకు నమస్కరించి "నేను క్రిందఁ జాలనే పుంటిని. మీ
దర్శనముకాలేదు." అనియెను. వరదాసుందరి యామాట కెత్తియుత్తరమును జెప్పక
నుచరిత నుపలక్షించి "ఇదిగో! ఇక్కడనే యున్నది! నేననుకొన్నట్లే యైనది! శుభ
చేసివారు! సరసాహూదములకో నున్నారు! పొద్దుటినుండి పానూబాబు వీరితోఁట
మాలీనలె వీరికొఱకుఁ గాచుకొని యున్నాఁడు! చిన్ననాటినుండి వీరినిఁ బెంచితిని.
ఎన్నఁడు నిట్లు లేదు! యిప్పుడు వీరి కీబుద్ధు లెట్లు పుట్టుచున్నవో తెలియుట లేదు!
మాయంట నెన్నఁడు లేపద్ధరి యిప్పుడారంభమైనది. సాటివారియెదుటఁ దలయెక్కు
కొనుటకు సిగ్గుగా నున్నది. ఇన్నాళ్ళనుండి నేర్చినవిద్యాబుద్ధులు ఈన కీకీతిగాఁ
బరిణమించినవి! ఏమిది " అనియెను.

హరిమోహిని వ్యస్తహృదయముతో నుచరితం గాంచి "క్రింద నెవ్వరో వేచి
యున్నారని నేనెఱుంగను. ఎంతతప్ప! అమ్మా పామ్మా! కీఘ్రిముగఁ బామ్మా! నేనప
రాధము చేసికైచితిని!" అనియెను. ఇండు లేశమాత్రమైననుహరిమోహినితప్పు లేదని
లలిత చెప్పఁజూచెను, కాని నుచరిత యామె నడ్డగించి మారుమాట చెప్పక క్రిందికి
దిగిపోయెను.

వరదాసుందరికి వినయునియం దిష్టము కలిగియుండెనని యిదివఱకే చెప్పియుం
టిమి. వినయుఁడు తమకుటుంబగౌరవముంబట్టి క్రిమముగా బ్రాహ్మసమాజికుఁ డగు
నని కూడ నామె నిశ్చయించి యుండెను. అతనిని దానే యింతహానిగాఁ జేసితి నని

యామె గర్వపడుచుండెను; ఒకరిద్దఱతోఁగూడ నట్లు చెప్పియుండెను. అట్టివినయుండెప్పుడు శత్రుశిబిరమునం దుండుటం గాంచియామెహృదయము జ్వాలామయ మైపోయెను. మఱి దనతనయ లలితయే యాతనిపుఁపతనమును సహించియుండుటం గాంచి యాజ్వాలలు ద్విగుణీకృతము లైపోయెను. అప్పు డామె మాకుస్వరముతో “లలితా! ఇక్కడ నీకేమైనఁ బని యున్నదా?” అనియెను.

లలి—ఉన్నది. వినయబాబు వచ్చియున్నాఁడు—అందుచేత

వర—వినయబా బెచ్చటకు వచ్చినో ముచ్చటనే యాతిభయమును గైకొనును! నీవు క్రిందికి రమ్ము! పని యున్నది!

తన్నుఁగూర్చియు, వినయుఁగూర్చియు, హాసానుఁడు తల్లితో నేమియోచెప్పి యుండు నని లలిత నిశ్చయించుకొనియెను. అట్లు చెప్పుట కారణ దేవ్యుడని యామె కోపముతో “అమ్మా! వినయబాబు చాలనాశ్చర్యము వచ్చినాఁడు; ఆతనితోఁగొంచెము నేపు మాటాడివచ్చెదను” అనియెను. వరదాసుందరి లలితకంతస్వరమును గ్రహించి మఱి బలవంతము చేయలేదు. లలిత యవిధేయత జూపినచో హరిమోహిని యెదుటఁ దనకుఁ బరాభవ మగునేమో యని వరదాసుందరి సంశయించి వినయునితో నిక మాటాడకుండఁగనే వెడలిపోయెను. లలిత వినయునితో మాటాడివచ్చెదనని తల్లితోఁ జెప్పినదికాని, వరదాసుందరి వెడలిపోయినతరువాత నచ్చట వెనకి నుత్సాహములేక పోయెను. మువ్వరు నొక్కటేకీతిని గుంతితులై యుండిరి. కొలఁది నేపటిలోనే లలిత తనగదిలోనికిఁ బోయి తలుపు మూసికొనియెను.

హరిమోహిని యాయుటియు దెట్టియవస్థలోనున్నదో వినయునకు బాగుఁ దెలిసిపోయెను. ప్రసంగవశమున నామెచరిత్రముకూడ నాతఁడు గ్రహించెను. అన్ని మాటలునైనతరువాత హరిమోహిని “బాబు! నావంటియనాఫల కీలోకమునఁ జోటు లేదు. ఏతీర్థమునకైన బోయి యాశ్వరసేవానిమన్ననై యుండుట నాకుచితమైనపని. నాయొద్ద నిప్పటికి మిగిలియున్న స్వల్పధనముతో నాకింకను గొన్నిదినములు గడచును. ఇంకను జీవించియున్నచో నెవ్వరియింటనైనఁ వంటచేసిపెట్టి కాలము గడపవచ్చును. కాశీలో నెందఱు జీవించుటలేదు! కాని పాపాత్మురాల నగు నేనట్లు చేయఁ జాలకున్నాను. ఒంటిఁ గూర్చున్నచో నాసమస్తదుఃఖములకు స్మృతికివచ్చుచుండును. నాగోపాలమూర్తి నాకడ నెవ్వరి నుండనిచ్చుటలేదు. ఒక్కొక్కప్పుడు మతి పోవునేమో యని భయముకూడ నగుచున్నది. ఈరాధారాజీసతీకుల నాచావున కభ్యంతరముగా నున్నారు. వీరియెడఁబాటు తలఁచుకొన్నంతనే నాప్రాణము తెగిరి పోవుచుండును! అందుచేత నే నీనెక్కడ విడువవలసివచ్చినో యని రేయిబవలు భయపడుచుండును. కాకున్నచో సర్వమును బోగొట్టుకొన్న నేను కొలఁదిదినములు

లోనే వీరి నింతగా నేల ప్రేమింపవలయును ! బాబూ ! నీకొక్కటేమాట చెప్పుచున్నాను ఈబిడ్డలకు జూడఁగలిగినప్పటినుండియే ఈసూర్యకముగ నాదేవత్రాజ సాగుచున్నది. వీరి నొక విధముటయే తటస్థించినచో నాజీవుఁడు నల్లరాయియైపోవును!" అని చెప్పుచు నామె వస్త్రావలముచేఁ గన్నుల నీరొత్తుకొనియెను.

౪౦

సుచరిత క్రిందిగదిలోనున్న హారానునొద్దకు బోయి "మీరు మాట్లాడకలసిన దేమిదీనా చెప్పుఁడు" అనియెను. హారానుఁడు కూర్చుండు మనియెను. సుచరిత కూర్చుండలేదు. అట్లే నిలువఁబడి యుండెను. అప్పుడు హారానుఁడు "సుచరితా ! నీవు నాయెడల నన్యాయము చేసితివి" అనియెను. "మీరును నాయెడల నన్యాయము చేసితిరి." అని సుచరిత బదులుచెప్పెను. హారానుఁడు "ఏమి! నేను నీతో నేమి చెప్పి యెట్లుచేసితిని!" అనియెను. సుచరిత వెంటనే మాటలలో మాట గట్టిపె "న్యాయాన్యాయముల మాటలలో నేనా ? మాటలపై నాధారపడి మీరు నాయెడల సక్రియముగఁ బ్రేరేపింప దలంబితిరా ? ఒక్కసార్లు నేను సత్యములకంటెను గొప్పదికాదా ? నేను పొరపాటుపడి యుండవచ్చును. మీరు పొరపాటునే నిలువఁబెట్టదలంబుట నన్యాయమా ! నేను పొరపాటు పడితినిని యిప్పుటికిఁ బెరిసికొన్నాను. కావుననే నేను కటిమాట లేనియు నంగీకరించుట లేదు. తెలిసినవెనుకఁ గూడ నంగీకరించుట యన్యాయము గాదా!" అనియెను.

హారానుఁ డెంత యోచించినను సుచరిత యిట్లు మాటుటకుఁ గారణ మూహింపజాలఁ డయ్యెను. ఆమె సమాజస్వభావమును నమ్రత్వమును నిప్పు డెట్లు పరిణమించిపోయినచో తెలిసికొనుకై కూడ నాతఁకి లేకపోయెను. అతఁ డప్పుడు సుచరితనూతనపరిచితులను గూర్చి మనసులో నే నిందించుచు "సుచరితా ! నీవు పొరపాటు పడితివా" అనియెను.

సుచ—అప్రేక్షలన్నియు నేల ? మనువు నాకివ్వు చూన్నది. ఇప్పుడు లేను. ఇది చాలదా ?

హారా—మనము సమాజమువారియెదుటఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పవలయును గాదా! అప్పుడు నీవు మాత్రమేమి చెప్పగలవు ! నేనైన నేమి చెప్పగలను ?

సుచ—నే నేమియుఁ జెప్పను. మీరుఁ జెప్పవలసియున్నచో సుచరిత యల్పవయస్కు యనియు, బుద్ధిమాలిన దనియు మతిలేని దనియు మీయివ్వుచు వచ్చినట్లు చెప్పుఁడు ! కాని యీవిషయమున నిదియే నాతుదిమాట !

హారా—ఇదియే తుదిమాట కా నేరదు. పరేకబాబు—

అనుచుండఁగ నే పశుశుభు వచ్చి “పానూబాబూ ! నామాట వచ్చినదేమి ?” అని ప్రశ్నించెను. అప్పుడు సుచరిత గదిలోనుండి వెదలిపోవుచుండఁగా హారానుడు “సుచరితా ! నీవు పోవలను ! పశేశబాబూనొద్ద నంతయుఁ దెలిపిపోవలయును” అనియె ను. సుచరిత వెనుకకుఁ దిరిగెను. హారానుడు బరేకుం గాంచి “ఇన్నాతై నతరువార నిప్పుడు సుచరిత పెండ్లి కంగీకరించుట లేదు. ఇంతటిఘనవిషయమునం దిన్నాళ్ళకల కు నీమె యీవిధముగా నటించుట యుచితముగా నున్నదా ! ఇది మీకుఁగూడ నగౌరవము కాదా !” అనియెను.

పశుశుభు సుచరితయొద్దలఁ దడవుచు “అమ్మా ! నీవిచ్చటనుండనక్కఱలేదు పొమ్ము !” అనియెను. అచిన్నమాట కొక్కనిమిషములో సుచరితకన్నుల నీరు నిండి పోయెను. తోడనే యామె యటనుండి వెదలిపోయెను.

పశే—సుచరిత తనచువను తాను బాగుఁ దెలిసికొనకుండఁగ నే యీ పెండ్లికి నమ్మకించినదనుసంశయము నాకుఁ జాలకాలమునుండి యున్నది. అందుచేతనే నే నింతవఱకును సమాజము వెనుట సంబంధశ్చయము చేసికొనవలయు ననునీకొరికను నెఱవేర్చుబాలకపోయితిని.

హారా—సుచరిత అప్పుడు తెలిసియే కంగీకరించిన దనియు నిప్పుడు తెలియఁగయే నిషేధించుచున్న దనియు మీర సంతయ కు కలుగుట లేదా ?

పశే—ఎట్లయినను గావచ్చును కాని యట్టిసంశయావస్థలో వివాహము కాఁజాలదు.

హారా—మీరు సుచరితకు సర్వోధ చేయఁగూడదా !

పశే—నేను నాసాధ్యమైనంతవఱ కెన్నఁడు నామెకు దుర్బోధచేయుట లేదని నిశ్చయముగా నెఱుంగుము.

హారా—మీరట్లే చేసినచో సుచరిత యీవిధముగా మారుట యెన్నఁటికిని సంభవింపదు. మీకుటుంబమునందు నేఁడు జరిగిన యీవ్యాపార మంతయును మీ యవివేచనాఫలమే యని నేను మీ ముగము నెదుటనే చెప్పుచున్నాను.

పశే—(చిఱునఁపుకొ) నీవన్నమాట నిజమే—నాకుటుంబమునందలి మంచి చెడ్డలన్నియు నావిగాక మఱి యెవ్వరివి ?

హారా—మీ రీవిషయమున వెప్పటికైనఁ బశ్చాత్తాపపడకమానరు.

పశే—పానూబాబూ ! పశ్చాత్తాపము భగవత్కృపవలనఁ గలుగును ! నేను పాపమునకు వెఱచినట్లు పశ్చాత్తాపమునకు వెఱవను.

ఇంతలో సుచరిత గదిలోనికి వచ్చి పశుశుభుచేయి పట్టుకొని “బాబూ ! మీ యుపాసకుల జేతయైనది !” అనియెను. పశుశుభు పానూబాబూను జూచి “ఇప్పుడే

వచ్చెదనుండుము!" అనియెను. "ఉండను." అని చెప్పి హారానుఁ దతిత్వరితముగ
 * వెడలిపోయెను.

౪౨

ఒక్కసారిగా బహిరంతరములఁ దుములసంగ్రామము నఁఘటిల్లి సుచరితను
 భీతురాలినిగాఁ జేసికెచ్చెను. గోరాయెడల నామెకుఁగలమనోభావ మిన్నాశ్చర్యము
 ను దెలియకుండఁగనే బలపడి గోరా జైలునకుఁ బోయినప్పటినుండి సంపూర్ణముగ
 విస్మయమై దుర్నివారముగఁ గానవచ్చుచుండెను. దానికై యేమి చేయవలయునో
 యది తుద కేవిధముగఁ బరిణమించునో యామె యించుకంతయు నూహించుకొనుట
 లేదు. ఆమె యాసంగతి యెవ్వరికినిఁ జెప్పక తనలోఁ దానే కుంతియైపోవుచుండె
 ను. ఈనిగూఢపరితాపముచే రహస్యముగ నొక్కచోఁ గూర్చుండి తనలోఁ దానే
 యాలోచించుకొని కార్యనిశ్చయము చేసికొనుటకై నను నామె కవకాశము దొరకుట
 లేదు. పానూబాటు సమాజమునం దంతటను నల్లరిచేయుట కారంభించుచుండెను. ఈ
 సంగతులు వార్తాపత్రికలవఱకును వచ్చునట్టిలక్షణములు కానవచ్చుచుండెను. ఇన్నిటి
 కంటెను నామె పెద్దతల్లినివయము మఱింతబాధాకరముగా నుండెను. శీఘ్రముగ
 * నామె కేడియో యేర్పాటు చేయకున్నచో మాటదక్కదు. సుచరిత యప్పుడు తన
 * జీవితమునం దిదియొకసంధిక్షణ మనియు, జిరపరిచిత మగుమార్గమునఁ జిరాభ్యస్త
 మగుభావముతోఁ బ్రచారముచేయుదిన మింక లేదనియు న్నష్టముగాఁ తెలిసి
 కొనియెను.

ఆట్టికష్టసమయమునం దామెకుఁ బరేశుఁ డొక్కఁడే శరణ్యుడై యుండెను.
 ఆమె యిప్పు డాతనియావరమును గోరుట లేదు. ఆతనియుపదేశమును వాఙ్ఘించుట
 లేదు. ఆతని మొగమువేరుటఁ జెప్పఁగూడిరిమాట లెన్నియో యున్నవి. లజ్జాకరం
 బగుహీనతావశంబున నాతనిచెంత వెల్లడించుటకు మోక్షములు కాని మాటలెన్నియో
 యున్నవి. కాని కేవలమునుబరేశబాటుజీవితమును, నాతనిన్నేహమునమాత్రమే నుచ
 రితకు జనకోత్సంగమునందలి వాత్సల్యమున, జననీనక్షణమునందలిప్రేమనను బ్రసా
 దించుచుండెను.

ఇది శీత కాలమగుటచేఁ బరేశుడు సాచుంకాలముల నుద్యానమునకుఁ బోవుట
 లేదు. ఇంటికిఁ బడమట నున్న యొకచిన్నగది గుమ్మమునొద్ద నొకయాసనముపైఁ
 గూర్చుండి యాతఁ డుపాసన చేయుచుండెను. శుక్లకుంతలాలంకృత మకునాతని
 కాంతవదనముపై నస్త్రుంగతిమూర్త్యకాంతి ప్రసరి మచుండెను. ఆసమయమున సుచరిత
 విశ్వబ్రహ్మముగ వచ్చి మానముతో నాతనిచెంతఁ గూర్చుండి తనయశాంతస్వస్థిత్వమున
 యము నాతని యుపాసనాగ్రీవతాత్రమున నివజితముం గావించి యుండెను.

నేటియ పాననాశనము నందుఁ బరకబాటు తనచేతఁ గూర్చుండియున్న ప్రియతన యయఁ ద్రియశిష్యురాలు నగునుచరితం గాంచి యనిర్వచనీయంబు లగుతన యాధ్యాత్మికవధురాలొకనఁబులచే నాబాలికను బరిశేషించి సమస్తాంతఃకరణంబు లచేతను నిశ్శబ్దముగ నామె నాశీర్వదింపఁగలఁడు !

ప్రధానవస్తువుతో నైక్యము చేయుటయే తనజీవితమున కేకమాత్రలక్ష్యముగాఁ జేసికొని పరేశుఁ డెప్పుడును దనచిత్తమును శ్రేయోమయంబును సత్యతమంబును నగువస్తువునకే యభిమానిముగఁ జేసికొని యుండెను. అందుచే సంసార మాతని కంత భారము కాకుండెను. ఈవిధముగా నాతఁడు తనలోనుండియే తానొకవిధమగు స్వా తంత్ర్యలాభముం గాంచియుండెను. అందుచేతనే యాతఁడు మతాచారములనుగూర్చి యితరులతో నెట్టివివాదములను పెట్టుకొనుట లేదు. సాభాగ్యముంగూర్చి నిబ్బరము ను, సంసారమునుగూర్చి ధైర్యమున నాతనికి నహజమి పోయెను. ఈవిధముగా నాతఁ డెంతయున్నతుడైనను సమాజమువారియెదుట నిందితుడే యగుచుండెను. కాని యాతఁ డానింద తన్ను బాధించు ననిగాని, భేదించు ననిగాని యెంతమాత్రమును లక్ష్యముచేయుట లేదు. అతఁడు నిరంతరమును దనలో “నాకిక నెవ్వరియొద్దను గోరఁదగిన దేదియును లేదు—సమస్తమును నేనాతనియొద్దనుండియే గ్రహించును” అని మాటిమాటికిని స్మరించి మననము చేసికొనుచుండును.

పరేశుని గభీరని స్థబజీవితకాంతిస్ఫుర్ణలాభమును గోరియే నుచరిత యెంతయో యాత్రో వచ్చి యాతనిచేతఁ గూర్చుండెను. పాప మిప్పు డాయమానుక బాలిక విరుద్ధశిష్యమును నిరుద్ధపాపమును దన్నొక్కసారిగా విభ్రాంతిలో నుంచి పెంచుటచే నొక్కసారి గండిగారిపాదములవైబడికొంతసేపు పాదధూరి బొలిన చో దనఁ కించుకనుకన్యంతి కలుగునని భావించుకొనియెను. మనశ్శక్తివంటిను జాగరి తముగఁజేసి నిశ్చలధైర్యముతో సమస్తాఘాతముల నెదిరింపఁగలిగినచో సకల ప్రాంతిహు ల్యములును దమంతదామే పరా స్థంబు లగునని యామె భావించుకొనుచుండెను.

నుచరితకై గోపించుటకుఁ గాని, యామెను క్షీంచుటకుఁ గాని, విలనుపద తుండటచేతను, బరేశుని స్వాధీనునిగఁ జేసికొనుట కెట్టియాశయు లేకుండుటచేతను వరదానుంగరికొర్రము హరిమోహినియొడల సత్యంతదుర్దాంత మెపోయెను. హరిమో హిని తనయిటు నుండుట వరదానుందరి కెల్లవిధముల యాతనగా నుండెను. నేఁ డా మెతండిచ్చితనిన తుగుటచే నుపాసనకొఱ కామె వినముగఁ బిలువవంపెను. సాయం కాల ముపాసన యగును. అంతకుముందే నుచరిత మొదలగువారి సాహాయ్యముచే నామె సభాగృహము నలొకరించి యుండెను. ఇంతలో వినయుండునచ్చి ప్రక్కనున్న సోపానములనుండి హరిమోహినియొద్దకు మేడవీడికి బోవుచుండెను. మనస్సునకు

భారముగ నున్నప్పుడు శ్వల్పవయములకూడ గొప్పవిగనే తోచుచుండను. కరదానుందరి విషయనిరీతిగాంచి నంతనే యసవ్యవగుక్రోధముతో గృహలంకారమును విడచి తత్తణమే హరిమోహినియొద్దకుబోయెను. విషయం దప్పుడు చాపమైన గూర్చుండి యాత్మీయునివలె హరిమోహినితో మాటలాడుచుండెను. అప్పుడు వరదానుందరి హరిమోహినిం గాంచి “నీయిష్టమున్నంత కాలము నీవు మాయించు గౌరవముగా నుండవచ్చును. కాని, నీదేవునిమాత్ర మిచ్చట నుంచినచో బాగుగ జరుగదు” అనియెను.

హరిమోహిని చిరకాలము పల్లెటూరియందే యున్నదగుటచే నామె బ్రాహ్మసామాజికులను గొంచె మించుమించుగాఁ గ్రిష్టియనులవంటివారినిగా భావించుచుండెను. తారితోఁ గలసియుండుట యామెకు విచారముగనేయుండెను. వారుకూడ నట్టి సంబంధమునకు సంకోచించుచున్నట్లామెయను గ్రమముగా గ్రహించెను. ఏమి చేయుటకును దోచక యాలోచించుకొనుచుండఁగా నిప్పుడు వరదానుందరి వచ్చి స్పష్టముగాఁ జెప్పివెలిపిరి. ఇంక నాలోచించుట కవకాశము లేదనియు నేదియో యొకపద్ధతి స్థిరపఱచుకొనవలయుననియు నామె నిశ్చయించుకొనియెను. కలకత్తాయం దెచ్చటనైన నున్నచో నప్పుడప్పుడు సుదరితానతికులను జూచుచుండవచ్చునని యామె మొదట ననుకొనియెనుగాని పట్టణములో నుండగలుగునంతటిశక్తి యామెకు లేదు.

వరదానుందరి కుపానువలె వచ్చి పోయినతరువాత విషయండు కొంత నేటికటకును దల నంచుకొని కూర్చుండెను. అప్పుడు హరిమోహిని “నేను తీరయాత్రకుఁ బోయెదను. మీరెవ్వరైన నన్నుఁ దీసికొనిపోయలరా?” అనియెను.

నిజ—అలాగే. కాని నాలుగైదుదినము లోపికపట్టవలయును. అంతవఱకును మీరు మాయమ్మయొద్ద నుండవచ్చును.

హరి—బాబూ! నాభార నతివిషవత్ మైనది. పరమేశ్వరుడు నాతలపై నెట్టి బీదను పెట్టెనో తెలియదులేదు. నన్నెవ్వరును భరింపజాలరు. నాభారము నానుత వాకితే మస్సన మైనప్పుడు నాబ్రాత కంతహీనమైనదో చెప్పకలయునా? కాని బాబూ! నేనేమియు నెఱుంగనిదానను! నాకృత్యములు కూర్చున్న పోయినప్పుడు నాని నెట్లయిన బూర్ణకరుగఁ జేసికొ వలయు నని నిరిగితిరిగి చచ్చుచుందును. కాని నాదుక దృష్టము నన్ను వెంటఁబడింగిరే వచ్చుచుండును. ఇంకవలదు బాబూ! ఇంక నెవ్వరియింటికిఁ బోయినను లాభములేదు. ఈశ్వరభారమునంతను వహించువిశ్వేశ్వరునిపాదపద్మముల నే నేనాశ్రయించెదను. కాని నాకాయపాయము లభింపకున్నది.

అని యామె కన్నులనీళ్ళొత్తుకొనఁదొడంగను. అప్పుడు వినయుఁడు "దొడ్డమ్మా! నీవట్లుకొనవలదు. మాయమ్మ నందఱితోఁ బాటుఁ జూడవలదు. ఆమె తనజీవితభార మంతయు నీళ్ళరుసకు సమర్పించినవగుటచే నిరరులభార మామెకంతకష్టముగా నుండదు. నీచిచ్చటఁ బరేశబాబును జూచితివి గదా! మాయమ్మయునట్టిదే. నీవిక మారు మాట చెప్పవలదు. ఒకసారి నిన్ను నాతీర్థమునఁ దీసికొనిపోయి విడిచెదను. తరువాత నీతీర్థమును జూడవచ్చును" అనియెను.

హరి—అట్లుయినచో నామెకు ముందుగాఁ గలుగు—

విన—మనము పోవుటయే యామెకుఁ గలుగు—

హరి—సురే. రేపటియందయమున—

విన—ఈరాత్రి యేల పోగూడదు?

ఇంతలో సాయంకాల మయ్యెను. ముచరిత వచ్చి "వినయబాబూ! అమ్మ మిమ్ముఁ బిలుచుచున్నది. ఉపాసనాసమయ మైనది" అని చెప్పెను.

విన—దొడ్డమ్మతో మాటాడుచున్నాను. నేను రాజాలను.

నేడు వరదాసుందరి యుపాసనకుఁ బిలుచుట వినయున కంతమాత్రము నిష్ట ములేదు. ఇది యంతయు విడంబనామాత్రమని యాశనికే దోచెను. అప్పుడు హరి మోహిని వ్యస్తహృదయముతో "బాబూ! నీవు పొమ్ము! నాతో మాటాడుచుండుట యామె సహింపజాలదు. నీపని తీర్చుకొని తరువాత నిటకు రావచ్చును" అనియెను. "నీవు వచ్చుటయే బాగుగ నుండును" అని ముచరితయును జెప్పెను.

తాను సభకుఁ బోకున్నచోఁ గుటుబకలవాము కలుగుననియు నీని కంతకును దానే కారణ మగుదుననియు వినయుఁ దెచ్చి డూహించుకొని యుపాసనకై వెడలి పోయెను. కాని సంపూర్ణఫలముమాత్రము కలుగలేదు. ఉపాసనానంతరమున భోజనము చేయవలసియుండెను. అప్పుడు వినయుఁడు నా కాకలి లేదనియెను. వరదాసుందరి యాతనిం గాంచి "ఇది యాకలికప్పు కాదు. నీవు మేడమీద నేగిగూ యారగించియే వచ్చియుండువు" అనియెను. వినయుఁడు నవ్వుచుఁ "బేను, లోభులగతి యంతయు నిట్లేయుండును. ఉన్నదానియందలిబోధముచే వారు రానున్న దానినిఁ బోగొట్టుకొనుచుండురు" అని యాతఁడు లేచిపోవుచుండెను. వరదాసుందరి "మేడమీదకి పోయెదవా?" అనియెను. వినయుఁడు సంతోషముగా నాసని చెప్పి వెడలిపోవుచు ద్వారముకిడనున్న ముచరితం గాంచి మృదుస్వరముతో "సోదరీ! ఒకసారి దొడ్డమ్మ డకుఁ బోయెదను. మాటాడవలసినపని యున్నది" అని చెప్పి వెడలిపోయెను.

అనాఁడు లలిత యాతిధ్యమునకు నియమ కయయ్యెను. ఆమె యప్పుడు హారా నునికడకుఁ బోయి వడ్డించుచుండఁగా నాతఁ డకారణముగా "వినయబా బిచ్చటలేదు;

మేడమిడికి బోయివారా!" అనియెను. అమాట విని లలిత యచ్చట నేనిలిచియాతని మొగమువంకఁజూచి నిస్సంకోచముగా "నేనెఱుంగుదును. ఆతఁడు నాతో మాటాడకుండఁ బోలేడు! ఈపని ముగించుకొని నేనును మేడమిడికి పోయెదను!" అనియెను.

లలిత నించుకొంతయును ఒంకింపఁ జాలకుండుటచే హారానునిహృదయజ్వాల మతీతి కర్ణిల్లదొడంగెను. వినయుఁడు సుచరిత్రతో శాకస్మికముగ మాటాడి పోవుటయు, నావెనుక నే సుచరిత్రయును పోవుటయు హారానుఁడు చూడఁబడలేదు. నేఁడాతఁడు సుచరిత్రతో మాటాడఁ బ్రయత్నించి మాటిమాటికి నక్కతార్థుఁ డయ్యెను. ఒకటిరెండుసారు లాతనివిస్పష్టహృదయములనుగూడ సుచరిత్ర తృణీకరించి పోయినది. అందుచే సభిలోఁ దన కిగౌరవము కలిగినట్లు భావించుకొని యాతనిహృదయము పరితపించి పోవుచుండెను.

సుచరిత్ర మేడమిడికి బోవునప్పటికి హరిమోహిని తనసామానంతయును మూటఁ టుకొని యెచ్చటికో వెదలిపోవుదానివలె నుండెను. అది చూచి సుచరిత్ర "దొడ్డమ్మా! ఇది యెఱియు నేమి?" అని ప్రశ్నించెను. హరిమోహిని ప్రత్యుత్తరము చెప్పఁజాలక యేడ్చుచు "అమ్మా నతీకుఁ డెక్కడ నున్నాఁడు! ఒకసారి పిలుపుము! తల్లీ!" అనియెను. సుచరిత్ర వినయునివంకఁ జూచెను. అప్పుడు వినయుఁడు "దొడ్డమ్మ యిటు నుండు టుదఱకును గష్టముగ నేయున్నది. నే నీమెను మాయమృయ్యుద్దకుఁ దీసికొనిపోయెదను" అనియెను.

హరి—అమ్మా! నేనటునుండి తీర్థమునకుఁ బోవఁదలఁచితిని. నావంటికి యీవిధముగా నెవ్వరియింటను నుండుట మంచిది కాదు. చిర కాలమునఱకు నన్ను భరించుటకు సహించు వారెవ్వ రున్నారు?

సుచరిత్ర యీసంగతి యిదివఱకే యూహించుకొన్నది. హరిమోహిని యీయింట నుండుట యిగౌరవమే యని గ్రహించిన దగుటచే నామె మాటుమాటు చెప్పఁజాలక మానముతో దొడ్డమ్మచెంతకుఁబోయి గూర్చుండెను. రాత్రియైపోయెను. ఇంట నింకను దీపము వెలిగింపలేదు. ఆహేమంతాస్వచ్ఛాకాశమునఁ దారకలు బాష్పాచ్ఛన్నములైయుండెను. అప్పు డెవ్వరికన్నులు బాష్పాచ్ఛన్నములై యుండెనో యాయంధ కారమునం దగపడుటలేదు. మేడమిడినుండి నతీకుఁడు "దొడ్డమ్మా!" యని బిగ్గరిగఁ బిలుచుచుండెను. "ఏమిటాబూ!" అని హరిమోహిని తత్తరముతో లేచి నిలువఁబడియెను. అప్పుడు సుచరిత్ర "దొడ్డమ్మా! ఈరాత్రి నీవెక్కడకునుపోవలదు. శ్రవణియుదయమునఁ బోవచ్చును. తండ్రిగారితోఁ జెప్పకుండ నెట్లు పోయెదవో చెప్పుము! అది యపచారము గాదా?" అనియెను.

వరదాసుందరి వారిమోహిని నవమానించిన దని కోరికనుచే మండిపడుచున్న వినయః డీసంగతి యూహింపలేదు. ఒక్కరా త్రియైన వారిమోహిని యట నుండటం వినయన కీష్టములేకపోయెను. వారిమోహిని దిక్కులేక స్వయమును సహించి తనయింటఁ బడియుండెనని వరదాసుందరి యనుకొనుచుండెను. ఆమె నీచోదేశమునకుఁ బ్రతిక్రియ చేయవలయునని వినయఃకు వారిమోహిని నటనుండి తీసికొనిపోవుట కించుకంతయు విలంబము నోర్వఁజాలకుండెను. కాని వారిమోహిని యిఱుకంట వరదాసుందరియొక్క తెతోమాట్రమే సర్వప్రధానసంబంధము కలిగి కాదని యప్పటినుఁజితమొకటి వలన వినయన కాకస్మికముగాఁ దలఁపునకు వచ్చెను. ఆగ్రహించి యవమానించిన యామెను దృఢీకరించి పోయినచో నాదరించి యాశ్రయ మొసంగిన యాతనిని చూచిపోయి నట్లుగును! అది కేవల మవ్యాధియని తెలిసికొని వినయఃకు “మందిది. పరే శబాబునకుఁ దెలుపకుడ నెంతమాత్రమును బోగూడదు!” అనియెను.

ఇంతలో సతీశుఁడు కైకివచ్చి “దొడ్డమ్మా! రష్యావారు భారతద్రుము నాచి మింప వచ్చుచున్నారట! మంచి బాగుగ నున్నది!” అనియెను.

విన—నీ కెవ్వరిపక్షము?

సతీ—నేను రష్యావారిపక్షము.

విన—సరే. అట్లయినచో నీకు రష్యావారికి విచార మక్కఱలేదు.

ఈవిధముగా దొడ్డమ్మపథ నిండిపోయెను. పిమ్మట మెల్లమెల్లగాఁ లేచి నుచరిత పెడలిపోయెను. పరేశబాబు తఱచుగాఁ బరుండుటకుముందేదియో చదువుకొనుచుండు నని నుచరిత యెఱుంగును. చాలదినములనుండి నుచరిత యట్టివేళకే యాతనియొద్దకుం బోయి ప్రార్థించుచుండటంచే నాతఁ డామెకుఁ జదివి బోధించుచుండెను. నేడును బరేశుఁడు తననిర్జనమందిరమున దీపమునొద్దఁ గూర్చుండి యెమర్సను (Emerson) కవి సంపుటమును జదువుచుండెను. నుచరిత మెల్లగా నటకుఁ బోయి కుర్చీపైఁ గూర్చుండెను. పరేశుఁడు గ్రంథమును గ్రిందనుంచి యామె మొగమువంకఁ జూచెను. తోడనే యామెకు సంకల్పభంగమయ్యెను. ఇది నామె యెట్టిసంసారపుగొడవయు నాతనితోఁ జెప్పఁజాలకపోయెను. “బాబూ! నాకుఁ జదివి బోధింపుము!” అని ప్రార్థించెను. పరేశుఁడు చదివి వినిపించుచుండెను. రాత్రి పదిగంటలకుఁ జదువు పూర్తియయ్యెను. పరేశబాబునిద్ర కెట్టియాటంకము కలుగునో యని నుచరిత యింక నేమియు మాటాడక లేచి మెల్లమెల్లగా నవ్వలికిఁ బోవుచుండెను. అప్పుడు పరేశుఁడు ప్రేమస్వరముతో “రాధా!” అని పిలిచెను. నుచరిత మరల లోనికివచ్చెను. పరేశుఁడు మృదుస్వరముతో “నీవు మీదొడ్డమ్మనుగూర్చి మాటాడవలయునని వచ్చితివి గాదా?” అనియెను.

పరేశబాబు తనకుననులోనిమాట వెంటగిసందులకు నుచరిత విస్మితయై “ఔను బాబా! కాని యిప్పుడు వలదు. రేపు మాటాడుకొందము.” అనియెను. పరేశుఁడా మెను గూర్చుండు మనిచెప్పి “అమ్మా! మీదొడ్డమ్మ యిచ్చట గప్టపడుచుండుట నాకు విచారముగా నున్నది. ఆమెకుతవిశ్వాసమును, నాచారమును లాభణ్యతల్లికి పెగటుగా నుండునని మొట్టమొదట నేనెఱుంగునైతిని. ఆమెకు బాధగా నుండెనని తెలిసినతరువాత మీదొడ్డమ్మ నీయింట నుంచుటకు సంకోచముగానే యున్నది!” అని చెప్పెను.

నుచ—మీదొడ్డమ్మ యిటునుండి పోవలయు ననియే సిద్ధముగా నున్నది.

పరేశ—ఆమె పోవు నని నేనెఱుంగుదును. మీయిరువురుమాత్రమే యామె కాత్మీయులై యున్నారు. మీరామెను దిక్కుమాలినదానినలెఁ బంపివైదఁ జాలరనియు నేనెఱుంగుదును. అందుచేత నే నే నీవిషయమై కొన్నాళ్ళనుండి యాలోచించు చున్నాను.

తనదొడ్డమ్మ కప్టపడుచుండె నని పరేశుఁడు గ్రహించినట్లుగాని, యాతఁడా విషయమై యాలోచించుచున్నట్లుగాని నుచరిత యిదివఱ కనుమానించియైన నుండ లేదు. అంతేకాక యీసంగతి తెలిసినచో నాతనికిఁ గప్టముగా నుండు నని యామె జాగ్రత్తగా మసలుకొనుచుండెను. ఇప్పటిపరేశునిమాటలు విని యామె యాశ్చర్యపడి యెను. మఱియు నామెనయనపక్షము లక్రమములచే మెఱసిపోవుచుండెను.

పరేశ—నేను మీదొడ్డమ్మ కొకయిల్లు సిద్ధము చేసితిని.

నుచ—కాని యామెకఁతెశక్తి—

పరేశ—అదై యిచ్చుకొననక్కఱ లేదు. ఆమె యిచ్చుకొనుటేల? నీ వీయ వలయును.

నుచరిత నోట మాటలేకుండఁ బరేశునిమకఁ జూచుచుండెను. పరేశుఁడు నవ్వుచు “అమ్మా! నీయిల్లే యున్నది. అదై నిచ్చుకొననక్కఱలేదు.” అనియెను. నుచరిత మఱియును విస్మిత యయ్యెను. అప్పుడు పరేశుఁడు “అమ్మా! కలకత్తాలో మీకు రెండిండ్లుండె ననుసంగతి నీవెఱుంగవు! అందొంటి నీది; ఇంకొంటి సతీకునిది. మరణకాలమున మీతండి) కొంతసాము నాచేతి కిచ్చెను. నేను దానిని వృద్ధిచేసి కలకత్తాలో రెండిండ్లను గొంటిని. ఇప్పటివఱకు వాయిదైవలనఁ గొంతసాముచేరినది. కొలదిదినములక్రిందటనే నీయిల్లు భాళియైవది. అచ్చట మీదొడ్డమ్మ యుండుట కట్టి యాతంకమును లేదు” అనియెను.

నుచ—అచ్చట నామె యెంటిగా నుండఁగలదా?

పరేశ—మీరును నావారును నుండఁగా నామె యెంటిగా నేల యుండ వలయును?

సుచ — మీ కీమాట చెప్పుటకే నేనిప్పుడు వచ్చియుంటిని. ఆమె యిప్పుడు పోవుటకు సిద్ధముగా నున్నది. ఒంటిగాఁ బుప్పివైచుట యెట్లు నేను సంశయించితిని. అందుచేతనే మీయాజ్ఞను గోరి వచ్చితిని. మీ రెట్లుచెప్పిన నట్లుచేసెదను.

పరే — మనయింటిప్రక్కనున్న సందెఱుగుచువా ? ఆసందులో మూడిండు దాటికెక్కువ వాతనే నీయిల్లు. ఈవరాంధ్రాలో నిలుచున్నచో నీయిల్లు కనబడును. అచ్చట మీరున్నచో భయములేదు. నేను తఱచుగ వచ్చి మిమ్ముఁ బొది మీక్షేచు ము తెలిసికొనుచుందును.

సుచంతకుండెలలోనిబరువు దిగిపోయెను. తండ్రిని వదలిపోవుట యెట్లుని విచారపడుటకుఁగూడ నవకాశము లేకపోయెను. కాని పోవుటయే యామెకు నిశ్చయమై యుండెను. సుచరిత యాజేగపూర్వకృతయముతో మానమునుదహించి పరేకుఁచెంతఁ గూర్చుండెను. పరేకుఁడు స్తబ్ధభావముతోఁ దనయంతఃకరణచుభ్యమునఁ దన్నుఁజేర్చుకొని కూర్చుండియుండెను. సుచరిత యాతనిప్రియశిష్యురాలు — ప్రియపుత్రిక — ప్రియమహ్నాత్తు ! ప్రాణప్రియమగు నాతనియీశ్వరోపాసనతో నామెయొక్కతెయే యేకీభావముఁ గాంచియుండెను. ఆమె నిశ్చబ్దముగఁ జెంతఁ గూర్చున్నప్పుడే యాతనియుపాసన పరిపూర్ణతఁ గాంచుచుండెను. ఆతఁడు ప్రతిదినమును సుచరితజీనితమును సౌభాగ్యమున నేర్పకములమున వర్ణింజేయుచుఁ దనజీవితమునకు విశేషపరిణామమును గల్పించుకొనుచుండెను. సుచరితవలె నంతటి భక్తితోడను నంతటి నమ్రభావముతోడను నాతనిచెంత కన్వయము జేరఁజాలరు ! వికచకుసుమ మాకశమువంకనే తిరిక్కించుచున్నట్లామె తనసమస్తప్రకృతి నాతనివంకకే యున్ముఖముం గావించి, యుద్వాటితముం గానించుచుండును. ఇంతటి యేకాగ్రభావముతో నెవ్వరైన నమీపించినచో మానవునకుఁ ద్యాగశక్తి తనంతనే వదిలిపోవుచుండును; అంతఃకరణము జలభారవిజృంభణమునబోలి పరిపూర్ణమై వినతమైబోవును ! తనయెడల సత్యంబును, శ్రేష్ఠంబును, ననుకూలంబు నగుచ్చావయమునకుఁ బ్రతిదినము నాత్మప్రదానముం గావించు భాగ్యముకంటె మానవున కింకఁ గోరఁదగిన దేమున్నది ? అట్టిదుర్లభ మగునుయోగమును సుచరిత పరేకునకుఁ గల్పించినది. అందుచే సుచరితతో నాతనిసంబంధ మతిగభీరమయ్యెను. ఇప్పు డట్టిసుచరితతోడి బాహ్యసంపర్కము విచ్ఛిన్న మగుసమయము వచ్చినది ! జీవనరస మిచ్చి పండించినఫలమును వృక్షమున విడువవలసివచ్చినది ! అందువలన నాతనికిం గలుగుచున్ననిగూఢవేదన నాతఁ డంతర్యామికే నివేదించుచుండెను. సుచరితకుఁ బాదేయము సమకూరిన దనియు, నిప్పు డామెకు స్వశక్తిచేఁ బ్రశస్తపదమున గుఱిదుఃఖములయందును, నాఘాతప్రతిఘాతములయందును నూతనవిజ్ఞానలాభముం గాంచుట కాహ్వానము వచ్చిన దనియు; పరేకుఁడు కొలఁదిదినములనుండి

శక్తియు సేయుచుండెను. అతడు తనమనసున నే “అమ్మా! నీజీవితయాత్రను నుఖముగ సాగించుకొనుము! నీచిరజీవితమును గేవలము నాబుద్ధిచేతను, నాయాశ్రయము చేతనుమాత్రమే యాచ్ఛన్నముగఁ జేయుట యెన్నఁటికిని బాసఁగదు! ఈశ్వరుఁడు నిన్ను నన్నుండి విడిపించి యొకవిచిత్రాంతరమున నీకుఁ జరచుపరిణామముంగూర్చుటకై యాకర్షించుచున్నాఁడ! అచిత్రమధ్యమున నీజీవనము సార్థక మగుఁగాక!” అని యనుకొనుచు నాతడు చిన్నతనమునుండియుఁ బ్రేమతోఁ బెంచిననుచరితను బనితోత్సర్గసామగ్రింబోలి తనదెసనుండి పరమేశ్వరునిదెసకు మరలించి విశుచుటకు నుండియై యుండెను. పరేశునకుఁ వరదాసుందరివైఁ గోపము లేదు. సంసారవిరుదానుభవముల కాతడు మనసునం దెడమిచ్చుట లేదు. సంక్షోభమాలమధ్యమునం దాకస్మికముగఁ గ్రోత్తవరద వచ్చినచో నొకవిధమగుసంక్షోభము కలుగు ననియు, నావరదను, ప్రశస్తత్రేత్రమునకు మరలించుటయే దానికిఁ బ్రతీకార మనియు నాతఁడెఱుంగును. కొలఁదిదినములనుండి తనకుటుంబమునకును సుచరితవిషయమున నెన్నఁడును భావించియైన నెఱుంగనికృత్యములు జరుగుచున్న వనియు, బ్రస్తుతసంస్కార నిర్బంధములచే నామె బాధింపఁబడుచున్న దనియు, నింకను నామె నట్లు బంధించి యుంచుట తగదనియు, ముక్తిదానముం గావించినచో నామె యిచ్చవచ్చినరీతిని మెలంగుచు కాలిలాభముం గాంచు ననియుఁగూడ నాతఁడెఱుంగును అందుచేతనే యాతఁడట్టికాంతిసామంజస్యమును సంఘటింపజేయుటకు నిశ్చబ్దముగ నాయోజనముం గావించుచుండెను.

ఇరువురు నట్లు మానవత్వోఁ గూర్చుండి యుండఁగనే గడియారము పడునొకండుగంటలఁ గొట్టెను. పరేశుఁడు లేచి సుందిత చేయిపట్టుకొని వరాండాలోని కామెను దీసికొనిపోయెను. అప్పుడు సంధ్యాకాలమునందలి యావిరి వదలిపోవుటచే నిర్మలమైయున్న యాకాశమున సంధికారములోఁ దారకలు దీప్తిమంతములై యుండెను. పరేశుఁడు సుచరితను దనచెంత నుంచుకొని యానిస్తబ్ధరాత్రియం దీనిధముగా నీశ్వరప్రార్థనముం గావించెను—“ఈప్రపంచమందలి యసత్యమంతయును మాముమెపోయి పరిపూర్ణమగుసత్య మొక్కటియే నాజీవితమధ్యమున నిర్మలమూర్తిం దాల్చి యుద్భాసితం బగుఁగాక—”

౪౩

మఱునాటియుదయమున వారిమోహిని వచ్చి పరేశునకు సాష్టాంగప్రణామముం గావించుటయు నాతఁడదరిపడి యించుక జరిగి వలచు వల దనియెను. వారి మోహిని కన్నీరు నించుచు “నేను మీయువము నెన్నిజన్మములకైనను దీర్చుకొనఁజాలను. నావంటి నిరాధానురాలి కాధారముంగల్పించితిరి. ఇది మీరు గాక యెవ్వరు

చేయఁగలరు? ఏత యిష్టమన్నను నా కవ్వరు నుపకారము చేయఁజాల రనుకొంటి — మీ యెడల నీశ్వరునకుఁ బరమానుగ్రహ మున్నది. అందుచేతనే మీరు మావంటివాఁడయిం దనుగ్రహము కలిగియున్నారు” అని విన్నవించెను. పరేశుఁడు నంతుచితుఁడై లేచి “ఇందు నేను చేసినదేదియును లేదు. అంతయును రాధారణియే చేసినది!” అనియెను. హరిమోహిని యమాట కడ్డమువచ్చి “తెలిసినది. తెలిసినది. కాని రాధారాణి మీబిడ్డకాదా? ఆమె చేసినది మీరు చేసినట్లే! చిన్నతనమునఁ దల్లివంద్రులు పోవుటచే నామె నిర్భాగ్యురా ననుకొంటిని. అట్టిదీనురాలిని భగవంతుఁ డిట్టి భక్త్యురాలినిగాజేయు నని నే నెట్లెఱుంగఁగలను? దేశభేదములు తిరిగితిరిగి వచ్చి మిమ్ము దర్శించినప్పుడే యీశ్వరుఁడు నాయందుఁగూడ దయగలిగియుండె నని గ్రహించితిని” అనియెను.

ఇంతలో వినయుఁడు వచ్చి “దొడ్డమ్మా! నిన్నుఁ దీసికొనిపోవుటకై యమ్మ వచ్చినది” అనియెను. సుచరిత చటాలున లేచి “ఆమె యెచ్చటనున్నది?” అని యడిగెను. “క్రింద మీయమ్మయొద్ద నున్నది!” అని వినయుఁడు చెప్పెను. సుచరిత యాత్ర మతోఁ గ్రిందికి దిగిపోయెను. అప్పుడు పరేశుఁడు హరిమోహినిం గాంచి “నేను ముందుగఁ బోయి మీయింటియం దన్నియు సమకూర్చి వచ్చెదను.” అని చెప్పి వెడలిపోయెను. అమాటకు వినయుఁడు విస్మితుఁడై “దొడ్డమ్మా! మీకిచ్చట నొకయిల్లున్నట్లే నాకుఁ దెలియదు!” అనియెను. “నాకును తెలియదుబాబూ! పరేశబాబున కొక్కనికే తెలియును. అది మారాధారాణి యిల్లుట” అని హరిమోహిని చెప్పెను.

వినయుఁడు సర్వము నామెవలన విని “అమ్మా! నే నీప్రపంచమునం దెవ్వకో యొక్కరికైన నుపయోగకడవలయునని యనుకొనుచుందును. ఎన్నటికి నాకట్లు పొప్పించుటలేదు. ఇంతవఱకు మాయమ్మకు నేనేమియుఁ జేయఁజాలకపోయితిని. చేయఁదగిన దంతయు నామెయే నాకుఁ జేయుచున్నది. నీకును నే నెట్టియుపకారమును జేయలేకపోయితిని. నీవలన నెన్నియోవిధముల నాదరముం గాంచితిని. నిర్భాగ్యుఁడగువినయున కిఁకఁ బ్రతిగ్రహించుటయే కాని ప్రతిదానము చేయనదృష్టము లేదు కాబోలును!” అనియెను.

కొలఁది సేపటిలో లలితాసుచరితలతోఁగలసి యానందమయియచ్చటికివచ్చెను. హరిమోహిని యామె కెదురుపోయి “సోదరీ ఈశ్వరానుగ్రహము కలిగినప్పుడు లోపమేమియు నుండదు. నే నీప్పుడు నిన్నే పొందఁగలిగితిని” అని పలుకుచు నామెచేయి పట్టుకొని చాపపై గూర్చుండఁజేసి “సోదరీ! ఈవినయునకు నిరంతరము నీమాట తప్ప నేఱుమాట లేనేలేదు!” అనియెను.

అనందమయి నవ్వుచు “చిన్నతనమునుండియు నీవి కిదియే కెట్టి. ఏమాట పట్టిన నామాటయే! దొడ్డమ్మను ద్వరగ నిట్టికడీసికొనిపోవలయు నని యిప్పు డీతనిపట్టు!” అనియెను.

విన—ఔను. నే నామాట మొదటనుండియుఁ జెప్పుచున్నాను. ఇంతవఱకును వచ్చినతరువాత నాకు దొడ్డమ్మ దొరకినది. నేనే సంపాదించుకొంటిని. ఇంతకాలము కలుకును దొడ్డమ్మ లేనిలోపము నిప్పుడు నేను కష్టపడి తీర్చికొంటిని.

అనందమయి లలితవంకఁ జూచి నవ్వుచు “లేనిదానిని సంపాదించుటయును సంపాదించినదానిని బ్రాణమునలె నావరించుటయును మా వినయునకు బాగుగఁ దెలియును. మీరందఱు నీతని నెట్లాదరించుచుంటిరో నేనెఱుంగుదును. భావించియైన నెఱుంగని యట్టియాదరము నీతఁ డాకస్మికముగఁ బొందఁగలిగెను. మీతో నీతఁడు కలసి మెలసి యున్నందులకు నాకుఁగలయానంద మేమని చెప్పుదును తల్లీ! మీయింటి పై మనసు నిలుపుటవలన మాదనయునకు మహోపకారము కలిగింది. ఈసంగతి యాతనికి బాగుగఁ దెలియును!” అనియెను. లలిత యేమియో బదులుచెప్పుటకుఁ బ్రయత్నించెను గాని యామెకు మాటలు దొరకలేదు. ఆమెమొగ మెట్లుపడి పోయెను. సుచరిత లలిత యసమర్థతం గాంచి “అమ్మా! మీవినయబాబు సకల జనులయందును గల యాంతరిక తేజమునే లక్ష్యముచేయుచుండును. అందుచే నాతనికిఁ బ్రతిజనునియందును గలగుణముమాత్రమే కానబడుచుండును. ఇదియే గుణగ్రహణ పారీణుఁ డగునీతనియందుఁగల విశేషము!” అనియెను.

విన—అమ్మా! నీవు నీవినయుని నెంతగొప్పవానిగాఁ దలంచుకొనుచుంటివో, నిజముగాఁ బ్రపంచమునం దాతని కంతగా గౌరవయోగ్యత లేదు. ఈసంగతి నీకు స్పష్టపఱుపవలయు నని తలంచుచుండును గాని యనాంకారవశమున నట్లు నేయఁజాలకుంటిని. కాని యిక్కఁ జెప్పక తప్పదు. అమ్మా! ఇకవలదు. వినయునిమాట యిప్పు డింతవఱకే చాలును!

ఇంతలో సతీశుఁడు చిరపరిచిత మగుతనకుక్క నెత్తికొని గంతులు వైచుచు నచ్చటికి వచ్చెను. హరిమోహిని త తరముతోఁ జటాలున లేచి “నాతండ్రీ! సతీశా! కుక్క నిటునుండి తీసికొనిపోమ్ము!” అనియెను.

సతీ—దొడ్డా! ఇది యేమియును జేయదు. నీయింటిలో దూరదు లెమ్ము! నీవు దీని నించుక యాదరించినచో నిది నిన్నేమియు ననదు!

హరిమోహిని యించుక యోసరిల్లి “వలదు బాబూ! దీనిని తీసికొనిపోమ్ము!” అనియెను. అప్పు డానందమయి కుక్కతోఁగూడ సతీశుని దరిజేయకొని యొడిలోఁ గూర్చుండఁజేసికొని “బాబూ! నీవేనా సతీశుఁడవు! నీవు మావినయుని మిత్రుఁడ

వా" అనియెను. వినయుని మిత్రుడుగాఁ బరిచితుఁ డగుట సతీశున కంతయసంగ
తముగాఁదోచలేదు. ఆతఁడు నిస్సంకోచముగా "జూను!" అని చెప్పి యానందమయి
మొగమువంకఁ జూచుచుఁ గూర్చుండెను. అప్పు డానందమయి "బాబూ! నేను
వినయునికల్లిని!" అనియెను. అప్పుడు శుచరిత సతీశునితో నానందమయికి వందనము
చేయుమని చెప్పెను. సతీశుడు సిగ్గుతో నెట్లో ప్రణామముం గావించెను. ఇంతలో
వరదానుందరి కైకి వచ్చి హరిమోహినివంకఁ జూడకయే యానందమయింగూర్చి
"మీరు మాయింట నేమైన ఫలాహారము చేయరా!" అనియెను.

ఆనం—ఆహారపానీయములకు నా కట్టియభ్యంతరమును లేదు. కాని నేఁడు
మాత్రము వలదు. గోరా తిరిగి వచ్చినతరువాత నేను మాయింట భుజింతును.

గోరా చెంత లేట్టుండిన యీసమయమున నానందమయి యాతని కప్రియమగు
నెట్టిపనియును జేయుట మానిపె చెను! అప్పుడు వరదానుందరి వినయునివంకఁ జూచి
"వినయవా చిచ్చటనే యున్నట్లున్నది! నీవు రావనుకొంటిన్న!" అనియెను.

విన—నేను వచ్చినట్లు మీకుఁ బలుకకుండఁగ నే పోయెద ననుకొంటిరా?

వర—నిన్న నేను పిలిచినప్పుడే నీవు భోజనము చేయవైతివి. నేఁడు పిలువ
కుండ వచ్చి భుజింతువా?

విన—అట్లు చేయుటయంచే నాయాశ మెందు! జీతముకంటె లంచము ప్రియ
మైనది గాదా?

వినయుఁ డీయింటఁ దఱచుగా భుజించుచుండుననియు, నానందమయి కూడ
దాని కభ్యంతరము చెప్పలేదనియుఁ దెలిసికొని హరిమోహిని మఱుసులోనే విస్మిత
యైపోయెను. అందుచే నామెమనసు తేరుకొనకుండెను. వరదానుందరి పోయినతరు
వాత నామె యానందమయింగాంచి నిస్సంకోచముగా "సోదరీ! నీభర్త యెవ్వరు?"
అని ప్రిశ్నించెను.

ఆనం—నానాథుఁడు కేవలము హిందువు!

హరిమోహిని మఱి మాటాడఁజాలకపోయెను. ఆనందమయి యామెచ్చాదయ
భావమును గ్రహించి "సోదరీ! సమాజ మన్నిటికంటెను బ్రధానమై యున్నంతకఱ
కు సమాజనియమములనే గౌరవించితిని. కాని యెక్కనాఁ డాకస్మికముగ నాయింటఁ
బర మేశ్వరుఁడు సాక్షాత్కరించెను. అప్పటినుండియు నేను సమాజమును లెక్కచేయు
టలేదు. సర్వేశ్వరుఁడే స్వయముగవచ్చినాబాతినపహరించికొనిపోయెను. ఇంక నెవ్వరిని
గూర్చి భయపడవలయును?" అనియెను. హరిమోహిని కామాటలయర్థముబోధఁడలేదు.
ఆమె మరల "సోదరీ! ఇది నీభర్త కిష్టమేనా?" అనియెను.

ఆనం—ఇవ్వుము లేదు. ఆయనకుఁ గోపమే—

వారి—బిడ్డలకో ?

ఆనం—వారికి నిష్ఠము లేదు. కాని, వారిసంతోషముకొఱకేనా నాబ్రదుకు? సోదరీ! ఈనామాట యితరులకు బోధపడనదికాదు! సర్వజ్ఞుడగునీశ్వరుని కొక్క నికే తెలియును !

ఆని చెప్పుచు నానందమయి చేతులు జోడించి వందనముం గావించెను. ఏ మిష నెరీయునతియో వచ్చి బోధించి యీమెను శ్రీష్టియనుగాఁ జేసివెచ్చియుండు నని వారిమోహిని భావించుకొనియెను. అప్పు డామెమనోమధ్యమునం దంత్యమా నొకవిధ మగుసంశయ ముదయించెను !

లావణ్యయు లలితయు లీలయు సుచరిత్రమెటనే తిరుగుచుండిరి. వారత్యుత్సాహముతో నుచరితనూతనమందిరము నలంకరించుచుండిరి. కాని యాయుత్సాహములో నన్యక్తవేదనామయం బగునశ్రుజలము ప్రవృష్టమై యుండెను.

ఇన్నాశ్రయమును నుచరిత్ర యెన్నియోవిధములఁ బ్రార్థించి పశకబాబున కుపచారములు చేయుచుండెను. పూలసజ్జలలోఁ బువ్వులను నింపుట, బల్లపైఁ బుస్తకములను సవరించుట, స్వయముగాఁ బర్యంకము నెందలో వైచుట స్నానాహారసమయములను జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుట—అప్పు డీపనులలో విశేష మెవ్వరికిని గనఁబడలేదు. సామాన్యములునే తోచెను. కాని సామాన్యములైన యాపనులే—ఒకరుగాకున్న మఱియొకరైకరై నఁజేయుట కనువుపడియున్న యాయుపచారములే—చేయుకున్న నునంత గానిబ్బంది లేనియాసేవలే—ఇప్పు డిరువురిస్వామ్యములను మధించివైచుచుండెను. ఇప్పుడు నుచరిత్ర పరేసుంటి కేదిన్నపని చేయుటకై వచ్చినను పరేకున కదిచెప్ప పనిగా నగపడుచుండి టచే నామెకుఁ గష్టముగా నుండెను. ఇంక నీసేవ నేడుగాకున్న రేవైనఁ మఱియొకటిచేతికి లభించునుగదా యని తలంపునకు వచ్చినంతనే సుచరిత్ర కన్నుల నీరు నిండిపోవుచుండెను.

సుచరిత్ర నూతనగృహంబునకుఁ బోవునాటిప్రాతఃకాలమునఁ బరేకుఁడు తన యుపాసనాగృహంబునకుఁ బోయి తనపీఠముచేత నర్చనన్నద్ధమైయున్న పూలసజ్జను, సమ్మిపమున పరీక్షించుచుఁ గూర్చుండియున్న సుచరిత్రను గాంచెను. అతఁడు లీలాలావణ్యలకుగూడ నుపాసనకు రావలయు నని పిలిచెను. గాని లలిత వారి నచ్చటికిఁ బోనీయలేదు. పరేకుఁడు నిర్జనముగ నిర్మలముగ నుపాసనఁ గావించినచో సుచరిత్ర కాతని యానందమయాశీర్వాదము లభించు నని లలిత యాశ ! నేటిప్రభాతమునం దట్టియాశీర్వాదమును బడయుట సుచరిత్ర కావశ్యకమని భావించి లలిత తండ్రి గారిప్రార్థనకు కౌతిభంగము కాకుండఁ జూచుకొనియెను.

పశేషుఁ డుపాసనాంతరమునఁ గన్నుల నీరు నించుచున్న నుచరితఁ గాంచి
 “అమ్మా! వెనుకకుఁ దిరిగి చూడకుము! ఏది పొత్తిపించినను, ఏది నిన్నెదురుకొనినను
 దానియందు సంపూర్ణముగ స్వశక్తిచే మంచిచే గ్రహించెద నని శపథము చేసికొని
 పరమానందముతోఁ బ్రవర్తింపుము! ఈశ్వరునకే సంపూర్ణముగ నాత్మసమర్పణముం
 గావించుకొని యాతనినే యేకమాత్రీసహాయునిగాఁ జేసికొనుము! అట్లయినచో మ
 జు, తప్పు లోపము మొదలగువానిలోఁగూడ నీకు లాభకర మగుమార్గము దొరకఁ
 గలదు. నిన్ను నీవు విభాగించుకొని నీలోఁ గొంత దేవునియెడలను, మఱికొంత మఱి
 యొకచోటను వినియోగించినచో సమస్తమును దుస్సహ మైపోవును! అత్యల్ప మగు
 మాయాశ్రయము నీ కింక సంత యావశ్యకము కాకుండునట్లు దేవుఁ డనుగ్రహించుఁ
 గాక!” అని బోధించెను.

ఆనంతరము వారిరువురును బయటికి వచ్చునప్పటికిఁ గచేరిగదిలో హారానబాబు
 కూర్చుండి యుండెను ఇంక నెవ్వరియందు నెట్టివిరోధభావము నుంచుకొన నని
 ప్రతినఁబూనియున్న నుచరిత యాతనిగాంచి వినమ్రయై నమస్కరించెను. తత్తణ
 మే హారానుఁడు తుర్చిపై నిలువనఁ గూర్చుండి గంభీరస్వరముతో “నుచరితా! నీ
 విన్నిదినములనుండియు నాశ్రయించిన సత్యమునుండి వెనుకకు మరలుటచే నాకీదినము
 దుఃఖదినముగా నున్నది!” అనియెను. నుచరిత యెట్టిప్రత్యుత్తరము నీయలేదు. కాని
 యా మిహృదయాంతరమున శాంతకరుణాస్వరసమ్మేళనమున మొరసిపోవుచున్న సం
 గీతమునం దప్పుడొకయపస్వరము ప్రవేశించిన నట్లయ్యెను. అప్పుడు పశేషుఁడు “పా
 నూబాబూ! ఎవ్వరు ముందఱికిఁ బోవుచుండిరో, యెవ్వరు వెనుకకు మరలుచుండిరో
 యాసంగతి యాయంతర్యామికే తెలియును. అవిషయమై మనము వెలుపలనుండి
 విచారించుట వృథాయాసమే యగును!” అనియెను.

హారా—అట్లయినచో మీహృదయమున నెట్టియాశంకయును లేదా? పశ్చా
 త్తాపపడుట కెట్టికారణమును లేదా?

పశే—కాల్పనికంబు లగుసంశయమును నేను నామనసునకుఁ దెచ్చికొనను!
 పశ్చాత్తాపకారణము ఘట్టిల్లకపోయినను బశ్చాత్తాప మెప్పుడు కలుగునో నే నెఱుం
 గుదును.

హారా—నీతనయ లలిత యెంటిగా వినయునితో స్త్రీమరుపై నెక్కి వచ్చిన
 సంగతికూడఁ గాల్పనికమేనా?

నుచరిత మొగ మెఱ్ఱనయ్యెను. పశేషుఁడు మృదుస్వరముతో “పానూబాబూ!
 ఇప్పుడు నీహృదయ మేమోగాని తీవ్రముగా నున్నది. ఇప్పుడు నీతో నీనిషయమున
 మాటాడుట నిన్ను గౌరవించిన టగును!” అనియెను.

హారా—నామాటలయందుఁ దీక్షభావ మేమియును లేదు. ఈవిషయమున నడుగవలసినబాధ్యత చాలవఱకు నాయుండున్నది. దీనికొఱకు మీరు విచారింపవలదు. నే నిప్పుడు ప్రత్యేకవ్యక్తిగా మిమ్మునుగుట లేదు. సమాజపక్షమున మాటాడుచు న్నాను. మీరు గుడ్డివారు కాకయున్నచో మీలలిత వినయునితో నొంటిగాఁ దిరుగుటనుబట్టి మీకుఁబడు సమాజధర్మములను ద్యజించుట కుపక్రమించుచున్న దని తెలిసికొనియుండురు. ఇది కేవలము మీకుఁ బశ్చాత్తాపకారణముమాత్రమే కాదు. సమాజమునకుఁ గూడ సగౌరవమే !

పరే—నిందింపఁదలచినచో వెలుపలనుండియే నిందింపవచ్చును. కాని, విచారణ నేయఁదలచినచో లోపలఁ బ్రవేశింపవలసి యుండును. కేవలసంఘటనమునుబట్టి మానవునిపై దోషారోపణము చేయరాదు.

హారా—ఇది రిత్తసంఘటనము కాదు. దీనిని మీరు లోపలనుండియే ఘట్టిల్లఁ జేసితిరి. మీ రెల్లవారిని నాత్మీయులుగా మీకుఁబడునఁజేర్చి మీకుఁబడువారిని సమాజమునకు దూరము చేయఁజూచుచున్నారు. ఎంతవఱకుఁ దెచ్చితిరో మీకుఁ బోధపడుటలేదా ?

పరేకుఁ డిఁచుక విరక్తుడై ‘నాకు నీతో ముఖాముఖిసంభాషణము కుదురదు’ అనియెను.

హారా—కుదురకపోవచ్చును! కాని నే నీసుచరిత నే సాక్షిగా నెంచితిని. ఈమెయే సత్యమును చెప్పును గాక! లలితతో వినయుని సంబంధము వట్టిభాష్యాసంబంధమా ? అది వారియంతరంగముల వెంతమాత్రమును స్పృశించుట లేదా ? సుచరితా! నీవూరక తప్పించుకొని పోవుటకు వలనుపడదు. ఈప్రశ్నకుఁ బ్రత్యుత్తర మీయవలయును. ఇది ప్రధానవిషయము !

సుచ—ఎట్టిప్రధానవిషయమైనను నిట్లు ప్రశ్నించుటకు మీ కధికార మెంత మాత్రమును లేదు !

హారా—అధికారము లేకున్నచో నేను కేవల మూరకుండుటయే కాక యీ విషయమున నాలోచనయే చేయకుండును. మీరు సమాజమును లక్ష్యముచేయకున్నను సమాజమునం దున్నంతవఱకు మిమ్ములను సమాజము విచారింపక మానదు !

ఇంతలోఁ దుపాసువలె లలిత యచ్చటికి వచ్చి “సమాజము నిన్నే విచారకునిగా నియోగించినచో నట్టిసమాజమును ద్యజించుటయే మాకు సర్వశ్రేయము !” అనియెను. హారానుఁడు చటాలున లేచి “లలితా! నీవునువచ్చితివి సంతోషముగానున్నది! నీతప్పు నీయెదుటనే విచారించుట యుచితము!” అనియెను. సుచరిత క్రోధప్రకృష్ట నయనయై “పానుబాబూ! మీరు మీయింటికిఁబోయి మీవిచారణాలయమునకు వుము

బిలిపించుకొనుడు! గృహస్థులగృహమధ్యమాన సవమానకరముగ మీ యధికారమాను జూపుట తగదు!— సోదరీ! లలితా! రమ్మ పోవుదము!” అనియెను.

లలిత యొక్కయడుగైన గదపక “వలదు సోదరీ! నేను భయపడిపోవుదానను గాను! పానూబాబు చెప్పడలచిన దంతయు వినియే వచ్చెదను. చెప్పనిమ్మా! ఏమి చెప్పనో చూతము!” అనియెను. హారానుడు నిర్విణ్ణుడైపోయెను. అప్పుడు పరే శుడు “లలితా! వలదు! నేడు నుచరిత మనయింటినుండి తనయింటికి బోవును. ఈ ప్రాతః కాలమునం దెట్టియకాంతికిని నేను సహింపజాలను! హారానబాబూ! మాతస్పేం తడదైన నగుగాక! దయయుంచి తీమింపుము!” అనియెను. హారానుడు మాటాడక గంభీరముగ గూర్చుండి యుండెను. నుచరిత యాతని వర్జించుచున్న కొలదియు నామెను దక్కించుకొనవలయుననుకోరిక యాతనికి వృద్ధియగుచు నేయుండెను. అసా హ్యనైతిక బలముచే విజయమును బొందవలె నని హారానుడు దృఢశ్చియుండె యుండెను.

ఇంకను నాతనియాశ వదలలేదు. ఇప్పుడు నుచరిత తనదైద్యత్వితో నిఁకొక యింటికి బోవ నున్నది. అచ్చటికి బోయినచో నిక నామె తనకు దక్కుట దుర్లభ మని యాతనికి భీతి కలుగుచుండెను. అందుచేత నే యాతఁ డిప్పుడు తన బ్రహ్మస్త్రములను బదను పెట్టుకొని తెచ్చియుండెను. విదో యొకసంగతి నేడే తేలిపోవఁయు నని యాతని యుద్దేశము. అతఁడు సమ ప్రసంగోచములను మారము చేసికొని వచ్చియుం డెను. కాని యెదుటిపక్షమున లలితా నుచరితలుకూడ నిస్సంకోచముగాఁ దూణము లనుండి బాణములను వెలువరచి యాకస్మికముగా నెదిరింతురని యాతఁడనుకొనలేదు. నైతికసంబంధమగు తనయాగ్నేయాస్త్రము మహాతేజముతోఁబరపక్షము నాక్రమించు నని యాతఁడునిశ్చయించుకొనియెను. కాని, యట్లుజరిగినది కాదు— సమయము మించి పోవుచున్నది! అయినను హారానుడు నిరాశపడలేదు. అతడు తనలో “సత్యమే జయమైనచో హారానునకే జయమగును! కాని విజయ మూరక లభించునది కాదు. పోరాడవలయును.!” అని భావించుకొని హారానుడు సన్నద్ధుడై రణరంగమునఁ బ్రవేశించెను.

నుచరిత హరిమోహినికడకుఁ బోయి “హృదమ్మా! నేడు నేనందతితోడను గలసిభుజించెదను. నీవుమటియొకలాగనుకొనవలదు!” అనియెను. హరిమోహిని మాటాడ లేదు. నుచరిత సంపూర్ణముగఁ దనయధీనమైపోయిన దని హరిమోహిని మనసులో నిరపణచుకొనియెను. ఇప్పుడు తనసంపత్తితోఁగూడ బ్రత్యేకగృహమున నుచరిత యుండుట కవకాశము కలిగెను. ఆకారణముచే నుచరిత తనదే యయ్యె ననుటకు హరిమోహిని కట్టిసంశయమునులేదు. అందుచేత నే యిప్పుడు నుచరిత యాచారమును

ద్యజించి యెల్లవారితోడను భుజించెననుట వారిమోహిని క్షిప్తము లేకుండుటచే నామె యెట్టియంగీకారమును బ్రకటింపలేదు. సుచరిత్ర యప్పుడు దొడ్డమ్మ మనోభావమును గ్రహించి “అమ్మా ! నేను నిశ్చయముగఁ జెప్పుచున్నాను. దేవుడించులకు సంతోషింపఁగలదు ! నాయంతర్యామి యగు నీశ్వరుడు నన్నందఱితోడను గలసి భుజింపుమని ప్రబోధించుచున్నాఁడు ! ఆమాట వినకున్నచో నాతని కాగ్రహము కలుగును ! అతని కోపమునకు నేను నీకోపము కంటెను మిగుల భయపడుచుందును !” అనియెను.

వరదాసుందరి వారిమోహిని నవమానించుచున్నంత కాలమును నాకష్టమును బంచుకొనుటకై సుచరిత్ర యామె క్షిప్తమగు నాచారమును బాలించినది. ఆయవమానమునకు నిష్క్రమి కలిగినప్పుడుకూడ సుచరిత్ర తనస్వాతంత్ర్యము నేల చంపుకొనవలయును ? సుచరిత్ర స్వభావమును వారిమోహిని సంపూర్ణముగ గ్రహింపలేదు. గ్రహించుటకామెకు శక్తియును లేదు. వారిమోహిని సుచరిత్రతోరికను స్పష్టముగా నిష్ఠేధింపలేదు గాని మనములోఁ గోపగించుకొని “అయ్యో తల్లీ ! మానవుల కిట్టి దుస్సంకల్పము లేట్లుపుట్టునో నాకు బోధపడుటలేదు. ఎత్తినది బ్రాహ్మణజన్మముగదా !” అని యనుకొని కొంత సేపూరకుండి “తల్లీ ! నేనొక్కమాట చెప్పెదను నీవేమిచేసినను సరియే కాని రామ దీనునినీశ్వరుమాత్రము త్రాగఁగలదు !” అనియెను.

సుచ—ఏమమ్మా ! అతఁడు తనయావుపాలను బిదికి నీకిచ్చుటలేదా ! నీ వుపయోగించుకొనుటలేదా ?

వారిమోహిని విస్ఫారితనయయై “చాలు నూరకుండుము ! పాలును నీళ్ళును నొక్కటియే నా !” అనియెను.

సుచ—(నవ్వుచు) మంచిదమ్మా ! నేను రామదీనునినీశ్వరు డాగ్రహము నీవు బాగ్రీత్రవెట్టుకొనుము ! అతఁ డెట్టి తప్పుచేయునో ?

వారి—సరే. వానిమాటకేమి ?

మగవాండ్రో యాచార లోపముల కంతగాఁ దప్పు లేదని వారిమోహిని యుద్దేశము.

౪౫

హారాసుఁడు రణ తేత్రిమునఁ బ్రవేశించెను. లలిత విషయునితోఁ గలసి స్త్రీమధునుండి వచ్చి నేటికిఁ బదునేనుదినము లయ్యెను. క్రియముగా నీమాట యీచెవి నుండి యాచెవికి మెల్లగా వ్యాపించుచుండెను. కాని యీరెండుదినములలోనిను నా వార జీరారణ్యమున దావానలముంబోలి యొక్క సారిగానంతట నలముకొనుచుండెను. బ్రాహ్మసమాజనీతిధర్మములను బాలించునా రెల్లరు నిట్టిదురాచారములను నిర్మూలించ

వలయు నని హారానుఁ డెందఱుకను బ్రబోధింపుచుండెను. ఈనని చేయుటయుం దా
తని కంతకష్టము లేకపోయెను. సత్యము ననుసరించి కర్తవ్యము ననుసరించి యితరుల
యపరాధములను దిరస్కరించి కానించుట కుద్యమించినప్పుడు సత్యకర్తవ్యనియమ
రక్షణముం గావించుట మన కంతకష్టముగా నుండదు. ఈవిషయమున బ్రహ్మసమా
జమునందు హారానా బప్రియసత్వఘోషణమును, ఋత్యోగకర్తవ్యసాధనమును గావిం
చుట కుద్యమించినంతనే యప్రియతాః ఋతలయందలి భయముచే నాతని కుత్సా
నామాతో సాహాయ్యము చేయుటకుఁ జాలమంది పరాజ్ముఖులు కాఁజాలకపోయిరి.
సమాజసాతారులగువారందఱును బండ్లమీఁదను, బల్లకులమీఁదను నొండొరుయిం
డ్లకుఁ బోయి యిట్టి దురాచారముల నడంగింపకున్నచో సమాజ మింకముం దంధకా
రావృత్తమైపోవునని చెప్పుకొనఁదొడంగిరి. ఇంతేకాక సుచరిత్ర హెందవియైవదనియు
నామె యింక యజ్ఞయాగములతోడను, జపతపములతోడను, దేవపూజలతోడను గాల
క్షేపము చేయఁగలదని కూడ నామాటతోఁగలిపి చెప్పుకొనుచుండిరి. చాలదినముల
నుండి లలితమనసులో మహారణము జరుగుచుండెను. ఆమె ప్రతిరాత్రియు శయ
నించుటకు ముందుగను, బ్రతిబ్రాతమును నిదురనుండి లేచినవెనుకను, “నే నెన్నటి
కిని విజితను గాఁజాలను!” అని శపథము చేసికొనుచుండెను. ఈవిధముగా వినయుని
చింతయే యామెహృదయమంతట నధికారము చేయుచుండెను. వినయుఁడు క్రిందిగది
లోనికి వచ్చి మాటాడుచున్నట్లు తెలిసినంతనే యామెగుండెలు కొట్టుకొనిపోవుచుం
డెను. అతఁ డొకటిరెండుదినములు రాకున్నచో నామెహృదయ మభిమానముచే నిండి
పోవుచుండెను. ఆమె తఱచుగా సతీశుని వినయునింటికిఁ బోవుటకుఁ బోత్సహించు
చుండెను. అతనివలన వినయుని సర్వవిషయములకు దెలిసికొనుచుండెను. అట్లు
చేయుట మానలేకున్నకొలదియు నామె పరాధనచింత మఱింతవర్ధిల్లి యామెనధీరు
రాలింజేసివైచుచుండెను. గోరావినయలతోఁ బరిచయము కలుగుట కవకాశమిచ్చిన
శరణబాబునైఁ గూడ నామె కొకప్పుడు కొపము కలుగుచుండెను. ఏమైనను దుది
వరకు బోరాడెద ననియు విజితను గాననియు నామె ప్రతిజ్ఞచేసికొనియెను. జీవయా
త్రవిషయమై యామెహృదయమున నెన్నియోవంకల్పములు యాతాయాతము లగు
చుండెను. విరోపానారీమణుల కీర్తిచరిత్రముల నన్నిటి నామె చదివియుండెను.
అట్లు చరించుట యసాధ్యముకాదని యామెకుఁ దోచుచుండెను. ఒకనాఁ డామె
తండ్రికడకుఁ బోయి “బాబూ! నేనేదే నొక మహిళాకళాకాలకుఁ జదువుకొనఁబో
వుట మంచిదికాదా?” అని ప్రశించెను. లలితముధాతురహృదయవేదనచే సకరుణం
బులగు విలోకనంబులతో నిట్లుదుగుచున్నదని యామె మొగమువంకఁజూచినంతనే పరే
శుఁడు గ్రహించి స్నిగ్ధస్వరతో “అమ్మా! చదువుకొనకేమి? కాని యంతటికళాకాల

యెక్కడ నున్నది? అనియెను. ఆదినమలలో బాలికాకలాశాలలు విశేషించిలేవు-
గొప్ప యింటియువకు లుపాధ్యాయులుగా నుండుట కింకను ముందంజ వేచుటలేదు.
అప్పుడు లలిత వ్యాఖ్యలహృదయముతో బాబా! కలాశాలయేలేదా?" అనియెను.

పరే—లేదమ్మా!

లలి—బాబా! అట్టి కలాశాల నొకదానిని సాపింపగూడదా?

పరే—అందులకెంతయో ధనము కావలయును! ఎంతయో జనసాహాయ్యము
కావలయును!

లలిత, సత్కర్మమునందు సంకల్పమును స్థిరముగ నిలుపుటయే కఠిన మని యె-
ఱుంగును గాని దానిని సాధించుమార్గమునం దెన్నికష్టములున్నవో ముందుగ నూహిం-
చుకొనలేదు. ఆమె కొంత సేపటివరకు మాటాడకూరక కూరుచుండి తరువాత మెల్లగా
లేచిపోయెను. తనప్రియపుత్రికహృదయకష్ట మెంతదీర్ఘముగ నున్నదో పరేకు-
దల్లే కూర్చుండి భావించుకొనుచుండెను. హారానుఁ దానాఁడు వినయునింగూర్చి
నూచించిన విషయ మిప్పుడు పరేకునకు స్మృతికివచ్చెను నిట్టూర్పు విడిచి యాతఁడు
తనలోనే "నే ననాలాచితముగఁ బనిచేసితివా?" అని ప్రశ్నించుకొనియెను. అతనికి
దక్కినబిడ్డలం గూర్చి యంతయాలోచనయే లేదు—కాని లలిత నిర్వచీనము వినిర్మల
మైనది! ఆమె దేనినిగూడ నసంపూర్ణముగఁ దెలిసికొనుననికాదు. ఆమె నుఖదుఃఖ
ములయందుఁ గొంత సత్యమును, గొంత సంశయము ననుమాటలేదు.

నాటిమధ్యాహ్న మే లలిత సుచరితయింటికిఁ బోయెను. ఆయింట విశేష
లంకారము లేవియును లేవు. ఒక గదిలో రెండుకంబళములు పలుపఁబడి యుండెను.
అదొక వైపున సుచరితపర్యంకమును, మఱియొక వైపున హరిమోహిని శయ్యయు నుండె-
ను. హరిమోహిని మంచముపైఁ బరుండఁగ గావున సుచరితయు గ్రిందనే శయించు-
చుండెను. ఒకవంకగోడపైఁ బరేకునిచిత్రపటము వ్రేలాడుచుండెను. ఎక్కడనున్న
చిన్నగదిలో సతీకునిమంచమును, దానిప్రక్క నొకచిన్నబల్లయు, దానిపైఁ గలం-
దాను పుస్తకములు, పలకలు చిందరవందఱిగా నుండెను. సతీకుఁడు బడికిఁ బోవుటచే
నిల్లంతయు నిశ్శబ్దమే యుండెను.

హరిమోహిని భోజనము చేసి చాఁపపైఁ బరుండుట తుద్యుక్తయగుచుండెను.
సుచరితవిశేషాకుంతలములు వెన్నునఁ జీరాడుచుండఁ గంబళముపైఁ గూర్చుండి బా-
లీసు నొడ్డిలో నుంచికొని యేకాగ్రచిత్తముతో నేమియో చదువుకొనుచుండెను.
లలిత యాకస్మికముగ వచ్చుటచే సుచరిత లజ్జితయై ముందుగఁ బుస్తకమును మూసి
వైచి తనసిగ్గుచేతనే సిగ్గు నడంచుకొని పుస్తకము నెప్పటివలెనే యుంచెను. అది
గోరా యుపన్యాసముల సంపుటము!

హరిమోహిని చటాననలేచి “అమ్మా! లలితా! రమ్మ! మీయిల్లు నిడిచినచ్చి నదిమొద లేమోకాని నుచరితమనను బాగుగలేదు. అందుచేత నే యీమె యేదియో చదువుకొనుచుఁ గూరుచుండును ! నేనిప్పుడు శయనింపఁదలఁచి మీరెవ్వరైన వచ్చిన బాగుగ నుండునని యనుకొనుచున్నాను. ఇంతలో నీవు వచ్చితివి ! అమ్మా! నీకు దీర్ఘాయుష్యమున్నది !” అనియెను.

లలిత తనమనసులో నీమాటను వెలువరించుట కారంభించి “సోదరీ! నుచరితా! మనశమిషమున స్త్రీలకొఱ కొక కళాకాలను నిర్మించుట యెట్లు?” అని ప్రశ్నించెను. ఆమాటకు హరిమోహిని తెల్లపోయి “మీరు విద్యాకాల స్థాపించి యేమిచేయుదురు?” అనియెను.

సుచ—సోదరీ! అంతపని మనమెట్లు చేయఁగలము? మనకు సాయము చేయు వారెవరు? నాయనగారి నడిగితివా?

లలి—మనమిరువురము నుపాధ్యాయులుగా నుండి పనిచేయఁగలము ! పెద్దక్క కూడ దీని నంగీకరించు ననుకొనియెదను !

సుచ—ఒక్క చదువుచేప్పుటతోనే తీరదు. పాఠకాలను గ్రమముగ నెడవు పద్ధతుల నెఱుంగవలయును. తగినశృణుమును సంపాదింపవలయును. చదువుకొనుచిట్డలను సంగ్రహింపవలయును. మూలధనమును జేర్పవలయును. ఇది మంతయు నాఁమి హంద్రమగు మనము చేయఁగలమా?

లలి—అక్కా! ఇట్లు చెప్పినచో జగదగు! ఆఁడువాండ్రమనిచెప్పి మనను దిగియఁబట్టుకొని మందిరమధ్యమున మడఁగి యుండఁగలసినదా? జగదుపకారక మగు పని యేమియుఁ జేయనక్కఱలేదా?

లలిత మాటలలోనివేదన నుచరితహృదయమధ్యమున ధ్వనించుచుండెను. ఆమె యేమియు బదులుచెప్పక యోచించుచుండెను. అప్పుడు లలిత “మనయిరువు పొరుగుల నెందఱో బాలిక లున్నారు. వారికి మనము చదువు చెప్పెద మన్నచో వారితల్లిదండ్రు లానందించెదరు. అట్టిబిడ్డలను జేర్చుకొని మనయింటనే చదివింపవచ్చును ! దీనికి ధనసహాయమేల?” అనియెను.

ఎవ్వరో యెఱుంగనిపిల్లలను దెచ్చి యాయింటినుండుఁ జదివింతురనుమాట విని హరిమోహిని యుద్విగ్న యైపోయెను. ఆమె యాయింటఁ బరిశుద్ధాచారముతో గోపాలజేవార్చనము చేసికొనఁదలచి యుండెను. దానికి విఘాతము. కలుగునని యామె వారికోరికను నిరాకరింపఁదొడంగెను. అందుపై నుచరిత “దొడ్డమ్మా! భయములేదు మేము పిల్లలను గ్రొందిగదిలో నుంచి చదివింపుకొనుచుండుము. నీమేడఁమిది గది కెట్టియత్పాతమును గలుగదు—సోదరీ! లలితా! ఎవ్వరైన బిల్లు చదువుకొనుటకు లభించినచో నల్లే చేయుదుము !” అనియెను.

లలి—మరిచిది. ప్రియత్నించి చూతము !

వారి—అమ్మా ! మీరెల్లవిషయములందును గిరస్తానీలవలె బ్రవర్తించెదరేమి ? గృహసరమణులు బడిచదువు చెప్పుట నాతఁడ్రితాతలనాఁ డెన్నఁడును నేను విని యుండలేదు !

పరేశుని మేడమీఁది యాఁడువాండ్రకును, నిరుగుపొరుగు మేడలమీఁది యాఁ డువాండ్రకును బరస్పరసంభాషణ పరిచయమున్నది. కాని పరేశునియింటి యాఁడు బిడ్డలకు వయసువచ్చినను బెండ్లి వాకుండుటంగూర్చి పొరుగువారందఱును నింతగాఁ జెప్పుకొనుచుండిరి. అందుచే లలిత వారితో నంతగా మాటాడుట మానివై చెను. లా కణ్యయొక్కతె మార్త్రీ మీ తఱచుగా మాటాడుచుండును. ఇరుగు పొరుగు సంగతు లం దెలిసికొనుట నుం దామెవ్వఁ గుఱూహలము మెండు ! పొరుగిండ్లయందలి ప్రధానా ప్రధానవిషయము లన్నియు నెట్లోవచ్చి యామెచెవులఁ బడుచుండును. ఆమె దుష్ట్య నతోఁ దల దువ్వుకొనుచు సాయంకాలమున మేడమీఁద నభ సాగించుచుండును.

బడిపిల్లలను సమకూర్చుభారము లలిత, లాకణ్యపైఁ బెట్టెను. లాకణ్య మేడమీఁదనుండియే యందఱును బిలిచెను. చాలమంది పిల్లలను తానాముతోఁ జేర్చు ట కనుమఱించిరి. లలిత సంతోషముతో నుచరితయింటియందొకగదిని బాగుచేయించి సిద్ధముగా నుంచెను. కాని యాగది శూన్యముగ నే యుండెను. తమపిల్లలను బ్రాప్త గృహంబులకుఁ బంపుటకు గృహయజమాను లంగీకరింపరైరి. ఇంతేకాక వారు తమ యాఁడువాండ్రను బరేశునింటియాఁడువాండ్రతో సంభాషింపకుండ నిర్బంధించి వైచిరి. అంతేకాని వారిసత్సంకల్పములను మన్నంపరైరి. లాకణ్య కింక మేడమీఁది కక్కి పొరుగువారితో ముచ్చట లాడుట కవకాశము తప్పిపోయెను.

అట్లయినను లలిత తనపట్టు వదలక “చాలమంది మేడలగుబ్రాహ్మణబాలికలకు దొరతనమువారి బాలికాపాఠశాలలోఁ జదువుట యసాధ్యముగా నున్నది. వారికిఁ జదువుచెప్పుభారము వహించినచో నుపకారముగా నుండును.” అని యాదివయసునం దామె స్వయముగాఁ బ్రియత్నించుటయే కాక శుభీరునిగూడ నియోగించెను.

ఆకాలమునఁ బరేశునిబిడ్డలపై దుష్టము చాలవఱకుఁ బ్రసిద్ధమై యుండెను. అక్రీరి నత్యలోకమునుగూడ దాటిపోయెను. అట్టివారు చీతము గైకొనకుండ జదువుఁ జెప్పెదరని వినిచాలమంది తల్లిదండ్రులు సంతోషించిరి. మొదట రెండుమూడు దిన ములలోనే యెంద్రగురుపిల్లలు చేరిరి. పరేశునితోఁగలసి పాఠశాలనుగూర్చి యాలో చించుటతోడను, దీనికి నియమముల నేర్పఱచుటతోడను, నిది వృద్ధియగుమార్గము లరయుటతోడను లలిత కొకనిమిషమైనఁ దెరపి లేకుండెను. పాఠశాల క్రమముగా వరిలుచుండెను. సంవత్సర మయ్యెను. పరీక్షాంతమునఁ బిల్లల కిచ్చుబహుమానవిషయ

మున లలితాలావణ్యములకు వాదము జరిగెను. ఆమె చెప్పినపు స్తకము లీమెకు నచ్చలేదు; ఈమె యుద్దేశించిన పుస్తకముల కామె యంగీకరింపలేదు. పరీక్షకులను నిరయించుటలోఁ గూడ వాదము జరిగెను. లావణ్యకు హారానునియందు దంతగా నిష్టము లేకున్నను నాతని పాండిత్యమునందు గౌరవ మున్నది అట్టివాఁడు తదుపాథకాలకుఁ బరీక్షకుఁ డైనచో గౌరవముగా నుండునని యామె యుద్దేశము కాని లలిత హారానువ కీవిద్యాలయముతో నెట్టిసంబంధముం గల్పించుటకు నిష్టపడలేదు.

రెండుమూఁడుదిశములలోనే బడిపిల్లలరాక తగ్గిపోయెను. లలిత వట్టిబడిలోఁ గూర్చుండి యడుగుచప్పు డైనప్పు డెల్ల నదరిపడి చూచుచుండెను. రెండుజాములైనను నెవ్వరును రాలేదు. ఏదో గోల వట్టిన దని యామె యనుకొని సమీపమందున్న యొకబడిపిల్లయింటికిఁ బోయెను. ఆమె యేడ్చుచు “అమ్మా! నన్ను బడికి రానిచ్చుట లేదు. అచ్చటికిఁ బోఁగూడ దని మాయవ్మ చెప్పినది. కారణము చెప్పలేదు!” అనియెను. లలిత యభిమానవతి. ఒరులకుఁ గష్టముగా నున్నట్లు గ్రహించినచో దానికిఁ గారణ మరయఁజాలదు! ఆమె యాబాలికం గాంచి “అమ్మా! పోఁగూడ దని చెప్పినప్పుడు నీవేమిచేయుదువు?” అని చెప్పి మఱియొకయింటికిఁ బోయెను. అప్పుడాయితీవారు “నుచరిత హిందువై జాతిభేదమును బాటించిచున్నది! ఆయింట విగ్రహారాధనముగూడ జరుగుచున్నది!” అని చెప్పిరి. “అది మిక్కిలిమనోహరమునా? బడిమాయింటికి మార్చెదను!” అని లలిత బెప్పెను. కాని యంతమాత్రముచే నంగీకారము కుదురలేదు. ఇంకను సంశయముగనే యుండెను. లలిత మఱియొకగృహమునకేగి నుధీరునిం బిలిచి “నుధీరా! దీనికిఁ గారణమేమో సత్యముగఁ జెప్పెదవా?” అని యడిగెను.

నుధీ—పానూబాబు మీకు విరుద్ధముగ నున్నాఁడు!

లలి—నుచరితయింట జేరపూజ యగుచున్నదనియేనా?

నుధీ—అంతే కాదు!

లలి—ఇంక నేమిన్నచో చెప్పఁగూడదా?

నుధీ—చాలసంగతు లున్నవి.

లలి—నన్నుఁగూర్చిగూడ నేమైన సునిశ్చయ మున్నదా?

నుధీరుఁ డూరకుండెను. లలిత మొగ మెఱుఁచేసికొని “నాస్తిమరు ప్రయాణమున కిది క్తాస్తియా? తప్పుపని చేసియేయున్నచో మంచిపనిచేసి పొయిత్తమును గూర్చుపద్ధతి మనసమాజ మెంతమాత్రము నెఱుంగదు. నేను చేయుసత్కర్మములుగూడ నీసమాజమునకు నిషిద్ధములేనా? నాకును, సమాజమునకును నాధ్యార్మికొన్నదికై మీరొనరించుపద్ధతు లివియేనా?” అనియెను.

సుధీ—అందుకొఱకుఁ గాదు. వినయబాబున కీవిద్యాలయమాత్రో సంబంధము కలుగు నేమో యని వారిభయము!

లలిత నిలువున మండిపడుచు “అది భయము కాదు! భాగ్యమే! యోగ్యతచే వినయబాబుతో సమానులగువా రీసమాజమునం దెందలున్నారు?” అనియెను. సుధీ రుఁడు లలితకోపముం గాంచి సంకుచితుఁడై “అమాటనిజమే—కాని వినయబాబు—” అనియెను.

లలి—అతఁడు బ్రహ్మసామాజికుఁడు గాఁడు. అందుచే బ్రహ్మసమాజ మతని శిక్షించుచున్నదా? ఇట్టిసమాజమునందు నాకించుకంతయు గౌరవ మగపడుటలేదు.

సుచరిత బడిపిల్లలు రాక్షండుటకుఁ గారణమును దెలిసికొని యేమియు నావిషయమున మాటాడక మేడమీఁదఁ గూర్చుండి సతీశునకు రాజోవుపరీక్షాపాఠములను బోధించుచుండెను. లలిత సుచరితయొద్దకుఁ భోయి “అక్కా! అంతయును వింటివా?” అనియెను. సుచరిత చిఱునవ్వుతో “వినలేదుగాని యంతయుఁ దెలిసినది!” అనియెను.

లలి—ఇది యంతయు మనము సహింపవలసినదేనా?

సుచ—సహించినచో నవమాన మేమియు లేదు. తండ్రి గారన్నిటికి నెట్లు సహించియుందురో నీవు చూచుటలేదా?

లలి—సహించియూరకున్నచో నన్యాయము నంగీకరించినట్లుగునని నాయుద్దేశము. అన్యాయమును సహింపకుండుటయే యుచితకృత్యమని నేననుకొనియున్నది!

సుచ—అయినచో నీవిప్పు డేమి చేయఁదలచితివో చెప్పుము!

లలి—అవిషయమున నింకను నే నించుకంతయు నాలోచించుకొనలేదు. ఏమి చేయఁబాలుదునో నే నెఱుంగను. కాని, యేదో ప్రతీకారము చేసితిరవలయును. మన కంటియాఁడువాండ్రయొడల నీచోడ్డేశములు కలవారు తా మెంతగొప్పవారనుకొనుచు న్నును నయోగ్యులే. వారిని నే నెంతమాత్రమును లక్ష్యముచేయను! వా రేమిచేయఁగలరో చూతము!

అని లలిత భూభాగమునఁ బదాఘాతముం గావించెను. సుచరిత మాటుమాటాడక లలితచేతులను బట్టుకొని కొంతసేపైనతరువాత “లలితా! ఒకసారి తండ్రి గారితో మాటాడి చూడుము!” అనియెను. లలిత చటాలునలేచి “నేనిప్పుడే యాయన కడకుఁ బోయెదను.” అని బయలుదేఱెను. ఆమె ద్వారమునొద్దకుఁ బోవునప్పటికి వినయుఁడు తలవంచుకొని వీధినుండిరచ్చుచు లలితం గాంచి యదరిపడినిలిచిపోయెను. లలితతో నెట్లు మాటాడవలయునో యాతనికిఁ దోచుటలేదు. కాని యాతఁడు మన గు క్షుదురుపఱచుకొని యామె మొగమువంకఁ జూడకుండ నొక నమస్కారముం గావించి పెడ మొగము పెట్టుకొని నెడలిపోయెను. లలిత కది తత్ప్రభావశిలాశతోఁ గాల్చినట్లుండెను. ఆమె యతిదేగముతో నింటికిఁబోయెను.

అప్పుడు వరదాసుందరి జమాఖర్చులెక్కలను జూచుకొనుచుండెను. ఆమె లలిత మొగముం గాంచి నిశ్చయపడియెను గాని లెక్కపుస్తకములనుండి దృష్టిని మరలించుట యామెకుఁ గష్టముగానుండెను. ఒక్కయంక రిప్పినచోఁ గొంపమునిగిపోవునని యామెకు భయము! లలిత యొకకుర్చీనిలాగొని యామెఁజెల్లచెఱతఁ గూర్చుండెను. అప్పటికిని వరదాసుందరి మొగమెత్తకుండుటచే లలిత 'అమ్మా!' అని పిలిచెను.

వర—కూరుచుండు మమ్మా! నేను పనిలో నున్నాను.

లలి—అమ్మా! నేను నీకాలమును వ్యర్థము చేయును. ఒక్కమాట మాడిగదను. వినయబా బిచ్చటికి వచ్చినాడా?

వరదాసుందరి లెక్కలనుండి దృష్టి మరలంపకయే 'వచ్చినాడు!' అనియెను.

లలి—అతనితో నీవు మాటాడితివా?

వర—చాలసంగతులు మాటాడితిని.

లలి—నామాట యేమైన వచ్చినదా?

వరదాసుందరి యొక మాటాడక తప్పదని యెంచి "అమ్మా! నీమాటయును వచ్చినది. క్రిమముగాఁ గందరగోళ మగుచుండుటయు, సమాజమునందపక్షీరికలుగుటయు నాలోచించి యందులకుఁ దగిన యేర్పాటుచేయవలసివచ్చినది!" అనియెను. లలిచే లలిత మొగ మెఱుఱయ్యెను. ఆమెతల తిరిగిపోవుచుండెను. అప్పుడు లలిత "అమ్మా! తండ్రిగారు వినయబాబు బిచ్చటికి రావలదనిరా?" అని ప్రశ్నించెను.

వర—ఆయన కీగొడవ యంతయుఁ గానలేనా? అట్లయినచో మొదిటనుండియు బాగుగనే యుండును!

లలి—పానూబాబు మనయింటికి వచ్చుచుండునా?

వర—(అశ్చర్యముతో) అదియేమే! పానూబాబు రాకేమి?

లలి—వినయబాబుమాత్ర మేల రాగూడదు?

వరదాసుందరి మరల లెక్కలఁ జూచుకొన నారంభించి "లలితా! నేను నీతో జాలలేనే! నాయొడలు మండింపకుము! నాకుఁ జాలగఁ బనియున్నది!" అనియెను.

లలిత నుచరితయింటికిఁ బోయినప్పుడు వరదాసుందరి వినయునిఁ బిలిపించి యాతనితోఁ జెప్పవలసినదంతయుఁ జెప్పివైచెను. లలిత కీసంగతి తెలియదనియే యామె యనుకొనియెను. కాని యాకస్మికముగ నింతలోనే తెలిసిపోవుట యామెకుఁగష్టముగా నుండెను. ఇది చల్లగాఁ బరిణమింప దనియు, దీనికి సామాన్యముగా నిష్కృతి లేదనియు నామె యనుకొనియెను. అప్పు డామెకోప మంతయుఁ నవివేచకుఁ డగుచుగనిపై బడియెను. ఇంతటియజ్ఞానితోఁ గాఁపురము చేయుట యాఁడుదానికిఁ గష్ట మని యామెకుఁ దోచెను. లలిత నృదయప్రభూర్ణమగు ప్రభయర్థునియూ మాకుతమును వహించు

చుకొని క్రిందిగదిలో నుత్తరము వ్రాసికొనుచున్న తండ్రియొద్దకు బోయి “బాబా ! వినయ బాబు మనతోఁ గలిసి యుండుటకుఁ దగినంతయోగ్యుఁడు కాఁడా ?” అని ప్రిశ్నించెను.

అప్రిశ్ననుబట్టి పరేశుఁడు సర్వమును గ్రహించెను. తన కుటుంబమునుగూర్చి సమాజమునం గలుగుచున్న యాందోళన మాతనికిఁ దెలియకపోలేదు ! ఈవిషయమే యాతఁడు చాలవఱ కాలోచించుచునే యుండెను ! వినయునియెడల లలిత మనో భావముగూర్చి తనకు సంశయము కలుగకున్నచో నాతఁడితరులమాటలనుజేసిని బెట్టు వాఁడు కాఁడు కాని లలితకు వినయునియం దనురాగమే కలిగినచో నప్పు డేమి చేయ వలసి యుండునని పరేశుఁడు మాటిమాటికిని బ్రశ్నించుకొనుచుండెను. ప్రత్యక్షముగ వ్రాహ్మధర్మదీక్షం గైకొన్న వెనుక నిన్నాళ్ళ కాలనికుటుంబమునం దిట్టిచిక్కు తటస్థించెను. అందుచే నొకవంక నాతనివృద్ధమున భయమును, గర్హమును వాధించుచుండెను. మఱియొకవంక నాతఁడు తనమనశ్శక్తి నంతను బాగరితముగఁ జేసికొని “నేను ధర్మదీక్ష గైకొనుసమయమున నొక్కజేవునియందే దృష్టి నుంచి కఠినపరీక్ష యందు తీరుడ నైతిని. నుఖము, సంపత్తి, సమాజము మొదలగువానికంటె సత్యమే ప్రధాన మైనదని యెంచి నాజీవితమును ధన్యముగఁ జేసికొంటిని అట్టి పరీక్షాసమయ మగునిప్పుడుకూడ నేనాయీశ్వరునియందే లక్ష్యముంచి యుత్తీరుడనయ్యెదను” అని నిశ్చయించుకొనుచుండెను. అప్పుడాతఁడు లలితప్రిశ్నకుఁ బ్రత్యుత్తరముగా “అమ్మా! వినయుఁడు చాల మంచివాఁ డనియే నాయుద్దేశము ! ఆతఁ డెంతటిబుద్ధిమంతుఁడో యంతటి విమలచరిత్రుఁడు !” అనియెను.

లలిత యిందుకనే పూరకుండి “బాబా! గోరాబాబుతల్లి మొన్న మనయింటికి వచ్చినది. సోదరిను చరిత్రతోఁ గలిసి నేనొకసారి యామెయొద్దకుఁ బోవుదునా ?” అని యడిగెను.

పరేశుఁ డొక్కొంత నేపటివఱకును బదులు చెప్పఁజాలకపోయెను. ప్రస్తుత మిట్టి రాకపోకలవలన నపనాదములు ప్రబలిపోవు నని యాతఁడూహించెను. కాని యీ పని యన్యాయము కానప్పుడు నిష్పేధించుట యేటికని యాతని యంతరాత్మ బోధించుచుండెను. అందుచే నాతఁడు “అమ్మా ! మంచిది. పోవచ్చును. నాకుఁ బనియున్నది కాని లేకున్నచో నేనుకూడ మీతో వచ్చియే యుండును !” అనియెను.

౩౬

వినయుఁ డిగ్నాళ్ళనుండియు నిర్భీనతలెను, నాత్మీయునివలెను నిశ్చింతగా వచ్చుచుఁ బోవుచున్న సలమునందు సమాజసంబంధ మగునగ్నిపర్యవేక్షణ పగిలి మండునని కలలోనైన ననుకొనలేదు. పరేశుని కుటుంబముతోఁ గలియుట యాతనికి మొట

మొదట నఁకొంచును నే యుండెను. అటు సంతకమునఁ జనవు చూపవచ్చునో తెలియక యాతఁ డెప్పుడును భయపడఁచుండెడివాఁడు ! క్రమముగా నాసంకల్పము వదలుటే కాక యెట్టి భయాశంకయు లేకుండఁ బోయెను. ఇప్పు డాకస్మికముగాఁ దన మూలమున లలితకు నింద కలుగుచున్న దని విని యాతనితలపైఁ బడుగు పడినట్లుండెను. లలియెడల నాతని హృదయసంబంధము సాధారణస్నేహభావమును మించి యుండెను. తామిరువురు నొక్కసమాజమువారు కానప్పుడు తన కట్టికోరిక యుండుట తప్పే యని వినయు డెఱుంగును. అందుచేత నే యీవిషయమున నందరికంటెను వినయునిహృదయము త్రోఁభించుచుండెను. తా నాయుంటియందు విశ్వాసము గలయతిథి వలెనే యుచితముగ వర్తించుట లేదనియు నొక్కవిషయమునఁ గపటముగా నుంటి ననియు, నెప్పటిక నఁ దనమనోభావము వెల్లడియైనచో లజ్జాకరముగా నుండు ననియు నాతఁ డెన్నియోసారులు భావించుకొనుచుండెను.

ఇట్లుండ నొకనాటిమధ్యాహ్నమున వరగానుందరి వినయునిం బిలిపించి “వినయబాబూ ! నీది హిందూమతముకాదా ?” అనియెను.

విన—ఔను.

వర—నీవామతమును విడువఁజాలవుకాదా ?

విన—అసంభవము !

వర—అట్లయినచో—నెందుచేత—

అమాటకు వినయునకుఁ బ్రత్యుత్తరము తోచలేదు. ఆతఁ డొక్కసారిగఁ దల వంచుకొని కూర్చుండెను. తాను దొరికిపోయితి ననియు, మూర్ఖచంద్రవాయువులకడఁ గూడ రహస్యముగ నుంచిన తనహృదయము బయలుపడిపోయిన దనియు గ్రహించెను. పరేశబా బేచునుకొనునో, లలిత యేమని భావించునో, సుచరిత యేమని తలంచునో యని యాతనికి మనోవేదన కలిగెను. స్వర్గమానుండి వచ్చినదేవదూతగా నాతఁ డింతవఱకును గౌరవింపఁబడుచుండెను. అట్టి యధికారప్రవేశమునకు లజ్జితుడై యాతఁ డెప్పు డటునుండి తొలఁగిపోవలసిన వాఁ డయ్యెను.

అట్లు పోవుచున్నప్పుడే ప్రప్రథమమున సుచరితయింటియొద్ద లలిత యాతనిఁ కంటఁ బడియెను. అప్పు డాతఁడు లలితయెదుటఁ దనమపచారము నంగీకరించి తన పూర్వపరిచయమునకుఁ బ్రతిమనమాధానముం గావించి కడపటిసెలవు గైకొనవలయు నని తలంచెను. కాని యందుల కేమిచేయవలయునో యాతనికిఁ దోచలేదు. అందు చేత నే లలిత మొగమువఃకనెనంజాడక యొకనమస్కారముం గావించి యాతఁడు కదలిపోయెను.

అతఁ డిదివఱకును బశకునికుటుంబమునకు వేఱుగ నే యుండెను. ఇప్పుడు నల్లే యుండెను. కాని యింత భేదమేమి? ఈయేర్పాటికప్పు డింతశూన్యముగ నున్నదేమి? అతనిపూర్వజీవితమున కెట్టిలోపమున గలుగనేలేదు! అతనిగోరా యున్నాఁడు! అనందముయి యున్నది! కాని యాతఁడప్పుడు నీటినుండి వెలువడినచేఁపవలెనుండెను. ఏవంకఁ జూచిన నెచ్చటను జీవితావలంబనము దొరకుటలేదు. సౌధసంకులములును, జనాక్షీర్ణములునకు నానగరరాజవీధుల దంతటను వినయుఁడు. తనజీవితసంబంధ మగుపాండు చ్చాయామయవివాళనచిహ్నమునే తిలకించుచుండెను. విశ్వవ్యాప్తమగునట్టి కుమ్మర్త్యమును శూన్యత్వమును నాతని కాళ్ళర్యము గల్పించుచుండెను. ఎందులకిట్లయ్యెనో యెప్పు డిట్లయ్యెనో, యేమిచేయుటచే నిట్లయ్యెనో యని యాతఁడు వ్యాధయహీనంబును, నిరుత్తరంబు నగుశూన్యము నెరుట మాటిమాటిని బ్రశ్నింపఁదొడంగెను.

“వినయబాబూ! వినయబాబూ!”

వినయుఁడు వెనుదిరిగి చూచెను. ఎదుట సతీశుఁడు! వినయుఁ డాతనిఁ గౌఁగిలింపుకొని “ఏమిసోదరా! ఏమిమిత్రమా!” అనియెను. వినయునికంతవ్యగ్రమశుభ్రపూర్ణమైయుండెను. పశకునింటియందీ బాలకుఁ డెట్టియానందమాదుర్యముంగూర్చెనో వినయుఁ డిప్పు డనుభవించిన టైప్పుగు ననుభవింపలేదు.

సతీ—నీవు మాకొత్తయింటికి వచ్చుటలేదేమి? అక్క లాశణ్యయు లలితయు నేఁదిక్కడ భుజితురు. దొడ్డమ్మ నిన్నుగూడ బిలుచుకొని రమ్మన్నది!

విన—బాబూ దొడ్డమ్మకు వందనమనిచెప్పుము! కాని నేనచ్చటికి రాజాలను.

సతీశుఁడు సానునయంబుగ వినయునిచేయి పట్టుకొని “ఏల రావు! తప్పక రావలయును నిన్ను విడువను” అనియెను.

సతీశుఁ డింతపట్టుపట్టుటకుఁ కారణము లేఁపోలేను. బడిలో నావునగూర్చి యాతనిచే నొకవ్యాసమును వ్రాయించిరి. ఆరచనయందేఁబడింటికి నలువదిమార్కులాతనికి వచ్చెను. దానిని వినయుఁడు జూపవలయునని యాతఁడొరక! వినయుఁడు విద్యానుఁడనియు నాతనిన టిరగజ్ఞుఁ డొక్కఁడే తనలేఖకు మూల్యమును గట్టగలఁడనియు నాతనియభిప్రాయము. అతఁడు దానిని మెచ్చుకొనునప్పుడు లీ కూడ నుండును గావున నామె యిఁక నెన్నఁడును దన్నుఁ గరస్కురింపదని సతీశునియుద్దేశము! అందుచే సతీశుఁడే దొడ్డమ్మకు విఁయుని భోజనమునకుఁ బిలుచునట్లుచేసెను. వినయుఁడు తనలేఖను బ్రకాశించుట తనయక్కలుకూడ విడుదుఁ దా యని సతీశుని యభిలాష! వినయుఁ డెంతపిలిచినను రాకుండుటచే సతీశుఁడు బలవంతపెట్టెను. వినయుఁ డాతనిం గౌఁగిలింపుకొని “బాబూ! నీవు మాయంటికిరిమ్ము” అనియెను. తాను వ్రాసినకాగితము తనజేబులో నే యుండుటచే సతీశుఁడు వినయుని గూహ్యనమును

దొంగిసివేయలేదు. కీర్తికామః, డగునాథులకుఁ దాసన్నః, రీతాసమయమున నైన లక్ష్యము చేయక వినయునియింటికిఁ బోయెను.

వినయుఁడు సతీశునిలేఖ సంతనుజదివి మిగులఁ బ్రశంసించుటయే కాక బజారులో నాతనికి భద్యములను గొనిపెట్టి యాననియింటికిఁ జూచు దీసికొనిపోయి యనావశ్యకంబగువ్యాకులశ్వురముతో “సతీశబాబూ! ఇంక నేను పోయెదను” అనియెను. సతీశుఁ దాతనిచేయి పట్టుకొని లోనికి రమ్మని బలవంతముచేసెను. కాని వినయుఁడు పోలేదు.

న్నప్పొచ్చిన్బునింబోలి తూలుచు నాతఁ దాసందమయియింటికింబోయెను గాని, యామెను దర్శింపఁజాలక మేడమీఁద నిరసం బగుగోరాపడకగదిలోఁ బ్రవేశించెను. ఆగదియం దాతనిబాల్యబంధుత్వముం గాంచిన నుఖమయంబులగు శ్రమంబవ శ్చెన్నియో గడచినవి! ఎన్నియోయానందాలాపములు; ఎన్నియో సంకల్పములు; ఎన్నియో గభీరాలోచనములు; ఎన్నియో ప్రణయకలహములు; ఎన్నియో ప్రణయకలహప్రణనుధాత్పూర్ణావసానములు!—అట్టి పూర్వజీవితమధ్యమున నట్లే తన్నుఁదాను మఱచి యుండవలయునని వినయునివాంఛ! కాని మధ్యస్థలమునఁ గొన్నాళ్లనుండి యీనూతన పరిచయము మార్గనిరోధముం గావించెను. జీవితకేంద్ర మెప్పుడు చెదరిపోయెనో, సంకీర్ణపథమునం దెప్పుడు పరివర్తనము సంఘటిల్లెనో వినయుఁ డిన్నాళ్లవఱకును స్పష్టముగా గ్రహింపలేదు. ఎట్టిసంశయమును లేనియీసమయమునం దాతఁడు భయపడి పోవుచుండెను.

ఆరతచినవస్త్రమును దీసికొనుటకై యానందమయి మేడమీఁదికివచ్చి గోరాగదిలో నున్నవినయునిం గాంచి యాశ్చర్యముతో “ఏమిబాబూ! ఇట్లు న్నావేమి? ! మొగమిట్లు వాడిపోయిన జేమి?” అనియెను. వినయుఁడు లేచి కూర్చుండి “అమ్మా నేను మొట్టమొదటఁ బరేకునింటికిఁ బోవుచున్నప్పుడు గోరా కోపపడుచుండెను. నేనాకోపము నన్యాయముగా భావించితిని. కాని యన్యాయ మాతః దీకాదు నా గుండ మతిజే!” అనియెను. ఆనందమయి నవ్వుచు “నీవుచూచుబుద్ధిమంతుడవైన నానిట్లు కని నే ననుటలేదు. కాని యిప్పుడు నీబుద్ధిదోష మెట్లు బయలుపడినది?” అనియెను.

విన—అమ్మా! నేను నాసమాజమును ద్యజించితి నని మొక్కుసారించుననుభావించుకొనలేదు. వారిన్నీనాము వారితో డికలయికయు నా కానందముగను, నుపకారముగను భావించి వారిచే నాకర్షింపఁబడిపోయితిని. నాకితర దింతయేలేకుండబోయితి.

ఆనం—నీకే కాదు. నీమాట వినుచున్న సాకును లేకుండఁ బోయినది!

విన—నామూలమున వారిసమాజమునం దొకవిధమ భవశాంతి కలిగినది. లోకులందఱు నెట్లు నిండించుచుండి రనగా నేనింక నటకుఁ బోవుటకైన—

అనం—గోరా యొక్కప్పుడు చెప్పినమాట నాకు సత్యముగాఁ దోచుచున్నది. లోపల నన్యాయముండి పైకి న్యాయముగాఁ గనబడునది యన్నిటికంటె నపాయకరమైనదని గోరా చెప్పియుండెను. బాబూ! వారిసమాజమునం దశాంతికలిగినదని నీవేల శరితపరిపఠమును? నీవు నీవ్యవహారమున సత్యముగా నుండినం బాలును.

ఇచ్చటనే వినయునకు సంక్రమముగానుండెను. తన ప్రవర్తన మభినందనీయమగునోకాదో యాతఁడు శశ్యయించుకొనఁజాలకుండెను. పరమతసురా లగులలితను బెండ్లియాడుట కవకాశములేఁప్పు డామియెవల ననురాగము కలిగియుండుట గూఢపాపమని యాతఁడు భేదపడుచుండెను. అపాపమునకు దారుణప్రాయశ్చిత్తసమయ మానన్నమొట్టు గ్రహించి యాతఁడు తోభపడుచుండెను. అప్పుడు వినయుఁ డాకస్మికముగా “అమ్మా! శశిముఖిని నాకుఁ బెండ్లిచేయుట కేర్పాటైనదిగదా! అదిత్వరలో జరిగిన బాగుగా నుండును! నాకుచితమగుతావున నేను బదుఁడనెయుండి యెట్లును విడివడుట కవకాశము లేనివాఁడనై యుండుటే మంచిది” అనియెను. అనందమయి సవ్యము “అసగా శశిముఖిని నీసహధర్మిణిగాఁ జేసికొనకపోయినను సంకలగాఁ జేసి కొందువు కాబోలును! ఆహా! శశిముఖి కంఠయద్భవము.” అనియెను.

ఇంతలో సేనకుఁడువచ్చి “పరేసునింటినుండి యరువుకుఁజేరి వచ్చినారు” అని చెప్పెను. ఆమాటవిని వినయునిగుండె గుభిల్లుచునియెను. వినయుని జాగ్రత్తగ నుంచుమని చెప్పుటకై వా రానందమయియెద్దకు వచ్చియుందు రని యాతనికిఁ దోచెను. ఆతఁడు చటాలునలేచి “అమ్మా! నేను పోయెదను!” అనియెను. అనందమయి లేచి యాతనిచేయి పట్టుకొని “ఇల్లు విడిచి పోవలదు! క్రిందిగదిలో నేచియుండుము!” అనియెను.

వినయుఁడు క్రిందికిఁ బోవుచు “వీరితో నిఁకఁబనిలేదు. అయిన నేమో యైనది. ఇక జచ్చినను నేనచ్చటికిఁ బోఁజాలను. అపరాధమునకు కాస్త యగ్నిహ్వాలవలెఁ బ్రజ్వరిల్లినప్పు డది యపరాధి దగ్ధుడైపోయినను జల్లారదు!” అని యనుకొనియెను. వినయుఁడు గోరావీధిగదిలోఁ బ్రవేశించునప్పటికి మహిముఁడు తనపెద్దపొట్టమీఁది కోటుబొత్తములను సడలించుకొనుచుఁ గచేరినుండి యింటికి వచ్చుచు వినయునిచేయి పట్టుకొని “ఇదిగో! వినయబాబూ! మంచిది! నేను నీకొఱకే చూచుచున్నాను!” అని చెప్పి యాతని గదిలోనికిఁ గొనిపోయి టర్చీపైఁ గూర్చుండఁజేసి జేబులోనిదబ్బీనుండి తాంబూలమును దీసి యాతనికిచ్చి తాను ముక్కాను దెప్పించుకొని పీల్చుచు “వినయబాబూ! ఆవిషముమై యేమాలోచించితిని? ఇంకను—” అనియెను.

వినయునిభావము మనుషటికంటె నుముఖముగా నున్నట్లు మహిముఁడుగ్రహించెను. వినయుఁడుత్సాహముతో నుండుటే కాక మిషపెట్టి తప్పించుకొనిపోవునట్లుగఁబడ

లేదు. మహిమః డప్పుడే స్థిరపడుచుకొనవలయునని నిశ్చయించెను. అప్పుడు వినయుఁడు
 “గోరా యింకను గాలేదురా!” అనియెను. మహిమః డించుక యూట నంది
 “అతడు త్వరలో నేవచ్చును ! వినయబాబూ ! ఫలహార మేమైన దెప్పింతువా? అది
 యేమి నీమొగ మంతగా వాడిపోయినది ? ఆసౌఖ్యముగ లేదుగదా !” అనియెను.

వినయుడు ఫలహార మక్కఱ లేదనుటచే మహిమఃడు తన క్షుణ్ణవారణము
 చేసికొనుటకై లోనికిఁ బోయెను. వినయుఁ డప్పుడు గోరాబల్లపై నున్నయొకపుస్తక
 మునుదీసి పుటలను దిరుగవైచుచుండెను. పిమ్మట నాతిఁ దాపుస్తకము నెప్పటివలె
 నుంచి గదిలో నిటునటుఁ బ్రచారము చేయుచుండెను. ఇంతలో నేవకుఁడు వచ్చి
 “వినయబాబూ! అమ్మగారు పిలుచుచున్నారు!” అనిచెప్పెను.

విన—ఎవ్వరినిఁ బిలుచుచున్నారు ?

నేన—మిమ్ములనే.

విన—వాడెందఱు నున్నారా ?

నేన—ఉన్నారు.

బడికిఁ బోవుపిల్లవానివలె వినయుఁడు మేడమీదికిఁ బోయి గదిగుమ్మముకడ
 నిలిచి సంశయించుచుండగా నుచరిత యెప్పటి సునాజసౌహార్దమధురకంఠస్వరముతో
 “వినయబాబూ! రమ్మ!” అనియెను. వినయున కామాట యవాంఛాబయగురత్నాల్
 మూటవలెనుండెను. లోపలఁ బ్రవేశించినంత నే వినయుని మొగమువంకిఁ జూచి లలి
 తానుచరిత లాశ్చర్యపడిపోయిరి. ఆకస్మికకఠినాఘాతము ననుభవించుచున్న ప్లాతని
 ముఖలక్షణములలో గానవచ్చుచుండెను. అతని సహస్యవదనమండల మాకస్మికముగ
 మిదుతలగుంపుపడిన సరసశ్యామలసన్యత్రేత్రమువలెనగపడుచుండెను. అప్పుడు లలిత
 హృదయమునఁ గరుణావేదనలతోఁగూడ నొక్కించుకయానందరేఖకూడఁ బొడకట్టు
 చుండెను. మఱియొకప్పుడైనచో లలిత కిక్కురుగా వినయునితో మాటలాడఁజాలక
 యేయుండును. కాని యిప్పు డామె వినయుఁడు గదిలోఁ బ్రవేశించినంత నే “వినయ
 బాబూ! నీతో మాటాడుటకే మేము వచ్చియుంటిమి!” అనియెను.

వినయునిహృదయమునం దాకస్మికముగ నొకశబ్దభేది యగునానందబాణము
 గుచ్చికున్నట్లయ్యెను! అతఁ డుల్లాసచకితుఁడైపోయెను. అతనివివరమానందన మా
 నిమిషమునందే ప్రగీప్తమైపోయెను.

లలి—వినయబాబూ! మేము కొందఱుము కలసి యొకచిన్న బాలికాపాఠశా
 లను స్థాపింపఁదలచితిమి!

విన—(ఉత్సాహముతో) చాలదినములనుండి వాకును నిట్టియూహాయున్నది!

లలి—నీ నీ వివయమున మాకు దోడ్పడవలయును !

విన—నా చేత నైవంతవఱకుఁ జేసెదను. నే నేమి చేయవలయునో చెప్పుము !

లలి—మేము బ్రహ్మసమాజపువార మని హిందువులు మమ్ము విశ్వసించుట లేదు. నీవీ విషయమునఁ బ్రయత్నింపవలయును !

విన—మీరీవిషయమున భయపడవలదు. నే నున్నాను!

అనం—అమ్మా! ఆపని యాతఁడు చేయఁగలఁడు! మాటలచే నితరులను వశ పఱచుకొనుటలో నీతనితో సమానులు లేరు.

లలి—విద్యాలయకార్యనియమముల నేర్పఱపవలయును. సమయవిభాగము, తరతమ విభాగము పాఠపుస్తకనిర్ణయము నచు న్నను నీవు చేయవలయును.

వినయున కీపని లెక్కలోనిది కాదు. కాని యాతనికిఁ గలవరముగా నుండెను. వినయునిఁ దనబిడ్డలతోఁ జేరవల దని వరదాసుందరి నిషేధించినట్లు గాని, యీవిషయమున సమాజమునం దపవాదములు బయలుదేలుచున్నట్లు గాని లలితకుఁ దెలియదా? ఇప్పట్టునఁ దాను లలితకోరిక నంగీకరించినచో నది యామె కనిష్ఠకారణ మగు నేమో యని వినయునిహృదయము బాధపడుచుండెను. లలిత సత్కార్యము చేయుచుఁ దన సాయమును గోరనప్పు డాపని చేయవలయునని నాతనికిఁ గన్పడుచు నుండెను.

ఈవిషయమున నుచరితకుఁగూడ నాశ్చర్యముగ నుండెను. బాలికాపాఠశాలకు లలిత వినయునిసాయమును గోరు నని యామె కలలోనైన ననుకొనలేదు. వినయునింగూర్చి యిన్నియపవాదములు పుట్టుచున్న యీ సమయమున కురల నీపని యేమి ! లలిత యెఱింగియు, వినియొడియు మనఃపూర్వకముగ నిట్లు చేయఁదలంచుటకు నుచరిత భయపడియెను. లలితహృదయమున సమాజమునవల విద్రోహభావముండును గాక! పరాయియగు నీవినయుని నిట్టివిక్కులలోఁ బెట్టుట యుచితమా? అందుచేత నే నుచరిత యుత్కంఠితయై “ఈవిషయమునఁ దండ్రిగారితో నాలోచింపవలయును. బాలికాపాఠశాలకుఁ బరీక్షాధికారపదమునకు వినయబా బిప్పు డాశపడి యుండలేదు!” అనియెను.

నుచరిత నేర్పుగాఁ బ్రస్తావమును మార్చిన దని వినయుఁడు గ్రహించెను. అందుచే నాతనిహృదయమున మఱియొకయాభూత మయ్యెను. “ఈపనివలన పెట్టి చిక్కులు కలుగునో నుచరితకుఁ దెలిసినట్లు లలితకును తెలిసియుండవలయును కాని లలిత యాభావము నేల ప్రోటించుటలేదు?” అని వినయుఁ డాలోచించుకొనుచుండెను.

లలి—తండ్రిగారితో నాలోచింపవలసినదే. కాని విషయము సమ్మతించినచో నాయనతో మాటాడవచ్చును, ఆయనయెన్నటికి నడ్డముచెప్పరు. ఆయనయును

మన పాఠశాలయం దుండవలయును. (ఆనందమయిం గాంచి) అమ్మా! మీరును మమ్మలను వదలగూడదు !

ఆనం—(నవ్వుచు నేను మీపాఠశాలను దుడిచి శుభ్రపఱుపఁగలను ! అంత కంటే నేనేమిచేయగలను ?

విన—అమ్మా! అంతే చాలును ! అందుచేఁ బాఠశాల పరమపరిత్రాము కాఁ గలదు !

లలితాసుచరితలు వెడలిపోయినతరువాత వినయుఁడు కాలినడకతో నుద్వేషమునఁ బోయెను. అప్పుడు మహిముఁ డానందమయి చెంతకు వచ్చి “అమ్మా! వినయుఁడు చాలవఱకు సమ్మతించినట్లున్నాఁడు ! కార్యము త్వరితఁ దీర్చుకొనుట మంచిది. తరువాత బుద్ధి యెట్లు మారునో !” అనియెను. ఆనందమయి విస్మితయై “ఏమనియెడవు ? వినయుఁడు వరల సమ్మతించెనా ? నాతోఁ జెప్పలేదే” అనియెను.

మహి—ఇప్పుడే నేనాతనితో మాటాడితిని. గోరా వచ్చినంతనే స్థిరపఱచు కొందమని చెప్పినాఁడు !

ఆనం—మహిమా ! నీకు లోకజ్ఞానము లేదు.

మహి—నే నెంతమందమతి నైనను స్పష్టవచనములనుగూడఁ దెలిసికొనఁజాల నంతటి పిల్లవాఁడను గాను !

ఆనం—బాబూ ! నీకు నామీదఁ గోపము కలుగు నని యెఱుఁగుదును. కాని యీమూలమున గోల పుట్టునేమో యని యనుకొనుచున్నాను.

మహి—పుట్టినఁ బుట్టినమ్మా !

ఆనం—నేను నీతల్లి నగుటచే నంతయు నహించెదను. కాని యకాంతిని గుహించఁజాలను ! అట్లుండుట మీబాగుకొఱకే !

మహి—(నిష్ఠురముగా) మాబాగు చూచుకొనుభారము మామీదనే యుండ నిమ్ము ! అట్లయినచో నీవేమాటయు విననక్కఱలేను ! అది మాకును సుఖముగానే యుండును శశిమఖివెండి యెట్లో జరగిపోయినచోఁ దరువాత మాబాగు చూచుకొన వచ్చును. ఏమనియెడవు ?

ఆనందమయి మారుమాట చెప్పక యొక్కనిట్టూర్పు విడిచెను. మహిముఁడు జేబులోని తములపాకులను దీసికొని నమలుచు వెడలిపోయెను.

౪౭

లలిత పశుకునిచెంతకుఁ బోయి “బాబా ! మేము బ్రహ్మసమాజపువార మని హిందువు లేవ్వరును దమబిడ్డలను మాకడకుఁ జూపఁ బంపుట లేదు. ఈపనిలో హిం

దువులెక్కరైన నన్నచో బాగుగ నుండు నని యనుకొనుచున్నాను! మీయభిప్రాయ మేమి ?" అని యడిగెను.

పరే—మనకు సాయపడుహిందువు లెవరున్నారు ?

లలిత నిరవజ్ఞులకొనియే వచ్చెనుగాని యాకస్మికముగ వినయునిపేరు చెప్పుట కామె సంశయించెను. ఎట్లో బలవంతముగా నామెసంకోచమును దృఢించుకొని "లేకేమి ? వినయబా బున్నాడు కాదా ? కాని—" అనియెను. ఈ "కాని" యను పదము కేవలము కర్మప్రయోగమే—ఈయవ్యయవద మపవ్యయమాత్రమే. దాని తోనే సమాప మెపోయెను.

పరే—వినయుడా ? వినయుఁ డంగీకరించునా ?

లలిత యభిమానమున కీమాట యాఘాత మయ్యెను. వినయుఁ డంగీకరింపడా? ఆతని సమ్మతింపజేయుట యసాధ్యము కాదని లలిత యెఱుంగును. కావుననే లలిత "బాబా ! ఆతఁ డంగీకరించును !" అనియెను. పరేకుడు సుస్థిరుడై కూర్చుండి "బాగుగ నాలొచించుకొన్నచో నాతఁ డెన్నటికిని సమ్మతింప దు !" అనియెను.

లలిత కర్ణమూలములు ర కరంజితము లైపోయెను. ఆమె తన చీరచేజుఁగునం గట్టిన తాళపుగు త్తిరి గదలించుచు సూరకుండెను. వీ కిరహృదయ యగు తనయమొగ మీవంకఁ జూచి పరేకునిహృదయము సంతుభింప మెపోయెను. కాని యాతని కెట్టి స్వాంత్యనవచనమును దోచుటలేదు. లలిత కొంక నేపటికి మెల్లగ మొగమె త్తి "బాబా ! అట్లయినచో మాపాతకాల యేవిధముగను జరుగదా ?" అని యడిగెను.

పరే—ఇప్పుడు చాల వంతరాయము లున్నవి. ప్రియత్నించినచో నిన్నియో యప్రియములకుఁ దల యొగ్గవలసి యుండును !

పానూబాబుపంతము నెట్లను ! అన్యాయమునకు నిశ్శబ్దముగా వంగీకారము కలుగును. ఇది లలితకు దురంతదుఃఖకరముగనే యుండెను. ఇది తండ్రి గారి శాసన మైనదిగాని తుటియొకరిమాట యైనచో నామె యప్పుడే తృణీరించివైచును ! ఎట్టి యప్రియమునకైనను భయఁడనియోమామె యన్యాయమును నెట్లు సహించగలను ? ఆమె మెల్లమెల్లగాఁ దండ్రుకడనుండి తేచి తనగదిలోనికిఁ బోయెను. అప్పటి కామె కొక యు తరము వచ్చియుండెను. వాస్తావ్యతములను బట్టి గూడఁగా నది యామె బాల్య కభి గుగు శైలబాల వ్రాసినలేఖల నుండెను. ఆమె పఁ బెండియెనది. ఆమె యప్పు డు భర్తయొద్ద బొంకిపురమునం దుండెను. ఆయన తరమునం దిట్లున్నది— "వెలీ ! నీ సంగతులు చాలగ విని నామనసు చెడిపోవుచున్నది ! చాలదినములనుండి నీకు బాబు వ్రాయకలయుననుకొనుచుంటినిగాని, నమయము దొ కలేదు. నన్నుగూర్చి యొకరి వలన నొకసంగతి విని నాతలవైఁ బిడుగుపడిన ట్లుయితిని. వారిపే రిందువ్రాయలేదు.

కాని యావ్రాహీమవారు సమ్మదగనవారు కాదు. ఇట్లు జరుగు సని నేనెప్పుడు ననుకొనలేదు. నీవొక హిందూయవకుని బెడ్డియాడఁ దలచితివి! ఈమాట నిజమైనదో—”

క్రోధముచే లలితసర్వాంగకములును బ్రజ్వలించిపోయెను. ఆమె యొక్క నిమగ్నమైన నోర్యక తత్తణుమే యిట్లు ప్రత్యక్షతరమువ్రాసెను—“అబ్బీ! ఈమాట నిజమో కాదో తెలిసికొనఁగోరి నీవు బాబు వ్రాయుట నా కాశ్చర్యముగా నున్నది; ఈమాట బ్రహ్మసమాజమువారే చెప్పినప్పు డింకను సత్యము కాదేమో యని నీకేల సత్యము కలుగవలయును? తరువాత—నేను హిందూయవకుని బెడ్డియాడెద ననువార్త నీతలపైఁ బడుగుపడిన ట్లుండె నని వ్రాసితివి! ఎట్టివాఁతో వివాహ మశని పాతముకంటె నతిదారుణముగ నుండఁనో యట్టి కుఁభ్యాతసాధుయుకకులు బ్రహ్మ సమాజమునం దున్నారనియు పెట్టియు తమప్రామాణ్యకర్తయైన నుండుదగినప్రఖ్యాతయుకకులు హిందూసమాజమునఁగూడ లేకపోలేదనియు నిశ్చయముగాఁ జెప్పుచు న్నాను. నేనింతకంటె నీకు విశేషముగ వ్రాయఁదలచుకొనలేదు—”

ఈ దినమునఁ బరేశుఁ డేపనియును జేయుట లేదు; ఊరక కూర్చుండి యాలోచించుచుండెను. తరువాత నాతఁడు సుచరితయిఁటికిఁ బోయెను. పరేశునిదిచారవదనముం గాంచి సుచరితహృదయము కలఁగిపోయెను! ఆతనికి దిచారము కలుగకుండఁ జేయవలయుననియే యామె చాలదినములనుండి బాగ్రీత్య మసలుకొనుచుండెను. అప్పుడు పరేశుఁడు సుచరితను గదిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి రహస్యముగా “అమ్మా! లలితవిషయమై యాలోచింపవలసినసమయము వచ్చినది!” అనియెను. సుచరిత కరుణామయునిలోకనములతోఁ బరేశుం గాంచి “బాబా! తెలిసినది!” అనియెను.

పరే—నేను సామాజికనిందను తెక్కించుటలేదు—లలిత యెట్లు—

పరేశునిసంశయముం గాంచి సుచరిత స్పష్టముగాఁ జెప్పఁదలచి “బాబా! లలిత యేసంగతియు నాకడఁ దాఁచెడిదికాదు. కాని కొన్నాళ్ళనుండి యామె నా యొద్ద నట్లుండుట లేదు.”

పరే—లలితయభిప్రాయమును నేనామె నడిగికూడఁ దెలిసికొనఁ దలఁపలేదు. ఆమెవిషయమున నేమిచేసిన బాగుగ నుండునో నాకుఁ దోచుట లేదు. నేను దినయునిఁ దఱచుగా నింటికి రానిచ్చుట యామె కనిష్టముం గూర్చినట్లయినదా యేమి?

సుచ—వినయబాబునం దెట్టిదోషమును లేదని మీరే యెఱుఁగుదురు. అతఁడు నిర్మలస్వభావుఁడు. అట్టిసాధుపురుషులు లోకమున స్వల్పముగా నుందురు.

పరేశబాబు క్రొత్తసంగతిని గ్రహించినట్లు “రాధా! నీవు సరిగాఁ జెప్పితివి. వినయుఁడు మంచివాఁ డగునో కాఁడో యంతర్యామియగు నీశ్వరుడే యెఱుఁగును.

అతడమఁచివాడే! గఁజయములేదు. ఈవిషయమున నేనాశకి మాటిమాటికి వందన ముచేసెదను" అనియెను.

ఒక్కచిక్క వదలిపోయెను. పరేశున కూపిరితిరిగెను. పరేశుఁడు దేవుఁ యె దుట నన్యాయముగ మసలినవాఁడు కాఁడు. ఈశ్వరుఁడు మానవునిం దూచుటకై కూ ర్చిన త్రాసునందఁ బరేశుఁడు సత్యధర్మము వంక కే మ్రొక్కుచూపియుండెను. సమాజ సంబంధమగు కపటగౌరవము లభించుట లేదని యాతని కంటమాత్రమును విచారము లేదు. ఇట్టిస్వల్పవిషయము నిశ్చటికమును గ్రహింపజాలక యీవిధముగాఁ బరిత పించుట యాతని కాశ్చర్యముగఁదోచెను. అప్పు డాతఁడు నుచరిత యు తమాంగమున డక్షిణహస్తమునుంచి "అమ్మా ! ఇప్పుడు నీవు నాకుఁ బ్రబోధమునుగల్పించితివి !" అనియెను. నుచరిత తత్తణమే యాతనిపాదధూరిని శిరమునం దాల్చి "కాదుకాదు! బాబా ! అట్లనియెదరేమి ?" అనియెను.

పరే—సంప్రదాయ మెట్టిదనఁగా తాను మానవుడ నను సామన్యజ్ఞానమును గూడ నది వఱపించివైచును; సమాజము కల్పించిన బ్రాహ్మహిందూలభేదమే నిశ్చ సత్యముకంటెను బ్రధానముగాఁ దోపజేయును. ఇంతవఱకు నట్టియత్యమార్గమునందే తిరిగితిరిగి చచ్చుచున్నాను—లలిత బాలిక పాఠశాలను స్థాపించునదేతమును మార్పు కొనలేదు. ఈవిషయమున వినయుని ఆహ్వానిగాఁ జేసికొందు నని యామె నన్నుఁ గోరినది !

నుచ—బాబా! ఇప్పుడు వలదు. కొన్నాళ్ళు పోవించు !

తాను నిషేధించినచో లలితయుత్సాహమునకు భంగము కలిగించినట్లుకు నేమో యని పరేశుని కరుణార్ద్రచ్ఛాదయమునకుఁ దవముతోచుచుండెను. నేనన్నిని యగు లలిత సమాజనిందలను యత్యమభేయక యన్యాయమునకుఁ విశదముగఁ బోగాడుటకు సిద్ధముగ నుండెనాయు, నొక్కతండ్రి కావనమునకుమాత్రమే తలయొగ్గి యుండెనని యుఁ బరేశుఁడు స్పష్టముగ గ్రహించియుండెను. అందుచేఁ బరేశుఁడు "రాధా ! ఇప్పుడేల యూరకుండవలయును ?" అనియెను.

నుచ—అమ్మకుఁ గోపముగా నుండునేమో?

అమాట సత్యమేయని పరేశునకుఁదోచెను—ఇంతలో సతీశుఁడు వచ్చి నుచ రిత చెవిలో నేమియో చెప్పెను. నుచరిత "వలదుబాబూ! ఇప్పుడు కాదు; రేపు!" అనియెను. సతీశుఁడు విచుర్నచ్ఛాదయముతో "రేపు మాకు బడియున్నది!" అనియెను. పరేశుఁడు ప్రేమహాసముతో "బాబూ! సతీశా! ఏమి కావలయును?" అనియెను.

నుచ—వాఁడు—ఒక—

సతీశుఁడు వ్యస్తచ్ఛాదయుఁడై నుచరితనోటికిఁ జేయడ్డముచేసి "వలదు! చెప్ప వలదు!" అనియెను.

పరే—బాబూ! అది రహస్యమైనచో నుచరితకేల చెప్పితివి ?

నుచ—బాబూ! ఈరహస్య మెట్లయిన మీచెవినిఁ బడవలయుననియే వీని ముఖ్యోద్దేశము !

సతీశుఁడు బిగ్గటగా “కాదు! నిశ్చయముగాఁ గాదు!” అని చెప్పుచు నొక్క జరుగున వెదలిపోయెను. వినయుఁడు తనవ్యాసముం జదివి వ్రాసియిచ్చినప్రకంసా పత్రమును నుచరితకుఁ జూపవలయు నని సతీశునియుద్దేశము. అసంతతి పరేకుని యెదుట రహస్యముగాఁ జెప్పుటతో సతీశునియభిప్రాయమేమో నుచరిత వెలడించి వెచ్చినది. ఇంతనులభముగాఁ దనయూహ బయల్పడిపోవునని పాపము సతీశుఁ డెఱుంగకపోయెను !

౪౮

శాలుగుదినము లైనతరువాత నొకయుత్తరమునుబట్టుకొని హారానుఁడు వరదా నుందరిచేంతకు వచ్చెను. ఇప్పు డొక నాతఁడు పరేకునియెడల నాళి గవలుకొనియుం డెను. హారానుఁ డాయుత్తరమును వరదానుందరిచేతి కిచ్చుచు “నేను మొదటనుండి యు మిమ్ములను హెచ్చరించుచునేయున్నాను. కాని యది మీకుఁ జెప్పముగా నుం డెను. తొలలోపల నెట్టిసంగతులు జరుగుచున్నవో యీచీటి చూచినచో మీకే తెలి యును!” అనియెను.

అది లలిత శైలబాలకు వ్రాసినయుత్తరము ! వరదానుంద! దానిని జదివి “ఏమని చెప్పుదును! ఇట్లు జరుగునని నేనెన్నఁడు ననుకొనలేదు! ఇది నాతప్పుకాదని చెప్పుచున్నాను. మీరందఱును విశేషముగఁ బొగడుచు నామెకిన్నులను గల కెక్కించితిరి. బ్రహ్మసమాజమునం దట్టికన్యక లేదంటిరి—ఆయాదర్శకన్యకనిర్మలక్రీడి మీకనులయెదుటనే యున్నదిగదా! గోరావినయుల నామెయే యంటికిఁ దెచ్చింది! ఆయినను నేనెట్లో వినయుని నామార్గమునకుఁ ద్రిప్పుకొంటిరి. దానికై నెక్కడనుం డియో హరిమాహినివచ్చి నాయెంటు బగ్గిహారాధనమును దెచ్చిపెట్టింది; వినయుని నాకంటి కగపడకుండఁ జేసివైచినది! ఇవి యన్నియును మీనుచరిత చేసిపనులే. ఆమె యెంతటియాఁడుడియో నాకు సంపూర్ణముగఁ దెలిసిపోయినది. కాని నేనెన్నఁడు నేమియు ననలేదు. ఆమెను బెంచి నెద్దదానినిఁజేయుటయే కాని, నాకీడ్డమునుగొనుట కనకాళము లేకుండఁబోయినది. నాకుఁ దగినప్రతిఫలము కలిగినది! ఇప్పుడు నాకీయు త్తరము చూపు పెందులకు? మీయిష్టమువచ్చినట్లు చేసికొనుఁడు!” అనియెను.

హారానుఁడు తనతప్పు నంగీకరించి వరదానుందరిని తమిఁపజేడకొనియెను. అనంతర మామె పరేకు నటుకుఁ బిలిచి “ఇదిగోఁ చూచుకొనుఁడు!” అని యాయుత్త రము నాతనియెదుట బల్లపైఁ బడపె చెను. పరేకుఁడు రెండుమూడుసారు లాయుత్తర

మును జదివి “ఇప్పుడేమైనది ?” అనియెను. వరదానుందరి యుల్లేటితస్వరముతో “ఏమైనదా? ఇంకేమి కావలయును? ఇంకను మిగిలియున్నదా? దేవపూజ, వాతిభేదము సర్వము సంపూర్ణమైనవి! ఇంక హిందూయువకునితో బ్రాహ్మవివాహముకూడ నగును. తరువాతఁ బ్రాశస్త్యము చేసికొని హిందూమతప్రవేశము ! ఇంకఁ జెప్పవలసిన దేమున్నది ?” అనియెను.

పరేశుఁడు మందహాసముతో “నీవేమియుఁజెప్పనక్కఱలేదు. ఇదిచెప్పవలసిన సమయమును గాదు. లలిత హిందూవివాహముచేసికొన నిశ్చయించుకొనె నని నీవెట్లు సిగపఱచుకొంటివి? ఈయు త్తరమునందట్టి భావయేమియు నగపడుటలేదే!” అనియెను.

వర—మీకట్లు కనబడుట కింకను నేమి యుండవలయునో బోధపడుటలేదు. మీకుఁ దెలివి యున్నచో నింతవఱ కేల వచ్చును ? ఉత్తరమునం దింత కంటె స్పష్టముగా నెవ్వరు వ్రాయుదురో చెప్పుడు !

వర—ఈచీటి లలితకే చూపించి యామెయ్యదేశము నడుగుట మంచిదని తోచుచున్నది. మీకిష్ట మున్నచో నేనే యామె నడిగెదను !

ఇంతలో లలిత రుపానువలె నటకు వచ్చి “బాబూ ! బ్రాహ్మసమాజమునుండి యొకయనామలేఖ వచ్చినది. చూడుడు !” అని యొకచీటిని తండ్రి కిచ్చెను. పరేశుఁడు చదివెను. లలితావినయలకు వివాహము రహస్యముగ స్థిరపడుటంగూర్చి నిందల తోడను, నుపదేశములతోడను నాయు త్తరము నిండియుండెను. మఱియు వినయును మంచివాఁడు కాఁడనియు కొన్నాళ్ళకు బ్రాహ్మస్త్రీనిద్యజించి హిందూయువతిని బెండ్లియాడుటను సంశయించడనియు నందు నూచితమేయుండెను. పరేశుఁడు చదివినతరువాత హారానుఁడుకూడ దానినిఁ జదివి “లలితా! ఈయు త్తరము చదివి నీవు కోపపడియెదవు గాని, యిట్లెరుఱు వ్రాయుటకుఁగారణము నీవు కల్పించినదే కాదా? దానికేమి! ఇది చూడుము ! ఈచీటి స్వయముగ నీవేల వ్రాసితివి?” అనియెను.

లలిత స్వబలము కొంత సేపూరకుండి “శైలచాలకును నాకును నుత్తరప్రత్యుత్తరములు జరుగుచున్నట్లు నీకుఁ దెలియునా?” అనియెను. హారానుఁడామాటకు బదులు చెప్పక “ఆమె సమాజకర్తృత్వమునుబట్టి నీకీయు త్తరమువ్రాయుటకు బాధ్యయ్యెను!” అనియెను. లలిత సుస్థిరయై నిలిచి “ఇప్పుడు సమాజ మేమనఁ దలచి యున్నదో చెప్పుము !” అనియెను.

హారా—వినయునితోడి నీసంబంధమునుగూర్చి సమాజమువారనుకొనుమాటల నన్నిటిని నేను విశ్వసించుటలేదు. కాని నీవలన సర్వమును వినఁదలచి యున్నాను !

లలితకన్నులనుండి నిప్పు లొలుకుచుండఁ గుర్చిపైకిఁ గంపితకరమును జూచి “సమాజమువారిమాటలే నీకు విశ్వసనీయములఁ లేవా?” అనియెను. పరేశుఁడు లలిత

తెన్నన జేయుంచి దువ్వుచు “అమ్మా ! ఇప్పుడు నీమనసు బాగుగ లేదు. తడవత మాటడవచ్చును. ఇప్పుడు వలదు !” అనియెను.

హారా—పరేశబాబూ ! మీరు ప్రస్తావమును మార్పబ్రయత్నింపకుడు !

లలిత వీణితమండినది “తండ్రిగారు మాట మరలింప జూచుచుండిరా ? ఆయన నీవలెగత్యమునకు భయపడువారుకారు. సత్యము సమాజముకంటెను బ్రధాన మైనదని నాయనగా రెఱుఁగుదురు ! వినయుని బెడ్డియాడుట యసంభవమని గాని, యన్యాయ వనిగాని నేనెంతమాత్రమును భావించుట లేదని నీకు నిశ్చయముగాఁ జెప్పుచున్నాను!” అనియెను.

హారా—కాని యాతఁడు బ్రాహ్మధర్మమును వహించుటకు సిరపడియెనా ?

లలి—ఎంతమాత్రము సిరపడలేడు. దీక్షాగ్రహణము చేయవలయు ననునిర్బంధ మేమన్నది ?

వరదా సుందరి యంతవఱకును మాటాడుట లేదు. హారానుఁడు విజితుఁడై యిక్కడ సత్యమును బరేశునియెదుట నొప్పుకొని తమింపగోయనని యామెకుఁ దొచెను. ఇంక నామె నహింసజాలక “లలితా ! నీవు పిచ్చిదాన వెలివా ? అట్లనియెద వేమి ?” అనియెను.

లలి—అమ్మా ! ఇది పిచ్చిమాటలు కావు ! నే నాలోచించియే మాట లాడు చున్నాను. నన్నీవిధముగా నలుదెసలునుండియుబంధించుటను నేను నహింసజాలను — నే నీహారానబాబు సమాజమునుండి ముక్తి నందెదను !

హారా—ఈ చచ్చుంఖిలత్వమే ముక్తి యనుకొంటివా ?

లలి—కాదు ! నీచాక్రమణమునుండి—యసత్యదాసత్వమునుండి విడివడుటయే ముక్తి యని చెప్పుచున్నాను ! ఎట్టియన్యాయమును, వెట్టియధర్మమును లేనిస్థానమున బ్రహ్మసమాజము నన్నిట్లు బంధింపఁగలదు. ఎట్లు స్వృతింపఁ గలదు ?

హారా—పరేశబాబూ ! చూచితిరా ! తుదకిట్లుగునని నే నెఱుంగుచును ! సాధ్య మైనంతవఱకు మిమ్ములను హెచ్చరించుచు నే యున్నాను ! లాభము లేకపోయినది !

లలి—పానూబాబూ ! చూడుము ! నీకు బోధింపవలసినవిషయ మొకటి యున్నది ! నీకంటె నెల్లవిధముల నుత్తము లగువారినిగూడ మందలింపవలయు ననుననాంకారము నీమనసు నందుంచుకొనవలదు !

అని చెప్పి లలిత యటకుండి వెవలిపోయెను.

వర—ఎంతపని జరిగినది ! సరే—ఇంక వేమిచేవలయునో యాలోచింపుము !

పశే—ఏది కర్తవ్యమో దానినే చేయవలయును. కాని యింతతొందరగ నాలోచించి కర్తవ్యనిశ్చయము చేయరాదు. నన్ను తమించి యిప్పుడు నాకీవిషయమున నేమియుఁ జెప్పవలదు. నే నేకాంతత నభిలషించుచున్నాను.

౪౬

“ఎంతపని జరిగినది ?” అని భావించుకొనుచు సుచరిత యొక్కింత నేపుండి లలితను గొంగలింఁచికొని “సోదరీ ! నాకేమో భయముగా నున్నది” అనియెను.

లలి—భయ మేమి ?

సుచ—సమాజమం దంతటను గగ్గోలు పుట్టినది. కాని తుదకు వినయభా బం గీకరింపకున్నచో—

లలి—ఆతఁడంగీకరించి తీరును !

సుచ—నీ వట్లునుకొనుచున్నావు. కాని వినయుఁడు తనవత్తమును ద్యజించి యీపెండ్లి కిష్టపడఁడని పానూబాబు మనయమ్మకు ధైర్యము చెప్పి పోయినాఁడు ! సోదరీ ! నీవు బాగుగ నాలోచింపకుండఁ బానూబాబుతో నట్లేల మాటాడితివి ?

లలి—అట్లు చెప్పితి నని నాకిప్పటికిని విచారము కలుగుట లేదు ! పానూబాబును, నాతనిసమాజమువారును నన్నొక వేటుజంతువుగా నముద్రపర్యంతమును దయ ముకొని వచ్చితిమనియు, నిచ్చట నేను నొంకిపోవుదు ననియుభావించుకొనుచున్నారు. నారి వేటుకుక్కల భయముచే వారి పంజరమధ్యమున నిరికికొనియుండుటకు నేను భయపడుదును గాని, యీసముద్రమును లంఘించుటకుఁ గూడ భయపడననిమాత్రము వా రెఱుంగరు !

సుచ—ఒక సారి తండ్రిగారితో నాలోచించి చూడవలయును.

లలి—నాయనగా రట్లొక్కారులతో సంబంధము పెట్టుకొనరని నిశ్చయముగఁ జెప్పుచున్నాను ! ఆయన మనల వెన్నంటికిని సంకెలలతో బంధింపఁజూచుటలేదు. ఆయనతో నభిప్రాయభేదము కలిగినప్పుడు కూడ నాయన మనయెడలఁ గోపించుట లేదు. అట్టిచో సమాజచ్ఛలంబున మనల నదలించి మననోశ్శకు మూయించుటకుఁ బ్రయత్నించునా ? ఇట్టివిషయములం దమ్మకుఁ గోపము కలుగును గాని, తండ్రిగారు మన స్వతంత్రోద్దేశముల కెక్కడ భంగము కలుగునో యని భయపడుచుందురు. ఆయన యీవిధముగా మనలను బెంచి యితవారినిజేసి తుదకు మోరానునివంటి సామాజిక కారాగారభటునిచేతులలో నొప్పగించునా ?

సుచ—మంచిది. ఇందుఁ దండ్రిగారియభ్యంతర మేమియులేదు; ఇఁకఁ జేయవలసిన జేమో చెప్పుము !

లలి—మీ శ్రమియును జేయవచ్చుచో స్వయముగ నేనే—

సుచరిత త తరముతో లేచి “అక్కఱలేదమ్మా! నీవేమియుఁజేయనక్కఱలేదు! నేనొకయుపాయము చేసెదను” అనియెను.

అసాయంకాలమున సుచరిత పరేశునికిదేవుఁ బోవఁజూచుచుండఁగాఁ బరేశుఁడే యచ్చోటికి వచ్చెను. ఈనడుమఁ బ్రతిదినమును సంధ్యాసమయములందుఁ బరేశుఁ డొంటిగ నుద్యానమునఁ దలనంచుకొని పచారుచేయుచు నేమేమో యాలోచించుకొ నుచునుండెను—సంధ్యాసమయపవిత్రాంధకారము మెల్లగ నాతనిహృదయమును సవరించుచుఁ గర్మమయధినసంబంధము లైన కళంకములను గప్పివైచి యంతరంగ మధ్యమున నిర్మలకాంతిం గల్పించి రాత్రివిక్రామమునకై యాయత్తపఱచుచుండెను. నేఁడు పరేశుఁ డట్టిసాయంకాలనిభృతధ్యానశాంతిసంభోగమును ద్యజించి చింతితవద నముతో సుచరిత యింటికి వచ్చెను. అడుకొనఁదగినబిడ్డ జబ్బుచే నూరక పడియున్న ప్పూడు తల్లి హృదయ మెట్లుండునో యట్లే సుచరిత ప్రేమపూర్ణహృదయము పరేశుని మూనవదనముం గాంచి పరితప్తమైపోయెను. అప్పుడు పరేశుఁడు మృదుస్వరముతో “రాధా! అంతయు వింటివా?” అనియెను.

సుచ—వింటిని బాబా! కాని మీకంతయాలోచన యేల?

పరే—నువ్వేమియును లేదు! శ్వయముగఁ దెచ్చికొన్న యీతుపానుదెబ్బను లలిత సహింపఁగలదా యనియే నాయాలోచన! ఉద్రేకముచే వదనముఁ నుండి హృద యములనుండి తీవ్రభావములును, దీవ్రభావములును వెలువడుచుండెను. కాని యవి క్రమముగా వలించుట కారంభించినప్పుడు వానిని సహించుకత్తి నన్నమైపోవుచుం డును. లలిత యిట్టి సమస్తఫలాలములను బాగుగ నాలోచించుకొనియే తన కర్తవ్య మును నిశ్చయించుకొన్నదా?

సుచ—సమాజమునుండి కలుగు నెట్టియుత్పీడనమునకును లలిత లొంగునది . కాదని నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁగలను.

పరే—లలిత కేవలమును గోరధుడేతనే యాద్యత్యమం జూపుట లేదని స్పష్ట ముగఁ దెలిసికొనవలయు ననియే నాకోరిక.

సుచ—లేదుబాబా! అట్లయినచో నేనామాట కంతమాత్రమును జెవి యొ గ్గియే యుండను. ఆమెమనసులోని యెంతటిగ భీరభావ మైనను గదవినంతనే బయల్ప డిపోవుచుండును. లలిత యట్టిస్వభావము కలది. బాబా! వినయబాబు చాలమంచి వాఁడునుమా!

పరే—అతఁడు బ్రాహ్మసామాజికుఁ డగునా?

సుచ—నేను సరిగాఁ జెప్పఁజాలను. ఒకసారి గోరాబాబు తల్లియొద్దకుఁ బోయివత్తునా?

పరే—నీవొకసారి పోవుట మంచిదనీయే నేనును బావించుచున్నాను!

౫౦

వినయుడు క్రిందిది నమ నుదయమునం దొకసారి యానందమయియింటినుండి తన యింటికి వచ్చుచుండెను. నేడారతఁ డింటికి చనునప్పటి కొక యుతరము వచ్చి యుండెను. అందు వ్రాసినవారి పేరు లేదు. లలితను బెండ్లియాడినచో నీ కట్టిసుఖ మును లేదనియు, నామెమూలమున నీ కమంగళ మగుననియు నిట్టియుపదేశములతో నా లేఖ నిండియుండెను. అందుఁ జిట్టచివర “నీవామెను బెండ్లియాడఁ దలఁచినచో నొకసంగతి యాలోచించుకొనుము! ఆమెకుఁ గానరొగ మున్నది-అది క్రమముగా తయక్రింద మాటునని డాక్టరు లనుమానించుచున్నారు!” అని కూడ వ్రాయఁబడి యుండెను.

వినయుఁ గాయు తరమును జూచి హతబుద్ధి యైపోయెను.

ఇట్టిమాట లూరక సృష్టింపఁబడునని యాతఁ డెన్నఁడు ననుకొనలేదు. సమాజ నియమములనుబట్టి తాను లలితనుబెండ్లియాడుట యసంభవమని యందఱును దెలిసిన విషయమే. అందుచేతనే వినయుడు లలితను బ్రేమించుట తనయపరాధముగా భావించుకొనుచుండెను. ఈసంగంతి సమాజ మంతటను వ్యాపించిపోయిన దని విన యుఁడాయు తరమునుబట్టి నిశ్చయించుకొనియెను. ఇది కారణముగా లలితకు సమాజ మునం దవమానము కలుగుచున్న దనువిచారముచే వినయునిహృదయము సుతూభిత మైపోవుచుండెను. తన నామముతో లలితనామము కలసి ప్రజఁనోర్లనుండి వెలువ డుట యాతనికి మిగుల లజ్జాకరముగ నుండెను. తనపరిచయమునుగూర్చి లలిత తిట్లు కొనుచు, నింపించుకొనుచు నుండుననియు, నిక నామె తన్నుఁ గన్నెత్తి చూచుట కైన నిష్పద దనియు వినయునిహృదయము కేవలమును బాధపడుచుండెను.

అహ! ఏమి మానవహృదయము! ఈయవస్థలోఁ గూడ వినయునిహృదయమధ్య మున నిబిడంబును, గభీరంబును, నూత్నంబును, దీప్తింబును నగు నొకయానంద శేఖ ర్నివై పునుండి యావై పును సంచారము సేయుచు నాతని సమస్తసంకోచములను సమస్తావమానములను దూరము చేసివైచుచుండెను! వానికి భరల నాశ్రియ మీయ కుండవలయు నని వినయుడు వరండాలో నటునిటుఁ బచారు చేయుచుండెను. కాని యాప్రభాత తేజమునుండి యొకవిధమగు నుద్రేకభావమాతనిమనమున నుదయ మగు చుండెను వీధులవెంట వస్తువుల నమ్ముకొనువారికే లాతనికి మనశ్చాంచల్యమును గలి గించుచుండెను. బాహిర మగులోకినిందయే గిరిని గరిణింబోలి లలితను దేల్చికొనివచ్చి వినయుని హృదయతీరమున విడిచివైచెను. సమాజమునుండి కొట్టుకొనవచ్చిన యాలలి తమూర్తి నాతఁడు దృఢింపఁజాలకుండెను. “ఈలిత నాది! నాయొక్కనిదే!” అని యాతనిమనము బోధించుచుండెను. ఇంతదృఢముగా నాతనిమన నెన్నఁడును బోధిం

చుటకు సాహసించలేదు. అకిస్మికముగ బహిష్కారమునం దిట్టిగోల వెలుగుడుటచే నీరక నాతడు తనవృద్ధయమును మూసి యొంచుకొని జాలకపోయెను.

విసయ్యుఁ డట్లు చంచలుఁడై తిరుగుచు వీధిని వచ్చుచున్న హారానునిఁ జూచెను. అతఁడు దశయైద్దకే వచ్చుచుఁ దెసనియు నీయనామలేఖ వెంటనే మఱియొక గందరగోళము పుట్టినట్లు దెసయు విసయ్యుఁ డాతఁణమునందే నిశ్చయించుకొనియెను— ఇక విసయ్యుఁడు మునుపటివలె బ్రాగల్భ్యమును జూపజాలక హారాను నొకకుర్చీపైఁ గూర్చుండఁ జేసి మాసముతో నాతనిమాటకొఱ కెదురుచూచుచుండెను.

హారా—విసయ్యబాబూ! నీది హిందూమతమా?

విస—ఔను, కాకేమి?

హారా—నాయాప్రశ్నకుఁ గోపింపవలదు. అనేక సమయములందు మనము మన చుట్టుప్రక్కల నున్న యవస్థల నాలోచింపక యందులమేఁ చరించుచుఁ గష్టములను సృష్టించుకొనుచుందుము. అట్టిసమయములందు “మన మెవ్వరము? మనహ డ్దెక్కడ నున్నది? మనకార్యము లెంతదూరము వఱకును బరిణమించినవి?” అని యెవ్వరైనఁ బ్రశ్నించినచో నది యప్రియముగ నున్నను వారిని మిత్రులుగ నే భావింపవలయును!

విస—ఇంతయుపోద్ఘాత మెందులకు? అప్రియమగుప్రశ్నకై కోపించి నేనెట్టి యభ్యాచారమునైనను జేయుస్వభావము కలవాడను గాను! మీరు నిర్భయముగా నన్నెల్లవిషయములను బ్రశ్నింపవచ్చును!

హారా—నేను నీపై నిచ్చాకృత మగు నెట్టియపరాధమును గూర్చియు దోషా రోపణము చేయఁదలంచుకొనలేదు. కాని వివేచనాలోపమువలనం గలుగుఫలము విషమయ మగుననుసంగతి నీకు వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱ లేదు.

విస—(విరక్తభావముతో) అక్కఱలేనిమాట చెప్పనేవలదు. అసలుసంగతి యేమో చెప్పుడు!

హారా—నీవు హైందవుఁడవై హిందూసమాజమును విడువజాలనప్పుడు, పరేశునిబిడ్డలకు వాఁసమాజమునం దపవాదము కలుగకుండునట్లు నీవాయంట ను వితముగా మెలంగవలసినది!

విసయ్యుఁడు గంభీరభావముతో నించుకనే పూరకుడి “పానూబాబూ! సమాజమువారు వేనినుండి యెట్టిమాటలను సృష్టించుచుందురో, యని యన్నియు వారివారి స్వభావముల ననుసరించి యుండును; అట్టివాని కన్నిటికిని నేను బాధ్యుఁడను గాను! పరేశునిబిడ్డలతోడిసంబంధమునుగూర్చి నాసమాజము వారేమైన నిందించినచో నది నాసమాజముతప్పే గాని పరేశునితనయలది యెట్లుగను?” అనియెను.

హారా—ఒకకన్యక తల్లిని విడిచి పరపురుషునితో నొంటిగా నాకాయాత్ర చేసినప్పు డావివయముంగూర్చి యోచించుటకు సమాజమున కధికారమే లేదనియా నీయభిప్రాయము!

విన—బహిష్కరణమునకు, శాంతరంగికాపరాధమునకును మీరుగూడ నొక్కటేసానమును బ్రసాదించుచున్నచో నీక హిందూమతమును విడిచి మీమతమున జీరవలసినయావశ్యక మేమున్నది? ఏమైన నేమి! పానాబాబూ! ఇట్టి తర్కవితర్కములతో నెట్టియుపయోగమును లేదు! నాకర్తవ్యము నాలోచించి నేనే నిశ్చయించుకొందును! మీరిందు నాకెట్టిసాయమును జేయజాలరు!

హారా—నీతో నేను విశేషముగా మాటాడదలచుకొనలేదు. నేనొక్కటే మాట చెప్పుచున్నాను. నీవిక దూరముగ నుండకున్నచో కేవల మక్రమముగా నుండును. పరేకునియింటఁ బ్రవేశించి, కేవలము నొకవిధమగు సకాంతిని గల్పించి వారి కెట్టియనిష్ఠమును వర్ధిల్లజేసితివో నీవింకను గ్రహింపజాలకున్నావు.

అని చెప్పి హారానుఁడు వెడలిపోయెను. వినయునిచ్చాదయమున శూలాఘాత మొనఱుటయెను. సరళచ్ఛాదయుఁడు, మదారచిత్తుఁడు నగు పరేకుఁడత్యాదరముతో గోరా వినయులను దనకుటుంబమధ్యమునఁ జేర్చుకొనియెను. వినయుఁడు తెలియక యాబ్రహ్మకుటుంబమధ్యమున మాటిమాటికిని దనవద్దను మీరిసోవుచున్నను నొక్క నాఁడైనఁ బరేకునిన్నే హాగౌరవములనుండి వంచుతుఁడు కాలేదు. ఈపరివారమధ్య మున వినయునిప్రకృతికి లభించినగంభీరతమాత్రము మఱి యెచ్చటను లభింపలేదు! వారిసరిహద్దు మొవెనుకనే వినయున కొకవిధ మగువిశేషసత్యము లభించెను. ఇట్టి యాదరము—ఇట్టియానందము ఇట్టి యాశ్రయము నొసంగినపరివారమునందు జీరకా లముకలుకు వినయుని శ్రమయే శ్రవణకంటక మొయుండెను! పరేకునితనయల కితని మూలమున నవసూనికళంకము కలిగినది. లలితభవిష్యజ్ఞోతమున కంతకు నాతఁడొక పెద్దమచ్చను దెచ్చిపెట్టెను! దీనికి బ్రతీకారమేమైన యున్నదా? ఆహా! సమాజ మనువస్తువు సత్యమధ్యమునం దొస. శయములను గల్పించుచున్నది! లలితావినయుల సమ్మేళన మెట్టితత్వమధ్యమెఱగియును గాదు. లలిత సుఖసౌఖ్యాదులకు వినయుఁ డు తనసమస్తజీవితమును నెక్కిర్పించుటకు సంసిద్ధుడై యుండునో లలితావినయుల యంతర్యామి యగునీశ్వరుని కొక్కనికే తెలియును! అతఁడే శ్రీమాకర్మణముచే వినయుని లలిత కింతటిసమీపమునకుఁ దీసికొనివచ్చెను—అతని కాశ్వతధర్మవిధాన మున కెచ్చటను సద్దేశ లేదుగదా! ఈశేవు డు బ్రహ్మసమాజమునందు పానాబాబు వంటివా రుపాసించునట్టి దేవుఁడుగాక మఱియొకఁడా యేమి? అతఁడు మానవచ్ఛాద యాంతర్యామియగు విధాత కాఁడా? అట్లయినచో లలితావినయుల సమ్మేళనమధ్య

స్థాన దస్త్రాకరాశ్చక్షుః మను దేజుకొని నిలిచి కేవలమాజమును మాత్రమే పాటించుచు, సర్వమానవక్రిభుఁ డగునీశ్వరునిగూడ లెక్కింపని యానిషేధము పాప నిషేధముకాదా ?

౫౦

వినయునికడకు హారానుఁడు వచ్చినసమయమునంజే యవినాశుఁ డానందమయి చెంతకుఁ బోయి లలితావిషయాలకుఁ బెండ్లి స్థిరపడె నని చెప్పెను.

ఆనం—ఈమాట యెన్నఁటికిని సత్యము కాదు !

అవి—ఎమి ? విషయఁ దంగీకరింపఁదనియా ?

ఆనం—నాకానంగతి తెలియదు గాని, యితటిముఖ్యవిషయము నాకుఁ దెన్నఁ దును నాకుఁ దెలుపకుండ నుండఁడు !

అవి—ఈమాట నేను బ్రహ్మసమాజమువారివలననే వింటిని. కావున నిది యసత్యము కాదు. విషయనియం దిట్టి శోచనీయపరిణానము కలుగు నని నేనిదికలుకే యనుకొంటిని. ఈవిషయమున గోరానుగూడ హెచ్చరించితిని !

అని చెప్పి యాతఁడు క్రిందికిఁ బోయి మహిమనకుఁ గూడ నీవార్తను జెప్పి వైచెను.

ఆనంతరము వినయుఁ డానందమయికడకు వచ్చెను. ఆతనిదనముం గాంచి నంతనే సంక్షుభితం బగునాతనియంతఃకరణము విస్పష్ట మగుచుండెను. ఆనందమయి యాతనికి భోజనముపెట్టి తనగదిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి కూర్చుండఁజేసి “బాబూ ! నీవిట్లుంటివేమి ?” అనియెను. వినయుఁ డామె కాయుత్తరము నిచ్చెను. ఆనందమయి దానిం జదివిన తరువాత “అమ్మా ! పానూబాబు నేఁజ్జియదయమున మాయఁటికి వచ్చి నన్నెన్నయోవిధముల నిందించి పోయెను !” అని చెప్పెను.

ఆనం—ఎందుచేత ?

విన—నాప్రవర్తనము తమసమాజమునందలి పరేకునితనయల కపవాదకారణ మయ్యె నని యాతఁడు నన్ను మందలించెను !

ఆనం—నీకును లలితకును వివాహము స్థిరపడె నని లోకు లనుకొనుచున్నారు. ఇందు నిందాకారణ మేమియు నా కగపడుట లేదు.

విన—వివాహమున కవకాశమే యున్నచో నిందకుఁ గారణమే లేదు. కాని యట్టి సంభావనమైన లేనిచోట నిట్టిమాటలు పుట్టుట యెంతయశ్చర్యము ! విశేషించి లలితవంటికన్యకయెడల నిట్టినింద కేవలము గాపురుషతియే !

ఆనం—నీకుఁ జొరవ మే యున్నచో నాతనిహస్తములనుండి నీవు లలిత ననా యాసముగ రక్షింపఁగలవు !

విన—అమ్మా ! అది యెట్లు ?

అనం—ఎట్లా నీవు లలితను బెండ్లియాడుము !

విన—అమ్మా ! ఏమనుచున్నావు ! నీవు నీదినయుని నెట్టివానిగాఁ దలచుచున్నావు ?—దినయుఁడు కేవలము నేనొక్క మాట చెప్పినచోఁ బెండ్లియాడుట కంగీకరించు ననియు, నితఁ నెట్టిలోకనిందయు లేకుండఁ బోవు ననియు నాయంగీకార ముకొఱకే యీతఁడు వేచి యుండె ననియు నీవనుకొనుచున్నట్లున్నది.

అనం—నీకిన్నిమాటలను గూర్చి యాలోచింపవలసినపని యేమున్నది ? నీవు చేయవలసినపని చేసినచోఁ బాలును ! నేను బెండ్లియాడుటకు సంసిద్ధుడనై యుంటి నని చెప్పుము !

విన—నేనింతయసంగతముగఁ జెప్పినచో లలిత కవమానము కాదా ?

అనం—అసంగత మనియెద వేమి ? మీవివాహమునుగూర్చి వ్రావాద మెప్పుడు పుట్టెనో యప్పుడే యది నిశ్చయముగ సంగత మైపోయినది ! నీవెంతమాత్రమును సంశయింపనక్కఱలేదు.

విన—కాని, అమ్మా ! ఈరిషయమున గోరామాటనుగూడ భావింపవలదా ?

అనం—(దృఢత్వముతో) వలదు బాబూ ! ఇందాతనిమాటతోఁ బనిలేదు. ఆతఁడు కోపపడు నని నేనెఱుఁగుదును. ఆతనికి నీవైఁగోపము కల్గింపవలయు నని నాయుద్దేశము కాదు. కాని యేమిచేయుదుము ! నీకు లలితయందు గౌరవమే యున్నచో నామెకు సమాజమునం దవమానము కలుగ కుండునట్లు చేయవలదా ?

కాని, యీమాటలు సామాన్యము లైనవా ? వినయుఁ డిట్లు చేయఁగలఁడా ? కారాబద్ధుఁ డగుగోరాయెడల వినయునిప్రేమ ద్విగుణీకృత మైయుండెను. అట్టిచో వినయుఁడు గోరాకు హృదయాఘాతముం గల్పింపఁగలఁడా ? ఇంతేకాక సంస్కారము !—సమాజమును మనసుచే లంఘింపవచ్చును గాని, కార్యరూపమునఁ ద్యజించు నప్పు డనేకస్థలములందుఁ గొలఁదిగనో గొప్పగనో యనేకాకర్షణములు బాధించుచుండును; అపరిచితంబు లగు నాతంకములను, ననభ్యస్తంబు లగుప్రతివాదములను గారణ మరయకుండ ననుసరించి పోవలసి యుండును !

విన—అమ్మా ! నిన్నుఁ జూచినకొలది నాకాశ్చర్యముగా నున్నది ! నీమన సొక్కసారిగా నెట్లింత నిర్మలమైతి ? నీవు పదప్రచారము చేయుటలేదు ! ఈశ్వరుఁడు నీకు తెక్కల నిచ్చెనా యేమి ? నీమనమున కచ్చోటను నించుకంతయైన నిరోధమే లేదు !

అనం—బాబూ ! ఈశ్వరుఁడు నాకట్టినిరోధమును లేకుండ నామార్గమంతయును బరిష్కృతముగఁ జేసివెచ్చినాఁడు.

విన—కాని, అమ్మా! నేను నోటితో నేమి చెప్పినను, మనసుచే నిర్బంధింపఁ బడుచునే యుండును. ఇంతచదువులు, నింతబుద్ధియును బాగుగ నాలోచింపఁగఁ గేవలము మూర్ఖత్వముగనే యాకస్మికముగ నామనసునకుఁ దోచుచుండును.

ఇంతలో మహిముఁ డచ్చటికివచ్చి లలితతోడి వివాహసంబంధము స్థిరపడిన సంగతిని గూర్చి వినయుని దృఢముగఁ బ్రశ్నించెను. అందుచే వినయునిహృదయము సంక్షుభితమైపోయెను. అతఁ డెట్లో మనసు చిక్కఁబట్టుకొని మానముతోఁ దలవంచుకొని కూర్చుండెను. అప్పుడు మహిముఁ డన్ని పక్షములవారినిఁగూడ నతితీవ్రభావణములచే నిందించుచు నటనుండి వెడలిపోయెను. వినయునివలలోఁ జిక్కించుకొని సర్వనాశనముం గావించుటకే పరేశునియింట సిగ్గులేనిప్రయత్నములు జరుగుచుండెననియు, బుద్ధిహీనుఁ డగువినయుఁ డావలలోఁ దగుల్కొనిపోయెననియునుగూడ మహిముఁడు నిందించియే పోయెను.

వినయుఁడు నలుదెసల నావరించియున్న యిట్టియపవాదమూర్తిగాంచి స్తబ్ధుడైపోయెను. అప్పు డానందమయి “వినయబాబూ! నీకర్తవ్య మేమో తెలిసినదా?” అని ప్రశ్నించెను. వినయుఁ డామెవంక మొగమెత్తి చూచెను. ఆమె మృదుస్వరముతో “బాబూ! నీవొకసారి శశకునిచెంతఁబోవుట మంచిది. ఆతనితో మాటాడినచో సరుస్తమను బరిష్కార మైపోవును!” అనియెను.

౧౨

ఆనందమయి యాకస్మికముగ వచ్చుటం గాంచి సుచరిత్ర యాశ్చర్యముతో “అమ్మా! నేఁప్పుడే మీయింటికి రావలె ననుకొనుచున్నాను!” అనియెను. ఆనందమయి నవ్వుచు “నీవు వత్తువనుసంగతి నేనెఱుంగనుగాని, యెందుకొఱకు రాఁదలఁచితివో యాసంగతి నాకుఁ దెలియుటచే నిలువఁజాలక నేనే వచ్చితిని!” అనియెను. ఆనందమయి కీసంగతి తెలిసిన దని విని సుచరిత్ర యాశ్చర్యపడియెను. ఆనందమయి మృదుస్వరముతో “అమ్మా! నేను వినయుని శాబ్దముగనే చూచికొనుచున్నాను. ఆతనిని బట్టియే, మీసంగతి యెఱుంగనప్పుడుకూడ నేను మిమ్ములను మనఃపూర్వకముగ శాశిర్వదించుచుంటిని. అట్టి నేను మీకేదియో యన్యాయము జరిగిన దని విని నహించి యుండగలనా? నావలన మీ కెట్టియుపకారమైన నగునో కాదో యెఱుంగను, కాని మనసు నిలుపుకొనఁజాలక తత్తరముతో మీచెంతకు వచ్చితిని. అమ్మా! వినయునివలన నేమైన నన్యాయము జరిగినదా?” అని ప్రశ్నించెను.

సుచ—ఎంతమాత్రమును జరుగలేదు. ఈగొడవ కంతకును లలితయే బాధ్యురాలు. లలిత యెవ్వరికిని జెప్పకుండ స్త్రీమరువై దనతోఁ బ్రయాణము చేయునని వినయబాబెన్నఁడు నూహించియైన నుండలేదు. కాని యాయురువురకును రహస్యాలోచన

జరిగియుండునని లోకు లనుకొనుచున్నారు. మణియును లలిత తీర్థస్వభావ! ఇందలి సత్యము నడిగి తెలిసికొనుట కామె యెంతమాత్రము నవకాశ మొసంగునది కాదు.

అనం—దీనికేదైన నుపాయ మాలోచింపవలయును. ఈసంగతి విన్నది మొదట వినియునిచ్చాదయమున కించుకంతయును కాంతి లేదు. ఆతఁడు తా నే యపరాధి ననుకొనుచున్నాఁడు!

నుచరిత యార క్తవదనమండలము నించుక వంచి “అమ్మా! మీయుద్దేశము వినయ బాబు—” అని సంకోచపీడితయై వలుకుచుండఁగా నానందమయి యామాట కడ్డము నచ్చి “అమ్మా! లలితకొఱ కేమి చేయుమన్నను వినయుఁడుచేయఁగలఁడు! ఆతని చిన్న తనమునుండియు నేను చూచుచున్నాను. వినయుఁ డొక పారి యాత్మసమర్పణము గా వించినచో నిక నేదియుఁ దనకొఱ కుంచుకొనువాఁడు కాఁడు! అందుచేతనే నాతనిచ్చాదయము మరలించుకొనుట కవకాశము లేకుండ నెట్టితావున లగ్నమైపోవునోయని నేను చాలభయపడుచుందును.” అనియెను. నుచరితచ్చాదయమునందలి యొకబకవు దిగిపోయెను. ఆమె యించుకదైర్యముతో “అమ్మా! లలితసమ్మతికొఱకు మీరాలోచింప నక్కఱలేదు. ఆమెమనసు నే నెఱుఁగుచును. కాని వినయబాబు తనసమాజమును ద్యజించుట కొప్పుకొనునా?” అనియెను.

అనం—అమ్మా! సమాజ మాతని విడువవచ్చును. కాని మాంచుగా నాతఁడు సమాజము నేల పరిత్యజింపవలయును? ప్రయోజనమేమైన నున్నదా?

నుచ—అట్లనియెద నేమి తల్లి! వినయబాబు హిందువుగ నేయుండి బ్రాహ్మ కన్యను బెండ్లియాడునా?

అనం—ఆతని కట్టితలంపున్నచో మీకేమైన నభ్యంతరమాన్నదా?

నుచ—అది యెట్లు సంభవ మగునో నాకు బోధపడుటలేదు.

అనం—అమ్మా! నాకుమాత్ర మిది నులభముగనే తోచుచున్నది. మాయంటిపద్ధతి చూడుము. నేను నాకుశాచారములను గణించుట లేదు. అందుచే లోకులు నన్ను క్రిష్టియనుగా భావించుచుందురు. కొన్నికొన్ని కర్మసమయములందు నేనిచ్చాపూర్వకముగ మాటిపోవుచుందును. నీవు వినిన నవ్వుదువు! గోరా నాయంట నీరైదు బ్రాగఁడు! అంతమాత్రముచే నీయిల్లు నాది కాదనియు, నీసమాజము నాది కాదనియు నేల చెప్పవలయును? అట్లునుటకుఁగూడ నాకిష్టము లేదు. మంచిచెడ్డ లన్నిటిని భరించియే నేనీగృహమును, సమాజమును స్వీకరించితిని. అందుచేత నే యవి నన్నించుకంతయును బాధించుటలేదు. ఒకవేళ భరింపరానిబాధ కలిగినచో నప్పు డీశ్వరుఁడు తోపించినక్రోధముబట్టి పోవుచును. కాని యిదివఱకును నాగృహసమాజము

లను నావియనియే చెప్పుకొనుచుందును. సమాజమువారు నన్ను స్వీకరింపకున్నచో
బోనిమ్ము ! అది వారియిష్టము !

సుచరిత కింకను సంశయము లేరక “అమ్మా ! నరే కాని బ్రాహ్మకర్మకులను
మాత్రము వినయబాటు—” అని మాట ముగింపకుండఁగనే యానందమయి “వాని
మతముగూడ నటువంటిదే నమ్మా ! బ్రాహ్మకర్మ మనిన సృష్టిలో లేనిమతము కాదు
మీపత్రికలలోని యుపదేశములను నేను తఱచుగఁ జదువుచునే యుందును నాకెచ్చ
టను భేద మగపడుట లేదు !” అనియెను.

ఇంతలో “సోదరీ” అని పిలుచుచు లలిత యాగడిలోనికి వచ్చి యానంద
మయిం గాంచి నిగ్గుపడిపోయెను. ఇంతవఱకును దనమాటలే జరుగుచున్న వని యామె
సుచరిత మొగము చూచినంత నే తెలిసికొనియెను. లలిత యటనుండి పారిపోఁ దల!
చెను గాని, యామె కట్టియవకాళము దొరకినది కాదు. ఆనందమయి యామెం గాం
చి “అమ్మా ! లలితా ! రమ్మ !” అని చేయి పట్టుకొని లలిత తనదే యెపోయినట్లుగా
నామెను దగ్గఱగఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని సుచరితం గాంచి పూర్వప్రస్థానము నందు
కొని “అమ్మా ! చూడుము ! మంచితోఁ జెడ్డ కలియుట యన్నిటికంటెను గరినమే—
కాని ప్రపంచమునం దట్టికలయికయును జరుగుచునేయున్నది—అందువలన గుఱియును
దుఃఖమును గలుగుచునేయున్నది. అందువలన వెల్లప్పుడును జెడ్డయే కలుగుటలేదు.
మంచియును గలుగుటలేదు. అట్టిసమ్మేళనమే సంభవమైనప్పుడు కేవలమతభేద ము
న్నంతమాత్రమున నిరువురు మానవులసమ్మేళనమున కెట్టియభ్యంతరము కలుగునో
నాకు బోధపడుటలేదు. మానవుల సమ్మేళనమునకుఁ గారణ మొక్కమతమేనా?—
మీ సమాజమునందును మానవులలోఁ బరస్పరసమ్మేళన మగుట లేదా ! లోపలనుండి
యీశ్వరుఁ డైక్యముచేసినవారిని వెలుపలనుండి మీ సమాజము వేటుచేయునా ! అమ్మా!
అల్పభేదములను బాటింపక యైకమత్యముచే సర్వసమ్మేళనముం గావించుసమాజ
మెచ్చటను లేనేలేదా ? ఈశ్వరునితో మానవుఁడు కేవలము నిట్లు పోరాడుచుండవల
సినదేనా ? సమాజ మనునది కేవలము నిందుకొఱకేనా !” అనియెను.

ఆనందమయి యీవిషయమున నింతతీవ్రముగ నుపన్యసించుట లలితావినయాల
వివాహమునకుఁ గలయభ్యంతరమును దూరముచేయుటకేనా ? సుచరిత మనసులోని
సంశయమును దీర్చుటకై యానందమయి తనసర్వశక్తిని వినియోగించుటయందు మురి
యొక యుద్దేశమేమైన నున్నదా ? సుచరిత యిట్టిసంస్కారములలోఁ జిక్కుకొని
యుండుట యానందమయి కంతమాత్రము నిష్పములేదు. వినయుఁడు బ్రాహ్మకర్మ
మునఁ జేరికున్నచో వివాహము కాఁగూడదని సిద్ధాంతమైనయెడల, దుస్సహదుఃఖ
మయియు లగు నీదినములలోఁగూడ నానందమయి గృహమున వర్ధిల్లుచున్నయాళ

యంతయును నిర్మూలమైపోవును. నేటిదినమున వినయుఁ దామెచెంతకు వచ్చి “బ్రహ్మసమాజపట్టికయందు నాపేరు చేరవలసినదేనా!” అని యడిగినప్పు డామె యాశ్చర్యము లేదని చెప్పివెచినది.

నుచరిత యానందమయితో నెట్టివాదమును జేయక మానముతోఁ గూర్చుండి యుండెను. నుచరితయుద్దేశ మింకను మాటలేదని నిశ్చయించుకొని యానందమయి తనలో “నేను కేవలమును గోరాయందలి ప్రేమచేతనే నాసమాజధర్మముల నన్నిటిని వదలుకొంటిని—కాని, నుచరితహృదయ మింకను గోరాయందుఁ బూర్తిగ లగ్నము కాలేదా? అయినచో నీచిన్నవిషయ మింతగొప్పవిషయము కాఁజాలదు!” అని భావించుకొనియెను. అందుచే నానందమయిహృదయము కొందలపడుచుండెను. ఇంక రెండుదినములలో గోరా జైలునుండి వచ్చును. అతని కొకనుఖిత్వేత్రిము సిద్ధమై యున్నదనియు నీసారి యాతని నెట్లయిన బంధింపకున్నచో నెచ్చట నెట్టికష్టము కలిగినను నాతని కాధారము లేకుండు ననియు నామె భావించుకొనుచుండెను. కాని గోరాను బంధించుట ప్ర్రజనసామాన్య మగుపనియా? విహైందవకన్యనైన గోరాకుఁ బెండ్లిచేయుట యశ్చాయమని యెంచి యనేకు లిచ్చెదమని చెప్పవచ్చినను నానంద మయి యంతవఱకు సంగీకరింపలేదు. గోరా నాకుఁ బెండ్లియే యక్కఱ లే దనుచుండెను. తలియె యుండియు నానందమయి యావిషయమునగోరాకు మారాడమండుట లోకుల కాశ్చర్యకరముగా నుండెను. ఈనడుమ గోరాహృదయమునం దోచిన యొకటి రెండులక్షణములం గాంచి యానందమయి కానందముగా నుండెను. అందు చేతనే యిప్పటినుచరితనిశ్శబ్దవిరుద్ధభావ మామెకు కాధాకరముగ నుండెను. కాని యామె సామాన్యముగఁ బట్టు వదలునదికాదు. ఆనందమయి తనలో “సశ్ర! చూతము!” అని యనుకొనియెను.

౫౩

పశ్రగుఁడు వినయునిం గాంచి “బాబూ! నీవు లలితను విపత్తునుండి యుద్ధరించుటకై దుస్సాహసకార్యముం గావించుట నాకిష్టములేదు. సామాజికప్రవాదముకలెక్కలోనిది కాదు. నేఁడు దేనిని గూర్చి యంతగొడవ పుట్టినదో, కొన్నాళ్ల యిసతరువాత దాని నందఱును మఱచిపోవుదురు” అనియెను.

లలితకొఱకుఁ దనకర్తవ్యమును నిర్వహింపవలె నని వినయుఁడు నిస్సంశయముగ సంసిద్ధుడై వచ్చియుండెను. ఈవివాహము సమాజమునకు విరుద్ధమనియు నన్నిటికంటె మ గోరాకుఁ గ్రోధకారణమనియు వినయుఁ డెఱుంగును. కాని కర్తవ్యనిర్వహణమునకై యాతడు సమస్తాప్రియకల్పనలను మరనునుండి త్రొక్కివైచుకొనియెను. అట్టి సితిలోఁ బశ్రగుఁ డాకస్మికముగ నాతనికర్తవ్యనిశ్చయమును త్రొక్కివేయఁ దలంచెను.

విసయ్యుడు దానిని విడవజాలక “నేను మీ ప్రేమబుణము నెట్లును దీర్చికొనజాలను. నామూలమున మీ కటుంబమాన లేకమాత్రమైన నకాంతి గలుగుటకు నేను సహింపజాలను!” అనియెను.

పరే—విసయా! నీవు నాయుద్దేశమును సరిగా గ్రహింపజాలకుంటివి. నీకు నాయెడల గౌరవ మున్నందులకు నేనాందించుచున్నాను. కాని, నాయందలిగౌరవమును బట్టి నీవు నాతనయను బెండియాడదలంచుట నాతనయ క గౌరవము కాదా? అందుచేతనే యీకన్యము నీవించుకంతయైనను ద్యాగము జూపవలసినంతటి గొప్ప కన్యము కాదనిచెప్పుచున్నాను.

ఎట్లయిననేమి. విసయ్యుడు కర్తవ్య బాధ్యతనుండి విముక్తుఁ డయ్యెను. కాని, పంజరద్వారము తెఱవబడినంత నే పక్షి యెగిరిపోవునట్లతని హృదయము నిష్క్పృతి సంబంధమగు నిరాతంకపథమున విహరింపజాలకుండెను; ఇప్పటికిని నాతఁడు కదలదలచుకొనలేదు! కర్తవ్యముం గావించుటకై యాతఁడు చిరకాలబంధముల నన్నిటిని ద్రోంచుకొని సిద్ధపడి యుండెను. ఆతనిహృదయము పూర్వ మెచ్చట నడుగువెట్టుటకైనను భయపడుచు నపరాధితలె మరతి పోవుచుండెనో యాస్థానమునండే యిప్పుడు స్థిరముగ నిలిచి లంకాకాండమును సాధింపజూచుచున్నది! ఇక దానిని మరలించుటెంతకన్యము! ఆతనిచేయి పట్టుకొని యంతవఱకును దీసికొనివచ్చిన కర్తవ్యబుద్ధి యిప్పుడు ఇచ్చట నేమియును బనిలేదు. పోవునము రమ్మ!” అని బోధించుచుండెను. కాని యాతనిహృదయము మాత్రము “మీకుఁ బనిలేకున్నచో మీరు పొందు! నేనిచ్చటనే యుండిపోయెదను!” అనుచుండెను.

పరేకుఁడెచ్చటను నెట్టియడ్డమును లేకుండఁజేయుటచే విసయ్యుడు “నేను కర్తవ్యనిరోధముచే నిట్లు చేయుచుంటి నని మీరనుకొనవలదు. మీ సమ్మతి కావలయును. నాకంతకంటెను సౌభాగ్యము వేతేదియును లేదు. కాని కేవలము నాభయ మేమనిన ఒకతేలే—” అనునంతనే సత్యప్రియుఁ డగు పరేకుఁడు “నీవు భయపడవలసినపని లేదు. లలిత నీకుఁ బ్రీతికూలముగ లేదని నేను సుచరితవలన వింటిని!” అనియెను.

విసయుని మనోమధ్యమున నానందవిద్యుల్లేఖ నృత్యము నేయఁదొడంగెను. లలిత మనసులోని గూఢోద్దేశము సుచరితకుఁ దెలిసినది. ఎప్పుడు తెలిసినది? ఎట్లు తెలిసినది? ఆభాసముగనో యనుమానముగనో యీ సంగతి యాసభీమణుల కిరువురకునుఁ దెలిసిపోయిన దని యెఱుంగుటచే సుతీవ్రంబును, రహస్యమయంబును నగు ముఖము విసయుని వేధింపఁదొడంగెను. అప్పుడు విసయ్యుడు “మీరు నన్ను యోగ్యునిగాఁ దలంచుటకంటె నాకానందము మఱి యేమున్నది?” అనియెను.

పరే—నీవిట నొక్కించుక నేపు వేచియుండుము. నేను మేఘమీదికిఁ బోయి వచ్చెదను.

అని యాతడు వరదాసుందరికడకు బోయి యామెయంద్రేశము నడిగెను. అందుపై నామె “వినయుడఁ బ్రాప్తామృతదీక్షితుఁడు కావలయును!” అనియెను.

పరే—అట్లే కావచ్చును !

వర—మందాసంగతి తేలవలయును. ఆతనిని బైకిఁ బిలుపుఁడు !

వినయుఁడు మేడమీదికి వచ్చినంతనే వరదాసుందరి “అట్లయినచో దీక్షాదిన ము సిరపలుకవలయును !” అనియెను.

విన—దీక్షాగ్రహణ మంతయావశ్యకమా ?

వర—కాదా ? కాకున్నచో బ్రహ్మసమాజమున నీకుఁ బెండ్లి యెట్లగును ?

వినయుఁడు మానముతోఁ దలవంచుకొని కూర్చుండెను. వినయుఁడు తమతోడి సಂಬంధమునకు సమ్మతించుటచేతనే తమసమాజమునఁ జేరుట కొప్పుకొని యుండె నని పరేశుఁ డనుకొనియెను. అప్పుడు వినయుఁడు “బ్రాహ్మమతధర్మములందు నాకు క్రద్ధమున్నది. నాయాచరణముకూడ దానికి వ్యతిరేకము కాదు. ఇట్టిచో విధాయక ముగ దీక్షయే గైకొనవలసినపని యేమున్నది?” అనియెను.

వర—మతమునఁ గలియఁదలఁచినప్పుడు దీక్ష గైకొన్నచో దోష మేమి?

విన—హిందూసమాజముతో నాకట్టిసంబంధమును లేదని నేను చెప్పఁజాలను.

వర—అట్లయినచో నీవిషయమునఁ బ్రయత్నించుట నీదే తప్పు ! మాయాదలి దయచే మాతృపకారము జేయుటకై మాబిడ్డను పెండ్లియాడుట కంగీకరించితివా ?

తనప్రస్తావన నారికిఁ గేవల మనమానజనక మెపోయె నని వినమునిహృదయ ము పరితపించి పోవుచుండెను. ఈనడుమ వెలువడిన నీవిల్ వివాహకాసనమును ఖండించుచు, గోరావినయులు పత్రికలలోఁ దీవ్రముగఁ జర్చించియుండిరి. వినయుఁ డిప్పు డట్టిపెండ్లికి సమ్మతించి తాను హిందువునుగానని చెప్పుకొనుట యెంతకష్టము! వినయుఁడు హిందువుగనే యుండి లలితను పెండ్లియాడఁ దలఁచె నని పరేశుఁడనుకొన లేను అప్పుడు వినయుఁడొక్కొక్కటూర్పు విడిచి లేచి వరదాసుందరిపరేశులకు నమస్కరించి “నన్ను తీమింపుఁడు! ఇక నేనెన్నఁడు నట్టితప్పు జేయను!” అని చెప్పి యాగదినుండి వెడలిపోయెను.

ఆతఁడు మెట్లకడకు వచ్చి యొకమూల బల్లపై నొట్టిగఁ గూర్చుండి యుత్తరము వ్రాసికొనుచున్నలలితం గాంచెను. అడుగులచప్పుడు విని లలిత మొగమెత్తి వినయుని మొగమునంకఁ డిలకించెను. ఆకటాత్మలేళ మొక్కనిమిషములో వినయుని హృదయమునంతను మథించివెచ్చెను. వినయునకు లలిత నూతనపరిచిత కాదు! ఆమె యిదివఱ కెన్నియోసారు లాతనిం జూచినది. కాని యిప్పు డామెదృష్టిమధ్యమునం జేరియో రహస్యము బయల్పడినది కాబోలును ? సుచరిత్ర లలితమనసులోనియుద్దేశ

మన గ్రహించినది. ఆమనోభావ మప్పుడు లలితవిసీలనయనపల్లవచ్ఛాయను గరుడా
ప్రభ్రూరమైనదలన్నిగ్ధమేఘమంచోలి వినయునికన్నలం బడియెను. ఆక్షణదృష్టిమా
త్రముననే వినయునిహృదయవేదన మెఱపుమెఱసికట్లయిపోయెను. వినయుఁడేమియు
మాటాడకుండ లలితకు నమస్కరించి మెట్లనుండి దిగిపోయెను.

గోర

గోరా జైలునుండి వెలువడినతోడనే ద్వారమునొద్ద వేచియున్న పరశరా
మును, వినయునిం గనుఁగొనియెను. ఒకమాస మునిన దీర్ఘ కాలము కాదు ! ఆతఁ డంత
కంటే నెక్కువకాలమే యాత్మీయులను విడిచి ప్రచారము చేసియుండెను. కాని
యిప్పు డొక నెలవఱకును జైలునం దుండి విడికడుటచే నాతనికిఁ బరశ్రవినయులను
గాంచినంతనే పురాతనబంధుపరిచిత మగుసంసారమునఁ బునర్జన్మముం గాంచిన
ట్లయ్యెను. ఆరాజమార్గమున, నావివృతాకాకాంతరమున, నాప్రభాతాలోకమధ్య
మున కాంతంబును, స్నేహపూర్ణంబును, సహజసౌమ్యంబును నగుపరశ్రకునివదనమండల
ముం గాంచి గోరా భక్త్యానందములచే నాతని పాదధూరిని కిరఁబునం దాల్చెను.
ఆతఁ డిదివఱకెన్నఁడు నట్లు చేయలేదు ! పరశ్రకుఁ డాతనిం గొఁగిలిచుకొనియెను.

గోరా వినయునిచేయి పట్టుకొని నవ్వుచు “వినయా ! బడినిఁ బ్రేరేపించినది
మొదలొక్కవిధముగా నీతోఁ గలసి నమస్తేఱ్ఱాలాభముం గాంచితిని కాని యీవి
ద్వాలయమునకుమాత్రము నిన్ను మోసముచేసి నేనొక్కఁడనే పోయితిని” అనియెను.
వినయుఁడు నవ్వుటకుఁగాని మాటాడుటకుఁగాని శక్తుఁడు కాఁజాలకపోయెను. కారా
గృహదుఃఖరహస్యచుభ్యమునుండి యాతనిమిక్రిఁడు—మఱియును బ్రాణబంధుఁడు
విడివడి వచ్చియుండెను ! ఆగంభీరసంభ్రమముచే నాతనికి నోటమాట వెలువడకుం
డెను ! అప్పుడు గోరా “అమ్మ యెట్లున్నది ?” అని ప్రశ్నించెను.

విన—అమ్మ నుభయముగనే యున్నది !

పరశ్ర—కాబూ ! రమ్మ ! బండి సిద్ధముగా నున్నది !

ఆమవ్యురును బండి నెక్కఁబోవుచుండఁగా నంతలో నవినాశుఁడు వగర్చుకొ
నుచుఁ బాలకదళముతో నటకువచ్చుచుండెను. గోరా యాతనిం గాంచి కీఘ్రముగ
బండినెక్కఁదలంచెను గాని యంతకు ముందే యవినాశుఁడు వచ్చి “గౌరమోహన
కాబూ ! కొంచె మాఁగుము !” అనియెను. ఇంతలో పాలకు లుచ్చస్వరముతో నిట్లు
పాడనారంభించిరి;—

“తేరి దుఃఖనికీధిని , తెల్లకాకె”

పారతంత్ర్యపాశమునకుఁ , బట్టు జాకె”

గోరా మొగ మెఱ్ఱవడిపోయెను. ఆతడు తన స్వర్ణరాస్వరముతో "అనుచు!" అనియెను. చాలకులు విస్మయమున యూరకుండిరి. అప్పుడు గోరా "అవినాకా! ఈవ్యాపార మంతయు నేమి?" అని ప్రశ్నించెను. అవినాకుడు తనకాబువనుండి యరటి యాకున ముడిచి తెచ్చిన కుండకును మూలికనుఁ బైకి దీసెను. తోడనే యొకచాలకుడు స్వర్ణజలముద్రిత మగునొక కాగితమును దీసి యందలి కారాగృహవిమోచనాభివందనమునుఁ దనవీణాస్వరముతోఁ బఠింప నారంభించెను. గోరా యవినాకుని పుష్పహారమును గ్రహింపక శ్రోధరుద్ధకంతస్వరముతో "మీనాటక మారంభమైనట్లున్నదే? ఇప్పుడినదివీధిలో నన్నుఁగూర్చి మీ సమాజమున హాస్యనాటక మాడఁడలంచితిరా! ఈ నెలదినములనుండియు మీరుచేసినప్రయత్న మిదియేనా!" అనియెను.

అవినాకున కీయూహచాలదినములనుండియే యుండెను. ఇదిచాల నద్భుతముగా నుండు నని యాతఁ డనుకొనియెను. అదినములలో నిట్టియభ్యంతరములు లేవు. అవినాకుడు వివరమునితో నెన నాలోచింపక యీగొప్పతన మంతయుఁ దా నేకహింసపలయు నని లోభించెను. పత్రికలకు వ్రాయవలసిన సంగతులనుకూడ వ్రాసియుంచుకొనియెను. ఇటునుండి యింటికే బోయిసతరువార వానినిఁ బూర్తిచేసి పంపుటకు స్థిరపఱచుకొనియెను. గోరా యిట్లు తిరస్కరించుటచే నవినాకుడు సంక్తుబ్ధుడై "నీవన్యాయము చేసితివి. నీవు కారాగృహమునఁ బడినబాధకంటె మరబాధ తక్కువ కాదు. ఈ నెలదినములు ప్రతినిమిషమును మాన్పాదయములు దుఃఖానలములచే మండిపోవుచున్నవి!" అనియెను.

గోరా—అవినాకబాబూ! నీవు పొరబడుచున్నావు. ఇంచుక స్థిరహృదయముతోఁ బరీక్షించినచో నెట్టియగ్నిహ్వాలమును నీహృదయమును బాధింపజాల వని బోధపడియుండును!

అది—సరే దానిమాటకేమి! అధికారులు నిన్నవమానించినను నీవు భారతవర్షమున కంతకును ముఖ్యుడై పైతివి. ఇట్టిచో మానస్మానహారమును—

గోరా—ఇంక నాప్రకంప యెత్తవలదు.

అని యవినాకుని, నాతనిదళమును నొకప్రక్క కొత్తిగించి "పరకబాబూ! బండిపై నెక్కుడు!" అనియెను. పరకకుడు బ్రతికితి ననుకొని బండి నెక్కును. గోరా వినయులును నాతని ననుసరించిరి.

స్తీమయపైఁ బ్రయాణముచేసి మరునాటియందయమునకు గోరా తనయింటికి వచ్చెను. ఆతడు వచ్చునప్పటికి సమాజమువా రందఱును ద్వారముకడ మాఁగి యుండిరి. వారి నెట్లో తప్పించుకొని గోరా యానందమయి యంతఃపురమునకుఁ బోయెను. ఆమె ప్రాతఃకాలముననే స్నానముచేసి సునిద్యయై యుండెను. గోరా

యామెపాదములకు సాష్టాంగప్రణామముం గావించుటయు నానందమయి నయనద్వయమానుండియు నక్రమము ప్రవహింపఁ దొడంగెను. ఇంతకాలమునుండియు విరుద్ధమైయున్న యాయశ్రుజలమిప్పు డానిరోధమును సహింపఁజాలకపోయెను.

కృష్ణదయాళుఁడు స్నానము చేసి వచ్చినంతనే గోరా యాతనిఁ దర్శించి యాతని పాదస్పర్శనము చేయకుండఁగనే దూరమునందుండి ప్రణామముం గావించెను. కృష్ణదయాళుఁడును సంకోచముతో దూరముగ జరిగి కూర్చుండెను. అప్పుడు గోరా “బాబా ! నేను ప్రాయశ్చిత్తము చేయించుకొనఁ దలచుచున్నాను.” అనియెను.

కృష్ణ—అది యంతయావశ్యకముగా దోచుట లేదు.

గోరా—నేను జైలునం దెట్టికష్టమును లక్ష్యము చేయలేదు. కేవలము నేనకు విశ్లేషణినిగదా యనిమాత్రమే విచారముగ నుండెను. ఆవిచార మింకను దీరుట లేదు. ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొనియే తీరవలెను !

కృష్ణ—వలదు వలదు. అంతగొడవతో నిమిత్తము లేదు. అది నాకిష్టములేదు.

గోరా—సరే ! పండితులతోఁగూడ నాలోచించెదను !

కృష్ణ—ఇందెట్టిపండితాలోచనయు నక్కఱలేదు. నీకు ప్రాయశ్చిత్తముతోఁ బ్రయోజము లేదని నేను నియమించుచున్నాను !

కృష్ణదయాళునివంటియాచారపరుఁడు గోరాయాచారముల నంగీకరింపకుండుట యే కాక దానికి విరుద్ధముగా నేల యుపదేశించుచుండెనో గోరా యింతవఱకును గ్రహించుకొనఁజాలకయే యుండెను. నేఁ డానందమయి భోజనగృహమున గోరా ప్రక్కనే వినియునకును వడ్డించుటం గాంచి గోరా “అమ్మా వినయునకు నాపంక్తిని వడ్డింపవలదు” అనెను.

అనం—ఏమి బాబూ ! వినయుఁ డేమిరప్పు చేసి నాఁడు ?

గోరా—తప్పు వినయునిది కాదు. నాది ! నేనిప్పు డకుచి నైయున్నాను.

అనం—ఉండవచ్చునుగాని, వినయున కట్టిసంశయము లేదుగదా !

గోరా—ఆతనికి లేకపోవచ్చును. కాని నాకుమాత్రమిప్పుడు !

భోజన మైనతరువాత గోరావినయులు మేడమీఁదిగదిలోనికిఁ బోయి కూర్చుండిరి. కాని యెవరినోటను మాట లేదు. ఈమాసముదినములనుండియు నన్నిటికంటెను మించియున్న తనమనసులోని విషయము నిప్పుడు గోరా కెట్లు దెలుపవలయునో వినయున కామార్గము బోధపడకుండెను. పరేశునికుటుంబమువారింగూర్చి తెలిసికొనవలయు ననుకుతూనాలము గోరామనసునందుఁగూడ నున్నది. కాని యాతఁడు వెల్లడించుట లేదు. అప్రకంస వచ్చుటకొఱకే వినయుఁడు ప్రతీక్షించుచుండెను. “విడ్డలందఱును తేమముగ నున్నారా ?” అని గోరా యిదివఱకే పరేశునిఁ బఠామర్శించి

యిందెను. కాని యది కేవలము గౌరవప్రశ్న మాత్రమే — తేమమును తెలిసికొనుట యే కాక యింకను విశేషముల వెలుంగవలయు ననుకోరిక యాతనిమనసులో లేక పోలేదు.

ఇంతలో మహిషుడు గదిలోనికి వచ్చి కూర్చుండి కొంత సేపటివఱకు మెట్ల వెక్కిరి వచ్చిన యాయాసముచే వగర్చుచు, నించుక శాంతించినతరువాత “వినయ బాబూ ఇన్నాళ్లును గోరాకొఱకు వేచియుంటిమి. ఇంక పెట్టియభ్యంతమును లేదు. ఈసారి మనము సిరపఱచుకొనవలయును. గోరా! నీ వేమనియెదవు? జరగిన సంగతులన్నియు వెలుంగుచువుగదా” అనియెను. గోరా యేమియు మాటాడక మంద హాసముచేసెను.

మహి—అట్లు నవ్వెడవేమి? అన్న యిమాట నింకను మఱచిపో లేదనియా? పెండ్లి కెదిగియున్నది బిడ్డగాని పీడకల గాదుగదా! ఇది స్పష్టముగా నగపడుచున్న సత్యపదార్థము!—చుఱచిపోవుట కవకాశ మేమిన్నది! నవ్వవలదు! గోరా! ఈసారి సిరపడి తీరవలయును!

గోరా—సిరపఱచుక ర చెంతనే యుండెను గాదా!

మహి—ఎంతమాట! సిరపఱచుట కాతనికే సిరత్వము లేదు! నీవు వచ్చితిని. ఇప్పు డీభార మంతయు నీడే!

వినయు డిప్పుడు గంభీరముగ మానమును వహించి యుండెను. పరిహాసముగ నైన నాతఁ డెట్టిమాటయు నవలేదు. అప్పుడు గోరా “దాదా! ఆహ్వానించుభారము, నాహారపక్వాధులను సమకూర్చుభారము నాతిథ్యమును వెఱవేర్చుభారముగూడ నే నే వహింపఁగలను. కాని, వినయుడు నీతనయను బెండ్లిమామనట్లు చేయుభారమును మాత్రము మా నానెఱ బెట్టుకొనఁజాలను. ఏప్రేమచిర్బంధముచే సంసారమున సమస్తకార్యములును జరుగుచుండునో యా ప్రేమతత్త్వములఁగూర్చి నాకువిశేష కరిచయములేదు. నేను దానికి దూరమునందే యుండి శర్వదా నమస్కరించుచుండును!” అనియెను.

మహి—నీవు దూరమున నున్నంతమాత్రమున నది దూరమగునని తలంపకుము. అది యాకస్మికముగ నెప్పు డాక్రమించునో చెప్పఁ జాలము! అది నీయెడల పెట్లు పనిచేయుచున్న కో చెప్పఁజాలనుగాని యీవివయునిమాత్రము చాలవఱకుఁ గలఁచివైచినది. ఈవిషయమున నంతయును వినయవిమోచనే పెట్టి నీ బాతమాత్రమును గల్పించుకొనఁగన్నచోఁ దుదకుఁ బశ్చాత్తాపపడవలసివచ్చును.

గోరా—ఇతరులభారమును వహించుటకంటె. బశ్చాత్తాపమైనను నాకిష్టమే. అట్లువహించియును బశ్చాత్తాపపడుట కష్టముగదా! అది లేకుండుటకే నేను కోరుకొనుచున్నాను!

మహి—ఒక బ్రాహ్మణకుమారుని కులగౌరవములన్నియును భవంసము లైపోవుచుండగా నీవూరక చూచుచు గూరుచుండెదవా? దేశప్రజలహిందూత్వమును రక్షించుటకై నివ్రాహ్మణములను ద్యజించుచున్న నీవు నీమిత్రుడే జాతిభ్రష్టుడై బ్రాహ్మచర్యమున గలసిపోవుచుండగాఁ జూచి లోకులయెదుట నెట్లు తలయెత్తుకొని తరుగఁ గలవు?—వినుము బాబూ! ఇది నీకుఁ గోపముగా నుండు ననుకొనియెదను! తెలిసినవారు నీవు లేనప్పుడైన నీసంగతులను గోరాకుఁ జెప్పకపోరు. నేను నీయెదుటనే చెప్పివైచితిని. ఇది యుభయపక్షములకును మంచిది కాదా? నీవిషయమునంగలిగినప్రవాదము మిథ్యయైనచో నీమాటతోఁ దీరిపోవును; సత్యమైనచో నీకిచ్చుక బోధాపకలదా?

విషయాః దప్పటికిని మాటాడలేదు. మహిముఁడు చటాబునలేచిపోయెను. అప్పుడు గోరా యనయా! ఇది యంతయు నేమి? అనియెను.

విను—ఒకటిరెండుమాటలతో సర్వముం దెలుపుట కష్టము! అందుచేతనే కృతుకృతుముగా నీకఠతయు నెఱిగింపఁదలఁచితిని. కాని యీప్రపంచమునం దెట్టిసంఘటనములును కున కనుమాల మగునట్లు కాంతముగను, స్వస్థముగను ఘట్టిల్లు. అవి కూరకృతములవలెఁ జూటున దాఁగియుండి యాకస్మికముగఁ బ్రేరబడుచుండును. కానివార్త మొట్టమొదట నివురుగవిసిననిప్పువలె నుండి క్రమముగా జాజ్వల్యమానమై దుర్నిరీక్ష్యముగా నుండును! అందుచేతనే కర్మమాత్రము శ్యజించి స్థాణువువలె నుండుటయే మానవునకు ముక్తియొయుండు నని నేనొక్కొక్కప్పుడనుకొనుచుందును!

గోరా—నీవొక్కడవును స్థాణువువలె నున్నంతమాత్రమున ముక్తి యొక్కడిది! నీతోఁగూడ జగత్తంతయును స్థాణుత్వముం గాంచకున్నచో నందు నీకు సిరత్వ మొక్కడిది! అది మఱియు నుపద్రవముగా నుండును. జగత్తంతయును బనిచేయుచున్నప్పుడు నీవును జేయుత్తుచో నది మోసమగును. కావున సంఘటనములు నీజాగ్రతకు భంగము కలిగించిపోవండునట్లు చూచుకొనుచుండవలయును. ఇట్లు జేయుటన్నచో నీవు సంసిక్రుడవు కాకుండఁగనే సమస్తమును బోవును.

విను—ఈమాట నిజమే—నేనే సిద్ధముగ లేను! ఇప్పుడుగూడ నేను జాగ్రతపడి యుండలేదు. ఏవైపునుండి యేమి వచ్చునో నాకుఁ దెలియనే తెలియదు. కాని యెప్పుడేమి ఘట్టిలినను నేను దానికి బాధ్యుడను కావలసి వచ్చుచున్నది! ఏది మొదట సంఘట్టిలకపోవుటయే బాగుగ నుండెనో, యది యిప్పుడప్రియమైనను విడువరాని దైపోయినది!

గోరా—అటుటన యేమో తెలియకుండఁ దత్త్వలోచనము చేయుట యెట్లు?

అనుటయు వినయుండు చటాలున “లలితకు నాకును కలిగిన సంబంధ మని వాగ్యఘటనాకృమముచే నిప్పుడు నే నామెను బెండ్లియాడకున్నచో సమాజమునం హామె బ్రతికియున్నంతవరకు నకారణాపవాదమునకు లోబడవలయునంతటి సీతికి వచ్చినది!” అని చెప్పివైచెను.

గోరా—అసీతి యెట్టిదో చెప్పుము!

విన—చాలసంగతులున్నవి. కృమముగాఁ జెప్పెదను. కాని నీవంగీకరింప నేమా!

గోరా—మంచిది. అట్లే యంగీకరింతును. కాని, ఘటన యనివార్య మైనప్పుడు దావివలనం గలుగుడుఃఖముకూడ ననివార్యమే యని చెప్పుచున్నాను. లలితకు సమాజమునం దవమానపడవలసియే యున్నచో నిక దాని కుపాయములేదు!

విన—కాని యట్లు కాకుండఁ జేయునుపాయము నాచేతిలో నున్నది.

గోరా—ఉన్నచో మంచికీ. కాని సామాన్యించి యట్లు చెప్పినచో లాభము లేదు. అభావమున దొంగతనము చేయుట, వాత్యచేయుటయును, మానవుని చేతిలోని పనులే! కాని యవి ధర్మములా? లలితగౌరవరక్షణముకొఱ కామెను బెండ్లియాడుటయేనా నీవిధాయకకృత్యము? సమాజముతో నీకుఁ బని లేదా?

వినయుండు తాను తనసమాజనియమము ననుసరించి బ్రాహ్మవివాహము నంగీకరింపలే దనుసంగతి చెప్పకుండఁగనే వాదించుట కారంభించి “గోరా! నేనివిషయమున నీతో నేకీభవింపఁ జాలను. నేనొక్క వ్యక్తివంకనే చూచుచు సమాజమునకు విరుద్ధముగ మాటాడుటలేదు. వ్యక్తి, సమాజము ననునీరెంటిమీఁదనుకూడ ధర్మము కిట్టి యున్నది. అధర్మముమీఁదనే దృష్టి నుంచవలయును. ఒక్కవ్యక్తిగాని, యొక్క సమాజమునుగాని వర్తిలజేయుటయే మనప్రధానకృత్యము కాదు. కేవల మేకమాత్ర మగుధర్మమును కర్తవ్యజేయుటయే మనకుఁ బరమ కర్తవ్యము!” అనియెను.

గోరా—వ్యక్తిసమాజములతో సంబంధములేనిధర్మమును నేవంగీకరింపను.

విన—నేవంగీకరింతును. ధర్మ వనునది వ్యక్తిసమాజభిత్తిపై నాధారపడి యుండలేదు. ధర్మభిత్తిమీఁదనే వ్యక్తిసమాజములు నిలిచియున్నవి. సమాజవాంఛితము లన్నియు ధర్మములే యుట యనివేకము! శ్వాససంగతమును ధర్మబద్ధము నగు స్వాతంత్ర్యమును సమాజము నిరోధించినట్లు దట్టినిరోధము నుల్లంఘించుటయే కర్తవ్యము! నేను లలితను బెండ్లియాడుట యధర్మము కానప్పుడు—ఉచితమైనప్పుడు—అది సమాజమునకుఁ బ్రతికూలమని యుంచి యక్కార్యమును ద్యజించినచో నే నొక్కము చేసినట్లే యగును.

గోరా—ధర్మాధర్మములు నీయొక్క నియంజే యిమిడి యున్నవా ? ఈవివాహము కలన నీకుఁ గలుగఁజోవుసంతానమున కునికి యెచ్చట నుండునో యాసంగతి నాలోచింపవలదా ?

విన—ఇట్టి యూహలచేతనే మానవులు సామాజిక మగునధర్మమునకు శాశ్వత త్వముం గూర్చుచున్నారు. అట్లయినచోఁ బ్రతిదినమును బెద్దదొరగారితన్నులను దినుచు గహించుచున్న వేదయద్యోగిని మనల మేల నిందింపవలయును ? అతఁ డట్లు సహించుట తనబిడ్డలకొఱకే గాదా ?

పూర్వము వినయుండు గోరాతో నింతకంట కచ్చి వాదించుట లేదు. కొలఁది దినములనుండి యాతనిహృదయము సమాజనిచ్చేదముంగూర్చి శంకించుచు సంకుచితమై పోవుచుండెను. ఈవిషయమున నాతఁ డింతకంట కేమియును వితర్కించుకొనలేదు. ఇప్పుడు గోరాతో వాదముకలుగకున్నచో వినయునిహృదయము తనచిరసంస్కారానుసారం బగు ప్రవృత్తికి భిన్నముగనే పోయి యుండును కాని తర్కించినకొలఁదియు నాతనిప్రవృత్తి కర్తవ్యబుద్ధిని దోడుచేసికొని ప్రబలముకాఁజొచ్చెను—క్రియముగా వాదము ప్రబలిపోయెను. ఇట్టివిషయములందు గోరా యుక్తులకొఱకుఁ జూచుదాఁడు కాఁడు. అతఁడు బలవంతముగఁ దనయుద్దేశమునే చెప్పుచుండును అబలముచేతనే గోరా యిప్పుడు వినయునియుద్దేశముల నన్నిటిని ఖండింపఁజూచెను గాని పాగలేదు. ఒకవంక గోరాయును, మఱియొకవంక వినయుని మతముమాత్రమును నిలిచి పోరాడి నంతకాలము వినయుఁడే యోడిపోవుచుండెను. కాని యిప్పుడు రెండుపక్షములందును వాస్తవముగా మానవులే యుండిరి—గోరా యిప్పుడు వాయుబాణముచే వాయుబాణమును నిరోధింపఁజాలకుండెను. ఇప్పుడు వాఁడిబాణము కచ్చిపడుచోటున వేదనాపూర్ణమగు మానవహృదయమున్నది !—తుట్టకుదకు గోరా “వినయా ! నేను నీతో విశేషముగ వాదింపఁ దలచుకొనలేదు. ఇదిమనసుచేఁ దెలిసికొనఁదగినదే గాని వాదింపఁదగినది కాదు. నీవు బ్రాహ్మకన్యకను బెండ్లియాడి నీదేశీయులతో నేఱు కడఁదలంచుట నాకు మిగులఁగవ్వముగానున్నది. ఈపని నీవు చేయఁగలవు. నేనంత మాత్రమును జేయఁజాలను. ఇచ్చటనే నీకును నాకును భేద మున్నది. జ్ఞానమునందు గాని బుద్ధియందుఁ గాని మనకు భేదము లేదు. నేను ప్రేమించుచోట నీ ప్రేమ లేదు. నీవు నీముక్తికొఱకు దేనిని నిర్భయముగా ఖండింపఁదలఁచితివో యది నాకు నాడి పానము ! నేను నాభారతవర్షమునే వాంఛింతును. దానిని నీవెంతదూషించినను, పెంతటిదీనను నేను దానినే కోరెదను. నాకంతకంటె బ్రియమైన దేశియును లేదు. దానికి లేకమాత్రమైనను నష్టము కలుగుపని యేదియును నేనుచేయఁజాలను!” అనియెను.

వినయః శేషయోగ్యత్యక్తము చెప్పబోవుచుండగా గోరా మరల నందు కొని “వలదు వినయా! నీవు నాతో కృధావాదము చేయవలదు! ఈప్రపంచమంత యను భారతవర్షమును దృఢించి యశమానించుచున్నను నేనాయవమాసపీఠమున భార తవర్షముతోఁ గలసి యాసీనుడ నయ్యెదను! జాతిభేదములును, గుసంస్కారము లును, విగ్రహారాధనములును గలభారతవర్షమే నాకుఁ బ్రియమైనది! నీవు దీనికి భిన్నుడవు కాదలచినచో నాకును భిన్నుడవే!” అనిచెప్పి గదినుండి వెనుపలికి వచ్చి పచారు చేయుచుండెను.

వినయఁడు మానవుతోఁ గూర్చుండి యుండెను. ఇంతలో నేరకుడు వచ్చి చాలమంది పెద్దవనుష్యులు నీకొఱకు వేచియున్నారని గోరాకుఁ జెప్పెను. తప్పిం చుకొనిపోవుట కుపాయము దొరకిన దని యెంచి గోరా యటనుండి వెదలిపోయెను. అందఱితోఁ గూడ గోరాను దర్శించుట కవినాకుడును వచ్చి యుండెను అవినాకు నకుఁ గోపమువచ్చియుండు నని గోరా యనుకొనెను గాని యాతనియందుఁ గోపలక్షణము లేవియు నగపడలేదు. అంతేకాక యుత్సాహముతో నవినాకుఁ దందఱియెదు టను గోరాను బ్రశంసించుచు “ఈగౌరవోపాసనాబాబునందు నాభక్తిభావము ద్విగుణి కృతమై పోయినది. ఇంతకాలమువఱకు నేనీతని సామాన్యనిగాఁ దలంచితిని. కాని నిన్నటిదివసున నీతఁడు మహాపురుషుడని తెలిసికొంటిని. మేమితని సన్మానింపబో యినప్పు డీతఁడు స్వవశముగా వలదని వారించెను. ఈకాలమునం దట్లుచేయువా రెంద టున్నారు? ఇది సాధారణకృత్యమా?” అనియెను.

గోరాకున నీదివఱకే వికలమై యుండెను. గాని పై నవినాకుని యుత్సాహవాక్య ములచే నాతనియొడలు బుండిపోవుటయు, గోరా యఃపిష్టుడై “మీరు భక్తిరూపమున నన్నుకూరింపవలచితిరి! యిట్టి లజ్జాకర మగుదతిని నేను ఎవ్వరికిని ననియెన మీరె టుంగకపోయితిరి. ఇంకాక యావిషేషమునే మహాపురుషులక్షణము గావించుచుచుం టిరి. మీగండఱును మనయీదేశమును వేషధారిణిమాజముగా భావించితిరా? ఇందంద ఱును బొట్టుకొరకు నటి చుచున్నవారేనా? సన్యముగఁ బనిచేయువారిందొక్కరును లేరా?—మీరు నాతోఁ జెలిమిచేసినను సరే—జడమాడినను సరే—కాని నన్నుఁ గూర్చి యెంతమాత్రమును స్తుతిచేయవలదు!” అనియెను.

అవినాకుభక్తి మఱియును కల్గిలిపోయెను! ఆతఁడు నవ్వును గోరావాక్యముల యందలి చమత్కార మచ్చట నున్నయందఱిచ్చాదయముల | నాఁగించునట్లు భావ ప్రదర్శనము చేయుచు “మహాపురుషా! మేమిదియును నీవలెనే నిస్కాములమై భారతవర్ష సనాతన గౌరవరక్షణమునకై యాత్మపవర్పణయుం గావింపఁబాలునట్లు మమ్ముల నాశీర్వదించుము!” అని పలుకుచు గోరాపాదధూళిని గైకొనబోవుటయు

శాత్రుఁ డిఁచుక యోసరిలెను అప్పు డవిశాశుఁడు “బాబూ! నీవు మావలన నెట్టి సన్మానమును గెకొనలేదు! కాని మాయానందమునకుఁగూడ విముఖుడవగుట యుద్ధితమా? మేమందఱుమును నీతోఁ గలసి భుజింపవలయునని నిశ్చయించుకొంటిమి. దీనికి నీవు సమ్మతింపవలయును!” అనియెను.

గోరా—నేను ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొనకుండ మీతోఁగలసి భుజింపజాలను.

ప్రాయశ్చిత్తమా! అవిశాశుని నయనద్వయమును బ్రదీప్తవైచియెను. అప్పు డాతఁడు “ఈసంగతి మాకెవ్వరికిని దోచనే లేదు! కాని గౌరమోహనబాబు పాటింపని హిందూమతవిధాన మొక్కటియును లేక!” అనియెను. “అది బాగుగనున్నది! ప్రాయశ్చిత్తదిశముననే యాతనితోఁ గలసి భుజింపవచ్చును! ఆదినముననే దేశమునందలి పెద్దపెద్దపండితుల నందఱును బిలువవచ్చును. హిందూధర్మ మింకను సజీవమై యున్నదని గోరాబాబుప్రాయశ్చిత్తనిమంత్రణమువలనే ప్రచారము కాఁగలదు!” అని యందఱును నిశ్చయించుకొనిరి.

ప్రాయశ్చిత్త మెప్పు డెక్కడఁజేయవలయు ననుప్రశ్నకలిగెను. అప్పుడుగోరా “ఒకమిత్రుఁడు గంగాతీరోద్యానమున నిక్కార్యముం దీర్చుటకుఁబ్రస్తావించెను. దీని కగువ్యయమంతయు సమాజమువారే భరించునట్లు స్థిరమయ్యెను!” అనియెను. అందఱును వెడలిపోవునప్పు డవిశాశుఁడు వారి నొక్కించుక యాపి “గౌరమోహనబాబు నకుఁ గోపము వచ్చిననుఁ బొంగిపోవుచున్నయానందముచే నే నొక్కమాట చెప్పక యుండజాలను! ఋరమేశ్వరుఁడు వేదోద్ధరణమునకై పుణ్యభూమి యగునీభారతవర్షమున జన్మించెను; అట్లే మతోద్ధరణమునకై యీవిధముగా నవతరించెను. ఈప్రపంచమున మనభారతదేశమునందే యాఱుముతువులును సమముగఁ దిరుగుచున్నవి. ఇచ్చటనే కాలానుసారముగ నీశ్వరుఁ డవతరించుచున్నాఁడు! ఇంకను నవతరింపఁగలడు! ఈకర్మ మిప్పుడు మనకున్నప్పడటచే మనము ధన్యులము! సోదరులారా! క్షీర్తింపుడు! గౌరమోహనునకు జయ!—అనియెను. అవిశాశునియుపన్యాసమువలన నుత్సాహముతో నందఱును జయధ్వనులం గావించిరి. గోరా పీఠితహృదయముతో నటనుండి వెడలిపోయెను.

శైలునుండి విడివడిన మొదటదినమునందే గోరాన్పాదయమును బ్రబలవిచార మాక్రమించుకొనియెను. అతఁడు శైలులో నున్నప్పుడ కూడ నూతనోత్సాహముతో దేశముంగూర్చి పనిచేయవలయునని చాలసారులు సంకల్పించుకొనియుండెను. ఇప్పు డాతఁడు తనలో “అయ్యో! నాదేశ మెక్కడనున్నది? అది కేవలమును నాయొక్కని చెంతనే యున్నదా? నాజీవితసంకల్పము లన్నిటినింగూర్చి యాలోచించు నాబాల్య మిత్రుఁ డగునీనయుఁ డిప్పుడొకయువతిని బెండ్లియాడుటకై తనదేశసంబంధము లగు

భూతభవిష్యములను దనవిగానట్లుగా వేలుచేయుటకు సిద్ధపడియున్నాడు! తమసమాజములోనివాడ నగునన్నింత కాలమునుండి వీరందఱు వెఱింగియుండియును ధర్మోద్ధరణమునకై జరించినయవతారముగా భావించుచున్నారు! నేను కేవలమును కాస్త్రమూరి నేనా? భారతవర్షమున కింక నెచ్చటను స్థానమేలేదా? వద్యతువులు! భారతవర్షమున వద్యతువులున్నవి. ఆవద్యతువద్యంత్రమునందే యనినాకుడు చెప్పిన ఫలము లభించినచో నందొకటి రెండుబుతువులు తప్పిపోయినను నవ్వుములేదు! అని భావించుకొనుచుండెను.

ఇంతలో నేనకుడు వచ్చి యమ్మగారు రమ్మనుచున్నారని చెప్పెను. గోరాయదరిపడి తనలోదానే 'అమ్మ రమ్మనుచున్నది' అని యనుకొనియెను. ఆపిలుపులో నాతని కొకనూతనారము వినబడియెను. అతడు తనలో 'విడి యెట్లయినను నాకు మాయమ్మ యున్నది! ఆమెయే నన్ను బిలుచుచున్నది. ఆమెయే నన్నందఱితోడను దలుపుచున్నది! నావారందఱు నామెయింటనే నాకొఱకు వేచియుందురు. జైలునందున్నప్పుడుకూడ నేను మాయమ్మపిలుపును వింటిని; ఆప్రేమమూర్తిని దర్శించితిని! జైలుపెలుపలగూడ మాయమ్మ నన్ను బిలుచుచున్నది. ఆమెదర్శనమునకై పోవుచున్నాను!' అని యనుకొనుచు గోరా యాతీత కాలమధ్యాదినా కాశమువంకఁ బరిశీలించి చూచెను. ఒకనిధముగా వినయునియందును, మఱియొకవిధముగా నవినాకునియందును గోరాకుఁ గలవిరుద్ధభావము నిమిషములో మాయమైపోయెను. ఆమధ్యాహ్ననూర్యాలోకమున భారతవర్షము చేయెత్తిపిలుచుచున్నట్లుండెను. ఆసముద్రవిస్తృతంబు లగు నదీపర్వతజనపదంబు లప్పుడు గోరాకుఁ బ్రత్యక్షంబులయ్యెను. అనంతము లగుదిగంతములనుండి యొకవివిర్మలలేదము వెలువడి యాభారతవర్షమును జ్యోతిర్మయముగఁజేసి పైచుచుండెను. గోరాహృదయ మానందపూర్ణమైపోయెను. అతనికన్నులు మెఱసిపోవుచుండెను. అతనిహృదయమునం దెట్టినిరాశయును లేకుండఁబోయెను. భారతవర్షముం గూర్చిన దూరఫలదాయకంబగునంతప్రయత్నమునకై యాతనిప్రకృతి యానందముతో సంసిద్ధమైయుండెను. ధ్యానముచేఁ గాంచుచున్న భారతమహిమను ప్రత్యక్షముగఁ గాంచఁజాలనైతిని ననువిచార మాతనికి లేకమాత్రమునులేకుండెను. అప్పు తాతడు మాటిమాటికిని దనలో 'అమ్మ నన్ను బిలుచుచున్నది! ఆయన్నపూర్ణ—ఆజగద్ధాత్రి వసించియున్న చోటికే—చాలకాలమునకైనను నిమిషములోనైనను, మరణాంతరమునైనను, జీవిత మధ్యమునందైనను నేను పోయెదను. మహామహిమాన్విత మగుభవిష్యమిప్పుడు దీనంబును, హీనంబును నగు నాత రమానమును సంపూర్ణసారకముగను, సమజల్యముగను జేసియున్నది. నేనచ్చటికేపోయెదను. ఆయతిదూరమునుండి ఆయతి సమీపమునుండి మాయమ్మ నన్ను బిలుచుచున్నది! అని యనుకొనుచుండెను. ఈ మానంద

మధ్యమున గోరా వినయావివాళుల సంయోగముం గాంచినట్లుండెను; వార తనికిఁబరులుగాఁ దోచుటలేదు. ఇప్పటి స్వల్పము లకు సకలవిరుద్ధభావములును ననంత మగు చరితార్థతయం దెచ్చటనో విలీనములైపోయెను !

గోరా యానందమయిచుండిరమునఁ బ్రవేశించెను. అప్పుడాతనివదన మానందోజల్ప మైయుండెను. ఆతనిదృష్టి యెదుటనున్న సమస్తవస్తువులను దాటి యొకదీప్య మూర్తియందు లగ్నమై యుండెను ! అందుచేతనేగోరా తనతల్లి వెంట నింకొకరు కూర్చుండియున్న సంగతి మొట్టమొదట నాకస్మికముగాఁ దెలిసికొనఁజాలకపోయెను !

నుచరిత చటాలున లేచి గోరాను నమస్కరించెను. గోరా విస్మితుడై “ఇదిగో నీవెప్పుడు వచ్చితివి ? కూర్చుండుము !” అనియెను. నుచరిత రాకకు విశేష కారణ ముండు నని గోరా నిశ్చయించుకొనియెను. ఒకప్పుడు గోరా నుచరితకు విముఖుఁడు గనే యుండెను. ఆతడు కష్టపడి పనిచేయుచుఁ దిరుగుచున్నంతకాలము నుచరితమాట తన మనసులోఁ దెరుండఁ జేసికొనియెను. కాని జైలునందున్నప్పుడు మాత్రము గోరా నుచరితను స్మృతిపథమునకు దూరముగాఁ జేయఁజాలకపోయెను ! ఆతడు భారతవర్షమున స్త్రీలుకూడ నున్నారనుమాటయే భావించియెటుగనిదినములుగూడనున్నవి ! ఈ సత్య మింతకాలమునకు నుచరిత యందే నూతనముగ నుదయించెను. ఒక్కవిమిషములో నింతటి పురాతనప్రబలసత్యము నాకస్మికముగ గ్రహించి దాని యాఘాతముచే గోరా బలిష్ఠప్రకృతియంతయును గంపిత మైపోయెను. ఆతఁడు జైలునందుండి వెలుపలనున్న నూర్యాలోకమును, నిరాతంకవాయుప్రచారమును గాంచుచున్నప్పుడు జగమంతయును దనకర్మక్షేత్రముమాత్రమే కాదనియు, నది కేవలమును బురుష సమాజధూషితమే కాదనియుఁ దెలిసికొనియెను. అప్పు డాతఁడెట్లో ప్రయత్నించి సుందర మగు నీబహిస్సంసారమునం దధిష్ఠించియున్న యిరువురు దేవతల ముఖమండలములనుమాత్రమే భావించి ధ్యానించుచుండెను ! నూర్యచంద్రాక్షత్రకాంతు లావదనములపైఁ బ్రసరించుండెను ! నున్నదగుందరనీలాకాశ మాముఖములనే పరివేష్టించి యుండెను ! అందొకటి యాతని కాజన్మపరిచితమగుమాతృవదనమండలము ! మఱియొకటి నూతనపరిచితంబును, విజ్ఞానదిలసితంబును నగువినమృసుందరవదనమండలము !

జైలునందలి యానిరానందసంకీర్ణ శామధ్యమునందుఁగూడ గోరా యీముఖస్మృతిని నిరోధింపఁజాలకుండెను. ఈధ్యానమువలనంకలిగినపులకలే యాతనికిఁ గారాగృహమును ముక్తిక్షేత్రముగాఁ జేసివైచుచుండెను; కారాగృహకఠినబంధన మాతనికి ఛాయామయమిధ్యాస్వప్నతుల్య మైపోవుచుండెను; అతనిస్వందితహృదయమునందలి యతీంద్రియతరంగములు కారాగృహప్రాచీరములను భేదించుకొనిపోయి యాకాశమున వినిలీనములై యచ్చటి కల్పకుసుమపల్లవములం దూఁగుచు మరలఁ బ్రాపంచికకర్మక్షేత్ర

మన విలాసవిహారంబు గావించుచుండెను!—ఇట్టికల్పనామూర్తికి భయపడకలసిన పని లేదని గోరా యనుకొనియెను. అందుచేతనే యాతఁ డీ నెలదినములు నాస్మృతిని నిషేధింపఁజెను. వాస్తవపదార్థమునకుమాత్రమే భయపడవలయుననిగోరాయూహ!

గోరా జెలు విడిచి వచ్చినంతనే పరేకునిం గాంచెను. తోడనే యాతనిన్నా దయ మానందోచ్ఛ్వసిత మయ్యెను. ఆయానందము పరేకునిం గాంచుటచేతనే కలిగి నది కాదు!—దానితోఁ గొలఁదిదినములనుండి యాతనికునకునం దున్నస్మృతియును, నా కర్మ నమును సమ్మిళితములై యుండెను! ఈసంగతి యాతనికి మొట్టమొదటఁ జెలియ లేదు; కాని క్రమముగా బోధపడియెను. అతఁడు స్త్రీమరునుండివచ్చుచున్నప్పుడే పరే కుణము కేవలమును దనగుణములచేమాత్రమే నన్నాకర్మించుట లేదని స్పష్టముగాఁ జెలిసికొనియెను.

ఇన్నాళ్లకు గోరా మరల నడుము కట్టుకొన నిలిచెను. అతఁడు స్త్రీమరునైఁ గూ ర్చున్నప్పుడే “ఇక నేనెవ్వరికిని లొంగను! నాహృదయమున కేవిధమగునూత్మిని బోధమునుగూడ లేనంతదూరమువఱకును బోయెదను” అని నిశ్చయించుకొనియెను.

ఇట్టిస్థితిలోనే గోరాకు వినయునితో వాదము కలిగెను. వియోగాంతమునఁ గలసి కొన్నమిత్రులలో నింతటి ప్రబలవికర్మము కలుగుట యసంభవము! కాని ఇప్పు డా తర్కమధ్యమునం దాతఁడు తన్నుఁగూడ దర్శించుకొనుచుండెను. అతర్క మాలముననే గోరా తనప్రతిష్ఠాస్థానమును దనలోనుండి స్పష్టముగాఁ గైకొయెను. అందుచేతనే గోరాయప్పు డంత తీవ్రముగా మాటలాడెను. అట్టితీవ్రభావముంజ్ఞా పుట యాతని కానశ్యకమయ్యెను. అతీవ్రభావము వినయునిహృదయమున వికోఢభా వమును విజృంభింపఁజేసినప్పుడు—గోరాయుద్దేశముల నన్నింటిని వినయాఁడు ఖండింపఁ దలఁచియున్నప్పుడు—గోరానిర్బంధమక్రిమమనియెంచి వినయునిహృదయమంతయును విద్రోహము పూరితమై పోయినప్పుడు—గోరాతన్నుఁ గొట్టుకొని తనయాఘాతమున కుఁ బ్రాబల్యముం గల్పించెను! ఇట్లుజరుగునని వినయుఁ డనుమానించియై నుండలేదు!

వినయునితో వాదించుట యైనతరువాత గోరా తనలో “నే నీరణక్షేత్రము నుండు యోసరిల్లనిచో లాభములేదు! నాప్రాణభయముచే నేను వినయుని విడిచిన చో నిక నాతనికి రక్షణము లేదు!” అని నిశ్చయించుకొ నెను.

గోరా

గోరామన సిప్పుడు భావావిప్లవ మైయుండెను. ఇప్పు డాతఁడు నుచరిత నొక వ్యక్తిగాఁ జూచుటలేదు; భావమూర్తిగాఁ జూచుచుండెను. భారతనారీప్రకృతి యంతయును నుచరితయందు మూర్తీభవించి యాతనికిఁ బ్రత్యక్ష మయ్యెను. భారత గృహమునఁ బుణ్యమును, సౌందర్యమును, శ్రీమను, మాధుర్యమును, పరిశ్రీతను

వరిలఁజేయుటకే యీయావిర్భావము ! ఏలక్ష్మీదేవి భారతవరమునఁ బిల్లలను బెద్దల నుగాఁ జేయుచుండెనో, రోగుల కుపచారములు చేయుచుండెనో, అర్తుల నూఱడించుచుండెనో, నీచులకుఁగూడఁ బ్రేమగౌరవస్థానములను బ్రసాదించుచుండెనో, ఏదేవి దుఃఖదుర్గుణులయందుఁగూడ దీనతమునైనను దృఢించి యవమానింపకుండెనో, వీదివ్యమూర్తి మనకుఁ బూజార్హ యయ్యును మనలో నయోగ్యునిగూడఁ బూజించుచుండెనో, ఏదేవీమూర్తి తననిపుణునుందరవాస్తవ్యమును గేవలమును మనకార్యములకొఱకే వినియోగించుచుండెనో, తిరసహసశీలంబగు నేరాజ్యేశ్వరికాంతప్రభూర్థ ప్రేమామృతమును బరమేశ్వరుఁడు మనకడకుదానరూపమునఁ బ్రసాదించియుండెనో యట్టిలక్ష్మీసంబంధమగు నొక లేజమే యిప్పు డానందమయిపార్వ్యమున మూర్తిభవించి యున్నట్లు గోరా కనుంగొని యానందనిమగ్నహృదయుఁడైపోయెను. “మన మీమివంకఁ జూచుటయే లేదు! ఈమె నన్నిటికంటెను వెరుకకుఁ ద్రొసివెడితిమి ! ఇంతకింటెను మనకు దుర్గుతియేమైన నున్నదా ? దేశమాత యవిన నీమెయే! సమస్త భారతనిగూఢస్థానమునఁ, బ్రాణసికేతనమున, శతవత్సరదామనాసీనయై యున్నదే యీమెయే ! మనమే యీమెకు నేపకులము ! దేశమున కీదుర్గుతి యీమె నవమానించుటచేతనే ! ఈయవమానముగూర్చి యుదాసీనుల పగుటచేతనే మనపౌరుష మిప్పుడు లజ్జితమైపోయినది !” అని భావించుకొనఁబొడంగెను.

గోరా తనలోఁదానే యాశ్చర్యపడియెను. స్త్రీలలో సంబంధములేని యసంపూర్ణమగుభారతవర్షమునే తానుభావించుచున్నట్లు గోరా కింతవఱకుఁదెలియుదు. నారీమూర్తి కేవలము ఛాయామయ మనియే భావించి యాతఁడు దేశసంబంధమునం గావించు కర్తవ్యములం దన్నిటియందును నేదీయో యొకవిధమగునభావమే యుండెను. అందు శక్తియున్నది గాని ప్రాణము లేదు! అందు మాంస మున్నది గాని, నరము లేదు. స్త్రీజనమును దృఢీకరించి మన మెంతవఱకు దూరము చేయుచుందుమో మన పౌరుషముకూడఁ నంతవఱకు విశీరమై వినష్మమైపోవు నని గోరా యప్పు డొక్కనిమిషములో గ్రహింపఁ గలిగెను ! అందుచేతనే గోరానుచరిత నెప్పుడు వచ్చితి వని పరామర్శించెను. అది కేవలము గౌరవపరామర్శయే కాదు ! అతనిజీవితమున నూతన లజ్జమగు నొకయానంద మందుసంపూర్ణముగ నిండి యున్నది !

కారాగృహకష్టతీర్థములు గోరాశరీరమున నగపడుచుండెను. అతఁడు మునుపటికంటెఁ జిక్కియుండెను. జైలుభోజన మాతనికి సరిపడక యీనెల యంతయు నుపవాసప్రాయముగనే యుండెను. అతని జీవనమున సముజ్వలశ్వేతకాంతి యిచ్చుక మానమైయుండెను. పొట్టిగఁ గత్తిరింపఁబడిన శిరోజములమూలమున నాతనిముఖకార్యము ముఱివై యధికముగఁ గానఁబడుచుండెను. గోరా శరీరకృశత్వము గుచరితహృద

యమునందు వేదనం గల్పించెను. గోరాపాదములకుఁ బ్రణమిల్లి యాతనిపాదధూరిని గైకొనవలయునని యామెకుఁ దోచెను. ధూమమును సమిధలునుగూడ నెంతమాత్రమును గానరాకుండ బ్రజ్వలిలుచున్న పవిత్రాగ్నిజ్వాలవలె గోరా యామెకన్నుల కగపడుచుండెను. కరుణా మిళిత మగుభక్త్యావేశముచే నుచరితహృదయము కంపించి పోవుచుండెను. అందుచే నామె యేమియు మాటాడఁజాల కుండెను.

అప్పు డానందమయి “గోరా! ఒకయాడబిడ్డ యున్నచో నెంతగుభిమో శేనీసారి బాగుగఁ దెలిసికొంటిని! నీవు లేనిదినములలో నీమె నాకెన్నివిధముల నూటట కలిగించిన దనుకొన్నావు! నాకిదివఱకీమె పరిచయమే లేదు! కాని—దుఃఖసమయము లీప్రపంచమున గొప్పవారితోడను, మంచివారితోడను బరిచయము గల్పించును. దుఃఖమునకుఁ గూడ నిట్టిగౌరవ మొకటి యున్నట్లు నేనిప్పుడు తెలిసికొనఁగలిగితిని! దుఃఖమునకు కాంతిని బరమేశ్వరుఁ డెచ్చట దాచియుంచెనో యెల్లసమయములయందును దెలిసికొనజాలకపోవుటచేతనే మనము దుఃఖము ననుభవించుచుందుము!—అమ్మా! నీవట్లు సిగ్గుపడియెవవుగాని, దుఃఖసమయమున నీవు నాకుఁ గల్పించినగుభిమమును గూర్చి నీయెదుట నేచెప్పకుండ నెట్లుండగలను?—” అనియెను. గోరాగభీర కృతజ్ఞతాదృష్టితో నుచరితలజ్జితవదనమునకు నొకసారివీక్షించి యానందమయి నుద్దేశించి “అమ్మా! ఈమె నీదుఃఖసమయమున నీదుఃఖమును బంచుకొనుటకై వచ్చినది! మరల నీగుభిదినమున నీగుభిమును వర్ధిల్లఁజేయుటకై వచ్చినది! ఉదారహృదయుల యకారణనుహృహ్లాసము లిట్టివేకావా!” అనియెను.

వినయుఁ డప్పుడు నుచరితస్వంకోచభావముం గాంచి “సోదరీ! దొంగ దొర కినవ్వడు కను తప్పునా? ఇప్పుడు నీవిందటి యెదుటను బట్టుబడితివి! దానిఫలము ననుభవింపక యెట్లుతప్పించుకొనిపోయెదవు? నాకు నీసంగతి యిదివఱకే తెలియును. కాని వెల్లడింపక యూరకు టిని. ఇది యెంతయో కాలముదాఁగదని నేనెఱుంగుదును!” అనియెను.

ఆనం—నవ్వుచు నీ నెట్లూరకుందువు? ఊరకుండుస్వభావమానీది!—అమ్మా! నుచరితా! వీనికి మీపరిచయ మొది మొదలు మీగుణకీర్తనముం గావించుట యందలి యాశయింకను దీరుటయే లేదు!

విన—సోదరీ! వింటివా! నేనెంతటిగుణగ్రాహినో, యెంతటి కృతజ్ఞుడనో యిప్పుడు సాక్ష్యము లభించుచున్నది!

నుచ—అందువలనఁ గేవలము నీగుణపరిచయమే యగుచున్నది!

విన—నాగుణపరిచయము నామూలమున నెంతమాత్రమును గానేరదు. నాగుణములను దెలిసికొనఁదలచినచో మాన్యుక్తయొద్దకుఁ బోవలయును. ఆమె యీ

విషయమున నేనుగూడ నాశ్చర్యముచే స్తంభించిపోవునట్లుగాఁ జెప్పుచుండును. అప్పుడే నాజీవిత చరిత్రమును వ్రాచుచుండలంచినచో నేనతిశయముగ నే మరణించుటకు సిద్ధపడియున్నాను.

ఆనం—వింటివా వీనిమాటలు !

గోరా—వినయా ! నీతల్లిదండ్రులు నీకు సార్థక నామకరణముం గావించి యున్నారు !

విన—వారు నావలన పెట్టిగుణమును వాంఛించి యుండలేదు కాబోలును ! కేవలము వినయగుణమునుమాత్రమే కోరియుండురు.

ఈవిధముగాఁ బ్రథమసంభాషణమునకు సంశయము వదలిపోయెను. పెడలి పోవునప్పుడు నుచరిత వినయుని గాంచి “మిత్రాకసారి మాయుటికి రాఁగూడదా?” అనియెను. నుచరిత వినయుని రమ్మనినట్లు గోరాను రమ్మనజాలకపోయెను ! గోరా యాభావమును గ్రహింపజాలకపోయెను. అది యాతనికి హృదయాఘాతమువలె నుండెను. వినయుఁ డందతితోడను జనవుగ నుండును. కాని గోరా యట్లు మెలంగఁ జాలఁడు ! అందుకొఱకు గోరా యిదివఱ కెన్నఁడును విచారింపలేదు. ఇప్పు డాతని స్వభావమునం దట్టిసౌకర్య మభావ మైయుండెనని గోరా తెలిసికొనియెను.

౧౬

లలితవివాహముంగూర్చి యాలోచించుటకే నుచరిత తన్నుఁబిలిచిన దని వినయుఁడు తెలిసికొనియెను. ఈప్రస్తావమును ముగించినంతమాత్రమున నీవ్యాపారము ముగియలేదు. ఇది మిగిలియున్నంతకాల మేపక్షమువారికిని నిష్కృతిలేదు. ఇశ్వాశ్వ వఱకును వినయుఁ డన్నిటికంటె పెక్కువగా గోరా నొప్పించుట యెట్లునుసంగతి నే యాలోచించుకొనుచుండెను. గోరాయనిన గోరామానవత్వము గాదు ! అతని సమస్త జీవితము నాశ్రయించియున్న దృఢవిశ్వాసము ! దృఢభావము ! దానితోఁ బూర్తిగాఁ గలసిపోవుటయే వినయున కభ్యాసము. అదియే యాతని కానందము. వానితో నెట్టి విరోధ మైనను నది వినయునకుఁ దనతోడి విరోధమే !

కాని యావిషయమునఁ బ్రథమసంశయము వదలిపోయెను. వినయుఁడు లలితను గూర్చి యొకవిషయమున గోరాతోఁ దీవ్రముగ వాదించి యుండెను. శస్త్రచికిత్స చేయుటకుఁ బూర్వము రోగిభయమునకును, భయంకరసంభావనలకునునవధియుండదు. కాని శస్త్రముచేయుట కారంభ మైనప్పుడు బాధ యగపడుచున్నను నారోగ్య ముఖముండుటచే నిదివఱ కనుగొనుచున్నంతభయము లేకుండబోవును—ఇశ్వాశ్వవఱకును దనమనసుతో నైనను దర్శించుకొనఁజాలని వినయుఁ డిప్పుడుతర్కద్వారమును

దెలిచిపెట్టెను. ఇప్పు డాతనిమనసులో గోరాతో నుత్తరప్రత్యుత్తరములు జరుగుచుండెను. ఇప్పు డాతడు గోరాయ క్షులను చూడకులొ గల్పించుకొని వాని నెల్లవిధముల ఖండించిపెట్టెను. గోరాతో ముఖాముఖినివాదించుట కలిగినచో నెంతయుజోరము కలుగునో యంతకాంతి కలుగును. కాని గోరా యీవిషయమునఁ దుదివఱకును వాదించుట లేదు. అందుచే విషయవివాదము పరితపించుచుండెను. గోరా తానొప్పుకొనక యొప్పింపక కేవలమును దీవ్రభావమును జూపుచుండెను. ఆతీవ్రత్యమునకు విషయుడు విసతుడు కాఁజాలకుండెను ! విషయుడు నే నెట్లయినను సత్యపక్షమున నుండెదననుకొని రెండుచేతులతోడను సత్యశబ్దమును దనవృద్ధుల మధ్యమునం దిముచ్చుకొని యుండెను. గోరాకుఁ బ్రతికూలమును నొకప్రబలపక్షమును స్థాపించుట యావశ్యకము ! అందుచేతనే విషయుఁ డిప్పుడు సత్యమునే చరమావలంబనముగాఁ జేసికొనియెను. అట్టిసత్యము నాశ్రయింపఁ గలిగితిని గదా యనియే విషయునకు విశేషముగునాత్యగౌరవము కలిగెను. అందుచేతనే విషయుఁ డపరాహ్లాసమయమున నుచరితయింటికి నిస్సంశయముగాఁ దలయెత్తుకొని పోయెను. విషయుడు తానునిలిచినది సత్యపక్షమే, మఱియేపక్షమే నిశ్చయించుకొనుటకుఁ దగిన ముఖ్యతలో లేదు !

పారిమోహిని వంటచేసికొనుచుండెను. విషయుడు వంటయింటికి మృదుకడకుఁ బోయి బ్రాహ్మణకుమారుఁ డగుతనకు మధ్యాహ్నభోజనము పెట్టకలసినబాధ్యతను నూదించి మేడమీదికిఁ బోయెను. సుచరిత యప్పుడు కుట్టుపని చేసికొనుచుఁ గన్నులను వంచి కర్రగుళులఁ గదలించుచునే యోదించి “విషయబాబూ ! అంతరంగిక బాధ లేనప్పుడు బహిఃప్రతికూల్యము నేల లక్ష్యము చేయవలయును ?” అనియెను.

గోరాతో వాదించునప్పుడు విషయుఁ డీవిషయమున విరుద్ధముక్తిప్రయోగముం గావించెను. ఇప్పుడు సుచరితతోఁ గూడ నట్లే మాటలాడెను. ఇట్టిచోగోరాతోవిషయునకభిప్రాయము భేద మున్న దని యెవ్వ రనుకొనగలరు ? విషయుడు సుచరితం గాంచి “సోదరీ! బహిరంత గాయము లంత బాధాకరములు కావనినీకును దోచుచున్నదా?” అని ప్రశ్నించెను.

సుచ—దానికి గారణ మున్నది ! మాయాశంకములు కేవలమును బాహ్యములే కావు. మానసమాజము మాధర్మవిశ్వాసముపై నిలిచియున్నది. కాని మీ మాజమున మీ బంధము కేవలము సాంఘికనియమము ననుగరించి యుండను ! అందుచే నే లలిత తన సమాజమును ద్యజించుటచే నామె కంతఃస్వము కలుగునో మీకు మీ సమాజమును విడుచుటచే నంతనష్టము కలుగదు !

మత మనునది మానవవృత్తికిగతసాధనీయ మనియు, దానిని సమాజముతో సమ్మేళనము చేయుట యుచితము కాదనియు వినయుండు వాదింపఁదొడంగెను. ఇంతలో సతీశుఁ డొకయుత్తరమును, నొకవార్తాపత్రికను దీసికొని యచ్చటికికచ్చి వినయునిం గాంచి యుత్సాహముతో నాకుక్రివారము వెట్లయిన నాడివారముగాఁ జేసికొనవలయునని కుతూహలపడుచుండెను. చూచుచుండఁగనే సతీశునకును విషయువకును సంభాషణము ముదిరిపోయెను. ఈయనకాళమునందు నుచరిత లలిత పంపినచీటిని, బత్రికను జదువఁదొడంగెను.

ఆవార్తాపత్రికయందు “ఒక ప్రసిద్ధబ్రాహ్మణటుంబము హిందూకుటుంబముతో వివాహసంబంధముం గావించుకొనఁ దలఁచియుండఁగా హిందూయువకుని యసమ్మతిచే నావ్యాపారము చెడిపోయినది!” అనువిషయముంగూర్చి హిందూయువకునినివృత్తో బ్రాహ్మణటుంబశోచనీయదౌర్బల్యమును బోల్చి యాక్షేపాత్తులు ప్రకటింపఁబడియుండెను.

నుచరిత యెట్లయిన నీవివాహమును సంఘటింపవలయు నని నిశ్చయించుకొని యుండెను. కాని యది యీయువకునితో వాదించినంతమాత్రమున జరుగునదికాదు. అందుచేతనే యామె లలిత నొకసారి రమ్మని చీటివ్రాసెను. విషయుఁ డిచ్చటనే యుండె నని యందు వ్రాయలేదు!—ఏపంచాంగమును, నేగ్రహనక్షత్రసమ్మేళనమును కుక్రివారము నాడివారముగాఁ జేయఁజాలకుండుటచే సతీశుఁడు తప్పక బడికిఁ బోవలసినవాఁ డయ్యెను. నుచరితయును “వినయబాబూ! స్నానము చేసి వచ్చెదను! ఇంచుక నే పాఁగుము.” అని చెప్పి వెడలిపోయెను.

వాదము చల్లారిపోయెను. అప్పుడు నుచరితగదిలో నొంటిగఁగూర్చుండియున్న వినయునియంతరంగమున యావనపాదము బాగరితమగుచుండెను. తొమ్మిదిగంటలయ్యెను. వీధిలో జనకోలాహలములేదు. నుచరిత వ్రాతబల్లపై నున్న చిన్నగడియారము టిక్కు టిక్కుమనుచుండెను. ఆగృహసంబంధ మగునొకప్రభావ మాతని నాకర్షించుచుండెను. ఆగదియంగలి ప్రతిరస్తువునఁగూడ నాతనిఁ బలుకఁగించుచున్నట్లుండెను. ఆచక్కనివ్రాతబల్ల, అట్టుపనుచేసికొనుకుర్చీ, దానికింద బరుపఁబడిన కృష్ణాజినము, గోడపై క్రేలాడుచున్న యొకటి రెండు చిత్రపటములు, వెనుక నెఱ్ఱకాలువుచే మూయఁబడినపుస్తకములబీరువా—యివి యన్నియును వినయునిహృదయ మధ్యమునం దొకవిధమగు వింతసంగీతమును ధ్వనింపజేయుచుండెను. ఆగదియందంతటను నేదియో యగోచరమగు సౌందర్యరహస్యము నిండియు న్నుట్లుండెను. ఆగది యందు నిర్జనమధ్యాహ్న సమయములందు లలితానుచరితల కన్నియో యేకాంతాలోచనములు జరిగినవి. ఆయాలోచనలలజానుందరశక్తి యింకనుఁ బ్రచ్ఛన్నముగ సం

దందుఁ దోచుచున్నట్లే యుండెను. ఆయాలోచనలయందు వారెవ్వ రెచ్చట నెట్లు కూర్చుండి యుండిరో వినయుఁడు భావించుకొని చూచుకొనుచుండెను. “లలిత నీకుఁ బ్రతికూలముగ లేదని నేను నుచరితవలన వినియుంటి” అని పరేశుఁడు చెప్పినమాట ను వినయుఁ డప్పు డనేకభావములతో ననేకరూపములతో ననేకవిధములుగాఁ జూచుచుండెను. అప్పు డనిర్వచనీయం బగునొకయావేగ మాతనిమనోమధ్యమునఁ గరుణాసాంత్యనస్వరంబున గాఢము చేయుచున్నట్లుండెను. అందలి ప్రతివస్తువునందును నినివోబును గభీరతమంబు నగునొకరూప మాతనినిగూఢహృదయమధ్యముననిర్వచనీయం బగునాభాసముంబోలి తోచుచుండుటయు దాని నెట్లునుఁ బ్రత్యక్షముగ ననుభవింపఁజాలక, కన్పింపను చిత్రకాయుఁడైనను గాఁజాలకపోయితినిగదా యని వినయుఁ డు సర్వాంతఃకరణములను జంచలుఁడైపోవుచుండెను. ఆచాంచల్యమును శాంతింపఁజేయుట కపాయము లేనట్లూఁకఁగి దోచుచుండెను. అతనియెదుట నడ్డముగనుండి యతిఁమీపమునుగూడ నితిమూరముగఁ జేసికై చుచున్నతెగ నానిమిషమునందే ధైర్యముతో నిలుఁబడి చించి పొయ్యి చుట్టకు వినయుఁడుఁ దగినంతకత్తిలేదు !

ఇ తఱో పరిమోహిని గదిలోనికి వచ్చి “కొంచెముఫలహారముచేసెనవా!” అని యడిగెను. వినయుఁడు వలదనియెను. హరిమోహిని గదిలో నొకచోఁ గూర్చుండెను. ఆమె పరేశునియొంటనున్నంతవఱకు వినయుని విశేషాదరముతోనే చూచెను. కాని నుచరితతోఁ గలసి ప్రత్యేకకృపామున స్వతంత్రముగ నున్నది మొదలు వినయుని రాఁబోక లామె కత్వంతము ననిష్టములుగ నే యుండెను. నుచరిత యిప్పుడు తనయాచారాదులను సువ్యూర్ణముగ మన్నింపమఁడుట కిట్టివారిసహవాసదోషమే కారణ మని యామె నిశ్చయించుకొనియుండెను. వినయుఁడు కేవలమును బ్రహ్మసమాజమువాఁడు కాకపోయినను నాతనికి హిందూసంస్కారసంబంధ మగుదృఢత్వములేదని యామెకు స్పష్టముగాఁ దెలిసిపోయెను. అందుచేతనే యామె మునుపటివలె నీప్రాహ్మణకుమారునికొఱకైః క్షుప్తప్రసాదమును దుర్వ్యయముగఁ జేయఁజాలకుండెను. ఇప్పు డామె ప్రసంగవశమున వినయు నుద్దేశించి “బాబూ! నీవు ప్రాహ్మణకుమారుడవు కదా; నీకు సంధ్యార్చనము లేమియు నక్కఱలేదా?!” అని వ్రల్పించెను.

విన—దొడ్డమ్మా! రేముంబవలు చదువులోనే మునిగి గాఢుత్రిని, సంధ్యను సమస్తమును గూడ మఱచిపోయితిని.

హరి—పరేశబాబుమాత్రము చదివినాఁడుకాఁడా? అతఁడు తనధర్మానుసారముగా నేదో యొకవిధమున సంఘోషాసనము చేయుచునే యున్నాఁడు !

విన—అతఁడు మంత్రమును ముఖ్యము చేసికొని యుపాసించుట లేదు! అంత వాడ నైనచో నేను నట్లేచేయుదును.

హరి—(తీవ్రస్వరముతో) అంతవాడవు కాబాలకున్న నీతండ్రి తాతలమత మునఁ బోగూడదా? దీనికిని దానికిని గూడఁ జెడియొండట యేమిలాభము? మానవు డైనతరువాత నేదియో యొకమతపరిచయముడవలయును! రామా లేదు; గంగాలేదు; ఇట్లుండట యెంతతప్పు!

ఇంతలో లలిత యచ్చటికి వచ్చి వినయునిం గాంచి యదరిపడి హరిమోహిని నుద్దేశించి “అక్క యెక్కడ నున్నది?” అని ప్రిశ్నించెను.

హరి—రాధారాణి స్నానమునకుఁ బోయినది!

లలి—అక్క నన్ను రమ్మని కలురు పంపినది!

హరి—కూర్చుండుము! ఇప్పుడే వచ్చును.

హరిమోహినికి లలితయెడలఁగూడ ననుకూలభావము లేదు. సుచరితపూర్వబంధ ముల వన్నిటిని వదల్చివైచి యామెను సంపూర్ణముగఁ దనదానిని జేసికొనవలయునని హరిమోహిని యిప్పు డూహించుకొనుచుండెను. పశ్చాత్తాపబుద్ధి లెవ్వరు నిచ్చటికి మునుపటివలెవచ్చుట లేదు. ఒక్కలలితమాత్రమే యప్పుడప్పుడు వచ్చి సుచరితతో సంభాషించుచుండెను. అది హరిమోహిని కిష్టముగ లేదు. ఆమె తఱచుగా వారిసం భాషణమునకు భంగము కలిగించి సుచరిత నేదోపనికిఁ బిలుచుచుండెను. కాదని మునుపటివలె నిప్పుడు సుచరితకు నిరాతంకముగఁ జదువు సాగుటలేదని యాక్షేపమైన జేయుచుండెను. మఱియు సుచరిత చదువుకొనునప్పు డాడు(వాండ్ర) కంతచదువనా కశ్యకమనికూడఁ జెప్పుచుండెను. కాని యామె సుచరిత నెంతలవంతముగాఁ దనవం కక్షఁ ద్రిప్పుకొనఁదలంచియున్నను నామె కది యెంతమాత్రమును సాధ్యపడుటలేదు. అందుచేతనే యామె యొక్కొక్కప్పుడు సుచరితమిత్రులంగూర్చియు, నామె యభ్యాసములఁగూర్చియు దోషాకోపణములం గావించుచుండెను!—లలిత వినయుని తోగలసి కూర్చుండుట హరిమోహిని కిష్టముగ లేకుండుటే కాక యాయరువురిమీఁ దను నామెకు గోపముకూడఁ గలిగెను. లలితావినయులకేదియో యొకరహస్యసంబం ధమున్నదని యామె యనుమానించెను. అందుచేతనే యప్పుడామె తనలో ‘మీనమా జనిధానము లెట్టివనను మాయుంటిలో నీసిగ్గులేనిసమావేశములును నీకిరస్తానీవ్యాపార ములును జరుగుట నాకిష్టము లేదు!’ అని యనుకొనుచుండెను!

లలితస్వాదయముకూడ విరుద్ధభావముచేఁ గంటకిత మెపోవుచుండెను. ఆమె నిన్ను సుచరితతో నానందమయికడకుఁ బోదలంచెను గాని యెట్లునుఁ బోలేకపో యెను! ఆమెకు గోరాయెడల విశేష గౌరవభావమున్నను, విరోధభావముకూడఁ దీవ్ర ముగా నుండెను. ఆతఁ డెల్లవిధములఁ దనకుఁ బ్రతికూలుఁ డనుమాట యామె యేవిధ మునను మఱవఁజాలకుండెను. గోరా వినుదల యైనది మొదలుగ లలితకు వినయునియె

దలగూడ సంశయము కలుగుచుండెను. కొన్నాళ్లనుండి వినయుండు జోరుగాఁ దనకు స్వాధీనుఁడగుచుండె నని యామె గర్వపడుచుండెను. కాని గోరాప్రభావము నాతఁ డెంతమాత్రమును దిరస్కరింపజాలఁ డనుసంశయముజేతనే యామె వినయునకు విరు ద్ధముగా సంసిద్ధయై నిలిచియుండెను.

లలితను జూచినమాత్రముననే వినయునిమనోమధ్యమున నాందోళనముక్రిబల మైపోయెను. లలితవిషయమున వినయుఁ డెంతమాత్రమును దనసహజస్వభావమును రక్షించుకొనజాలకుండెను. తమయిరువురి వివాహమునుగూర్చియు జనశ్రుతి సమాజ మునఁ బుట్టినప్పటినుండియు, వినయునిమనసు లలితను జూచినంత నే వైశ్యతచంచల మగు చుంబకకలాకంబోలి స్పందితమైపోవుచుండెను—ఆయుట వినయుని గాంచి సంతనే లలితకు సుచరితమై గోపము కలిగెను. ఈవినయుని ప్రతికూలభావము నను కూలముగఁ జేయుటకే సుచరిత యీతని నిటుఁకుఁ బిలిపించి బోధింపఁదలఁచె ననియు, నీవంకరను శుభరించుటకే నన్నుఁగూడఁ బిలిపించె ననియు లలిత యప్పు డూహించు కొని చటాటన లేచి హరిమోహినిం గాంచి “నాకాలస్య మగుచున్నది; మఱియొక ప్పడు వచ్చెదను. అక్కఱో నీసంగతి చెప్పుము!” అని చెప్పి వినయునివంకఁ జూడ కుండఁగనే యతి వేగముగ వెడలిపోయెను. ఇంక వినయునిచేతఁ గూర్చుండవలసిన యావశ్యకము లేకపోవుటచే నింటిపనుల నెపంబున హరిమోహినియును లేచిపోయెను.

ప్రచ్ఛన్నాగ్నిం బోలియుండు లలితముఖభావము వినయున కపరి వితము కాదు! కాని చాలదినములనుండి యీలక్షణ మగ పడుటలేదు. లలిత తనపై నాగ్నేయాస్త్రప్రయోగముం కావించుచుండుదినములు సుపూర్ణముగఁ దిరిగిపోయిన వనియే వినయుండు నిశ్చింతుఁడైయుండెను. అస్త్రకాలముండి వెలుపరింపఁబడిన యాపురాతనాస్త్రమును మరల నిప్పు దాతఁడు కనుఁగొనియెను. త్రిప్పుపట్టినడాగొక్కటియు నందగపడలేదు! గోపమును సహింతువచ్చుచు గాని యవకూనమును సహించుట వినయునివంటి వానికి జాలకన్దము! గోరా కుపగ్రహమాత్రమే యని యెంచి లలిత యొకప్పుడు తన్నరమా నించినసంగతి వినయున కప్పుడు స్మృతికివచ్చెను. ఇప్పుడును లలిత తన్ను సామాన్య నిగాఁ దృణీకరించి పోయె నని వినయుఁ డస్థిరుఁడైపోయెను. వినయునిక ర్తవ్యబుద్ధియం దలిసొకొచమును లలిత పిటికితనముగా భావించెను. ఈవిషయమున నొకటిరెండుమా టలాడుటకైన నవకాశ మియక లలిత వెడలిపోవుట వినయునకసశ్యముగానుండెను. వాదమున కవకాశ మియకుండుట వినయున కొకగొప్పశిక్షగా నుండును. ఏమనిన బాగుగ వాదించి యేపక్షమునైనను సమర్థించుకొని యీతనియొద్ద నున్నది. కాని జగ దము పుట్టినప్పు డెల్ల లలిత వినయునకు వాదించుట కెట్టి యవకాశము నిచ్చుటలేదు. ఇప్పుడుకూడ నట్లే జరిగినది.

అప్పుడు వినయముడు బల్లపై నున్నవార్తాపత్రికఁ దీసి యందుఁ బెన్సిలుతో గుర్తుపెట్టఁబడినచోటఁ జదివి యందలిసీత్యుపదేశము తమయరువునిగూర్చియే యని గ్రహించుకొనియెను. అందువలన లలిత తనసమాజమువారిచేఁ బ్రతిదినము పెట్టవలసినపంటచుండెనో వినియనకు స్పష్టముగాఁ దెలిసిపోయెను. మఱియు నిటీయవమానమునుండి లలిత నుశ్చరించుటకై తానెట్టి ప్రయత్నమును జేయక కేవలము సమాజ తత్వముగూర్చియే నూత్నోత్సర్గముం గావించుచుంటి ననియు, నించువలన లలిత వంటితేజస్విని యగు రమణీయణి తన్నువమానించుట తప్పు గాదనియుఁగూడ వినయమునకు బోధపడియెను ! అప్పుడు వినయముడు సంపూర్ణముగ సమాజము నుపేక్షించుచున్న లలితసాహసమును దలంచుకొని యాదృప్తయువతితోఁ దన్నుఁ బోల్చుకొని సిగ్గుపడిపోయెను.

నుచరిత స్నానముచేసి సతీశునకు భోజనము పెట్టి బడికిఁబంపించి వచ్చి చూచునప్పటికి వినయముడు నిస్సబ్దముగాఁ బుచ్చండి యుండెను. నుచరిత మరలఁ బూర్వ ప్రస్తావము నెత్తలేదు. భోజనమును ముగియెను ! వినయముడు గండూషమైనఁ జేసి కొనకుండ భోజనమునకు నిర్దమగుటం గాంచి హరిమోహిని “బాబూ! నీకు హిందూ మతమున వెంటిమాత్రమును గౌరవములేదు ! ఇట్టిచో బ్రాహ్మమతమునఁ గలసిపోయినచో దోషమేమి ?” అని ప్రశ్నించెను. వినయముఁ దామాటకు మనసులో నొచ్చుకొనుచు “తినుట, త్రాగుట మొదలగువానిం గూర్చిన నిరర్థకనియమమే హిందూ మత మని నాకు బోధపడినప్పుడు నేను బ్రహ్మసామాజికుడనో, క్రిష్టియనునో, ముసల్మానునో, యెవ్వడనో యొకడనైపోవును. కాని హిందూమతమునం దింకను నాకంతటియశ్రద్ధ కలుగుట లేదు !” అనియెను.

అనంతరము వినయముడు నుచరితయింటినుండి వెడలిపోయెను. అప్పు డాతని హృదయ మత్యంతమును వికల మైపోయెను. అతని కప్పుడు నలుదెసలను బాధాకరముగ నున్న నిరాశ్రయమగుశూన్యస్థానమధ్యమునకు వచ్చి పడినట్లుండెను. ఇట్టి యస్వాభావికస్థితి కేల వచ్చితి నని యాలోచించుకొనుచు నాతఁడు మెల్లమెల్లగా నడచి పోవుచు నొక పుష్కరిణీతీరమునఁ జెట్టుక్రిందఁ గూలఁబడియెను. ఇంతలోతనము వినయముడు తనజీవితమునం దోచు నల్పాధికసంఘటనముల నన్నింటినిఁగూర్చియుఁ దనమిత్రునితో నాలోచించుకొని గుమర్తించుకొనుచుండెను. ఇప్పు డాతని కాత్రోవ మూసికొనిపోయెను ! ఒక్కడే యాలోచించుకొనవలసివచ్చెను !

సూర్యగతిమూలమున నిదివఱకు నీడగనున్నచోట నెండ వ్యాపించెను. అప్పు డు వినయముఁ దానానమును వదలి మరల వీధిత్రోవనుబట్టెను. అట్లు కొంతదూరము

పరేశునియింటి సమ్మముకడ నుండియే నువరితయింటికిఁ బోవలసియుండెను. పరేశబాబు కూర్చుండుమేడగది వీధిలోని కగపడుచుండును. ఆయింటియొద్దకు వచ్చిన తరువాత విషయుఁ దొంసానీ తలయెత్తి చూచుట మానఁజాలకపోయెను. చూచినంత నే బల్లచెంత వెదురుగఁ గూరుచున్న పరేశుఁ డానెకఁడుఁ బడియెను. ఆతఁడు మాటాడుచుండెనో, లేదోమాత్రము తెలియుటలేదు. లత వీధివలక వెచ్చుంటి పరేశువ కెదురుగ నొకబై క్షురకుక్కిన బకెపిల్లవలె నిష్క్రమింపఁ గూర్చుండెను. ఆమె నువరిత యింటికిడనుండి తిరిగి వచ్చి తనవృద్ధయమునం దోచిన దుష్టనాశుఁడోభము నడంచు కొనుట కెట్టియుపాయము నుం గానక మెల్లమెల్లగా దండ్రెయ్యెద్దకు వచ్చి కూర్చుండి యుండెను. అనఁపొమ్మరాలగు లత తనవృద్ధయచాచల్యము నడఁగించు కొనుటక

యశ్చ దశ్చదు కాలిప్రభుడుడగు తండ్రిచెంతకు వచ్చి మానవత్వగూర్చుడు చుండును! ఏల వచ్చితివని పశేషుఁ డడిగినచో “బాబూ! ఏమియునులేదు. మిగిలిన మిగులఁ జల్లగా నుండును ! అది చెప్పుచుండును.

నేడు లలిత పీడితహృదయముతో వచ్చియుండె నని పశేషుఁడు స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనియెను. ఆతనిహృదయమునందుఁగూడ నొకవిధ మగువేదన ప్రచ్ఛన్నముగా నుండెను. అందుచేత నే పశేషుఁడు మెల్లమెల్లగా శ్మశ్రితజీవితమునందలి తుచ్ఛముఖ దుఃఖభారముల నడఁగించుకొను పద్ధతులనుగూర్చి మాటలాడ నారంభించెను—ఆతండ్రి విడ్డబ యేకాంశాలోచనాదృశ్యముం గాంచిసంత నే యొక్కింత నేపు వినయునకు గతి నిరోధమయ్యెను—సతీశునివాగ్ధోరణి యాతనిచెవులఁ బడకుండెను. సతీశుఁడప్పుడు యుద్ధపద్ధతులంగూర్చి ప్రసంగించుచు “చిన్నతనమునుండియుఁ బెద్దపులులను బెంచి యుద్ధవిద్య నేర్చి యొకగుంపుగా మనసేనాముఖమున నిలిపి పోరాడినచో నితరక్షుము వారేమిచేయుగలరు ?” అని ప్రశ్నించెను. అనిప్రశ్నలకు నుత్తరము వచ్చి యీ ప్రశ్నకు రాకుండుటచే సతీశుఁడు వినయుని మొగమువంకఁ జూచెను. అప్పుడు విన యుఁడు పశేషునింటివంకఁ జూచుచుండుటచే నాతఁడును బైకి జూచి యుచ్చస్వర ముతో “అక్కా! లలితా ! ఇదిగో ! చూడుము ! నేనీవినయబాబును దోరికలోఁ బట్టి దీసికొనివచ్చితిని !” అని కేక వైచెను.

వినయుఁడు లజ్జాస్థుంభితుఁ డైపోయెను. లలిత కుర్చీనుండి చటాబున లేచి నిలువఁబడియెను. పశేషుఁడును మొగమెత్తి వీధివంకఁ దిలకించెను—ఇక నేమున్నది! వినయుఁడప్పుడే సతీశునకు నెలవిచ్చి పశేషునింటికిఁ బోయెను. ఆతఁడు వచ్చుటం గాంచి లలిత వెడలిపోయెను. తన్నందఱు నకాలికిరుఁ డగుదన్యునివలెఁ జూచుచు న్నారని యనుకొనుచు వినయుఁడు నుంకొచముతోఁగుర్చిఁజై గూర్చుండెను—కుశల ప్రశ్ననంతరమునవినయుఁడారంభించి “నేను హిందూసమాజాచారవిచారముల కెంత మాత్రమును మన్నింపక ప్రతిదినము నుల్లంఘించుచునే యున్నాను. ఇట్టిచో హిందూ మతమును విడిచి బ్రహ్మసమాజము నాశ్రయించుటయే మంచి దని నాకుఁ దోచు చున్నది. అందుకొఱకు మీయొద్ద నే దీక్ష గైకొనవలయు నని నాకోరిక !” అని స్పష్ట ముగాఁ జెప్పివైచెను. వినయుని హృదయమునం దీకోరిక—ఈసంకల్పము, అయిదు నిమిషములక్రిందట స్పష్టమగు రూపముం దార్చియుండలేదు! పశేషుఁ డిండుకే నేపు స్థుంభితుఁడై “బాబూ ! నీవన్నిసంగతులను బాగుగ నాలోచించుకొంటివా ?” అని ప్రశ్నించెను.

విన—ఇందంతగా నాలోచింపవలసినవిషయ మేమున్నది ? అన్యాయమా, న్యాయమా యనుసంగతిమాత్రమే భావింపవలయును. అది స్పష్టముగ నే తెలియుచు

న్నది! ఇంచుక జ్ఞానముకలవా రొలంఘ్యము లగునాచారములే ధర్మము లని యెంత మాత్రమును నిష్కపటచిత్తముతో నంగీకరింపజాలరు. అట్టిదెవడి గలనేను హిందూ మతమును శ్రద్ధతో నాశ్రయించినవారితోఁ గలసి యుండుట మాటిమాటికిని వారికి బాధను గల్పించినట్లే యగుచున్నది. ఇది యపచార మనుటకు నాకెట్టిసందేహమును లేదు. ఇట్టిచో నెట్టినిచారమును లేకుండ నాతప్పును సవరించుకొనవలయు ననియే నేను సిద్ధపడియుంటిని. కాకున్నచో నేను నాయాత్మగౌరవమును నిలుపుకొనఁజాలను!

పరేశునకు సంగతి బోధపఱచుట కిన్నిమాటలు చెప్పవక్కఱలేదు! కాని విన యుండు తన కుద్రేకము కల్పించుకొనుటకే యింతవఱకుఁ జెప్పెను. వినయుఁ దిప్పుడు తాను న్యాయాన్యాయయుద్ధమధ్యమున జిక్కు కొంటి ననియు, నిందు సమస్తమును ద్యజించి న్యాయపక్షమునే యవలంబించి విజయముం గాంచవలయు ననియుఁ దలంచి నుసిరుఁడై యెదిరించి నిలునఁబడి యుండెను. మానవత్వమునకుఁ గలమర్యాదను నిలుపుకొనవలయును!—

పరేశుడు వినయుని గాంచి “ధర్మవిశ్వాసవిషయమున బ్రహ్మసమాజముతో నీకు మలైక్యమున్నదా?” అని ప్రశ్నించెను. వినయుఁ డించుఁ సేపూరకుండి “పరేశ బాబూ! నేను సత్యము చెప్పుచున్నాను! పూర్వము నాకించుకధర్మవిశ్వాస మున్న ట్లు తోఁచుచుండెను. అందుచేతనే నే నావిషయమున ననేకులతో ననేకవాదములం గావించియుంటిని. కాని యిప్పుడు నాజీవితమునం దావిశ్వాస మెట్టిపరిణతిలాభమును గాంచియుండ లేదని నాకు నిశ్చయముగా బోధ యగుచున్నది. నాకు లభించిన యా స్వల్పజ్ఞానమైనను మీమూలమునఁ గలిగినదే మతమునందు నాజీవితమున కెట్టి సత్య ప్రయోగనమును నగపడలేదు. అందుచే దానియందు నాకెట్టిసత్యవిశ్వాస మును గలుగ లేదు. కావుననే యుక్తికల్పనాకాశలమున నేనిన్నాళ్ళును మాసమాజధర్మమునకు నానావిధనూత్మవ్యాఖ్యానములచేతను గేవలతర్కనైపుణ్యముచేతను మాత్రమే పరిణతిలాభముం గూర్చుచుంటిని. ఏమతము సత్యమైనదో తెలిసికొనవలసిన యావశ్యకము నాకు లేకపోయెను. కాని నామతము సత్య మైనదని వాదించి నిరూపించి విజయముం గాంచుటకే నేను ప్రయత్నించితిని. అట్లు వాదించుచున్న కొలఁది నాకహంకారము బోధయగుచుండెను. నాహృదయమునం దెన్నఁదైన మతవిశ్వాసము సంపూర్ణ సత్య ముగను, సహజముగను దోఁచినదో లేదో నేనిప్పటికిని జెప్పజాలరు గాని, తదను కూలావస్థలంగూర్చియు, దృష్టాంతములంగూర్చియు నాయాలోచనలు పోవుచున్న మాటమాత్రము నిశ్చయము! అంతరాంతరమునండి యేది నాబుద్ధిని బీజించుచుండె నో దానిజయపతాకనే బ్రదికినన్నాళ్ళును వహించి తిరుగుచుండెడివైషామ్యమును నే నింక సహింపఁజాలను” అనియెను.

పరేశునితో నిట్లు మాటాడుచు వివరములు తనవరమానానకు కనుకూలము లగుయుటల కాకారముల నిచ్చి ప్రదర్శించుచుండెను. అయితాహముతో నాతడు తనచిరకాలతర్కవితర్కములవలన దుద కిట్టిసిరసిదాంతమునకు వచ్చియున్నట్లు నిరూపించుకొనుచుండెను. అప్పటికిని బరేశుడు డింకను గొంత కాల మాలోచించు కొనుమని వినయుని బలవంతము చేసెను. అందువలన దృఢస్థితిగలముంగూర్చి పరేశుడు సంశయించుచున్నట్లు గ్రహించుటచే వివరములు మఱింతతొందర కలిగెను. అప్పుడాతడు తనవృద్ధయము నిస్సందిగ్ధక్షేత్రమున ముస్థిరముగ నిలిచి యున్న దనియు, దాని కింక నెన్నటికి నెట్టిచలనమును గలుగ దనియు మాటిమాటికిని జెప్ప దొడంగెను. అప్పుడాయుధయులలో నెవ్వరునుగూడ లిలించినానాప్రస్తావన నెత్తలేదు !

ఇంతలో గృహకృత్యమునకు వరదాసుందరి యటకు వచ్చి వినయునిఁ జూడ నట్లుగనే తనపనిని జేసికొని వెడలిపోవుట కుద్యుక్త యగుచుండెను. వినయుడు తన నూతనోద్దేశమునుగూర్చి యప్పుడు వరదాసుందరితోఁ బరేశుడు చెప్పు నని యను కొనెను గాని, పరేశుడు డట్లు చేయలేదు. ఇది చెప్పవలసినసమయ మనికూడఁ బరేశుడు భావింపలేదు. ఈసంగతి రహస్యముగ నుంచవలయు ననియే యాతని యుద్దేశము ! కాని వరదాసుందరి తనయెడల విస్పృహముగఁ దిరస్కారమునుఁ గ్రోధమును బ్రకటించి పోవుచుండుటను వినయుడు సహింపఁజాలక, పోవుచున్న యామెపాద ములకు స్పృహగప్రణామముం గావించి “నేను బ్రహ్మసమాజదీక్షితుడఁ నయ్యెద నని చెప్పుటకే మీనిన్నిధికి వచ్చితిని. నేనయ్యాగ్యుడ నైనను మీరు నన్ను యాగ్యునిగాఁ జేయుదు రని ధైర్యముతో నున్నాను !” అనియెను.

వరదాసుందరి విస్మితయై వెనుకకుఁ దిరిగి మరల మెల్లగ గదిలోనికి వచ్చి కూర్చుండి జిజ్ఞాసుదృష్టితోఁ బరేశుని మోములవలనఁ దిలకించుచుండెను. అప్పుడు పరేశుడు “వినయబాబు దీక్షాగ్రహణమునకు తొంగరపెట్టుచున్నాడ!” అని చెప్పెను. ఆమాటకు వరదాసుందరివృద్ధయమున నొకవిధమటు విజయభాధగర్వము కలిగి నది గాని సంప్రర్థనానందము కలిగినదికాదేమి ?—పరేశుడు కప్పటికైనఁ దగినశిక్ష కాకలయు నని యామె లోలోపల నెంతయో కోరికకలిగి యుండెను. ఆమె తన భర్తనుద్దేశించి మీరెప్పటికైన దుస్సహాయుడు పశ్చాత్తాపము ననుభవింపక మానరని భావింపతాఁతఁడు వనేపర్యాయములు ఘోషించియుండెను. అంగుచేతనే సామాజికాందోళనమునకుఁ బరేశుడు చంచలుఁడు కాకుండుటం గాంచి వరదాసుందరి జనమునం దసహ్యపడుచుండెను. అంగుచేతనే యునితసమయమున సమస్తప్రతిమాల్యములకును ననుకూలవిధాన మేర్పడుటవరదాసుందరి కలకష్ఠీతికరముగా లేకపోయె

ను ! అప్పు డామె గంభీరభావముతో “ఈపని కొలదిదినములకు ముందే జరగినచో మన కింతటి యవమానమును, దుఃఖమునుగూడ లేకుండఁబోవునుగదా !” అనియెను.

పరే—మనదుఃఖావమానములనుగూర్చి యెట్టిప్రశంసయును లేకుండఁగనే విన యుండు దీక్షాగ్రహణమును వాంఛించుచున్నాఁడు !

వర—కేవలము దీక్షాగ్రహణమేనా ?

ఃన—మీదుఃఖావమానములు సమస్తమును వానిగనే భావించుకొనుచున్న సంగతి యంతర్హృది కొక్కనికే తెలియును !

పరే—మాడుము వినయా ! ధృత్వీక్షును గైకొనఁ దలఁచిననీవు దానియం దిం కొకయవారంతవినయమును గల్పించుకొనవలదు ! మేమేమియో యొకసామాజికవిష గ్రున నునిగియుంటిమను యదేశముతో నీవెట్టిఘనవ్యాపారమునందును బ్రవృత్తుఁ డవు కాదలదని నేనిదివఱకే నీకుఁ జెప్పియున్నాను !

వర—అమాట నిజమే—కాని మనలనందఱును జిక్కులలోఁ బడదొగిసి యూరఁ మాచుచు గూడ్చిఁడుటమాత్రమి తానికి న్యాయమా ?

పరే—ఊరక కూరుచుండక చాంచల్యముం జూపినచో నాచిక్కు మఱింత దిగిసికొనిపోవును ! విదియో యొకపని చేయుటయే మాభ్యము కాదు—చాలసమయ ములం దేమియును చేయవండుటయే ప్రధానకర్తవ్యమైయుండును.

వర—అట్లే కావచ్చును ! మూర్ఖుకాలనగు నేనన్నిసంగతులను వాగుగ గ్రహింపఁజాలను ! సరే. ఇప్పు డేమి చేయుటకు సిరపఱచితిరి ? నేనాసంగతినిమాత్ర మే తెలిసికొని పోయెదను. నాకుఁ జాలపను లున్నవి !

విన—నేను శ్రేపాదివారమునాఁడే దీక్షును గైకొందును. నాకోరిక యేమనిన—
పరేక బాబు—

పరే—ఈదీక్షాసంబంధమున నేదియో యొకఫలమును నాకుఁటుంబనువా రా సింఁచుచున్నప్పుడు నేను నీకీదీక్ష నొసంగఁజాలను. నీవు సమాజమునకు నివేదించు కొనుము !

అంతలోనే వినయునిహృదయము సంకుచిత మైపోయెను. వినయుఁ డిప్పుడు బ్రహ్మసమాజవిధుల ననుసరించి దీక్ష గైకొనుటకై విన్నపము సంపుకొనునట్టియవస్థలో లేఁడు ! విశేషించి లలితదీక్షయునున బ్రహ్మసమాజ మాతని ననేకవిధముల నిందించి నది. ఇట్టిచో నేభావతో నేమొఁము పెట్టుకొని యాతఁ డాసమాజమునకు విన్నప ము వ్రాసుఁగలఁడు ? ఆయుత్తరము వ్రాహ్మపత్రికయందుఁ బ్రకటిత మైనప్పు డాతఁ డెట్లు తల యెత్తుకొనఁగలఁడు ? దానిని గోరా చదువును ! అనందమయియును జదువును ! అందుఁ బూర్వార్థరచరిత్ర మేమియు నుండక కేవలమును వినయుండు

బ్రాహ్మభర్తవీక్షాగ్రహణమునకై యాకస్మికముగ వాంఛించుచున్నట్లుమాత్రమే ప్రకటింపబడి యుండును! కేవలమునదియే సత్యము కాదు! దానితోఁ బూర్వాపరసంబధర్మములు కలసి యుండకున్నచో వినయుని మానరక బోపాయ మగునావరణలేశము లేకుండఁబోవును! వినయుఁడు మాటుమాటాడకుండుటం గాంచివరదానుందరి భయపడి “నీవు బ్రహ్మసమాజమునం దెవ్వరినిగూడ నెఱుంగవు. కావున సమస్తమును నేనే యేర్పాటు చేసెదను. నేను నేడే పానూబాబును బిలిపించెదను. ఇక వ్యవధిలేదు— ఆదివారము లేళ్ళదా!” అనిచెప్పుచు నప్పుడేవచ్చి మేడమీదికిఁ బోవుచున్న సుధీరునిం గాంచి “సుధీరా! వినయబాబు లేవుమన గమాజదీక్షం గైకొనును!” అనియెను.

సుధీరుఁ డత్యుత్సాహి యయ్యెను. అతఁడు వినయున కాంతరంగిక భక్తుడై యుండెను వినయుఁడు బ్రాహ్మచర్యమునఁ జేరు నని విని యాతఁ డానందపడియెను. అంతటి యాంక్షేయభాషాభిజ్ఞుఁడు, అంతటి విజ్ఞాననిధి బ్రాహ్మచర్యము నవలంబింపకుండుట యసంగత మని సుధీరుఁ డనుకొనుచుండెను. వినియునివంటివాఁ డెట్లును బ్రాహ్మచర్యమునకు వెలుపల నందఁబాలఁడని దృష్టాంతమును గ్రహించి సుధీరుఁడు పొంగి పోవుచు “శపాదివారమునాడేనా? కాని యీసంగతి చాలమంకికిఁ దెలియదు!” అనియెను. వినయునిదీక్షను దృష్టాంతముగ జనసామాన్యమునం దంతటను ఘోషింపవలయు నని యాతని యభిలాష!

వర—ఎట్లయినను శపాదివారముననే జరుగవలయును! సుధీరా! నీవు పరుగెత్తుకొనిపోయి పానూబాబును శీఘ్రముగఁ దీసికొనిరమ్మ!

వినిరాభిశ్యుని దృష్టాంతముగఁ జూపి సుధీరుఁడు బ్రహ్మసమాజ మజేయశక్తి మంతమైనదని లోకమునఁ ప్రచారము చేయఁదలంచి యుత్సాహితుడై యుండెనో, యాయధీరుఁ డగువినయునిహృదయ మప్పుడు సంకుచితమై యొక్కసారిగా బిందు మాత్ర మైపోవుచుండెను. కేవలమును మానసికంబు లగునాలోచనలచేతను, యుక్తులచేతను మాత్రమే కల్పింపబడి నిజముగా నెట్టియాకృతియును లేనివస్తుసంబంధమగు బ్రాహ్మలీలను గాంచియే వినయుఁ డప్పుడు వ్యాకులపడిపోవుచుండెను. వరదానుందరి పానూబాబును బిలువనంపుటం గాంచి వినయుఁడు చటాలునలేచెను.

వర—వినయబాబూ! కొంచె మాఁగుము! పానూబా బిప్పుడే రాఁగఁడు!

విన—వలదు. నన్ను తీమింపుము!

ఈయావరణమునుండి యెట్లో తప్పించుకొని దూరముఁబోయి బహిరంగస్థానము సమస్తవిషయములను బాగుగ నాలోచించుకొనుట కవకాశము దొరకినచో బ్రదుకుదు నని వినయుఁ డనుకొనియెను. వినయుఁడు లేచినంతనే పశువులును లేచి యాతనిభుజముపై జేయిపైచి “వినయా! నీవు తొందరపడి యేపనియును జేయవలదు.

కాంతియగు, సిరయగు నన్ని సంగతుల నాలోచించి చూచుకొనుము. నీహృదయమును నీవు బాగుగఁ దెలిసికొనకుండ జీవితసంబంధ మగు నింతటిఘనకార్యమునఁ బ్రవేశింప వలదు." అనియెను.

వరదానుందరి భర్తగూర్చి మనసులో నసంతృప్తయై "మొట్ట మొదట నెవ్వరును బాగుగ నాలోచించి పనిచేయలేదు. అనరకములు తటస్థించినతరువాత మెల్లఁగఁ గూర్చుండి యాలోచింపుమనుచున్నాను! మీరు సిరయగు గూర్చుండి యాలోచింప గలరు. కాని, మా నాణము తెగిరిపోవుచున్నది." అనియెను.

అనంతరము వినయసుధీరు లిరువురు నొక్కసారిగనే వెడలిపోయిరి. యథోచితముగ భుజింపక పూర్వమే రుచులను జూడవలయునను కోరికగలవానివలె సుధీరుఁడు చంచలుఁడైపోయెను. వినయు వెట్లయిన నప్పుడే తనమిత్రబృందముకడగూఁ దీసికొనిపోయి యీనువార్తను దెల్పవలయు నని యాతఁడు తుకూనాలపడుచుండెను. కాని సుధీరుని యీ యుత్సాహతరంగాఘాతముచే వినయునిమనసు మఱింత క్రుంగిపోవుచుండెను. అప్పుడు సుధీరుఁడు "వినయబాబూ! మన మిరువురమునుగూడఁ బానూబాబునొద్దకుఁ బోవుదము రమ్మ!" అనియెను. వినయుఁ డామాట చెవినిఁ బెట్టకయే యాతనిచేయి నదలించుకొని వెడలిపోయెను. కొంతదూరము పోవునప్పటికే గొందటితోఁ గలసి యుత్సాహముతోఁ బోవుచున్నయనినాకుఁ డాతని కగపడియెను. ఆతఁడు వినయునిం గాంచి "ఇదిగో! వినయబాబూ! మంచిని, రమ్మ! మాతోఁగూడ రమ్మ!" అనియెను.

విన—ఎక్కడకు ?

అని—కాశీపురోద్వ్యాఘాతమునకు—అక్కడ గౌరవమోహనబాబు పోయి యుత్పత్త సభ జరగును.

విన—వలదు. నాకిప్పుడు వచ్చుట కవకాశము లేదు.

అని—అదియేమిమాట! ఇది యెంతటిగొప్పవిషయమో మీకు బోధపడుట లేదా? కాకున్నచో గౌరవమోహనబాబు బావశ్యకముగ నేల చేయును? ఈదినము లలో హిందూ సమాజశక్తిని బ్రవర్ధింపవలసి యున్నది. ఈప్రాయశ్చిత్తముచే జేక మంతటను గొలఁదిగనో, గొప్పగనో యాందోళనము కలుగకమానదు. జేకజేకములందుఁ గలగొప్పగొప్పప్రాయాణపండితుల నందఱు నాహ్వానించిరిమి. ఇది హిందూసమాజ మాన కుపయోగకర మగు ఘనకార్యము! మనమింకను బ్రాచీనమునాటి మనియు, హిందూసమాజ మింకను జానలేదనియు లోకమునకుఁ దెలియవలయును!

వినయుఁ డెట్లో యనినాకునివారినుండి తప్పించుకొని పోయెను.

౫౭

వరదానుందరి పానూబాబునకు సమస్తమును దెలిపెను. అప్పుడారఁ దించుక నేపు గంభీరుడై కూర్చుండి యవంతరము “ఈవిషయమున నొకసారి లలితతో నా లోచించి చూడవలయును!” అనియెను. ఇంతలో లలిత వచ్చుటయు, హారానుఁడు తనగభీరభావమును చాతాళమువఱకును సాగించి “లలితా! నీజీవితమున నొకగొప్ప బాధ్యతను గల్పించుననుచు నున్నది. నీమతమునకును, నీప్రవృత్తులకును నడుమ నుండి యొకయనుకూలమగుమార్గమును నీవేర్పఱచుకొనవలసి యున్నది!” అని చెప్పి యించుక యా.గి యారఁడు లలిత మొగమువంకఁ దిలకించెను. హారానుఁడు తనశ్వా యానలప్రదీప్తం బగుదృష్టియెగుటఁ బిటికితనము కంపిత మగు ననియు, గాపట్యము భక్తిభూతమగుననియు, జేజోమయంబును, నాధ్యాత్మికంబును నగుతనదృష్టియే బ్ర వ్వాసమాజమున కమూల్యసంపత్తి యనియు ననుకొనుచుండెను—లలిత యేమియు మాటాడ కూరకుండెను.

అప్పుడు హారానుఁడు “లలితా! నీయవస్థ గాంచియో, మఱియే కారణము ననో విశయఁడు మనసమాజదీక్షఁ గైకొనుటకు నమ్మతించె ననుసంగతి నీకుఁ దెలిసియే యుండుననుకొనియెవను!” అనియెను. లలిత కీసంగతి యిదివఱకుఁ దెలియలేదు అక స్మికముగ వినుటచేఁ గలిగినతనవ్యావయభావమునుగూడ నామె ప్రకటింపలేదు. అమె నయనదృవము ప్రశీప్త మైపోవుచుండెను. బ్రాప్తిమవలె నామెస్థిరభావముతోఁ గూర్చుండెను.

హారా—రినయునియుద్దేశమునకుఁ బరేశబాబు మిగుల శుంకుష్టుఁ డైయు న్నాఁడు కాని యిది సంతోషవిషయ మగునో కాదో నీవే స్థిరపఱుపవలసి యుండెను. అందుచేతనే నేనిప్పుడు సమాజపక్షమున నిన్నుడుగుచున్నాను. నీవు నీయున్నతప్రవృ త్తుల నొకవంకకుఁ ద్రోసి కేవలమును భర్మమువంక దృష్టినిలిపి “ఇందు సంతోషించుట కేదైన యధార్థకారణ మున్నదా లేదా?” అని నీవృద్ధయమునఁ బ్రశ్నించుకొనుము!

లలిత యిప్పుడును మాటాడలేదు. హారానుఁడు తానేమో గొప్పపని చేయుచు న్నుట్లు భావించుకొని ద్విగుణీకృతోత్సాహముతో “దీక్ష! దీక్ష! యనుకడి జీవితమునం దెంతటిపవిత్రమాహూర్తమో నీవే చెప్పుము! అట్టిదీక్షనుగలుపితముగఁజేయవచ్చునా? గుణేష్వికములయందలి యానక్తిచే నాకర్షింపఁబడి మనమేసమాజమునందసత్యమునకుఁ ద్రోవనిచ్చుచున్నాము. కాపట్యము నాదరించి యాహ్వానించుచున్నాము. లలితా! నీవే చెప్పుము! సమాజము నీజీవితముతోఁ గూడ జీరకాలమువఱకును గలంకచరిత్రమి శ్రితమైయుండవలసినదేనా?” అనియెను. ఈసారిగూడ లలిత యేమియు మాటాడక కుర్చీచేతులపై నానుకొని స్థిరముగాఁ గూర్చుండెను. హారానుఁడు మరల “లలితా!

అసక్తి యనుభద్రములమున దౌర్బల్యము దుర్నివార్యమై మానవు నెట్లాక్రమించు కొనునో తటచుగఁ జూచుచునే యున్నాము ! అట్టి మానవునిదౌర్బల్యము నేవిధముగా తుమిఁపవలయునో కూడ నేనెఱుంగుదును. కాని యట్టిదౌర్బల్య మొక్క కష్టకిఁజేఁతమునే కాక శతసహస్రజీవితముల కాశ్రియస్థానము నొక్కసారిగా బాధించుచున్నప్పుడు—నీవే చెప్పుము ! ఆబాధ నొక్క నిమిష మైనను సహించఁగలమా ? అతటికవాఁడ కిని మన కీశ్వరుఁడు ప్రసాదించి యుండెనా ?" అనియెను.

లలిత కుర్చీనుండి చటాటన లేచి "వలదు! వలదు! పానాబాబూ! నీవు నహింస వలదు. నీకోధమే యందఱకు వలవాఁడైపోయినది. నీగుహనభావ మందఱకునుగూడ నసహ్యముగ నే యుండు నని తోచుచున్నది!" అని చెప్పి యాగదినుండి వెడలి పోయెను.

వరదానుందరి హారాననిమాటల కుర్చీగ్న యైపోయెను. ఆమె యిప్పు డెట్లును వివరముని విడుదఁజాలకుండెను. ఆమె యెన్నియోవిధముల వ్యర్థాలాపములతో హారాను ననునయించుచుఁ దుదఁకుఁ గోపముతో నాతనిఁబంపిపై చెను. పరేకునిగాని, హారానుని గాని, తనపక్షమున నిల్చుకొనఁజాలకుండుట యామెకుఁ గష్టముగా నుండెను. ఇట్టియ కష్ట నెవ్వరు నెన్నఁడును భావించియైన నుండలేదు. ఆమె కళ్ళకు మరల హారా నునివిషయమునఁ దనయుద్దేశమును మార్చుకొనవలసినసమయము వచ్చెను.

దీక్షాగ్రహణవ్యాపారమును వివరముఁడు తనలో నస్పృహముగ భావించుచున్నంతవఱకు మిగులజోరుగ నే తనసంకల్పమును బ్రకటించుచుండెను. కాని యీవిషయమున సమాజమునకు విన్నప మంతవలయు ననియు, హారానునితో నాలోచింపవలయు ననియు స్పష్టపడి నంతనే యాతఁడు కుఁతికుఁ డైపోయెను ఎక్కడఁకుఁ బోయి యెవ్వ రిఁతోనాలోచింపవలయునో యాతనికిఁ దోచుటలేదు. ఆనందమయిచెంతకుఁ బోవుట కూడ నాతని కనుభవ మయ్యెను. వీధులవంటఁ దిరుగుటకుఁగూడ నాతనికి శక్తిలే కుండెను. అందుచే నాతఁడు తననిర్జనగృహమధ్యమునకుఁ బోయి మేడమీఁదిగదిలో నొకమంచముపైఁ బరుండి నిద్రించెను.

సంధ్యాసమయ మయ్యెను. నేరకుఁ డాచీఁకటిగదిలోనికి వీరమును దెచ్చుట యు వివరముఁడు వలదని వారింపఁదలఁచు నుండఁగా నింతలో "వినయబాబూ!" అను నొకపిలుపు వివఁబడియెను. వివరముఁడు బ్రతికితి ననుకొనియెను. ఆపిలు పాతని కెడారలో దాహజలము లభించిన ట్లుండెను. ఇట్టిసమయమున సతీకుఁడు తప్ప మఱియే వ్యయ నాతనికి కాంచిని గూర్పఁజాలరు ! వివరముని నిర్జీవత్వము దొలఁగిపోయెను. "ఏమిబాబూ ! సతీకా!" అని పిలుచుచు వివరముఁడు చటాటన మంచముదిగి జోడైనఁ దొడుగుకొనకుండ నతిశయముగ మేడమెట్లను దిగిపోయి సోపానముల కనుగుగ

నిలిచియున్న వరదానుందరి సతీకు ను గనుగొనియెను—చురల వదియే వ్యాపారము ! అదియే యుద్ధము ! వినయుడు చంచలవృద్ధముతో వారిని మేడమీదికి దీసికొనిపోయెను.

అప్పుడు వరదానుందరి “సతీకా ! నీనించుక నే పావరాండాలోఁ గూర్చుండుము !” అనియెను. దూరముగా నుండవలయు నని సతీకునకు విధించినయీయప్రియశీక్షకు వినయుడు విచారించుచుఁ గొన్ని బొమ్మలపుస్తకములను సతీకున కిచ్చి ప్రక్కగదిలో దీపము వెలిగించి యందాతని గూర్చుండజేసెను. అనంతరము వరదానుందరి “వినయబాబూ ! నీవు సమాజమువారి నెవ్వరి నెఱుంగవు ! నీవు శాశ్వత విన్నపమును వ్రాసి యిచ్చినచో నేను లేపటియువయముననే పోయి సంపాదకునితో శాలోచించి యాదివారమునాడే నీదీక్ష జరగునట్టి యేర్పాటు చేసెదను. ఇందుకొఱకు నీవేమియు శాలోచింప నక్కఱలేదు !” అనియెను. వినయుడును మారుమాట చెప్పక యామె చెప్పినట్లుగనే యొక యుత్తరము వ్రాసి యామెచేతి కిచ్చివైచెను. ఎన్నటికిని దిరిగిపోవుటకుఁ గాని సంశయించుటకుఁగాని యెట్టియవకాశము లేని యొకమార్గమున నేదో యొకవిధముగా బయల్పడుట యాతని కిప్పుడావశ్యకమై యుండెను !

వరదానుందరి వెడలిపోవునప్పుడు లలితావినయులవివాహమునుగూర్చికూడఁ గొంతవఱకుఁ బ్రస్తావించియే పోయెను—అప్పుడు వినయునివృత్తయమున విశేషము గావినుఁగు దోచుచుండెను. లలిత సంబంధ మగుస్మృతికూడ నప్పు డాతనిచునో మధ్యమున నపస్వరమును మ్రోగించుచుండెను. వరదానుందరి కావించు నీయమంగళ చంచలకార్యాచరణమునఁ గొంతవఱకు లలిత యేకీభావ ముండు నని యాతః కిఁ దోచుచుండెను. తనయందుఁ దనకే గౌరవము లేని వినయున కప్పు డెల్లవారియందును గౌరవలోపమే కానవచ్చుచుండెను.

వరదానుందరి యింటికిఁ బోయినంతనే లలిత నిప్పుడు సంతోషవెట్టవలయు ననుకొనియెను. లలిత వినయుని బ్రేమించియున్న సంగతి యామె నిశ్చయముగా నెఱుంగును. అవివాహమునుగూర్చి సమాజమునందు గోలకూడ బయలుదేలెను. ఈవిషయమునఁ దానుతప్ప నందఱును తప్పు చేసినవారే యని యామె నిందించియుండెను. కొలదిదినములనుండి యామె లలితతో మాటాడుట మానివైచెను ! ఈదిక్కును వదల్చుటకుఁ దగిన యవకాశము చాలవఱకు వరదానుందరికే లభించెను. అందుచే నిట్టితనగౌరవమును లలితకుఁ బ్రదర్శించి యామెతో సంతి చేసికొనవలయు నని వరదానుందరి తొందరపడుచుండెను. లలితతండ్రి సమస్తమును భ్వంసము చేసెను. లలితయైనను వినయుని కళపఱచుకొనలేకపోయెను. పానూబాబు సాహాయ్యమైన నేకుండ

నిప్పుడు వరదానుందరి యొక్క లెయే సమస్తనిర్బంధములను దోచి చివై చెను. అయిదుగురుపురుషులు గలసి చేయబాలనిపని నొక్కయఁడుది చేయఁగలిగెను !

లలిత యనారోగ్యముచే బయండి యున్నట్లు వరదానుందరి తెలిసికొనియెను. ఆమె లోలోపల నవ్వుకొనుచు “నే నారోగ్యము కలిగించెదను” అని యొక దీపమును జేతఁ బట్టుకొని శయనగృహమునఁ బ్రవేశించెను. లలిత యొక్కను బహుపుష్పఁ బయందక వడకకుర్చీపై నొలుగియుండెను. ఆమె తల్లి గాంది చటాలున లేచి “అమ్మా! నీ వెక్కడకుఁబోయితివి ?” అని ప్రశ్నించెను. ఆస్వరమునం దొకతీవ్రభావ మున్నది ! తనతల్లి సతీకునితోఁ గలసి వినయునింటికిఁ బోయిన ట్లామెకుఁ దెలిసినది !

వర—నేను వినయునింటికిఁ బోయితిని.

లలి—ఎందుకొఱకు ?

ఎందుకొఱకు!—వరదానుందరి కింమక కోపము వచ్చెను. “నేను తనకుఁ గేవల మును శత్రురాల ననుకొనుచున్నది కాఁబోలును ! అకృతజ్ఞురాలు!—” అని!—వరదానుందరి “లలితా ! ఇదిగో, జూరఁగూడదా ?” అని చెప్పుచు వినయునియొత్తరమును లలితకన్నులయెదుటఁ దెలిచి పట్టుకొనియెను. అచటిని జదివి లలిత మొక మెఱ్ఱి నెఱిపోయెను. వరదానుందరి తనసామర్థ్యమును బ్రకటించుకొనుటకై కొంచె మత్యుక్తులతో నాయొత్తరమును వినయునియొద్ద గంపాదించినసంగతియంతయును తెప్పెను. ఇంతపని తాను తప్ప మఱి యితరు లెవ్వరును జేయఁబాల రఁగూడ గొప్పగాఁ జెప్పుకొనియెను.

లలిత రెండుచేతులతోడను మొగమును గప్పుకొని కుర్చీపైఁ బోరగిలఁబడియు ను. లలిత తనయెదుట నామెప్రబలవృద్ధయా నేగమును బ్రకటించుటకు నిర్గుపడియు నని వరదానుందరి యనుకొని యా దినుండి వెడలిపోయెను.

మఱి నాటియుగయుగమునం దామె గమాజమానకుఁ బోవఁ దలఁచి యొత్తరముకొఱకుఁ జూడఁగా నది యెవ్వరిచేతనో ముక్కులు ముక్కులుగాఁ జించివేయఁబడి యుండెను !

౧౮

అపరాధ సమయమున నుచరిత పతేకుని దర్శింపఁబోవుటకు నిద్రపకుచుండఁగా సేవకుఁడు వచ్చి యెవ్వరో బాని వచ్చియున్నాఁ డనిచెప్పెను. “వినయబాబా ?” అని నుచరిత యడిగెను “కాదు లెల్లగా లావుగా నున్నాఁడు!” అని సేవకుఁడు చెప్పెను. నుచరిత యదరిపడి “మీదమీఁదికిఁ దీసికొని రమ్మ!” అని చెప్పెను అప్పుడు నుచరిత తాను గట్టుకొన్నచీర యెట్లున్నదో యింతవఱకును భావింప నేలేను. అందుతోఁ జూచుకొనఁగా నది యేమియు లేకుగ లేన ట్లుగపడియెను. కాని యప్పుడు మా

ర్చుకొనుట కవకాశము లేదు! ఆమెయప్పుడు కంపితకరములతోఁ దనచీరముడుతలకు, శీరకుంతలములను నెట్లో సవరించుకొనుచు స్పందితహృదయముతో గదిలోపలఁ బ్రవేశించెను. తనవ్రాతబల్లపై గోరా యుపన్యాససంపుటములు పడియున్న సంగతి యామె మఱచిపోయెను. సరిగా గోరా వచ్చియాబల్లయెడట నున్నట్లుర్పీమీఁద నే కూర్చుండి యుండెను. ఆపుస్తకములు సిగ్గు లేకుండ గోరాకన్నులయెదుట నే పడియుండెను. వానిని మూసియుంచుటకుఁ గాని తీసివైచుటకుఁగాని యెట్టియవకాశమును లేక పోయెను.

అప్పుడు నుచరిత "మాదొడ్డమ్మ మిమ్ములనుజూడవలయునని చాలదినములనుండి. కుతూహలపడుచున్నది. ఆమెతోఁ జెప్పవచ్చునను" అని నుచరిత గోరా గదిలోఁ బ్రవేశించినవోడనే వెడలిపోయెను. ఒంటిగా గోరాతో మాటాడఁగలదై కృతమామెకు లేక యుండెను—కొలఁది నేపటిలోనే నుచరితాహరిమోహినులచటికి వచ్చిరి. గోరామతము విశ్వాసము, నిష్ఠ మొదలకువానింగూర్చి హరిమోహిని వినయునివలన విని యుండెను. తఱచుగా నప్పుడప్పుడు నుచరిత గోరాయుపన్యాసముల నామెకుఁ జదివి వినిపించుట కూడ నుండెను. ఆమె కందలినివయము లన్నియును దెలియకపోయినను, నాచదు వామెనిద్రాకర్షణమునకే యనుకూలముగా నుండినను, దానివలన నామె గోరా కాస్తాఁగి చారపక్షమునందుండి యీకాలపుదురాచారలతోఁ బోరాడుచుండె ననుసంగతిని మాత్రము తెలిసికొనియుండెను. అధునికాంగ్లభాషాభిజ్ఞులపక్షమున నింతకంటె నాశ్చర్యమును, నింతకంటె గణనీయము నగువిషయ మింకేమున్నది! బ్రాహ్మసమాజ మధ్యమున మొట్టమొదట వినయునిం గాంచినప్పుడుకూడ నామె కానందముగా నుండెను. కాని క్రమముగా నభ్యాసవశమున నిప్పు డామె కాభావముపోయి వినయుని యనాచారములే యామెకుఁ గానవచ్చుచుండెను. మొట్టమొదట విశ్వాసము కల్గుట చేతనే యిప్పు డామెధిక్కారము లాతనియెడల కలిగి పోవుచుండెను. ఆకారణమును బట్టియే యిప్పు డామె గోరాను జూచుటకుఁ గోరికపడుచుండెను.

గోరాను జూచినంతనే హరిమోహిని యాశ్చర్యపడిపోయెను. బ్రాహ్మణుఁడనిన నీతఁడే. ప్రజ్వలితహోమానలమువలె, సాక్షాత్కరించిన శుభ్రాంగుఁడగుమహాదేవునివలె నున్నాడు. అతనియందు భక్తికలుగుటచే నామె యాతనిప్రణామమును గ్రహింపఁజాలకపోయెను. అప్పుడు హరిమోహిని "బాబూ! నేను నీసంగతి చాల మఱకు వినియుంటిని. నీవును గౌరాంగుడవే! ఆగౌరాంగుడవే నీవు! నేనిదిమఱ కొక భకునివలన—

“గౌరమోహనునితనువున మలయజ

గంధముఁ బూసినవా రెవరో

కారదరా కాచంద్రునిచలువకుఁ

జందన మేపాటి దని తలంపక

అనుపాటును వినియుంటిని. ఇప్పుడు పృథ్వీమూగఁ జూచితిని! నిన్నాదొర
యేగుండెతోఁ జెలునకుఁ బాపఁగలిగె నని నేను భావించుచున్నాను!" అనియెను.

గోరా—(నవ్వుచు) మీకు కలెక్కరుపని లభించినచో నప్పుడు చెఱసాల లన్ని
యును గట్టిలములకు, నెలుకలకుమాత్రమే నివాసము లగుననుకొనియెదను.

హరి—కాదురా బూ! ఈప్రపంచమున దొంగలకును హంతకులకు నభావ ము
న్నదా? నీవటువంటివాడవు కావే! నీ మొగము చూచినమాత్రముననే నీవు జేవదూత
కు తెలిసిపోవునే! చెఱసాల యున్నదని యందందఱును ద్రోసివైచుటయేనా?
అయ్యో! యెంతయపచారము!

గోరా—మానవుని మొగము చూచినచో నీకర్మకారము కన్నులఁ బడునను
భవముచేత నీ దొర గారు కేవలమును శిక్షాస్మృతిసంపుటమువంకనే కన్నుండి పని
చేయుకొనుచుండును. అట్లు కావున్నచో మానవుని గొరడాలతోఁ గొట్టి, జెలునకుఁ
ద్రోయింది, ప్రవాసమునకుఁ బంపించి, యురితీయించినందుల కారనికన్నులకు నిద్ర
పట్టునా? అతని నాలుక కన్నము రుచించునా?

హరి—నాకుఁ దెఱపియున్నప్పుడెల్ల రాధారాణిచే నీయువన్యాసములను జది
వించి వినుచుండును. ముఖస్థముగా నెప్పుడు నీవలన మంచినంగతులను వినఁగలుగుదు
నో యని యిన్నాశ్చర్యము నాకతో నున్నాను. బాబూ! నేను మూర్ఖురాల నగు
నాడుదానను! మఱియును దుఃఖాత్మురాలను! సమస్తవిషయములను గ్రహించుట
గాని, మనకునఁ బట్టించుకొనుట గాని నాచేతఁగాదు! కాని నీవలన నించుక జ్ఞాన
మును సంపాదించఁగలుగుదునని నాసంపూర్ణవిశ్వాసమై యున్నది.

గోరా వినయముతో నేమియును బదులు చెప్పక యూరకుండెను. హరిమో
హిని మరల "బాబూ! నీకించుక యాతిభయ మీయవలందితిని. చాలనాశ్చర్యమండి
నీవటిప్రాప్త్యాణకుమారులు లభించుటలేదు. ఇప్పుడు నీవు నాయుంటఁ గలకొలంది
భుజింపుము. తరువాత నొకప్పుడు నిన్ను విందునకుఁ బిలిచెదను." అని యామె భోజ
నము నేర్పాటుచేయుటకు వెడలుటయు నొంటిగ నున్ననుచరితన్మాదయ మొకవిధ
ముగానగుచుండెను. అప్పుడు గోరా చట్రులవ "వినయఁడిప్పు డిక్కడకువచ్చెనా."
అని యగిగెను.

సుద—వచ్చెను!

గోరా—ఈవడుమ నేను వినయునిం జూచుట లేదు! కాని యూరఁ డిటుకల
వచ్చెనో నే నెఱుఁగుదును!

అని గోరా యింతుక నే పోగెను. నుచరిత మానమతో నుండెను. అప్పుడు మరల గోరా “మీరు వినయమునకు బ్రాహ్మవివాహముచేయుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నారా. ఇది మంచిపనియేనా?” అనియెను ఈయె తిపాడుపువలన నుచరిత మనసు నంగల లజ్జాసంకోచసంబంధమునుమాంద్య మొక్కసారిగా దూరమైపోయెను. ఆమె గోరా మొమువంకఁ గన్నెత్తి చూచి “బ్రాహ్మవివాహ మందికాదని నేను చెప్పుదుననియే మీరూహించుచున్నారా?” అనియెను.

గోరా—నీయభిప్రాయముకొలుపు నే నెంతమాత్రమును వేచియుండుట లేదని నిశ్చయముగా నెఱుంగుము! సాధారణసామాజికులకంటె నీయందు విశేష మున్నదని యే నేను భావించుచున్నాను ఏదోయొకవిధముగాఁ దమసమాజరంభ్యను వర్ధిల్ల జేసికొనుట మతప్రచారకులపని యైయున్నది. నీవట్టిదానవు కావని నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁగలను. నీవు స్వయముగా నీ కుచితమగుమతమును గ్రహింపవలయుననియే నా కోరిక! ఇతరుల మాటలవలనఁ బొరపాటుపడి నీవు నిన్ను లోడున చేసికొనవలదు. నే నేదియో యొకమతమునకుఁ జేరివ్యక్తినిమాత్రమే కాదనుసంగతి నీవు నీమనోమధ్యమునుండియే స్పష్టముగా గ్రహింపవలయును!

నుచరిత తనమనశ్చక్రినంతను స్థిరపఱచుకొని హెచ్చరికతో దృఢముగాఁ గూర్చుండి “మీరుకూడ నేసమాజమునకును జేరినవారుకారా?” అని ప్రశ్నించెను.

గోరా—కాదు. నేను హిందువును! హిందూత్వ మెట్టిసమాజమునుకాదు. అది యొకజాతి. ఆజాతి యెంతగొప్పశియో, దానికి జాతిత్వ మెట్లు కలిగినదో, దానిహద్దెచ్చటనో యేసంజ్ఞచేతను నిరూపించి చెప్పఁజాలము! తరంగములు సముద్రములు కానట్లు సమాజములు హిందూమతము కానేరవు.

నుచ—సమాజమేకాని హిందువులకు మరల సమాజములతోఁ బోరాటమేల?

గోరా—మానవుఁడు తనకు బాధకలుగుచుండఁగా బ్రతీకారము చేయఁబూనుటెందులకా? అతనికి బ్రాణమున్నది కావున! బాధలన్నిటినినహించి యూరకుండుట కారఁడు తాతిబొమ్మ కాదుకదా!

నుచ—మాకు ధర్మముగాఁ దోచుచున్నవిషయము హిందువులకు బాధాకరముగాఁ దోచుచున్నచో నప్పుడు మేమేమి చేయవలయునని మీరుద్దేశింతు?

గోరా—మీకుఁ గర్తవ్యమని తోచినది హిందూజాతి యనునొకవిశ్వశక్తికి వేదశాకరముగ నున్నప్పుడు మీలో నేదో పొరపాటుకలిగెననియో, సకలవిషయములను సకలవిధముల నాలోచించుకొని భూస్వమైపోయెననియో మీరు బాగుగ నాలోచించుకొని నిశ్చయించుకొనవలయును. సమాజమువారు చేసినదంస్కారములచే వేద

లను నభ్యాసము చేయుచు నవివేకముచే నవియె సత్యము లని చెప్పుచు నింతటిమహా త్పాతమును గల్పింపఁ బ్రయత్నించుట యుచితముకాదు. ఒకయెఱుక యొకయోదను గారికి దొలుచుచున్నప్పు డది తనకనుకూలమగు సంకల్పము ననుసరించియే పనిచేయును. అంతటి గొప్ప యాశ్రియమునకు రంధ్రము కల్పించుట దాని కనుకూలముగనే తోచి నను దానిమూలమున నెందటి కెంతకష్టము కలుగునో నీకు బోధపడుటలేదా ? నేను కేవలమును నాసమాజమునుమాత్రమే చూచుకొనుచున్నానా ? సమస్తజనులనుగూర్చి యు నాలోచించుచున్నానా ? అని నీలో నీవే భావించుకొనవలయును ! సమస్త మానవు లనిన నేమో నీకు బోధపడినదా ? వారు వివిధప్రకృతులను వివిధప్రవృత్తు లను, వివిధప్రయోజనములను గలిగియుందురు ! వారి కొక్కటేమార్గముకాదు. ఒక్క చోటనే యునికి కాదు. కొందరియెదుటఁ గొండలు ! కొందరియెదుట సముద్రములు ! కొందరియెదుట సమప్రదేశములు మఱియు సందెవ్వరును గూర్చుండువారు కాదు ! అందఱునుఁ జరించువారే. నీవు కేవలమును నీసమాజశాసనము నందటియెడలను విని యోగింపఁదలఁచెదవా ? మానవులయందెట్టి వైచిత్ర్యమును లేదనియు, వారు కేవల మును బ్రహ్మసమాజపు స్తకమున నామలేఖనము చేయుటకే ప్రపంచమున జన్మించి యుండి రనియు స్థూలదృష్టిచేతనే నిశ్చయింపఁ దలఁచెదవా ? దన్యుజాతి యంత యును భూమియందలి సమస్తజాతులను జయించి తనయేకచ్ఛత్రాధిపత్యమును స్థాపిం చుటయే లోకకల్యాణ మని భావించినచో, మన బలగౌరవములఁ బాటింపని పరజా తులయున్నతియే విశ్వహితంబునకుఁ గేవల మమూల్యవిధాన మని లోకమున దాసత్వ మును వరిలఁజేయువారికిని మీకును భేద మెక్కడ నున్నది ?

నుచరిత యించుక నేపు యుక్తుల నన్నిటిని మఱచిపోయెను. గోరావజ్రగంభీర కంఠస్వర మద్భుతస్రావల్యముచే నామె సమస్తాంతఃకరణములను నాందోళితములు గఁ జేసివెచ్చెను. గోరా యేరిషయ ముగూర్చి మాటాడుచు, దెనో యామెకు బోధ పడుటలేదు. గోరా మాటాడుచుండెనిమాత్రమే కేవలము నామెకుఁదెలిసియుండెను.

గోరా—ఈ భారతవర్ష మునందలి త్రిశతకోట్టిప్రజలను మీ సమాజమే సృష్టించి యుండలేదుగదా ? అట్టిచో నేమార్గము వీర కుపయిక్తమో యే మాచారవిశ్వాసము లీయందఱకును నాహారబలంబులఁ బ్రసాదించునో యట్టినియమములను విధించు భారము బలవంతముగఁ దనవై బెట్టుకొని యీ సమస్తభారతవర్షము నొక్కసారిగా నొక్కలాగున నొక్కతరగతికిఁ జేవలయు నని మీ సమాజము ఆలించుటకుఁ గారణ మేమి ? ఈయసాధ్యకార్యము సాధింపఁబడకుండనున్నకొలఁదిని మీకుఁ జేకయువై గ్రోధము కలుగుచున్నది—అగౌరవము కలుగుచున్నకొలఁదిని హితము చెప్పెడివారి యెడల మీ కసహిష్యుతయు భేదభావమునుఁ గలుగుచున్నది ! మఱియు నేయూశ్వరుఁ

దు మానవులను వివిధప్రకృతులతో సృజించి యట్లే పోలించుచుండునో యట్టిపరమేశ్వరుని మేము పూజింతు మని మీరు చెప్పుచుండురు. అది సత్యమే యయినచో మీరాయాశ్వరుని విధానమును స్పష్టముగా గీల గ్రహించుటలేదు ? మీబుదిశక్తి యందలి గర్వముచేతను, మీసమాజమునందలి యహంభావముచేతను మీ రాతనియుద్దేశము నంగీకరించుట లేదా యేమి ?

నుచరిత యేమియును బహులు చెప్పుటకుఁ బ్రయత్నింపక యూరక తనమాటలు వినుచుండుటం గాంచి గోరాకు దయకలిగెను. ఆతఁ డించుక యాఁగి మెల్లగా “నామాటలు నీకుఁ గఠోరములుగా నుండవచ్చును. కాని నేను ప్రతిపక్షి ననిమాత్రము నీకుననుటో నట్టివెరమును బెట్టుకొనవలదు. నేను నిన్నట్లు భావించియున్నచో నీతో నొక్కమాటయైన నాడిననుండను. నీవృథాయమునం గలస్వాభావికోదారశక్తి పమామగ్యమునం జిక్కి నుండుచితమైపోయినందులకు నాకుఁ గన్పడుచుగా నున్నది.” అనియెను. అప్పు డామె “వలదు ! వలదు ! నన్ను గూర్చి మీరెంతమాత్రము నాలోచింప వలదు. మీరు చెప్పుచుండురు ! నేను బోధపఱచుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించెదను. !” అనియెను.

గోరా—నే నిక జెప్పవలసిన దేదియునులేదు. నీవుప్రేమించున్న యానీధా రత్తికర్ణమును నీసమాజవ్యాధయమునుండియే సహజజ్ఞానమునుండియే గూఢముండుము ! బ్రహ్మసామాజికులు కారమునుద్దేశముతో నీవు భారతీయులను జూచినచో నప్పుడు నీ దృష్టియుండును కారము నుదిరస్కారమునుఁబూర్వమైయుండను. ఆందువలనఁ గేవలమును నీకు వారిలోపమే యగపడుచుండును; వివిధముగఁ జూచిన వారిసంపూర్ణత్వము బోధపడునో యావిధముగఁ జూచినట్లు కాకుండఁబోవును. వివిధభావములును, వివిధవ్యాపారములును, వివిధవిశ్వాసములును, వివిధసంస్కారములును గలవీరనందమునుఁ బరమేశ్వరుఁడు మానవులకు నే సృజించెను. బాహ్యభేదము లెన్నియున్నను నందఱియుండు నొక్కమానవత్వమే యున్నది. మనభారతవర్షమునందును, మనయందునుఁ గూడ నిమిడియున్న యొకవస్తువే వారియందును నిమిడియున్నది. వారివంక సత్యవృష్టినిఁ బరగించినచో నదివారికువ్రీత్వము, నసంపూర్ణత్వమునను బహిరావరణములను ఛేదించుకొని పోయి వారియందలి పరమాశ్చర్యకరమగు నొకమహత్త్వమును గోచరింపజేయును. చిరకాలమునుండి సాధింపఁబడుచున్న సమస్తసాధనములునుఁ బ్రచ్ఛన్నముగా వారిలో నగపడును; చిరకాలమునాటిహోమాగలము భస్మమధ్యమునందుండి యింకను జ్వలించుచు యువ్రంబులగు జేకకాలముల నత్యగ్రహించి భూగర్భమునం దింకను దన తీహాగ్నిజ్వాలలనుఁ బ్రసరింపజేయుచున్నదనియే స్పష్టముగా బోధపడును ! ఈ భారతవర్షమునందు మానవులు చిరకాలమునుండి కాచించుచున్న సహృదయమును,

సత్కార్యములును, సమస్తమునుగూడ మిథ్యలేయని సుశయించుట సత్యము. గౌర
వించుటయే యగుచున్నది. అదియే నాస్తికత్వము!

ఇంతవఱకును దల వంచుకొనియున్న సుచరిత యప్పు డించుక మొగమెత్తి
“అట్లయినచో మీరు నన్నిప్పు డేమిచేయుమని చెప్పెదరు?” అనియెను.

గోరా—నేను చెప్పవలసినదేమియునులేదు. హిందూమతము తల్లితె నానా
భావములును నానామతములును గలమానవుల నందఱును దనియొడిని జేర్చుకొనుటకుఁ
బ్రయత్నించుచున్నది. అదియే జగత్తునందలిమానవు లంతటియందును మానవత్వ మం
గీకరించుచున్నది; అంతేకాని వారిని ప్రత్యేక సామాజికులుగాఁ జూచుటలేదు. అది
జ్ఞానిని, మాధునింగూడ మన్నించుచున్నది. అది యొకరకమగు జ్ఞానమును మాత్రమే
గౌరవించుటలేదు; జ్ఞానసంబంధము లగుసమస్తవికాసమునుగూడ సంగీకరించుచున్నది.
క్రిష్టియనులు భిన్నభావము సంగీకరింపరు. ఒకవంక క్రిష్టియనుమతమును, మఱియొక
వంక ననంతనిశాశనమునందే ననియు, నీరెంటికినినడుమ మఱి యెట్టిభిన్నత్వమును లేదని
యు వారు చెప్పుచుందురు. మనము వారియొద్దఁ జదివినవారము కావుననే హిందూ
మతమునందలి భిన్నత్వముంగూర్చి సిగ్గుపడుచుందుము! హిందూమత మాభిన్నత్వము
నుండియే యేకత్వము జూపుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నదని మనము తెలికొనఁజాల
కున్నాము! ఈక్రైస్తవభావమునందే మనహృదయము సంపూర్ణముగ విముక్తి
నందఁగునచో మనహిందూమతమునందలి సత్యమును గ్రహించుగౌరవమునకు మన
పథికారులము కాఁజాలము!

సుచరిత యప్పుడు గోరామాటలను కేవలము వినుటయేకాదు; ఆమాటలరూప
మును బ్రత్యక్షముగాఁ గాంచుచున్నట్లుండెను. గోరాకన్నులలోని దూరభావమున్న బ్రహ్మ
మగునొంథ్యాద్వైత యాతనివాక్యములతో నైత్యమై యున్నట్లు సుచరితకు గోరొం
చుచుండెను. అప్పు డామె సిగ్గు విడచి, తిన్నదానే మాటవి భావోత్సాహమునై ప్ర
వగు గోరామొగమువంకఁ దదేకస్పృశిం గాంచుచుండెను. ప్రపంచమునందలి మన
సకల్లములను మోగెలమునై సత్యములుగాఁ జేయఁజాలనివ్యక్తి కిగోరామొగమునందం
దామె కిప్పుడెవల ముండెను. ఆమె కెవల మాజమునందలి విద్యా సులగుచుదియందు
యొద్ద ననేక తత్వజ్ఞానములను నుండుట. కాని అది తర్కమునలే లేదు;
ఇది కేవలము గోరా స్పృశితమునందెను సుచరిత యప్పుడు నిశ్చింతి యగుచుండ
కం దిలకించుచున్నట్లుండెను వాక్యములు ప్రబలమంద్రిష్టములతో నామొగ
ములం దాకి వత్తుకొనవలయును గప్పండి. గోర జేసివైచుచుండెను. వానితోఁగూడ
దీక్షిద్యన్మాత్రక లామెర కనాళముల ననునిమిషమును న్యాయము చేయుచుండెను.

గోరామతమతోఁ దనవత మెచ్చట నెంతఁ జెక్కమయ్యెనో, యెంతవఱకుఁ గా లేదో స్పష్టముగా నాలోచించి చూచుకొనుకొని యామెకు లేకుండఁ బోయెను.

ఇంతలో నతీనుడచ్చటికి వచ్చి గోరా యనిన నాతనికి భయముకావున నించుక యోనరిల్లి సోదరిపార్శ్వమున నిలిచి మెల్లమెల్లగా “పానూబాబు వచ్చినాడు!” అనిచెప్పెను. నుచరిత యదరిపడియెను. ఆకస్మికముగ నామె కాఘాత మైనట్లయ్యె ను. ఆమె యిప్పు డెట్లయినఁ బానూబాబుబారినుండి తప్పించుకొనవలసినయవస్థలో నుండెను. నతీకునిమెల్లనిమాట గోరాకు వినబడి యుండదని తలంచి యామె చటా లున లేచి తత్తరముతో మేడనుండి క్రిందికి దిగి పానూబాబు చెంతకుఁ బోయి “క్ష మింపుడు! నాకిప్పుడు మీతో మాటాడుట కవకాశము లేదు!” అనియెను. కారణ మేమని హారానుడు ప్రిశ్నించెను. నుచరిత యామాటకు బదులు చెప్పక “నేను రేపు ప్రాతఃకాలముననే తండిగారియింటికి వచ్చెదను. అచ్చట మీరు నన్నుఁ జూడవచ్చును!” అనియెను.

హారా—ఇప్పుడు నీయింట నెవ్వరైన నున్నారా యేమి ?

నుచరిత యామాటకును బదులుచెప్పక “నాకిప్పుడు తీరికలేదు. దయయుంచి నన్ను క్షమింపవలయును!” అనియెను.

హారా—నాకు వీధిలో నుండఁగనే గోరాబాబుకంతస్వరము వినవచ్చినది. ఆతఁ డిచ్చట నున్నాడా ?

నుచరిత యీప్రశ్నను దప్పించుకొనఁజాలక మొగమెఱుఁజేసికొని “ఔను! వచ్చియున్నాడు.” అనియెను.

హారా—మంచిది. నాకాతనితోఁగూడ మాటాడవలసినదని యున్నది. నీకేడి యైనఁ బని యున్నచో నది ముగియుకొను నేనాతనితో మాటాడుచుండెదను

అని చెప్పి యామెసమ్మతిని నిరీక్షింపకుండఁగనే మేడమెట్ల నెక్కఁదొడంగ ను. తనవెంట నున్న హారానునివంకఁ జూడకుండఁగనే నుచరిత గదిలోనికిఁ బోయి గోరా నుద్దేశించి “దొడ్డమ్మ మీకొకట వంటచేయుటకై పోయినది. ఆమె యేమి చేయుచున్నదో యొకసారి చూచివచ్చెదను” అని చెప్పి చటాలున వెడలిపోయెను. హారానుడు గంభీరముగ నొకటర్చివై దానే యధికారము వహించి కూర్చుండి “గోరాబాబూ! మీరు కొంచెము చిక్కిన ట్లగపడుచున్నారు!” అనియెను.

గోరా—చిత్తము! చిక్కుటకే కొన్నాళ్లనుండి చికిత్స జరగుచున్నది.

హారానుడు కంతస్వరమును మృదులముఁజేసి “అట్లయినచో మీరు చాలఁ గష్టపడుచున్నారనుకొనియెదను!” అనియెను.

గోరా—లేదు. అది నా కనుకొన్నంతకష్టముగా లేదు.

హారా—వినయభాటువిషయమున మీతో గొంత యాలోచింపవలసి యున్నది! లేపాదివారమున నాతఁడు మాసమాజమునఁ జేరుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నట్లు మీరు వినియే యుందురు.

గోరా—లేదు నేను వినలేదు.

హారా—మీ కది సమ్మతమేనా?

గోరా—వినయుఁడు నాసమ్మతిని వాంఛించుట లేదు.

హారా—అతఁడు సత్యవిశ్వాసముతోనే యిట్లు చేయుట కంగీకరించి యుండెననియేనా మీయుద్దేశము?

గోరా—అతఁడు దీక్ష గ్రహింపఁబడినప్పు డిప్పటిమీప్రక్క కేవలమానావశ్యకము!

హారా—సంకల్పము తీర్చి మైనప్పుడు మనకు విశ్వాసమున్నచో, లేదో యాలోచించుకొనుటకైన కవకాళముండదు. మానవచరిత్రము మీకుఁ దెలియదా?

గోరా—తెలియదు. నేను మానవచరిత్రముంగూర్చి వృధాలోచనము చేయువాడనుగాను!

హారా—మతవిషయమునఁ గాని, సమాజవిషయమునఁ గాని మీతో నాకట్టి సంబంధమును లేకపోయినను నాకు మీయందు గౌరవమున్నది. మీవిశ్వాసము సత్యమే కానిండు; విధ్యయే కానిండు. కాని యెవ్వరు పెట్టిప్రలోభనములచేతను మిమ్ములను మీవిశ్వాసమునుండి కదల్పఁజాల రని నేను నిశ్చయముగ నెఱుఁగుదును—కాని—

గోరా—మీకు నాయం దెట్టి గౌరవము కలదో యట్టిమీయముల్య గౌరవమును బోగొట్టుకొనుట వినయున కొక గొప్పనష్టమే! ఈప్రపంచమున మంచినగువులును, జెడ్డరస్తువులునుగూడ వశ్యముగా నుండును. మీరు వానికి మీ గౌరవా గౌరవములను బట్టి మూల్యములను నిరూపింపవచ్చు. కాని లోటులందఱును మీనిర్ణయమునే గ్రహింపఁజాలయు ననిమాత్రము చెప్పవలదు!

హారా—మంచిది. ఇప్పు డామాట కేమి! కాని మీ మొక్కసంగతి యిడుగుచు న్నాను. పరేకునికుటుంబముతో వివాహసంబంధముం గావించుకొనఁదలచుచున్న వినయుని మీరు నిషేధింపలేదా?

గోరా—హారానభాటూ! వినయునిసంబంధము లగునీసమస్తవిషయములను నేను మీతో నాలోచింతు ననుకొంటిరా? అతఁడు నామిత్రుఁడుగాని మీమిత్రుఁడు కాఁడుగదా! నిరంతరమును మానవచరిత్రముంగూర్చియే యోచించుచుండు మీకింత మాత్రము బోధపడలేదా?

హోరా—ఈవ్యాపారముతో మాగమాజమునకు సంబంధమున్నది. కావున నేనీ మాట నెత్తితిని. లేకున్నచో—

గోరా—కాని బ్రహ్మసమాజముతో నెట్టిసంబంధమును లేని నాచెంత మీ యీమనస్తాపము కేవలము నిరర్థకము కాదా ?

ఇంతలో సుచరిత వచ్చుటయు హోరానుఁ డామెగాంచి “నీతో నొకముఖ్య విషయముంగూర్చి మాటాడవలసి యున్నది!” అనియెను. అత డట్లునటు కెట్టియాశ్చర్య కమును లేడు. తనకును సుచరితకును విశేషసంబంధ మున్నట్లు గోరాయెడుటఁ బ్రదర్శించుటకే హోరానుఁ డట్లు చెప్పెను. సుచరిత దాని కెట్టిప్రతిక్యతరము నీయలేడు. గోరాయును దనకుర్చీపై నుస్థిరముగఁ గూర్చుండెను; హోరానుని రహస్యసంభాషణ మున కవకాశముగ లేచిపోవులక్షణమును బ్రకటింపలేదు. అప్పుడు హోరానుఁడు “సుచరితా ! నీతో నొక్కమాట యున్నది. అగడిలోనికి వచ్చెదవా ?” అనియెను. సుచరిత యామాటకు బదులుచెప్పక గోరావంకఁ జూచి “మీయమ్మగారు తేమము గా నున్నారా?” అనియెను.

గోరా—అమ్మగా రహారోగ్యముగ నుండుట నేనెఱుఁగదు జాదలేదు !

సుచ—అరోగ్యమును నిట్లుకొనుశక్తి యామెకడ నె తనసమాజముగ నున్నదో నేనెఱుంగుదును !

అని చెప్పి గోరా జైలునం దున్న సమయమునఁ దానామె కోరినాని చూచిన సంగతి నాతనికి స్మృతికొని డచ్చెను. అసభముమున హోరానుఁడు బల్లపై నున్నపు స్త్రీ కమును దీసి యందలివిశిష్టత్రిమునఁ గవిప్పేగు చునవి పత్రములను దిరు వైచి యందం దుఁ జదువుచుండెను. సుచరిత మొగ మెఱుఁగెనునోయెను. ఆ గ్రంథ వేమో తెలిసి-నాఁ డు కావున గోరా తనమనసులో గించుకొనెచ్చెనోనియెను. అప్పుడు హోరానుఁడు గోరా మోహనబాబూ! మీరీత్రంధమును మీచిన్నతనకు నందు గానితీ కాఁబోలునేమి?” అనియెను. గోరా నవ్వుచు “నాచిన్నతన మిప్పటికీ గూడ నున్నది ! కొండటిచిన్నతన ము కొలఁదికాలములోనే నిద్రపోవును. కొండటికిఁ జాలకాలమునకును నిద్రముగా నుండును!” అనియెను.

అప్పుడు సుచరిత లేచి “ఈపాటికి వంటయగును. మీరా దిలకొనికొని భారము! దొడ్డమ్మ పానూబాబున కగడగు ! ఆమె మీకొఱకు వేచియుండును!” అనియెను. హోరానునకు మనఃకష్టము కలిగించుటకే యామె యట్లు చెప్పెను. గోరా నెచెను. పరాభవమున నెఱుంగనిపానూబాబూ బప్పుకు “అట్లునుచో నేనించుకీ ప్రతినిధి క్షించియుండెదను” అనియెను.

సుచ—ఊరక యేల కూర్చుండెదరు ? వేళమించిపోయినదికాదా ?

కాని హారానుడు లేకలేదు. సుచరిత గౌరవహానులు పెడలిపోయిరి—అ
యింటి గోరాను జూచి యాతనియెడల సుచరితప్రసన్నముఁ జూచి హారానునిచ్చాద
యము శస్త్రగౌరవము గావించి నిలిచెను. “సుచరిత బ్రహ్మసమాజమునుండి యెట్లో
నిడివడి పోవలసినదేనా? ఆమెకు రక్షించునా రెవరును లేరా? ఎట్లయినను దీనికి
బ్రతీకారము చేసితిరవలయును!” అని భావించి హారానుఁ దొక కాగితమును దీసి
కొని సుచరితకుఁ లేఖవ్రాయుచుఁ గూర్చుండెను. ఆతనికిఁ గొన్ని సిరవిశ్వాసము లు
న్నవి. సత్యము నవిలంబించి తా నితరుల నాజ్ఞానముపట్టునఁ దనతీవ్రవచనములు
నిష్ఫలము లగుట లేదనుచును మాతరివిశ్వాసములలో నొకటి! కేవలము వాక్యమే
యేఁ నూత్రకసుపు కాదనియు, మానవహృదయ మననొక పదార్థ మున్నదనియు నా
తని నాలోచనయే లేదు!

భోజనాంతరమున హరిమోహనితోఁ జాలనేపు హుటాది గోరా తనకజ్జను దీసి
కొనుచుకై సుచరితగదిలోనికి వచ్చెను. అప్పటికి సాయం కాలమయ్యెను. సుచరితబల్ల
పై దీపము వెలుగుచుండెను. హారానుడు పెడలిపోయెను. అబల్లపై సుచరితనామ
ముతో నొకచీటి పడి యుండెను. అది గోరాకన్నులఁ బడియెను. ఆలేఖం జూచినంత
నే యాతని హృదయమునకుఁ గన్పడుయ్యెను. అది హారానుడు వ్రాసె ననుటకు
గోరా కెట్టిపంశయును గలుగలేదు. సుచరితయెడల నాతనికిఁ గలవిశేషాధికారము
ను గోరా యజ్ఞుండును. కాని యాదుధికారమునకు వ్యత్యయము కగిలినసంగతిమాత్ర
మాత్రాకిఁ దెలియదు. నేయి సతీకుడు వచ్చి హారానునిరాక రహస్యముగఁ దెలుపుట
యు, సుచరిత యదరిపడి చచ్చుటన పెడలిపోయి వెంటనే యాతని దీసికొనివచ్చుట
యు గోరాహృదయమున నపస్వరముతో మ్రోగుచుండెను. తరువాత హారాను నొం
టిఁ విడిచి సుచరిత కావించిన వ్యాపారమంతయు వ్యతిరేకముగ నే యుండెను! కాని
దృఢతర మగునాత్మీయత గలవోటఁ జవవుచే న్నిట్టిపనులు జరుగుచుండు నని గోరా
సిరపఱచుకొనియెను. ఇప్పుడు గోరా యాచీటిఁ గాంచి యాహుతు డైపోయెను.
ఉత్తర మొకగొప్పరహస్యముపదార్థము. పైకి బేరుచుమాత్రము చూపించి సమస్త
మును లోపల దాచుకొనుటదేత నే యది మానవు సత్యంతముగ బీడించుచుండును!
అప్పుడు గోరా సుచరిత మొగముం దిలకించి “నేను లేపు వచ్చెదను!” అనియెను.

సుచరిత యవనతనయనములతో “మంచిది!” అనియెను. గోరా పోవుట కుద్యు
క్తుడై యిందుక యాఁగి “భారతవర్ష పౌరమండల మధ్యమునందే నీసానము—నా
దేశమురాల వగునీవు నాదానవు—ఎట్టిభూమికేతు కైనను నిన్నుఁ దనపుచ్చముతో
శూన్యపర్యమున కెంతమాత్రమును దోసివైవఁజాలదు. నీ కుచిత మగుసానమున
నిన్ను నేను సుస్థిరముగఁ బ్రతిష్ఠించువలయును వినునను. ఆసానమున నీవు నీసత్య

ధర్మములను బరిత్యజింపవలసియుండు నని నీవార, బోధింతురు! నీసత్యమును, నీధర్మమును గేవలము నీయుద్దేశముమీఁదఁగాని నీవంటి ననుగుఱుదుకురి యుద్దేశములమీఁదఁగాని నిలిచియుండలేదు. అది యాప్రపంచమునం దంతటను గలయసంఖ్యయై లగుజీవసూత్రములతోఁ జిక్కుకొని యున్నది. నీవెంత బ్రతుక్నించినను దాని నామహావనమునుండి వెల్లగించి నీకుండీతోఁ బాతుకొనఁజాలవు—దానిని సముజ్జ్వలముగను సజీరముగను జేయఁదలఁచినచో—దానిసర్వాంగసౌందర్యమును సార్థకముగఁ జేయఁదలఁచినచో నీజీవితమునకు బహుపురాతనకాలమునందలి మానవసమాజస్పృహయరుధ్యమున నీకు నిర్దిష్టమై యున్నస్థానమున నీవు స్థిరముగా నిలువఁబడవలయును. వారికిని నాకును నెట్టిసంబంధమును లేదని నీవెంతమాత్రమును జెప్పఁగూడదు! అట్లు భావించినచో నీసత్యమును, ధర్మమును శక్తియుఁగూడ నొక్కసారిగా మ్లానములై ఛాయామాత్రములై పోవును. పరమేశ్వరుఁడు లిపినస్థానమునుండి నీమతము నిన్నుఁ దొలగించినచోనట్టి నీమతమునకు విజయము కలుగదని నీవు శ్చయముగా దెలిసికొనువా! నేను రేపురచ్చెదను." అని చెప్పి యాతఁడు వెడలిపోయెను. ఆగృహభ్యంతర మంతయుఁ జాలనేపటి వఱకును గంపించిపోవుచుండెను. నుచరిత చిత్రిప్రతిమరలె నిస్తబ్దమై కూర్చుండెను.

౧౬

వినయుఁ దానందమయిం గాంచి "అమ్మా! నేనెప్పుడు దేవతామూర్తికి వందనము చేసినను నామనసులో నేమో నిగ్గుననే యుండెను. ఆసంశయమును మనము నండే యుంచుకొని విగ్రహారాధనమును గూర్చి ననేక ప్రబంధములను వ్రాసియుంటిని కాని నేను విజయ చెప్పుచున్నాను. అట్లు ప్రణమిల్లుట నాకు మనసులో నించు కంతయు నంగీకారము లేదు." అని చెప్పెను.

ఆనం—నాయనా! నీస్పృహయము సామాన్యమైనదా? నీవు దేని గూడ న్ములద్బృష్టితోఁ జూడవు. అన్నిటిని నూక్ష్మవృష్టితో భావింతువు. అందుచేతనే సామాన్యముగ నీకు విశ్వాసము గలుగదు!

విన—ఔను. నామవిశ్వాసములేనివిషయమునుగూడ నూక్ష్మబుద్ధిబలము వలన నూక్ష్మయుక్తులవలనఁ బ్రమాణీకరింపఁగలను. అట్టిసగుణములందు నే నితరులను, నన్నును గూడమఱపించుచుండును. నేనిన్నాశ్చనుండియుఁ గావించుచున్న మతతర్కమంతయును మతపక్షమునుండి చేయుట లేదు. కేవలసమాజపక్షమునుండియే చేయుచున్నాను.

ఆనం—మతమునందు సత్యవిశ్వాసము లేనప్పు డిట్లే యగుచుండును! ఇట్టిస్థితిలో మతము కేవలమును గులగొరవభాగ్యములవలెనే యహంకారమును బుట్టించు వస్తువు పోవును.

విన—బోను. నేను మతసత్యమును గూర్చి భావింపక నామత మనుకారణము చేతనే పోరాడుచున్నాను. అయినను నాతప్పు నాకుఁ దెలియకుండుట లేదు. విశ్వాసము లేనిచోట భక్తియున్నట్లు నటించుటచే నన్నుఁ జూచి నేనే సంపూర్ణముగ నీగుపడిపోవుచున్నాను.

అనం—అది యేమో నాకు బోధపడుట లేదు. మీ రీవిషయమున నితరులకంటె సభిషముగఁ దీర్చి భావముతోఁ బనిచేయుటచేతనే మీలో నేదియో యించుక లోపమున్నట్లు బోధ యగుచున్నది. భక్తిసమాజమై యున్నచో నంతతొందర యక్కఱ లేదు.

విన—అందుచేతనే ని న్నడుగుచున్నాను. విశ్వాసములేనిదానియందు విశ్వాసమున్నట్లు నటించుట యధర్మముకాదా?

అనం—బాబూ! ఇప్పు డిట్లు ప్రశ్నించుట కంతయావశ్యక మేమున్నది?

విన—అమ్మా! నేను రేపు బ్రహ్మసమాజదీక్షఁ గైకొనుచున్నాను.

అనం—(విస్మయముతో) అదేమిమాట వినయా! అట్లు చేయుటకుఁ గారణ మేమి?

విన—అమ్మా! కారణ మిప్పుడు చెప్పితిని గాదా?

అనం—నీవిశ్వాసము నీలో నుంచుకొనియైనను నీవు మనఃసమాజమునం దుండఁ జాలవా?

విన—ఉన్నచో మోసము చేసినట్లుగును.

అనం—మోసము చేయుటకు నుంచుటకు ధైర్యము లేదా? సమాజమునఁ గన్బముండవచ్చును. నీవు దానిని సహింపజాలవా?

విన—నేను హిందూసమాజనిధులను బాటింపజాలనిచో నప్పుడు—

అనం—ముప్పదికోట్లమంది ప్రజలకు సరిపడియున్న యీమతము నీ కేల సరిపడలేదు?

విన—అమ్మా! నాసమాజమువారే నన్ను హైదవునిగా నంగీకరింపకున్నప్పుడు నేను బలవంతముగా హిందువు నని చెప్పుకొనవలసి వచ్చుచున్నది!

అనం—మనవారు నన్నుఁ గైస్తవినిగాఁ బరిగణించుచున్నారు. కుభాకుక ర్మములయందు నేను వారితోఁ గలసి భుజించుటలేదు! అయినను వారు నన్నుఁ గైస్తవి యనుచుండఁగా నొప్పుకొనవలసియీయావశ్యకము నా కగపడలేదు. వారిమాటల నుబట్టి నాసత్య విశ్వాసమును విడుచుట నాకిష్టము లేదు.

వినయమును దానికిఁ బ్రశ్నార్థము చేప్పబోవుచుండగా నానందము ను వారింజి “వినయా! నేను నీకు వాదమున కవకాశ మిచ్చుటలేదు. ఇది వాదవిషయమి

వివయముకాదు. నీవు నాయొద్ద నేమైనను దాపరాలవా ? అవకాశముం గకొని నీవిప్పు డెట్లో బలవంతముగ వాదించి నన్ను భ్రమింపజేయఁ జూచుచున్నావు ! కాని యిట్టిగురుతరవ్యాపారమునం దట్లు చేయవచ్చునా” అనియెను. వివయఁడు తల వంచుకొని “కాని అమ్మా ! నేను శేపు దీక్ష గైకొందు నని యుత్తరమును బంపిపెట్టెతిని!” అనియెను.

అనం—వివ శేమి ? పశేకునితో సంతయును స్పష్టముగఁ దెల్పినచో నాతఁ డెంతమాత్రమును బలవంతము సేయఁడు.

వివ—ఇం దాయనప్రోత్సాహ వే మియును లేదు. ఈయనప్రాసమునం దాతఁ డెట్టి సంబంధమును గల్పించుకొనలేదు.

అనం—సరే ! అట్లయినచో నిబ్బందియేలేదు.

వివ—అమ్మా ! అట్లు కాదు. ఒకసారి మాట స్థిర మైనతరువాత నితఁ డిరిగి పోఁగూడదు !

అనం—గోర తోఁ జెప్పితివా ?

వివ—అతఁడు నాకగపడలేదు.

అనం—ఏమి ! ఇట్లా లేదా ?

వివ—లేదా. నునదిగయి టికిఁ బోయె నని తెలిసింది.

అనం—(విస్మయముతో) అతఁడు నిన్నఁగూడ నటకే పోయిరాదు !

వివ—నేడైనా బోయినాఁడు !

ఇంతలోఁ బ్రాగ్గణమునందలి శల్లకిబోయాలకేకలు వినవచ్చెను. అన దబంధు పులగు శ్రీ లెన్వగో వచ్చుచుండెను. ఇది వినియును మౌనపలకుఁ బోయెను. ఇంతలో లలిత వచ్చి యానందమునకి నమస్కరించెను ! ఇప్పు డామె వచ్చునని యానందమును యూహించియొక ను డలేదు. కావున విస్మితయై యామె ముగమురంతఁ జూచి వినయుఁ దీక్షఁగూర్చి చిక్కలు కలిగె ననియు నందుకొఱకే యామె వచ్చి యుండు ననియు గ్రహించెను. అప్పు డానందమును సంభ్రావణమున కవకాశము కల్పించుటకై “అమ్మా నివిప్పుడు వచ్చుట చాలసంతోషముగానున్నది. ఇంతవఱకును వినయుఁ డిచ్చుట సేయుండెను. ఇంతవఱకును శేపటియాతనిదీక్షఁ గూర్చియే ప్రస్తావము జరిగినది అనియెను.

లలి—అతఁడేల దీక్షను గ్రహింపవలయును ? ప్రయోజనమేమైన నున్నదా ?

అనం—(ఆశ్చర్యముతో) అమ్మా ! ప్రయోజనమే లేదా ?

లలి—యిన్నిట్లు నాకగపడుట లేదు.

అనందమయి లలితభాగవాను గ్రహించాలక యామి మొగమునంకఁ దిలకించుచు నుండునెన. లలితయను దలఁచుకొని “అట్టి ప్రియముగా నీ భయన దీక్ష గొనకు యాతని కవమానము ! ఇట్టి భయచూసము నాలఁ దె దుకొలు క. గీరిరి పవలయును ?” అనియెను.

ఎందుకొకా ? ఈమఁది లలితయై దెలియదా ? ఇందు లలిత కానందవిషయ మేమియును లేనేలేదా ? — అప్పు డానందమయి “అమ్మా ! దీక్ష గొనుటకు లేపటి దినము సిగ్గుపడియె ననియుఁ దప్పిపోవుట కవకాశము లేదనియుఁ నయుఁగు చెప్పియు న్నాడు!” అనియెను. లలిత దీ పద్మపితో నానందమయిగాంచి ‘ఈ సకలవిషయము లందును స్థిఃశ్చయములతో నిమిత్తములేదు. అవశ్యకమైనచో సభిప్రాయము మార్పు కొనవచ్చును.” అనియెను.

అనం—అమ్మా ! నీవు నాయొద్ద సిగ్గుపడక యంతయును గృహముగాఁ జెప్పుము. నేను వినయునికి నీ శ్వాస మెట్లున్నను సమాజమును విడుచుట నీవు విశముకాదనియు నావశ్యకమును గాదనియు నింతఁజూకును నోదించియుంటిని. అతఁడు వెళ్లెను చెప్పిన ను లోపలఁ గన్పడచుకొ యున్నాడు. తనిచ్చాడయము నీనుమా ర్చియు తెలియని దా లిల్లి ? కమానము ద్యజించినఁ గాని మీతో సహవాసము మఱుర దని యాశఁ దు నశ్చ యంచుకొనియెను. సిగ్గుపడక తల్లి ! తరిగాఁ జెప్పుము ! ఈమాటఁ జమేనా ?

లి—అమ్మా ! నీయొద్ద నాకు సిగ్గేల ? నాకిది సమ్మతము కాదని చెప్పియే యుంటి. మానవులలో బరస్పరముయో ముఁభించుటకు సుతియును గాని, విశ్వాసమును గాని, సహజమును గాని, తీదేనిగాఁ బ్రజ్ఞాపరఁ జక్కఁగ లేకని నేను కా గుర కాగాని చి దెలిసికొంటి. అట్లేయెఁచో నొకహిందువునో నొక క్రైస్తవునకు మొగ్గి శివగడబోవును. అట్లయిఁచో మొగ్గి-క్క సుప్రగానుము తనమట్టును బెద్దబెద్ద గోడలను ర్మించుకొని యాడుచునే యుండలని యుండును.

అనం—అమ్మా ! నీమాట నాకానందముగా నున్నది. నేను గూడ నిట్లే చెప్పితిని. యా గుణస్వభావముచే నెఱిమాత్రము నొకరితో నొకరికిఁ బోలిక యుండకపోయినను నిరువురము. పురు సమృద్ధియును కలియూటలమును లేనప్పుడు పతనిశ్వాసభేదముచే నభ్యంతరము కలుగు ననుట కవకాశ మేమున్నది ? అమ్మా ! వినయనివిషయమున విచారింపచున్నప్పుడు నీవు బ్రొక్కిచితి. అందు తనహృదయము, సమ సమును నీర్పించి యుండె నని నే నెఱుంగుచును. నీసంబంధమున కట్టియంతరాయము కలిగినను నాతఁడు సహింపజాలడు. అందుచేత నే యాతని నీమే ధించుటకు నేనంత బాధపడుచుంటిని యంతర్యామియే యెఱుంగును. కాని యాత నియశ్యము ! ఇంత చిక్కింత నుండునగా విడిపోవుట సామాన్యమా తల్లి ! నీశ్వాస మాట యడిగెదను. పరకలబాటుని కీసంకతి లేకపిరివా ?

లలిత సిగ్గు పడచుకొని “లేదు. కాని యాయన సమస్తమును సరిగాఁ దెలిసి
కొనియుండు నని నే నెఱుంగుదును” అనియెను. అప్పు డానందమయి “నీతండ్రి
యంతటివాఁడు కాకున్నచో నింతటిబుద్ధియు, నింతటిధైర్యమును నీ కెట్లు కలుగును ?
అమ్మా ! నేను వినయునిఁ బిలిచెదను. నీవారనితో మాఖిసముగా మాటాడుట మం
చిది. నీ కీసమయమున నొకమాట చెప్పగలసి యున్నది. వినయునిచిన్నతనమునుండియు
నేవారనిం జూచుచున్నాను. వాఁడు సామాన్యఁడుకాదు. వానికొఱకు మీరు పడు
చున్నకష్టముల నన్నిటిని వాఁడు సార్థకములుగాఁ జేయునని నేను రూఢిగాఁ జెప్పఁ
గలను. వినయునిం బడయఁజాలుభాగ్యవతియెవ్వరై యుండు నని నేను చాలదినముల
నుండి భావించుచుంటిని. అప్పు డప్పు డెన్ని సంబంధములు వచ్చినను నేనంగీకరింపలేదు.
ఇప్పుడు మావినయుఁడు భాగ్యవంతుఁ డని నాకు నిశ్చయ మైనది.” అని చెప్పి లలితను
ముద్దుపెట్టుకొని వినయునిం బిలిచి యటఁ గూర్చుండ నియోగించి లలిత కావారసం
యోజనముం గావించు నెపంబున నానందమయి వెడలిపోయెను.

ఇప్పుడు లలితావినయులలో సంకోచమున కవకాశము లేకుండఁబోయెను. వారి
జీవితములయందు దోఁచినకఠినసమస్యయే వారిసాహ్వానించి వారిపరస్పరసంబంధమును
సహజముగను, సంప్రారముగను జేసి చూపించెను. ఆదృష్టిమధ్యమునందలి కాంత్యా
వరణము నెట్టి యాశోకావృద్ధిలందువును మాయించుట లేదు. ఆయిరువురి హృదయ
ములు నైక్యములై పోయెను. వారిజీవితప్రవాహములు గంగాయమునలంబోలి యొకపు
ణ్యతీర్థముగా నేక మగుటకు సంసిద్ధములై యుండెను. ఈసంబంధ మెట్టియాలోచన
యు లేకుండఁగ నే వారినినీతగంభీరభావమునందు నిశ్శబ్దముగా నిశ్చయముగా నంగీకృత
మైపోయెను. ఏసమాజమును వారినిఁబిలువలేదు. ఏమతమును వారిని మేళింపలేదు.
వారిబంధము కృత్రిమము గాదు. ఈసంగతిని గ్రహించియే వారు తమసమ్మేళనము
కేవలధర్మసంగత మైనట్లునుభవమునకుఁ దెచ్చుకొనిరి. ఆధర్మ మత్యంతమును సరళమై
నది. అది యల్పరచనములఁ గైకొని వివాదపడునది కాదు. ఎట్టిపంచాయతీపండితులు
ను దాని నాతంకపఱుకఁజాలరు! అప్పుడు లలిత తనముఖనయనములఁ బ్రదీప్తములుగాఁ
జేసి “నీవు నీయాత్మగౌరవమునువిడిచి నన్ను గ్రహింపఁదలఁచుచున్నావు. ఈయగౌ
రవము నేను సహింపఁజాలను. నీసానమున నీవు ముసిరుడవై నిలిచి యుండవలయు
ననియే నాకోరిక !” అనియెను.

విన—నీవుకూడ నట్లేయుండవలయును. మనప్రేమకు భిన్నభావమే లేనప్పుడు
మన కీప్రపంచమునం బ్రభేద మెక్కడ నుండును ?

ఇరువదినిముషములవఱకును జరిగిన వారిసంభాషణమునందలి సారాంశమదియే.
వారు హిందూభ్రాతృభేదమును మఱచిపోయిరి. ఇరువురము నేక మానవాత్ములమే
యనుమాట వారిహృదయాంతరాళమున నిశ్చలప్రదీపకళింబోలి వెలుంగుచుండెను.

౬౦

పరేశుడు డాసాననానతమున నిటియెడటివరాండలో నబ్బుడై కూర్చుండి యుండెను. అప్పుడే నూర్యాస్తమయ వగుచుండెను. ఇంతలో లలితా సహితుడై వినయుండెను. కచ్చి నయస్కరించెను. ఆమెరువున నట్లు కలసి వచ్చుట గాంచి పరేశుడు విస్మితుడై కూర్చుండుట కటగుర్చి లేకుండుటచే “లోనికిబోవుదమురండ!” అనియెను. వినయుడు కలదని చెప్పి యచ్చటనే క్రింద గూర్చుండెను. లలితయును దండిపాదములచేత గూర్చుండెను. అప్పుడు వినయుడు “మే మిరువురము నొక్కసారిగా మీయాశీర్వాదముం గ్రహింపకు నచ్చతిమి. అదియే మాజీవితములకు సత్యదీక్ష కాగలదు!” అనియెను. పరేశుడు విస్మయముతో వినయుని మొగమువలన జూచెను.

విన—నియమబంధములతో, నియమవచనములతో నేను సమాజమునఁ బ్రయాణము చేయజాలను. మాకు మీయాశీర్వాదమే మాజీవితములను విసతములుగను, సత్యబద్ధములుగను జేయజాలినదీక్ష యగుచున్నది. మాహృదయములు భక్తితో మీసాదములకుఁ బ్రాప్తియొందును. ఈశ్వరుడు మాకు మీమూలముననే శుభములను బ్రసాదింపఁగలడు!

పరేశుడు కొంత సేపటివఱకు నూరకుండి “వినయా! నీవు బ్రాహ్మదీక్షను గ్రహింపవా?” అని ప్రశ్నించెను.

విన—గ్రహింపను. హిందూసమాజమునఁ దే యుండెదను. పరేశుడు లలితకు కల జూచుటయు నామె యాతి మనోభావమును గ్రహించి “బాబా! ప్రతికూలమైనను, మనై ను నేను మఱుగఁగల నాతము. దేవుండెదను. కాని నాకుఁ బ్రతికూలము ననాచారము నుండివినఁతిమి త్రెవన నామనమునకుఁ భంగము కలగు ననునాట నే నింతమాత్రమువంగిరి పంజాన. నేను మొట్టమొదటఁ గేవలము బ్రహ్మసమాజమే లోచనముగా, దీక్షయే లక్ష్యముగా ధర్మమాత్రమేమయ్యు, వీని న్యజించుటత్యయ నల్లఁఘించుచు యనియెను ననుకోంటి కాని కొన్నాళ్లనుండి నాకాయదేవు ముతీపోయినది” అనియెను.

పరేశుడు మౌనస్థావముతో కండ్లము చూచెను. లలిత మరల “బాబా! నాయుండెటి ఘనపరివరము కలిగినదో మీకుఁ దెలియుటలేదు. బ్రాహ్మసమాజము లందఱితోడను నాకు మతమునం శక్తిజాతమున్నది గాని, వారితో మార్పియు నా కెట్లయ్యెనును లేదు. కేవలము బ్రహ్మసమాజ మనునొకనామము నాశ్రియించినంతమాత్రమున బ్రహ్మసమాజములే నావారని, ప్రపంచమునందలి యితరులనందఱును దూర

ముగఁ దోసిపైచుట యిప్పుడు నాకుచితముగాఁ దోచుట లేదు" అనియెను. పరేకుఁ డుద్రిక్తస్వభావ యగులలితకన్నులై జేతనో నియమము "అమ్మా! కష్టతీతకారణ మనుబట్టి వృద్ధయశ్రుతీవ్రమైపోయినప్పుడు సరియగు నాలోచనలుతోచునా? పూర్వ పురుషులు మొదలు ప్రస్తుతసంతతివఱకును కలయొక్కటే పాగంపవ్యమునకు శ్రేయ ముంగూర్చుటయే సమాజమునలనఁ బ్రయోజనము. అది కష్టమైపోయినది కాదు. నీభావి వంశమునందలి యతిదూరమోజనవ్యాప్త గుణవ్యధాభిరమంతయును జేసివే నాధారపడియుండఁ నో యదియే నీసమాజము! ఈసంగతి నీవాలోచించుకొనవలదా?" అని యెను.

విన—హిందూసమాజ మన్నదికానా ?

పరే—అది మీభారమును వహించుట కంగీకరింపకున్నచో నేమికావలయును?

వినయుఁ దానందజయమాటలకు స్ఫుటికైదెచ్చుకొని "దానిసంగీకరింపజేయు భారము మేము వహించెదము. హిందూసమాజము సంపూర్ణముగ సకలనూరితసంప్రదాయములకును శాశ్వతము మొదంగును. అది సకలమత సంప్రదాయములకును సమాజము కాఁగలదు!" అనియెను.

పరే—బాబూ! ఒకవస్తువునుగూర్చి మాటలతో మిటియొక విధముగాఁ దెప్పవచ్చును గాని, ప్రత్యక్షముగా నట్లు చూపజాలముగదా! కాకున్నచో బుద్ధిపూర్వకముగాఁ బురాతనసమాజము నెవ్వరు వక్షుకొనుదురు? నా వృద్ధబోధమును గేవల బాహ్యచారములచే బంధించి గూతా న్నోక్కచోటనే ముగియఁదలంచుచున్న సమాజమును మన్నించినచో మానవుఁడు కేలమును గొను బోయ్యలేదువలసినవచ్చును!

విన—హిందూ సమాజమునట్టి కీగానస శక్తినిచ్చుచో గాని దోలించు భారము మనము వహింపవలయును. కొన్ని కిక్కిలును, ద్వారములును గూర్చి వేరుగును గానియుఁ గలుగుట కశకాశిమన్నప్పుడెట్టి నేలనుట్లు బుజ్జేయుగలమునని యెవ్వరును దలంపరుగదా!

పరే—బాబూ! నాకీమాట లేయును బోధపడుటలేదు. ఏసమాజమునైనను గుర్తించుభారమును వహింపవలయునని నాబట్టివోరికయును లేదు. కాని నయదెలనుండియు నాకుఁ గలుగుచున్న యధ్యాయము నాస్మాణవాదయివును బంధించివైచుచున్నది. ఏకారణముచేతనైనను దీనిసంతకు వహించియుండుట నాకుచితముగ లేదు. ఉచితానుచితములనుగూడ నేను బాగుగ నెఱుంగను. కాని, బాబూ! నేను సహింపజాలను!

పరే—(మృదులముగా) అమ్మా! ఇప్పుడు నీచునను చెదరియున్నది! ఇంకను గొన్నాళ్ళు నిరీక్షించుట మంచిది కానా?

లలి—అట్లు చేయుటకు నాయభ్యంతరము లేదు. కాని యసత్యమును న యనుచు, సత్యాచారమును గ్రమముగా వర్ధిల్లుదుండు ననియే నావిశ్వాసము! అందు చేతనే యెప్పుడైన మీకుగూడ మనఃపూరితము గూర్చుపని జేసివెతు నేమో యని నేను భయపడుచున్నాను. నే ననాలోచితముగఁ బని చేయుచు టి నని మీరెన్నఁడు ననుకొనవలదు. ఒకవిధముకు సంకారమును, సభ్యాసమును గలనేను బ్రహ్మసమా జమును విడిచినచో ననేకవస్తువుల ననుభవింపవలసియుండునని బాగుగ నాలోచించి తెలిసికొనియే యున్నాను. కాని నే నందుకొఱ కైకమాత్రమును జంకుట లేదు. మీయమిక్కిలి నాలో నొకవిధముకు ధైర్యమును నానందమునుగూడ వర్ధిల్లు నుండెను. విపని జేసి యెప్పుడు మీ కట్టికష్టముం గూర్తుకో యనిమాత్రమే నేను భయపడు చున్నాను.

అని లలిత మెల్లగా జనకునిపాదముల నొర్తుచుండెను. పరేశుఁడు చిఱునగవు ఱో 'అమ్మా! నేను నాయొక్కనిబుద్ధి గుందుమాత్రమే యాధారపడి యున్నచో నాయున్నముండును. మతిమునను విరుద్ధముకు నెట్టికార్యమునైనను సహించఁజాలక యుండును ఇప్పటి నీవ్యావయావేము కేల మురుగళిర మైనవని నేను రూఢిగా నిశ్చయించుట లేదు. నేను నొకప్పుడు మంచిచెడ్డల నాలోచింపఁ విరుద్ధభావముతో వుండునని భవించినవాడనే!—సమాజవిషయమున నిప్పుడు జరుగుచున్న ఘోరప్రతి ఘాతములలో నయ్యాశ్చర్యని దివ్యశక్తియే పఁ చేయుచున్నట్లు బోధ యగుచున్నది. అతఁడు నలుదెసలనుండి గూర్చి, మూర్చి, కోధించి యేరిస్తువు నెట్లు చేయఁదలంచెనో యెవ్వ రెఱుంగఁగలరు? అతఁకి బ్రహ్మసమాజ మననేమి, హిందూసమాజ మననేమి? అతనికిందను నొక్క మాత్రమేకాతయే!" అని చెప్పి పరేశుఁ డొక్కింత నేపు ముకులి తవయనుండై తినిగూఢాంతఃకరణమధ్యమునఁ దన్ను నిలుపుకొని స్తబ్ధభావముతో నుండి యనంతరము "విషయబాబూ మనదేశమునఁ బ్రతిసమాజమును సంపూర్ణముగ మతాచారములతో మిలికి మై యున్నది. మతాచారములకు భిన్నులగువారి నేసమాజ మును దనలోనికిఁ జేర్చుకొనఁజాలదు. ఇట్టిచో సమాజమును విడిచి మీరెట్లుందురో నాకు బోధపడుట లేదు!" అనియెను.

లలిత కీమాట బాగుగ బోధపడలేదు. ఆమె యితరసమాజమునకును దనసమా జమునకును గలభేదము నెన్నఁడును బ్రత్యక్షముగఁ జూచియుండలేదు. హిందూసం ఘాతమునకును దనుకును నొక్క యాచారవిషయముననేతప్ప మఱి యెట్టి భేదమును లేదని యామె యుద్దేశము. అందుచే హిందూనివాసము చేసికొనుట కామె కట్టి యాత్మేపమును దోచుటలేదు.

విన—మానివాసము సాగి గ్రామసాక్షిముగా జరుగవలసియుండు ననియే నా మీయుద్దేశము ?

పరే—కౌను. లలిత యిందుల కంగీకరించునా ?

వినయముడు లలిత మొగమువంకఁ జూచెను. ఆమె సర్వాంతరంగరణమును సంత
చితమెఱపించునట్లుండెను. లలిత హృదయవేదనాచేఁ దురికిపరిచితంబును, గవ్వదాయ
కంబునగు స్థానమునకు వచ్చిపడియెను. అందువలన వినయమిహృదయము కరుణా
పూర్ణమయ్యెను. “ఈమె ముంతయును నేనే భరించెదను. ఇంతటిమహత్తర తేజ
ము సరాఘాతమై వెనుక మరలుట యెంత దుస్సహమా, దుర్దమవిజయోత్సాహ
ముచే మృత్యుబాణమునకు వత్తు మొగ్గుట కూడ నంతటిదారుణమే. నే నీమెకు విజ
యమును : బాణమునుగూడఁ గల్పించెదను!” అని వినయముడు నిశ్చయించుకొనియెను.

లలిత తలవంచుకొని కొంతసే పూకుండి పిమ్మట వినయమివంకఁ జూచి
“మీరు నిశముగా సాలగ్రామమును విశ్వసించురా ?” అనియెను. వినయముడు పరే
శునివంకఁ జూచి “విశ్వసించను! నా యుద్దేశము చే సాలగ్రామము జేవుఁడు కాదు.
అదియొక సామాజిక చిన్నము!” అనియెను.

లలి—మనసులోఁ జిన్నా మని యెఱింగి యుండియుఁ బైకిఁ జేవతగా నంగీక
రింపవలయునా ?

వినయముడు పరేశు నుద్దేశించి “నేను సాలగ్రామము నుపయోగింపను!” అని
యెను. పరేశుడు చటాటన లేచి “వినయబాబూ! నీ వేసంగతియును బాగుగ నా
లోచించి చూచుట లేదు. ఇది నీయుద్దేశమునుబట్టిగాని, మఱికొందఱి యుద్దేశమును
బట్టిగాని జరుగుపని కాదు. వివాహము కేలయు న్యక్తిగతయే కాదు. ఇది యొక
సామాజిక కార్యము! ఈమాట మఱచినచో నెట్లు! మీరింకను గొంతకాల మాలో
చించుకొని చూడుఁడు! ఇప్పుడే నిశ్చయించుకొనవలదు!” అని చెప్పి యాతఁ డిట్లు
విడిచి యుద్ధానమునకుఁ బోయి యొంటిగాఁ బచారు చేయుచుండెను.

లలితయును వెడలుట కుద్యమించి యింకను యాఁగి వినయమివంకఁ జూచి
మనకోరిక యన్యాయము కానప్పుడు—అది యేసమాజనియమునకును సంబంధించి
యుండలేదను కారణముచేఁ దలవంచుకొని సిగ్గుఁడవలసినయావశ్యము నాకంతమాత్ర
ము నగపడుటలేదు. సమాజమున మిథ్యావ్యహారమునకే గాని, న్యాయచారణమునకుఁ
దావు లేదా యేమి?” అనియెను. వినయముడు మెల్లమెల్లగా లలిత చేతకువచ్చి “నేనే
సమాజమునకును భయపడుటలేదు. మనమిరువురమును గలసి సత్యము నాశ్రయించిన
చో మనతో సమానమగుగొప్పసమాజ మింక నెక్కడనైన నుండునా!” అనియెను.

ఇంతలో వరదానుందరి తుపానువలె నటకు వచ్చి “వినయా! నీవు దీక్షను
గ్రహింపనా ?” అనియెను.

విన—ఏసమాజమువలనను గాక నేను తగినగురువులన దీక్ష గెకొందును.

వర—(కో)భయతో) ఈకంఠము—ఈమోసము—ఇంతయేల? దీక్షను గ్రహించునట్లు నటించుచు రెండుదినములనుండి నన్నును, సమాజమువారినిగూడ భయపెట్టుట నీకు మంచిపనియా? లలిత సర్వశాశనమునకు నేనే కారణుడ నైయుంటి ననునంగతి నీ వాలోచించుకొనుట లేదా?

లలి—ఈతనిదీక్ష మీసమాజమువా రందఱకు నిష్ఠములేనట్లు పత్రికలోఁ జదివితిని. ఇట్టిదీక్ష యేల గ్రహింపవలయును?

వర—దీక్ష గ్రహింపకున్నచో బెండ్లి యగుట యెట్లు?

లలి—ఏల కాఁగూడదు?

వర—అయినచో నది హిందూవివాహ మేమోదా?

విన—అట్లే కావచ్చును. స్వల్పవిరుద్ధములు అన్నచో నేను వానిని లేకుండఁ జేసెదను.

వరదాసుందరికిఁ గొంత సేపటిగఱకును నోట మాట లేకుండెను. పిమ్మట నామె రుద్రకంఠముతో “వినయా! నీవు లేచి పొమ్ము! ఇంక నెన్నఁడును మాయంటికి రావలెను!” అనియెను.

౬౦

గోరా వేడువచ్చునని తెల్లవారినప్పటినుండియు సుచరితహృదయము కంపించి పోవుచుండెను అమెహృదయమున శానందముతోఁగూడ భయము మిలితమైయుండెను. చిన్నతనమునుండియు నామెచీవిత మెచ్చట వేరు నాటుకొని బలపడి కాభోప కాఖిలచే వ్యాపించుచుండెనో యాస్థానమునుండి సుచరిత నిప్పుకు గోరా తనస్థానమున కాకర్షించుచుండె నని యామె యస్థిరయై యుండెను. అందుచేతనే నిన్ను దొడ్డ మృయింతు గోరా గోపాలమూర్తికి నవస్కరించుట సుచరితకుఁ గత్తితోఁ జూడిచినట్లుండెను. “ఊరకయే నవస్కరించెనా? నిజముగనే విశ్వాస మున్నదా?” అను నాలోచనతో నామెకు కాంతిలేకుండెను. గోరాచేసినపని సుచరితధర్మవిశ్వాసమునకు విరుద్ధముగఁ దోచుటచే నామె హృదయము కంపించిపోవుచుండెను. ఈశ్వరుఁడామె నిట్టిరణరంగమధ్యమునం ద్రొక్కివైచెను.

గోరా వచ్చెను. నవ్యచుతాభిమానిని యగుసుచరితకు దృష్టాంతము చూపుటకై వారిమోహిని గోరాను దనపూజామందిరమునకుఁ గొనిపోయెను; ఎప్పటివలె గోరా దేవునకుఁ బ్రణామముచేసెను. గోరా తనగదిలోనికి వచ్చినతరువాత సుచరిత యాతనిం గాంచి “మీ రీదేవునిగొల్చెదరా?” అని ప్రశ్నించెను. గోరా యిందుకయస్వాభావిక సాహసముతో “ఔను కొల్చెదను!” అనియెను.

నుచరిత విని తల వంచుకొని యూరకుండెను. అనినమృగీరవవేగన గోరావ్వా
డయమున కాఘాతమువలె నుండెను. ఆతడు తొట్టుసాటుతో “నుచరితా చూడు,
ని ! నేను నీకు సత్యము చెప్పుచున్నాను. నే నీశ్వరమూర్తిని నేవించుచుంటినో
లేదో దెప్పజాలను గాని నాదేశభక్తిని భజించుచుంటి నని దెప్పగలను. నమసారా
ధనములును దేనికికేకెందుచున్నవో యనియే నాకు బూజనీయమైనది. కృష్ణమత
బోధకలవలె నేను దానివంక వివద్యప్రిని బరిగింపజాలను !” అనియెను.

నుచరిత యేమేమో యాలోచించుకొనుచు గోరా మొగమువంకఁ జూచుచుం
డెను అప్పుడు గోరా “నామాటలు నీకు సరిగా బోధపడవని నే నెఱుంగుదును.
ఒక్క సంప్రదాయమునుండియే వెదిగియున్న నీకు సర్వవిషయములను సహజముగా
గ్రహించు శక్తియుండదు. నీదొడ్డమ్మయింట నున్న గోపాలమూర్తియందు నీకు శేవల
మును కలాస్వరూపమే యగపడును ! నాకో ! భక్తిపూర్ణమునుఁ గరుణార్ద్రము నగు
నామెవృద్ధయమగపడును ! అదృష్టియందు నాకుఁ గోపముగాని తిరస్కారముగాని
యెట్లు కలుగును ? ఆమెవృద్ధయమునందలిదేవత కేవలము కలామూర్తి యనియేనా
నీయుద్దేశము ?

నుచ—విదోయుకటి దేవినంతమాత్రమున భక్తి కలుగునా ? దేనిని భజింప
వలయునో యాలోచించుకొననక్కఱలేదా ?

గోరా యిందుకయు తేజితవృద్ధయముతో “నీనూబద్ధ మగునొకరస్తువు నీశ్వరు
నిగాఁ దలంచి పూజించుట భ్రాంతియని నీవనుకొనుచున్నావు. కాని కేవలమును దేశ
కాలములనుబట్టియే పరిమితిని నిర్ణయింపవలసినదా ? ఈశ్వరసంబంధమగు నేదేనొక
కాస్త్రవాక్యము స్మృతికి వచ్చినంతనే నీకు విశేషభక్తికలుగుచున్నది. ఆవాక్యము
వ్రాయఁబడిన పత్రమునుబట్టిగాని యందలియతరములనుబట్టిగాని, నీవావాక్యమనా
త్మమును నిర్ణయింతువా ? బాహ్యనిస్సీచితకంటె భావనిస్సీచిత యధికమైనదిగాదా ?
చంద్రిమ్యాగృతాగాఖచిత మగుననఁతా కాశముకంటెను మీదొడ్డమ్మ కాచిన్న గోపాల
మూర్తి నిజముగ ననీచుపదార్థ మెఱుంగుండెను. పరిమాణగత మగునిస్సీచితమునే నిస్సీ
చితముగ నెంచి నీవు కన్నులు మూసికొని దానినిభోవించుచున్నావు. ఇందువలన లా
భమున్నదో లేదో నేను చెప్పజాలను. కాని వృద్ధయమునందలి యపారతను జిన్న
కస్తువుఁడుఁగూడఁ గన్నులఁ దెరిచియే చూడవచ్చును. అట్లే కాకున్నచో సంసార
సుఖము లన్నియును నెంచియే చూడ వచ్చును. అట్లే కాకున్నచో సంసారినుఖము
లన్నియును నెంచిపోయినను మీదొడ్డమ్మ యిప్పుడుగూడ నీగోపాలమూర్తిగొఱకొం
తఁను మెట్లు పడఁగలిగియుండును ? — ఒక్క చిన్న రాలిబొమ్మతో నాకుకొన్నంత
మత్రియని నామె వృద్ధయమునందలి యంతటి క్రూరభావము వదలిపోవుట కవకాశ

మెట్లు కలుగును ? భావమున కనంతప్రకాశము లేకున్నచో సంధికారమయమగు మానవహృదయము తేజఃపూర్ణము కాజాలదు!" అనియెను.

ఇట్టిసూక్ష్మతర్కములకు నుచరిత ప్రత్యుత్తర మియ్యజాలదు. అయినను వానిని సత్యములుగా విశ్వసించుట యామె కనుభవముగా నుండెను. అందుచేత నే కేవల భాషాహీనంబును, బ్రతీకాదహీనంబును నగునొక వేదన యామెహృదయమును బాధించుచుండెను. ప్రతిపక్షులతో వాదించునప్పుడు గోరాహృదయమునం దెన్నడును దయగలుగుట లేదు! క్రూర్యమే విశేషించి యుండును. కాని నిరుత్తర యగు నుచరితపరాధక మిప్పు డాతనికి విచారకరముగఁ దోచెను. ఆతఁడు కోమలకంఠస్వరముతో "నేను మీమతమునకు విరుద్ధముగ మాటాడఁ దలచుకొనలేదు. నీవు దేవుఁడు కాఁడని నిందించిన యాగోపాలవ్యూహము కేవల బాహ్యదృష్టిచేమాత్రమే గ్రహింపఁబడినది కాదు! దానియం దెవ్వరిమనను స్థిరమగునో, యెవ్వరిహృదయము తృప్తి జెందునో యెవ్వరిజీవిత మాశ్రయముం గాంచునో వారికొక్కరికమాత్రమే దాని సంఘటి తెలియును. అది మృన్మయమో, చిన్నియమో, సనీచుమో వారికే తెలియును. మనదేశమునం దేభిప్రాయము సీమాబద్ధమగుపదార్థమును భజించుటలేదు. పరిమిత వస్తువునందలి పరిమాణభావన లేకుండుటయే భక్త్యానందము!" అనియెను.

నుచ—కాని, యందఱును భక్తులు కాదు.

గోరా—భక్తిలేకుండఁ బూజించుటవలన నేమిలాభము; భక్తిహీనుఁడగువాఁడు బ్రహ్మసమాజమునమాత్రమేమి చేయఁగలడు! ఆతని పూజయంతయును కూష్యమధ్యమునఁ బడిపోవుచున్నది. ఆతనికిఁ బక్షపాతమే దేవత; అహంకారమే పురోహితుఁడు! రక్తప్రాయయగు నిట్టిదేవతను బూజించుట మీసమాజమునం దెన్నడును జాడ లేదా ?

నుచరిత యామాటకు బదులు జెప్పక "ఈధర్మబోధ యంతయును మీయనుభవమునుబట్టి చెప్పినదేనా ?" అనియెను. గోరా నవ్వుచు "నే నెన్నఁడైన దేవుని భావించితిన్నో లేదో నీవెఱుంగఁదలఁచితిని కాబోలును! లేదు! నాకున నెప్పుడు నాతనివంకకుఁ బోలేదు!" అనియెను. నుచరిత కామాట సంఘోషజనకము కాకపోయినను నామెహృదయమునకుమాత్రము వికృంతిని గల్పించెను. ఈవిషయమున నింత సాహసముతో మాటాడుటకు గోరా కధికారము లేదని యామె యొకవిధముగా నిశ్చయించుకొనియెను.

గోరా—ఎవ్వరికైనను ధర్మమును బోధింపవలసినవాఁడవలె నాకు లేదు. కాని నాదేశీయులభక్తిని నిందించినచో నేను సహింపజాలను. నీవు నీదేశీయులను మూఁడులుగను, ప్రతిమామాత్రులుగను భావింతువు. నేను వారినందఱును జ్ఞానులుగను భక్తులు

గను భావింతును ! మాధర్మతత్వమునం దెట్టిమహత్వ మున్నదో భక్తి తత్వమునం దెట్టి
 గంభీరతత్వమున్నదో యచ్చటనే నాదేశచ్ఛాదయమును శ్రద్ధతో నిలుపవలయునని
 నేను కోరుచుందును. నాదేశసంపత్తి గలవోటనే నాదేశాభిమానమును వెల్లడింపవల
 యునని నేను తలంచుచుందును. నేను నాదేశమునకుఁ దలవంపుకలుగనీయను—నా
 దేశము తన్నుదాను నిందించుకొనుటకుఁగాని, తనసత్యమును గ్రహింపలేకందుటకుఁ
 గాని నేను సహింపజాలను. ఇదియే నాప్రతిజ్ఞ ! నీయొద్దకుఁగూడ నేనిప్పు దందు
 కొఱకే వచ్చితిని. నిన్నుఁజూచినది మొదలు నాహృదయమునం దొకనూత్న భావము
 తోచుచున్నది. ఇంతింతకు నే నాసంగతి తెలిసికొననేలేదు. కేవల పురుషద్వస్తి
 యంతే భారతవర్షము సంపూర్ణముగఁ బ్రత్యక్షమగుట లేదనియు స్త్రీద్వస్తికూడఁ
 గలనీనప్పుడే దానికి సంపూర్ణత్య మగపడు ననియు నాకిప్పుడు తోచుచున్నది.
 అందుచేతనే నీమాపులఁ జూపుఁగలిసి నాదేశమును సంపూర్ణముగఁ బ్రత్యక్షముఁ
 జేసికొనవలయు ననుకోరిక వన్నిప్పుడు బాధించుచున్నది. నాభారతవర్షము గాచుట
 కై కేవలపురుషుడే నగునేను పరితిపించుచుంటిని. కాని నీవు లేకున్నచో నీపమును
 వేఁగించి దానిని వెదకి కనుఁగొనుటయెట్లు ? నీవు దూరమునందే యున్నచో నా
 భారతవర్ష నేవ సర్వాంగసుందర కాజాలము.

ఆహా ! ఎక్కడిభారతవర్షము ! ఎక్కడిసుచరిత!—ఈభారతవర్ష సాధకుడు—
 ఈయాశ్మవిస్మృతతపోధనుడు—ఎక్కడనుండి వచ్చెను ? అందఱును ద్యజించి యా
 తఁడామె పార్శ్వముననే నిలువఁబడియెను ! అందఱును మఱచి యాతఁ డామెనే
 పిలిపించెను. ఎట్టిసంశయమును లేదు ! ఎట్టియద్దమును లేదు ! నీవు లేకున్నచో గతి
 లేదు—నిన్నుఁ గైకొనుటకే వచ్చితిని ! నీవు పూనుకొనకొన్నచో నీయజ్ఞము సంపూ
 ర్ణము కానేరదు ! “ఇదియే గోరాస్మార్థన !—నుచరితకన్నదమ్ము లనిరళాశ్రుధా
 రాసంస్మృతము లైపోయెను. ఎందుచేతనో యామెకే బోధపడుట లేదు !

గోరా నుచరిత మొగమువంకఁ జూచెను. అదృష్టియెదుట నామె యశ్రుస్థిక్త
 నయనద్వయము నినతము కాలేదు. విచారవిహీనంబు లగుశిశిరమండితకుసుమములం
 బోలి యాకన్ను లాశ్మవిస్మృతభావముతో గోరా మొగమువంకనే వికసితములై
 యుండెను. నిస్సంకోచములును, నిస్సంశయములును, నశ్రుధారాప్లావితములు నగు
 నుచరిత యాకన్నుల యెదుట భూకంపముచేఁ జంద్రశిలామయగాజప్రాసాదమువలె
 గోరా సరు స్తరీరమును జనించిపోయెను. గోరా యతికష్టముతో నాశ్మకంఠవనముం
 గావించుకొనుటకై మొగము మరల్చుకొని కిటికీవంకఁ జూచెను. అప్పటికి సుంధ్యా
 సురుయ మయ్యెను. దూరమునందలి వికలాకాశమున నీలశిలానన్నిభం బగునంధకార
 మునఁ జొక్కిలు దోచుచుండెను. ఆయాకాశభుడమును, నందందుఁ దోచుచున్న

చుక్కలును గోరా నప్పు డాతనిసంసారబాధ్యతలకును, జీరాభ్యస్తదైవనందిన నిర్వికల్పములకును గూడఁజాలదూఱమావటకును గొనిపోయెను. అనీలాకాశమండలమునందలి యాచుక్కలు బహుదూరమునందుండి యనేక రాజసామ్రాజ్యముల యుత్థానపతమునములును, ననేకయుగయుగాంతరకర్మముఖములను, ననేక పార్థిరనములను నిర్లిప్తభావముతో నిరీక్షించుచుండెను. మఱియు సతలస్పర్శంబగు గభీరతామధ్యమునుండి యొక హృదయము మఱియొక హృదయమును బిలుచుచున్నవీలుపునందలి వాగ్విహీనం బగు నిగూఢజగద్వ్యాకులత్వ మనంతదూరాకాశమునందలి దూరతారకలను గూడఁగంపింపఁ జేయుచుండెను. కర్మరతంబు లగుకలకతావీధులయందలి బండ్లును, గుఱ్ఱములును, బధికులును గోరా కానిమిషమున ఛాయాచిత్రములంబోలి వస్తువిహీనము లైపోయెను. సగరకోలాహల మాతని చెవికిదట వచ్చుటయే లేదు. అతఁ డప్పుడు తనహృదయముననే పరిశీలించుకొనుచుండెను. అదియు నయ్యాకాశముం బోలి నిస్తబ్ధమును, నిర్భృతమును, సంధికారమయంబును నైయుండెను. అందఁకున్సిక్తము లగునాసరత్కరుణాక్షి పద్మములమాత్రము నిర్లిమేషములై యవాని కాలముమొదలనంత కాలముకటకును బరిశీలించుచుండెను.

ఇంతలో హరిమోహిని వచ్చి “బాబా! కొంచెము తేనీరు త్రాగవా?” అని యెను. ఆకంతస్వరము విని గోరా యదరిపడి “ఇప్పుడు వలదు! తీమింపుము! నేను పోవలయును.” అని చెప్పి ప్రత్యుత్తరమును నపేక్షింపకుండఁగ నే యతివేగముగ వెడలిపోయెను. హరిమోహిని విస్మితయై సుచరితవంకఁ జూచెను. సుచరితయు నాగది నుండి లేచిపోయెను. హరిమోహిని తలయూచుచు “మరల నిదియేమి?” అని యాలోచింపఁదొడంగెను.

మఱి కొంతనేపటికిఁ బరేశుఁడు వచ్చి “రాధారాణి యెచ్చట నున్నది?” అని ప్రశ్నించెను. హరిమోహిని విరక్తకఠస్వరముతో, ఏమో! ఇంతవఱకును గౌరమోహానునితో మాటాడుచునే యున్నది. ఇప్పుడు డాబామీదఁ నొంటిగాఁ బచారు చేయుచున్నది కాబోలును!” అనియెను. పరేశుఁ డాశ్చర్యముతో “ఈచలిలో సంధికారములో డాబామీదనా?” అనియెను. హరిమోహిని యాక్షేపముగా “ఇప్పటి యాడువాండ్రకు శీతబాధ యంతగా లేదు!” అనియెను. హరిమోహినిమనసు చెడి పోయినది. క్రోధముచే నామె సుచరితను భోజనమునకుఁ బిలువలేదు. పాపమా సుచరితకు వేళ తెలియుటలేదు!

అకస్మికముగఁ బరేశుఁడు డాబామీదికి వచ్చుటం గాంచి సుచరిత లజ్జితయై “బాబా! క్రిందికిఁ బోవుదము! మీకుఁ జలిగా నుండును!” అనియెను. పిదప నిరువురును గదిలోనికి వచ్చిరి. దీపపు వెలుగునఁ బరేశునియుద్విగ్నవదనముం గాంచి సుచ

రిత తల్లడపడియెను. ఇ తకాలకువలకును విశ్వహీనులగునకు దండియు, గురుండును నైరున్నయానిచే తనుంకి యాకైశవలకు సబంధములకు ద్రొంచుకొని నుచు రిత యిప్పుడు దూరమై పోవనైయున్నది! ఆమె యెంతమాత్రమును జన్ముఁ డాను తీమించుకొనఁజాలకుండెను. పరేకుసు కా తుడై కుర్చీకై గూర్చున్నతరువాత నుచరిత తనయాత్రగ్గోచముం గాంచుకొనటకై యాత వెనుక నిచ్చి మెల్లమెల్లగా నాతినిపలిత కుంతల నలను గోమలకరాంకుశులచే సవరించుచుండెను.

అప్పుడు పరేకుడు “విగయుఁడు దీక్షకు సమ్యక్విపశేదు,” అనియెను. నుచరిత మాటాడలేదు. పరేకుడు మరల “అవయమున నాకిరివలకే సుశయముగా నున్నా. అదుచే నాకిప్పుడెదురు తిక్వముఁగాఁ దోపలేదు. కాని దీక్ష గ్రహించు న్నుచు వియునఁబెడియాకట లలిత కీమయును నవ్వుగఁ దోచుటలేదు” అనియెను! నుచరిత తక్షణమే యతితీర్థస్వరముతో “బాబా! ఇది యెట్లు జరుగును? ఎంతమాత్రమును జరుగదు!” అనియెను నుచరిత యెప్పుడు నింతి తొట్టినాటుతో మాటాడియుండలేదు. ఆమె కఠవ్యమునందలి యాస్మికాజీకనాప్రాయమునకుఁ బరేకుఁ డాశ్చర్యపడి “అమ్మా! ఎదుడెది జరుగఁగూడదు?” అనిప్రశ్నించెను.

నుచ—ఏమతానుసారముగా జరుగును?

పరే—హిందూమతానుసారముగనే—

నుచరిత సవేగముగఁ దలఁచిప్పుడు “కాదుకాదు! ఇది యేమి? ఇట్టిమాట మనసునందైనఁ దలంచుట ముచిరము కాదు. కుదకు దేవతాపూజతో లలితకుఁ దెండ్లియా? ఇది యెంతమాత్రము నాచరణీయము కాదు!” అనియెను గోరా నుచరిత వ్యాధయము నిప్పుడు బలవంతముగ నాకర్షించుచుండుటచేతనే యామె హిందూవివాహముంగూర్చి యిట్టియస్పృహవికాతేషుం గావించి యుండెను. ఆయాతేషమధ్యమునందు “నేను నిన్ను విడువను. ఎప్పటికిని నీసమాజమునందే నీమతమునందే యుండెనను. ఎంతమాత్రమును నీ కిత్సానియమముల నతిక్రమించుదానను గాను!” అను నుచరిత ముసిరోజేశము కర్చిత్తమై యుండెను.

పరే—ఈవివాహమున సాలగ్రామపూజ లేకుండఁ జేయుటకై వినియుఁ దంగి కరించివాఁడు!

నుచరిత పరేకున కెదురుఁ తచ్చివర్చివై గూర్చుండెను పరేకుఁ డామెంగొంచి “ఈసదృశ్యమున నీకేమి చెప్పవలె?” అ ప్రశ్నించెను నుచరిత యిచ్చుకనే పూరకుడి “అట్లయినచో మనసమాజమునుండి నుచరితను దొఁగింపవలసి వచ్చును!” అనియెను పరేకుడు మృగుస్వరముతో “ఈవిషయమే నేను చాలఁగా కాలించించితిని. ఒకవ్యక్తికి సంఘముతో భిన్నాభిప్రాయము కలిగినప్పుడు “ఏపక్షమున న్న్యాయము

న్నది! ఏపక్షమున బల మున్నది?" అని రెండుసంగతుల శాలోచించుకొనవలయును. సంఘము బలవంతమైన దనుటనిశ్చయమేకదా! అందుచే దానికి విరుద్ధముగఁ జరించు వ్యక్తి కష్టముల పాలు గావలసియుండును కాని శేనీమూలమున దుఃఖము ననుభవించు టకే సిద్ధపడుటలేదనియు, శాకిందానందమే బోధ యగుచున్నదనియు లలిత మాటి మాటికిని చెప్పుచున్నది! ఇదియే సత్యమై, యిందెట్టియశ్వాసమును లేనప్పుడు శేను లలితను నిషేధించుట యెట్లు?" అనియెను.

సుచ—కాని బాబా! ఇది యెంతకష్టము!

పరే—దీనివలన నొకకష్టము కలుగు నని శేనెఱుంగుదును కాని లలితకు విష యుని బెండ్లిమాడు పెంతుకూర్చును దోషముకానప్పుడు—అది యుదితమే యైన ప్పుడు కేరలసమాజనిగ్బంధమునకు లోబడిట కర్తవ్యముకాదని శాకుంతరాత్మబోధిం చుచున్నది. మానవుడే సమాజాధికారమునకు లొంగియుండవలయు ననుట యెన్నటి కిని శ్వాసము కాదు—సమాజమే మానవాధికారమునకుఁ లోబడి తన్నుఁ దాను నుపరిస్తముగాఁ జేసికొనవలయును. ఈవిషయమునఁ గష్టములకొగ్గి పనిచేయువారిని శేను నిందింపఁజాలను!

సుచ—బాబా! ఇందువలన నందఱికింట మిశ్ర యెక్కువకష్టము కలుగును!

పరే—అది విచారణీయాంశముకాదు.

సుచ—బాబా! మారంగీకరించితిరా?

పరే—ఇంకను లేదు. కాని యంగీకరింపవలసినదే! ఇట్టిసితిలో లలిత శాశీర్య దించువారు శాకంటే నొరు రెవ్వ రున్నారు? దేవునికంటే నామెకు సాయకడువా రెవ్వ రున్నారు?

అని చెప్పి పరేకుడు వెడలిపోయెను. సుచరిత సుభితయైపోయెను. పరేకుడు లలిత పెంతుగాఁ జేరిమించుచుండెనో, యామె యెఱుంగును. లలిత నియతుబద్ధమగు మార్గము వదలి యనిర్దేశ్యపథమునఁ బ్రవేశించుట యాతని కంతకష్టముగా నుండెనో యామె గ్రహించుకొనియెను. ఇట్టిసితిలో నీరయమునం దీవిప్లవమున పాఠాంతరముఁ బూనుట యెంతకష్టము! పరేకుడు మాటలలోఁ దనదీర్ఘకాలికి పెంతుకూర్చును బ్రక టింపకపోయినను నది యాతనిలో ననాయాసముగ నాత్మగోపనముం గావించుకొని యున్నట్లు గోచరించుచునే యుండెను.

పరేకునికృత్యయందలివైచిత్ర్యముం గాంచుటకు సుచరిత కిదిగఱ కవకాశము లేదు. చిన్నతనమును డియు శామె యాతనిం జూచుచునే యుండెను. కాని కొలది నిమిషములకుఁ బూర్వము గోరా యభిఘాతములకు సహించియున్న యామెవ్వాదయ మిప్పు దాయివపురిస్వభావభేదములను స్పష్టముగా వనుభవమునకుఁ జెచ్చుకొనకుండ

ను దబాలకపోయెను. గోరాకాంక్ష ప్రచండమైనది ! అతడు తన విశ్వాసమును దీప్తి
ముగ నుపయోగించి యితరులను బరాజితులనుగాఁ జేయును. అతని సంబంధమును
గోరువా రందఱు నాతనిమాటకుఁ గల యొగ్గవలసినదే నుచరితయు నిప్పు డట్లే యు
య్యెను. అది గూమె కానందమునే కలిగించెను. ఆత్మసమన్వయము గావించుకొని
యొకనువాద్యస్తువుగా బడసికట్లుగా నామె కనుభవ మయ్యెను. కాని, యిప్పు డామె
తన దియందలి దీపపువ్వుగఁగుననుండి చింతావనతవదనముతో వెలుపలి యంధకారము
నం బడిపోవుచున్న పరేకుని, యశావన లేజోదీప్తుడగు గోరాతోఁ బోల్చుకొనియును
దాయంతరంగమానందలి భక్తిపుష్పాంజలిని విశేషించి పరేకుని పాదకమలములయందే
గుమర్పించెను. ఆమె యట్లే ముకుళితకగకమలముల నొడియఁ దుంచుకొని చాలనేప
టివఱకును శాంతభావముతోఁ జిత్రిప్రతిమవలె గూర్చుండి యుండెను—

౬౨

గోరాయంట నేలయందఁ గుమునినుండియు నాందోళనముగా నుండెను ముం
దుగా మహిమఁ గలుగ్గా త్రాగుచు వచ్చి గోరాను జూచి “ఇన్నాళ్ళకు మీ
వినయుని లోకెలలు వదిలిన వకుకొందును!” అనియెను. ఆమాట కిరము బోధకడక
గోరా యూరికి చూచుచుండి యుండు మహిమఁడు మరల “నాయొద్దఁగూడ రహస్య
మా? మీమిత్రునిసంగతి దాఁగునది కాదు ! జేకమంతటను మోగిపోవుచున్నది.
ఇగో! చూడుము” అని యొక వార్తాపత్రిక నాతనికిచ్చెను. అందు వినయుని బ్రహ్మ
సమాజదీపంగూర్చి వ్రాయబడియుండెను! “బ్రహ్మసమాజమునందలి యాఁడుద్దల
జ్ఞానుల కొదఱుపెద్దమనుష్యులు గోరా జైలులోనున్న సమయమును జూచి చం
చలశ్చందయును దరుణతయున్నఁడు నగువినయు నాకర్షించి హిందూమతము
నుండి తప్పించి యున్నార” అనువిషయము నెవ్వరో యనేకకటుభావణములతో
వ్రాసే యుండిరి. గోరా కీసంగతి తెలియ దనుట మొదట మహిమఁడు నమ్మలేదు
తరువాత నింతరహస్యముగా వ్యవహరించినవినయునిగూర్చి యాశ్చర్యపడి “వినయుఁడు
మనశశని బెండ్లియాడెద నని స్పష్టముగాఁ జెప్పియుండియు నామాట తప్పిపోవుటను
బట్టియే యాతని స్వశాశమునకు నూత్రిపాత మైనట్లు మనము గ్రహింపవలసినది !”
అనియెను.

ఇంతలో నవినాకుఁడు వగర్చుకొనుచు వచ్చి “బాబూ! ఏమనిచెప్పుదును ?
ఇట్లుగునని కలలోనైన భావింపలేదు. వినయబాబు తుదకు—” అని గూమాట ముగింప
లే. పోయెను. వినయునకుఁ గలిగిన యాయపఖ్యాతిమూలమునఁ దనమనసునని దోచు
నానందము నాతఁడు ప్రకటింపఁ జాలకపోయెను—కృతకృమముగా గోరాసమాజము
నందలి ముఖ్యులగువా రందఱును వచ్చి వినయునిలోపముల ననేకవిధముల నుగ్గడించు

చు “ఈవిషయమున నింతపడనక్కఱలేదు. వినయవిహ్వలయమునకు సంశయమును, బాంధవ్యమును గొత్తగాఁ గలుగలేదు. ఆతఁడు యవసమాజమునం దెన్నఁడును ద్విరణకుఁదిగా సాత్మికమర్పణము చేసికొని యుండలేదు. ఆతఁడు మొదటినుండియు గౌరవోపాసనతో సమానముగ నుండఁదలఁచుట మాకందఱకు నసవ్యముగ నే యుండెను ! ఏమైన నేమి? తుద కివిధము గాఁ బరిణమించినది !” అని నిందింపఁదొడ్గిరి. తుదకు వారందఱును “బాబూ! మేము వినయవిహ్వల విద్యార్థులము కాము. మాకంతటిబుద్ధియును లేదు; మేముకొక్కటేపద్ధతి ననువరించి పోవుచుము. మాకు మరగులో నొకటియు, మాటలో నింకొకటియు లేదు. మేము నేఁ డెట్లుందుమో శత్రుగూడ నట్లే యుండుము. ఇ ముక్కొకట మీరు మమ్ములను మూర్ఖు లనినను, నజ్ఞులు లనినను మఱి యేమనినను సరియే !” అని చెప్పఁకొడ్గిరి. గోరా వారిమాటల కెట్టియుత్తరమును జెప్పక ముసిరుఁడై కూర్చుండెను !

తల్లి యత్నించిచుటచే నొక్కొక్కఁడు పెదవిపోవుచుండిరి. అప్పుడు వినయఁడు వచ్చి మేడమీఁది కక్కుచుండుటం గాంచి గోరా చటాఱున లేచి వెలుపలికివచ్చి “వినయా! నీని పిలిచెను. వినయఁడు గదిలోనికి వచ్చెను. అప్పుడు గోరా “వినయా! నేను నీకెట్టియపకారము చేసితిని ! నీవు నన్నెల విడివడలంచితిని ?” అని ప్రశ్నించెను. గోరానో నేఁడు పోరాట మగు నిమింది వినయఁడు ముందుగనే మనసును తనముగఁ జేసికొని వచ్చియుండెను. కాని యిప్పుడు గోరా ముగమున విచారించిన్నామును, గంతస్వరమున విషాదవేదనయు గోచరించుటచే వినయవిహ్వల మంతయు విచ్చిన్నమైపోయెను. అప్పుడు వినయఁడు “పోవరా! గోరా! నీవు నన్ను బారపాటుగ భావింపఁడు జీవితమునం దనేక పరివర్తనములు ఘట్టిల్లును. అనేకవస్తువులను న్యజ్ఞింపవలసివచ్చును ! అతహత్రయమున మిత్రత్వము నేల క్యతఁపవలయును ?” అయెను. గోరా యొక్కఁడనే పూరకుండి “వినయా! నీవు బ్రాహ్మమతదీక్షను గ్రహించితివా ?” అనియెను.

విన—లేదు గోరా! గ్రహింపలేదు ! గ్రహింపను. కాని నేను బాపై పెట్టిభారము నుంచఁ దలంచుకొనలేదు.

గోరా—అనగా నీయభిప్రాయ మేమి ?

విన—బ్రాహ్మదీక్షను గ్రహించుటయా, గ్రహింపకుండుటయా యను నీవిషయమును విశేషముగఁ జర్చింపవలయు ననున ద్వేషము నాకిప్పుడులేదు.

గోరా—ఈభావము నీకుఁ బూర్వముండే యున్నదా, యిప్పుడు కలిగినదా యని యడుగుచున్నాను.

విన—పూర్వ మెవ్వరైన హిందువులు బ్రహ్మసమాజమునఁ గలసినచో వారి కెట్లయినఁ దగినకాన్తి చేయవలయు నని నాకుఁ గోపము కలుగుచుండెడిది. కాని యిప్పు డట్లు లేదు. మతమును మతిముచేతన, యుక్తినియుఁ జేతనే, యెదురుకొన వలయును గాని బుద్ధివశమును గ్రోసముచే దండించుట కేరలము నైచ్యముని నాకిప్పుడు తోచుచున్నది!

గోరా—హిందువు బ్రహ్మసమాజమునఁ జేరినచో నీకుఁ గోపము కలుగదు గాని బ్రహ్మసమాజముఁడు ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొని హిందువైనచో నీకిప్పుడు గోపముగా మఁడగచ్చును.

విన—ఇది నీవు వావై గోపముచేఁ జెప్పినదిగాని, యాలోచించి చెప్పినమాట కాదు.

గోరా—ఇట్లుగనుట యుచిత మని నేను నీయందలిగౌరముజ్జత నే చెప్పితిని! నేనైనచో నిట్లే యుండును. మతగ్రహణమును, మతత్యాగమును గంగులతో రూప విశేష మార్పిఁజే బహిరంగవిషయమైవోఁగఁ జెప్పవలసిందే లేదు. కాని మతము నునది యంతరఁగి విషయమగుటచే దాని జాలకంఘాఁ జూడఁ జాలము! ఎట్టియూ తంకమును లేక, యెట్టికిక్ మును లేకయే యున్నచో గురుతర మది మతగ్రహణము నందును, మతసరింపజునందును మాఁపుఁ దంతగాఁ దఁబుద్ధివలెను వినియోగించి యేల యోచింపవలయును? సత్యమును సత్యముగా గ్రహించెనో లేదో మానవుఁడు పరీక్షి పఁడవలయును అందుకొఱకు కిక్ నగిరింపవలయును! మూఁకములేకుండ సత్యరత్నము లభి పఁబోదు!

వాడిం గునోటికి విశ్రాంతి యవమాట లేదు. మాటలపై మాటలు బాణములపై బాణములవలె నచ్చిపడి పగప్పురిసంఘాతమునే నన్నిప్పులింగములు నర్పించుచునే యుండును. చాలసేపు వాగ్యుద్ధము జరిగినతరువాత వినియుండు లేచి “గోరా! నీప్ర కృతికిని నాప్రకృతికిని మూల తప్రభేద మున్నది. అది యంతవఱకు నెట్లో యడఁగి యున్నది. దానిని నేనే తలయెత్తుండఁ జేసితిని చితిని. ఏమనిన—భిన్నాభిప్రాయు లగువారితో సుధిచేసికొనుట నీవెఱుంగవు. ఒక్కసారిగా ఖడ్గమును దెబ్బ లేచెదవు. అందుచేతనే నీమిశ్రిత్యమును రక్షించుకొనకై నేఁతఁడను నావ్యభావము నడఁగించుకొంటిని. అందువలన నెట్టిలాభమును లేదని నేనప్పుడు తెలిసికొంటిని” అని యెను.

గోరా—ఇప్పుడు నీయభిప్రాయ మేమో స్పష్టముగాఁ జెప్పుము!

విన—ఇప్పుడు నీనోటిగ నెఁడైన సమాజవనరాక్షసుని కారణింపఁ జేయుటకు మాఁపుడు శ్రద్ధివినమును బలియగుచుండవలయును; ఎ.తట్టిసాణసంకటమై

నను నాతనికాననపాళమును గళిబంధముగాఁ జేసికొని చరింపకలయును. ఇది నే నెంతమాత్రము నంగీకరింపఁ జాలను.

గోరా—మహాభారతమునందలి విప్రీక్షమానునికలె గడ్డిసోచతో నీ నా బా నురుని జంపదలఁచితివా యేమి ?

విన—నేనాతని జంపఁగలవో శ్రేనో యెఱుంగను గాని నన్నుఁ జంపుకొని తినునధికార మాతని కున్నట్లు నేనంగీకరింపను.

గోరా—నీవు సమస్తమును రూపకాలంకారముతో నే మాటాడుచున్నావు. గ్రహించుట కష్టముగా నున్నది.

విన—నీకు గ్రహించుట కష్టము కాదు. నమ్మరించుట కష్టము ! స్వభావ ముచేతను, ధ్యాయముచేతను స్వతఃక్రమేదగు మానవుని, మనసమాజము తిరుట, నిద్రించుట నసీచుట మొదలగువానియందుఁగూడ నిరర్థకబంధములచే బంధించుచున్న సంగతి నీకు మాత్రము తెలియనిది కాదు. కాని యిట్టివిగ్బంధమును నిర్బంధముచేత నే నీవు గౌరవింపఁ జూచుచున్నావు. నేనిప్పు డెవ్వరినిగ్బంధమును లక్ష్యము నేయఁ దలఁచుకొనలేదు. నాకుచిరమగు బాధ్యతను రక్షించునంతవఱకు నేను సమాజమును మన్నింతును. అది నన్ను మానవుగాఁ దలంపఁ యత్రిప్రతియగాఁ జేయదలఁచిన వో నేను దానిని బువ్వచందనములతోఁ బూజింతునా ?—లోనా యంత్రముగాఁ బరిఁజి తును !

గోరా—అసఁగా నీవు బ్రాహ్మణీక గ్రహించువా ?

విన—గ్రహింపను !

గోరా—లలితకు పెండ్లియూడెదవా ?

విన—పెండ్లియూడెదను.

గోరా—హిందూవివాహమేనా ?

విన—ఔను.

గోరా—మరేకున కిది యివ్వమేనా ?

విన—ఇఁగో ! ఆతని యుత్తరము !

గోరా యాయుత్తరమును జదివెను. అందలి శేషాంశ మిట్లున్నది:—

“నాయుష్టాన్వకధకులం గూర్చిగాని, మాయనుకూలప్రతికూలగులంగూర్చి గాని నేనేమియుఁ జెప్పదలఁచుకొనలేదు. నాచుతమును, నాసమాజమును మీరెఱింగినదే. ఏకత్వాసంస్కారములమధ్యమునుండి లలిత పుట్టి పెరిగినదో యాసంగతియు మీరెఱుంగనిది కాదు. అంతయు నెఱింగియుండియే మీరు మీమార్గమును నిశ్చయించుకొంటిరి. నేను చెప్పవలసినదేమియును లేదు. నేను రాగుగ నాలోచింపకుండఁ

గో. కా. భార్య కడకొంటి నని మీరనుకొనదు. కాళ్ళి యంతయు నుపయోగి. ఎయే నేనాలోచించితిని. మీసమ్మేళ్ళను న నిషేధించుటకు ధర్మసంత మగు కాణ మేమియు న పడలేదు మీయందు నాకుఁ బూర్ణ గౌరవ మున్నది ఇప్పట్లున మీరు సమాజనిష్ఠమునకు లోబడనక్కఱలేదు. నేనొక్క పేమాట చెప్పమన్నాను. సమాజము నుల్ల ఘింపఁదలఁచినప్పుడు మీరు దానికంటె గొప్పవారు కావ. యు న మీ ప్రేమ చూ, మీసమ్మిలితజీవమును గేవల ప్రతి త కినుచననూర్చియులే కాక సృష్టినితి తత్వబోధఃమతై యుండవలయును. కేవల మీ యొక కార్యమనంత యాకస్మికగుస్సాహసమును జూపుటవలస లాభము లేదు. ఇతముందు మీజీ శక్తియ లన్నియును వీరహాస్రధితములై యుండవలయును అట్లు కాకున్నచో మీ త్యంతము నవనతి కలుగును. సమాజము మిమ్ములను సర్వసాధారణులతో సమానసాన మన నిలవనీ యుదు ! నీయాత్మకైచే మీరీవాధారణులకు మించకున్నచో వీరికి మీరు లోకపడవలసిరచ్చును. మీభవిష్యత్సులఁగఁగముల గూర్చి నాక నేనఁగ యమా లున్నవి. కాని యాకారణముచే మిమ్ముల నడ్డించుటకు నాకట్టియధికారము ను లేదు. ఈప్రపంచమునఁ దరు జీవితములను సావాసముతో నర్పించి మారనవిషయములను సిద్ధాంతముచేయుటకు సంసిద్ధులగువారిమూలముననే సమాజమునకు గౌరవము కలుగుచున్నది ! కేవల నిరుమమును బాటించువారు సమాజమును భరించు వారుమాత్ర మే యగుదురుగాని దాని ముందరికి నడిపించువారు కానేరరు. కావున నాపిణితివమును, సందేహమును గారణముగా నేను మీమార్గమును నిరోధింపఁజాల ను. మీకు జ్యాయురుని తోఁచినదానిని నెట్టికష్టమధ్యమునందై రను బరిపాలింపుడు ! ఈశ్వరుడు మీకుఁ దోడగుఁగాక ! ఈశ్వరుఁ డొక్కఁడవస్థామధ్యమనందే తన సృష్టినింతను సంకలలతో బంధించియుండలేదు; వనవపరిణామమధ్యమునం దాఁడు దానిని జీరఁదీనముగాఁ జేసి ప్రవర్తించుచున్నాడు ! మీ కాయుక్తోపనివనకు దూతలంబోలి మీజీవితము లనుకాఁగఁదలకు వెరిగించుకొని దుర్గమపథంబునం దగ్ర గాము లగుచున్నారు. —విశ్వపథప్రార్థకుఁ డగునీశ్వరుడే మీకుఁ దొరక జూపిం చును ! నాతోర నే నడువవలయు నని నేను మిమ్ములకు కాసింపఁజాలను. నేనును మీరయనునందే యొకప్పుడు నాయోవను గాలివాని కదురుగా నడిపించితిని; ఎవ్వరి నిషేధమును బాటించలేదు. ఇప్పటికిని నాకావిషయమునఁ బశ్చాత్తాపములేదు. అందుఁ బశ్చాత్తాపపగుటకుఁ గారణమేమి యిది? మానవుడు తప్పులను జేసి కష్టముల ననుభవించుచుండియు, నూరకుండక తన కుచితమని తోఁచినపనియం దాత్మియమృణము చేసికొనుచునేయుండును. ఈవిధముగాఁ బనిత్ర లిల యగుసంసారవాసాని బరకా లమునుండి శ్రవహించుచుండెను. దీనిమూలమున నెప్పుడైనఁ గూలములకు శ్రేణిల

మొకలుగు ననుకోలే నీప్రవాసము నద్దగించినచో మృత్యుదేవత కావ్యనిందిన
ట్లుగునని నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁగలను. అందుచేత నీ మిమ్ముల ననివార్యజేయుట
సమాజమునుండి స్వచ్ఛందముఖస్థానమున కాకర్షించుచున్న నిత్యక్షత్రీ నేను భక్తితోఁబ్రతి
విల్లి మియిరువురినిఁగూడ నాతనిచేతులలో సమర్పించివదిలితిని. అతఁడేమి యిం
వాదఃకీకమును, మిఁబఁధునిచ్చేకమును మఱపించి మీరే తముఁను సార్థములుగాఁ
జేయుఁ! ఇంతటి దుర్గుణపథంబునకు మిమ్ముల కావ్యనిందినయాతఁడే మిమ్ములను
గమ్యస్థానముఁకుఁ గొనిపోవును!"

గోరా యతఁడయిన జదివి యూరకుండుటయు వినయుఁడు "గోరా! నీవును
బరేశనిబురలే నీ నీసిద్ధాంతముసార మివివ యము సంకీర్తింపవలయును!" అయ్యెను.
గోరా యాలోచించి 'విషయా! కూలములను భంగించుప్రవాసమునందే యాతఁడు
దెను గావునఁ బరేశుఁ డిదుల కంగీకరించెను మాప్రవాసము కూలముఁను రక్షించు
నది కావున నేనట్లు గీఃరింపఁజాలను. మాప్రవాసకూలములం దభిభేది యగుకీర్తి
తనసహస్రవత్సములను డి ప్రతిష్ఠింపఁబడి యున్నది. అచ్చటప్రకృతియనుమతే పని
చేయుచున్నవని నేనెప్పటికిఁ జెప్పఁజాలను. మాకూలములను మేము శిలాస్థితిము
లుగఁ జేసి కాపాడుకొందుము. అందుకొఱకు మమ్ము నిందించినను, మఱియేమిచేసినను
సరియే! అప్రజేతము మాకుఁ బురాతనశ్రద్ధాక్షేత్రము. అందుఁ ప్రతివత్సరమును
గొత్తరుట్టి పదవలయు నని గాని, వ్యవసాయములు దున్ని కృషిచేయవలయునని గాని
మాముద్దేయము కాదు. అది మాకు నష్టమైనను సరియే. అది మావాగ్ధానము గాని
వ్యవసాయక్షేత్రము కాదు. అందుచేత నీ మిత్యవసాయకాఖవాన మాతాతికటదము
లను గతినఁ జలని నిందించినను మాకవమాఁముగఁ దోచుటలేదు!" అనియెను.

విన—అనఁగా, నీ నీ వివాసమునకు సమ్యక్తంపవన్నచుటయేకా?

గోరా—కొను! నిశ్చయముగా!

... విన—తరువాత ?

గోరా—తరువాత నిన్నఁగూడఁ ద్యజించుటయే!

విన—నేను ముసల్మానుడ నైనను నీకు మిత్రుడను గాఁగూడదా?

గోరా—అమాట వేలు చెట్టునుండి కొవ్వ విరిగివచ్చెపోయినతరువాత నెట్లు
యినను జెట్టు దానిని మరల నెప్పటికలఁ గ్రకొనఁగలదా? కాని వెలుపలనుండి తీగ
యెడిగి వచ్చినచోఁ జెట్టు దాని కాశ్రయమియఁగలదు. అది యొకజేత గాలివాఁకుఁ
జెవరిపోయినను మరలఁబుట్టునుట కవకాశముండదు. తనవాడు వెలువఁదెనకృడు
సఁపూర్ణముగ నాతనిఁ ద్యజింపవలసినదే గాని గత్యంతరములేదు. అందుచేత నీ యిన్ని
విధివిధానములు ఇన్ని ప్రాణములకును!

విస—అందుచేతనే త్యాగకారణమున, ద్యాగవిధానమును నింతచులకనగా నుండుట యుచితముకాదు. చేయి కరిగినచో మరల నదుకుకొనదుగావుననే ఇదిమాటి మాటికిని కరుగుటలేదు. దానియెముక చాల కట్టిదై యుండును. ఇంచుకగ్యత్యాసముతోఁబడినంతనే చివ్విచ్చేనముం కల్పించుసమాజము మానవుని స్వచ్ఛందకగ్యములను, రాకపోకలనుగూడ నియమించుటయెంతకష్టముగనుండునో యాలోచించి మాచితివా?

గోరా—ఆకారమును నామీద లేదు. సమాజమే యీసకలవిషయములను కంఠాగ్రముగ నాలోచించుచున్నది. అందుకొఱకు నేను సాక్ష్యమును వాఙ్మించుట లేదు. వేలకొలది యేడ్లనుండి యదియే బాగుగ నాలోచించుచు నాత్మరక్షణము చేసికొనుచుండెననినానిశ్వాసము. ఈభూమండలము నూర్చునిచుట్టు ననుకూలముగనే తిరుగుచున్నదో, ప్రతికూలముగనే తిరుగుచున్నదో యాలోచింపకుండఁగ నే నేనిందు నిర్భయముగా నున్నాను. అట్లే సమాజమునందుగూడ నున్నాను.

విస—గోరా! ఇన్నాశ్శృంగులు నేనుగూడ నట్టిపూటలు చెప్పినవాడనే. నేను మరల నీమాటలచేతనే బాధింపబడుదినము నచ్చు నని యెక్కు రెనుఁగుదురు! ఊరక నాగినందుకు నాకిప్పుడు తగినకాస్తీ యెవనని తెలిసికొంటిని. కాని వాదముతోఁబని లేదు. నాకిప్పుడు దొకసంగతి స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. అది నా కిదిగఱకుఁ దెలియదు. మానకలెంత. గ్రాహకత మనవ్యకూపముతోఁ దా నెన్నఁడును బ్రహ్మహత్య నూతనమార్గముల ననుసరించి పోవుచుండు ననియు, నానిగతి కైచిత్ర్యమును, దాని యభావనీయపరిణా నమునుగూడ భగవదుద్దేశములే యనియు, దానిని నిర్బంధింపఁ జూచుట యసంగతమనియు, నాకిప్పుడు బోధపడినది. నాకీసంగతి ప్రత్యక్షముగా ననుభవ మైనప్పు డిది వాదముతోఁ బని యేయున్నది?

గోరా—పరఁగమగ్నిముఖమునఁ బడఁబోవునప్పుడు కరిగ నిట్లే నీవలెనే విరక్తింపుకొనును. కావున, నేనిక నీకు బోధించుటకు వృధాశ్రమ పడఁదలఁచుకొనలేదు!

విసయుఁడు చటాలునలేచి “నుందిది. ఇది నేను పోయెదను ఒకసారియత్తును జూచినచ్చెదను!” అని వెదలిపోయెను. అప్పుడు మహిముఁడు మెల్లగా నాగదిలో బ్రవేశించి తాఁబూలమును నకులుచునే “అనుకూలపడినదా? పడదు! కృత్రిమతలక్షణములు తోఁచుచున్నవని నే నిదిగఱకే చెప్పితిని గాదా? నీవు వినిపించుకొనలేదు. అప్పు డెట్లో కలిపి భి నాతనికిఁ బెట్టిచేసినచో నింతగొడవ లేకపోవును. కాని యా యాలోచన యెక్కువ యున్నది? ఇప్పుడు విసయుఁడు మీసమాజమునుండి విడిపోవుట సామాన్యలోకమా?” అనియెను. గోరా యేమియును మాటాడకుండుటంగాంచి మహిముఁడు మరల “విసయుఁడు మరలించుట కుపాయము లేదుగదా! అతనితో కలి

మ భిక్షవాసామంగూర్చి చాలగడవ యైపోయినది. ఏమైన నేమి? ఇంక కేకవెండి కాలస్యము చేయఁగూడదు మనసమాజమునకు దయలేదు. ఏమాత్రము తప్పుచేసినను మఱల నది గంగలోనో, కన్నడిలోనో ముంచివేయును. కావున నిప్పు దొకవరుని— నీవు భయపడనక్కఱలేదు. వెండికూర్చుభారము నీకుఁ దెట్టలేదు! నేనే నిలపరచు కొన్నాను!" అనియెను.

గోరా—వరుఁ డెవ్వరు ?

మహి—మీయవినాకుఁడే.

గోరా—అతఁ డంగీకరించెనా ?

మహి—ఇంకనులేదు. కాని యాతఁడు వినయునివంటివాఁడు కాఁడు. నీసంఘ మునందు నీకు నిజముగా భక్తుఁడైన వాఁ డవినాకుఁ డొక్కఁడే. నీకుఁబుంబముతో సంబంధ మనమాట విన్నంత నే యాతఁ డది తనకంతో గౌరవముగను, భాగ్యముగను దలంచి పొంగిపోయినాఁడు! కట్నముమాట యదుఁగఁగా నాతఁడు కర్మములను మూసి కొని యామాట నాయుద్ధఁ జెప్పిరిదన్నాఁడు. నీతండ్రితో నాలోచించెద నని చెప్పి నేను తన యెడఁగూడఁ బోయి యడిగితిని. ఆతండ్రికిని కిడ్డకు పెంతయో భేదము స్పష్టము. కట్నముమాట కాతఁడు చెవులు మూసికొనలేదు. కాని యాతనిమాటలకు నేనే యెల్ల నే కువలసివచ్చినా! ఎట్లయినను బిల్లవాఁడు పిక్కభక్తుఁడు. అతనికిఁ దండ్రియే జేవుఁడు! అట్టివానిని మధ్యస్థముగా నుంచుట మంచిని కాదు. ఈసారి కంపెనీ కాగి తమును మార్చుకొనక తప్పదు. ఏమైన నీవుకూడ నది నాకున కొకటిరెండుమాటలు చెప్పుము! నీ వుత్సాహపెట్టినచో—

గోరా—అతఁమాత్రమునఁ గట్నముతగ్గదు.

మహి—అతఁడు తండ్రిమాట కడుగు చాటఁడని నే నెఱుఁగుదును!

గోరా—సంబంధము నీరపడినదా ?

మహి—అ !

గోరా—ప్రధానమువార మెప్పుడు ?

మహి—మాఘపూర్ణి మనాదే ! ఎన్నఁజో లేదు. వరునితండ్రి రత్నభూషణ

ములు వలదనియు, బంగారునగలే కావలయు ననియుఁ గోరినాఁడు. తక్కువమూల్య ముతో పెక్కువత్సానిక వచ్చుట్లుగా వస్తువులను జేయుటకై నే నిదివఱకే కంపె నితో నాలోచించి నిదముచేసి యుంచితిని.

గోరా—కాని యితఁడొందరపకుటేల? ఈలోపుగా నది నాకుఁడుకూడ బ్రా క్మసమాజమునఁ జేరు నేమో యని భయమా ?

మహి—లేదు! లేదు! కాని యిప్పుడు తండ్రిగారి కాగోగ్యము చెడిపోయినది. మీరే కనిపెట్టుట లేదు. కైగ్యము కలకన్నకొలదియు నాయనయములు వల్లించివున్నవి. ఇప్పుడోం గారానందస్వామి యాతనిని మూడువేళల స్నానము చేయించి వాతయోగము నభ్యసించజేయుచున్నాడు! అందుచేత (తండ్రిగారికి) సితి యంతయు మోపిపోయినది. ఆయన బ్రతికి యుండఁ నే యీపెండ్లిచేయుట మంచిదని నాకు దేవు! తండ్రిగారివెన్నను సామ్యతయు నానన్యాసిచేతిలోఁ బడఁముండఁ యీపెండ్లి జగ్గినచో వికల బహారము లేదు. నేను తండ్రిగారి వడిగతి, ఆయన సామన్యమున సామ్యమునా? తనన్యాసిఁ గొన్నాళ్ళు గంజాయినిచ్చి వశపఱచు కొని యాతనిగఁన నెట్లయిన నీపని చేయించుకొనఁ దలచితిని. ధనముతో నావశ్యక మున్న స్వస్థానుల నునువఁకుఁ దండ్రిగారిధనము ననుభవించునదృష్టము లేకుండఁ బోయినది. ఎవరితండ్రిసామ్య మునుచున్నట్లుగా సామ్యమును విన్నంతనే నా తండ్రి సామ్యాయమునకుఁ గూర్పుండట నాకుఁ గన్పడుచు నున్నది. నేనీ పదు కొండఁ దేడ్లదొడ్ల మెవకుఁ గట్టుకొని గంగలోఁబడి చావలసినదేనా?

౬౩

వారి—రాధారాణీ! రాత్రి నీవుభోజనము చేయలేదని?

నుచ—(విస్మయముతో, చేయకుండ నెట్లుండని?)

వారి—ఎక్కడ భుజించితిని? ఇక్కడనే పడియుంటిని.

నుచరితకు రాత్రిభోజనముమాటమే తోచలేదు! వారిమాహిని మాకుస్వహ పముతో “ఇది యేమియు బాగుగ లేదు. మీపరేశబాలున కీగొడవ యంతయు నిన్న మేము నీ ననుకొనను. ఆతని బాచినఁ తనతమ్మన నెట్టివానికైనను కాంతి కలుగును. ఇప్పటి నీప్రకర్తన మంతయుఁ దెలిసివో నాతఁడేమనునో నీవే చెప్పుము!” అనియెను. వారిమాహినిభావము నుచరితకుఁ దెలిసిపోయెను. గోరామనుఁ దనకును గలసంబంధము సాధాః శాస్త్రీపురుష సంబంధముతో సమానముగా నవవాదదృష్టికి లోబడునని నుచరిత యెన్నఁడును భావించియైన నుండలేదు. అందుచేతనే వారిమాహినికట్లుభావణముల కామెకుంతిర యెసోయెను. తోడనే యామె తనపని మునివచి నిరముగఁ గూర్చుండి వారిమాహినినిఁ దిలకించుచుండెను. గోరానుగూర్చి తానె న్నవ్వెయ్యెదను నీగుండఁగూడదని యంతలో నశ్చయించుకొని నుచరిత “దొడ్డమ్మా! రాత్రి గోరాబాలు వచ్చిఁటు నీవుగూడ వెలుఁగునువు. ఆతనితో సంభాషించిన విషయ మింకను నాచుననుండే యున్నది. అందుచే నాకు రాత్రిభోజనముమాట తోచలేదు. నీవుకూడ నప్పు డున్నచో వెన్నియో సంగతులు విని యుందువు.” అని యెను.

గోరామాటలలో హరిమోహిని కిన్నమగునివయము లేనియు లేకుండెను. ఆమెకు భక్తినిఁగూర్చినమాటలే కాలయము. గోరా మాటలలో భక్తిభావ మంత సరళముగను, స్వరసముగను గాన్పింపదు. ఎదుటనున్న ప్రతిపక్షి పక్షమును ఖండించుచున్నట్లుగా నాతఁ డెప్పుడును మాటాడును. తేలియనివారికిఁ దెలుపుటయే యాతనికొరక. గోరా కుక్షేకమా కలుగునివయమునందు హరిమోహిని కంత యివ్వము లేదు. బ్రహ్మసమాజమువారు హిందూసమాజమునకు వేరుపడియుండుటచే నామెకట్టితోభమును లేదు. తనప్రియజన ముతోఁ దనకు విచ్చేదము లేకుండుటయే చాలునని యామె నిశ్చింతయై యుండెను. అందుచే గోరామాట లామెకు రసవంతములుగాఁ దోచుటలేదు. గోరా నుచరితవృద్ధ యము నాకర్షించుచుండె నని సంశయము తోచినప్పటినుండియు నామె కారనియం దు మఱింత యసవ్యముగా నుండెను. నుచరిత యార్థికనివయమునను, మతివిశ్వాస మునను స్వతంత్రయై యుండుటచే హరిమోహిని యామెను వశపఱచుకొనఁజాలకుండె ను. ఈశేష కాలమునం దామెకు నుచరితయే యేకమాత్రావలంబనమైయుండెను. అందుచే నుచరిత పశేషునకుఁ దిక్క మఱియెవ్వరియధికారమునక్రమము లోబడియుం దుట హరిమోహినికిఁ గష్టముగాఁ దోచుచుండెను. గోరా కృత్రిమస్వభావుఁ డని యు నుచరితవృద్ధయము నెట్లయిన నాకర్షించుటయే యాతనిప్రధానోద్దేశ మనియు నామె యనుకొ నెను. నుచరిత యైశ్వర్యమునందుఁగూడ నాతఁడు లబ్ధియొందె నని హరిమోహిని యనుమానించెను. గోరా తనకుఁ బ్రధానతత్త్వఁ డని సిరపఱచు కొని యామె యాతని నెదిరింపవలయు నని సంసిద్ధమైయుండెను.

నేడు గోరా వచ్చెద నని చెప్పియుండలేదు. గోరాస్వభావమున సంశయ మనునది చాలతక్కువ! ఆతఁడు పని చేయుటయే కాని యూరికి యాలోచింపఁడు! హరిమోహిని పూజ చేసికొనుచుండఁగా గోరా వచ్చెను. అప్పటికి నుచరిత గదిలోని బల్లపైనున్న పుస్తకములను సవరించుచుండఁగా సతీశుఁడు వచ్చి గోరమోహనబాణు వచ్చెనని చెప్పెను. ఇంతలో గోరాయును వచ్చెను. ఆతఁడు వచ్చునని సిరపఱచు కొన్నదానివలెనే నుచరిత యప్పు డెట్టియాశ్చర్యమునుఁ బ్రకటింపలేదు. గోరా కుర్చీ పైఁ గూర్చుండి “తునకు నినయుఁడు మమ్ములను విడిచి పోయినాఁడు!” అనియెను. నుచరిత మృదుస్వరముతో “నిడుచుటయేమి? ఆతఁడు బ్రాహ్మదీక్షను గ్రహింప లేదే! అనియెను. గోరా తీవ్రముగా “ఆతఁడు బ్రాహ్మసమాజముననుండి వేరుపడిన వో మాకింతకంటె దగ్గఱగనే యుండును. కాని యాతఁ డింకను హిందూసమాజము ను జంకిఁదెట్టుకొనుట యన్నిటికంటెను గష్టముగా నున్నది. ఆతఁడు హిందూసమా జమును సంపూర్ణముగఁ ద్యజించినవోఁ జాల బాగుఁ నుండును!” అనియెను. నుచరిత కామాటలు కన్నముగఁ దోచుటయు “సమాజము వే మొనరింపజేయుముగఁ బూ

చెడ శమి? దానియందంతటివిశ్వాసమును స్థాపించుట మీస్వభావమేనా? కాక మీమనసునం దుత్సాహము కల్పించుకొనుటకై యట్లు చేయుచున్నారా?" అని యెను.

గోరా—ఇట్టియశస్థుల నదియును స్వభావమే. కాలిక్రింది జట్టిజాతుచున్న వృద్ధులను గట్టిగ నానుకొని నడువవలయును. అందుచేతనే నలువంకలఁ బ్రతి కూలముగ నున్న యీసమయమున మాటలయందును, గ్రీకులయందునుఁ దీవ్రశక్తు మాపవలసివచ్చుచున్నది. ఇది యస్వభావము కాదు.

శుచ—ఈవిరుద్ధభావ వంతయు సన్ధ్యాయమే యనియు, సనానశ్యేకమే మని యు మీరేల భావింపవలయును? సమాజము కాలగతిని నిరోధించినచోఁ దానే బాధపడవలసివచ్చును.

గోరా—జలతరంగములవంటి కాలతరంగములవలన సమాజకూలములకు భంగ ము కలుగవచ్చును. కాని యాభంగము సంగీకరించుటయే కూలములకుఁ గర్తవ్యమని మార్త్రము నేనొప్పుకొనను. నేను సమాజశుభాశుభముల నెంతమాత్రమును యోచించుట లేదని నీవనుకొనవలదు. అది యిక్కాలపుబాలురకుఁ గూడ నులభమైనపనియే! కాని ప్రతివిషయమును శ్రద్ధతో సమగ్రముగ గ్రహించుటమార్త్రము చాలఁగవ్వము!

శుచ—శ్రద్ధ వలన మనము కేవలమును సత్యమునే గ్రహింతుమా! దానివలన నవిచారముచే నసత్యమునుగూడ గ్రహింపవచ్చును. ఒక్కమాట యడుగుచున్నాను. మనము విగ్రహమును సత్యమని విశ్వసించవచ్చునా? మీరట్లు విశ్వసించురా?

గోరా—యించుక నే పూరకుండి “నేనునీమనిజము చెప్పుచున్నాను నేనుమొదటినుండియు హిందూసంస్కారములు సత్యములనియే విశ్వసించియున్నాను. వీనికి విరుద్ధములుగ నెకోపియసంస్కారముల ననువరించి వానించువాదములకు నేను బదులు చెప్పదలచుకొనలేదు. నాకు మతవిషయములం దంతగా ననుభవము లేకపోయినను, సాకారపూజయు విగ్రహారాధనము నొక్కటే యనియు, మూర్తిపూజవలన భక్తిభావమునకుఁ జరమపరిణామము కలుగ దనియుఁ జెప్పుమాటల ననాలోచితముగ ననుకరింపఁజాలను. శిల్పసాహిత్యవిజ్ఞానేతిహాసములయందు మానవునికల్పనావృత్తికి స్థానమున్నప్పు డొక్కమతిమునందుమాత్రము లేదనుట నాకు సమ్మతముకాదు. ధర్మమభ్యమునందే మానవుని సమస్తభావములును సంపూర్ణముగఁ బ్రకాశించుచున్నవి. మూర్తిపూజామూలమున భక్తిజ్ఞానములతో భావము నైష్యముగఁ జేయఁ బ్రయత్నించుటచి తనే మనదేశమునందలి మతిము పరదేశమతములంటు సంపూర్ణముగ సత్యమైనదని బోధపడుట లేదా? అనియెను.

శుచ—రోముఁందును, గ్రీకునందునుగూడ మూర్తిపూజ యున్నది!

గోరా—ఉన్నది. కాని యచ్చట మూర్తిపూజయందు మానవభావము సౌందర్య బోధము నాశ్రయించినట్లు భక్తిజానముల నాశ్రయించుట లేదు; భనదేశమునందో, భక్తిజానములతో గభీరత మముగ మిశ్రితమై యుండును. మనరాధ్యాప్తులైనను, గౌరీ శంకరులైనను, శేవల మైతిహాసికపూజావస్తువులే కాదు ! అమూర్తయందు మానవ సంబంధమగు సహితవత్ భక్తిజానము నిబిడ్డిత మైయున్నది. అందుచేతనే రామ ప్రసాదునిభక్తియుఁ జైతన్యనిభక్తియు నిట్టిమూర్తులనవలంబనముగఁ జేసికొనియే సంపూర్ణముగఁ బ్రకాశించెను. భక్తిసంబంధమగు నింతటిసంపూర్ణప్రకాశము గ్రీనురో మచరిత్రిములం దెచ్చట నున్నది ?

సుచ—కాలగతిని నిట్టి మతమును సమాజమునుగూడఁ బరివర్తనముం గాంచవలయు నని మీరంగీకరింపరా ?

గోరా—అంగీకరింపకేము ? కాని యట్టిపరివర్తనము పిచ్చితవముగా నుండఁ గూడదు. మానవపరివర్తనము మానవపద్ధతి ననుసరించియే ఘట్టిల్లవలయును. పిల్లవాఁడు పెద్దవాఁడై క్రమముగ ముసలివాఁడుకావచ్చును గాని, యాకస్మికముగఁ దిల్లియుఁ గుక్కుయుఁ గాఁగూడదు ! భారతపరివర్తనము భారతపద్ధతినే యగుట నాయుద్దేశము. అంతేకాని యాకస్మికముగ నాంగ్లేయపద్ధతి ననుసరించినచో నంతయు నిగర్భకమై పోవును. ఏదేశమునందలిశక్తిసంపద లాదేశమభ్యమువందేయుండు నని నీకు బోధించుటకే నేను నాజీవితము నంతయు వినియోగించుచున్నాను. నామాటబోధపడినదా ?

సుచ—బోధపడినది. కాని యీసంగతు లన్నియు శేనిదివఱ కెన్నఁడును విని యుండలేదు; భావింపను లేదు. కొత్తవోటఁ బడినప్పుడు తెలిసినవస్తువునుగూడ గ్రహించుట కించుక యాలస్యము పట్టుట ! ఇప్పుడు నాయవస్థ యట్లున్నది. నేనాఁడుదాననుఁ గావున నాకఁతటినూత్మృవాణశక్తి లేదనుకొనియెదము.

గోరా—ఎన్నటికి నట్లుకాదు. నేను జాలమందిపురుషులతో నీవిషయములను బ్రస్తావించితిని. తెలిసినట్లుగా నూరకుండుటయే కాని నీవలె ననుభవముచే గ్రహించినవారందొక్కరును నాకగపడలేదు. అంతటిగభీరగ్రహణశక్తి నీలో నున్నదని నిన్నుఁ జూచినప్పుడే నేను గ్రహించితిని. అందుచేతనే నేను నాచిర కాలోద్దేశము లన్నిటితోడను నీచెంతకు వచ్చితిని. నీయెదుట నాజీవితమును బ్రత్యక్షముగఁ జేయుటకు నాకెట్టిసంశయమును లేదు.

సుచ—మీరిట్లు చెప్పుటచే నామనము వ్యాకులపడుచున్నది. నేను మీరకు కొన్నంతదాన నగుదునో కాదో, నాకెట్టిశక్తి యున్నదో, నాభావావేగమునం దెట్టి ప్రకాశమున్నదో నేనించుకంతయు నెఱుంగను. మీకు నాయందుఁగలగౌరవవిశ్వాస

మూలు కేవలము భౌతికజీవితము లని మీరు గ్రహించుకొనుట దిన మెప్పుడైన వచ్చు నేమో యని నేను భయపడుచున్నాను.

గోరా—ఇది యెన్నటిని భౌతిక కాదు! నీలో కట్టికట్టి యున్నదో నేనే నీకుఁ జూపించెదను. నీవెంతమాత్రమును దొందరపడకలదు. నీయోగ్యతను బ్రకటించుభారము వాడెచున్నది. నాయంతే నీ వాధారపడి యుండుము!

సుచరిత్ర యేమియు మాటాడలేదు. కాని యాధారపడుట కట్టిసంశయమును లేదని నిశ్చయపరచుకొని వెలిసిపోయెను. గోరామాడ నూరకుండెను. ఆయింటఁ జాలనే పటికఱకు నిశ్చయముగా నుండెను. కలుపలవీధిలో జలతారుగిన్న లమ్మకొనువాడు కేలువైచుచు ద్వారముచెంతనుండి పోవుచుండెను. హరిమోహిని పూజ ముగించుకొని వంటయింటికిఁ బోవుచు సుచరిత్రది నిశ్చయముగా నుండుటచే నందెవ్వరును లేరనుకొనియెను. కాని యాకస్మికముగ నింటిరంగఁ జూచినంతనే గోరా సుచరిత్రలు మానముతోఁ గూర్చుండి యున్నట్లా మెకకపడియెను. తోడనే యామెకోరిధానలము బ్రహ్మాంధ్రప్రకాశమును విద్యుద్ద్యోతముతో జ్వలించిపోయెను. ఆమె యెట్లో దాని నడంచుకొని ద్వారముకడ నిలిచి “రాధారాణి!” అనిపిలిచెను.

సుచరిత్ర లేచి కల్లిచెంతకు వచ్చెను. అప్పుడు హరిమోహిని హృదయస్వరముతో “నేడేకాదళి; నాయుడలు బాగుగ లేదు. నీవు పోయి వంటచేయుము! అంతవఱకు నేను గోరాబాబుచెంత నుండెదను!” అనియెను. సుచరిత్ర యామెభావమును గ్రహించి యుద్విగ్నయై వంటయింటికిఁ బోయెను. హరిమోహిని గదిలోనికి వచ్చినంతనే గోరా యామెకు నమస్కరించెను. ఆమె కొంతనేపటివఱకు నేమియు మాటాడక కూర్చుండి పిచ్చుట “బాబా! నీవు బ్రాహ్మసామాజికుడవు కావు గదా!” అనియెను.

గోరా—కాదు!

హరి—మోహిందూతులమును నీవు విశ్వసింతువా?

గోరా—విశ్వసింపకేమి?

హరి—అట్లయినచో నీవ్యాపార మంతయు నేమి?

హరిమోహిని యభియోగమును గోరా యించు కంతయు గ్రహింపఁజాలక యామె మొగమువంక నూరక చూచుచు గూర్చుండెను. అప్పుడు హరిమోహిని “రాధారాణి వయోవతి; నీవామె కార్మికుడవు కావు. ఆమెతో నీకింతగొడవ యేమి? ఆమె యాచుది; ఇట్టిసనులను జేసికొనవలసినది; ఆమె కీమాటలతోఁ బ్రయోజన మేమిచ్చును? ఇవియామెకుఁ బరధ్యానము కలిగించును. నీవు జ్ఞానవంతుడవు; లోకు లందఱును నిన్ను బ్రకంశించుచున్నారు! ఇట్టివ్యాపారము తెన్ను

దైన మనదేశమనం దన్నవా? ఏకాంతమందైన వ్రాయబడి యన్నవా?" అని యెను.

గోరా క్షయక యభూతమనలేనదెను. ముచితకంబంధమగుగూర్చి యే పత్రమువారికలనైన నిజమాట ఫటా నని యాతడనమానిరియైన నుండలేడు. అతడొచ్చుక సే పూరకుండి "ఈమె వ్రాస్తానన్నక. ఈమె యంగటితోడను గలసి మెలసి యుండుటను జూచితిని. అందుచే నా కెట్టి సుశయమును లేకపోయినా?" అనియెను.

వారి—జూచిది. ఆమె యట్టిదే యనకొండము. కాని నీకిట్టిదండది యిష్టము లేదు గాదా? నీయుపశేషములచే నిక్కాలపునా రెండటో విజ్ఞానమై యున్నాను. అట్టివారు నీయ్యాపక రసమం గాంచి యేమనకొండరు? నిన్న రాత్రివఱకు నామెతో మాటలా డితిని. అయిన నీసంభావణ ముగియలేదు. మరల నేడు తెలవారకుడ వచ్చితిని. ఇత వఱకు నామె నగటయొట్టికిఁ బోలేదు; గంట చేయలేదు; ఈయేనాదనినాడు నాకుఁ దోడ్పడకలయు నని యామెకుఁ దోచనేలేదు. ఇయేనా నీనామె కుఁడేళించునది! మీయింటఁగూడ నాడ బిడ్డలుండరు. వారిపనలన్నియును యట్టికెట్టించి వాకి నీనిట్లే బోధింతువా? అలెక్యరైన బోధించినవో నీవు నహించువా?

గోరాకడుమున నీమాటలకుఁ బ్రత్యుత్తరమే లేన! కాని యాతడు సామాను ముగా "ఆమె యట్టియభూతములతోఁ బెరిగినది కావున నేనీమఱమున నంతగా నాలోచింపలేదు!" అనియెను. అప్పుడు వారిమోహిని "ఈమె కెట్టి యభ్యాసము లున్నను నాయొద్ద నున్నంతవఱకు, నేను బ్రీతియున్నంతవఱ కెప్పుడును సాగవు. నేనీమెనుఁ జాలకఱకు మరలించితిని. పరేకునింట నామెదనున్నప్పుడేయీమెహిందు వైపోయినదని వాడుపుట్టినది. ఇచ్చటికి వచ్చినతరువాత వినయునిమాటలవలన మరల నీమె మఱను తిరిగిపోయినది. వినయఁ దిప్పుడు వ్రాస్తానివానామఁకూడఁ జేసికొనఁ దలచినాడు. నేనెట్లో కష్టపడి యాతనిని విరజ్జుకొంటిని. ఇక నొక మఱానుఁ దున్నాడు. అతడు వచ్చినంతనే నేనామెకు దీసికొనిపోయి మేడమీది గదిలోఁ గూరుచుందును. ఈథముగా నేను ముచితకొఱకుఁ గష్టపడుచున్నాను. బాబూ! నీ యెదుటఁ జేతులు జోడించి వేడుకొనుచున్నాను. ఈప్రపంచమున నాకీబిడ్డలకంటె నింకెవ్వఁడను లేరు. వీరికిని నాకంటె నాత్మీయు లెవ్వరును లేరు! నాయనా! ఈమెను నీవు విడిచిపెట్టుము! పరేకునింట నెందఱోన్యమున్నారు లావణ్య యున్నా; రీల యున్నది! వారును వాగుఁ జదివినబుద్ధియును! నీవేమెఁ దెప్పవలసి యున్నచో వారికిఁ జెప్పుము! నిన్నెవ్వరు నడ్డగింపరు!" అనియెను.

గోరా స్తబ్ధితుడై యూరకుండెను. వారిమోహిని మరల "బాబూ! ఈమెకు వయసు వచ్చినది. పెండ్లికావలయును. ఎల్లకాలము నిట్లే కన్యయై యుండునా? అందు

దానికి గృహధర్మమే యాశ్చర్యమే! అనియెను—సాధారణముగా గోరాయోదేశమునట్టివే కాని యాతఁ డెన్నడను దనయోదేశమునను నుచితయొద్దబ్రొట్టించలేదు. నుచిత గృహిణియై యంతఃపురమునందుండి గృహకార్యమును నిర్వహించునభావనయే యాతనికిఁ గలుగలేదు! ఆమె యెప్పుడు నిశ్చేయుఁడు నని యాతనికు దేశము.

గోరా—ఈమె పెండ్లిగూర్చి మీశ్వమైన నాలోచించుచున్నారా?

హరి—నేనాలోచింపకున్నచో నీమె కింకెన్నరున్నాడు?

గోరా—ఈపెండ్లి హిందూసమాజమునందే జరుగువా?

హరి—అదియేపు ఁత్నము! ఏమియు గొడవ పుట్టక సరిగా నున్నచో నీమె కన్నియును స్థిరపఱిచెదను. నేనంతయును శిశ్యులముకొనియే యున్నాను. ఇంతవఱకు నీమెనడవడినిబట్టి యేమిచేయుటకును సాకాపించుటలేదు. రెండుదినములనుండి యీమె మనసు స్థిరముగా నుండుటం గాంచి నేను ధైర్యముతో నున్నాను!

ఈవిషయమున నికఁబ్రొత్తించుట మంచిది కాదని యనుకొనియును గోరా యూరకుండఁజాలక “వరుఁ డెన్నఁడైన నాలోచనయందున్నాఁడా?” అనిప్రొత్తించెను. హరిమోహిని “అ! వరుఁడు చాలమంచివాఁడు! నాచిన్నమఱుది కైలాసుఁడు. ఆతని ప్రథమభార్య మరణించినది తగినవెద్దపిల్ల దొరకక యంతవఱకునున్నాఁడు. కాకున్నచో నట్టివరుఁడు దొరకునా? ఆతఁడురాధారాణికిఁ దగినవాఁడు!” అని చెప్పెను.

మనసులో భాధ కలుగుచున్నకొలదియు గోరా కైలాసునిగూర్చి ప్రొత్తించుచుండెను—హరిమోహినిమఱుదలలోఁ గైలాసుడొక్కఁడే బాగుఁజరిగినవాఁడు ఎంతవఱకుఁ జదివెనో యామెయే చెప్పలేకపోయెను. తుటుంబములో నాతఁడే చదివినవాఁడని ప్రఖ్యాతియున్నది. ఆతఁ డాగ్రామమునందలి పోస్తుమాస్తరుపై రిపోర్టు చేసెను. దానిపై నెవ్వఁడో గొప్పయధికారి స్వయముగా వచ్చి విచారించిపోయెను. ఇందువలన గ్రామస్థులందఱును కైలాసునిప్రజ్ఞకు మెచ్చుకొనిరి. ఇంతవాఁడైనను నాతఁడు హిందూమతాచారములను నిష్ఠకలిగి యుండెను. కైలాసునిచరిత్ర మిది—గోరా యంతయును విని హరిమోహినికి నమస్కరించి మఠేమియు మాటాడకుండ బయలుదేఱెను. ఆతఁడు మేడమెట్లును దిగి వచ్చుచుండఁగా వంటయింటిలోఁ బని చేసికొనుచున్న నుచిత యాతనిపదశబ్దమును విని ద్వారముచేతకువచ్చి నిలువఁబడి యెను. గోరా యేవంకను జూడక వెవరిపోయెను. నుచిత యొక్కనిట్టూర్పు విడిచి మరలఁ దనపనిలోఁ బ్రవేశించెను.

గోరా సందుచివరకుఁ బోవునప్పటికి హారానుఁ డాతని కగపడి నవ్వుచు “ఉదయముననే బయలుదేఱితిరే!” అనియెను. గోరా మాటాడలేదు. హారానుఁడు మరల నవ్వుచు “మీరక్కడకే పోయితిమియందును! నుచిత యింట నున్నదా?”

అని యడిగను. “ఉన్నది” అనిచెప్పి గోరా శీఘ్రముగ వెదలిపోయెను. హారానుడు సుచరితయింటికి బోయి వంటయింటిలోనున్న సుచరితం గాంచెను. ఆమెకిరదప్పించు కొనుట కవకాశము లేకపోయెను; సమీపమాన హరిమోహినియైనను లేదు!

హారా—గోరాబాబు నాకిప్పుడే యగపడినాడు. ఆతఁడింతవఱకు నిచ్చటనే యుండె ననుకొందును!

సుచరిత బదులుచెప్పక పనిలోఁ బ్రవేశించి యూపిరితిరుగనంతపనియున్నట్లు నటించెను. కాని, హారానుడు విడివలేదు. ఆతఁడు వంటయింటికి గుట నున్ననడవలో నిలువఁబడి మాటలాడుట కారంభించెను. హరిమోహిని మెట్లపైనిలుఁబడి యొకటిరెండు పాఠము దగ్గెను. ఏమియును లాభములేకపోయెను. హరిమోహిని హారానునియెదుటికే వచ్చియుండును. కాని యొకసారి యాతఁ యెదుటఁ బడినచో నాతనిదుర్దమోత్సాహ కృత్యములనుండి తానుగాని సుచరితగాని యాత్మగర్వణయు చేసికొనుట కవకాశము లేకుండఁబోయెను. అందుచేతనే హరిమోహిని హారానునినీడ చూచినంతమాత్రముననే మేలిముసుగు సవరించుకొని తప్పించుకొని పోవుచుండును. అట్లామె వధూవయసు నందుఁగూడఁ జేసి యుండదు!

హారా—సుచరితా! మీ శ్రోత్రవపట్టితిలో, యొక్కడకుఁ జేరితిలో చెప్పఁ గలవా? లలిత వినయునితో హిందూనివానామో చేసికొను నని నీవు వింటివనుకొందు ను! దీనికి బాధ్యులెవ్వరో నీవెఱుఁగుదువా?

సుచరిత మాటాడలేదు. హారానుడు నతస్వరముతో గంభీరముగా “నీవే బాధ్యురాలవు!” అనియెను—ఇంతటిఘనానిందారోపణయు సుచరిత సహింపఁజాల దని యాతఁడనుకొనియును. కాని నిర్లక్ష్యముగనుండి మాటాడకుండఁ దనపని చేసికొను చుండుటయు నాతఁడు తర్జనితో నామెను బెదరించుచు “సుచరితా! నీవే బాధ్యురాల వని నేను మరలఁ జెప్పుచున్నాను. ఈషయమున నాయపరాధ మేమియు లేదని నీవు గుండెలపైఁ జేయుచి చెప్పఁగలవా?” అనియెను. సుచరిత నిశ్శబ్దముగనే కూరగిన్నెలోఁ దెలమును బోసెను అది చిటచిట ధ్వనించుచుండెను. హారానుడు మరల “నీవే గోరావినయులను నీయిడికి దెచ్చి నీసమాజమిత్రులకంటె నధికముగ గౌరవించితివి. దాని ఫలమేమనదో చూచితివా? నేను మొదటినుండియుఁ జెప్పట లేదా? తువ కేమైనవి? ఇప్పుడు లలిత నెవ్వరు దిద్దగలరు? యాయాపదయంతయు లలితతోఁ గొట్టుకొనిపోయినదని నీవుహించుకొనుచున్నావు అట్లుకాదు. నేనునిన్ను హెచ్చరించుటకే వచ్చితిని. ఇప్పుడిది నీనింతు వచ్చినది. నీనిస్వదు లలితదుర్గుటన మునుగూర్చి విచారించుచుంటివి గాని నీయధఃపతనమునకు సమయము సమీపించు చున్న దని యెంతమాత్రమును బరితపించుటలేదు. కాని సుచరితా! ఇప్పుడేవఱకు

దప్పించుకొనుట కవకాశ మున్నది. మన మొకప్పు డెంతటియాశలలో మనలను మేళ గించుకొంటిమో, మనజీవితముల నెంతటి యజ్జ్వలములుగాఁ జేసికొనఁదలంచితిమో మనయెదుట భవిష్యత్ప్రస్థాపమాజ మెంతయుదారభావముతో నగపడియెనో, మన కన్నెన్నిసంకల్పములు కలిగెనో, మన మెంతటిపాథేయమును బ్రతిదినమును సంగ్రహించితిమో యొక్కసారి భావించుకొనుము! ఆవియన్నియు నశించిపోయె ననుకొంటివా? లేదు. మనయాశాక్షేప్త మింకనునీధముగనే యున్నది. ఒకసారి తిరిగి చూడుము! ఒకసారి వెనుకకు రమ్ము! అనియెను.

అప్పుడు సుచరిత్ర అప్తతైమునఁ గూరముక్కలను పెంచి గణగణ గరిపెతోఁ ద్రిప్పుచుండెను. హారానుఁడు ప్రత్యుత్తర మనకై నిశ్చబ్దముగ వేచియున్నప్పుడు సుచరిత్ర పొయిమిఁదినుండి కూంగి న్నెను దింపి మొగముత్రప్రీతి దృఢస్వరముతో "నేను హైందవిని!" అనియెను. హారానుఁ డాస్మిక్ముగ వారిబుద్ధియై "నీవు హైందవినా?" అనియెను. సుచరిత్ర యానని చెప్పి మఱి కంటపని చూచుకొనుచుండెను. హారానుఁ డు కొంత సేపటికిఁ గుదురుపడి అప్రస్పరిముతో "అట్లయి. చో గౌరమోహనభాటు నీకుఁ బూర్వస్థానుకూలమందు మరలభోధ చేయుమన్నాఁ డనుకొందును!" అనియెను. సుచరిత్ర మొగము త్రప్పుకుండెను "బోను. నే నాతనియొద్ద దీక్ష గైకొంటిని. ఆతఁడు నాకురువు!" అనియెను. ఇన్నాశ్చర్యమును హారానుఁడు తానే సుచరిత్రగుడవు ననుకొనుచుండెను. ఇప్పుడు సుచరిత్ర గోరాను బ్రేమించుట యాతని కంతకన్నముగా లేదు! కాని తనకును తృప్తికాదుము గోరాకిచ్చినట్లు సుచరిత్ర చెప్పిన మాట యాతనికి శూలపుబోలువలె నాటెను.

హారా—మీ యుమోగో గొప్పవాఁడు కావన్నచో నిన్ను హిందూసమాజమునఁ జేర్చిగలఁడా?

సుచ—నాకు నమాదవిషయ మేమియుఁ దెలియదు. నాకుఁ దెలిసినది నేను హిందువు ననమాల్సి మి!

హారా—ఇంతకాలమువఱకును బెద్ది లేకుండుటచే హిందూసమాజమునందు బాతిభ్రష్టత కలుగు ననికూడ నీవుఁ దెలియును!

సుచ—మీ రావనయమున వృథానిచారము నందవలదు. ఎట్లయినను నేను హైందవి నే!

హారా—నీపూర్వుగురు డగుపరేశునియుపదేశము లన్నియును నీమాతనగురు డగు గోరావాచములచేత విస్మరించితినా?

సుచ—నాధర్మ మొక్కదేవుడే యెరుఁగును. నే నావనయమున పెక్కు తోషను నాలోచించి దలఁచుకొనిలేదు. కాని నేను హైందవి నని మీరు తెలిసికొనుదు.

హారా—నీ వెంటటి హైందవివైనను నీకట్టిలాభమును లేదని చెప్పుచున్నాను మీగోరాబాబు వినయునివంటివాడే యని తలంపకుము! నేను హైందవి నని నీవెంత గొంతుచించుకొనినను నాతఁడు నిన్ను గ్రహించు నని యాశ పెట్టుకొనవలదు! అతఁడు గురుత్వమును జూపవచ్చునుగాని నిన్నింటికీ గొనిపోయి గృహకృత్యములను జేయించు ననిమాత్రము నీవు కలనైన ననుకొనవలదు !

సుచరిత వంటపని మానివైచి విద్యుద్వేగముతోఁ దిరిగి నిలువఁబడి “ఈగోడవ యంతయు మీకేల?” అనియెను. అప్పుడు హారానుఁడు “గోరా నిన్నెన్నటికిని బెండ్లి యాడఁడని చెప్పుచున్నాను!” అనియెను. సుచరిత కన్ను లెఱ్ఱజేసి “పెండ్లియా ? అతఁడు గురువని నేను మీతోఁ జెప్పలేదా?” అనియెను. హారానుఁడు “ఔను ! చెప్పితివి ! నీవు చెప్పనిమాటనుగూడ నేను గ్రహించితిని” అనియెను.

సుచ—మీరు నన్నవమానింపక యిటునుండి వెడలిపొందు ! నే నిప్పుడే చెప్పు చున్నాను ! ఇక మీరు నాయెదుటఁ బడవలదు !

హారా—ఎదుటఁబడుట యెట్లు ? ఇప్పుడు నీవవరోధకస్యవు ! హైందవరమణివి ! అనూర్యంపశ్యవు ! పరేశబాబుపాప మిప్పటికీఁ బండినది ! ఈముప్పు గాలము నం దాతఁడు కర్మఫలము ననుభవించుఁగాక ! నెలవు !—

సుచరిత గుభాలున వంటయింటిరలుపు మానివైచి క్రిందఁగూర్చుండి పైట చెఱఁగు మొగమున కడ్డము చేసికొని పొంగిపొరలుచున్న దుఃఖావేగము నతికష్టము తో నడంచుకొనుచుండెను. హారానుఁడు మూసవదవముతో వెడలిపోయెను. హరిమోహిని వారిమాటల నన్నిటిని వినియే యుండెను. సుచరిత యిట్లు చెప్పు నని యామె యనుకొనలేదు. ఆమె యానందస్థితవత్తుయై “కాదామఱి ! నాగోపీరల్లభుని పూజా ఫల మూరకపోవునా ?” అని భావించుకొని తత్తణమే పూజాగృహమునకుఁ బోయి గోపాలమూర్తికిఁ బ్రణామముచేసి నేటినుండి భోగము విశేషముగఁజేసి నివేదించెద నని మ్రోక్కుకొనియెను. ఇంత కాలమునకును శోకసాంత్రవస్వరూపముతో నామె యారాధనము శాంతమైయుండెను. ఇప్పుడో స్వార్థసాధనరూపముందాల్చి యత్యుగ్రమును, నుత్తప్తమును, యుధాతురమునై పరిణమించెను.

౬౪

సుచరితతో మాటాడినవిధముగా గోరా యెవ్వరితోడను మాటాడియుండ లేదు అతఁ డింతవఱకు నితరులచెంతఁ దనలోనున్న వాక్యములను, మతమును, నుపదేశములను మాత్రమే వెలువరించుచుండెను. ఇప్పుడు సుచరితయొద్ద నాతఁడు తనలో నుండి తన్నే బయటఁ బెట్టుకొనియెను. ఈయాత్మప్రకాశసంబంధ మగునానందమున నాతనిమతసంకల్పములు కేవలకీమంతము లగుటయే కాక రసపూర్ణములై పోయెను.

అతనిచీవితము నొక సౌందర్యశ్రీ యావరించినట్లును, నాతనితపస్సున దేవత లాకస్మికముగ నమృతవర్షమును గురియించినట్లు నుండెను.

ఈయానందోద్వేగముచేతనే గోరా గొన్నాళ్ళనుండి ప్రతిదినము ననాలించి తముగా నుచరితయింటికి వచ్చుచుచుండెను. కాని వారిమోహినిమాటవలనఁ దానొకప్పుడు వినయుని యనురూపముగ్ధత్వమునకై నిందించి పరిహాసించినసంగతి యాకస్మికముగ గోరాకు స్ఫురికివచ్చెను. ఇప్పుడు తెలియకుండఁ దనకే యట్టియవస్థ కలుగుటం గాంచి యాతఁ డెదరిపడియెను. ఈప్రపంచమునందలి యెన్నియోగోప్పజాతులు నశించిపోయె ననియు, భారతజాతిమాత్రము కేవలసంయమముచే దృఢభావముతో నియమపాలము చేసికొనుచు వేలకొలదియేండ్లనుండి ప్రతికూలాఘాతముల కన్నిటికో సహించి యంతకఱకును దన్ను రక్షించుకొనుచున్న దనియు గోరా మాటిమాటికిని జెప్పుచుండును ! అనియమము శిథిలము కాఁగూడదని గోరాయుద్దేశము ! భారతవర్షమునందలి సమస్తమును దారుమార్తె పోయినను నందలికఠిననియమసంయమాంతరమునఁ బ్రచ్ఛన్నముగా నున్నప్రాణపురుషుని శరీరమునమాత్ర మేయత్యాచారియు, నేరాజపురుషుఁడునుగూడ వాస్తవము చేయఁజాలఁడని యాతఁడు చాటుచుండును. మనము పరజాతికి లొంగియున్నంతకాలము మననియముములను దృఢముగఁ గాపాడుకొనవలయు ననియు, వానిమంచిచెడ్డలను విమర్శించుసమయమిది కాదనియు నాతని యుద్దేశము ! అట్టిగోరాకు వారిమోహిని తిరస్కారవచనము గజరాజున కంకుశపుఁ బోటువలె నుండెను.

గోరా యింటికిఁ బోవునప్పటికి మహిముడు వీధిగుమ్మమువెనుపల నొకబల్లపైఁ గూర్చుండి తంబాకు నేవించుచు, లోనికిఁ బోవుచున్నగోరాను దిలిచి గదిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి “గోరా ! కోపపడవలదని ముందే చెప్పుచున్నాను ! నీకుఁగూడ వినయుని వెట్టియే పుట్టినదా ? అవైపునకుఁ దఱచుఁగ బోవుచున్నావు !” అనియెను. గోరా తెల్లపోయి “భయము లేదు” అనియెను.

మహి—ఈపద్ధతి బాగుగలేదు. ఇది యూరక తిని దాగి తిరిగివచ్చుట మాత్రమే యని నీవనుకొనుచున్నావు. దీనిలోపల నొకసంకెల యున్నట్లు నీమిత్రుని యవస్థంబట్టి తెలియుట లేదా?—పోయెద వేమి ? ముఖ్యవిషయము చెప్పనే లేదు ! వినయునకు బ్రహ్మసమాజముతో సంబంధము సిరపడినట్లు వినియుంటిని. ఇక మన కాతనితో నెట్టిసంబంధము నుండఁగూడదని ముందుగనే చెప్పుచున్నాను.

గోరా—అట్లే కావచ్చును.

మహి—కాని, అమ్మ దీనికి సమ్మతింపనిచో గందరగోళముగా నుండును. మనము గృహస్థులము; ఆడుబిడ్డకుఁ బెండ్లిచేయవలసియున్నది. ఇంటిలో బ్రహ్మసమాజ మున్నచో నే నీయిల్లు విడిచిపోవలసివచ్చును.

గోరా—అక్కటలేను. అట్లు జరుగదు.

మహి—శశివెండి చాలవఱకు సిరపడినది. మాకొత్తవియ్యంకునకుఁ గోడలి కంటె బంగారమునందే యాశ యెక్కువ! మానవుఁడు సశ్వరపదార్థ మనియు, బంగార మంతకంటె కాశ్వరవస్తు వనియు నాతనియద్దేశము! ఔషధముకంటె ననుపాన మునే యాతఁ డధికముగ వాంఛించును. నేనాతనివలనఁ జాలసంగతులను నేర్చు కొంటిని. వానిని నాకుమారునివివాహసమయమున వినియోగింపవలయును. నేను మరల నొకసారి యీదినములలోఁ బురుషజన్మమెత్తి యీవిధముగాఁ బెండ్లి చేసికొన వలయు నని వాంఛించుచున్నాను. ఈజన్మము కొంచెమైనను సారకము కాలేదు. ఇదియా పొరువము! కన్యాదాతను గట్టెలపైఁ బెట్టింపవలదా? బాబూ! నేను నీతోఁ గలసి రేయింబవలు గొంతుచించుకొని హిందూసమాజమునకు జయధ్వనులు చేయఁ జాలను. నాకుమారున కిప్పుడు పదునాలుగుమాసములవయసు! అతని పెండ్లియగువఱ కును నీవు నీమిత్రులతోఁ గలసి హిందూసమాజము నిట్లే నిలిపి యుంచుము! తరువాత పీఠంబును, గిరస్తానీ లై ననుసరియే! ముసల్మానులైనను సరియే! నాకేమియును విచారములేదు. అందుచేతనే శశివెండ్లికి వినయుని బిలువవలదని చెప్పితిని. ఆప్పు డాలోచించుట మంచిదికాదు. ఇప్పటినుండియు నీమాట యమ్మతోఁ జెప్పవలయును!

గోరా యటనుండి తల్లికడకుఁబోయెను. ఆనందమయి యాతనింగాంచి“బాబూ! కూర్చుండుము! ఒకసంగతి యాలోచింపవలయును! వినయుని పెండ్లిమాటవిన్నావా?” అని ప్రశ్నించెను. గోరా మాటాడలేదు. ఆనందమయి మరల“వినయుని పినతండ్రికిఁ గోడము వచ్చినిది. వారెవరును రాదు. ఈపెండ్లి పరేకునింట జరగుటకూడ సంతయ మే. అన్నిపనులును వినయుఁడే చేసికొనవలసివచ్చినది. మనయింటి కుత్తరభాగమున నన్నమేడ రెండవయంతస్తుపై వినయునిపెండ్లి జరిగించిన బాగుగనుండును”అనియెను.

గోరా—అది యెట్లు?

ఆనం—నేను శ్రేకున్నచో వివాహము జరిగించువా రెవరు? ఇక్కడనే పెండ్లి యొనఁచో నే నన్నిపనులను జూచుకొనుట కవకాశముండును. వినయున కంతకష్టము కలుగదు.

గోరా—అట్లు జరుగదమ్మా!

ఆనం—జరుగకేమి? మీతండ్రిని నేనొప్పింతును!

గోరా—వలదమ్మా! ఈపెండ్లి యిక్కడఁ జేయవలదు. నామాట వినుము!

ఆనం—ఏమి! వినయుఁడు వారిమతము ననుసరించి పెండ్లియాడుటలేదే!

గోరా—ఈవాడ మంతయు నేల? వినయున కిష్టమగుఁగాక! ఈపెండ్లి మా కిష్టము లేదు. కలకత్తాలో నిండే దొరకవా? అతనికిఁగూడ నొకయిల్లున్నది కాదా?

చాలయిండ్లున్నవని యానందమయికిఁ దెలియకపోలేదు. కాని వినయుండు బంధువులచేఁ ద్యజింపఁబడి నిర్భాగ్యునివలె నేయింటనో పెండిచేసికొనుట యామెకుఁ గన్పముగా నుండెను. అందుచేతనే యామె తనయింట నీవివాహము జరిగింప నిశ్చయించుకొని యుండెను. గోరా యంగీకరింపకుండుటంగాంచి యామె నిట్టూర్పువిడిచి “మీ శొప్పుకొనకున్నచో మఱియొక యిల్లదెకుఁ దీసికొనవలసివచ్చును. కాని యందు వలన నాకు శ్రమకలుగును ! కానిమ్ము ! మీకిష్టములేనప్పుడు నేనేమిచేయుదును !” అనియెను.

గోరా—అమ్మా ! నీ నీపెండిలోఁ జేరవలదు !

ఆనం—అదేమిమాట గోరా ? నావినయునిపెండి నేనుగాక మఱి యెవ్వరు చేయుదురు ?

గోరా—అట్లు చేయఁగూడదమ్మా !

ఆనం—గోరా ! వినయునితో నీమతము కలియకపోవచ్చును గాని నీకాతనిపై శత్రుత్వ మేల ?

గోరా యిండుక యుత్తేజితుడై “అమ్మా ! నీవన్యాయముగ మాటాడుచున్నావు ! వినయునిపెండితో సంబంధము లేకుండఁ జేసికొనుట నాకుమాత్రము నుఖముగా నుండె ననుకొంటివా ? నాకు వినయునియం దెంతప్రేమ యున్నదో నీకంటెను దెలిసినవా రెవ్వరున్నారు ? కాని యిది ప్రేమవిషయముకాదు. దీనినడుమ శత్రుమిశ్రిత్యము లెంతమాత్రమును లేవు. వినయుండు మంచిచెడ్డల నన్నిటి నెఱింగియుండియే యిక్కార్యమునఁ బ్రవేశించెను. మే మాతనిఁ ద్యజింపలేదు. ఆతఁడే మమ్ములను ద్యజించెను. ఈవిచ్ఛేదమువలన నాతఁ డనుకొన్నదానికంటె నెక్కువకష్టము ననుభవించుట లేదు !” అనియెను.

ఆనం—గోరా ! ఈపెండిలో నీసహాయ ముండదని వినయుండు గ్రహించి యుండును. ఈమాట నిజమే. కాని యీ శుభకార్యమునందు నేనాతని నెంతమాత్రమును ద్యజింపననికూడ నాతఁడు నిశ్చయించుకొనియుండును. వినయుని వధువును నేనాశీర్వాదింపనని యాతనికి సంశయమే కలిగినచోఁ బ్రాణముపోయినను నాతఁ డీపెండి చేసికొనకాలఁడు ! బాబూ ! నేనుమాత్రము వినయునిమనసు నెఱుంగనిదాననా ?

అనుచుండఁగ నే యానందమయి నయనాంచలములనుండి యొకటిరెండుశ్రుతి దువులు జాతెను. గోరామనోమధ్యమున వినయునింగూర్చిన గభీరవేదన యాలోచితముకాఁజొచ్చెను. అయినను నాతఁడు “అమ్మా ! నీవు సమాజమునం దుంటివి. దానికి ఋణపడియుంటివి ! ఈమాట యాలోచించుకొనుము !” అనియెను.

ఆనంద—సమాజముతోడి సంబంధము నాకుఁ చాలదినములనుండి దూరమైయున్నట్లు నీకుఁ బలుమాటలు చెప్పియే యున్నాను. అందుచేతనే సమాజము నన్ను నిందించుచున్నది; నేనును దానికి దూరమై యున్నాను.

గోరా—అమ్మా! నీయీమాట నాకన్నిటికంటెను బాధకరముగా నున్నది!

ఆనందమయి యశుఃపూర్ణస్థిగావలొకములతో గోరాసర్వాంగములను స్పృశించుచు “బాబూ! నిన్నీ బాధనుండి తప్పించుట నాకసాధ్య మనునంగతి యీశ్వరు నకుమాత్రమే తెలియును!” అనియెను. గోరా చటాలున లేచి “అమ్మా! నేనిప్పుడే విషయునిచెంతకుఁ బోయి నీవు సమాజమును వదలుకొంటివి గాన నీ పెద్దీపములను స్వయముగనే చేసికొను మనియు, మాసహాయమును గోరుట యధర్మమును, స్వార్థపరత్వము నగుననియు నాతనితోఁజెప్పెదను!” అనియెను. ఆనందమయి నవ్వుచు “నీయిష్టమువచ్చినట్లు చేయుము! తరువాత నాసంగతి చూచుకొనియెదను.” అనియెను.

గోరా వెడలిపోయినతరువాత ఆనందమయి చాలనేపటికట్లు నాలోచించి మెల్లమెల్లగా నాధునిమహాలునకుఁ బోయెను. నేఁడేకాదకి కావునఁ గృష్ణదయాళుఁడు స్వయంపాకప్రయత్నములలో లేడు. అతఁడు కృష్ణజీనముపైఁ గూర్చుండి మతగ్రంథమును జదువుకొనుచు ఆనందమయిం గాంచి యించుక వ్యస్తచ్ఛాదయుఁ డయ్యెను. ఆనందమయి యాతని కించుక దూరముగ నొకచోఁ గూర్చుండి “చాల నశ్చాయముగాఁ దోచుచున్నది.” అనియెను. సాంసారికన్యాయాన్యాయములకు దూరమై యున్నకృష్ణదయాళుఁడు దానీనభావముతో “అశ్చాయ మేమి?” అనియెను. ఆనందమయి పృగుశ్చరముతో “ఇక గోరాసంగతి రవాస్యముగ నుంచుట కవకాశము లేదు. శిథిలములు చాలఁచిక్కుగా నున్నవి!” అని చెప్పెను. గోరాప్రాయశ్చిత్తప్రస్థావసమమునందే కృష్ణదయాళుఁడు కీయాహ తోఁచెను. కాని యోగసాధనప్రక్రియలలో నాతఁడీసంగతి మఱచిపోయెను.

ఆనంద—మనశశివెండి యీవెలలో జరగును. నేనిదివఱ కిట్టికార్యములు వచ్చినప్పుడేదో వంక పెట్టుకొని గోరాతో వెక్కడకో పోవుచుంటిని. ఇంతవెద్దశుభకార్యము నీనడుమ మన యింట జరుగుట. లేదు. కాని శశివెండిలో గోరాను మనతో నుంచుకొనుట యెట్లో చెప్పఁడు! నాకు కాంతి నొసంగు మనియు, నాయపచారమును క్షమింపుమనియు నేనీశ్వరునిఁ బ్రార్థించుచునే యున్నాను. ఇంకను, దాచియుండినచో గోరా వలనఁ జాలగొడవలు పుట్టును. అతనికి సర్వమును వెల్లడించుటకు మీరనుమతింపవలయును!

కృష్ణదయాళునితపస్సున కింద్రుఁ డంతరాయముం గూర్చిఁజూడెను. అతఁడు వాయుసాధనము చేయుచుండెను; క్రిమముగా నాహారము తగ్గించెను. పొట్ట వెన్ను

నందుకొనుట కింక సెంతయోకాలము విలంబము లేదు. ఇట్టిసమయములో నీయత్నా తమా?—అతఁ డానందమయిం గాంచి “నీకు మతిపోయినది! ఇప్పు డాసంగతి వెల్లడించినచోఁ గొంప మునుఁగదా ? జరుగవలసిన దేదో జరిగిపోవును. సాధ్య మైనంత వఱకు నీవు జాగ్రత్తగా నుండుము! ఉండకున్నను దోషములేదు!” అనియెను. తామ జీవించియున్నంతవఱకేమియు వెల్లడికాఁగూడదనియుఁ దగువాత నేమైనను మంచిదే యనియుఁ గృష్ణదయాళుఁ డనుకొనియెను. ఆనందమయి యేమి చేయుటకుం దోచక లేచి యిండుక సేపు నిలిచి “మిత్రీరక్షితి యెట్లున్నదో చూచుకొనుచున్నారా?” అని ప్రశ్నించెను. ఆనందమయి యీమాటత్యమునకుఁ గృష్ణదయాళుఁడు సకాలున నవ్వి “శరీరమా ?” అనియెను.

ఈవిషయమై యాలోచించు టంతముఖ్యము గాదని యెంచి యాతఁడు మరలఁ దనపు సకమును జదువుకొనఁదొడంగెను! ప్రక్కగదిలో సన్యాసిచెంత మహిమఁడు కూర్చుండి గృహస్థులకు ముక్తియున్నదా లేదా యనువిషయమును బ్రశ్నించి యాయ తీంద్రునిప్రత్యుత్తరమునకు భక్తిభావముతో నెదురుచూచుచున్నవానివలె వినతుఁడై కూర్చుండియుండెను. గృహస్థులకు ముక్తి లేదనియు వారికి స్వర్గముండు ననియుఁజెప్పి యెట్లో మహిమని కాంతింపఁజేయవలె నని సన్యాసి ప్రయత్నించెను గాని మహిమఁ డంతమాత్రమున నూరకుండక “మహాత్మా! నాకు ముక్తియే కావలయును. స్వర్గము తోఁ బ్రయోజనము లేదు. ఏదోవిధముగా బిడ్డవెండ్లి చేసికొని మీపాదసన్నిధిని చూక్తిసాధనము చేసికొనఁదలంచి యున్నాను. కాని కన్యానివాసము నులభసాధ్యమా? దానికి మీదయకావలయును!” అని విన్నవించుకొనఁదొడంగెను !

౬౫

నడుమనడుమ నాత్మవిస్మృతి కలుగుచుండె నని తెలిసికొని గోరా మునుపటికం పైను సాహసముతో మెలగుచుండెను. సమాజమును మఱచి మోహభిభూతుఁడ నగుటచేతనే నియమశ్రేణిల్యము కలుగుచున్న దని యాతఁడు సిరపఱచుకొనియెను. అతఁడు సుంధ్యాకృత్యములను దీర్చికొని గదిలోనికిఁ బోవునప్పటికిఁ బరేశుఁ డటుఁ గూర్చుండియుండుటచే గోరాగుండె గుభిల్లుచునియెను. పరేశునితోఁ దనజీవిత మేక మాత్రగ్రాధితమగు నిగూఢాత్మీయతాసంబంధము కలిగియున్నట్లు గోరాసర్వాంతఃక రణములను విశ్వసించి యుండెను. అతఁడు పరేశునకు నమస్కరించుటయుఁ బరేశుఁ డాతనిం గాంచి “వినయుని పెండ్లిమాట నీవు వినియే యుండువు! అతఁడు బ్రాచ్యమ తానుసారము పెండ్లిచేసికొనఁ దలపలేదు!” అనియెను. గోరా త త మే “అయినచో నాతఁ డేపెండ్లి మానుకొనుటయే మంచిది!” అనియెను. పరేశుఁ డీవిషయమున వాడిం పఁ దలపక నవ్వుచు “సమాజమువా రెవ్వరు నీ పెండ్లికి రారు! వినయునియాత్మీయు

అను రారంట! కన్యాదానము చేయుటకు నేనొక్కడనే యున్నాను. ఇంక వినయు నిపక్షమున నీకంటె నెవ్వరున్నార? ఈవిషయమె నీతో నాలోచించుటకే వచ్చి తిని." అనియెను. గోరా తలతిప్పించు "ఈప్రయత్నమున నేను లేనప్పుడు మీరు నాయాలోచన యేల?" అనియెను.

పరేశుడు విస్మితుడై గోరావంక నిచుక నేపు చూచి "నీవు లేవా?" అనియె ను. పరేశునివిశ్మయమునకు గోరా యొక్కింతనేపు సంకుచితుడై యంతలోనేద్విగుణైర్వ్యమును వహించి "ఇందు నాసంబంధ మెట్లుండును?" అనియెను. పరేశుడు కాంతముగా "నీవాతని మిత్రుడవు! మిత్రప్రయోజన మన్నిటికంటె నధికమైనది గాదా?" అనియెను.

గోరా— నీ వాతనిమిత్రుడనే కాని యీప్రపంచమునం దీసంబంధ మొక్క టియే యన్నిటికంటెను నాకు ఘనబంధము కాదు.

పరే— నీకు వినయునిప్రవర్తనమునం దేమైన నధర్మ మగపడినదా ?

గోరా— నిత్య మనియు, లౌకిక మనియు ధర్మమిరుదెఱంగులైయుండును. అం దు సమాజనియమములచేఁ బ్రకాశమాన మగుధర్మమును దిరస్కరించినచో సంసారము విధ్వస్త మైపోవును.

పరే— నియమము లసంఖ్యములై యుండును. సకలనియమములందును ధర్మము ప్రకాశించుచుండు నని నిశ్చయింపవచ్చునా ?

ఈ ప్రయత్నమునందే గోరాహృదయ మింతవఱకును మధింపఁబడి యొకసిద్ధాంత మును గ్రహించెను. అందుచేతనే గోరా యిక్ష్వా దేంతమాత్రమును జలింపక తీవ్రభావముతో "నియమపూర్వకముగ మనము సమాజమునకు లోబడకున్నచో సమాజాంతరమునందలి గభీరతమోదేళమునకు భంగము కలుగును. ఆయుద్దేశము నిగూఢ మైనది. దానిని స్పష్టముగా గ్రహించుట ప్రత్యేకవ్యక్తికి సాధ్యము కాదు. అందుచేతనే యాలోచన చేయుటకు సమాజమును విశ్వసించుటకుఁ దగినకత్తిని మనము సంపాదించవలయును!" అనియెను.

పరేశుడు గోరామాటలను దుదికఱకును విని యాతఁడు తనప్రాగల్భ్యమునకించుక సిగ్గుపడినట్లు గ్రహించినతరువాత "గోరాబాబు! నేను నీ ప్రధానోద్దేశమును విశ్వసించెదను. ప్రతిసమాజమధ్యమునను బరమేశ్వరునివిశేషాభిప్రాయ మున్నదనుట సత్యమే! అది యెల్లరకును స్పష్టము కాదనుటయు నిజయే. కాని, దానిని స్పష్టముగ దెలిసికొనఁ బ్రయత్నించుటయే మానవకర్తవ్యము! చెట్లవలె నచేతనభావముతో నియమపాలనముం జేయుటమాత్రమే సార్థకత్వము కాదు!" అనియెను.

గోరా—సమాజనియమములను సంపూర్ణముగ నవలంబించినచో సమాజోద్దేశము స్పష్టముగా బోధపడునని నాయుద్దేశము! దానితో విరోధించినచో దాని నాతంకపఱచుటయే కాక పొరపాటునకు గుఱిచేసినట్లుకూడ నగును.

పరే—ఆతంకములును, విరోధములునులేకుండ సత్యపరీక్ష కాజాలదు. ఆసత్యమేదో ప్రాచీనకాలమున నెవ్వరో కొందఱు జ్ఞానులచే గ్రహింపఁబడి యెప్పటికిని నొక్కతరుననే యుండుటలేదు. ప్రత్యేకకాలములందు వివిధనిరోధాఘాతమధ్యమునం దుండి లోకులయెదుట నాసత్యమునూత్తమూత్తముగాఁ బ్రత్యక్షమగుచుండును. విమోచన నేనీవిషయమున వాదింపఁ దలఁచుకొనలేదు. నేను మానవుని కృత్రిమత్వాతంత్ర్యమును విశ్వసింతును. ఏది నిత్యసత్యమో, యేది యనిత్యకల్పనమో తెలిసికొనఁగలిగినజ్ఞానమునందే సమాజోన్నతి యాధారపడి యుండును.

అని పరేశుఁడు లేచెను! గోరాయును లేచెను. అప్పుడు పరేశుఁడు “వినయునకు మిక్కిలిదవగు నీదిక్కార్యమును జరగింతు వని యెంచి సమాజనిరోధమువలన నేను తప్పుకొనఁదలంచితిని. ఇట్టిచో నాత్మీయులకంటె మిక్కిలిధికులుగదా! కాని వినయుని ద్యుతించుటయే నీకుఁ గర్తవ్యమని తోచినప్పు డీభారమంతయు నామీఁదనే పడినది! కావున నిక్కార్యము నేనొక్కఁడనే నిర్వహింపవలసివచ్చినది!” అనియెను. ఒక్కఁడనే యను పరేశునిమాటలో నెంతయర్థమున్నదో గోరా యప్పు డూహింపలేదు. వరదాసుందరి యాతనికి విరుద్ధముగా నుండెను! ఇంటిలోనిబిడ్డల కిషము లేకుండెను! వారిమోహిని యొప్పుకొన దని పరేశుఁడు నుచరితను బెండ్లికిఁ బిలువలేదు. ఒకవంక సమాజమువా రందఱును ఖడ్గవాస్తులై యుండిరి. వినయునిపినతండ్రియు, నాత్మీయులు నాతని ననేకవిధములఁ దిట్టుచు నుత్తరములను వ్రాసిరి!—

పరేశుఁడు వెడలిపోయినంత వే యవినాకుఁడును మఱికొందఱు సామాజికులును వచ్చి పరేశునుద్దేశించి యాక్షేపింపసారంభించుటయు గోరా “వలదు. ఆతఁడుపూజ్యుఁడు. ఆతని మీరు గౌరవింపఁజాలకున్నచో నాతని నిందింపవలయునను మీనీచోద్దేశము నైనను మార్చుకొనుఁడు” అనియెను. గోరాకు మరలఁ దననఁ ఘమువారితో నెప్పుటికలె సమావేశము కలిగెను. కానియభిరుచి లేదు! “ఇవి యేమియును గాదు. ఇదియొక పని యనిచెప్పుట కవకాశము లేదు. దీనియందుజీవము లేదు. ఇట్లే కేవలము వ్రాముట, యుపన్యసింపుట, గుంపుచేర్చుట మొదలగువానివలన లాభములేదు! నన్నమే!” అను నుద్దేశ మాతనిస్వాదయము నిదివఱకన్నడును బాధింపలేదు. నూతనశక్తిచే విజృంభించు నాతనిజీవితము పూర్ణభావముతోఁ బ్రవహించుటకు సత్యపథమును నిరీక్షించుచుండెను. ఇది యేమియు నాతని బాగుగఁ దోచుట లేదు.

ఒకవంకఁ బ్రాయశ్చిత్త వశకుఁ బ్రయత్నము జరుగుచుండెను. ఇది గోగా కుత్సాహమే. ఇది కేవల మకుచిప్రాయశ్చిత్తమే కాదనియు, దీనివలన నొక్కసారి గా సంపూర్ణ నూతననిర్మలదేహముతోఁ గర్మక్షేత్రమున నవజన్మలాభముం గాంచవలయు ననియు గోరాయుద్దేశము ! దీనికి దిననిర్ణయ మయ్యెను ! పూర్వపశ్చిమవంక పండితుల కందఱకు నాహ్వానము లంపఁబడుచుండెను. ధనము సమకూర్పఁబడియెను. ఇది దేశోపయోగకరమగు కార్యమని సంఘమువా రందఱు ననుకొనుచుండిరి. అవి నాకుఁ దందఱతోడను రహస్యముగ నాలోచించి పండితసభలో గోరాకు హిందూ ధర్మప్రదీపకుఁ డనుచిగుదము నిచ్చుట కేర్పఱచుకొనియెను. ఈవిషయమున సంస్కృత శ్లోకములతో స్వర్ణాక్షరములు ముద్రించినసమ్మానపత్రమునుగూడ నర్పింపఁదలచెను. మాక్షుముల్లరుదొరవారి ఋగ్వేదాంగ్లేయభాష్యగ్రంథమునుగూడ విలువగల మొరా కోబైందు చేయించి యాతనికి బహుమాన మిచ్చుట కేర్పఱచుకొనియెను. ఈవిధము గా సంఘములో ననేకవిధము లగునాలోచనలు జరుగుచుండెను.

౬౬

వారిమోహినికి మఱఁదియొద్దనుండి యుత్తరము వచ్చెను. అందు క్షేమసమాచారములకు, దరువాత నిట్లు బ్రాయఁబడి యుండెను. “అమ్మా ! మీరు వ్రాసిన నంగతు లన్నియును బాగుగఁ దెలిసికొంటిని. 12,18 ఏండ్ల కన్య యున్నదనియు, నెదిగినపిల్లవలె నగపడు ననియు, నైనను బాధకము లేదనియు వ్రాసితిరి. ఆమెకుఁ గలసంపత్తి జీవితస్వత్వమో చిరస్వత్వమో తెలిసికొని వ్రాసినచో నన్నగారితోమాటాడి యాయన యుద్దేశము తెలిసికొందును. ఆయనయును సమ్మతించుననుకొందును. కన్యకు హిందూమతనిష్ఠ యున్నదని వ్రాయుటచే సంతోషముగా నున్నది. కాని యామె బ్రహ్మసమాజమునఁ బెరిగినసంగతిమాత్ర మెచ్చటను వెల్లడి కాకుండఁ జేయవలయును. రాబోవు చంద్రగ్రహణమునకు గంగాస్నానమునకు వచ్చెదను. వీలైనచో వచ్చి కన్యను జూచెదను.”

మరల నెప్పటికైన నత్తవారిల్లు మాచుభాగ్యము కలుగునను నాశ వారిమోహిని కింతవఱకును లేకయే యుండెను. శ్వశురగృహత్యాగదినమప్పు డామెకు మృతదినము వలె నుండెను. ఇప్పు డెట్లయిన నుచరితములమునఁ దన కాభాగ్యము లభించు నని యామె యాశపడుచుండెను. ఆయినను దొందరపడుట కామెకు సాహసము లేకుండెను. ఎంతనమీపమునం దున్నను నుచరితవృద్ధయోద్దేశమును వారిమోహిని గ్రహింపఁ జాలకుండెను. ఆమె నమయమును నిరీక్షించుచు నుచరితను బాగుగఁ బరీక్షించుచుండెను. వారిమోహిని క్రిమముగాఁ దనపూజను స్వల్పకాలములోనే ముగించుకొనుచు నెప్పుడును నుచరితను దనకంటియెద్దుటనే యుంచుకొనుచుండెను.

గోరారాక యాకస్మికముగ నాగిపోవుటచే దొడ్డమ్మయాతనినేమైన నన్నదే మో యని నుచరితయనుకొని “మంచిది ఆతడు రాకపోయినను, నాతడే నాగురుడు ! నాగురుడు !” అని నిశ్చయించుకొనియెను. ప్రత్యక్షగురునికంటె నప్రత్యక్షగురుని యాకర్షణమే తీవ్రమైనది. ఏమనిన—అప్పుడు గురుసందర్శనాభావము నెట్లయినఁ దీర్చుకొనవలయునని స్పృహయము ప్రయత్నించుచుండును. నుచరిత యిదివఱకు గోరాతోఁ దర్కించువిషయముల నిప్పు డాతనిగ్రాహములనుండి చదువుకొని ప్రతివాదము లేకుండఁగనే బోధపఱచుకొనుచుండెను. ఏదైనఁ దెలియనప్పు డాతడుండిన బోధించునుగదా యని యనుకొనుచుండెను. కాని యాతని తేజోమూర్తి గాంచవలయుననియు, నాతని గంభీరభావణముల నాలకింపవలయు ననియు నామెకుఁగలకోరిక యెట్లును దీరుటలేదు. ఇట్లునివర్తితంబగు నామె యాంతరికాత్సుక్యము నిరంతరమును వర్ణించు నామె శరీరమును శుష్కింపఁజేయుచుండెను. గోరాదర్శన మనేకుల కనాయాసముగ లభించుచున్న దనియు, వారికి దానిమూల్యమే తెలియ దనియుఁ దలఁచుకొని, తలఁచుకొని నుచరిత బాధపడుచుండెను. ఒకనాటియపరాహ్లాసమయమునలలిత వచ్చి యామెను గొఁగిలించుకొని “అక్కా ! నుచరితా !” అనియెను.

నుచ—ఏమే సోదరీ ! లలితా !

లలి—అంతయు సిగ్గుమైనది.

నుచ—వివాహ మెప్పుడు ?

లలి—సోమవారము.

నుచ—ఎక్కడ ?

లలి—తండ్రిగారికే కాని నాకుఁ దెలియదు.

నుచరిత తనబాహువులతో నామెను బరివేష్టించి “సోదరీ ! ఆనందముగా నున్నదా !” అనియెను. లలిత నవ్వుచు “ఆనందము కాకేమి ?” అనియెను. నుచరిత నవ్వుచు “నీకోరిక తీరినది. నీ కింక పెద్దరితోడను జగడ మాడుట కవకాశము లేదు. అందుచే నీయుత్సాహ మెక్కడఁ దగ్గిపోవునో యని నాకు భయముగా నున్నది” అనియెను. లలిత నవ్వుచు “జగడమాడుమనుష్యుల కభావ మేమున్నది. ఇప్పు డింక నట్టివారికొఱకు వెలుపల వెదకికొననక్కఱలేదు !” అనియెను. నుచరిత తరనునితో లలితబుగ్గవై బొడుచుచు “అలాగా ! ఇంతటితో నీవది తగ్గు ననుకొంటిని. అట్లయినచో నమాయకుఁ డగు వినయునితో జాగ్రత్తగ నుండు మనిచెప్పెదను !” అనియెను.

లలి—మీయమాయకున కింక జాగ్రత్తపడుట కవకాశములేదు ! ఆతని కింక రక్షణము లేదు. ఆతనిజాతకఫలము సిద్ధించినది. ఇంక వెంతవిచారింపినను లాభము లేదు.

నుచ—సోదరీ ! నేనెంతయానందపడుచుంటినో చెప్పజాలకున్నాను. “వినయునివంటిస్వామికి నీవు తగినదానవు కావలయు ననియే నాస్థాిరవము !

లలి—సరే. కాని నావంటిభార్యకుఁ దగినవా రెవ్వరును గానక్కఱలేదా ? నీవీవిషయముంగూర్చి యాతనినొసారి యడిగి యాతనియందేళము వినము ! అట్లయినచో నట్టివిచిత్రపురుషునియాదరము నింతకాలమువఱకును గ్రహింపజాలనందులకు నీవు విచారపడక మానవు !

నుచ—ఎట్లయిన నేమి ! ఇంతకాలమునఁ కొకరత్నవర్తకుఁడు లభించెను. రత్నమవగు నీకుఁ దగినమూల్యము నిచ్చుచున్నప్పు డీక విచారము లేదు. ఇక నీకు మావంటి సామాన్యలయాదరమును యాచింపవలసినపని లేదు.

లలి—అట్లు కాదు ! తప్పక కావలయును. నీయాదర మంతయు నాయుండే చూపవలయును ! నాకన్నఁ గప్పి దానిని మఱి యెచ్చటను వినియోగింపఁగూడదు.

నుచరిత లలితకపోలమునఁ గపోలము నుంచి “సోదరీ ! నాయాదరము నీకెవ్వరికి నొసంగను !” అనియెను.

లలి—ఎవ్వరికి నీయవా ? నిజముగా నెవ్వరికి నీయవా ?

నుచరిత యూరక తలయూఁచెను. లలిత యిండుకవెనుకకు జరిగి “అక్కా ! నీవెవ్వరినైన నాదరించుట నేనెన్నఁడును సహింపజాల నని నీవే యెఱుంగుచువు ! నేనిన్నాభ్యుతకును జెప్పలేదు. ఇప్పుడు చెప్పుచున్నాను ! గోరాబా బింకను మన యింటికి వచ్చుచుండుట బాగుగ లేదు. ఏమూటయు నీయొద్ద నాపజాలని నే నేమో కాని ఈసంగతి యింతవఱకును జెప్పలేకపోయితిని. ఆతఁడు కొత్తగా వచ్చినప్పుడే నాకుఁ గోపము కలిగినది. నాకుఁ దెలియదనుకొంటివా ? నీవు నాయొద్ద నాతనిపేరైన వెత్తుకుండుట నాకు మఱింతకోపముగా నుండెను. నీవు నాకంటెను నాతని నధికముగఁ బ్రేమించుట నాకసహ్యముగా నుండెను. అందుచే నేనెంతకష్టపడుచుంటినో నీకట్లు చెప్పఁగలను ? ఇప్పుడుగూడ నాయొద్ద నీవాతనిపే రెత్తుటలేదని నేననుకొనుచున్నాను. నీయందేళ మడికాదని చెప్పినచో నాకింకఁ గోపము లేదు. ఎంతో సంతోషముగా నుందును. కాని సోదరీ ! నీవొకవేళ—” అనుచుండఁగనే నుచరిత తత్తరముతో నామెనోటిని మూసి “సోదరీ ! నీపాదములపైఁ బడియెదను ! ఆమాటమాత్రమనవలదు ! ఆమాట విన్నచో నాకు భూగర్భమున మునిగిపోవలయు నని తోఁచును !” అనియెను.

లలి—ఏమిసోదరీ ! ఆతఁడు—

నుచరిత వ్యాకులస్వరముతో “వలదు ! వలదు. పిచ్చిమాట లాడకుము. లలితా ! తలఁచుకొనుటక నఁ గూడనిమాట నోటితోఁ బలుకవచ్చునా ?” అనియెను. నుచరిత యీశుంకోచమునకు లలిత విరక్తయై “సోదరీ ! ఇదియంతయు నీనటనయే గాని నేనంత

యును గ్రహించియేయున్నాను. నేను నీకంతయు నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁగలను—” అనుచుండఁగా నుచరిత లలితచేయి వదలించుకొని గదినుండి యవ్వలకుఁబోయెను. లలితయు వెనుకనే పోయి యామెను బట్టుకొని “నరే! చుందిది! అక్కా! ఇంక నే నేమియు మాటాడను” అనియెను.

నుచ—ఎన్నఁడు నీమాట యెత్తవుగద ?

లలి—అంతగొప్పప్రతిజ్ఞ చేయఁజాలను! ఆవశ్యకమైనసమయమైనచో నీమాట యెత్తెదను; లేనిచో లేదు! ఇట్లు ప్రమాణము చేయఁగలను.

కొన్నాళ్ళనుండి వారిమోహిని నుచరితను విడువక యామె వెనువెంటనే మనలనుచుండెను. ఆమె యిట్లు సంశయముతోఁ బరిశీలించుచుండుట నుచరితహృదయము నకు భారముగానుండెను. కాని లోపల వెంతబాధగానున్నను నామె వెక్కిరియి ననఁజాలకుండెను. మఱియు నిప్పుడు లలిత వెడలిపోవుటచే నతిక్లాంతహృదయ యగు నుచరిత బల్లపై రెండుచేతులనడుమఁ దల నుంచుకొని యేడువఁదొడంగను; దీపము వెలిగింపవచ్చిన నేనకుని చూడని వారించెను. అప్పుడు వారిమోహినికిఁ బూజాసమయ మైనను నుచరిత క్రిందికి దిగిపోవుటం గాంచి యామె నుచరితగదిలోనికిఁ బోయి “రాధారాణి” అని పిలిచెను. నుచరిత తెలియకుండఁ గన్నీరుతుడుచుకొని చటాలున లేచి నిలువఁబడియెను. వారిమోహిని ‘అదియేమి?’ అని ప్రశ్నించెను. నుచరితమాటాడలేదు. మరల వారిమోహిని కఠోరస్వరముతో ‘ఇది యంతయు నేమో బోధపడుట లేదు!’ అనియెను.

నుచ—దొడ్డమ్మా! నీవు శేయుంబవలు నన్నిట్లు పరీక్షించుచుంటి నేమి ?

వారి—కారణము నీకు బోధపడుటలేదా ? నీవునిద్రాహారములు లేక విచారించుచుంటిని. ఈలక్షణము లన్నియు నేమి ? నేను చంటిబిడ్డనా ? ఈమాత్రము నాకుఁ దెలియదా !

నుచ—అమ్మా ! నీకేమియును తెలియదు. నాకుఁ బ్రతినిమిషమును నసవ్యా మగునంతటియశ్చాయ మగుదారుణసంశయము నీలోఁబుట్టినది !

వారి—నేను పొరపాట పడినచో నీవు నాకు నిజము చెప్పరాదా ?

నుచరిత ధైర్యముతో సంకోచ మంతయును విడిచి “అమ్మా! నేను నాగురుని చెంత నొకనూతనవిషయమును గ్రహించితిని. దానిని సంపూర్ణముగ గ్రహించుకొని లేకుండుటచే నేను దానికొఱకుఁ బ్రయత్నించుచుంటిని గాని కేవలము నీతో దగవు పెట్టుకొనఁదలఁచుటలేదు. కాని నీవు మాసంబంధమును వికృతముగఁ జూచి యాతని నవమానించి పంపింప చితివి ! నీవారనితోఁ జెప్పిన దంతయుఁ బొరపాటే! నీకు నాయందుఁ గలసంశయమును మిథ్యయే! నీపని కాగుగ లేదు. నీవారని నగౌరవింపఁ

జాలవు! నాయెడల నింతకూర్చునుగ మెలగుటకు నేను నీకేమి చేసితిని?" అని చెప్పచు స్వరము రుద్రమెపోవుచుండుటచే నామె మఱియొకగదిలోనికి బోయెను. హరిమోహిని వాతబుద్ధియై "అయ్యోబాబూ! ఇట్టివింతలు నేనెన్నఁచును వినలేదు!" అని యనుకొనియెను.

నుచరిత యించుక కాంతించినసమయము చూచి హరిమోహిని యామె నన్నమునకుఁ గూర్చుండఁబెట్టి "అమ్మా! నేను చిన్నదానను గాను. బాల్యమునుండియు హిందూధర్మములను జాలవఱకు వినియుంటిని. నీకేమియుఁ దెలియదుగావున నే గోరా నీకు గురువై నిన్ను భ్రమపెట్టుచున్నాఁడు! నేనాతనిమాటలను వింటిని. అందు విశేష మేమియులేదు. ఆతనికాస్త్రచుంఠయు నాతఁడు కల్పించుకొన్నదే. ఈసంగతి యంతయు నాకుఁ దెలిసిపోయినది. నేనును గురూపదేశముం గాంచితిని. నాగురు విట్టి వాఁడు కాఁడు! సమయము వచ్చినప్పుడు నీకాతనిచే మంత్రోపదేశముచేయించెదను. నీకేమియు భయములేదు. నేను నిన్ను హిందూసమాజమునఁ జేర్చెదను. నీవు బ్రాహ్మగృహమునం దున్నను లేనట్లే! ఈసంగతి యెవ్వరికిఁ దెలియును? నీవు పెద్దదానివలె నగపడెద వనుమాట నిజమే. కాని నీ జాతకమును జూచినవారెవరు? డబ్బున్నచో నంతే చాలును. అన్నియును దొరికికొనిపోవును! అది యున్నచోఁ గౌవర్తకన్య కా యస్థకన్య యైపోవును. ఇట్టి వెన్నియో నేను నాకన్నులతోఁ జూచితిని. హిందూసమాజమున నిషేధమునుగల్పించు సమాజకర్తలగు సద్బ్రాహ్మణులయింటనే నేను నీకు సుబంధముం గూర్చెదను. గురువుకొఱ కింతగాఁ బరితపించుటయు నింకగా దుఃఖపడుటయు నీకక్కఱలేదు!" అని యీవిధముగా బోధించుచున్నకొలఁదియు నుచరిత కాహారమునం దగుచికలుగుచుండెను. ఆమెతోటి కొకముద్దయైనను బోవుటలేదు కాని యామె మానముతో బలవంతముగా భోజనముచేయుచుండెను. అన్నముతినకున్నచో హరిమోహిని కింకను పెట్టి యనుమానము కలుగునో యని యామెకు భయము!

నుచరిత యేమియు మాట్లాడకుండుటం గాంచి హరిమోహిని తనలో "హిందువును గావలె నని యేడ్చుటయే కాని చెప్పినమాట వినిపించుకొనదు. ప్రాయశ్చిత్త మక్కఱలేదు. పరిడేవగ మక్కఱలేదు. కొంచెముసాము కర్పచేసి యనాయాసముగ సమాజమునఁ జేరవలయు ననునుల్సాహమైన లేకుండ నేను హిందువును గావలయు నను కొన్నంతమాత్రమున నేమిలాభము!" అని భావించుకొనుచుండెను. గోరా కపటి యనియు, నాతఁడెట్లు కపటనటనము చేయుటకు నుచరిత ధనరూపహావనములే కారణము లనియు నామె నిశ్చయించుకొనియెను. అతిశీఘ్రముగాఁ గంపెనీకాగితము లతోఁగూడ నుచరితను దనయత్తవారింట బంధించుట మంచి దని యామెయుద్దేశము. నుచరితమనను మెత్తబడినఁగాని యీపని సాగదు. అందుచేత నే యామె తనయత్తి

టిగొరవముంగూర్చి నుచరితకు రేయంబవలు బోధించుచుండెను; వారిసామర్థ్యముంగూర్చియు, సమాజమునందలి వారి పలుకుబడింగూర్చియు, వారికిఁ బ్రతికూలు రైనచో నిష్కళంకులైనను నిషేధింపఁబడుటంగూర్చియుఁ బ్రతికు లైనను వారి కనుకూలు రైనచో సమాజమున గొరవింపఁబడుటంగూర్చియు నుదాహరణపూర్వకముగా నామెకు బోధించుచుండెను.

నుచరిత తనయింటికి రాకుండవలయు ననువరదానుందరి యుద్దేశము రహస్యమై యుండలేదు. తనవ్యవహార మంతయు స్పష్టముగ నుండవలయు ననియే యామెయభిమానము. ఆమె యితరులను గతినముగ మందలించునప్పుడు తనకిది స్వభావమని ముందు నే చెప్పుచుండును. అందుచే నుచరితకు వరదానుందరియింట నెట్టియాదరమును లేకుండఁ జోయెను. తాను తఱచుగ నటుఁ బోవుచున్నచోఁ బరేశునకుఁ గూడ నశాంతి కలుగు నని నుచరిత భావించుకొనియెను. ఇందుచేతనే యెంతోపని యున్నప్పుడు గాని నుచరిత యటుఁ బోవుట లేదు. ఇందుచేతనే పరేశుఁడు దినమున కొకటిరెండు సారులు నుచరిత యింటికి వచ్చి మాటాడి పోవుచుండెను.

కొన్నాళ్ళనుండి యాలోచనలచేతను, బనులచేతను బరేశుఁడు నుచరితయింటికి వచ్చుట లేదు. ప్రతిదినము నాతనిరాకకు నిరీక్షించుచుండుటచే నుచరితహృదయమున సుకోచమును గవ్వమును దోచుచుండెను. పరేశునితోఁ దనకుఁగల గభీరతమకుభ సంబంధమెన్నఁటికిని విచ్చిన్నము కాఁజాల దని నుచరిత యెఱుంగును గాని, యొకటి రెండు బహిష్కాతము లామెను బలవంతముగ నాకర్షించుచుండుటచే నామె బాధకు విశ్రాంతి లేకుండెను. ఒకవంక వారిమోహిని తనజీవనము నసహ్యముగఁ జేసివైచుచుండెను. అందుచే నుచరిత వరదానుందరిచేయు నగొరవమునకైన నంగీకరించి పరేశునింటికిఁ జోయెను.

అపరాహ్ణశేషనూర్యుఁడు పశ్చిమాకాశమునఁ గిరిండికి దిగిపోయి యారెండంత స్తలమేడనీడ నతిద్దీర్ఘముగ విస్తరింపఁజేయుచుండెను. ఆమందిరోగ్యానమునం దారిదను బరేశుఁడు తలవంచుకొని యొంటిఁగా బచారు చేయుచుండెను. నుచరిత యాతనిచెంతకుఁ బోయి “బాబా! డేమముగ నున్నారా?” అని ప్రశ్నించెను. పరేశుఁడాకస్మికముగఁ దనయాలోచనను విడిచి నుచరితవంకఁ దిలకించి “అయ్యో! నుఖముగ నేయున్నాను!” అని “సోమవారమునాఁడే లలితవివాహము!” అనియెను.

తన్నుఁ బిలువకుండుటకును, దనతో నాలోచింపకుండుటకును గారణ మేమని నుచరిత యడుగఁదలఁచెను గాని తనయందుఁగూడ నొకలోప మగపడుచుండుటచేఁ గుఱిత యెఱోయెను. మానుపటివలె నున్నచో నామెకుఁ బిలువలే దనువిచారమే లేక యుండును. ఆమెమనసులోని విచారమునకుసరిగాఁ బరేశుఁ డప్పుడు “రాధా! నిన్న

సారి పిలువజాలకపోయితిని" అనియెను. నుచరిత తెల్లపోయి "ఏమిబాబా?" అని యెను. ఆమాటకు బదులు చెప్పక పరేశుఁ డామెనంక నిరీక్షించుచుండెను. నుచరిత యింక సహింపజాలక తల వంచుకొని "నామనములో నొకవిధమగు పరివర్తనము కలిగిన దని మీరు భావించి యుందురు!" అనియెను. పరేశుఁడు మృగులముగా "ఔను! అందుచేత నే నిన్ను నికోధింపరాదని యనుకొంటిని!" అనియెను.

నుచ—బాబా! నేనుమీకంతయుఁజెప్పదలంచితిని. కాని మీదర్శనములభింక లేదు. అందుచేత నే నేనిట్లు వచ్చితిని నామనోభావము మీకు స్పష్టముగాఁ దెలుపఁ దగిన సామర్థ్యము నాకు లేదు. సరిగాఁ జెప్పలేనోమో యని భయపడుచున్నాను!

పరేశ—ఇది స్పష్టముగాఁ దెలుపుటకు నులభమైనవిషయము కాదని నే నెఱుఁగుదును. నీవు నీభావమధ్యమనం దొకవస్తువును గ్రహించి యనుభవించుచుంటిని. కాని దానియాకారప్రకారములు నీకుఁ బరిచితము లగుట లేదు.

నుచరిత యింపుక విశ్రాంతి నంది "ఔను అది నిజమే. కాని నాయనుభవ మెంతప్రబలమైనదో యెట్లు చెప్పఁగలను? నూతనచైతన్యముతో నూతనజీవనముం గాంచినట్లుంటిని. నన్ను నే నిట్లెన్నఁడును భావించుకొనలేదు. నాకిదివఱకు నాదేశ సంబంధ మగు నెట్టిభూతభవిష్యత్సంబంధము లేకయుండెను; కాని యిప్పు డామన సంబంధము ప్రబలనత్య మైనదనుజ్ఞానము నాస్వాగయాంతరమునం దద్భుతముగాఁ దోచుచున్నది. నేనింక దాని నెట్లును మఱవజాల కున్నాను. బాబా! నేను సత్యము చెప్పుచున్నాను. నేను హైందవి నని యిదికఱ కెట్లును నానోటితోఁ జెప్పజాల కుంటిని. కాని యిప్పుడు నాస్వాదయ ముత్సాహముతో విస్ఫుంజయముగా నట్లు చెప్పఁజూచుచున్నది! ఇందువలన నాకానందమే బోధ యగుచున్నది!" అనియెను.

పరేశుఁడు మెల్లగా "అమ్మా! ఇందలిప్రతిభాగమును, ప్రత్యంశమును నీవు బాగుగ భావించి గ్రహించితివా?" అనియెను. నుచరిత విసీతభావముతో "నాకంతగా భావించుటకు శక్తియున్నగా? కాని యెన్నిటితో గ్రహించితిని. ఎంతయో యాలోచించితిని! ఇది యంతటిదని నేను గ్రహింపజాలనప్పుడు హిందు వనినంతనే వారి యందలి స్వల్పలోపములనుమాత్రమే గొప్పగాఁ జేసి చూచుచు వారియెడలఁ దిరస్కారభావము కలిగియుంటిని!" అనియెను. పరేశుఁ డామాటలనువిని విస్మితుఁడై నుచరితస్వాదయమునం దొకప్రబోధము కలిగె ననియు, నామె యొకసత్యపదార్థము ను గ్రహించి విస్ఫుంజయముగ ననుభవించుచున్న దనియు, ముగ్ధులె నేమియుఁ దెలియకుండఁ గేవలి మస్పష్టా నేగముచేఁ దూలిపోవుట లేదనియు భావించుకొ నెను.

నుచ—బాబా! నేను నాదేశమును, జాతిని ద్యజించినయొకనీచురాల నని యెల చెప్పుకొనవలయును? నేను హైందవినే యని యెల చెప్పుకొనఁగూడదు?

పరేశుడు నవ్వుచు “అమ్మా! అనగా— నేనట్లేల చెప్పుకొనుట లేదని నీవు నన్ను బ్రశ్నించుట కాదా? బాగుగ నాలోచింపగా నట్లు చెప్పుకొనకుండుటకు విశేష కారణ మేమియును లేదు. దీనికి హిందువులు నన్ను హిందువుగా సంగీకరింపకుండుటొక కారణము. నా సమాజమువారు నన్ను హైందవునిగాఁ బరిచితుని జేయకుండుట రెండవ కారణము! ఇది యంతటి ప్రధాన కారణములు కావు; బాహ్య కారణములు మాత్రమే! వీనిని బాటింపకున్నను నష్టము లేదు. కాని లోలోపల నొక గభీర కారణ మున్నది. హిందూ సమాజమునఁ బ్రవేశించుట కట్టి ద్వారమును లేదు. విశేషించి ప్రధాన ద్వారము లేకున్నను గిటికీ గుమ్మములైన నుద్దవచ్చును! మఱియు నిది సకల మానవులకును సమాజము కాదు. ఇది కేవలమును దైవవశమున హిందువులై పుట్టిన వారి సమాజము మాత్రమే!” అని చెప్పెను.

నుచ— అన్ని సమాజములు నట్టివే కావా?

పరేశ— కావు. ముసల్మాను సమాజ ద్వార మెల్ల మానవులకును దెఱవఁబడి యుండును. క్రైస్తవ సమాజ మెల్లవారి నాహ్వానించుచుండును. క్రైస్తవ సమాజాంతర్భాగము లన్నియు నట్టివే. నేనాంగ్లేయుడను గాఁదలంచినచో నది యసంభవము కాదు. ఇంగ్లాండున నివసించి యానియముల ననుసరించినఁజాలును. అందుకొఱకు నేను క్రైస్తవుడను గూడఁ గానక్కఱలేదు. అభిమన్యుడు వ్యూహమునఁ బ్రవేశింపఁగలఁడు. గాని, వెలుపలకు రాఁజాలఁడు. హిందూ సమాజ మాపద్ధతికి వ్యతిరేకము!

నుచ— బాబా! అట్లయినచో నిన్నాళ్లయినను హిందువులు నశింపలేదే!

పరేశ— సమాజక్షయమునకుఁ బాలకాలము పట్టును. హిందూ సమాజ వాక్ ద్వారము లిదివఱకుఁ దెఱవఁబడి యుండెడివి. అప్పు డీ దేశమునందలియనార్యు లందుబ్రవేశించి యొక గౌరవమును బడసిరి. మొఁలాయీ ప్రభుత్వమున దేశమునందలి హిందూరాజులును, జమీందారులును దమ ప్రభావముచే సమాజమునుండి యెవ్వరును జెదరకుండు నట్లు కాసనములనుఁ జేసి యుండిరి. ఇప్పు డాంగ్లేయ ప్రభువు లెల్లర నేక కాసనమునఁ బాలించుటచే మునుపటివలె గృత్రిమాపాయముతో సమాజ ద్వారమును రక్షించుకొనుట కవకాశము లేకున్నది. అందుచేత నే భారతవర్షమునఁ గొన్నాళ్లనుండి హిందూ జనసంఖ్య తగ్గి ముసల్మానుల సంఖ్య హెచ్చుచున్నది. ఈ విధముగ జరిగినచో నీ దేశమున ముసల్మానులే ప్రధాను లైపోవుదురు! అప్పుడు దీనిని హిందూస్థాన మని చెప్పుటయే యశ్చాయమగును !

నుచరిత వ్యధిత హృదయముతో “బాబా ! దీనిని నివారించుట మన కందఱకును గర్తవ్యము కాదా ? మనముకూడ హిందువులను బరిత్యజించి వారి విశ్వాసమును వర్జిలఁజేయుట శ్చాయమా ? ఇది హిందూ సమాజమును బ్రాణములనైన నర్పించి నిలుప

వలసిన సమయముకాదా?" అనియెను. పరేశుడు సప్తమముగ నుచరితవెన్నువై జేయుంచి దువ్వుచు "మనము తలచుకొన్నచో వెవ్వరినైనను రక్షింపఁగలము కాని రక్షింపఁబడుట కొక జగన్నియమ మున్నది! అన్వభావ నియమమును ద్యజించువా రాత్మరక్షణమునుగూడఁ ద్యజింపవలసినదే. హిందూసమాజము మానవు నవమానించి వర్జించుచుండుటచే నీదినములలో దాని కాత్మరక్షణము దుస్సాధ్యమగుచున్నది. ఇప్పు డదియేకాంతముగ నుండఁజాలకున్నది. నలుదెసలను విద్యుత్సార్పములనుండి యశ్మలు వచ్చి దానివైఁ బడుచున్నారు. కాస్త్రసంహితలను ప్రాకారములను బదిల వలచుకొని యెట్టిసంపర్కమును లేకుండఁ జేసికొనుటకు దాని కిప్పు డగకాళము లేదు. తనలోఁ దానిమిడి యుండుటకు కేక చాలక యిప్పు డది తీయరోగము నాశ్రయించుటచే మానవుల యవిలంఘ్యసంపర్కము దానికి సాంఘాతికాఘాతముగాఁ బరిణమించుచున్నది!" అనియెను.

నుచరిత వేదసాప్రభృతార్థవ్యాదయముతో "నేనీనంగతు లేమియు వెఱుంగ ను. కాని యిదియే సత్యమై దీని నందఱుఁ ద్యజింపఁదలఁచియున్నచో నీదినములలో నేను దీనిని విడువఁజాలను. మన మందఱుమును దీనిదుర్దినసంతానుల మని చెప్పుకొను చు నిప్పుడు దీనితలాఁపిదిక్కున నిలువఁబడవలయును" అనియెను. పరేశుడు మెల్లగా "అమ్మా! నేను నీభావమును నిరోధింపఁజాలను. నీవుసాసనచేసి నిరచి తమున నీలోని సత్యముతో, శుభాదర్శముతో నేకీభవించి నకు సము నాలోచించుకొనుము. క్రమ ముగా నీకంతయు విస్పష్టమైపోవును సర్వశ్రేష్ఠ మగునస్తువు నేదేకముకంటెను, నేమానవునికంటెను దక్కువగాఁ జూడవలదు! అది నీకుఁగాని, జేకమునకుఁగాని శ్రేయము కాదు. నేనీయుద్దేశముచే నేకాగ్రచిత్తముతో నాపరమపదార్థమున కాత్మ సమర్పణము చేసికొనఁదలఁచినచో నప్పుడు నాకు దేకమునందును దేకీయులందును గలసంబంధము సత్యమైనది కాఁగలదు" అనియెను.

ఇంతలో నెవ్వడో వచ్చి పరేశున కొకయు తరము నిచ్చుటయు "అమ్మా! నులోచనములు లేవు. వెఱుగురు తగ్గినది. దీనిని జడువుము!" అని నుచరిత కాచీటి నిచ్చెను. నుచరిత చదివి వినిపించెను. అది బ్రహ్మసమాజమునుండి వచ్చినది దాని క్రింద ననేక నామములతో, సంతకము లున్నవి. అందలివిషయము లివి— "పరేశుఁ డబ్రాహ్మమతానుసారముగాఁ గన్యదానము చేయుటకు సిద్ధపడియున్నాఁడు. సమా జమువారాతని నిక సభ్యునిగా పెంచఁజాలరు. అతఁ డేమైనఁ జెప్పుకొనవలసి యు న్నుచో నాదివారమునకు ముందే కమిటీవారి కందునట్లు విన్నప మంపుకొనవలయును. అదినమున నాలోచించి బహుజనాభిప్రాయమునుబట్టి తీర్పు చేయఁబడును!"

పరేశుఁ డాచీటిని గైకొని జేబులో నుంచుకొనియెను. నుచరిత తనకోమల కరముతో నాతని దక్షిణహస్తముం బట్టుకొని యాతనితోఁ బచారు చేయుచుండెను.

శ్రమముగా సంధ్యాంధకారము ఘనీభూతమగుచుండెను. ఉద్యానవక్షిణభాగము నందలి సందులో నొకవీధిదీపము వెలింపబడియెను. అప్పుడు సుచరిత మృదుస్వరముతో “బాబా! మీయుపాసనాసమయ మైనది. నేను నేడు మీతోఁ గలసి యుపాసించెదను.” అని యాతని నుపాసనాగృహమునకుఁ దీసికొనిపోయెను. పరేశుఁడు నేడు చాలనేపటివఱకును నిశ్చబ్దముగా నుపాసించెను. తుట్టతుడ నొక చిన్న ప్రార్థనముం గావించి యాతఁడు లేచి ద్వారమువెలుపల లలితావినయులు నిశ్చబ్దముగాఁ గూర్చుండి యుండుటఁ గాంచెను. ఆతనిం గాంచి వారిరువురును నమస్కరించి పాదధూళిం గైకొనిరి. ఆతఁడును వారి మస్తకములందు హస్తము నుంచి మనసులోనే యాశీర్వాదించి సుచరితఁగాంచి “అమ్మా! నేను రేపు మీయింటికి వచ్చెదను. నేడు నా కార్యమును నిశ్చయించుకొందును” అని చెప్పి తన గదిలోనికిఁ బోయెను.

అప్పుడు సుచరితకన్నుల నీరు నిండిపోయెను. ఆమె చిత్రప్రతిమవలె నిస్తబ్ధయై యంధకారమున వరాండాలో నిలువబడిపోయెను. లలితావినయులు చాలనేపటి వఱకు నేమియు మాటాడలేదు. సుచరిత వెదలిపోఁజూచుటయు వినయుఁ డామె చెంతకుఁ బోయి మృదుస్వరముతో “అక్కా! నీవు మమ్మాశీర్వాదించవా?” అని లలితతోఁ గలసి యామెకుఁ బ్రణామము చేసెను. అప్పుడు సుచరిత యశ్చురుద్ధ కంఠముతో నేమని యాశీర్వాదించెనో యంతర్యామి యొక్కఁడే వినఁగలిగెను.

పరేశుఁడు తనగదిలోనికి వచ్చి బ్రహ్మసమాజమున కిట్లుతరము వ్రాసెను:—
లలితకుఁ బెండ్లి నేనే చేయవలసి యుండెను. ఇందుకొఱకు నన్నుఁ ద్యజించినచో నది మీకన్యాయము కాదు. నన్ను నమస్తసమాజాశ్రమమునుండియు వెలువరించి తనచరణసాన్నిధ్యమునందే యాశ్రయ మొసంగవలయు నని నేనిప్పు డీశ్వరునిగూర్చి యొక్కటే ప్రార్థనముం గావించుచున్నాను!—”

౬౭

సుచచరిత పరేశునియొద్ద విష్ణుమాటలను గోరాకుఁ జెప్పవలయు నని యత్యంత మును వ్యాకులపడుచుండెను. తనయెదుట నిలచి తనదృష్టిని హృదయమును గూడఁ జేరుచు నొకర్నించుచున్న భారతవర్ష మిన్నాశ్శకుఁ గాలగళమున తుయొన్నుమై పోవుచున్నదనుసంగతి గోరా యూహించుటయే లేదా? అది యంతవఱకును దన యాంతరికవ్యవస్థాబలముచే నాత్మరక్షణము చేసికొని యుండెను. అందుచే దేశీయులకు శ్రమపడనక్కఱలేకపోయెను. ఇంకను నట్టినిశ్చింతతో రక్షించుకొనుట కవకాశ మున్నదా? ఇప్పు డెప్పటివలెఁ గేవలపూర్వవ్యవస్థలనే యాశ్రయించి గృహమధ్యమునఁ గూర్చుండుట కుపాయ మున్నదా?—సుచరిత తనలో “దీనిలో నాకును నొక పనియున్నది. ఆపని యెట్టిది? గోరా యిప్పుడు నాయొద్దకువచ్చి బోధించి నాకు

మార్గమును జూపించుట యావశ్యకమైయున్నది. ఆతఁడు నన్ను సమస్తాంతకములనుండియు, నపవాదములనుండియు నుద్ధరించి యుచితస్థానమున నిలిపినంతమాత్రమునలాభ మేమున్నది?" అని భావించుకొని యాత్మగౌరవప్రకృష్టార్హదయముతో "ఆతఁడు నన్నేల పరీక్షించుటలేదు? అసాధ్యసాధనమునకు నన్నేలనియోగించుటలేదు? ఆతఁడు తనసంఘమునందలి పురుషులందరికంటెను నేనే తగినదాన నని తనసమస్తమును నాయుండే సమర్పించునా? ఈయాత్మత్యాగాకాంక్షలన నేమైనఁ బ్రయోజనముండు ననియే యాతని యుద్దేశమా?—నన్ను లోకావమాన మధ్యమునఁ, గర్మహీనతా మధ్యమునఁ ద్రోసివైచి పోయినచో కేశమున కేమియును నష్టములేదా?—ఇట్లు నన్నాతఁడు త్యజించుట యెన్నఁటికిని జరుగదు! ఆతఁడు వెదకుకొనుచు నాయొద్దకు వచ్చితీరును! ఆతఁడెంత శక్తిసంపన్నుడగుమహాపురుషుఁడైనను నావలన నాతనికిఁ బ్రయోజన మున్నది. ఈమాట యాతఁడే యొకప్పుడు చెప్పియున్నాఁడు. తుచ్ఛమగు దొడ్డమ్మతిరస్కారముచే నాతఁడీమాట నెట్లు మఱవఁగలఁడు!" అని యనుకొనుచుండెను. ఇంతలో సతీకుఁడు పరుగెత్తుకొనివచ్చి "అక్కా!" అని పిలిచెను. నుచరిత యాతనిఁగొఁగిలించుకొని "ఏమిబాబా!" అనియెను.

సతీ—అక్క లలితకు సోమవారమునఁ బెండ్లి! అంతవఱకునేను వినయబాబు నింట నుండెదను. ఆతఁడు నన్నుఁ బిలిచినాఁడు.

నుచ—దొడ్డమ్మ నడిగితివా?

సతీ—అడిగితిని. నాకుఁదెలియదు; మీయక్కనడిగి యామె చెప్పినట్లుచేయు మన్నది. అక్కా! నీవడ్డుపెట్టకుము! నాచదువున కక్కడ లోపము జరుగదు. ప్రతిదిన మును వినయబాబునొద్దఁ జరుపుకొందును.

నుచ—అక్కడఁ బెండ్లిపనులు గావలసియుండెను. నీవటనుండి యల్లరి చేయు చున్నచోఁ బనులు పొగవు.

సతీ—అక్కా! నేనేమియు నల్లరి చేయను!

నుచ—నీకుక్కనుగూడఁ దీసికొని పోయెదవా?

సతీ—ఆ. వినయబాబు దానినిఁగూడఁ దీసికొని రమ్మన్నాడు సపరివారముగ రావలయు నని దానిపేరుతో నొకయాహ్వానపత్రమునుగూడఁ బంపినాఁడు!

నుచ—దానికిఁ బరిజను లెవరు?

సతీ—ఏమి! నేనే యని వినయబాబు చెప్పినాఁడు. సంగీతపుఁ బైటెనుగూడ దెమ్మని చెప్పినాఁడు. అక్కా! నాకది యొకసారియుమ్మ! దానిని బగులఁగొట్టనులే!

నుచ—పగులఁగొట్టినచో నేను బ్రదికియేపోవుదును. నాకింకను దెలియనే లేదు! పెండ్లిలో సంగీతము పొదుటకా వినయబాబు నిన్నుఁ బిలిచినది?

సతీ—కాదు! కాదు! వినయబాలు నన్నుఁ దోడుపెండ్లికొడుకును జేసెద నన్నాడు! అక్కా! తోడుపెండ్లికొడు కేమి చేయవలయును.

సుచ—దిన మంతయు నుపవాసము చేయవలయును.

సతీకుఁ డామాటను సంపూర్ణముగా నవిశ్వసించెను; నుచరిత యాతని నొడిం జేర్చుకొని “మంచిది! బాబూ! నీవు పెద్దవాడై వెనచో నేమి చేసెదవో చెప్పుము!” అనియెను. సతీకునకుఁ బ్రభుత్వతరము సిద్ధముగాలేదు. అతనియుపాధ్యాయునియసా ధారణసాండిత్యసామర్థ్యములే సతీకున కాదర్శనములైయుండెను. అందుచే నాతఁడు మొదటినుండియు బెద్దవాడైన యుపాధ్యాయుడను గావలయునని కోరకొనుచుండెను. నుచరిత తమ్మునింగాంచి “బాబూ! చేయవలసినపను లెన్నియో యున్నవి. మనయురువురిపనులను మనము కలసి చేసికొందము. ఏమనియెదవు? పాఠములనర్పించియైన మనదేశమును గొప్పదానిగాఁ జేయుదము. చేయుటయేమి? దీనికంటెనుత్కృష్టమైనది మఱి యేమున్నది? దేశసేవకలన మనజీవితములను సార్థకములుగఁ జేసికొనవలయును. తెలిసినదా?” అనియెను. సతీకుఁడు తెలియకుండ సమ్మతించువాఁడు కాఁడు. అతఁ డుత్సాహముతో “సరే!” అనియెను.

సుచ—మనదేశమును, జాతీయు నెంతగొప్పవియో యెఱుఁగుదువా? ఏమని చెప్పుదును! ఇదియొక యద్భుతదేశము! వేలకొలదియెండ్రుండి యీశ్వరుడేదేశమును సర్వశ్రేష్ఠముగఁ జేయుటకై ప్రయత్నించుచున్నాఁడు దేశం దేశములనుండి యనేకు లీపనికి సాయపడుచున్నారు. ఈదేశము దండతో మహాపురుషులు జన్మించిరి; ఎన్నియో మహారణములు జరిగినవి; ఎన్నియో మహావాక్యములు వెలువడినవి; ఎందఱివో తపస్సులు ఫలించినవి; ఎన్నియోరీతుల ధర్మము పరిశీలింపబడియెను; ఎన్నియోవిధముల జీవితవిషయము సిద్ధాంతీకరింపబడియెను. మనభారతవర్ష మన నిట్టిది. సోదరా! ఇది మహాత్మమైనదని యెఱుఁగుము! ఎన్నిటికిని దీనిని మఱవవలదు! నిండింపవలదు: నేనిప్పుడు చెప్పినమాట క్రమముగా నెప్పటికైన నీకే తెలియును. ఇప్పుడైనను నీకుఁ దెలియలేదని నేననుకొనుట లేదు. నేను గొప్పదేశమున జన్మించితినినియు, నీదేశమును మనఃపూర్వకముగఁ బ్రేమింపవలయు ననియు, దేశారాధనమునకై సమస్తజీవితము నర్పింపవలయు ననియు నిశ్చయించుకొనవలయును.

సతీకుఁ డించుక నే పూరికుండి “అక్కా! నీవేమిచేయుదువు?” అనియెను.

సుచ—నేనుకూడ నీపనియే చేసెదను. నీవు నాకు సాయపడెదవా?

సతీకుఁ డానందోత్సాహముతో “సాయపడెదను.” అనియెను. నుచరితవ్యాధయమునిండి మాటలు పొంగిపోవుచుండెను. చెప్పుకొనుట కింకనెవ్వరునులేరు. అందుచేతనే చిన్నతమ్మునియెదుట దనవృద్ధయావేగ మంతయు నొక్కసారిగా వెలువరిం

చివరచెను. ఈమాటలు బాలునిచేతఁ జెప్పవలసినవికావు. కాని సుచరిత కటికఁగల
ము గలుగలేదు. మనసునందలి యుత్సాహముచేఁ గోచినసంగతులన్నియును సంపూ
ర్ణముగ బోధించినచోఁ జిన్నవారును, బెద్దవారును దమతమ శక్త్యనుసారముగా గ్ర
హింపఁగల రనియు, నెదుటివారిబుద్ధిశక్తుల ననుసరించి యీవిషయములను బోధించి
నచో సత్యము వికృతమైపోవుననియు నామె యనుకొనియెను—సతీశుఁడు భావో
ద్దేకముచే “అక్కా! నేను పెద్దవాడనెచాలధనము సంపాదించినతరువాత—” అను
చుండఁ నేసుచరిత “వలదు. వలదు. దెబ్బమాట యెత్తవలదు. తమ్ముడా! మనయిరువు
రకును ధనముతోనిమిత్తములేదు. మనపనిలోభక్తికావలయును. పాణిము కావలయు
ను.” అనియెను.

ఇంతలో గదిలోని కానందమయి వచ్చుటయు సుచరితహృదయరక్తము పొంగి
పోవఁదొడంగెను. ఆమె యట్లే యానందమయికిఁ బ్రణామముచేసెను. ప్రణామము
చేయుట సతీశుఁడు జేతకాదు. అయినను నెట్లో యాతఁడును జేసివెచెను. ఆనంద
మయి సతీశు నొడిం జేర్చుకొని కిరంటున ముద్దిడుకొని ముచాతంగాంచి “నీతో నొక
సంగతి యాలోచింపవలసియున్నది. నీకంటె నాకెవ్వరు నగపడలేదు. వినయుఁ దీ
పెండి తనయింట జరుగవలయునని చెప్పెను. నబాలువలె నీవు మాబిడ్డను నీయింటికిఁ
గొనిపోయి పెండి యాడెదవా యని నేనాతనివారించి నేనొకయిల్లదెకుఁదీసికొంటిని.
అది మీయింటి కెంతయోదూరములేదు. నేనిప్పు డటనుండియేవచ్చితిని నీవు పరేకు
నితోఁ జెప్పి యొప్పింపవలయును” అనియెను.

సుచ—తండ్రిగా రంగీకరించెదరు.

ఆనం—తరువాత—అమ్మా! నీవును రావలయును. సోమవారమే పెండి. ఈ
లోపుగా నచ్చటనుండి యన్నిపనులను దీర్చుకొనవలయును. వ్యవధిలేదు. నేనొక్క
తెనే యన్నిపనులను నిర్వహింపఁగలనుగాని నీవు రాకున్నచో వినయునకుఁ గప్పముగా
నుండును. మొగమోటముచే నాతఁడు నిన్ను బలకంతవెట్టఁజాలకున్నాఁడు. ఆతఁడు
నాయుద్దఁగూడ నీపే రెత్తుటలేదు. అందుచేతనే యాతనికిఁ గప్పముగా నున్నట్లు నేను
గ్రహించితిని. నీవు తప్పించుకొనుటకువీలులేదు. లలితకుఁగూడఁ గప్పముగా నుండును.

సుచ—(విస్మితయై) అమ్మా! నీవీ పెండిలోఁ జేరుదువా ?

ఆనం—అదేమి సుచరితా! నేను చేరకుండు టెట్లు? నేను పరాయిదాననా?

ఇది నావినయునిపెండిగదా! అంతయు నేనే నిర్వహింపవలయును. నేను నీపక్షము
కాదు; కన్యపక్షమునం దుందునని వినయునితో నప్పుడే చెప్పితిని! ఆతఁడు మాలలితను
బెండ్లానుటకై మాయింటికి వచ్చును.

తల్లి యుండియు నిట్టికుభసమయమున లలితను దృఢించుటచే నానందమయికి జాలికలిగెను. అందుచేతనే యీవెండిలో నెట్టిలోపమునులేకుండఁ జేయవలెననియామె పూనుకొనెను. తానే లలితకుఁ దల్లివలెనుండి యామె నలంకరించుటకును వరవరణశృంగారమునకుఁ దోడ్పడుటకును, బెండ్లికి వచ్చినబంధుమిత్రులను సత్కరించుటకును, లలితకుఁ గ్రోత్తయిల్లుగాఁ దోచకుండునట్లు దొడ్డుంటి నన్నివిధముల నలంకరించుటకును బూని కొని యుండెను.

నుచ—అమ్మా! నీనిండుఁ జేరినచో నీయింట గందరగోళము పుట్టదా?

ఆనం—పుట్టవచ్చును. అంతమాత్రమున భయ మేమి? మాటాడవూరకున్నచో గొన్నాళ్ళ కంతయును బోవును.

గోరా కీవెండిలో సంబంధ ముండదని నుచరిత యెఱుంగును. ఆతఁ డానందమయిన పారించెనో లేదో లేలిసికొనవలయునని కుకూహలపడుచుండెను గాని, స్పష్టముగా గ్రహింపజాలకపోయెను. ఆనందమయి గోరా పేరైన నెత్తలేను—ఇంతలో నారిమోహిని మెల్లగా గదిలోనికివచ్చి యానందమయిం గాంచి “సోదరీ! డేమిమా? దర్శనమే లేదు. కబురైనను లేదు” అనియెను. ఆనందమయి యాయభియోగమున కుత్తరము చెప్పక నేనిప్పుడు నీకుమార్తెను వెంటబెట్టుకొనిపోవుటకై వచ్చితిని” అనియెను.

నారిమోహిని యప్రసన్నయై కొంతసే పూరకుండి ‘తరువాతఁ జెప్పెదను. నేనీవిషయమునఁ గలుగఁజేసికొనఁజాలను’ అనియెను.

ఆనం—అట్లు కాదు సోదరీ! నేను నిన్ను రమ్మని కోరలేదు! నుచరితకొఱకు నీవు బెంగవెట్టుకొననక్కఱలేదు. నేనీమెను నాయొద్దనే యుంచుకొందును.

నారి—మంచిదే కాని యీమె యందఱియెరుటను హింనువునని చెప్పుకొనుచున్నది. ఈమెమతిగతు లిప్పుడుహిందూత్వముననుసరించుచున్నవి. ఇట్టిస్థితిలోనాగ్రోత్త గనుండట ముంచిది. నేనీమెను గొన్నాళ్ళు నాయెదుటనుంచుకొనఁదలఁచితిని. ఈమె నుచరితవలెనే యింకను బెండ్లి కాలేజేతులలోను లనుకొనక మానదు. అవాదు లేకుండ జేసికొన్నఁకాని మంచివరుఁడు లభించుట కష్టము. ఇంతేకాదు ఈమె వేయికోరికల బోవుచున్నచో నేనెన్నిటి నని చూచుకొనఁగలను? నీవు మాత్రము హిందూస్త్రీని కావా? అన్నియును, దెలిసియుండియు నేమొకము వెట్టుకొని యిటుకిరియి? నీ కన్నబిడ్డను నీవీవెండికిఁ బంపఁగలవా? ఇట్లున్నచో నుచరితకుఁ బెండ్లి కుగుట కష్టమని నీవు భావించవలదా?

ఆనందమయి విస్మితయై నుచరితవంకఁ డిలకించెను. నుచరిత మొక మెట్టనై పోయెను. అప్పు డానందమయి “నేను బలవంతము నేయఁదలఁచుకొనలేదు నుచరిత

రానన్నచో—” అనునంతనే హరిమోహిని “నీయుద్దేశ మేమో నాకు బోధపడుట లేదు. నీకొడు కీమెకు హిందూచరితమును బోధించుచుండెను. నీవేమో కొత్తగా నాకాశమునుండి యూడిపడినట్లుగా మాట్లాడెద వేమి ?” అనియెను.

పరేకునింట నపరాధభీరుగాలై యుండి యితరులగుణలేశములను మార్చిమే గ్రహించి యాదరించుచుండు నాహరిమోహినియేనా యీమె ?—తన యధికారము ను నిలుపుకొనుటకై యీమె యిప్పుడు పెద్దపులివలె నిలిచి యుండెను. నలుదెసల నుండియు సుచరితను దనయధీనమునుండి తొలగించుటకు బలవత్ప్రయత్నములు జరు గుచుండెనను సుశయ మామెను బాధించుచుండెను. పీఠు లెవ్వతో, యహితులెవ్వ తో తెలిసికొనఁజాలక యీమె కొట్టుకొనిపోవుచుండెను. ఇదిరహిత కామె యెట్టిమాత్రమును లేక వ్యాకులహృదయమునో దేవు నాశ్రయించి యుండెను. ఇప్పు డామె కాదేవపూజయ్యును స్థిరబుద్ధి లేకుండెను. ఆమె యొకప్పుడు సంసారిణియై యుండె ను. దారుణకోకముచే వైరాగ్యము కలిగినప్పుడు మరల నెప్పటికైన సంసారాసక్తి తన్ను బాధించు నని యీమె యూహించుకొనియైన నుండలేదు. కాని యిప్పుడామె మనసులోని గాయముమానుటచే మరల సంసార మామెకుఁ బ్రత్యక్షమై యాకర్షించు చుండెను. మరల నాకాకాంక్షలు తిరపిపాపాపూర్ణతై విజృంభించుచుండెను. ఆమె కుఁ బూర్వముకూడ నితరసంసారావేగములేదు. కొలఁదికాలములోనే యీమెముఖ నయనభావభంగుల భావనీయపరిణామమునందుటంగాంచి యానందమయి యాశ్చర్య పడియెను. మఱియు సుచరితంగూర్చి యీమె ప్రేమకోమలహృదయము పరితపించి పోవుచుండెను. ఇంతగొడవ యున్నదని యెఱిగినచో నామె సుచరితను విడిచియే యుండదు. సుచరిత కట్టికమ్మమును గలిగింపకుండవలయు ననియే యానందమయి యుద్దేశము.

హరిమోహిని గోరాప్రశంస యెత్తినతోడనే సుచరిత లేచిపోయెను. అప్పు డానందమయి “అక్కా! నీకు భయము లేదు. నా!సంగతి తెలియదు. నేనీమెను బలవంత పెట్టునులెమ్ము! నీవును నేమియు ననవలదు. ఈమెకుఁ మొకటినుండియుఁ గలపదతి నిప్పుడొక్కసారిగా మార్చుటకు వీలులేదు.” అనియెను హరిమోహిని తన తనమే “అసంగతి నాకుఁ దెలియదా? నేనామె నెప్పుడైనఁ గష్టపెట్టితి నేమో నీయగుటనే చెప్పు మనుము! ఆమెయిప్పుడునకు నేనెన్నడు నడ్డము చెప్పుటలేదు. ఈశ్వరు డామెను జీరంజీవినిం జేయవలయు ననిమార్చిమే నాకోరిక! నాబ్రాహ్మ కింకను నెట్లుగునో యనియేభయముచే నాకు నిద్రయైనఁ బట్టుట లేదు!” అనియెను.

ఆనందమయి పోవుచుండఁగా సుచరిత వచ్చి యీమెకుఁ బ్రణామము చేసెను. ఆనందమయి యీమెను ప్రేమతో స్పృశించుచు తల్లీ! నేను మరల వచ్చినీ కన్నీ

సంగతులను దెలిపెదను ఏవిఘ్నములును లేకుండ నీశ్వరానుగ్రహమున శుభకార్యము సంపన్నము కావలయును." అనియెను. సుచరిత యేమియు మాటాడలేదు.

మఱు నాటియుదయమున నానందమయి లక్ష్మీదాసిచేఁ బెండ్లియిల్లు బాగు చేయించుచుండఁగా సుచరిత వచ్చెను ఆనందమయి పరమానందముతో నామెను గాఁగిలించుకొనియెను. పరేశుఁడు కర్చులకొఱకు గొంతసాము సుచరిత కిచ్చి పంపించెను. ఆనందమయి సుచరిత లాలోచించి యాసాముతోఁ గావలసిన విస్తృతము గొనుట కేర్పాటు చేసికొనిరి. ఇంతలోఁ బరేశుఁడు కూడ లలితను వెంటఁ బెట్టుకొని యటకువచ్చెను. తనయిల్లంతయు లలిత కసవ్యాముగా నుండెను. ఎవ్వరు నామెతో మాటాడుటకు సావాసింపకుండిరి. కాని యానిశ్చబ్దమే యామెకుఁ గవ్వముగా నుండెను. వరదాసుందరికి సహానుభూతిం దెలుపుటకై బంధుమిత్రు లనేకులు ప్రతిదినమును వచ్చుచుఁ బోవుచుండిరి. ఇంక లలిత నిట నుంచుట యుచితము కాదని పరేశుఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. లలిత వచ్చునప్పుడు తల్లికిఁ బ్రణామము చేసెను గాని యామె పెడమొగము పెట్టుకొని. లలిత వెడలిపోయిన తరువాత నేడువఁదొడంగను. లీలా లావణ్యలకు లలిత పెండ్లి గూర్చి సంతోషమే యుండెను. ఏమార్చి మరకాళ మున్నను వారికిఁ బెండ్లికి రావలయు ననియే యున్నది. కాని, లలిత బయలుదేరునప్పుడు బ్రాహ్మణమాజకతోరక ర్తవ్యమును స్మరించుకొని వారు గంభీరముగా నూరకుండిరి. ద్వారమునొద్దకు వచ్చునప్పటికి లలితకు సుధీరుఁడగపడియెను. కొంతమందిసామాజికులతోఁ గలసి యుండుటచే లలిత యాతనితో మాటాడలేదు. లలిత బండియెక్కిను. బండిలో నొక కాగితపుబంగీ యామె కగపడియెను. దానినిఁ విప్పి చూడఁగా నందొకజర్మనీ పెండ్లిపూలదా నుండెను దానిలో "ఈదంపతుల నీశ్వరు డాశీర్వదించుఁగాక!" అను నక్షరములతో నొక కార్డుండెను. అందు సుధీరుని నామమును నూచించునక్షర మొకటికూడనుండెను. పితృగృహమునుండి వెళ్ళునప్పుడు కన్నీరు పెట్టు కొనరా దని లలిత గుండె రాయిచేసుకొని యుండెను. కాని యప్పుడు తనబాల్యమిత్రుని ప్రేమాపహరముం గాంచినంతనే యామెకన్నీరు మున్నీరై పోయెను. పరేశుఁడు ముద్రిత నయనములతో నుస్థిరుఁడై కూర్చుండెను.

ఆనందమయి "తల్లీ ! రమ్మ !" అని చెప్పుచు రెండుచేతులతో నామెను బట్టుకొని యామెకొఱకు నిరీక్షించుచున్నదానివలెనే లోనికిఁ దీసికొనిపోయెను. పరేశుఁడు సుచరితను "బిలిపించి "తల్లిలలిత యొక్కసారిగా మాయిల్లువిడిచి వచ్చినది" అని కంపితకంఠముతోఁ దెలిపెను. సుచరిత యాతనిచేయి పట్టుకొని "ఎక్కడ నెనను నీమె స్నేహపాలనము కట్టిలోపములేదు. బాబా!" అనియెను.

పశేషుడు పోవఁ జూచుచుండఁగా నానందము మేగియును సుగరించుకొని వచ్చి యాతనికి నమస్కరించెను. పశేషుడు తొట్రుపడుచుఁ బ్రతినహస్పారముం గావించెను. అప్పు డానందము “మీరు లలితకొఱ కెట్టినిచాగఁగూ నుం గుకొనవలదు. మీరీ మె నెన్నోచేతుల సమర్పించితికో గూతనివలన నీమె కట్టి కష్టముచుండును. నా కాదుబిడ్డలులేరు. ఈశ్వరుడు నాకింత కాలమున కట్టియైమనుగూర నుండు జేసి నాఁ డు. వినయాని సహధర్మిణీమూలమున నాకుఁ బుత్రిక లేనిదొఱిము తీరు నని నేనాశప దుచుండఁగా గడఁజూచుచుండఁగు నీశ్వరుడు నాకోరికను ఫలింపజేసి నాఁడు! నాకిం తటి యదృష్టము వట్లునని జేసనుకొనలేదు.

లలితనివాహందోశన మాగంధ మైనతరువాతఁ బశేషునిహృదయము సంసార మునందొక వోఁ గూలముం గాంచి యధార్థసాంత్వ్యముం గాంచుట కిదియే ప్రథమ సమయము.

౬౮

కారాగృహమునుండి వచ్చినప్పటినుండియు గోరాముద్ద కనేకులు వచ్చి ప్రతి దినమును స్తుతిపాఠములు చేయుచు నాలోచించుచు నూపిరి తిరుగఁజూప నూటలాడు చు, విసిగించుచుండుటచే గోరా కింటియగుండుట యసహ్యముగాఁ దోచుచుండెను. అందుచే గోరా మునుపటికలె జవపదసంచారము నాగంభించెను ప్రియకాలమున భుజించి బతులుదేటి రాత్రి కింటికి వచ్చుచుండెను. అతఁడు దినమున కొకపల్లెకుఁ బోయి యందలికుమ్మరి, తెలుకులి, చాలరి మొదలగునారి యింద్లకుఁగూడఁ బోయి వారియాదరముం గైకొనుచుండెను. అట్టియుత్తమప్రాణిబుఁడు తరుయింద్లకు వచ్చి తమకన్ననుఖములం గనుఁగొనుచుండుటకుఁ గాగఁజ మెఱుంగఁజాలక వారందఱు నిది యేమని సంశయించుచుండిరి. కాని గోరా యెట్టిసంశయమును జేకుండ నారివోఁ గల నీమెలని తిరుగుచుండెను.

ఇట్లు జరగుచున్నకొలదియు నాతని హృదయమునం దొకయుద్దేశము బలపడు చుండెను. సమాజబంధము చదువుకొన్నవారిలోకంటెఁ బల్లెటూరివారియందే యెక్కు వగా నగపడుచుండెను. ప్రత్యేకమునను జేయుంబరలు జరగుప్రతి కార్యమును తొప్ప వ్రాల్పని సమాజదృష్టులలోనే జరగిపోవుచుండెను. అందఱకును గోకాచారములందొ క్కటే విశ్వాసము వివిషయమున నెర్వరికి నెట్టిసంశయమైనను లేదు. కాని, యీని యమములును, నాచారనిష్ఠలును వారికిఁ గర్మక్షేత్రమునం దెట్టిబలమును గలిగించుట లేదు. ఇంతటిభీరువులును, నిస్సహాయులును, నాత్మహితవిచారాక్షములును మఱియొక వో నుండు రనుటసందేహమే. ఆచారమును బాలించుటకంటె వీరి కెట్టియుత్తమకర్మమును లేదు. దండముకంటెను, దగవులాటకంటెను, నిష్పేధమే బలవంతమైనదని వారికిఁ జెలి

నీన విషయము! ఈనిష్కేధకాసనమాలమున వారిప్రకృతి యాపాదమస్తకము నొకజా
లముచే బంధింపబడిపోయెను. ఈజాలము ఋణజాలము; ఈబంధము మహాజనబంధ
ము; అంతేకాని రాజకాసనముకాదు. కన్దునుఖములయందు గలముకంగూర్పు నెట్టి
ఘనతరైఃవ్యభావమును దీనియందు లేదు. ఈయచారాస్త్రముచే మానవుడు మానవుని
రక్తకోమలముం గావించి నిష్ఠురభావముతో నిస్సత్వముం గూర్చుచుండెనని గోరా
యోచింపకుండ నుండఁజాలకపోయెను. సమాజకర్మములం దొరియెడల నొకరెట్టిదయ
యును జూపకుండుట యాతఁడెన్నియోసారులు చూచెను. ఒకనితండ్రి దీర్ఘరోగి
యయ్యెను. ఆతనిచికిత్సలకై తనయుఁడు సర్వస్వమును వ్యయించివైచెను. ఊరివా
రాతనికి సాయపడుటయే లేదు. మీఁడుమిక్కిలి యజ్ఞాతపాపమునకై మీఁతండ్రికిఁ
బ్రా్రియశ్చిత్తము చేయింపవలెనని నిర్బంధించిరి. ఆతనిదారిద్ర్య మందఱుకును దెలిసి
నదే. కాని యెవ్వరికిని దయలేదు! బందిపోటుకంటెను, బోలీసువిచారణ పల్లెటూళ్ళ
కెట్లు భయంకరమో యట్లే తల్లిదండ్రుల చావుకంటెను శ్రాద్ధమునెట్లుట బిడ్డలకంత
దుస్సహముగా నుండెను శక్త్యనుసారమనినఁ దప్పదు. నిర్దయమగుసమాజవిధిని సం
పూర్ణముగ నెఱవేర్చవలసినదే. ఈసమాజము మానవునికళశ్యసమయముల పాదుపడుట
లేదనియు, వివత్సమయముల ధైర్యము నొసంగుటలేదనియుఁ గేవలమును కాసనమాల
మున లోఁబటచుకొని విపన్నునిం జేయుచున్నదనియును గోరా గ్రహించుకొనియెను.

శ్రీతసమాజమధ్యమున గోరా యీలోపమును గనుపెట్టలేదు. విమనిన—అం
దు సాధారణజనక్షేమముకొఱ కైకృత్యముంగూర్చుశక్తి బహిరంగముగఁ బనిచేయుచు
డును. అందట్టియేకీభావప్రియత్నములే కానవచ్చుచుండును. కాని పల్లెలయందట్టి బహి
శ్చక్తి యంతగాఁ బనిచేయుటలేదు. అచ్చట నిశ్చేష్టతామధ్యమున భారతవర్షగభీర
తమదుర్బలస్వరూపమును, గోరా శ్పష్టముగా గనుగొనియెను. ఏధర్మము నేవారూ
పమునను, కరుణారూపమునను ద్యాగరూపమునను, శ్రద్ధారూపమునను నెల్లవారికిని
బలమును, బ్రాణిమమును, గల్యాణమును గూర్చుచుండఁగో యాధర్మ మచ్చట నాతని
కగపడలేదు. కేవలమును విస్తరించుచు విభాగములై పీడించుచు, బుద్ధికిదౌర్భ్యమును,
తేలికుట వికారమును గల్పించుచుండు నాచారములుమాత్రమే యందెల్లవిషయములు
దును బాధాకరములై యుండెను. పల్లెలయందట్టిమూఢ నియమానుష్ఠానమునలనంగూ
గుచున్నయవర్థము లనేకవిధముల నాతని కగపడుచుండెను. అవి మానవస్వాస్థ్యమును
జ్ఞానమును, ధర్మబుద్ధిని, నకలకర్మములనుగూడ సంపూర్ణముగ నాక్రమించుకొని
యుండెను.

పల్లెలయందలి నీచజాతులలో శ్రీసంఖ్య తక్కువయగుటచేతనో, మఱి యేకాద
శముననో గాని కవ్యాశుల్కము విశేషించి యుండుట గోరా నెఱుఁగుటలేదని

కొనియెను. పురుషులు చాలమంది చిరకాలమువఱకుఁ నవివాహితులై యుండిరి. ఇట్టి
 చో విధవావివాహముకూడ నిషేధమై యుండెను. ఇంగువలనం గలుగు కష్టములను
 బ్రత్యేకముగ నందఱు ననుభవించుచునే యుండిరి. ఈకష్టము ననుభవించుటే కాని
 దీనిఁ బ్రతీకారము చేయవలయు ననునూక యెవ్వరికిని దోచుటలేదు. శిక్షితసమా
 జమున వెంతమాత్రము నాచారము నగౌరవింపని గోరా యిప్పు డాచారభంజనముం
 జేయఁదలంచి యొకపురోహితుని వశపఱచుకొని పనిచేసెను. కాని లోకులెవ్వరు నంగీ
 కరింపలేదు. బ్రాహ్మణులు విధవావివాహము చేసికొన్నచో మేమునుజేసికొందుమని
 వారు కోరిధముతో నెదిరించిరి. ఈతఁడు మమ్ములను హిసజాతిగా భావించి మాకు
 హిసాచారమును బోధించుచుండెననియే వారికోపమునకుఁ బ్రధానకారణము.

పల్లెసంచారమువలన గోరా యింకొకవిషయమును గ్రహించెను. ముసల్మాను
 లతో సర్వైక్యముంగూర్చు నొకవస్తువున్నదనియు, నాపత్నీమయునులందు వారంద
 ఱు నొక్కటిగాఁ జేరుకొందు రనియు, హిందువులలో నట్టియైక్యములేవనియు గోరా
 తెలిసికొనియెను. ఒక్కచోటనే యున్నయీరెండుజాతులలోనను నింతటి ప్రభేద
 మేలకతిగ నని యాతఁడు భావించెను. ప్రత్యుత్తరము తోచినది గాని
 దానిని విశ్వసించుట కాతని కంతమాత్రము నిష్ప్రయమే. వారు మతిమఱచేతనే యై
 క్యమై యుండిరిగాని యాచారములచేఁ గాదను విషయ మంగీకరించుట కాతనిస్వాద
 యము పరితపించుచోవుచుండెను. ఆచారములు వారిసమస్తకర్మములను నిర్ధరకముగ
 బాధించుటలేదు. ధర్మబంధమే వారియెడల ఘనిష్ఠమై యున్నది. విది యసత్యము
 కాక, సత్యమై యుండెనో యేది బుజాత్మకము కాక ధనాత్మకమై యుండెనో దేని
 కొరకు మానవు లందఱు నొక్క కేకవైచినంతమాత్రముననొక్కనిమిషములో నొక్క
 టిగాఁ జేరి యనాయాసముగఁ బ్రాణములనైన నర్పించివైకుంఠో యట్టిధర్మమునే వా
 రందఱు నేకమై యొకభావముతో విశ్వసించి యుండిరి.

శిక్షితసమాజమధ్యమున గోరా యన్యులకు బోధించుటకును, వారినిఁ దఃపంకకుఁ
 ద్రిప్పుకొనుటకును దనభావములను మనోహరమువర్ణరంజితములుగఁ జేసి వాదములను
 నుపన్యాసములను గావించియుండెను. మూలవిషయములకు నూత్నవ్యాఖ్యానములచే
 విపులీకరించెను; అనాశ్రయకథ గ్నావశేషములకు భావచంద్రాంగముచే లోకమోహ
 నాకృతులం గల్పించెను. దేశమునందలికొందఱు దేశాభిమానము లేక దేశమును దృష్టి
 కరించుచుండిరనియెంచి దేశానురాగియుగు గోరాస్వదేశమునీయవమానమునుండిరక్షించి
 యత్యుజ్వలభావావరణమధ్యముననిలిపియుంచుటకై మహోరాత్రములుపాటుపడుచుం
 డెను. ఇదియాతని కభ్యాస మైపోయెను. అన్నియును మంచివే; చెడ్డవానిలోఁగూడ
 వెచ్చుటనో మంచి యుండును; అని యావిధముగా వకీలువలె గోరా పరిశీలించుచుం

దుటేశాక మనఃపూర్వకముగ విశ్వసించుచుండెను. అసంభవనియములంగుఁగూడ నాతఁ డిట్టివిశ్వాసమును స్ఫుర్తతోజనుపతాకంబోలె వహించి పరిహాసపరాయణులగు ప్రతిపక్షులయెదుల నుద్ధిరుడై నిలిచియుండెను. న్యదేశమునందు న్యదేశీయులకు విశ్వాసమును మఁలఁగలిగింపవలయుననియే యాతని యేకమానోద్దేశము. దానితగు వాతనే తక్కినపనులన్నియును !

కాని పల్లెలలో నాతనియుపన్యాసములను వినువా రెవ్వరును లేకుండిరి. ఆతని యుక్తుల క్షవయోగము లేకపోయెను; అసమానద్వేషముల నడగించుటకై తనశక్తి నంతను జూపవలసినప్రయోజమును లేకపోయెను ఇందుచే సత్య మాతని కస్పష్టగా లేకపోయెను. ఆతనిప్రబలదేశానురాగమే యాతనిసత్యవృష్టిని ప్రదీప్తముగాఁ జేసి వైచెను !

౬౬

ఒక కట్టుకొలు తొడిగి, మొలకొకకాలువఁ జుట్టుకొని, రైలుసంచి చేరఁబట్టు కొని కైలాసుఁడు వచ్చి హరిమోహినికిఁ బ్రణామముచేసెను. ఆతనివయసు ముప్పది యే డని దగ్గఱగా నుండెను. క్షేరకర్మాభావముచేఁ గుళాంకురములవలె నొసఁగుఁ బెరియున్న బెండ్లుకలతో నాతనిమొగము దుబ్బులబీటిం బోలి యుండెను. చాల కాలమున కత్తయింటియాత్మీయునిం గాంచి హరిమోహిని యాతని నాదరముతో నొకచాపవఁ గూర్చుండఁజేసి “కాలుచేతులు కడిగికొనుము !” అనియెను. కైలాసుఁ డడ్కఱలేదని చెప్పి “మీశరీరమునం దారోగ్యముగా నున్నదా?” అని ప్రశ్నించె ను. హరిమోహిని శరీరమును గూర్చి వినుఁగును నూచించుచు “అరోగ్య మెట్లుండు ను?” అని అనేకవ్యాదులనాచుము లేకరువుపెట్టి “నేనీ రాటికి మరణిండ్డినే బాగుగ నుండును. కాని నాకుఁ జావురాకున్నది!” అనియెను.

కైలాసుఁ డామాటకు నొచ్చుకొనుచు “వడినే ! అన్నగారు లేకపోయినను మీరుండుటంబట్టియే నేనీకలకత్తాకు వచ్చి యిచ్చట నాశ్రయముం గాంచితిని. లేకు న్నచో వెట్లు వత్తును ?” అనియెను. తరువాత గ్రామస్థులంగూర్చి అనేకపరామర్శ లు జరిగెను. కైలాసుఁడు సంభ్రమముతో నలువంకలఁ దిలకించి “ఈయిల్లామెదే నా?” అని ప్రశ్నించెను.

హరి—ఓను.

కైలా—చాలమంచియిల్లే.

హరిమోహిని యాతనియుత్సాహమును వర్ణింపజేయుచు “కాకేమి ? చాలకట్టి యిల్లు !” అనియెను.

కైలాసుఁ డాయెంటిపనితనము నంతను బాగుగఁ బరిశీలించెను. తలుపులు ద్వారములు గోడలు మొదలగువానిదిట్టతనమును, మున్నితనమును జూచి యానందించెను; మేడమీఁదనుఁ గ్రిందను నెత్తినిగఁగు అన్నవో యడిగి తెలిసికొనియెను. అయిల్లు కట్టుట కంతసా మ్యమునో గ్రహించుట కాతనికి శక్తిచాలదు. అతఁడు బాగుగ నాలోచించుకొని పదిబండ్రెందువేలగు నని నిశ్చయించుకొని కొంచెము తక్కువగనే చెప్పవలయునని యెంచి “వది నే! ఈయిల్లుకట్టుట కేడొమిదివేలగుననుకొందును!” అనియెను. హరిమోహిని కైలాసుని పల్లెటూరితనమును వింతపడుచున్నట్లు ప్రకటించి “ఇరువదివేలరూపాయలకుఁ దక్కువకాదు!” అనియెను.

కైలాసు డు బాగ్రత్తగా నాయెల్లంతయును బరీక్షించి యంగీకారనూచకముగాఁ దల యూచుచు నీనుందరభవన మేకేశ్వరప్రభు నిర్మితమై యుండవలయునగాని యితరు లిట్లునిర్మింపజాలరని యపరిమితానందభరితుఁ డయ్యెను. తరువాత నాతఁడు “వది నే! అంతయు బాగుగనే యున్నది! కాని కన్యక యేదీ?” అని ప్రశ్నించెను.

హరిమోహిని తొట్టొట్టొ “మేనత్తగారి యింటికి వెళ్ళినది. రెండు మూడు దినములలో వచ్చును!” అనిచెప్పెను.

కైలా—అట్లయినచో నేనాగుటెందులకు? నాకుఁ గోర్కపని యున్నది. శ్రమ మరల వచ్చెదను.

హరి—వ్యవహారముమాట యటించుము. ఇచ్చటిపని తీరువలకును నీవు పోవదు.

కైలాసుఁడు బాగుగ నాలోచించి “నేను పోకున్నచో వ్యాజ్యము డిక్కియగును. అయిన నేమి? అలాగ మిక్కిడలేదా?” అని నిశ్చయించుకొని యెల్లంతయుఁ బరీక్షించుచు హరిమోహినిపూజామందిరమున నీరు నిలచి యుండుటం గాంచి “వది నే! ఈయిల్లు బాగుగలేదు. ఇచ్చట నీరు నిలుచుచున్నది. ఇట్లు చేసినచోఁ జెమ్మచే గోడలకు భంగము కలుగదా?” అనియెను.

హరి—ఏమి చేయుదును బాబూ!

కైలా—ఏమైనను సరియే. ఈయింటిలో నింతగా నీటిని వాడఁగూడదు!

హరిమోహిని యూరకుండెను. తరువాతఁ గైలాసుఁడు కన్యారూపముంగూర్చి ప్రస్తావించుటయు, హరిమోహిని యాతనిప్రథమభార్యకంటెను జాల నందమైనదని చెప్పెను! ఆకన్యసౌందర్యమును దనవెద్దభార్యసౌందర్యముతోఁబోల్చి చెప్పుట కైలాసున కుత్సాహముగ లేకపోయెను. అప్పు డాతఁ డొకయద్భుతపూర్వం బగు మూర్తిని మనసులో భావించుకొని దిగ్భ్రాంతి పోల్చుకొనుచుండెను.

ఒకపక్షము నిరపడిన దని హరిమోహిని నిశ్చయించుకొనియెను. ఇకఁ గన్యా పతీమున నించుక సామాజికలోప మున్నను నదియొక యసాధ్యవిషయము కాదని కూడ నామె సమాధానపడియెను.

గోరా ప్రాతఃకాలమునందే యిల్లువిడిచి పోవుచుండె నను సంగతి తెలిసికొని వినయుఁ డింకను జీకటియుండఁగ నే సోమవారమునాఁడునయమునవచ్చి మేడమీఁది గదిలోనికిఁ బోయి చూచెను. గోరా యగపడలేదు. సేవకు నడురఁగా గోరా పూజా గృహమునందున్నట్లు చెప్పెను. వినయుఁ డాశ్చర్యముతోఁ బూజామందిరమునకుఁ బోయిచూచెను. గోరామడిబట్టులు కట్టుకొని పూజచేసికొనుచుండెను. అతడుఁజోళ్ళచప్పుడువిని వెనుకకుఁ దిరిగి వినయునిం గాంచి త త్తరముతో “లోనికి రావలదు!” అని యెను. వినయుడు “భయములేదు. నేను లోనికి రాను. నీతో మాటాడవలసి వచ్చితిని” అనిచెప్పెను. గోరాబయటికివచ్చి మూడవ యంతస్తు గదిలోనికి వినయుని దీసికొని పోయెను.

విన—సోదరా ! గోరా ! నేఁడు సోమవారము.

గోరా—ఔను సోమవారమే. పంచాంగము పారబడినను నీవుమాత్ర మి వినయమును మఱచిపోవు ! ఎట్లయినను నిది మంగళ వారముమాత్రముకాదు. ఈమాట యధార్థము.

విన—నీవు రావని యెఱుఁగుదును గాని, నీతో నొకసారి చెప్పకుండ నే ని క్కార్యమునఁ బ్రవేశింపఁజాలకున్నాను. అందుచేత నే తెల్లవారకుండ నీయొద్దకుఁ వచ్చితిని ! గోరా యేమియు మాటాడలేదు. వినయుఁడును మాటాడలేదు. అప్పుడు గోరా తనహృదయవేదనను సంపూర్ణముగ గోపనముచేసికొని నవ్వుచు “నేనురాకున్న నేమి? నీవే జయించితిని! నీవమ్మును దీసికొనిపోయితిని. ఎంతకష్టపడినను నేనామె నాపఁజాలకపోయితిని! తుట్టుతుడకు మాయమ్మమూలముననే నేను నీకోడిపోయితిని. వినయా! ఒక్కొక్కరేకలసిపోయినారు. నేనొక్కడనుమాత్ర మే మిగిలియున్నాను! అనియెను. వినయుఁడు వినయముతో ‘సోదరా! నీవు నాపైఁ దప్పుపెట్టవలదు. నా పెండ్లికి రావలదని నే నమ్మ కెన్నియోసారులు జెప్పితిని. అమ్మకాతో “వినయా నీపెండ్లికిరానివారు నీవు పిలిచిననురారు; వచ్చువారు నీవువలదన్నను మానరు. కావున నీవెవ్వరిని బిలువనువలదు; నిషేధింపనువలదు! మాటాడ కూరకుండ్లము” అని చెప్పినది. గోరా! నీవు నాకు లొంగితివా? అమ్మకు లొంగితివి! సహస్రప్రర్యాదుములు లొంగి తిని. అట్టితల్లి యింక నెవ్వరి కున్నది?” అనియెను.

గోరా యెంత వలదనినను వినక యాతనికోర్కెను లక్ష్యముచేయక యానం దమయి వినయునిపెండ్లికిఁ బోయె నని గోరా విచారించుటలేదు. విశేషించి యానం

దించుచునే యుండెను. వినయునకుఁ దల్లి గారియపరిమేయప్రేమలేకము లభించె నని యు, నాతనికిఁ దనతో నెంతటివిచ్ఛేదము కలిగినను, మాతృప్రేమనుధారసమునుండి యాతఁడు విచితుఁడుకాలేననియుఁగ్రహించుటచే గోరాన్యాదయమునం దొకవిధముగు సంతృప్తియు, శాంతియు నుదయించెను. అన్నివిషయములయందును గోరా వినయునకు దూరమెహోవు కన్నను నతఁడుమగు మాతృస్నేహబంధము నిగూఢరూపముతోఁ జిర బంధమై చిరకాలమువఱకు నయ్యిరువుర నతిసమీపరులుగ నే జేసివెచ్చుచుండును.

విన—సోదరా! నేనికఁ బోయెదను. ఇవ్వుముగ లేకున్నచో నీవు రావలగు. కాని మనసులో మాత్రము మఱియొకలా గెంచుకొనవలగు. ఈసమ్మేళనము నాజీవితము నెంతటిసారకముగాఁ జేసెనో నీవించుక భావింపగలిగినచో నీవెంతనూత్రియు నావివాహమునకు విముఖుడవు కాఁజాలవని సానాసించి చెప్పఁగలను.

అని చెప్పి వినయుఁడు లేచుటయు, గోరా కూర్చుండుము. నీ పెండ్లి రాత్రి గదా. ఇప్పటినుండియుఁ దొందర యేల?" అనియెను వినయుఁడు తలఁచుకొనియైన నుం దని గోరాయాదరమునకు వికళితస్వాదయుఁడై కూర్చుండెను క్రమముగా వారెప్పటి వలె మాటాడుకొనఁదొడంగిరి. ఈదినములలో వినయునిస్వాదయవీణ పంచచుస్వరము నెంత హెచ్చుగా మొరయించుచుండెనో మంత హెచ్చుగ నే గోరా దానినడ్డగించు చుండెను. వినయుఁడు విడువకుండ మాటాడుచుండెను. వినయునిముఖమునుండి యకించి త్కరములును, బరిహాస రాత్రములునగుచిన్నచిన్న విషయములుగూడమధురగానములం బోలి మధురసోచ్ఛ్వసితములై వెలువడుచుండెను. ఇప్పు డాతనిస్వాదయమధ్యమునం దోచుచున్నయాశ్చర్యలీలను రసవంతముగఁ జేసి వినయుఁడు నిపుణరొవణములతోఁ నూత్మముగను, గభీరముగను, వ్యాదయంగమముగను వర్ణింప నారంభించెను ఇంతటి యపూర్వవిజ్ఞానము! ఇంతటియవిర్వచనీయపదార్థమును వ్యాదయపూర్ణముగఁ . జేసికొ నుట యెల్లరకును సాధ్య మగునా? లోకమునందలిసాధారణస్త్రీపురుష సమ్మేళనము నం దిట్టిమధుర సంగీతము వినబడఁ దనియు, నన్నితరులతోఁ బోల్పవల దనియు విన యుఁడు చెప్పెను. ఇట్టిసంఘటన మెన్నఁడు నెచ్చటను ఘట్టిలి యుండ దనియే యా తనియుద్దేశము. ఎల్లయెడల నిట్టిసంఘటనమే కలిగినచో వసంతపరనాంతురమున నవప ల్లవపులకిత మగువనముంబోలి జగ మంతయు నవజీవనకళావిలసితము కాదా? మానవు లయం దున్న సమస్తసౌందర్యమును, సమస్తశక్తులును సహజముగనే వివిధవర్ణములతో వివిధాకృతులతో విజృంభింపవా? ఈస్వర్ణకిరణస్పర్శము నెవ్వ రుపేక్షింపగలరు? దీనిమూలమున సామాన్య లసామాన్య లగుదురు! అట్టియసామాన్యత్వమును జీవితము నం దొకసారియైన రుచిచూచినవారే ధన్యులు! ..

వి—గోరా! నిజము చెప్పుచున్నాను. మానవవ్యభావమును నిమిషములో మేల్కొల్పునది ప్రేమయొక్కటియే. ఏకారణముచేతనోయది మనలో దుర్బలమైయున్నది. అందుచేత నేమనకుఁబరస్పరగ్రహణశక్తిలేకుండఁబోవుచున్నది. మనలో నేమున్నదో మనకుఁ దెలియుట లేదు. మనలోనిరహస్యమును మనము ప్రకటింపఁజాల కున్నాము. మనసందితమును మనము క్యయింపఁజాల కున్నాము. అందుచేతనే నలుదెసలను మన కీనిరానందము! అందుచేతనే మనలోనిమహత్వము కేవలము నీవంటివా రొకరిదక్షిణ కప్పు సాధారుణుల కందఱకును దెలియకుండఁ బోవుచున్నది—

ఇంతలో మహిముఁడు పడకనుండి లేచినట్లుము వివచించుటయు వినయునకు తృప్తాభంగ మయ్యెను. ఆతఁడు గోరాయొద్ద నెలవు గైకొని పోయెను. గోరా డాబామిఁడ నిలువఁబడి పూర్వసంధ్యాకాళమువంకఁ జూచి యొక్కనిట్టూర్పు విడిచెను. ఆతఁడు చాలనేపటిగఱకు నచ్చటనే పచారు చేయుచుండెను. గోరాయెంత ప్రయత్నించినను దనమనోరథమును సఫలముగఁ జేసికొనఁజాలకుండెను. గోరాయొక్కఁడే కాక యాతని సమస్తజీవితక్రియలును నాకసమువంకఁ జేతులెత్తి సముజ్వలమును, మందరము నగునొక తేజమును వాంఛించుచుండెను. సమస్తోపకరణములును సంసిద్ధములై యుండెను. సమస్తసంపత్తియు సమకూర్పఁబడి యుండెను కాని కేవలము నాకాసాంత్యనోద్యాపితమును, స్నిగ్ధసుందరారుణరాగరంజితంబును నగు నాతేజ మెచ్చట నున్నది? ఉన్నదానిని వర్ణింపజేయుటకై ప్రయత్నించుటరలన నుపయోగము లేదు. కాని దానిని సముజ్వలముగను, సౌందర్యముముగను బ్రకాశింపఁజేయవలయుననియే యాతనివాంఛ! ఒకసముహూర్తమున స్త్రీపురుషులప్రేమ నాశ్రయించి యవిగ్రహణీయంబగునున్నతిం గాంతు రని వినయుఁడు చెప్పినప్పుడు గోరా మానుపటిగలే నామాటను దోసివై వఁజాలకపోయెను. ఆసమ్మేళన మసామాన్యమైనదనియు, బూర్ణమైన దనియు నట్టిసంపర్క మమూల్యమైనదనియు, నది భావములకు రూపమును రూపమునకుఁ బ్రాణమును బ్రసాదించుననియు, దానిమూలమునఁ బ్రాణమధ్యమునఁ గదలికయు, మనోమధ్యమున మననమును ద్విగుణీకృతము లగుటయే గాక యవి నూతనరససంసిక్తములుకూడ నగుననియు గోరా మనఃపూర్వకముగ సంగీకరించెను.

ఈసామాజిక విచ్ఛేదదినమున వినయునిహృదయము గోరాహృదయముపై నఖండమగు నేకతానమున నొకసంగీతమును మోగించి పోయెను. వినయుఁడు పోయినను వేళమించిపోయినను నాసంగీతముమాత్రము మోగుచునే యుండెను. సముద్రాభిముఖమగునదీద్యయమిళితముంబోలి వినయునిప్రేమప్రవాహ మిప్పుడు గోరా ప్రేమప్రవాహమునఁ బ్రవేశించి తరంగములచేఁ దరంగములను ఘోషితములుగాఁ

జేసిపెచుచుండెను. గోరా యిన్నాళ్ళ కుఱకును బంధించి క్షీణింపజేసి, యగపడకుండఁ జేయవలయు నని ప్రయత్నించిన యాచాహినియే యిప్పుడు కూలమున నొరసి నున్నస్తాకృతితోఁ బ్రబలవేగమునఁ బ్రకటించుచుండెను. దాని నిప్పుడు నిందించుటకుఁగాని నిషేధించుటకుఁగాని యాతనికి శక్తి లేకుండెను—దివకుంతయు నీవిధముగాఁ గడచెను. తుదకపరాక్షాము సాయాన్నామున విలీన మగునప్పుడు గోరా యిల్లు విడిచిపోవుచు “ఏది నాదియో దానిని నేను గైకొనవలయును. కాకున్నచో బ్రపంచమున నే నసంపూర్ణుడను వ్యర్థుడను నైపోవుదును!” అని భావించుకొనియెను. ఈ ప్రపంచమధ్యమున నుచరిత యాతనిపిలుపునకే వేచి యున్నదనువిషయమున గోరా కెట్టి సంశయమును లేదు. నేటిసాయంకాలమే యాకొరిక నాతఁడు సఫలముగ జేయవలయును.

అతఁడు జనాకీర్ణమగుపీఠినిఁ బడి యాతని నెవ్వరు ననుసరింపఁజాలనంతటివేగముతోఁ బోవుచుండెను. అతనిచ్చాదయ మాతనికరీరము నతిక్రమించి యేకాగ్రమై యెక్కడికో పోయి యుండెను. అతఁడు నుచరితయింటియొద్దకుఁ బోవునప్పటికి ద్వారము మూయఁబడి యుండెను. కొంతసే పొలోచించి పిచ్చుట నాతఁడు తలుపు గొట్టి పిలిచెను. నేరకుఁడు తలుపు తీసి గోరాను జూచి “అక్కయ్యగా రింటిలోలేదు.” అని యడుగకుండఁగ నే చెప్పిపెచెను.

గోరా—ఎక్కడికిఁ బోయెను ?

నేన—ఆమె కొన్నాళ్ళనుండి లలితాసోదరవివాహప్రయత్నములలో నున్నది.

ఆమె వినయునిపెండ్లికిఁ బోయియుండు నని గోరా నిమిషములో గ్రహించెను. ఇంతలో లోపలనుండి కైలాసుఁడు వచ్చి “అయ్యా ! ఏమి కావలయును ?” అని ప్రశ్నించెను. గోరా యాతని యాపాదమస్తకిమును జూచి “ఏమియు నక్కఱలేదు!” అనియెను. కైలాసుఁ డొంటిగ నుండుటచే నేమియుం దోచక యిండుక నేపు కూర్చుండుఁ దని బలవంతముచేసెను. గోరా నాకుఁ బని యున్నదని చెప్పి యతివేగముగ వెడలిపోయెను. తన జీవితమునందలి సంఘటనములు చాలకఱకుఁ గేవలమును దనయిచ్చచేతనే సాధింపఁబడుననిమాత్రము కావనియు, నందేదో భగవదుద్దేశముఁడుననియు స్వతః విధాతయగు నీశ్వరుని యేయుద్దేశమునో నిర్వహించుటకై తాను జన్మించితినియు గోరాకు దృఢవిశ్వాసము కలదు.

అందుచే గోరా తనజీవితసంఘటనములను బాగుగఁ బరిశీలించుకొనుచుండును. కానత్యంతోత్సాహముతో వచ్చినప్పుడు నుచరిత యింటితలుపు మూసి యుండుటయు, నామె లేదని తెలియుటయు నాతనికి భావపూర్ణసంఘటనములుగ నే తోచెను. ఈజీవితమున నుచరిత తలుపిట్లే మూయఁబడి యుండుననియు, నామె నీకు లభింప

దనియుఁ దనజీవితవిధానమును దీనిభయముగాఁ నూచించె నని గోరా యనుకొనియెను. గోరావంటివానికి వాంఛాముగ్ధుడై యుండుట కవకాశము లేదు. ఆతనికి స్వకీయము లగు సుఖదుఃఖములు లేవు. ఆతఁడు భారతవర్ష బ్రాహ్మణుఁడు. భారతదేశతారాధనమే యాతనికర్తవ్యము; భారతతపస్సే యాతనిపని; ఆసక్తియు, ననురక్తియు నాతనికి లేవు. ఆతఁడు తనలా “జగద్విధాత నాయకుని నాసక్తి స్వరూపమును బ్రదర్శించెను. అది శుభ్రశాంతస్వరూపము కాదు. మద్యముబోలి రక్తతీవ్రస్వరూపమైనది. అది బుద్ధికిఁ జాంచల్యముం గూర్చుటయే కాక రూపమునే మార్చివేయును. నేను సన్యాసిని నాసాధనమధ్యమున దానికిఁ దావులేదు” అని భావించుకొనియెను.

20

చాలకాలమున కీదినములలోనే నుచరిత కానందమయిచెంత వెన్నఁడు ననుభవింపనంతటి విశ్రాంతి లభించెను. అపరిచిత పని గాని, పరాయదానపనిగాని నుచరిత కన్నఁడు నింతమాత్రమును దోచటమనంతటివాత్సల్యముతో నానందమయి యామె నాదరించెను. ఆనందమయి నుచరితమన సంతయు వెల్లుగ్రహించెనో యట్లే యెట్టి మాటయుఁ జెప్పకుండఁగ నే గూమె కూరటం గల్పించెను. “అమ్మా! అనుశబ్దమును నుచరిత యిదివఱ కన్నఁడు నింతవృద్ధయత్రార్థకముగా నున్నది. ప్రయోజనము లేకున్నను నానందమయి నమ్మాయనిఁ పిలుచుటకై నుచరిత యనేకావకాశములను గల్పించుకొనుచుండెను. లలితవివాహము సంపన్నమయ్యెను. నుచరిత యామె నమితో శయనించి “అమ్మను విడిచి నేనెట్లు పోఁగలను!” అని భావించుకొనుచు, దన్నుఁదానే “అమ్మా! అమ్మా” అని పిలుచుకొనుచుండెను. అప్పుడామె వృద్ధయము వికసించి కన్నులనుండి కుశురారలు వెలువడుచుండెను. అప్పుడాకస్మికముగా నానందమయి కచ్చి దోమతెరను నడల్చి పరుపువై గూర్చుండి నుచరిత నెమ్మేను నిమగ్నుడు “అమ్మా! నన్నెందులకు బిలుచుచున్నావు?” అనియెను.

అప్పుడు నుచరితకుఁ దెలివి కచ్చుటచేఁ దా నమ్మాయని పిలుచుచున్నట్లు బోధపడియెను. అప్పుడు నుచరిత ప్రత్యుత్తర మీతఁజాలః గూనందమయి మొడిలోబోర గిలబడి యేడువఁదొవంగెను. ఆనందమయియును మఱి యేమియు మాటాడక యారాత్రి యామె చెంతనే శయనించెను.

వినయునివెండ్లి యైపోయినను నానందమయి యిట్టికిఁ బోక “వీరింకను కృత్యములను జక్కజేసికొనఁజాలరు. కొన్నాళ్ళుండి వీరికిఁ దగినయేర్పాటు చేయకుండ నేనెట్లుపోగలను?” అనియెను. అప్పుడు నుచరిత “అమ్మా! ఈకొన్నాళ్ళు ను నేనుగూడ నీతో నుండెదను” అనియెను. లలితయు నుత్సాహముతో “ఔనమ్మా! అక్కగూడ మాతోఁ గొన్నాళ్ళుండవలయును” అనియెను. అంతలో సతీకుఁడు గం

తులు వైచుచు వచ్చి 'అక్కా! నేనుకూడ నీతోనుండెదను.' అనుటయు నుచరిత
 'నీచదువో బాబూ?' అని ప్రశ్నించెను. నేను వినయబాబునొద్దఁ జదువుకొందు నని
 సతీకుఁడు చెప్పెను. నుచరిత నవ్వుచు 'వినయబాబు నీకుఁ జదువు చెప్పలేడు!' అని
 యెను. ప్రక్కగదిలోనే యున్నవినయుఁడు తత్త ణమే "చెప్పగలను. ఎన్ని మోరా
 తులు నిద్రలేకుండఁ జదివినచదు వంతయు నొక్కనాటికే మఱచిపోవును ననుకొం
 టివా?" అనియెను.

ఆనందము—మీదొడ్డమ్మ కివ్వు నుండునా ?

నుచ—నే నామె కుత్తరము వ్రాసెదను.

ఆనందము "నీవువలదు! నేను వ్రాసెదను." అనియెను. అట్లు నుచరిత
 వ్రాసినచో హరిమోహిని కామెవై గోపము కలుగుననియు దనవై గోపము కలిగినను
 నవ్వుములేదనియు నానందము యూహించుకొని 'లలిత కింటిపనులు నేర్పుటకై
 కొన్నాళ్ళు నేర్పనుండెదను. నుచరితనుగూడ నుంచుకొనుటకు నీవనుమతించినచో
 లలితకు విశేషోత్సాహముగా నుండును." అని హరిమోహిని కుత్తరము వ్రాసెను.

ఆయు తరమువలన హరిమోహినికి గోపమే కాక యొకవిధమగు సంకటము
 గూడఁ గలిగెను. ఈవిషయమునఁ దల్లిబిడ్డలు బాగుగ నాలోచించుకొని యెట్లయిన
 నుచరితను దమవలలోఁ బ్రవేశించుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండి రని యామె యను
 మానించెను. హరిమోహిని కల్లమున నతిశీఘ్రముగ నుచరితను విఖ్యాతరాయకుటుంబ
 మునఁ జేర్చవలయునని యుండెను. కైలాసుఁడుకూడఁ గొన్నాళ్ళనుండి వేదియు
 న్నాఁడు—కుత్తరము చేరినమఱునాటియుదయముననే హరిమోహిని పల్లకినెక్కి విన
 యునియింటికి వచ్చెను. అప్పుడు క్రోధిగదిలో లలితానుచరితలు, నానందముయును
 వంటప్రయత్నములను జేయుచుండిరి. పెగదిలో సతీకుఁ డింగ్లీషుపాఠమును వల్లించు
 కొనుచుండెన్పు. ఇంటిలో వంతగట్టిగాఁ జదువనక్కఱలేదు. కాని తాను చదువుచు
 న్నుటందఱకును దెలియుటకై యాతఁడు బిగ్గఱగాఁ జదువుచుండెను.

ఆనందము హరిమోహిని సత్యావరముతో నభ్యర్థించెను. హరిమోహిని యా
 గావరమును బాటింపక "నేను రాధారాజిని దీసికొనిపోవుటకై వచ్చితిని" అనియెను.
 'అట్లే తీసికొనిపోవచ్చును కొంచెము సేపాగుము!" అని యానందము చెప్పుటయు
 హరిమోహిని నాకుఁ బూజవేళ దాటిపోవును. ఇక్కడఁ గూర్చుండుటకు నాకవ
 కాళము లేదు." అనియెను. నుచరిత యేమియు మాటాడక సారకాయును దఱగుచుం
 డెను. హరిమోహిని యామెం గాంచి "వినబడినదా? వేళ మించిపోవుచున్నది." అనియెను.
 లలితయు, నానందముయును మాటాడక కూర్చుండిరి. నుచరిత చటా
 లున లేచి "దొడ్డమ్మా! రమ్మ" అనియెను. హరిమోహిని పల్లకికైపునకుఁ పోవుచుం

దేగా నుచరిత యామెచేయి పట్టుకొని గదిలోనికి దీసికొనిపోయి “దొడ్డమ్మా! నా కొడుకు వచ్చిన నిన్నిందటియెదుట నూరక తిరిగిపంపింతువా? నేను నీతోనే వచ్చేదను. కాని రెండుజాములైనతరువాత మరల నేనిక్కడకు రావలయును!” అని చెప్పెను.

హరిమోహిని కటుస్వరముతో “అదేమిమాట! ఎప్పుడు నిక్కడనే యుందునని చెప్పరాదా?” అనియెను. నుచరిత మెల్లగా “అట్టిభాగ్యము లేకుండుటచేత నే యనకాశమున్నంతవఱకా కామెచరిత నుండఁదలంచి యామెను విడువఁజాలకున్నాను!” అనియెను. అమాటకు హరిమోహినియొడలు మండిపోయెను కాని యప్పు డేమనుటయు నామె కుచితముగాఁదోచలేదు. నుచరిత యానందమయి చెంతకువచ్చి నవ్వుచు “అమ్మా! నేకొకసారి యింటికిఁ బోయి వచ్చెదను. అనియెను. ఆనందమయి యేమియుఁ బ్రశ్నింపక “వెళ్లము తల్లీ!” అనియెను.

నేను రెండుజాములకు మరల వచ్చెద నని నుచరిత లలితచెనిలోఁ జెప్పి పల్లకి యొద్దకుఁ బోయి నిలువఁబడి “సరీశా!” అని పిలిచెను. సరీశుఁడుకూడ నున్నచోఁ దనబనుల కాలిఁగిముగా నుండు నని యెంచి హరిమోహిని యాతని నిచ్చటనే యుంచుమనియెను. ఇరువురును బల్లకి నెక్కి పోవు మన్న సమయమున హరిమోహిని తనభావిప్రబంధమునకు భూమికగా “అమ్మా! లలితకుఁ బెట్టి. పరశకున కొక యాఁడు బిడ్డవిచారము వదలి పోయినది. ఇంటిలో నీడువచ్చి నామెకుండుట గృహమున కతకన్న మనుకొన్నావు! ఏమని చెప్పుదును. నాకితరచింతలేదు! భగవన్నామము చేసికొనుచుండఁగా నాకీవిచార మే నోచుచుండును. నాకు మనుపటివలె దేరపూజ జరుగుటయే లేదు గోపీవల్లభుఁడునాకు మరలనూతనబంధమును గల్పించినాఁడు.” అని యేమేమో చెప్పదొడంగెను.

హరిమోహిని కిది కేవలము సాంసారికోత్కంఠయే కాదు. ఇది యామెముక్తి పదమునకుఁగూడ నంతరాయమై యుండెను, ఆమెకుఁగల యింతటిదుస్సహవిచారమును వినియును, నుచరిత యూరకుండెను. హరిమోహినికి నుచరిత ముద్దేశము బోధపడుట లేదు. మామే సమ్మతించుచక మనియు, నుచరితచ్చాద ఈ మించుక మెత్తఁబడియె ననియు హరిమోహిని తనకనుకూలముగా భావించుకొనియెను.

పల్లకి యింటియొద్దకు వచ్చెను. ఇరువురును దిగి లోపలఁ బ్రవేశించుచుండఁగాఁ బ్రక్కగదిలో నెవ్వడో యొకయపరిచితపురుషుఁడు తల యంటుకొనుచున్నట్లు కనుంగొని నుచరిత నిస్సంశయముగా నాతనివంక దృష్టిప్రచారముం గావించి మేడఁమీఁదికిఁ బోయెను. అక్కడ హరిమోహిని తనమఱదివచ్చినసంగతి నుచరితకుఁ దెలియఁజేసెను. హరిమోహిని పూర్వభూమికఁబట్టి నుచరిత యీసంఘటనమున కరమును గ్రహించుకొనియెను. అప్పుడు హరిమోహిని “అమ్మా! మనయింట వతిథి యుండఁగా

నీవు మధ్యాహ్న మిల్లు విడిచి పోవుట మర్యాదగా నుండునా ?" అనియెను. నుచ
రిత దృఢస్వరముతో "కాదు దొడ్డమ్మా! నేను పోయి తీరవలయును." అనియెను.
వారిమోహిని మెల్లగా "అట్లే పోదువుగాని—నేటికిన ముండి రేపు పోవచ్చును." అనియెను. నుచరిత యంగీకరింపక "నేనిచ్చట స్నానము చేసి తండ్రిగారియింట
భుజించి యటనుండి లలితయింటికిఁ బోయెదను." అని చెప్పెను. అప్పుడు వారిమో
హిని స్పష్టముగా "ఆతఁడు నిన్నుఁ జూచుటకే వచ్చిశాఁడు!" అనియెను.

నుచ—నన్నుఁ జూచుటకుఁ బ్రయోజన మేమున్నది ?

వారి—ఈదినములలో నిది యొకపద్ధతి ఇది పూర్వములేదు. నాపెండ్లికి బూర్వ
ము మీ పెదవాయన నన్ను జూడనేలేదు! ఇప్పుడిది యందఱకును సాధారణ మైపో
యినది. అయినను నిందంత యుత్పాత మేమున్నది? అయిదునిమిషములు! ఒకసారి
చూచి చక్కఁబోవును.

నుచ—వలదు.

వలదనునీతీవ్రస్పష్టవచనము వారిమోహినిని వెనుకకు గంటివైచెను. అప్పుడు
వారిమోహిని "అమ్మా! ఇది యంత యావశ్యకమేకాదు. అయినను కైలాసుఁ డీకా
లపుశాఁడును, జదివినవాఁడును, మీవలెనే పూర్వపద్ధతులను విశ్వసించనివాఁడును గా
వునఁ గన్యను స్వయముగ వలంచెను. నీవైనను వెవ్వరికంటును బడకుండ నింట
నుండుదానవు కావు గాఁ జూపింతు నని నే నాతనితోఁ జెప్పియుంటిని.
ఇందు నీవు సిగ్గుపడవల
దృష్టాంతపూర్వకముగా
నం గలవంశగౌరవమును... చెప్పెను—అట్టి యాతనిగౌరవమును భంగిం
చుటకు నుచరిత యెంతమాత్రము నంగీకరింప దయ్యెను. ఆమె స్వలాభమునుగాని,
స్వగౌరవమునుగాని చూచుకొనక హిందూసమాజమునఁ దనకుఁ దావు దొరకకున్నను
విచారము లేనిదానివలె నుండెను. వారిమోహిని శ్రమపడి కైలాసుని సమ్మతింపఁజే
యుట నుచరిత తనకెట్టి యుపకారముగను భావించుట లేదనుపంగతి. మాధురా లగు
వారిమోహిని గ్రహించుకొనలేకపోయెను. నుచరిత యిది యంతయుఁ దనకవమానము
గానే భావించుకొనియెను అధునికివిపరీతవ్యాపారములందు వారిమోహిని వాతబుద్ధియై
యుండెను. అప్పు డామె గోరానుద్దేశించి నిందింపఁదొడంగెను—గోరా తానెంత
హింసువు నని చెప్పుకొనుచున్నను సమాజమునందాతని కట్టిగౌరవ మున్నది? ఆతఁడు
లాభి చి యేత్యాకాకన్యక నైనను బెండ్లియాడి మరలఁ దనసమాజములో నే యుం
డునఁతటిసామర్థ్య మాతనికున్నదా?" ఇట్లే—

నుచ—దొడ్డమ్మా! నీకీమాట లన్నియు నేల? వీని కేమైన మూలమున్నదా?

హరి— నేను మాటలచే మఱపించునంతటిపనిదానను. గాను, నాకును గన్నులున్నవి; చెవులున్నవి. అన్నియును జూచుచు వినుచు మారక కూర్చుండి యున్నాను. గోరా నిన్నెట్లయినఁ బెండ్లియాడవలయు ననుదురుదేశముతోనున్నాఁడు ఈవిషయమున నాతఁడు తల్లితోఁ గూడ నాలోచించి యుండును. నీకు మారాయవంశముతో సంబంధముం గూర్పవలయు నని నేను శ్రమపడుచున్నాను.

సుచ— నీవేవంశముంగూర్చి చెప్పితివో వారియందు నాకు గౌరవ మున్నది. అది యసామాన్యసంబంధ మని నీవే చెప్పితివి. కావున వారితోడిసంబంధమునకు నాకెట్టియవకాశమును లేదు. నేనిప్పు డిటునుండి పోయెదను. నీమనసు కాంతించినప్పుడు మరల వచ్చి నీతోఁగలసి యుండెదను.

హరి— గోరాను నీవు పెండ్లియాడఁదలంపకున్నచో నీకెలానునితోడి సంబంధమునుగూడ నేల త్యజించెదవు? నీవెప్పుడును గన్యగనే యుండవుగదా!

సుచ— ఉండకేమి? నేను పెండ్లిచేసికొనును.

హరి— వృద్ధవయఃపర్యంతము నిల్లే యుందువా?

సుచ— ఆ. మృత్యుపర్యంతమును—

29

ఈదెబ్బతో గోరామనసునకుఁ బరివరమగుచు నుచరిత తనమనసు నా కర్పించుటకుఁ గారణము నాతఁ డప్పుడఁ జూపి వాసము చేసెను; తనకుఁ దెలియునుండఁ దగిన ను దంభభావముతోఁ నుల్లంఘించెను—

సుచరిత తనమనసు నా ఆతఁ డామెతో సహా మీకొనియెను; నియమనీమ బ్రత్యేకముగ నియమ పాలనము చేసికొనఁకున్నచోఁ దెలిసియో, తెలియక, స్వయముగ ననిష్టముల బాలగుటయే కాక పరహితముం గూర్చఁజాలువిశుద్ధశక్తినిగూడ గోల్పోవును. సంస్కర్తముచే వివిధములగు హృదయవృత్తులు ప్రబలి జ్ఞానాస్థానములను బలవంతముగ నావరించుకొనును.

గోరా కీసత్యజ్ఞానము కేవలబ్రాహ్మకన్యాసహవాసముచే మాత్రమే కలుగలేదు! ఆతఁడీనడుమం గావించినప్రతీసంచారమునంగూడ నొకనుడిగుండమువం బడి యాత్మవిస్మృతుఁ డగుట కారంభించెను. ఆతనికి మాటిమాటికిని దయ కలుగుచుండెడిది. అందుచేతనే “యిది లోపము; ఇది యన్యాయము; దీనిని సవరింపవలయును” అని తోఁచుచుండెను. కాని యిట్టిదయావృత్తియే మంచిచెడ్డలను నిర్ణయించుకొని వికారముం గల్పించుటలేదా? దయచూపవలయు ననునుదేశమువర్తిల్లుచున్న కొలదియు మనకు సత్యమును గ్రహించుకొని సన్న మెపోవుచుండును. అందుచేతనే సకలహిత భారమును కపించువారు నిర్లప్తులై యుండవలయు నని పెద్దలు విధించి యున్నారు.

ప్రజలతో నిరంతరసమ్మేళనమొందిననే కాని రాజునకుఁ బ్రజాపాలన మసంభవమను మాట కేవల మమూలకమైనది. రాజునకుఁ బ్రజాసంబంధమున నుపయోగించుజ్ఞానము నిరంతరప్రజాసంపర్కముచేఁ గలుపితమైపోవును. అందుచేతనే ప్రజలు రాజును దమకు దూరముగాఁ జేసికొని యుందురు. రాజుగూడఁ బ్రజలను సహచరుఁడైయున్న చో రాజప్రయోజనము లేకుండఁబోవును. బ్రాహ్మణుఁడుకూడ నట్లే దూరముడైన చో నిర్లిప్తుఁ డగును. పరహితాచరణ మీ బ్రాహ్మణధర్మము. కావుననే యాతఁ డెవ్వరిసంపర్కమును లేకుండ నుండవలయును.

గోరా—యిట్లునుకొనియెను. నేను భారతవర్షమునం దట్టిబ్రాహ్మణుఁడను. పదిమందితోఁ గలసి ప్రబలవ్యవసాయపంకమునం బొరలుచుఁ బాపపుణ్యలోభముచేఁ బరమలుబ్ధులై శూద్రత్వపాశమును మెడకుఁ దగుల్చుకొని యుద్బంధనముచే నుక్కిరి చిక్కిరియై పోవుచుండువా రీభారతవర్షమున సజీవపదార్థములుగాఁ బరగఁజింపఁబడెను. వారు శూద్రులకంటెను నదమాధములు శూద్రుఁడు శూద్రత్వముచేతనే తన్నురక్షిం చుకొనుచున్నాఁడు. కాని బ్రాహ్మణులు బ్రాహ్మణత్వాభావముచే జచ్చుచును నప విత్తు లగుచున్నారు. అట్టియపవిత్రాశ్చర్యముచేతనే భారతవర్ష మిప్పుడు దీనభావ ముతో దివయాపవము పన్నుడి. నేనిప్పుడు నాలోనున్న బ్రాహ్మణసంజీవనమం త్రమును సాధించెదఁ జయశుచిమంతుఁడనై యుండవలయును. నేనంద టితోడను సమానక్షే త్రము నాకుఁ బ్రయోజనీయవస్తువు కాదు. నేను స్త్రీసాహాయ్యః నశేరిలోనివాఁడను గాను. సాధారణజన సంసర్గము నాకు నరనీ వశేరిలోనివాఁడను గాను. సాధారణజన చున్నట్లే శ్రేయముకొఱకు బ్రాహ్మణునివంటి నిరీక్షించుచున్నది. నేను సామాన్య లతోఁ గలసినచో వారిని రక్షించువా రెవ్వరు ?

గోరాయదివఱకు దేవభూజయందు మనసు బెట్ట లేదు. వృక్షయము సంక్షుభి తమై యవశమై, కర్మము కూశ్యమై జీవనము సగమై, బాధాకరమై తోచుచుడుటచే నిప్పుడాతఁడు పూజయందు మనసు నిల్పుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. ప్రతిమయె డుట నుసిగుండై కూర్చుండి మూర్తియందుఁ జిత్తమున కేకాగ్రతం గూర్చుట కభ్యసించుచుండెను. కాని యేయుపాయముచేతను నాతఁడు తనభక్తిని నిశ్చలముగఁ జేసికొన లేఁపోయెను. ఆతఁ డీశ్వరునింగూర్చి బుద్ధిచేఁ దర్కించుకొనియెను; ఒకమూర్తిగాఁ జేసికొన్నఁగాని గ్రహించుట యసాధ్యముగా నుండెను. కాని మూర్తియందు వృక్ష యసంబంధమగుభక్తి నిజముట లేదు. ఆధ్యాత్మికప్రబోధమును బూజించుట కుపాయ మగపడుట లేదు. పూజలేకుండ నింటఁ గూర్చుండి తనలోఁ దానుగాని, మఱియొ కరితోఁ గాని తర్కించుచు భావప్రవాహమున మనోవాక్కులను దేలించివైచునప్పు

దే యాతనికొకవిధ మగు నానందమును, భక్తిరససంచారము నగుచుండెను. అయినను గోరా విడువక యది యొకనియమముగాఁ బ్రతిదినమును బూజ చేయుచుండెను. భావనూత్రిముచే సర్వసమ్మేళనముం గావించుకొని చాలనప్పుడు నియమనూత్రిమమునే గ్రహింపవలయునని యాతనియద్దేశము. గోరా పల్లెలయందలి దేవాలయములకుఁ బోయి, యివియే మాకు విశేషస్థానము లనియు, భగవంతునకును, భక్తునకును నడుమ బ్రాహ్మణుఁడు సేతువువలె నిలిచి యుభయసంయోగమును రక్షించు ననియుఁ జెప్పుచుండును. క్రమముగా నాతనికి భక్తి యనునది సామాన్యులకే గాని బ్రాహ్మణునకు దానితో నిమిత్తము లేదనికూడఁ దోచెను. భక్తునకును భక్తికిని నడుమ జ్ఞానసేతువున్నదనియు, నదియే వాని కరస్పృశసంబంధమును, సుభయసీమలను రక్షించు ననియు, నీశ్వరునకును భక్తికిని నడుమ జ్ఞానమును వ్యవధానము లేకున్నచో సమస్తమును వికృతమైపోవు ననియు, నిందుచేత నే భక్తివిహ్వలత్వము బ్రాహ్మణున కనావశ్యకమనియు, బ్రాహ్మణుఁడు జ్ఞానశిఖరమునం దుండి సామాన్యజనోపయోగమునకై భక్తిరసమును వినిర్మలముగాఁ జేయుటకుఁ దపోనిరతుఁడై యుండవలయుననియు, బ్రాహ్మణునకు సంసారమున శుభభోగములేనట్లే దేవార్చనమున భక్తి భోగమును లేదనియు, నిదియే బ్రాహ్మణగౌరవ మనియు, సంసారమున బ్రాహ్మణుల యమసంశయములును, భర్మసాధనమున జ్ఞానమునుమాత్రమే యావశ్యకము.

వృద్ధయము గోరా నుల్లంఘించుచు నున్నది. కాని యాకాశనము నమలుజరుపుట

తని యభిప్రాయము. బ్రవాసశిక్ష విధించె బల మెచ్చటనున్నది?

2.

ప్రాయశ్చిత్తసభకుఁ బయత్నములు జరుగుచుండెను. ఇది సామాన్యులకు భర్మజ్ఞానముం గల్పించుటకుఁ గాని కేవలము గోరాశుద్ధికొఱకే కాదనియుఁ గోరా యెప్పుడును బరిశుద్ధుఁడే యనియు, నీసభ దూరమున గంగాతీరమున జరుగుటకంటె నగరమధ్యమున జరుగుటయే యుచితముగా నుండు ననియు నవినాశుఁడు తలంచెను. వేదమంత్రములతోడను, హోమములతోడను నీపని జరుపవలయును గావున దీనికిఁ దపోవనమే యుచితస్థాన మని గోరా చెప్పెను. స్వాధ్యాయము ఖరితమును, హోమానల ప్రదీప్తము నగుపవిత్రగంగాతీరమునఁ బ్రాచీనభారతవర్ష జగద్గురు నాహ్వానించి స్నానము చేసి పదిత్రుఁడై యాతనియెదుట నవజీవనదీక్షం గైకొనవలయు నని గోరా వాంఛించుచుండెను.

అందుచే నవినాశుఁడు పత్రికల నాశ్రయింపఁదలపెను. ఆతఁ డీవిషయములను పత్రికలలో విపులముగాఁ బ్రకటించుటయే కాక సంపాదక వ్యాసములలో

గోరా యప్రతిమానప్రభావముంగూర్చి వ్రాయించుచు నిది భారతవర్ష పాపప్రాచు
శ్చిత్తముగాని; గోరాకుఁ బ్రాయశ్చిత్తము కాదనుసంగతిని స్పష్టముగాఁ బ్రకటింపఁ
జేయుచుండెను—మనదేశము గురదృష్టవశమున విదేశీయుల కారాగారమున దుఃఖ
పడుచుండుటచే గోరాకూడ నట్టిదుఃఖమునే స్వీకరించె ననియు, దేశాభిమాని యగు
శాత్రుడు దేశమునందలి యనాచారముల కీవిధముగా నిప్పుడు ప్రాయశ్చిత్తముం గా
వింపఁదలంచె ననియు నవినాశుఁడుకూడ స్వయముగ బ్రతికలకు వ్రాయుచుండెను.
ఈ వ్రాతలకు గోరా విరక్తుఁ డగుచునే యుండెను గాని, యవినాశుని మాన్పించుట
కట్టియవకాశమును లేకుండెను. ఆతఁ డెంతటిటివను లెక్కించుటలేదు.

అవినాశునిచేష్టలచే నీప్రాయశ్చిత్తసమాచార మంతటను వ్యాపించిపోయెను.
గోరాను దర్శించుటకును శాత్రునితో సంభాషించుటకును జనులు గుంపులుగుంపులుగా
వచ్చుచుండిరి. ఆతనికిఁ బ్రతిదినమును లెక్కలేకుండ వచ్చుచుండు నుత్తరములను
జరుపుటకుఁ దెరపియే లేకుండెను. ఇది యంతయుం గాంచి గోరా యావ్యాపారము
తమసాత్వికత్వమునకు భంగము కలిగించి రాజనీకవ్యాపారముగాఁ బరిణమించు
చున్నదనియు, నిది కాలబంధ మగుదోష మనియు భావించుచుండెను. కృష్ణ
దయాళుఁ డిప్పుడు పతి భువుట లేదు. అయినను జనశ్రుతి యారని సాధ
నాశ్రమముఁగూడ నీ యనుసరించి యేక
మును దినుచున్న యా

కృష్ణదయాళుఁడు నీ నూలుబట్టలను గట్టుకొని గోరాయంటికిఁ
బోయి చూచెను. గోరా లేడు. అప్పుడే హమందీరమున దేశపూజ చేయుచున్నాడని
నేవకుడు చెప్పెను. కృష్ణదయాళుఁడు వ్యస్తస్వాదయముతో నచ్చటికిఁ బోయి
పూజ చేయుచున్న గోరానుజూచి బిగ్గలుగాఁ బిలిచెను. గోరా తండ్రిరాక కాశ్చర్య
పడి చటాటన లేచి నిలువఁబడియెను. కృష్ణదయాళుఁడు తనసాధనాశ్రమమున దేవ
తాప్రతిష్ఠం గావించి పెన్దవులచేఁ బూజ చేయించుచుండెను. ఆతఁ డిప్పుడు కాస్తే
యమతము వలఁబించుటచే నాదేవాలయమునకుఁ బోవుటలేదు. ఆతఁడు గోరాను
జూచి “రమ్మ! ఈవలకు రమ్మ!” అని పిలిచి గోరా వెలుపలికిరచ్చినతరువాత
“ఇదేమిపని! ఇక్కడ నేమి చేయుచున్నావు?” అని ప్రశ్నించెను. గోరా మాటాడ
లేదు. అప్పుడు కృష్ణదయాళుఁడు “పూజకుఁ బ్రాప్తాణు డున్నాఁడు. ఆతఁడు
పూజ చేసినచో నింటినాఁ రందఱును జేసినట్లే! ఈపనిలో నీవేల ప్రవేశించితివి?”
అని ప్రశ్నించెను. “ఇంతమాత్రమున దోష మేమిచ్చుది?” అని గోరా బదులు
చెప్పెను.

కృష్ణ—దోషము లేదా! కావలసినంతదోష మున్నది. లేనియధికారమును గల్పించుకొనుట దోషము కాదా? అది నీయొక్కనిదేనా? ఇంటివా రందఱినిగూడ బాధించును.

గోరా—భక్తిభావమునుబట్టి చూచినచో నెట్టియల్పవక్తనను జేవునియెగుటఁ గూర్చుండుట కధికార మున్నదని చెప్పవచ్చును. కాని మీయభిప్రాయమేమి? రామహరితాకురునకే గాని పూజాధికారము నాకు లేదనియో?

దాని కెట్టియు తర మీయవలయునో కృష్ణదయాళుఁ డాకస్మికముగ భావించు కొనఁజాలక కొంతసేపాఁగి “పూజచేయుట యాతనికి జాతిధర్మము. అతనిపూజయం దపచార మైనను జేవుఁడు సహించును. కాని నీకెట్టియధికారము లేదు. అట్టివో నీవీ పనియం జేల ప్రజేశించితిని?” అనియెను. గోరావంటి యాచారవంతుఁడుకూడ జేర పూజకుఁ దగఁడని కృష్ణదయాళునివంటివాఁడు చెప్పుట యగుంతముగా నుండెను. అయినను గోరా సహించి యేమియు మాటాడ కూరకుండెను. కృష్ణదయాళుఁడు మరల “గోరా! నేనొకమాట విన్నాను. నీవు ప్రాయశ్చిత్తము చేయించుకొనవల యునని పండితుల నాహ్వానించితివా?” అని ప్రశ్నించెను. జౌనని గోరా చెప్పెను. కృష్ణదయాళుఁడు తీవ్రస్వరముతో “నేను బ్రదికి నెట్టిపని జరుగఁగూడదు” అనియెను. గోరాప్రతికూలభావముతో “నీ ప్రశ్నించెను.

కృష్ణ—ఏమా! ప్రాయశ్చిత్తము చేయుదు నీతో, జెప్ప లేదా!

గోరా—చెప్పితిరి గాని కారణము

కృష్ణ—కారణము. తెలుపవలసినపని లేదు. గురుజనానుమతికంటె నెట్టికాస్త్ర విధులును బ్రధానములు కావు. నేను నీకు గురువును; మాన్యఁడను. ఈప్రాయశ్చిత్త మునఁ బైత్తుకకర్మకూడ నుండు ననియెఱుఁగుదువా?

గోరా—ఉన్నంతమాత్రమున బాధయేమి?

కృష్ణ—కావలసినంతబాధ యున్నది. అది జరుగుటకు నేనంగీకరింపను.

గోరా కది హృదయాఘాతమువలె నుండెను. అతఁడు దృఢస్వరముతో “శం డీ! నాపనిత్రితకొఱకు నేను జేసికొనుచున్నపనిలో మీకింతకన్న మేల” అనుటయుఁ గృష్ణదయాళుఁడు “గోరా! నీవూరక యెల్లవిను మూలనుగూర్చియు వాదించుచుండు వు. ఇది వాదనివయము కాదు. ఇందు నీకు బోధపడనినూత్మవిషయ మున్నది. నీవు హిందూధర్మమునఁ బ్రజేశింపఁ గోరుట కేవలమును జూరపాటు అది నీకు సాధ్యము కాదు. నీపాదములుమొదలు తలవఱకును గలప్రతిరక్తకణమునకు నది ప్రతికూలమై

నది. ఎంతకొట్టుకొన్నను నాకస్మికముగ హిందువునగుట కరకాళము లేదు. దానికి జన్మజన్మాంతరనుకృతము కావలయును." అనియెను.

గోరా వివరవదనముతో "తండ్రి! జన్మాంతరములమాట కేమి కాని, ప్రస్తుతము మీవంశరక్తమునం జేయధికారము ప్రవహించుచున్నదో దానియందు నా కెట్టివ్యత్యమును లేదా?" అనియెను. కృష్ణదయాళుడు వినుగుతో "మరల దర్కమా? నాతో వాదించుటకు నీకు సంశయము లేదా? నేను హిందువు నని చెప్పుకొన్నంత మాత్రమున విదేశోన్మాద మెక్కడకుఁ బోవును? నామాట విని యిది యంతయును గట్టిపెట్టుము!" అనియెను. గోరా తలవంచుకొని యించుకనేపూరకుండి "ప్రాయశ్చిత్తము కాకున్నచో శశివెండ్లిలో నాకందతితోడను గలసి భుజించుట కరకాళ ముండదు!" అనియెను. కృష్ణదయాళుఁ డుత్సాహితుడై "అంతమాత్రమునఁ దప్పేమి? నీపీట వేలుగా వేయుదురు" అనియెను. గోరా సంశయముతో "అట్లయినచో సమాజము నన్నుఁ బ్రత్యేకించికట్లు కాదా?" అని ప్రశ్నించెను. కృష్ణదయాళుఁడు గోరాకు సమాధానముగా "అయిన నేమి? నాతో నిప్పుఁ దెవ్వరు కలసి భుజించుచున్నారా? నన్నెవ్వరు పిలుచుచున్నారా? నాకేమైన సమాజముతో సంబంధ మున్నదా? సొంతముగఁ గాలముం గట్టుకొనుకొనుచున్న నీ కీమార్గము నవలంబించుటే శ్రేయము" అని చెప్పెను.

అనుభవాన్నవ గలసి మాగోరా నాడిం మమ్మందఱ నాడించుచు దయాళుఁడు మెల్లగాఁ బూర్వప్రాయశ్చిత్తము వాకిష్టముగ లేదు. ఏలాగో మానివచ్చిన బాగుగ నుండును." అనియెను. అవివాకుఁడు తనలో "చాలమందితం ద్రులు తమబిడ్డలశక్తిని దెలిసికొనఁజాలక యున్నట్లు చరిత్రలవలనఁ దెలియుచున్నది. ఈతఁడుకూడఁ బటివాఁడుగ నే తోచుచున్నాఁడు. ఈతఁ డూరక సన్యాసివలెఁ గాల త్రేపము చేయుటకంటెఁ గుమారునిబోధనలను వినుచున్నచో బాగుగ నుండును!" అని భావించుకొనియెను. అవివాకుఁడు వాదమువలఁ ఫలము లేనిచోట వృధావాగ్ధ్యము చేయువాఁడు కాఁడు. అతఁడు మృదుస్వరముతో "అయ్యా! ప్రయత్నమంతయు జరగిపోయినతరువాత మీకిష్టము లేనంతమాత్రమున మానుటకు నీలలేదు. ఇంక వ్యవధి కూడ లేదు. ఇక్కార్యము తప్పక జరుగవలసి యేయుండెను. గోరామాట యటుండ నిమ్ము. ఆనాఁడు మేమందఱమును ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొందుము. దేశజనులలోఁ బాపమున కభావము లేదు" అనియెను. ఈయాశ్వాసవాక్యమునకుఁ గృష్ణదయాళుఁడు క్షింతుడయ్యెను.

గోరా యెన్నడును గృష్ణదయాశునిమాటను లక్ష్యముచేయలేదు. నేడుగూడ నాతనికాసనమును బాలింపవలయునని గోరా యనుకొనలేదు. సాంసారికజీవితముకంటె సధికప్రధాన మగుజీవితవిషయమునఁ దల్లికందులనిషేధమును పాటించుట గోరా కంగీకారముకాదు. కాని నేటిదినమంతయు గోరామనసు పరితపించుచునే యుండెను. కృష్ణదయాశునిమాటలలో నేదియో యొకసత్యము గూఢముగా దాగియున్నట్లాతి నికఁ దోచుచుండెను. తన్ను బాధించుచున్నయానిరాకారదుస్స్వప్నము నాతఁడు వదల్చుకొనఁ జాలకుండెను. నలుదెసలనుండియు నెవ్వరో వచ్చి తన్నెత్తి దూరముగ విసర్జింపఁజూచుచున్నట్లుగా నాతనికి భోధయగుచుండెను. తన యేకాకిత్వము చిర కాలమువఱకును సుస్థిరమై యున్నట్టిప్పు డాతనికిఁ దోచుచుండెను. అతనియెదుటఁ గర్మక్షేత్ర మతివికాలమై యుండెను. కార్యములును విశేషించియుండెను. కాని యాతనిపౌర్వమునం దెవ్వరును నిలువఁబడి యుండలేదు.

28

రేపు ప్రాయశ్చిత్తము కావున నేటిరాత్రియే గోరా గంగాతీరోద్యానమునకు బోవలసి యుండెను. అతఁడు బయలుదేలుచున్న వేళ గా నారిమోహిని యటకు వచ్చుటయు గోరా యప్రసన్నుడై “నేనొకపనికై వచ్చుచుండగా మీరు వచ్చితిరి. అమ్మ కొన్నాళ్ళనుండి యింట రేడు మాటయెత్తి బాబూ! నీమూలమున నాచారపాలనము చేయుచున్నది! బాబూ! నాకొకపనికై యున్నది. నీనామెను మంచిమార్గమునకుమరలించితిని. ఇట్టియుపకారముం గావించిన నిన్ను బరమేశ్వరుడను గ్రహించుఁగాక! సుచరితకు వయసువచ్చినది. ఇంకఁ బెండ్లి చేయకుండుట యుచితము కాదు. హిందూశ్రమమునందే యున్నచో నీపాటి కామెబిడ్డలతల్లి కావలసినది! నే నెంతో శ్రమపడి యసాధ్యసాధనముం గావించి నామఱఁది యగుకై లాసుని సమ్మతింపఁజేసి తీసికొని వచ్చితిని. అంతయు స్థిరపఱచితిని. ఎట్టికట్టుమును లేకుండ నెట్టి సంశయమును బడకుండ నేనాతని నొప్పించితిని. ఇట్టిసితిలో సుచరిత యెంతచెప్పినను సమ్మతింపకున్నది. ఆమె యుద్దేశ మేమో, యామె కర్వరు బోధించిరో యామె హృదయ మెవ్వరివై లగ్నమైనదో యాయీశ్వరునికే యెఱుక—కాని బాబూ! నేను నీకు స్పష్టముగాఁ జెప్పుచున్నాను. అది నీకుఁ దగినదికాదు. పల్లెటూరిసంబంధ మైనచో నామెసంగతి యెవ్వరికిని దెలియకుండఁ బోవును. ఈ వగరమునందుండిననామెను బెండ్లియాడినచో నీకుఁ దలయెత్తుకొనుట కవకాశ ముండువా? అనియెను.

అమాటకు గోరా కోర్కెతోద్దీప్తుడై “ఈమాట లన్నియు నేల ? నామెను బెండియాడెద గని మీతో నెవ్వరు చెప్పినారు?” అనియెను. హరిమోహిని మృదు స్వరముతో “నాకట్లు తెలియును బాబూ ! ఈసంగతి పత్రికలలోఁ బడినట్లు విని నేను సిగ్గుచేఁ జచ్చిపోవుచున్నాను.” అనియెను. హారానుడో యాతనిమిత్రులలో యిట్లు ప్రకటించి యుండురని గోరా యూహించుకొని బద్ధమషియై “అసత్యము ! అంతయు నసత్యము !” అనియెను. హరిమోహిని యాతని గర్జనాస్వరమునకు బెదరి పడి “నాయూహకూడ నదియే. బాబూ ! నీవు నామాట విని యిప్పు డొకసారి మారాధారాణిచెంతకు రావలయును !” అనియెను.

గోరా—పనియేమి ?

హరి—నీవొకసారి వచ్చి యామెకు బోధింపవలయును.

ఈయన కాశమునుబట్టి యొకసారి నుచరితను జూచిరావలయునను నుద్యోగము తో గోరాహృదయ మిప్పుడు “ఒకసారి కడపటిదర్శనము చేయువలయును. రేపే నీ ప్రాంతాన్ని తము. తరువాత ను తపస్వివయ్యెదవు. ఈయొక్క రాత్రిమాత్రమే నీకవకాశమున్నది. ఇంకా ప్రయత్నించునులేదు. ఉన్నచో రేపటిప్రాంతాన్ని తము తో నంతయు భస్మమై నుచుచుండెను—గోరా యిచ్చుకనే పోలా చించి “అమెకు నే పో?” అని ప్రశ్నించెను. హరిమోహిని చల్లగా “ఏమియు నక్క ముసారముగ నీవు వెంటనే వెండి చేసికొనవలె ననియు, నీ గైలాసునివంటివరుఁడు నీవంటిదానికి లభించుట సాభాగ్య మనియు నుంపవలయును!” అనియెను. అమాట గోరా హృదయమున బల్లెపుబోటువలె నుండెను. తోడనే యాతని కానాఁడు నుచరిత ద్వారమునొద్దఁ గాన్పించినపుడుఁబాగు స్ఫురికివచ్చెను. ఆతనికి నుచరిత లభించునని భావించుటకూడ గోరాకు దుస్సహాయముగా నుండెను. ఆతని కప్పుడు సహస్రప్రశ్నిక దంశన మైనట్లుండెను “వలదు! ఎన్నటికి నట్లు కాఁగూడదు.” అని యాతని హృదయము నజ్ఞానము చేయుచుండెను.

ఇంక నెవ్వరితోడను నుచరితసమ్మేళన మసంభవము. ఈప్రపంచమున గోరా యెదుటఁ దప్ప మఱియెవ్వరియెదుటను గభీరభావప్రపూర్ణం బగునుచరిత నిస్తబ్ధ గభీరహృదయము విస్పన్నముగాఁ బ్రకటితము కాలేదు. ఎన్నటికి నట్లు ప్రకటితము కాఁజాలదు. ఆహా ! అది యెంతటి దుర్లభ మైనది. రహస్యనికేతనమునందలి యంత ర్మందిరమునందున్న యనిర్వచనీయత కన్నులఁబడియెను ! మానవజీవితమునం దిట్టి దుర్లభసందర్శన మెన్నిసారులు లభించును ? నుచరిత నంతటి ప్రగాఢసత్యస్వరూ

పముగఁ జూచి సమస్తాంతఃకరణములచేతను ననుభవించినవాఁడుమాత్ర మే యామెను బడయఁగలఁడు. ఇతరుల కట్టియవకాశ మెక్కడ నున్నది ?

హరి—ఆమె యెప్పుడును గన్యగ నే యుండునట! ఇది యెన్నఁదైన నెక్కడ నైన నున్నదా ?

అదియును నిజమే. శేపు గోరా ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొని సంపూర్ణముగ కుచియై బ్రాహ్మణుఁ డగుచున్నాఁడు. కాని నుచరిత చిరకాలమువఱ కవివాహిత యై యుండఁగలదా ? చిరజీవనప్రాయ పురుషులంతటిభారము నామెపై నెవ్వరు పెట్టఁ గలరు? స్త్రీలోకమున కింతకంటెను భునభారము మఱియేమున్నది ?

హరిమోహినిమాట లేవియును గోరాచెవులఁ బడుట లేదు. గోరా తనలో “తం ద్రి గారు నాప్రాయశ్చిత్తమును నిషేధించుటలో వర్తమేమియును లేదా ? నేను వాంఛించుచుండు నాభవిష్యజ్జీవనము కల్పనామాత్రమేవా? స్వాభావికము కాదా? ఆకపటభారమును వహించి నేను కుంటువడిపోవుచున్నాను. ఆభారముచే నేను సమా జమునం దెట్టికార్యమును దీర్పఁజాలకున్నాను. నావృద్ధుఁడు మాలోకలతో నిండి పోయినది ! ఈబరువు నెచ్చట దించుకొనవలెను ? స్వీనిగాని కాఁజాలననియే తండ్రిగా రట్లు సాహసించి యేల నిషేధింతురు? నేనిష్ట నడిగి తెలిసికొనవలయును. ఆయన యే నేనామార్గమును వదలుకొందును. వదలు! హినింగాంచి “మీరించుక నే పాఁగుఁడు. ముత్యోఁ దండ్రియొద్దకుఁ బోయెను.

బ్రాహ్మణుఁడనుగాని, తప సు. కాకున్నచో నింత లోప మేమో యాయన నెఱింగించినచో నిక ప్పయించుకొని హరిమో హిని చెప్పి తత్తర

సాధనాశ్రమద్వారము బద్ధమై యుండెను. గోరా యొకటిరెండుసారులు తలుపుగొట్టెను. ఎవ్వరును దలుపు తెఱవలేదు; పలుకలేదు. లోనుండి ధూపగంధము వీతెంచుచుండెను! నేఁడు వారదయాశుఁడు సన్యాసితోఁ గలసి నిగూఢంబును, దుమాహ్వంబునగునొకయోగము నేకాంతముగ వర్తనీంచుచుండెను. ఈరాత్రి యచ్చ టకుఁ బోవుట కవ్వరికి నధికారములేదు.

౭౫

“ప్రాయశ్చిత్తము శేపు కాదు. నేఁడే యారంభ మైనది ? శేపటికంటె నధిక ముగ నగ్నిజ్వాల యిప్పుడే విజృంభించినది. నానవజీవనారంభమునం దొకగొప్ప యా హుతి నీయవలయు ననియే విధాత నావృద్ధయమునం దింతటిప్రబలవాంఛితముం గల్పించియున్నాఁడు. కాకున్నచో నీయద్భుతసంఘటన మేల! నాకు వీరితోఁ గలి

యెట కెట్టి లాకికసంభావనయును లేదు. ఇట్టి విరుద్ధసమ్మేళన మీప్రపంచమునం దెచ్చుటను లేదు. ఈసమ్మేళనము నావంటియుదాసీనుని హృదయమునఁగూడ దుర్జూ కాంక్షను గల్పించునని యెవ్వరును భావించియెన నుండరు ! ఆకాంక్షయే నాకిప్పు డుపయోగించినది. నాసర్వస్వమును నేను దేశమునకు నులభముగ నే సమర్పించిపైచి తిని. నా కేత్యాగమును గవ్వముఁ దోచలేదు. దేశీయు లందఱు నట్లేల చేయఁజాల కుండిరో నాకింకను బోధపడకున్నది ! కాని యీమహాయజ్ఞ మింతటినులభదానములను వాంఛించుట లేదు. దుఃఖమునే వాంఛించుచున్నది ! నాడీచ్ఛేదనముం గావించుకొని నేను నవజీవనలాభముం గాంచవలయును శేపు సభలో నాకు లాకికప్రాయశ్చిత్తము గును ! అంతకుముం దీరాత్రియే నాజీవనవిధాత వచ్చి నాకలుపు గొట్టుచున్నాఁడు ! అంతరంగమధ్యమున సంతస్తమప్రాయశ్చిత్తము కాకున్నచో నేను శేపు విశుద్ధుడ నగుట యెట్లు ? నాకుఁ గృజించుటకు గవ్వముఁ దోచువస్తువును నేను దేవునకు సం పూర్ణముగ సమర్పించినచో నేను పవిత్రుఁడనె నిష్పాఠ్యుఁడను కాఁగలను. అప్పుడే నేను నిజముగా బ్రాహ్మ ఁడ నగుదును" అని గోరా భావించుకొనుచు వారి మో హినిచెంతకు వచ్చెను.

వారి—బాబా

సంతయుఁ బరిష్కార

గోరా—నేనే

వారి—నిన్నా

చున్నది.

విద్యుత్తంబగు

నాతోరమ్ము. నీవు వచ్చి యొకమాట చెప్పినచో

కామెతో నేమిపని?

జించుచున్నది; గురువువలె గౌరవించు

హృత్పిండమునం దీవలనుండి యావలకుఁ గని

క్కున గుచ్చుకొన్నట్లుగుటయు నాకఁడు "నేను రావలసినప్రయోజన మగపడుట లేదు. ఆమెను జూడవలయునని నాకెట్టియుద్దేశమును లేదు." అనియెను. వారిమోహిని సంతోషముతో "అమాట నిజమే ! ఈదువచ్చినయాడ బిడ్డను దఱచుఁ జూడఁబోవు చుండుటయును మంచిదికాదు కానియీచిక్కుమార్తెయు నీవుతప్ప మఱియెవ్వరును దీర్పఁజాలగు. ఈపని దీర్చినచో నిక నిన్ను నే నెన్నఁడును బిలువను" అనియెను. గోరా తలత్రిప్పుచు "ఇక నేనురాను. అంతయు ముగిసిపోయినది. నన్ను నే నీశ్వరున కర్పించుకొంటిని. ఇక నానిర్మలజీవితమునం దెట్టిమచ్చయు నుండఁగూడదు. నేను రాఁజాలను" అనియెను. వారిమోహిని గోరానిశ్చయముం గ్రహించి "నీవురాకున్న చో నొక్కపని చేయుము. నీవామెకొకచీటిని వ్రాసి యిమ్ము" అనియెను. గోరా తల త్రిప్పుచు నే నట్టిపని వెంతమార్తెయును జేయను." అనియెను. వారిమోహిని మృదుస్వరముతో "మంచిది. నాకొక్కరెండు పంక్తులను వ్రాసి యిమ్ము. నీవు సకల కాస్త్రవైతపు నేను నీయొద్ద ధర్మనూత్రియును గ్రహింపవచ్చితిని." అనియెను.

గోరా—వివిషయమున ?

హరి—హైందవకన్య యుక్తవయస్సునఁ బెండ్లియాడి గృహధర్మముం దీర్చుట యన్నిటికంటె నుత్తమధర్మము కాదా ?

గోరా కొంతసే పాటించించి “నీవూరక నాకిట్టిగొడవ తెచ్చిపెట్టవలదు. ధర్మ నిర్ణయమునకు నేను పండితుడను గాను” అనియెను. హరిమోహిని తీవ్రభావముతో “నీయుద్దేశమేమో స్పష్టముగాఁ జెప్పగూడదా?” మొట్టమొదట నీచిట్కు వెట్టిన వాడవు నీవే. ఇప్పుడు నేను గాననుచున్నావు. దీనియర్థమేమి ? ఆమె స్వేచ్ఛగా నుండుట నీకిష్టము లేదు. ఇంతేనా?” అని ధిక్కరించెను.

ఈమాటలకు మణియొకప్పుడైనచో గోరా మండిపడవలసినదే. ఇట్టి సత్వ్యా పవాదమునుగూడ నాతఁడు నహించి యుండఁడు. కాని నేఁడతనికిఁ బ్రాయశ్చిత్త మారంభమయ్యెను. కోప మంతయును బోయెను. అతఁడు విమర్శించుకొని హరిమో హిని చెప్పిన మాట నిజమే యనుకొనియెను. అతఁడు నుచరితతోడిబంధమును వదలుకొనుట కుద్యుక్తుడగునో యుండెను. కాని యవేద్యమగు నొకనూత్ననూత్రమును మాత్రమే మాతఁడు త్రొంపఁదలచు కొనలేదు. ఇంకను సత్వ్యాగమును జేయఁజాలకుండెను—కాని కృపణత్వమును ద్యజింపవలసి యుండెను—కాని దానముచేసి రెండు పాదములను నడచుకొని యాతఁడొక కాగితమును నవకు సాధన పథము. గృహధర్మమే యామెకు ప్రధానధర్మము. సాధనముకొఱకుఁగాని, వాంఛాస్ఫూర్తి కొఱకుఁ గాదు. సుఖమే సంతోషము. సంతోషము భావించుచు రమణీమణిసాధ్యములనుబ్రవర్తించునై మూర్తిభవించిన ధర్మ జేవతలవలెనుండుటయే యామె వ్రతము. అనివ్రాసెను. దానిం గాంచి హరిమోహిని “కల్యాణునిగూర్చిగూడ నించుక వ్రాసిన బాగుగ నుండును.” అనియెను. గోరా విరక్తుడై “నే నాతని నెఱుంగను. అతనిగూర్చి వ్రాయుట యెట్లు?” అనియెను.

హరిమోహిని యా కాగితమును మఱచి చెంగునఁ గట్టుకొని యింటికిఁబోయెను. నుచరిత యింకను నానందమయితో లలిత యింటనే యుండెను. అక్కడను బోయి మాటాడుట మంచిదికాదని యెంచి హరిమోహిని రేపుచుధ్యాన్నమున కింటికి రావల యు నని నుచరితకుఁ గలుగు పంపెను. నుచరిత మరునాఁటికిఁ బోయెను. ఆమెహృదయమంతయు వికలముగా నుండెను. మరల నీవివాహపుమాటలే వచ్చునని యనుకొనియెను. ఇంక నెన్నఁడు నట్టిప్రశ్న కలుగకుండఁ దగినసమాధానము చెప్పవల యునని నుచరిత నిశ్చయించుకొనియెను. భోజన మైనతరువాత హరిమోహిని నుచరి తం గాంచి “నిన్న సాయంకాలము నేను నీగురునియొద్దకుఁబోయితిని!” అని చెప్పెను.

సుచరిత కుంతయే "దొడ్డమ్మా! మరల నామాట యెత్తి నన్నవమానింపఁదలఁచితివా?" అనియెను.

హరిమోహిని మృదుస్వరముతో "అమ్మా! భయములేదు. నేనాతనితో జగదమునకుఁ బోలేదు. ఆతనియొద్ద నొకటికెండు మంచిమాటలు వినిరావలయునని నే నాలోచించుకొని పోయితిని. ఆప్రసంగములో నీమాటకూడ వచ్చినది" అందువిడ్డ చాలకాలమువఱకుఁ గన్వయై యుండుట మంచిది కాదనియు, నది యధర్మమనియు, దొరలలోనేగాని మనలో నది లేదనియు నాతఁడు చెప్పినాఁడు. నేను కైలాసుని గూర్చి చెప్పినాను. బాగుగనే యుండునని యాతఁడన్నాఁడు!" అని చెప్పెను. సుచరితహృదయ మవమానదుఃఖముచే నుడికిపోవుచుండెను. అప్పుడు హరిమోహిని "నీనాతని గురునిగాఁ గౌరవించుచుంటిని గాన నాతనియజ్ఞము వారింపవలయును!" అనియెను.

సుచరిత మాటాడలేదు. హరిమోహిని మరల "అమె నామాట నమ్మదు గావున నీవొకసారి మఱియు నామెకు బోధింపుమని యడిగితిని. నేనిక నామెను జూచుట మంచిదికాద నాతఁడు చెప్పెను. దీని కుపాయమేమని నే నడుగుటయు నాతఁడీచీటిని వ్రాసి న" అని యామె మెల్లగా నాచీటిని సుచరిత కిచ్చెను. సుచరిత చదివెను. "ను రుద్దమైపోవుచున్నట్లుండెను. అట్లే యామె కొయ్యబొమ్మకలఁ

అచీటిలో ను
లలో సుచరిత కభిప్ర
బంపుటనుగూర్చి సుచ
యిప్పు డిట్లాదేశించు

సు నగువిషయ మేనియునులేదు. ఆమాట
దు. కాని యది హరిమోహినిచేఁ దనకు
విధముల బాధ నొందుచుండెను. "గోరా
డియీడునుగూర్చిగాని పెండ్లినిగూర్చిగాని
గోరా కింతటియావగ మేల? నాసంబంధమున గోరా చేయఁదగినపని యంతయు
ముగిసిపోయినదా? నేనాతనికర్తవ్యమునకుఁగాని, జీవితపథమునకుఁగాని యాతంకము
గల్పించితివా? ఆత్మసమర్పణము చేసికొని యాతనిచెంత వాంఛింపవలసినది నాకేది
యును లేనేలేదా?" అని యావిధముగా సుచరిత భావించుకొనుచు నెట్లయిన నీహృ
దయవ్యధను దూరము చేసికొనవలయునని ప్రయత్నించుచుండెను. కాని గూమె
కంతమాత్రము నూటకలుగుటలేదు.

హరిమోహిని సుచరిత కాలోచించుకొనుటకు నమముమిచ్చి యలవాటుప్రకా
రము నిద్రింపఁబోయెను. ఆమె నిద్రలేచి వచ్చి చూచునప్పటికిఁగూడ సుచరిత
యెప్పటివలెనే కూర్చుండి యుండుటయు "అమ్మా! ఇంతయాలోచన మెందులకో
చెప్పుము! ఇం దాలోచింపవలసిన దంతగా నేమున్నది? గోరానా బేమైన నధర్మ
ముగ వ్రాసినా?" అనియెను. సుచరిత కాంతస్వరముతో "లేదు. ఆతఁ డుచితము

గనే వ్రాసెను!" అనియెను. వారిమోహిని మెల్లగా "హిందూసమాజమున నీవు పెండ్లియాడుట మీపరేశబాబున కిష్టముండదు. కాని మీగురువు—" అనియెను. నుచరిత యసవ్యాభావముతో "దొడ్డమ్మా! మాటిమాటికి నీవిట్లే యనుచుంటివేల? నాపెండ్లిని గూర్చి యాలోచించుటకే నేనాతనియొద్దకుఁ బోవుచుండుటలేదు. ఇప్పుడు నేనొక సారి యాతనియొద్దకుఁ బోయెదను." అనియెను.

పరేశునిసాన్నిధ్యమే నుచరితకు సాంత్వనస్థానమై యుండెను! నుచరిత పెంట్లనే పరేశునియింటికిఁ బోయెను. ఆతఁ డప్పుడు బెట్టెలో బట్టలుమొదలగునవి నడుచుకొనుచుండెను. నుచరిత యంతయుం గాంచి 'బాబా! ఇది యేమి?' అని ప్రశ్నించెను. పరేశుడు నవ్వుచు "నేను కొంత కాలము నీమ్లాయం దుండఁదలఁచితిని. రేపటి బండిమోదఁ బోయెను." అని చెప్పెను. పరేశుని యీనవ్వులలోఁ బ్రచ్ఛన్నమై యున్న దారుణవిప్లవేరిహాసము నుచరిత కగోచరమై యుండలేదు. ఇంటిలో భార్య పుత్రికలును, వెలుపలబంధుమిత్రులును నాతని కాంతిని చూచుట లేదు. కొన్నాళ్ళాతఁడు దూరమై పోవకున్నచో నాతని కింటియందలికొనవలసినవచ్చును. రేపాతని ప్రయాణము. ఆతనిబట్టవెవ్వరును లేకుండిరి. ఆతఁడే స్వయముగఁ జూచుచు నుచరితహృదయమునకుఁ జాల బాధాకరమనిననుండి పరేశుని మరలించి స్వయములను యథోచితముగఁ బెట్టెలో నువరించుచు "బాబా! మీకొక్కరే పోయెదరా?" అని ప్రశ్నించెను.

వేదనానూచక మగునీనుచరితప్రశ్నగ్రహించి పరేశుడు "అమ్మా! నాకిందుఁ గన్వ మేమాన్నది?" అనియెను. నుచరిత మెల్లగా "బాబా! నేను గూడ నీతో వచ్చెదను." అనుటయుఁ బరేశుడు నుచరిత మొగమువంకఁ జూచెను. అప్పుడు నుచరిత "బాబా! నేను నీకట్టికవమును గలిగింపను. నన్నుఁగూడఁ దీసికొనిపోమ్మా!" అనియెను.

పరేశు—అదేమిమాట తల్లీ! నాకు నీవెవ్వడైనఁ గన్వమును గల్పించితివా?

నుచ—నీయొద్ద లేకున్నచో నాకుఁ దోచదు బాబా! నాకేమియును దెలియదు. నీవు బోధింపకున్నచో నేనేమియు నిశ్చయించుకొనఁజాలను. స్వబుద్ధియందే నిబ్బరముతో నుండవలయునని నీవు నాకు బోధింతువు. కాని నాకంతటిబుద్ధిలేదు. నా మనసునం దంతటిదార్ఢ్యమును లేదు. నన్నుఁగూడ నీవెంటఁ దీసికొనిపోమ్మా బాబా!

అని యామె పరేశునకుఁ బ్రణామముం గావించెను. ఆమె కన్నులనుండి యూరక యశ్రుధారలు ప్రవహించుచుండెను.

౨౬

గోరా చీటివ్రాసి హరిమోహిని కిచ్చినప్పుడు సుచరితంగూర్చి త్యాగపత్రిమును వ్రాసియిచ్చినట్లుగా నాతనిమనసువరుదోచెను. కాని పత్రిమువ్రాసియిచ్చినంతమాత్రమునఁ బని ముగియలేదు. ఆతనివృద్ధుడు మాపత్రిము వంగికరించుటలేదు. ఆపత్రిమునం దాతఁడు వ్రాసినవి సాహసముతోడి హస్తాక్షరములే కాని విశ్వాసముతోడి వృద్ధయాక్షరములు కావు. అందుచేతనే యాతనివృద్ధుడు మబాధ్యమై యుండెను. అట్టిదుస్సహమగుబాధ్యత యారాత్రియే గోరాను సుచరితయింటికిఁ బరుగెత్తింపవలసినదే! కాని యప్పుడే గంట సుంభమునఁ బడిగంటలు కొట్టెను. తోడనే గోరాకుఁ జైతన్యము కలిగి యిది యెవ్వరియింటికిని బోయి చూడఁదగినపనుయము కాదని తోచెను. తరువాత గంటల నన్నిటిని గోరా వరుసగా వినుచునే యుండెను.

మఱునాటియొ
డు నిర్మలదృఢవృద్ధుడు
యట్టివృద్ధయావస్థయి
వచ్చునట్లు తోచుచు
చుండెను. ఆతనిసహ
కృమముగాఁ దోటయ
డై నలుదెసలఁ దిరుగు
మున 'అన్యాయము చే
చుండెను. ఆయన్యాయ

న కాతఁడు గంగాతీగోద్యానమునకుఁ బోయెను. ఆతఁ
బ్రాచ్యుత్పత్తిము చేసికొనఁదలంచి యుండెను. కాని
డిది?—పండితు లనేకులు వచ్చిచూండిరి. ఇంకను
యందఱను సన్మానసంభావనలతో గౌరవించు
తఱును సాధువాదములఁ జేయుచుండిరి.
శ్రూర మెపోయెను. గోరా బాగరూతుఁ
ధ్యమున గోరానిగూఢవృద్ధయాంతర
ంతివి!" అనుమాటలనుభవగోచరము లగు
నాలోచించి తెలిసికొనుట కాతని కవ

కాశములేకుండెను. కాని యాతఁడాగభీరవృద్ధయాంతర్ముఖము నెంతమాత్రమును బం
ధింపఁజాలకుండెను. ఆయనుష్ఠానవిపులామోజనమధ్యమున నాతనివృద్ధుడువానియగు
సంతకృతువాతనికి విరుద్ధముగా 'అన్యాయము జరిగిపోవుచున్నది! అని సాక్ష్యమి
చ్చుచుండెను. ఆయన్యాయము నియమలోపము కాదు. మంత్రలోపమును గాదు.
కాస్త్రలోపమును గాదు—అది ప్రకృతిలోననే సంఘటిల్లినది. అందుచేతనే గోరా
సర్వాంతఃకరణములును ననుష్ఠానోద్యోగమునకు విముఖము లై పోవుచుండెను.

సమయము సమీపించెను. సభాసలము సంసిద్ధము చేయఁబడియెను. గోరా గం
గాస్నానముచేసి యార్ద్రగస్త్రములను విడుచుచుండఁగా జనసమాజమును దోసికొ
నుచు నవినాశుఁడు దీనవదనముతోవచ్చి "కృష్ణదయాళురాబు రక్తము క్రిక్కుకొను
చున్నాడట! నిన్ను శిఖ్రముగ నింటికిఁ దీసికొనిపోవుటకై బండి వచ్చినది!" అని
చెప్పెను. గోరా తత్తరముతో వెడలిపోయెను. అవినాశుఁడుకూడ నాతని వెంటబడి

చుటయు గోరా 'నీవు రావలదు. నీవిటలేకున్నచో నీవచ్చినవారి వభ్యర్థించుట జరుగదు!' అని చెప్పి గోరా యతివేగముగ నింటికిఁ బోయెను.

కృష్ణదయాళుడు శయ్యపైఁ బరుండి యుండెను. ఆనందమయి పాదముల నొత్తుచు నాతనిచేంతఁ గూర్చుండి యుండెను. గోరాయుద్విగ్నుడై యాయరువురి మొగములవంకను జూచెను. కృష్ణదయాళుడు తనప్రక్కనున్నకుర్చీపైఁ గూర్చుండు నట్లాతనికి సంజుచేసెను. గోరా కూర్చుండి తల్లింగాంచి | 'అమ్మా! ఎట్లున్నది?' అని యడిగెను. ఆనందమయి మెల్లగా 'కొంచెము నెమ్మదిగ నే యున్నది. డాక్టరు దొరగారికిఁ గలుగు వెల్పినది.' అనియెను. ఆయింట శశిముఖియు నింకొక నేనకుడును గూడ నుండిరి. కృష్ణదయాళుడు వారినిబొమ్మని సంజుచేసెను. వారుపోయిరి. అప్పుడు కృష్ణదయాళుఁ డానందమయి మొగమువంక నించుక నేపు చూచి గోరానుద్దేశించి మెల్లగా "నాకుఁగాలము సమీపించినది. నే నింత కాలమువఱకును నీసంబంధమున దాచియుంచినవిషయము నిప్పుడు నీకుఁదెలుపకున్నచో నీ కిలేదు." అనియెను.

గోరాముఖము విరరమెఱియెను. ఆతఁడు నుక పటివఱ కరదను మాటాడలేదు. అప్పుడు కృష్ణదయాళుడెలియలేదు. అందుచేతనే యింతగొప్పపొరపొరముకొనటకు మార్గము లేకపోయినది. "నేమియుఁ బ్రశ్నింపక నిశ్చలుడై యపోవలయు ననియు, నీసంగతి నీకప్పుడొకటిని. కాని యది యుక్తము కాదని నంతరమున నీవు శ్రద్ధామం గావించుట యెల్ల. అనియెను. ప్రమాదభావనాచూతముచేతనే కృష్ణదయాళుడు వడఁకిపోయెను. ప్రధానవిషయము తెలిసికొనవలయునని గోరా తొందరపడిపోవుచుండెను. ఆతఁ డానందమయివంకఁ జూచి 'అమ్మా! ఆనందమయి యేమో నీవు చెప్పుము! శ్రద్ధామంచేయుటకు నాకధికారమే లేదా?' అని యడిగెను.

ఇంతవఱకును నిశ్చేష్టయై తలవంచుకొని కూరుచున్నయానందమయి గోరా ప్రశ్న కించుక తలయెత్తి యాతనివంకఁ జూచి "లేదుబాబూ! నీకధికారము లేదు." అనియెను. గోరా యదరిపడి "నే నీతనితనయుడను గానా?" అని ప్రశ్నించెను. ఆనందమయి భగ్నకంఠముతో "కావుబాబూ!" అనియెను. అప్పు డగ్నిపర్వతియు నందలి యనలోచ్చాసముంబోలి గోరావదనమునుండి "అమ్మా! నీవు నాకల్లివికానా?" అనుసంతాపప్రశ్నయు వెలువడియెను. ఆనందమయిగుండె పగిలిపోయెను. ఆమె యశ్రుహీనవేదనామయకంతస్వరముతో "బాబూ! గోరా! నీవు పుత్రవిహీననగు

నాకుఁ బుత్రుఁడవు. నీవు నాకుఁ గన్న బిడ్డకంటెను నధికుఁడవే కాబూ!" అనియెను. అప్పుడు గోరా కృష్ణదయాళునిం గాంచి "నేను మీ కెట్లు లభించితిని?" అని ప్రశ్నించెను. కృష్ణదయాళుఁడు హీనస్వరముతో "అప్పుడు మ్యాటిసీసమయము. ఎటా నాయందు మే మున్నప్పుడు మీయమ్మ సిపాయిలభయముచేఁ బరుగెత్తుకొని మాయించికి వచ్చి యొకరాత్రి మాయంటనుండెను. అంతకుముందే మీతండ్రి యుద్ధములో మరణించెను—ఆతనిపేరు—"

అనినంతనే గోరా గర్జాస్వరముతో "అక్కఱలేదు ఆతనినాకుమునో నాకు నిమిత్తము లేదు." అనియెను. కృష్ణదయాళుఁడు గోరాయుడ్రోకమునకు విస్మయఁడై యాఁగిపోయెను. తరువాత మరల మెల్లగా "ఆతఁ డెరండుడేకియుఁడు. ఆరాత్రియే మీయమ్మ నిన్నుఁ బ్రసవించి తోడనే మరణించినది. అప్పటినుండియు నీవు మాయంటనే పెరిగి పెద్దవాఁడవు." అని చెప్పెను. ఒక్కనిమిషములోఁ దనజీవిత మంతయు నద్భుతవృత్తాంతముగా మారిపోయినట్లు గోరా కగపడియెను. చిన్నతనము నుండియు నిర్మించుకొనఁ దలచినది. ఆతని స్థానము నెట్టివస్తువులు లేనందుండి నున్నవనఁ జూడఁడు కేవలమును ఆతనికిఁ గలిగెను; తండ్రి లేదు; దేవుఁడు లేదు! యమమున్నది? పరమమున్నది? రల వెక్కడ నారంభింపవలయును? దేని యందు లక్ష్య ముంపవలయును? ప్రతిదినమును గ్రమగ్రమముగాఁ గార్యోపకరణ మల వెక్కడనుండి సంక్రమింపవలయును? దిగ్భ్రాంతింగూర్చు నీయద్భుతసూక్ష్మ మధ్యమున గోరా వాగ్విహీనుఁడై కూర్చుండి యుండెను. ఆతని మొగము చూచి యెవ్వరును మతిమాటాడుటకు సాహసంపలేదు.

ఇంతలోఁ గుటుంబవైద్యునితోఁ గలసి డాక్టరుదొర గారు వచ్చి రోగినిఁ జూచెను. అట్లే యాతఁడు గోరానుగూడఁ జూడకుండఁజాలకపోయెను. ఈతఁ డెవ్వడని డాక్టరునుకొనియెను. అప్పుడు గోరా మొగమున గంగామృతికాతిలక ముండెను. ఆతఁడు పట్టుబట్టలను గట్టియుండెను. కంచుకము లేకుండుటచే నుత్తరీయాంతరమునం చాతనిప్రకాండశరీరము స్పష్టముగఁ నగపడుచుండెను. పూర్వసేనచో నిగ్గీఘడాక్త రనిన గోరాకుఁ గోపము గానుండును! ఇప్పు డా డాక్టరు రోగిని బరీక్షించుట గోరా

కుతూహలముతో నే చూచుచుఁ దనలో “ఇక్కడివారందఱికంటెను నీతండేనా నా కాత్మీయుఁడు?” అని ప్రశ్నించుకొనియెను.

డాక్టరు కోగిని పరీక్షించి “విరుద్ధలక్షణము లుగఁగాఁ దోచుట లేదు. నాడి యందును దోషము లేదు. శరీరస్థితియందు వికృతియేమియును లేదు. కొంచెము జాగ్రత్తగనున్నచో నిశ్చయపట్టిజబ్బుచేయుదు” అనిచెప్పి వెడలిపోయెను. గోరాకూడ నేమి యు మాటాడకుండ లేచుట కుపక్రమించెను. డాక్టరు వచ్చుటచే లోనికిఁబోయిన యానందమయి చటాలునవచ్చి గోరాచేయి పట్టుకొని “బాబూ! గోరా! నావైఁ గోప పడవలదు. అట్లయినచో నేను బ్రదుకజాలను.” అనియెను. గోరా కునస్తాపముతో “ఇశ్వాశ్వపతి కేల చెప్ప లేదు? చెప్పినచో నీకెట్టిస్వమును లేదే!” అనియెను.

ఆనందమయి తప్పంతయును దనమీఁదనే వెట్టుకొని “బాబూ! నిన్నుఁ బోఁ గొట్టుకొందు నేమో యనుభయముచే నేనింతపాపము చేసితిని! తుదకుఁ జెప్పక తీరి నది కాదు. ఇది యెవ్వరితప్పును గాదు. నాదే. గోరా బాబూ!” అనియెను. గోరా యేమియు మారాడక “తో నింతవఱకును కుష్కములై యున్నయానందమ పొంగిపారలనారంభించెను. అప్పుడు గోరా ‘అవ బునింటికిఁ బోయెదను!’ అనియెను.

కాదు మరణశిక్ష యైనది
” అనియెను. ఆపిలుపు
యూడి యశుధారలు
నేనొకసారి పశశతా

‘వెళ్ళుము బాబూ!
కుండుటయు, గోరా
కుంగరు లెవ్వరియొద్దను
నీసంగతి యెవ్వరికిని

ఆనందమయిగుండెలలోనిబగువు అనియెను. కృష్ణదయాళుఁడు తనకు శిరహస్యమంతయు వెల్లడియైపోయినదని భయపడింపవలసినపనిలేదు. నీవు కొంచెము విదెలియఁబోదు!” అనియెను. గోరా యెట్టిప్రత్యుత్తరమును జెప్పక వెడలిపోయెను. కృష్ణదయాళునితోఁ జ్ఞాన కెట్టిసంబంధమును లేదనుమాట తలంచుకొని యాతఁడు విశ్రాంతిఁ గడయ్యెను. గోరా బయలుదేరి పోవుచుండఁగా మహిమఁ దగపడి ‘గోరా ఎక్కడకుఁ బోయెదవు?’ అని ప్రశ్నించెను.

గోరా—కుభనార్త! డాక్టరు వచ్చినాఁడు. భయము లేదని చెప్పినాఁడు.

మహిమఁ దానందముతో “బ్రతికితిమి. ఎల్లుడి శశిని నాచాము. నీవు కొంచెము పాటుపడవలయును. వినయుఁ దాదినమున మనయింటికి రాఁగూడదు. తనవెండి కట్టివారు, రాఁగూడదని యవినాకుఁడుకూడఁజెప్పియున్నాఁడు. సోదరా! ఒక్కమాట చెప్పుచున్నాను. ఆదినమున మాకజేరీపెద్దదొరలను బిలువఁదలఁచితిని. నీవుమాత్రము గందరగోళము చేయకుముమా! ఏమంతకష్టమున్నది? ఒకసారి తలరంటి ‘గుడ్ ఈవినింగ్ సార్’ అన్నంతమాత్రమున హిందూధర్మము చెడిపోవునా యేమి? చూడు.

వారు రాజకంశజులు! వారి కించుక లొంగినట్లున్నచో నది మన కొక యవమానము కాదు.' అనిచెప్పెను. మహిమునిమాటకుబదులుచెప్పకుండగనే గోరావెడలిపోయెను.

22

తనకన్నీరు పరేకున కగపడకుండ నుచరిత బట్టుసర్దుచున్నట్లు పెట్టెపెనొరగి యున్న సమయమునందే గోరజూహనబాటు వచ్చెననుకలురు వచ్చెను. నుచరితపని ముగించి చటాటన లేచెను. అంతలో గోరాయును వచ్చెను. గోరా మొగమునదిలక మింకను వట్లే యున్నది. ఆతఁడు పట్టుబట్టులతోడనే వచ్చెను. అప్పుడు నుచరితకుఁ బ్రప్రభమున గోరానుజూచినదివఱకు స్మృతికి వచ్చెను. అప్పు డాతఁడు యుద్ధసన్న దుడై వచ్చెనని నుచరిత యెఱుఁగును—ఇప్పుడుగూడ నదియే వేషము!

గోరావచ్చినతోడనే తల నేలవై బొరలించుచుఁ బరేకునకు సాష్టాంగప్రణామము చేసి యాతనిపాదాలిని గైకొనియెను. పరేకుఁడు వ్యస్తభావముతో నాతని లేవనెత్తి 'కూర్చుండు! గాబూ! కూర్చుండుము.' అనియెను. గోరా చటాటన 'పరేశబాబూ! ఇప్పుడ

పరేకుఁడాళ్ళ
గోరా—నేనీ
పరే—హెండి
గోరా—కాన

మాతండ్రి యెరుగదు.
గల దేశమందిరద్వార
దేశమధ్యమునం దెట్టి

నెబంధమును లేను!' అనియెను.
'ఎట్టి బంధము' అనియెను.

దొకినబిడ్డనని నాకిప్పుడు తెలిసినది.
న ను తరము మొదలు దక్షిణమువరకును
నాయెగుట గుఱములైపోయినవి. ఇప్పు డీ
జనమునకుఁ దావులేదు.

నుచరితాపరేకులు స్తంభితులైపోయిరి. పరేకున కేమి చెప్పుటకును దోచుట లేదు. అప్పుడు గోరా 'పరేశబాబూ! నే నిప్పుడు ముక్తుడనైతిని. పతిత్వమునకుఁ గాని, భ్రష్టత్వమునకుఁగాని నేనిక భయపడవలసినపని లేదు. నాకికనడుఁడుగునకు నేలచూపులు చూచుచు శుచిత్వమును రక్షించుకొనవలసిననిమిత్తములేదు' అనియెను. నుచరితయే కాగ్రద్వష్టితో గోరాప్రదీప్తదనమునుగాంచుచుండెను. అప్పుడు గోరా మరల "పరేశబాబూ! నేనింతకాలమునుండియు భారతవరమును బడయుటకై ప్రాణములనర్పించి ప్రియత్నము చేయుచుంటిని—ఎక్కడనో యొకతావున బంధితుడనై యుంటిని. ఆబంధముతో నాశ్రద్ధను సమ్మేళనము చేయుటకై చేయుంబవలు నాజీవి తముల నర్పించి పాటుపడితిని. ఆశ్రద్ధాభక్తులను విస్తరింపజేయుటయందే మగ్నుడనై నేనిక నెట్టికార్యమునుజేయఁజాలనైతిని. అదియే నాకుబ్రధానకార్య మయ్యెను. అందుచేత నే నా స్తవభారశుభగ్నమును సత్యద్వష్టింగాంచి సేవింపఁబోయి యనేకపర్యా

యములు భయముచే వెనుకకు మరలితిని. నిష్క్రంతుకమును, నిర్వికారము నగుభారత
వర్షమును మఃమున భావించుకొని యాయభేద్యదుర్గమధ్యమున నాభక్తిని నిరపాయ
ముగ రక్షించుకొనుటకై నాచుట్టుప్రక్కల నంతటను మహాగణము గావించితిని.
ఇప్పు డొక్కనిమిషములో నాభావదుర్గము స్వప్నరాజ్యమునలె మాయమైపోయినది.
నే నాస్మికముగఁ ద్రోసివేయఁబడి యనంత సత్యమధ్యమునకు వచ్చిపడితిని. సమస్త
భారతవర్షమునందలి చుంచిచెడ్డలును, సుఖదుఃఖములును, గానాజ్ఞానములును నొక్క
సారిగా నాహృదయమధ్యమునకు వచ్చిపడినవి. ఇప్పుడు నేను సత్యమును సేవించుట
కఠికారియైతిని. సత్యసంబంధ మగుకర్మక్షేత్రము నాయెదుటికి వచ్చిపడినది. అది
నామనోమధ్యమునందలిక్షేత్రముకాదు— అది వెలుపల నున్నది. శత్రోక్తి ప్రజల
కును సంబంధించిన యధాగ్రకల్యాణక్షేత్రము!

మాతనలబ్ధం బగుగోరాయనుభవోత్సాహవేగము పునఃవిగూడ నాందోళితునిం
గావింపఁదొడంగెను. అతఁ డిఁకఁ గూర్చుండఁ జాలకపో
లేచి నిలువఁబడియెను.

గోరా— నామాటలు మీకు బాగుగఁ దో
యునని రేయంబఁలు గోరుకొనుచుఁ
గాఁగలిగితిని. నేనిప్పుడు భారతవర్షము
మహాశ్మదీయ, క్రైస్తవాది సమాజము
వర్షమునందలి యన్నిజాతులును నాజాతి
నీబంగాళమునందలి యన్నిజిల్లాలను దిరిగితిని.
గ్రహించితిని. నేను కేవలమును బట్టణసభలయందే యుపన్యసించువాఁడనని మీ రను
కొనవలదు. కాని సామాన్యజనులందఱితోడను సమానముగఁ గలసియుండఁజాలకపో
యితిని. ఇంత కాలమువఱకును నే నస్పృహగా నొకవిధమగు ప్రత్యేకత్వమును గల్పిం
చుకొనియే తిరుగుచుంటిని. ఆభావమును మరల్చుకొనఁజాలకపోతిని. అందుచేత నే
నాహృదయాంతరమునం దత్యంతమును సూన్యభావముండెను. అది యున్న ట్లంగీక
రింపకుండుటకై నే ననేకవిధములఁ బ్రయత్నించుచుంటిని. ఆసూన్యత్వము ననేక
చిత్రాలంకారములతో నలంకరించి నుందరముగఁ జేయఁ బ్రయత్నించుచుంటిని.
ఏమన— నేను భారతవర్షమును బ్రాణముకంటె నధికముగఁ జేరిమించితిని. నేను
దానియందే భాగమున కట్టిలోపము కలదనుటకును సహింపఁజాలకుంటిని. ఇప్పటికి
నే నాయలంకారరచనమునందలి వృథాప్రయత్నమునుండి నిష్క్రమించి బ్రదుక
గలిగితిని పశ్చాత్తాపము!

నట్టివాడను గావల
నట్టివాఁడ నిప్పటికిఁ
నిప్పుడు హృదయ
లేదు. ఇప్పుడీ భారత
ను నాయన్న కే. నే

విగూడ నాతిధ్యమును

పశే—మనము సత్యమును గ్రహింపఁగలిగినప్పుడు మనసమస్తాభావములును సం
వన్నములు కాకపోయినను నాత్మసంతృప్తి కలుగును—దానిని మిథ్యోపకరణములచే
విలంకరింపవలయునను నిచ్చామాత్రమైనను మనకుఁ గలుగదు.

గోరా—పశేకబాబూ! చూడుము! నాకు శేష ప్రాతఃకాలమునకు నవజీవన
లాభముం బ్రసాదింపుమని నిన్నటిరాత్రి నేను దేవుని ప్రార్థించితిని. నేను చిన్నతన
మునుండియు నిన్నాశ్చర్యమున నజ్ఞానాశ్చర్యములచే నావృతుండనై యుంటిని. ఇప్పు
డాయావరణము నిశ్చేషముగ నశించుటచే నాకు నవజన్మలాభముఁ జరిగినది. నే నేభావ
ముతోఁ బ్రార్థించితిని యాభావము నీశ్వరుఁ డాలింపలేదు—అతఁ డాకస్మికముగాఁ
దనసత్యమును నాచేతులలోఁ బెట్టి నన్నొక్కసారిగా నానందపుష్పితునిం గాదించి
నాఁడు. అతఁ డిట్లు నాయపవిత్రతను సమూలముగ నశింపఁజేయునని నేను
స్వప్నమందైనను ననుకొనలేదు. నే నిప్పుడు చందాలగృహమందైనను నపవిత్రతాభ
వము లేనంతటి కుదివ
శ్చనైతిని. పశేకబాబూ! నేను నేటిప్రాతఃకాలమున
నుం బగుచిత్తముతో నొక్కసారిగా భారతవర్షోత్సంగ
కాలమునకు నేను మాతృకోదనివాససుఖ మన నేమో

శ్రాగముగ నావరణ
సాశ్రయింపఁగలిగి
సంపూర్ణముగ గ్రహి

పశే—గోరా
లనుగూడ నాహ్వానిం
గోరా—నేని
వచ్చితిని యెఱుఁగుదు

పశే—ఎందు

నివాససౌఖ్యాధికారమధ్యమునకు మమ్ము

ంచి ప్రప్రథమమున మిమ్మేల దర్శింప

గోరా—అనుక్తిమంత్రము మీయొద్ద నేయున్నది—అందుచేత నే మీ శేషమా
జమునందును స్థానమును గైకొనలేదు. నన్ను మీరు మీశిష్యునిగా ననుగ్రహింపుఁడు!
ఎవ్వడు హిందువులకును, ముసల్మానులకును, క్రైస్తవులకును, బ్రాహ్మసామాజికులకును
గూడ సముద్రయముండెనో యెవ్వనిమందిరద్వార మన్నికాతులకును నందఱువ్యక్తుల
కునుగూడ నేదినమునందైనను మాయఁబడియుండదో, యెవ్వఁడు శేవలమును హిందూ
వులకుమాత్రమే దేవుఁడు కాక భారతవర్షమున కంతకును దేవుఁడైయుండెనో యా
దేవునిదివ్యమంత్రమును మీరు నా కిట్లు దుపదేశింపవలయును.

పశేకునివదనకమలమున గంభీరభక్తిరసపరిపూర్ణము లగునున్నిగ్ధమధురచ్ఛాయలు
మిలమిల మెఱసిపోవుచుండెను—అతఁడు నిమిలితనయనుండై నిశ్శబ్దముగ నిలువఁబడి
యుండెను.

ఇంత సేపటికి గోరా మచరితవంకఁ దిలకించెను. మచరిత తనకుర్చివై నిశ్చేష్టఁ
కూర్చుండియుండెను.

గోరా నవ్వుచు “మచరితా ! నే నిక నీగురువును గాను. నేను నిన్నొక్కటి
ప్రార్థించుచున్నాను—” “నీవు నాచేయి పట్టుకొని నీయీగురునకు నన్ను సమర్పిం
పుము!” అని కోరుచు గోరా తనదక్షిణవాస్త్రమును మచరితవైపునకుఁ జూచెను.
మచరిత చటాఱునఁ గుర్చినుండి లేచి తనకోమలకరపల్లవము నాతని కరకమలం
గీలించెను. అప్పుడు గోరా మచరితతోఁ గలసి పరేకునకు సాష్టాంగప్రణామముం
గావించెను.

పరిశిష్టము . 66 శా.

గోరా సంధ్యానంతరమున నింటికివచ్చి చూచెను. — అనందమయి యింటియె
దుట వరండాలో నిశ్శబ్దముగఁ గూర్చుండియుండెను.

గోరా చటాఱునవచ్చి యామెపాదములచేంతఁ దెలిసెను. అనందవ
వాస్త్రద్వయముతో నాతనియుత్తమాంగము నెత్తి ముద్ది

గోరా—అమ్మా ! నీవే మాయమ్మవు, నే నీవకుకొనుచుఁ దిరుగు
చుంటిను—అయమ్మ నాగృహమధ్యమున నుండి! అమ్మా ! నీకు
జాతిలేదు ; విచారములేదు ; అసహ్యభా
నీవే నాభారతివర మవు !

అమ్మా ! ఈసారి మీలక్ష్మీదాసిని నీ మజలముం దెమ్మని
యామెతోఁ జెప్పుము !

అప్పు డానందమయి యశ్రువ్యాకులమృదుకంఠస్వరముతో గోరాచేవిచేంతఁ
దవ నదనకమలము నుంచి “గోరా ! ఈసారి యొకసారి వినయునిఁ బిలిపించెదను.”
అనియెను.

న మా ప్త ము

అంధులకుఁ బాఠము
గోరా నామ సంప్రదానము

మనసు ఫౌండేషన్
పుస్తకాల పరిశీలనాపట్టిక

పుస్తకం సంఖ్య	TPA 107B 184
పుస్తకం పేరు	గీత
తారీఖు	25/10/24
ముందు లిప్తి	NO
వెనుక లిప్తి	NO
మొత్తం పేజీలు	399
పెద్ద సైజు పేజీలు	NO
భాక పేజీలు	NO
లేఖ పేజీలు	NO
తయారు చేసినది	Ch. Ramya
పేజీలు విడదీసినది	Ch. Ramya
స్కాన్ చేసినది	pratheek
పరీక్ష చేసినది	SANDHYA
పేజీలు సరిచూసినది	
లైండింగు చేసినది	
ప్యాకింగు చేసినది	
స్కాన్ చేయబడినది	NO
తప్పులు	NO
పరిస్థితి	Good